

ବିଦ୍ୟା

હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

વાચિક લવાઈયા :

શ. ૫-૪-૦

પાકું ખાઈ-દીંગ

શ. ૬-૪-૦

તંત્રી :

મગનભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ

દિ. બહાર

શ. ૭-૮-૦

પાકું ખાઈ-દીંગ

શ. ૮-૮-૦

વિષયસૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	રામ અને ત્યાગ	... શ્રી 'પુનિત'	૭૨૫
૨	સંપાદકીય	... ..	૭૨૬
૩	શ્રી સદશ્વયંત્રી મહાપદ્મનંદ વિદ્યાગવશેષકન	... ..	૭૨૯
૪	સુવર્ણચંદ્રો	... શ્રી. 'સુચરણ'મયાનુરાગી મિત્રુ	૭૩૧
૫	મૃતિની સાથે પુરુષ અસિમ કેવી રીતે રહી શકે છે	... શ્રી. રંગભૂષણ કૃષ્ણરામ શાસ્ત્રી	૭૩૩
૬	સમય સાચું કરો	... ..	૭૩૫
૭	અર્વાચીન ભારતનું ધાર્મિક સ્વરૂપ	... શ્રી હરિવલ્લભ નરોત્તમદાસ દેસાઈ	૭૩૭
૮	ભક્તશાત્રુક ભગવાન	... શ્રી. કાવિદાસ રામેશ્વર પંડિત	૭૩૯
૯	ભારતીય સંસ્કૃતિનો એક આદ્ય-સેવા	... શ્રી. ભોળીન્દ્રરાય નાનાલાલ વેવ	૭૪૧
૧૦	સંસારાસક્તની ભક્તિ	... શ્રી જ્યોત્સ્નાલાલ મંગળજી જોશી.	૭૪૪
૧૧	પદ્મસંપતિ સહિત ધનસંપતિની મહત્તા	... શ્રી. સદ્ગુણાનંદ ઉપાનંદાર	૭૪૬
૧૨	અધ્યાત્મ ભાગવત	... રામશી શ્રી માધવતીચંદ	૭૪૯
૧૩	રામકથાનો રસિયો	... અનુ. શ્રી 'પુનિતપદ્મજી'	૭૫૪
૧૪	પતિવ્રતધારી પત્નીની પ્રેમપરીક્ષા	... ..	૭૫૮

જરૂરી સૂચનાઓ:-

૧. આદ્યે પોતાનું નામ-વિરનામું સ્પષ્ટ લખવું જોઈએ, અને પોતાનો માલિક નંબર લખવું જોઈએ નહીં.

૨. પત્રનો અવાજ મેળવવા માટે ગોખાઈ પોસ્ટમાર્ક ૧ ટીકાટ મોકલવી જરૂરી છે.

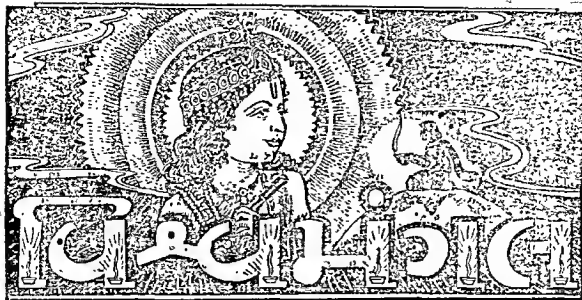
૩. આદ્યે મળીઓડરથી જ લવાજમ મોકલવું જોઈએ. ડી. પી. મંચાલવાલી ફેટલિયાર મહાને હોદ મહાને રાજે છે. વી.પી. અને મળીઓડર મળેને બધાં જોડે જ છે; માત્ર વી. પી. મોકલવાની અવશ્યતા શ્રેષ્ઠ વિરોધ પડે છે.

અંક તો ૧૦ થી સુધીમાં ન મળે તો પોસ્ટ કાર્ડ લખી મંચાલી લેવો.

લગ્નો:-શ્રી અક્ષિતમાર્ગ કાર્યાલય, પો. બો. નં. ૬ અમદાવાદ

શ્રી વીરવિજય પ્રીન્સિપ પ્રેસ મુદ્રક અને પ્રકાશક શ્રી ભક્તિ મા વં કાર્યાલય,
સલાપસ કોસરોડ, અમદાવાદ દેસાઈ મગનભાઈ છોટાભાઈ સલાપસકોસરોડ, મોતીવિલા-અમદાવાદ

સત્સંગે જનન્યત્પરાત્મેવિર્પયે મક્તિ સંમુદ્ધર્ષયત્ । કૌમોદ્રેગેકુમાર્ગદમ્મજનકં સાહિત્યમુન્મુદયત્ ।
 ચર્મદેયમંત્રુષણં , પ્રશ્નપયત્સન્દર્શયત્સંદર્ગતિ, સંજાતં સહુ 'વિષયંગઢ' -મપારુતું જગદુર્ગવિમ્ ॥

વર્ષ ૧૩ મુ : કાળ ૪-૧૦-૬ : નવેમ્બર-૧૯૪૯ : અંક ૮ મે

રા
ગ

અને

ત્યા
ગં

મી

ધુનિત

('સાતિ ક્યાયી આવ ? ' -ત્યાગ બધું સમજવ...રાગ)

અથવા

(રાતે બન્યો મસ્તાને, નંદરાણી ! તમારો કાનો...રાગ)

માગે ત્યાંથી લાગે, ત્યાગે ત્યાં છે આગે,
 માગનારો નાનો લેખાતો,
 તણખલાની તોલે ચાતો,
 મા પીરીએ વણુમાગે; ત્યાગે ત્યાં છે આગે...માગે...(૧)
 ના બોધ્યોં એમ નંદો ચાતું,
 વધવા માટે આવક-ગાતું,
 દગલો થાવા લાગે, ત્યાગે ત્યાં છે આગે...માગે...(૨)
 ઉપવાસ કરે ને બેઠારીમાં,
 નામ ગણાતું નાદારીમાં,
 સાથે અન્ન ન ચાખે, ત્યાગે ત્યાં છે આગે...માગે...(૩)
 'ધુનિત' ત્યાગીની બંદિહારી,
 ટેક સદા હવનમાં ધારી,
 જુલે ન જીવી આખે, ત્યાગે ત્યાં છે આગે...માગે...(૪)

સંપાદકીય

સ્વાર્થલાવનાનો વિલય

જ્યારે આર્ય સંતાનો પૂર્ણ મનોભાવવાળા, પરમાર્થમય ભાવનાવાળા હતા ત્યારે દેશ સર્વ વાતે સુખી હતો. કોઈના મનમાં ઉતરપીંડી કરવાની કે અથડતું મેળવવાની વૃત્તિ નહોતી. પોતે સમાજ પાસેથી જેટલું મેળવે, જેટલું લોગવે તેના કરતાં સવાયે જાહેલો, પોતાના પરિશ્રમ દ્વારા સમાજને વાળી આપીને, મેળવવાની-લોગવવાની વૃત્તિ લોકોમાં હતી. એવી રીતે મહેનતનું લઈને જ મનુષ્યો પોતાને ઋણમુક્ત સમજતા. પોતાની યોગ્યતા અને પરિશ્રમ કરતાં અધિક મેળવવાની લાલસ કોઈ રાખતા નહિ. વ્યાથી સમાજમાં કોઈ વાતની જીજ્ઞાસુ-તંગી ઊભી થતી ન હતી. આચરણ નીતિમય અને મન સન્તુષ્ટ હોવાથી કોઈને કોઈના તરફથી જય કે અન્યાયની આશંકા રહેતી ન હતી. સર્વ જનો પોતાના કુટુંબને માટે શ્રમ કરતા હોય તેમ નિશ્ચિન્તતાથી સમાજનાં કામે કરતા ઋણમુક્ત જાનતા હતા. આવાં પવિત્ર સંતાનો માટે પૃથ્વીમાતાના સ્તનોમાં રસ-કસ ઊભરાતા હતા. મેઘો પૂર્ણ વૃષ્ટિ કરતા હતા. વનસ્પતિ ઉપર મિષ્ટ ક્ષોભના મ્હોલ ઝૂલતા હતા. મનુષ્યોને જંતુ દિલમાં હોય તેવું જહાર જોવા મળે છે. સમાજનાં લોકો નીતિથી દૂર જતા જાય છે, કામના ચોર અને માલના લોભી જાનતા જાય છે. સમાજને માટે, અરે, કુટુંબને માટે પણ ઘસાવાનો વખત આવતાં તેમનાં દિલ સંકેતાર્થ જાય છે, આવા તૃષ્ણાળુ મનોદયાવાળા દુકાળિયા લોકો માટે કદી સુકાળ-સુખશાન્તિ આવી શકે ખરાં ? પ્રામાણિકતા અને મહેનતને છોડી પ્રપંચજન જેવી રહેલા સશ્વ વેશવાળા પુરુષોનું અનુસરણ કરવા જતાં ગયો સમાજ પાંચમાલે થયા વિના રહેશે ખરા ? જસ એક જ ઉપાય છે. પોતે અને સમાજને ખડું સુખ જોવાનો માત્ર એક જ ઉપાય છે. દિલમાંથી મેળવવાની કે લોગવવાની ઇચ્છાની ભૂખ ઠાઠી નાખો. તમે ભૂખ્યા નથી, પૂર્ણ છો. સન્તોષ ધારણ કરો. સમાજને માટે, પારકાને માટે, ઘસાતાં શીખો, સ્વાર્થલાવનાનો વિલય કરો. પોતાને માટે અને સર્વને માટે રામરાજ્ય ભાવવાની આવી આમાં જ રહેલી છે.

મહાભારત-તૃતીય ખંડ

વિશ્વમંજવના ઔદમા વર્ષના પ્રથમક-મહાભારત તૃતીય ખંડની તૈયારી થઈ રહી છે. જો કે આ સમયે કાગળની પરિસ્થિતિ પાછી ખરાબ થઈ રહી છે, ડોલરના ભાવ-વધારાને લઈને તેમજ લાઈસન્સ અચૂક જ પ્રકારનાં મળતાં હોવાથી અમેરિકન કાગળોની આયાત એકાંતે થઈ ગઈ છે. તેને લીધે ખીલા કાગળોના ભાવ પણ પ્રથમ કરતાં કંઈક વધવા પામ્યા છે અને કાગળની અછત વર્તાવા લાગી છે. છતાં આ સ્થિતિનો સામનો કરીને પાલુ ચાલુ અંકે કરતાં સારી જાતના કાગળોમાં આપણો વિરોધાંક તૈયાર થઈ રહ્યો છે.

મહાભારત જલદી મેળવવાની યોજના

સરળ લોકભાષામાં લખાએલું આણું મહાભારત ગુજરાતમાં ગોચું નથી. આમાં અધરા શાસ્ત્રીય શબ્દોનું તાત્પર્ય સહેલા શબ્દો અને સરળ શૈલીથી વ્યક્ત થતું હોય ઘણા તરફથી મહાભારત આણું જલદી જલ્દાર પાડવાની માગણી થઈ રહી છે. મહાભારતનું અર્ધું ચરીર વિશ્વમંગલના ભારમા અને તેરમા વર્ષના બે વિરોધાંકો દ્વારા બે ખંડમાં પ્રકટ થઈ ચૂકેલ છે. હવે ત્રીજો અને ચોથો ખંડ અને જલદી તૈયાર કરી દેવાની યોજના કરી છે. તે સુજ્ઞ મહાભારતનો ત્રીજો ખંડ લગભગ આવતી માઘ પૂર્ણિમાએ તૈયાર થઈ જશે અને ચોથો ખંડ લગભગ ચૈત્રમાં તૈયાર થઈ જશે. આ બે ખંડો વિશ્વમંગલના ચૈદમા અને પંદરમા વર્ષના ગ્રાહકોને તે તે વર્ષના પ્રથમ અંક તરીકે આપવામાં આવશે. પરંતુ જે ગ્રાહકોને મહાભારતના —ત્રીજો અને ચોથો—ખંડે ખંડ આ જ વર્ષે સાથે મેળવવાની ઈચ્છા હશે તેઓને બે વર્ષનું સામઢું લવાજમ ભરવાથી તે મળી શકશે. બે વર્ષનું સામઢું લવાજમ ભરનાર પાસેથી માત્ર રૂ. ૧૦-૦-૦ લેવામાં આવશે. આવતા વર્ષે તેમજ તે પછીના વર્ષે વિશ્વમંગલનું લવાજમ રૂ. ૫-૪-૦ મનીઓડરથી મોકલતાં રૂ. ૦-૪-૦ મનીઓડરખર્ચ થાય અને રૂ. ૧૦-૮-૦ લવાજમના એમ કુલ રૂ. ૧૦-૧૨-૦ ખર્ચ આવે. ત્યારે યોજના પ્રમાણે બે વર્ષનું ભેગું લવાજમ રૂ. ૧૦-૦-૦ માત્ર બે આનાના મનીઓડરથી મોકલી શકશે. જેથી સામઢું લવાજમ મોકલનારને રૂ. ૦-૧૦-૦ નો ફાયદો રહે છે. અને મહાભારતનો ચોથો ખંડ પણ વહેલો વાંચવા મળે છે. જેમને ત્રીજો અને ચોથો ખંડ પાઠા બાઈન્ડીંગના મેળવવા હોય તેમણે બે રૂપિયા વધુ મોકલવા. જેઓ વિશ્વમંગલના ગ્રાહકો ન હોય તેમને પણ મહાભારતના ખંડો, પહેલો—બીજો હાલ તુરંત અને ત્રીજો ચોથો પ્રકટ થયે મળી શકશે. દરેક ખંડનું છુટક મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦ છે. પાઠા બાઈન્ડીંગ માટે દરેક ખંડે રૂ. ૧૫ વધુ.

આ યોજના પ્રમાણે જે મહાભારત ગ્રાહકોને મહાભારતના બંને ખંડો સાથે મેળવવાની ઈચ્છા હોય તેમના માટે આ અંકમાં કાડે મૂકવામાં આવ્યું છે. કાડેમાં જતાઓ પ્રમાણે તેઓ મનીઓડરથી જાને વર્ષનું સામઢું લવાજમ મોકલી બે વર્ષના ગ્રાહક જાની શકશે અને મહાભારતના બે ખંડો—ત્રીજો અને ચોથો ખંડ—વહેલા મેળવી શકશે અને બે વર્ષ મુખીના ચાલુ માસિક અંકો તેમને મળતા રહેશે. અથવા એ કાડે દ્વારા અંક તૈયાર થયે તેમના ઉપર વી. પી. થી મોકલતાનો ઓડર પણ નોંધાવી શકશે. જેમનાં લવાજમો મનીઓડરથી આવેલ હશે તેમને અંક તૈયાર થતાં રજીસ્ટર્ડ બુકપોસ્ટથી મોકલી આપવામાં આવશે. અને જેમણે વી. પી. થી મોકલવા ઓડર નોંધાવ્યો હશે તેમના ઉપર તે પછી વી. પી. રવાના કરવામાં આવશે.

એક પંચ દોઢ કાજ

હાલના વિષમ સમયમાં નૈતિક ભાવના અને ધર્મના પ્રચાર માટે આ પત્ર પ્રયત્ન કરી રહેલ છે. રાજદીપ સ્વાતંત્ર્ય પછી રમને કુળી અને સમૃદ્ધ થવા માટે, સુરક્ષ્ય,

સ્વરાત્ય અને રામરાત્યનાં દર્શન થવા માટે પ્રજાની આ દિશામાં પ્રગતિ થવી આવશ્યક છે. ધર્મ સિવાય અર્થ-કામ નથી અને અર્થ-કામ સિવાય મોક્ષ-મુક્તિ-સારી સ્વ-ત્રતા નથી. જે સહુદય બંધુઓ વિદ્યમંગલના આહુક છે અને જેઓ ધીબજોને આહુક બનાવે છે, તેઓ ધર્મનો સત્સંગ મેળવવા સાથે, ધર્મપ્રચાર કરી રહેલ આ પત્રને ઉત્તેજન પણ આપી રહ્યા છે. તેમનો અમે આભાર માનીએ છીએ અને તેઓ આવાં પ્રભુનાં પ્રિય કાર્યો વધુ પ્રમાણમાં કરતા રહે એવી અભિલાષા રાખીએ છીએ. અમારી યોજના અનુસાર, જેઓ આહુકો વધારી આપશે તેમને 'તીર્થાટન' નામનું પુસ્તક ભેટ મોકલારી. પોતાના સંગ્રહની વર્ગમાં-મિત્રમંડળમાં પણ માસિકના આહુક થવાની બલામણુ કરીને પરમાર્થપ્રેમી બાઈઓ આ પત્રને ઉત્તેજન આપશે એવી પ્રાર્થના છે. હરિ: ૐ તત્સત્

શ્રી સહસ્રચંદી મહાયજ્ઞની સમાપ્તિ

આસો વદ ૯ તા. ૧૬-૧૦-૪૬ રવિવારના દિવસે પાંચ વાગે શ્રી જગદંબાની કૃપાથી બબ્બ રીતે શ્રી સહસ્રચંદી મહાયજ્ઞની તથા શ્રી દેવીભાગવત-પારાયણની સમાપ્તિ થઈ હતી. શહેરની તથા બહારગામની ભરત્યક માનવમેદનીએ દર્શનનો લાભ લીધો હતો. આ યજ્ઞમાં જે જે ધર્મપ્રેમી બાઈ-બહેનોએ સહકાર આ મદદ આપી છે, અને તેથી યજ્ઞની સારી રીતે પૂર્ણાકૃતિ થઈ શકી છે, તે સર્વનું શ્રી ભાગવતી મહાયજ્ઞ કલ્યાણ-મંગલ કરે. હ્રી કલ્યાણુ અંથમાળાનાં પાંચ પુસ્તકો

અંથમાળાના ચોથા વર્ષના પાંચ પુસ્તકો:—૧. સ્કુલિંગ, ૨. શ્રી રામકૃષ્ણ કથામૃત ભા. ૧, ૩. તીર્થાટન, ૪. ભક્ત પાપાણુ અને રાણી રાસમંજુ તથા ૫. કલ્યાણુજ બહાર પડી ચૂક્યા છે. અને અત્યારે વર્ષ આખરે પણ રૂ. ૫-૦-૦ માં મળી શકે છે. જેમને આહુક થવું હોય તેઓએ સત્વર જણાવવું.

મનનીય નવાં પુસ્તકો

ભક્ત પીપાણુ અને રાણી રાસમંજુ

લેખક: કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ ચર્મા આ વાર્તા વિદ્યમંગલના આઠમા અને નવમા વર્ષના અંકોમાં કેમથા: પ્રકટ થઈ હતી. લોકો તરફથી કેટલાય વખતથી તેની માગણી હતી. આ મુન્દર ભક્તિવાર્તા હવે પુસ્તકાકારે તૈયાર થઈ શકી છે. ભક્તહૃદયનું દર્શન આમાં અભિરુણ થાય છે. ભક્તવત્સલ પ્રભુ કેવી રીતે ભક્તના યોગદેશનું વહન કરે છે તે વાંચતાં હિલ દ્રવીભૂત બની જાય છે. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

કલ્યાણુકુંજ

લેખક: શ્રી 'શિવ'. જીવનને ઉચ્ચ, સંસ્કારી અને પવિત્ર બનાવવા માટે મનનીય ચિન્તાનાત્મક ઉપદેશો આમાં સુગત્મક પદ્ધતિથી આપવામાં આવેલા છે, નિત્યપાઠ અને મનન-નિદિધ્યાસન માટે પણ આ પુસ્તક ખૂબ ઉપયોગી છે. મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦

શ્રી સહસ્ત્રચંડી મહાયજ્ઞનું વિહંગાવલોકન

સુજ્જ્વાલના જ્વાલંબુદાં ગામે અને શહેરમાં સક્રિય બ્રાહ્મણો પ્રચાર કરી રહેલ સ્થિતિમાંથી એ સંચયિત થઈને, એક સંઘરૂપે વિશિષ્ટ પ્રકારે કાર્ય કરવા માટે સમાજસુધારણા અને ધર્મપ્રચારનું કાર્ય લઈને શ્રી મહાસક્રિય સેવાસંઘની સ્થાપના કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. નદીઆદના શ્રી માધ બાલ મંડળના પ્રમુખ શ્રી પુનઃબાઈ શ્રી. જેઠુ તથા તેમના સાથીઓ અને મંડળની પ્રેરણાથી અમદાવદમાં તા. ૩૧-૭-૪૯ થાપણ સુદ ૬ ને દિવસે જન્મદિવસ સંક્રમણ દ્વારા ચારણીકાંધીશ્વર શ્રી ૧૧૦૮ શ્રી અભિનવસચ્ચિદાંદનીયં મહારાજના મંચ દરેકે શ્રી મહાસક્રિય સેવા સંઘના કાર્યકર્તાનું ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવ્યું. તે પછી ચોડા સમયને અંતરે, સમાજમાં આધિ વ્યાધિ અને અનેક પ્રકારના ઉપદ્રવો બાપેલા જોઈને, સધને, તેની નિર્મિતિ થાય અને વિધર્મી સ્થિતિ સ્થાપાય, મનુષ્યોમાં એકતીય પ્રભેનું વેશનરૂપ દર થાય અને સૌ ભગવદ્ભક્તિને માર્ગે વળી કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરે એવી ભાવનાથી એક મોટા વ્રત કાર્ય પવિત્ર પુરુષની અધ્યક્ષતા નીચે ધર્યા જોઈએ એવી વિચાર જોએ યતાં, પણ સંજોગોની સુચનાથી અને ચાતુર્યમાં માટે પધારણ પૂર્વક જન્મદિવસ દ્વારાકાંધીશ્વર સંક્રમણને તેના અધ્યક્ષપદે સ્થાપનાનો નિર્ણય થયો અને એ રીતે યજ્ઞના પ્રારંભની પૂર્વજામિતિ સ્થાપી.

સંઘના યજ્ઞ કરાવવાના વિચારને શહેરના પણ ધર્મપ્રેમી સદ્ગૃહસ્થો તરફથી પુષ્ટિ મળતી ગઈ. યજ્ઞ કરાવવાનો સંકલ્પ પૂરો થાય ત્યાં સુધીને માટે, નદી-આદના શ્રી સંતરામ મંદિરમાં ૧૧૫ વર્ષથી અખંડ જ્વળી રહેલી જ્યોતમાંથી, પૂ. ૭ શ્રી જનકીદાસજી મહારાજના હસ્તે એક જ્યોત પ્રકટાવીને તેને અહિં પધારણ લાગીને તેનું સ્થાપન કરવામાં આવ્યું. (આ જ્યોતને હજુ આજના પણ અખંડ રાખવામાં આવનાર છે.) આ પછી પુરોહિતમ મીલના કંપાઉડમાં જન્મદિવસ શ્રી સંક્રમણને હસ્તે શ્રી 'પુનિત' મહારાજના સામિપ્યમાં તેમજ શહેરના બીજા ભક્તો અને સદ્ગૃહસ્થોની દાન-રીમાં વ્રતજામિના ખાતમુદ્રતની કિંમત ભારવા યજ્ઞ કર ને દિવસે થઈ.

આ યજ્ઞ સંઘના કે મોટી વ્યક્તિવિશેષના હિતનો કામનાથી કરાવવાનો ન હતો, પરંતુ સમસ્ત સમાજના કલ્યાણની ભાવનાથી કરાવવાનો હતો, અને તે બંને તેટલી ઉત્કૃષ્ટ રીતે. તેથી સંઘે યજ્ઞના કાર્યવદનનો ભાર શહેરના સુપ્રતિષ્ઠિત સાધનસંપન્ન મહાનુભાવોની કમિટીના હાથમાં સોંપ્યો. સૌથી પ્રથમ વ્રતજામિની જગાનો પ્રથ જોએ યત્ના, આવા કાર્ય માટે વિરાજ જગાની જરૂરિયાત જણાઈ, અને તેને માટે શેઠ શ્રી રતનલાલ લક્ષ્મી-લાલની ભલામણથી શ્રી. સોનીલાલ મુતારિયા તથા શ્રી ચંદુલાલ સતિયાપાસે પુરોહિતમ મીલના કંપાઉડની માગણી કરવામાં આવી. તેઓએ કંઈ પણ શ્રી. લાંબા વચર જગ્યા વાપરવાની મંજૂરી આપી. આ જગ્યા મળવાથી મહાપત્ર તેમજ તેની સાર્વજનિક બીજા કાર્યો જે જગ્યા રીતે યજ્ઞ કરવા તે મોટે ભાગે આ જગ્યા આપનાર મહાનુભાવેને આભારી છે. તેઓએ ભગવત શેઠ માસ સુધી વિનામૂલ્યે આ કંપાઉડનો ઉપયોગ કરવા દીધો તેને માટે તેમનો જોડેલો આભાર માનીએ તેટલો જોડેલો છે.

આમ ચોખ્ખ જગ્યા પ્રાપ્ત થતાં પુરોહિત રીતે યજ્ઞ જામિનું ખાતમુદ્રત કરવામાં આવ્યું. તે પછી મંડપો રાખણિયા યજ્ઞ. યજ્ઞમંડપ, સજ્ઞામંડપ, દસ્યમંડપ, પાટલાળા તથા ઇતરવસ્તુસમઠકાળા એમ પાંચ મંડપો તૈયાર કરવામાં આવ્યા. દસ્યમંડપમાં ભગવાનની વિવિધ અવતારસીલોની કાંપી કરાવતાં સુંદર દરચો તૈયાર કર્યો. આ નવીનતાના આકર્ષણદાયક પણ જનતાની રૂચિ ભગવત-સુખ બને એવો આકલ્પ હતો.

યજ્ઞને ઉદ્દેશ સર્વ પ્રાણીપ્રાચાર્યાં આપક પરમાત્માનું વચન-પૂજન-સંકાર કરવાનો હોય છે. એજ વચ્ચે દ્યવજ, યાનજ, તપોજ, સ્વાધ્યવજ, યોગજ, જપજ, એમ અનેક પ્રકારે યજ્ઞ થઈ છે. અનેક રીતે ભગવાનનું અને ભગવાનની સ્તુતિ-મંજર, કિર, (વચ્ચે સક્રિય વજોરેનું પણ વચન યજ્ઞ થઈ છે. પરંતુ આ સમયને ચોખ્ખ અને સૌમ્ય હાથપક એવો શ્રી ચંદી મહાપત્ર વધુ સંમતિ જામ્યો. જે કે પરમાત્મા અને પરમાત્માની સક્રિય વાસ્તવિક રીતે જ્ઞાતિ નથી, પરંતુ

નિયુક્ત પરમાત્મા પોતાની વિવિધ ગુણમયી શક્તિઓ દ્વારા જ જગતનું તન્ત્ર ચલાવી રહ્યો છે. જગતના સર્જન, પાલન અને સંહાર માટે તે પોતાની સર્વ, રજઃ અને તમેભયી શક્તિનો આશ્રય લઈને બહા, વિષ્ણુ અને રૂદ્રનાં કાર્યો કરી રહ્યો છે, તેથી પરમાત્માનાં વિવિધદેવતાઓનાં સ્વરૂપો કર્તા જે સર્વસામાન્ય શક્તિનો આશ્રય લઈને તે વિશ્વકર્મા કરી રહ્યો છે તેના તે સર્વવ્યાપક શક્તિસ્વરૂપના યજ્ઞદ્વારા જ આ યત્નમાં પરમ તત્ત્વની આરાધના કરવાનો ઉદ્દેશ રખાયો, આ કસિયુગમાં માતૃસ્વે શક્તિની ઉપાસના કરવી તે સર્વકાંઈને મટ વિશેષ રીતે સરલ જણાય છે. પરમાત્માની આદ્યા શક્તિ જ ચંદ્રિકા દુર્ગા વગેરે નામેથી કહેવાય છે. તેથી શ્રી યંડોમદાખત જ સર્વ કર્તા આધિક્તર પસંદગીને પાત્ર બનીયો.

આ હોમપ્રધાન યજ્ઞની સાથે લગ્નપત્ની મહાશક્તિનું તરવટાન સમગ્રવ્યા માટે શ્રી દેવીભાગવતના પારાયણ-રૂપ જ્ઞાનયત્ર પશુ યોજવામાં આવ્યો. તેમજ આસો સુદ ૧ થી આરંભીને યજ્ઞની પૂર્ણાકૃતિ-આસો વા ૯ પર્વન્ત યજ્ઞભૂમિમાં દરરોજ સાંજે જુદાજુદા સંતો, બકતો, મહાત્માઓ કીર્તનકારો વગેરેનાં પ્રવચનો રાખવામાં આવ્યાં. જગદ્ગુરુ શ્રી શંકરાચાર્યજી મહારાજ, શ્રી દ્વલ લગત, શ્રી 'પુનિત' મહારાજ, શ્રી સીતારામ મહારાજ, શ્રી. શંકરભગત ક્ષેત્રવાળા, ૭ રસિક ભગત, શ્રી માધ્વમાલ મંડળ, નડીઆદ જેએ પોતાનાં પ્રવચનોથી અમદાવાદની વિશાળ ભાવિક જનતાને મુગ્ધ બનાવી હતી. જગદ્ગુરુશ્રીએ મહાયુજ્જ્વાલ ધર્મસંઘ સમેલન, ગૌરક્ષા સમેલન, રામરાજ્ય પરિષદ, વિદ્યાસમેલન વગેરે ધાર્મિક સંગેલનો થોડા યજ્ઞભૂમિને 'ધર્મસેન' બનાવી યજ્ઞ દત્તી અને તેમાં ભારતના પ્રખ્યાત વિદ્વાન સંન્યાસી પ્ર. શ્રી કરપાત્રીજી મહારાજે પધારી જનતાને પોતાનાં પ્રવચનોનો લાભ આપ્યો હતો. આરે વેદનાં શુદ્ધ સંસ્કરણો પ્રકટ કરનાર શ્રી શ્રીપાદ દામોદર સાતવળેકરજીએ પણ આ દરમ્યાન પોતાનાં શક્તિસંજ્ઞા વ્યાખ્યાનો તથા સ્વર્ણમરકાર અને અસ-તોની તાલિમ આપી હતી. આમ આ યજ્ઞકર્મમાં સેનામાં સુમધેની પેઠે અનેક યુગ કાર્યો આવી મળ્યાં હતાં.

આસો શુદ્ધ ૧નાં ચરતસપાતના શુભ મિત્રે વિવિધ મુદ્દતમાં યજ્ઞના કુંડ-મંડપનું કાર્ય થયું. જરવામાં આવ્યું. યજ્ઞ મંડે રજ કાચ્યો. મંડપ બનાવ-

વામાં આવ્યો અને તેમાં ત્રણ કુંડોની રચના કરવામાં આવી. યજ્ઞ બરાબર સાંજેથી વિધિ અનુસાર થતા માટે જુદાં જુદાં સ્થળોના ૧૩૫ વિદ્વાન બ્રાહ્મણોનું વરણ કરવામાં આવ્યું હતું. યજ્ઞવિધિમાં મુખ્ય સમાચારના પંચાંગકર્તા શ્રીમણ્ણિશંકર હરિશંકર જોષીને સર્વાધ્યક્ષ સમવામાં આવ્યા હતા. તેમની વ્યવસ્થાથી યજ્ઞવિધિ સારી રીતે સંપાદિત થયો હતો. અમદાવાદના મહાત્મવ પડિતવર્ધે શ્રી ગણપતરામ ત્ર્યંબકરામ દેવેએ યજ્ઞનું આચાર્યપદ શોભાવ્યું હતું. કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ મહારાજે યજ્ઞમાં યજ્ઞમાનનું કાર્ય પૂર્ણ કર્યું હતું. શ્રી ગિરિમણ્ણિકર હરિશંકર જોષી, શ્રી અનુપરામ સદાશિવ શાસ્ત્રી, શ્રી દિમ્ભતરામ મહાશંકર જીની તેમજ બીજા કર્મનિષ્ઠ વિદ્વાન બ્રાહ્મણે યજ્ઞવિધિ સાંજોપાંગ પૂર્ણ થવામાં સારો સાથ આપ્યો હતો. અને જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્ય દ્વારા સારદાપીઠાધીશ્વર શ્રી અગ્નિનવસેવિચ્છાનદત્તીયજી મહારાજની અધ્યક્ષતામાં, તેમના આશીર્વાદથી યજ્ઞની સારી રીતે પૂર્ણાકૃતિ-સમાપ્તિ કરવામાં આવી હતી.

આ યજ્ઞમાં અમદાવાદના ધણા નામકિત એકીએએ મમતાથી પોતાનો સહકાર આપ્યો હતો. તેમાં શેઠ શ્રી રતનલાલ લલ્લુભાઈ, શેઠ શ્રી કાન્તિલાલ ખુરાલભાઈ તથા શેઠ શ્રી જીવજીલાલ મૂળચંદ ડાકવાળાએ તથા શ્રી પુરુષોત્તમદાસ દોશભાઈ દેસાઈ (સીતોરવાળા) જે પોતાના સમયનો ખૂબ જ શ્રેષ્ઠ આપી-ને યજ્ઞસંજ્ઞા બધી આર્થિક વ્યવસ્થા, તેમજ સાધન-સામગ્રી એકઠી કરવી વગેરે બાબતોની જવાબદારી લઈ યજ્ઞકાર્યને સફળ રીતે પૂર્ણ થવામાં કામતી સેવા આપી છે. તે સિવાય-

શેઠ શ્રી રમણલાલ લલ્લુભાઈ

હરિલાલ અચરતલાલ

રતિલાલ નાથલાલ

નરેન્દ્રમદાસ જેઠાલાલ ભાલકિયા

ભગવાનદાસ તેજજી ખારાવાલા

ચન્દ્રાન્ત મોતીલાલ જગાભાઈવાળા

અખાલાલ દિમ્ભતલાલ

નંદલાલ સુનીલાલ જોડીવાળા

(તંત્રી: સદેશ)

જયજીજ્ઞાસ હરિવલ્લભલાલ

રાહુભાઈ મૂળજીભાઈ અમીન

શેઠશ્રી પોપટલાલ જેઠાલાલ ભાલકિયા
 ૧૧ અંબાલાલ દલસુખરામ લખીયારા
 ૧૧ ભાઈલાલભાઈ અંબાલાલ પટેલ
 (માધુપુરાના શેઠ)
 ૧૧ મણિભાઈ દાદુભાઈ પરીખ
 શ્રીયુત રમણલાલ આણંદલાલ મની
 શેઠ શ્રી મોહનલાલ લક્ષ્મણભાઈ ઠક્કર
 શ્રીયુત મગનભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ
 ૧૧ પુંજભાઈ દી. પટેલ (પ્રમુખ શ્રી
 માધ્યાલ મંડળ)
 ૧૧ એમ. એસ. રામી (તંત્રી ભવિષ્યવાણી)
 ૧૧ શ્રી ગિરિનથાંકર હરિનાંકર જેથી
 ૧૧ રાજેન્દ્રપ્રસાદ ચુનીલાલ મોદી
 ૧૧ પુરુષોત્તમભાઈ હીરાભાઈ દેસાઈ સીતાર
 ૧૧ પટેલ ત્રિયુવનભાઈ કારીભાઈ ૧૧
 શેઠ શ્રી મણિભાઈ વઢવાણભાઈ પટેલ
 ૧૧ જરાભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલ
 ૧૧ ચંદુભાઈ મગનભાઈ પટેલ
 ૧૧ ગણેશલાલ રણછોડલાલ પરીખ
 ૧૧ લાંબાભાઈ હવણભાઈ ઠક્કર
 ૧૧ લીલાંતર વાવણભાઈ ઠક્કર

શેઠ શ્રી હરજીવનરાસ નારણદાસ
 ૧૧ શ્રી બંસી ફોરેર મીલ
 તેમજ બીજા ઘણા સ્થાનિક તેમજ બહારગામના ગૃહ-
 સ્થાએ પોતાનો સક્રિય સહકાર આપ્યો હતો.
 તે ઉપરાંત જનતાને અવસ્થિત રાખવા વગેરેમાં
 અનેના ઘણા સેવાભાવી હોમગારોએ અને સ્વયંસેવકોએ
 પોતાની સેવા આપી હતી.

પોતાની મહત્ત્વપૂર્ણ સેવાથી યાત્રે સફળર આપવા
 બદલ શ્રી દુલા બચતને શેઠ શ્રી દાદુભાઈ મળાજી. ઇ. અમી-
 નના દુમ દરતે તથા જગદીશ્વર ચ કરાચાવંશ મહારાજને
 શેઠ શ્રી રતીકાલ નાથાલાલના શુભ દરતે વસંતમી તરફથી
 માનપત્ર સમર્પણ કરવામાં આવ્યાં હતાં તેમજ અન્ય
 સેવા આપનારોએ શેઠ શ્રી કાન્તિલાલ ચુરાસભાઈ
 પટેલના શુભ દરતે સેવાપાત્ર તથા સદસ્યવંદીના મેડલ
 આપવામાં આવ્યા હતા.

આ પુરુષકાર્યમાં મદદ કરનાર, સેવા આપનાર,
 સહકાર આપનાર સર્વકોઈનું જમદયા શ્રી મહાશક્તિ
 સવ પ્રકારે મંગલ કરો એ જ પ્રાર્થના !

× ટૂંક સમયમાં શ્રીમહાશક્તિ, સેવાસંઘ તરફથી યજ્ઞના
 ઉદ્ઘાટનો રિપોર્ટ બહાર પાડવામાં આવનાર છે.

સુવાણું સૂત્રો

શે. શ્રી 'ગુરુચરણકમલાનુરાગી-
 લિપ્તુ'

જે કામ કરવાનો તમે નિર્ણય કરો, તે કામ નિંદાથી તદ્દન પર હોણું નોંધ્યો.
 કારણ કે જે માણસનું વડણ એવા અયોગ્ય કામ તરફ યાય છે, તે દિલકારને પાત્ર બને છે.

કોઈ પણ કામ ઉકાવવા પહેલાં તે કામમાં રહેલી મુશ્કેલીઓ, તમારી તેમ જ
 સામાજિકાની શક્તિઓ તથા તમારા અને સામાજિકાના સહાયકોની શક્તિઓ જાણીને તોલ
 કરી જોવો અને પછી જ તે કામમાં પડવું.

સુયોગ્ય તકો અને સાધનો જો તમે પસંદ કરો તો સારી દુનિયાને છોડવાને તમે
 સમર્થ થાઓ.

જેમને સુલેહ-શાન્તિમાં રહેવાની આવડત નથી હોતી, જેમને પોતાની શક્તિ-
 અશક્તિનું જ્ઞાન હોતું નથી અને જેઓ છડેલા હોય છે, તેમનો વિનાશ સત્વર થાય છે.

જે મનુષ્ય પોતાની સંપત્તિનું આપ સમર્થ વગર ઉઘાડેલું જ બંધ છે, તેનું તળિયું,
 સ્વપર સફાઈ થઈ જાય છે.

ન્યારે કોઈ અસાધારણ સુંદર તકે મળી જાય, ત્યારે તો વગર અચકાચે, કટકાધ્ય મનાવી વસ્તુ માટે પણ પ્રયત્ન શરૂ કરે.

મગર અગાધ પાણીમાં પણ સર્વશક્તિમાન હોય છે; પરંતુ પાણીની બહાર તો તે, માણસનું રમકડું માત્ર જાની જાય છે.

મજબૂત પેડાવાળો રથ સમુદ્ર ઉપર નથી હોતો, તેમ સમુદ્ર ઉપર તરતું જુદાજ સડી ધરતી ઉપર નથી ચાલી શકતું.

જે માણસ ઉચ્ચ કુળમાં જન્મ્યો હોય, હોયોથી મુક્ત હોય અને જેને માનકાનિ કે અપ્રતિષ્ઠાનો ડર હોય, તેવો જ માણસ તમારા વિશ્વાસને માટે લાયક છે.

જેની પરીક્ષા કરી નથી તેના પર ભરોસો મૂકવો અને પરીક્ષામાં જે લાયક થયો છે તેના પર સંશય લાવવો એ જાનને એકસરખાં અનર્થોનાં કારણ જાને છે.

તમારી સાથે રહેવા એવા મનુષ્યને પસંદ કરો કે જેનામાં હયા, બુદ્ધિ અને શીઘ્રનિશ્ચયના ગુણો હોય અને લોભલાલચ રહિત હોય.

પ્રથમ, કાર્ય કરવાની શક્તિ તેમજ જે કામ કરવા માટે તેની લાયકાત જણતી હોય તે કામનો નિશ્ચય કરી લેવો, અને તે કામની જવાબદારી તેને સોંપી દે.

માણસની જામમાં મીઠાશ અને હાથ ઉઘાર હશે, તો તેના સગતીય વર્ગ તેની આસપાસ એકઠો થશે.

કીર્તિ અથવા ગૌરવ અશ્વાવધ માટે છે નહિ; દુનિયામાંના સઠળ સંપ્રદાયોના વિચારકોનો એ નિશ્ચિત મત છે.

જાધા પ્રસંગો અને સર્વ મનુષ્યો સાથે સાવચેત રહેવામાં જો તમે પ્રમાદ ન કરો, તો એના જેવું એકે નહિ.

જે રાજા પોતાની પ્રજા ઉપર સ્નેહથી અમલ ચલાવે છે, તેની જ રાજ્યલક્ષ્મી હીર્ષકાળ રહે છે. જે રાજા પોતાની પ્રજા ઉપર અત્યાચાર ગુજારે છે અને અન્યાયનાં કામ કરે છે, તે ખૂની કરતાં પણ જુડો છે.

જીવન નીચે કચકાતા લોકોની હાય અને આંસુ જ રાજાની રાજ્યસમૃદ્ધિનો વાસ્તવિક રીતે ક્ષય કરે છે.

નિજ કર્તવ્યના પાલનમાંથી જરાયે ચ્ચુત થયા વગર જીભએ પ્રત્યે જે રહેમદિલી અને કાવકાઈ દાખવી શકે છે, તે માણસ આ પૃથ્વીનો વારસદાર થશે.

તમારો અપરાધ કયો હોય તેવા લોકો પ્રત્યે પણ ક્ષમાપ્રદાન કરવું અને રહેમદિલી જતાવવી એ કુદીનતાનું લક્ષણ છે.

ઉત્સાહ અને ઉદ્યમ એ જ માણસનું સાચું ખૂન છે; કેમ કે ખનદોલત તો કોઈને કોઈ દિવસ તેની પાસેથી જવાનાં જ.

મકૃતિની સાથે પુરુષ અલિપ્ત કેવી રીતે રહી શકે છે ?

શ્રીમદ્ભાગવતી ગીતા :: અધ્યાય ૯ મો

પુરુષ મકૃતિ લક્ષણ યોગ

લે. શ્રી રમણલાલ કૃષ્ણરામ શાસ્ત્રી, સાહિત્યતીર્થ

[શ્રીમદ્ભાગવતગીતા જગત અને ધર્મચરના તત્ત્વનું દર્શન આપનારી ભગવાનની ઔપનિષદી વાણી છે. તેમાં જે જ્ઞાન સંક્ષેપમાં અદ્વૈત રીતે સરળ શબ્દોમાં ઉતારવામાં આવ્યું છે તેનું જગતના કોઇ મંથમાં નથી. એ ગીતા ભગવાન વેદવ્યાસે પોતાના બહુ મહાકાવ્ય મહાભારતમાં યોજી છે. વેદવ્યાસે મહાભારત પછી શ્રીમદ્ભાગવતની રચના કરી છે. એટલે તેમણે ગીતાના તત્ત્વજ્ઞાનને શ્રીમદ્ભાગવતમાં વિસ્તૃત રીતે નિરૂપ્યું છે. શ્રી રમણલાલ શાસ્ત્રીજી ગીતા અને શ્રીમદ્ભાગવતના જોડા અભ્યાસો છે. ગીતાના અઘાર અધ્યાયોમાં જે જુદાજુદા વિષયોનું વર્ણન થયેલું છે તે વિષયોનું નિરૂપણ અને વિશેષ સ્પષ્ટતા કરતા શ્રીમદ્ભાગવતના શ્લોકો લઈ શ્રી શાસ્ત્રીજીએ 'શ્રીમદ્ભાગવતગીતા'ની રચના કરી છે, તેમાં તેમણે ભાગવતના શ્લોકો લઈ જુદાજુદા વિષયોની છણાવટ કરતા ૨૯ અધ્યાયો યોજ્યા છે. ભાગવતના શ્લોકો અને અર્થની સાથે તેમણે સ્થલેસ્થલે તેને વિષયનું સમર્થન કરતા ગીતાના શ્લોકો અને અર્થ આપેલા છે અને દરેક અધ્યાયની સરખાતમાં વિષયની સરળ રીતે સમજાવટ કરતી સમીક્ષા મૂકી છે. આથી શ્રીમદ્ભાગવત અને ગીતાનું તત્ત્વજ્ઞાન સમજવા માટે સમાજને આ મંથ ખૂબ ઉપકારક બની રહેશે. અહિં આપણે તેમની એ શ્રીમદ્ભાગવતી ગીતાના ૯મા અધ્યાયમાંની પ્રસાદી આખીએ, લેખનો વિસ્તાર વધી જાય નહિ એટલા માટે આ અધ્યાયમાંના શ્રીમદ્ભાગવત અને ગીતાના સંસ્કૃત શ્લોકોને છોડી દીધા છે અને માત્ર આ વિષયની સમજુતી અને શ્લોકોનો અર્થ સંક્ષેપમાં આપવામાં આવ્યો છે.]

સમીક્ષા

આગળના અધ્યાયની સમીક્ષામાં સાંખ્ય એટલે શું અને શ્રીમદ્ભાગવતમાં એ સાંખ્ય કેવી રીતે અને કેટલા પ્રકારે નિરૂપેલ છે તેનું યથામતિ વર્ણન થયું. એ ઉપરાંત એ અધ્યાયમાં ધર્મચરની પ્રયત્ન કલ્પદક્ષિણી ઉત્પત્તિ સ્થલે જગતનો ઇતિહાસ, ઉત્પત્તિ અને સંહારના ક્રમ પ્રમાણે કહ્યો. આ અધ્યાયમાં સાંખ્યદર્શિ વિશ્વના તત્ત્વોનું પૃથક્કરણ કરી મકૃતિ અને પુરુષ-જડ અને ચૈતન્યનો વિવેક બતાવવામાં આવ્યો છે. એક બાજુ જડ રચુલ તત્ત્વો અને બીજી બાજુ કેવળ અનુભવથી જાણી શકાયું ચૈતન્ય. આ બેની જે લીલા એવું નામ સંસાર-એવું દર્શન છે.

મહાતાનીએ કહે છે; 'સંસાર તરીકે જાણો.' પણ એ શી રીતે તરાય; જડ વજર ચૈતન્ય કામ કરવું નથી. ચૈતન્ય વજર જડ મૃતપ્રાય છે. પાણીમાં જ રહેવું અને ભરપૂર મંથર સાથે વૈર રાખવું એ કેમ બને.

પણ ખરી ખુબી તે એમ કરવામાં જ છે. મહા-ભારતની અઘર અહોરિદ્ધી સેના વચ્ચે ભેટલા નિઃશસ્ત્ર

એવા પાંચના મારાધિ શ્રીકૃષ્ણનો વિચાર કરો. અનેક આસુરી બળો સામે દંડાધી લાગ્યા રહેલા પૂ. બાપુને યાદ કરો.

આ સિદ્ધિનો ઉપાય પુરુષ-મકૃતિનો વિવેક છે. દેહ ભણે કામ કરે, તે કામોમાં આત્માને કરો હર્ષ-શોક કે રાગ-દ્વેષનો ભાવ રહેવા નોક્રિય નહિ. પ્રિય ભાણે જ અને પાંચકુળનો વંશધર અભિમન્યુ મરે, પારધિન બાણ લગે છતાં તેની અસરથી શ્રીકૃષ્ણ નિર્ભય જ રહ્યા. પોતાની પ્રવૃત્તિના આધારસ્તંભ મહાદેવ દેસાઈ ગયા, છૂત્તનસૂખી સીધાવી, તદ્દયમાં ગેળીઓ લાગી છતાં, એ મૃતિવંશનથી મુક્ત પુરુષ બાપુ નિર્ભય, નિરુપાધિક રિયતિને જ અનુભવી રહ્યા.

આ સંખ્યનું હેતુ 'પ્રગથિયું' છે. તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે-મકૃતિનાં તત્ત્વો, તેમનો આત્મા સાથેનો કષ્ટિત સંબંધ, મકૃતિના ત્રણ શબ્દોની અસર, એથી ઉત્પન્ન થતી દૈવી અને આસુરી વૃત્તિઓ અને એ સર્વને પાર કરવા માટે-તેની બધીથી મુક્ત થવા માટે ભજવાનની નિરપેક્ષ વક્રિત-આ સર્વ જાણવું જરૂરી છે.' એથી આ

અધ્યાયમાં પ્રકૃતિનાં તત્ત્વો અને હૃદયર વિશે મીમાંસા કરવામાં આવી છે.

ગીતાનાં તેરમા અધ્યાય-સેવસેવતવિભાગ યોગ તથા ત્રીજા અધ્યાય-કર્મયોગમાં સ્વાત્મક બાપાથી પુરુષ-પ્રકૃતિનું દર્શન આપેલ છે. ભાગવતમાં ત્રીજા સ્કંધમાં તે વિસ્તારથી છે. તેથી આ અધ્યાયની સંકલના માટે ભાગે તેમાંથી કરી છે. આ અધ્યાયના ૧૦ શ્લોકોમાં મુખ્યત્વે આ બાબતો લીધી છે:

૧. ઉદયજનો: પ્રથમ, ૨. પુરુષ-પ્રકૃતિનું અસ્તિત્વ અને તત્ત્વોની સંખ્યા, ૩. મહત્ત્વ, વિવિધ અદકાર, મન તથા શુદ્ધિનું લક્ષણ, ૪. પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશનાં લક્ષણ, ૫. કાલકલ્પિતથી તત્ત્વોનો સંયોગ, કર્મન્દ્રિયોની ઉત્પત્તિ, ૬. જડમાં ચૈતન્યનો પ્રદુર્ભાવ, ૭. પુરુષ-પ્રકૃતિનો વિવેક અને પ્રકૃતિના બંધમાંથી છૂટવા માટે ભક્તિનું દર્શન.

પુરુષ-પ્રકૃતિલક્ષણયોગ: ।

(સારાંશ)

ઉદયજો બોલ્યા:—હે પુરોહિતમ ! આ જગતના કારણરૂપે રહેલા; જડ અને ચૈતન સર્વમાં આપી રહેલાં નિ અને પુરુષનાં લક્ષણ કહો. જોકે પુરુષ અને પ્રકૃતિનાં નિમિત્ત પ્રકારનાં છે છતાં આ જગતમાં પુરુષ ને પ્રકૃતિ એકબીજાનો આધાર લઈને પરસ્પર મળીને પેલાં હેવાથી તેઓનો બેઠ રખે નોંધ સકતો નથી. પ્રકૃતિમાં પુરુષ આત્મરૂપે દેખાય છે અને એક આત્મ-પુરુષમાં પ્રકૃતિને પણ રહેલી નોંધ શકાય છે. તો હે સર્વજ્ઞ ! શુદ્ધિયુક્ત પ્રામાણિક વ્રતોથી મારા મનના આ મહાન સંસયને તમે દૂર કરો !

ભગવાન બોલ્યા:—હે ઉદય ! નિર્ગુણ સ્વયંપ્રકાશ આત્મા આ વિશ્વરૂપ પુર-નગરમાં અથવા શરીરમાં રહેવાથી પુરુષ કહેવાય છે. તેણે સ્વેચ્છથી પ્રાપ્ત થયેલી ત્રણ શુભાવળી પોતાના સ્વભાવરૂપ પ્રકૃતિનો લીધા માટે-રમત માટે સંસર્ગ કર્યો અને તેમાંથી ઉત્પન્ન થતી વિચિત્ર પ્રકારની સહિષ્ણુ વાસના ઉત્પન્ન થવાથી તે પોતાનું જ્ઞાન ભૂલ્યો-મોહ પામ્યો. આ રીતે પોતાનું જ્ઞાન ભૂલેલો આત્મા પ્રકૃતિના આનને લીધે પોતાને પ્રકૃતિનાં કર્યોનાં કર્તા અને કૌંઠેનાં ધનનાં કલ્પેનાં તે અર્થમાં, પ્રકૃતિની

સ્વામી, સાક્ષી અને ઉપાધિ રહિત હોવા છતાં પ્રકૃતિનાં કર્યોમાં આસક્ત થવાથી તેના ઉપર પ્રકૃતિનું બંધન-પરતંત્રતા અને ઉત્પત્તિવિનાશરૂપ જ-મમરણ કરી વચ્ચે આમ બધું કાર્ય પ્રકૃતિમાં આસક્ત થવાથી, પ્રકૃતિથી ઉત્પન્ન થતાં સુખ-દુઃખ, પ્રકૃતિથી પર અને સ્વતંત્ર એવા આત્માને પણ ભોગવવાં પડે છે. (કરેડે મોકલ અને માર આપ આટલો.)

પ્રકૃતે: ક્રિયામાગાનિ ગુણે: કર્માણિ સર્વશ: ।
અહંકારવિમૂદાત્મા કર્તાહમિતિ મન્યતે ॥ ગીતા,
અર્થ પામિશ્યનેન કર્તૃત્વં પ્રકૃતે: પુમાન્ ।
કર્મસુ ક્રિયામાણેષુ ગુણેરાત્મનિ મન્યતે । ભાગવત
પુરુષ: પ્રકૃતિરયો હિ સુદુક્ષે પ્રકૃતિજાન્ ગુણાન્ ।
કારણં ગુણસંગોડસ્ય સદસ્યોનિજન્મસુ ॥ ગીતા
(૬૫ પ્રથમ ભગવાન પ્રકૃતિનું લક્ષણ કહે છે.)

ત્રણ શુભાવળી, નિત્ય રહેનાર ઉત્પત્તિવિનાશશીલ, શુભશુભ રૂપે દેખાતું અને ન દેખાતું જે એક સામાન્ય તત્ત્વ છે તેને પ્રકૃતિ કહે છે. તેને જ સર્વ લીક્ષાના નિધાન આધારરૂપ પ્રધાન પણ કહે છે. બનુકે પાંચ, પાંચ, દશ અને ચાર એમ કુલ ચોવિસ તત્ત્વો એ પ્રકૃતિમાં રહેલાં છે. એમાં પહેલાં પાંચ તત્ત્વો પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ સમગ્રમાં બીજાં પાંચ પણ આનાં જ સ્વરૂપ છે. તે બનુકે ગન્ધ, રસ, રૂપ, સ્પર્શ અને શબ્દ બાળુવાં. દરેક તત્ત્વે તે જ્ઞાન, ચામડી, આંખ, જીભ, નાક, વાંધી, હાથ, પગ, શિર અને શુદ્ધી ધન્દિયો બાળુવાં. છેલ્લાં ચાર તે મન, શુદ્ધિ, અદકાર અને ચિત્ત બાળુવાં. સંયુક્ત બધાં અર્થાત્ પ્રકૃતિની રમનામાં આ ચોવીસ તત્ત્વો જ રહેલાં છે અને આ ચોવીસ તત્ત્વોની જે જુદીજુદી અવસ્થાઓ પરિણામ પામ્યા કરે છે તે અવસ્થારૂપ 'કાળ' નામનું પચીસમું તત્ત્વ બાળુાય છે.

૬૫ ભગવાન પ્રકૃતિનાં આ તત્ત્વોની મીમાંસા કરે છે. તે વિસ્તૃત રીતે બાળુવા માટે જુઓ શ્રીમદ્ ભાગવતી ગીતા અધ્યાય ૬ મો.

.....એ રીતે પ્રકૃતિના સમગ્ર ધર્મોથી પુરુષ સ્વભાવિક રીતે જ મુક્ત છે. દુઃખો, ભય અને બંધનોનો આશાસ એ પુરુષ તરફ જ યાય છે કે બધારે તે પ્રકૃતિના ધર્મોમાં-પ્રકૃતિની રહેણીમાં આસક્ત થાય છે, અને એથી

કરીને પોતાનું સર્વસ્વમય, સ્વતંત્ર, પૂર્ણ જ્ઞાનમય, જ્ઞાનન્મય સ્વરૂપ જુદી જગ છે. તમે પ્રકૃતિના બંધનોથી છુટવાનો અભ્યાસ કરો, સંસ્કારનાં તત્ત્વોનો વિવેકદષ્ટિથી વિચાર કરો અને તમારા મુક્ત સ્વરૂપને ઝોળખો. તમે તમારા તે સાચા સ્વરૂપને ઝોળખશો તે જ વખતે મુક્ત બની જશો. તમને લામરો કે કું તો મુક્ત જ હતો, મુક્ત જ છું. જે કુરુપ-બંધનનું ક્ષયન કર્યું તે બધું સ્વપ્ન જ હતું, તમારું તે પ્રાકૃત સ્વપ્ન જોડી જશે અને તમને જીવનમુક્ત સ્થિતિનો અનુભવ થવા લાગશે. તમારો

પ્રાકૃત-આદ્ય જોગળી જશે. તેની જગાએ જગન્નિયન્તાનો અલભ્ય આશ્વા લાગશે. તમારી ઇચ્છાઓના સ્થાને અગ્રોધ છિન્નરી ઇચ્છાઓ જગતનું શાસનકાર્ય કરતી તમને દેખાશે. પુરુષ અને પ્રકૃતિના આ ભેદને જે જાણે છે પરમ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થાય છે.

ભગવાન કહે છે:—

લેવલેવજ્ઞયોરેવમન્તરં જ્ઞાનવક્ષુષા ।

મૂતપ્રકૃતિમોક્ષં ચ યે વિદુર્વાન્તિ તે પરમ્ ॥

સમય સાર્થક કરો!

આજસ ! પ્રમાદ ! નિદ્રા ! એમણે કેટલાય માણસોનાં જાતને ભોવ ભોગાં કરી નાખ્યાં છે, છતાંય અક-સોસની વાત તો એ છે કે દુનિયામાં દગદગીઓનો તોફાનથી.

એ દગદગીઓના સરસાર જવા યોગ્ય કરને જેમણે દોષ લેય તે જ જાણે. જ્યારે જુઓ ત્યારે શદેવ જીવતા જ હોય, અને જીવતા ન હોય તો બગાડાં ખાતા ખાતા ઝોકતા હોય; કશી મરતિ કરવાને પ્રેરાય જ નહીં, અને ભોગનેજે પાછળીના લગવાને લીધે ઉઠા થાય તો. થોડે આમળ જઈ બેસતાં અને આઝ પડતાં એમને વાર જ ન લાગે.

આવાને ઘેર લક્ષ્મી તો હોય જ ક્યાંથી ! અન્નદેવ આજસુઓના આલયમાંથી વિદાય લે છે, એ તો સૌ જાણે છે; કુરુષ, દરિદ્ર અને દુકાળ અડો જમાવવા એવાના જ ઘરને પસંદ કરે છે. એટલે યોગ્ય કરના ઘરમાં બિચારી પ્રમાદોને પાને પડેલી પાછળી અને પૂર્વજન્મના કંઈ પાપોનું પ્રાપ્તિ કરવાને જાણે આવી હોય એવાં જાગૃતની દયામણી દશા થાય તે કશી શક્ય તેમ છે.

“સંભવ્યું છે કે ?” ધોરતા પાછળીને દોઢાળી પાછળી બોલી. “જોકું જોકું” તો આહો અરાજ જવાબમાં આવ્યો. “કહે આપણા રાજ મોડું દાખર ઉત્તરવાના છે. પ્રમદના પહોરમાં લાખો રૂપિયાનું દાન થવાનું છે, સંભવે છે કે ?” “જે જે” ના જવાબે હાંસી લેવો. પાછળીએ અંકગણને સ્વંતરેને સેરી

પેડે દોઢાળી. એટલે મદામહેનતે આખી યોગતો પાછળી બેઠો. યમો અને પોતે કયા લોકમાં છે તે જાણે ન સમજી શકે તો હોય એવી આશ્ચર્યભરી આખી એણે કહ્યો.

પાછળી—“જાઓ ! રાજ પાસે જલદી જાઓ, દાનનો વખત વહી જશે, કંઈ કરતાં દગદગી જાય અને ડાકરોએ જવા મળે. આવો અવસર નહીં આવે.” સૌએ પાછળીને જેમતેમ કરીને ઉઠાડ્યો. પાછી આપી મોડું ધોવડાવું અને રાજ પાસે વિદાય કર્યો.

પણ એમ સીધેસીધાં જવા ઠેકાણે જાય તો યોગ્ય-ચંકર ચાના ! એ તો આની વડે ને તેની નેડે વાતો કરતા જાય, દાન લઈપાછા મેળેકા બીજા પાછળીને ઉઠા રાખી દાનમાં શું સર્ધ આવ્યા ને શું નહીં તેની પૂછપરછ કરે. એમ કરતાં કરતાં જ્યારે તે રાજ-મહેલે પહોંચ્યા ત્યારે તો દાનનું બધું કામ પતી ગયું હતું. રાજ પણ અંદર ચાલ્યો ગયો હતો. ‘પાછળીના આશીર્વાદ’ કહી યોગ્ય કરે ઉઠા. સરકારે રાજને પાછળીના આમમનની ખબર પડી. અને એ આંખે પાછો આવ્યો.

“મહારાજા કેમ મોડું થયું ?” જાનેવિધિ તો પરી થઈ ગઈ.” રાજએ કહ્યું.

પાછળી—“પૃથ્વીપતિ ! ઉંઘી ગયો હતો અને રસ્તામાં બંધનિ નેડે વાંત કરવા રહ્યો એટલે ચૂક્યો. નીચી મોડું !”

રાજા—(મનમાં) મારો ખરો એકી લાગે છે !
(આજણુને) “વાર મહારાજ ! ફિકર નહીં. લેા આ
ચિઠ્ઠી હું આપું છું.” લખને બંડારી પાસે જાઓ. આજ
સાંજના ૬ વાગતાં મુધીમાં નેટલું લેવું હોય તેટલું
બંડારમાંથી તમને લઈ જવાનો હુકમ કરું છું.”

પૂર પૂર ચર્ચ જાળને આજણુ ચિઠ્ઠી લીધી અને
પહેાંચો સીધો ઘેર, તે આજણુને ચિઠ્ઠી બતાવી કહેવા
લાગ્યો; “લે, જો આ ચિઠ્ઠી જો ! ખુલી મુ” નેટલું
જોઈએ તેટલું, તારે સોનાનાં શાં શાં ધરણાં કરાવવાં
છે ! બોલ જે જોઈએ તે; રાંધ લાપશી, પાડોશીને ત્યાંથી
અત્યારે ઉઠીવું લખ આવ, ને રાંધ લાપશી. જો, જો, આ
ચિઠ્ઠી જો. નેટલું ‘જોઈએ તેટલું બસ’ આપણાં લાગ્ય
ફરી મયાં !”

આજણુએ ચિઠ્ઠી વાંચી: “સાંજના ૭ વાગ્યા મુધીમાં
આ બ્રહ્મણુને જોઈએ તેટલું બંડારમાંથી લેવા દેવું.”

“ઉપડો ત્યારે વહેણા, મોડું સાને કરો છો ! લેવાય
તેટલું લાવો.”

બેસ, બેસ, હવે ઉતાવળ થી છે. રાંધ લાપશી, લગાર
આપ્યો તો ખરો. હવે શેા તોડો છે. વાદ રાજા વાહ !
તેં તો આ મુદામાને ન્યાય કર્યો !

આજણુ લાપશી રાંધવા ગઈને ઓલકાં કર આટલામાં
આડા પડવા, તે પડ્યા તેવા લખપતિનાં સ્વનાં સેવતા
સુખિમાં સરકી મયા. ઉતાવળે રસોઈ કરી આજણુએ
બોલાવ્યો ત્યારે મહામનતે આજણુ બેઠ્યો અને લાપશી
ઉપર હાથ અજમાવતો, જાળ અને આજણુને કહેતો જાળ—
“જોઈ આ ચીઠ્ઠી ! લખપતિ, હવે તો લખપતિ. તારે
શું શું જોઈએ તે બોલી નાખ.”

“હવે જો બધું તો થઈ રહેશે. પહેલાં જાળ લખને જ
ઉપડો, બંડારી પાસે જાઓ. તે ઘુલ્લુન થન લઈ આવે.”

‘અધીરી થઈ ગઈ, અધીરી. જો આ ચીઠ્ઠી જો.
શું લખ્યું છે. ‘આજણુને જોઈએ તેટલું લેવા દેજો.’

આજણુ—“જોની કાણુ ના પાડે છે ! પથ્થુ જોડે આ
પથ્થુ લખ્યું છે કે ‘સાંજના ૬ વાગ્યા મુધીમાં.’ તો હવે
જલદી જલદી જાઓ. નહીં તો વળી પાછી વેળા વીતી
જશે.” જો તેમ કરીને જોણુ નમતે પહોરે આજણુને
બંડાર તરફ રવાના કર્યો. આજણુ ચાલ્યો, રસ્તામાં જે મળે
તેને ચઢીની વાત કરે, વાણુવાને કહે ગોળ, ઘી, ધઉંડું
મોડું ઘેર મોકલી આપજો. જુઓ આ ચિઠ્ઠી. જાળે કહ્યું.
બંડારી પાસે.”

“જલદી જાઓ ! મહારાજ ! જલદી.” વાણુએ કહે છે.
વળી આગળ ચોકસીની દુકાને આજણુ ઉભો રહ્યો અને
કહ્યું: “૧૦૦ તોલા સોવું અને ૧૦૦૦ તોલા ચાંદી તૈયાર
રાખજો, આવું છું. જુઓ આ ચિઠ્ઠી” ચોકસી વાંચીને
કહે છે. “જલદી કરો મહારાજ ! જલદી, થોડી વારમાં
૬ વાગશે.”

વળી આગળ કાપડની દુકાને ઉભો રહી બ્રહ્મણુ વરદી
આપે છે; “પાનાચંદ્રભાઈ ! સાત જોડા રેશમી ધાતિયાં અને
બાવીસ બનારસી સાડીઓ ઘેર મોકલાવજો, જુઓ આ
ચિઠ્ઠી ! પાનાચંદ્ર ચિઠ્ઠી વાંચીને કહે છે; “દોડો મહારાજ
દોડો, ૬માં પાંચ કમ છે. પહોંચાય તો નશીબ.”

આજણુ દોડ્યો પથ્થુ મોડું દોડીને પાછો લખપતિનાં
સ્વનાનાં ભારથી ધોરા પડી ગયો. છેવટે બંડારે પહોંચ્યો.
તે વખતે ૬ ની ઉપર પાંચ મિનિટ ચર્ચ ગઈ હતી.
બંડારીએ ચિઠ્ઠી વાંચી કહ્યું: “મહારાજ ! ચિઠ્ઠીના ૬ થઈ
ગયા. હવે કશુંય નહિ મળે શકે.”

આજણુ વીસે મોટે પાછો ફર્યો.

જાળમાં આવા તો ડેટલાય ઓલકાં કરે પ્રમાદવશ
ચર્ચને ચાલ સમો ચૂક્યા કરે છે ને બંડારીની બનવાને
બદલે હતભાગી જ રહે છે !

[નવનીતમાંથી]

સર્વધર્મસમભાવ અને ધાર્મિક સહિષ્ણુતાના આ આર્વાચીન જમાનામાં આખી દુનિયાના ધાર્મિક સંપ્રદાયોએ ધણી છુટછટો મૂકી દીધી છે. એટલે ધર્મમાં માનનારાઓમાં જે જડતાનું આરોપણ થઈ હતું, તેને બદલે નિખાલસતાએ પ્રવેશ કર્યો છે. કોઈ પણ આખતમાં નિખાલસ વૃત્તિ ધારણ કરવી એ જ સર્વોત્તમ માર્ગ છે. એ વૃત્તિ સિવાય આગળ વધી શકાતું નથી, અને સંસ્કૃતિ લાવી શકાતી નથી.

સંસ્કારની સર્વોપરિતા અને સમાનતાનો દાવો કરતો સનાતન ધર્મ ન્યારે પ્રાચીન ભારતવર્ષમાં પ્રચલિત હતો, ત્યારે પણ તેણે અચ્છડપણું રાખ્યું નહોતું. સર-આતથી આ ધર્મ સદિષ્ણુ રહ્યો છે. બીજી ધર્મોને તેણે માન આપ્યું છે; કોઈનું ઊંચકી લેવાની વૃત્તિ રાખી નથી. સરસ્વતી તે દેહ દ્વાપરયુગ સુધી-શ્રીકૃષ્ણ અને પાંડવોના વખત સુધી સનાતન ધર્મે બીજા ધર્મોમાંથી ધણી લોકોને પોતાના ધર્મમાં દાખલ કર્યા છે. પણ બગવાન શ્રીકૃષ્ણે ગીતાના ઉદ્દેશનમાં કહ્યું છે કે ધર્મનો ખલેસા કરવો એ પાપ છે, તેમજ જેમ પોતે બીજો ધર્મ સ્વીકારે એ દુઃખરૂપ છે, તેમ બીજાનો ધર્મ ખૂંચવી લેવો એ પણ તેટલું જ તેને દુઃખરૂપ છે. ધાર્મિક બાબતમાં આટલી ઉઘાર છૂટ મૂકનાર બગવાન શ્રીકૃષ્ણ પહેલવહેલા માણસ પડે છે.

ત્યારથી આર્યોએ અનાર્યોને સનાતન ધર્મમાં દાખલ કર્યા. ક્ષિત્રિકાના વાનર અનાર્યો, નર્મદા અને તાપીના પ્રદેશના નામ લોકો; હિમાલય અને જંગલ-યુગનાની વનશ્રીમાં મહાલતા બીજા લોકો, દક્ષિણ પ્રદેશમાં વસતા રાક્ષસ લોકો-અધામને આર્ય ધર્મમાં દાખલ કરી સનાતન હિન્દુધર્મે વિશાળતા ધારણ કરી, તેમનાં દેવદેવીઓને પણ પોતે અપનાવવાનો દલાવો લીધો.

તે પછી આવેલા અધિકાર-યુગમાં એટલે બૌદ્ધ અને જૈન ધર્મની શરૂઆતમાં સનાતન ધર્મે જે દીલાસ મૂકી તેથી તેને ધણું સહન કરવું પડ્યું. કદાચ આ દીલાસને લીધે જ સનાતન ધર્મ સનાતન મટી બાહ્યધર્મ બની ગયો હોવાનો ખેદ છે. અને બાહ્યધર્મના જુઓ, ચડાઓ, સંસ્કારની સર્વોપરિતાનો દાવો, બીજાને અમાનમાં અને

અધિકારમાં રાખવાની વૃત્તિ, ‘અદમ’, ‘વેદ, ઉપનિષદ અને સ્મૃતિઓમાં પ્રાણમેષ-આ બધામાંથી સનાતન ધર્મના આર દોષ પડી ગયા: બૌદ્ધધર્મ, જૈનધર્મ, વૈષ્ણવધર્મ અને અંબાધર્મ’.

તે વખતના રાજ્યકર્તાઓ મહારાજા અરીક, સમુદ્ર-યુધ્ધ અને હર્ષવર્ધન વગેરેમાં આ અદિસાધર્મની અને પ્રેમની કાવના વધારે પડતી માલુમ પડે છે. અને એવામાં સનાતન ધર્મના ઉદ્ધારક શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યે ભારતવર્ષના તખ્તાપર આવી પોતાની અસાધારણ શુદ્ધિમતાથી વૈદિક ધર્મનો દિગ્વિવિભવ કરી કૃષ્ણ જતા પ્રાચીન ધર્મને બચાવ્યો.

પણ તે પછી પશ્ચાત્યેલા સંજોગોમાં મુસ્લીમ રાજ્યકર્તાઓના અમાનુષી તાસમાં, વખતોવખત થતા નિર્દય દલાઓમાં સનાતન ધર્મની પકડ ધણી લીધી પડી ગઈ. ઇસ્લામ નદિ હોવા છતાં તેણે આનાખણી બેઠારી લીધી. તેથી સનાતન ધર્મને ધણી હાનિ થઈ, મુસ્લીમ અને ખ્રિસ્તી ધર્મોએ હિન્દુસ્તાનમાં ધર્મની બાબતમાં ફેલાયેલી બેદીલી પારખી અને પોતાના ધર્મમાં આ હિન્દુઓને અપનાવવાનું આહ્વાન કર્યું. સામાજિક રીત-રિવાજોથી તારી જઈ ધણી લોકો પરધર્મમાં જવા લાગ્યા. લગભગ દસ કરોડની મજાતી મુસ્લીમ વસ્તીમાં હાલ આઠ કરોડ ઉપરના અસલ હિન્દુઓ છે. અને એક બે કરોડની ખ્રિસ્તી વસ્તીમાં લગભગ બધા જ હિન્દુઓ. આ સત્ય હકીકત મહાત્મા ગાંધીજીના ભેવામાં આવી. ગાંધી યતી હિન્દુ વસ્તીને ઉદ્ધારવાનું કામ જાણ્યું શંકરાચાર્ય પછી મહાત્મા ગાંધીજીએ આર્ય, ગાંધીજીએ સનાતન ધર્મની આ વૃદ્ધતી નાક ન પારખી હોત તો આજે લગભગ ટકી રહેલા હિન્દુઓમાંથી અડધો અડધ કામ ખ્રિસ્તી થઈ ગયો હોત. માટે જ જેમ “સિવાજી ન હોત તો સુન્નત હોત સગી.” તેમ “ગાંધીજી ન હોત તો હિન્દુ હોત ખ્રિસ્તી” એ નયું સત્ય છે.

આંદો ગાંધીજીએ અપનાવેલો સર્વધર્મસમભાવ, પોતાના ધર્મમાં જલ હોય તો તેને સુધારીને પણ પોતાના જ ધર્મમાં રહેવાનો આમંત્ર, સત્ય અને અદિસાની પોતે અપનાવેલી શીંસુથી, ગાંધીવાદી વિચારસરણીમાં

જીવનનો સુમેળ, સ્વદેશી ધર્મ આદરવામાં પોતે ખર્ચેલું જીવન, બધા જ ધર્મોમાંથી સાફ હોય તે ગેંચી લેવાની વૃત્તિ.....આ બધાથી દરેકના જીવનમાં પડતો આવ્યો, સૌ વિચારતા થઈ ગયા કે ધર્મ શું છે ? ધર્મ એટલે શું ?

જાની કવિ અખાએ પણ કહ્યું છે કે ધર્મ તિલક-ટપકાથી પર વસ્તુ છે.-ધૃતિ, ક્ષમા, દમ, અરેત્ય, સીચ, સત્સંગ, વિદ્યા, સત્ય વગેરેમાં એટલે સારી બાબતમાં પ્રવૃત્ત રહેવું એનું નામ ધર્મ. અને આ તો દરેક ધર્મ શીખવે છે. પછી 'ધર્મધર્મ' કરીને ભરવું-મારવું શું ?

અસહ્ય ધર્મનું જે સ્વરૂપ હવે તેમાં યોગ્યવતે અંશે કંઈક કંઈક આગ્રહ અને કળાસ આવી જતી, ત્યારે તે આગ્રહને દૂર કરવા અને કળાસને ખંખેરવા મહાનુભાવો વિચારપૂર્વક ઊભા થતા. બ્રહ્મવાન મનુ, પરશુરામ, બ્રહ્મવાન શમ, રાજર્ષિ વિશ્વામિત્ર, બ્રહ્મવાન શ્રીકૃષ્ણ, શ્રીમદ્ જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્ય, બ્રહ્મવાન શુક, મહાવીર સ્વામી, ઈશુખ્રિસ્ત, મહમદ પેગમ્બર, ઝરથુસ્ત્ર, શ્રીમદ્ વશિષ્ઠાચાર્ય, સ્વામી સહજાનંદ, દયાનંદ સરસ્વતી, સ્વામી વિવેકાનંદ, તિલક મહારાજ અને મહાત્મા ગાંધીજી. ગાંધીજી આ લાંબી હાનુમાળાના મેરુ સમાન હતા. સર્વેએ ધર્મનો જે ઉદાત્ત ભાવના પોષી અને જનતા આશ્રય મુખી તેમાંથી અત્યારે આ સર્વધર્મસમભાવના પ્રગટી છે. આને અત્યારે આ આઝાદ દિન્ડુસ્તાનમાં અને વિશ્વના દરેક દેશોમાં 'એક વિશ્વ'ની ધીપણા જાગી છે ત્યારે હુંકું કરીને કૃપમંડક બનાવવાની જરૂર નથી. વિશ્વ જેટલું વિશાળ પેટ રોખાને જ અત્યારના ધર્મો રાજવાના છે. તો જ આગળ વધી શકશે અને તો જ આપણે ભારત-વર્ષને સંસ્કૃતિની ટોચે લાવી શકીશું.

આપણે અત્યારે વર્તમાન સમાજસ્થિતિને ઈંગ્લેન્ડ તો આવી પહોંચ્યા છીએ. વર્ણપ્રધર્મનો લગભગ હોપ થયો છે. હિન્દુઓ પોતાની ઈકરીયા મુસલમાન, પારસી અને ખ્રિસ્તિયનોને આપે છે અને એવા જ ધર્મોમાંથી કન્યા લાવે છે. પછી ત્યાં ધર્મનો સંક્રાંત થઈ રહે ! આપણે આપણા જીવનના દરેક સ્વપ્નોને ધર્મના કાટલાથી જોખાએ છીએ એ અદ્યત કલાય પહેલાંના વખતમાં સારી હતી પણ આ પદ્ધતિ-યેલા સંસ્કૃતિમાં એવો ધર્મ આવી મળી બાબતોમાં નાશી-

માળ નીવડ્યો છે. એટલે આપણે આપણા ધાર્મિકતાનું સંકુલિત વિચારો અને સામાજિક વલણ ફેરવવી રહી

અત્યારે હિન્દી તરફથી પ્રચારક સમિતિએ સર્વ ધર્મ પરિવર્ત કરીને આ કામ હાથમાં લીધું છે. જાની ન્યૈત જેનામાં દશે અને જે કર્મમાં માનતાં દશે, તે જ જીતરી એ અત્યારના પદ્ધતિયેલા સંસ્કૃતિમાં દીવાદાંડી રૂપ કથન છે. એટલે આપણે હિન્દુ હિન્દુ કરી જીવ કરવું એવી જાત કેળવી રહી નથી. આપણે હિન્દુ છીએ ને હિન્દુ ગેવાના જે આપણામાં આપણાપણું દશે તો ધાર્મિક જીવનનું પહેલું સ્તંભ છે માનવતા. આપણે માનવતા બૂલી મથા હતા, અગર અત્યારે ખુબુ ધણે અરે માનવતાથી દૂર રહ્યા છીએ. હવે જેટલા માનવતાથી દૂર રહીશું તેટલું ડુખ આપણે ભોગવીશું.

લાંબો વિચાર કરશે તે જોઈ શકશે કે આ ધર્મને આપણે અને આદેશી પ્રમંદ પડતો કપાઈ ને કેવી રીતે આવ્યો ? આપણી ધાર્મિક વૃત્તિ, આપણી આજ્ઞા છેટની નીતિમાં ફેરફાર, આપણી સ્વદેશીધર્મ. જુની પ્રજાવિદ્યાઓથી કંદાળેલું માનસ, વિશાળ જિતિનું મહા કરવું, અગ્રેજી રાજ્યનો અમલ અને ગાંધીનાદી વિચાર-સરણી-આ બધાને લીધે આપણે આદેશી શીખ્યા, અને આવે 'એક વિશ્વનો' આદેશી અધનાવવાની જિત્તિ આવી પહોંચ્યા.

આપણે અને તે રસ્તો મદલ્ય કરીએ છતાં, આગળ જવાનો ધોરી માર્ગ તો એક જ છે. કપિરે પાથરેલી ધર્મરૂપી વિશાળ શેતરંજમાં જુલજુલ ધર્મરૂપી જુલજુલ રંગના આટાપાટાઓ છે. અને તે ઉપર આજ્ઞાસની પેટે ઉચ્ચ અને નીચ, ધનવાન અને ગરીબ, એ સર્વને માટે એકસરખો અને પૂરપૂરો અવકાશ છે જ. વિશાળ હૃદયના મનુષ્યો ગિન્ન ગિન્ન ધર્મોમાં રહેલા એક જ અગિન્ન સત્યને જુએ છે ત્યારે જ તેઓમાં સર્વ-ધર્મસંદિગ્ધતા પ્રકટે છે. અને સમગ્ર પૃથ્વીને પોતાના કુટુંબપુત્ર માને છે.

આથી ખીલ પ્રકારના ધર્મમાં કેમકે ફસાવાની જરૂર નથી. એટલે આ પદ્ધતિયેલા સંસ્કૃતિમાં આપણે આદેશી ઉદાત્ત જિતિ નહિ ફેળવીશું તો ક્યારે ફેળવીશું ?

આ જગતે આર,

જગતે આર,

એકજ માનું,
રક્ત વહે નસેનસમાં.
તો પણ માનવી,
મૂર્ખ માનવી,
માને બેવડા,
હજીવે ધાવણ માતાનાં.
એ ધાવણની,
સ્નેહગિન્દુની,
દિલમાં રાખી યાદી,

હટી વિશ્વખંડિત ભાઈ;
વિશ્વખંડિત,
પ્રેમનું તત્ત્વ,
અદિસાત્ પ્રતીક,
સ્થાયી માનસ્ને મંદિર.
એ મંદિર,
એક જ મંદિર,
રહો ભવેદાષ,
એવી એક જ કમળ મારી.

સકલભાવુક ભગવાન

લે: શ્રી. કાલિદાસ રામકૃષ્ણ પંડિત

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૩૦ ના માગસર માસના મધ્યા
હ્નિકા ગામના મહાત્મા કાનગીરીજીની મંડલીની
જમવા જવાની નાગરણી વાગી. ત્રણસોક સતો
સાથે, ૨૧ વર્ષના નવયુવાન હોવા છતાં કૃષ્ણ
પ્રેમના રસસાગરને હાથારમાં વહાવનાર કાનગીર
આને નોડીયા નામના ગામમાં સવારે આવ્યા હતા
તે અત્યારે એક લકતને ધેર જમવા જતા હતા.

કાનગીરીજીને એ અટલ નિયમ હતો કે પોતે
ત્યારે જ જમવા બેસે કે ગામમાં કોઈ પણ દીન-દુનખી
માનવી કે સંત-સાધુ-કૃષ્ણ જમવા વિના ન રહી શકે
હોય. આને આગ્રેય સમાજ જમવા જઈ
રહો હતો. નોડીયાના નાગરિકો ગલીએ ગલીઓમાં
આ મહાપુરુષને નેવા ઉભરાયા હતા. ગાંઠ મુઠંગ
અને લગ્નની ધુનથી ગામ ગોળવું હતું. ધીમે ધીમે
આ સમુદાય ધર્મથી ભરત નામના સોદાણા ભગતની
જળ્યાની પાસે આવી પહોંચ્યો. કારણ કે ત્યાં જમવા
જવું હતું. તે યજ્ઞમાનને ધેર જવાનો માર્ગ ત્યાં
થઈને જતો હતો.

સર્વ મંડળ ને સતો સાથે કાનગીરીજી નીકળ્યા ત્યાં
થોડા માણસોને રકબ કરતા નેવા. તેમણે પૂછ્યું: "હા !
શું છે ? શા માટે સદુ ગિલા યજ્ઞ રવા છે ?"

માનવસમુદાયપાથી કોઈ એક ભાઈ બોલ્યો:
"બાપુ ! આ મહાત્મા જમવા આવતા નથી. આને સાત
દિવસ યજ્ઞ ઉપવાસ પર છે. ગામ બધું સમજાવી
સમજાવીને યાકું પણ એકના બે યતા જ નથી. આજ
સમજાવો તો સમજે."

કાનગીરીજી સંત પાસે આવ્યા અને તેનાં ચરણ-
ની રજ લઈ પ્રાર્થના કરી પગમાં માથું મૂકી બોલ્યા:
"ભગવાનાં પધારો જમવા. શા માટે આપ જમતા નથી?"

"સાધુ કાનગીરીજી ! તમારું નામ મેં સંભળ્યું છે.
તમે સંતકેવી છો એટલે તમોને વાત કરવામાં
હાનિ નથી.

"સાધુસે હોદી ના કારણ હાનિ
તાતે કરીયે હકી પહીયાની.

આ ભગતને ત્યાં કું આજથી સાત રોજ પહેલાં
આવ્યો. તેણે મારું યથોચિત સ્થાનત ક્યું. મેં તેમને
સદગ પૂછ્યું આપને કોઈ બાળબચ્ચાં છે ? તેણે કંભમાં
કહ્યું: "હા, આ કોરજીનાં બાળકો અને આ કોરજીની
રેલવી છે. આમ સ્ત્રીબાળકોનાં પરિચય આપ્યો. મેં ફરી
પૂછ્યું કે લાઈ ! તમારું કે કોરજીનાં તે કદો ? કોરજીનાં
હોય તો મારે બેરીની જરૂર હતી. મેં માર્ગશો
કરી કે કું પણ કોરજીનો જ ફાસ હતું. મને આ સ્ત્રી
આપી દો. તે મારી સેવા કરશે."

આ કેવળ બોલવામાં જ ચરતી ભગતે ના કહી,
મેં નિર્જુપ કર્યો કે ને આ સ્ત્રી-બાળકો કોરજીનાં જ
કહે તો મને સ્ત્રી આપે પછી જ જમવું નહોતર કેદ
પાડી નાખે. બોલો આમાં કું શું અયોગ્ય કહું છું ?"

કાનગીરીજી થોડી વાર વિચાર કરી બોલ્યા, ભગવન
આજના નારિતક યતા સમયમાં આવો દુરાચાર કરવો
એ આપને અને ભક્તિમાર્ગને માટે કલાકાણું તો
નથી જ, છતાં આપ સંત છો.

“ને કહ્યું સાધુ કરે સોઇ જાને.”

સાહુ, નારાયણ! પધારે જમવાં, કીર્મતે તેની ચોરત આપશે હું સમજીવીશ, ચાલો.

સાધુ, કહે નહીં, મારી ટેકે છે કે પ્રેયર્થ કરી આવશે. પછીથી જ જમું.

કાનગીરીજી બોલ્યા, બાપુ! હું કેદી જુદું બોલ્યો નથી. એટલે મારા વચન પર ઊઠો. જમો. કારણ કે સાત દિવસના ઉપવાસ પછી થોડી શાન્તિની નંદર છે. વળી આપ નહીં જમો ત્યાં સુધી આ ૩૦૦ સંતો અને બીજા ભક્તો જમ્યા વગર જમ્યા રહેશે શા મોટે આપણે? હકની ખાતર બીજાના આત્માને દુઃખે દેવું નોકસે!

સાધુ સમજી ગયા અને જમવા આવ્યા. ગીરીજીએ તેમના ચરણ ધોયા, પૂજન કરી પુષ્કળ ભાવથી જમાવ્યા. બીજી તરફ એક ઉદ્દવાળા સાથે પણ કાળી તેને પોતાના ચોરત વાલખાઈ કે જે અત્યારે પોતાના ગામ છીડોડા હતી ત્યાં તેડવા રવાના કર્યો. સાંજ થતામાં વાલખાઈ સાથે જોડે આવી પહોંચ્યો. કાનગીરીજી ભગતને બોલાવી કહે; આને તારે ઘેર લઈ જાવ અને તારી સ્ત્રીનાં કપડાં પહેરાવી તૈયાર કર. હું આવું છું.

વાલખાઈની ઉમરે આ વખતે સપ્તર વર્ષની હતી. આકૃતિ સુંદર અને પ્રકૃતિ અત્યંત નમ્ર. સાથે સાધુસેવી હતી. પતિની આજ્ઞા વેદવચન માનનાર આ સન્નારી ભગતને ઘેર ગયાં અને એકે શબ્દ પણ પૂછપરછ માટે નહીં ઉચ્ચરતાં તેમની સ્ત્રીનાં વસ્ત્રો પહેરી લીધાં.

ભગતની સ્ત્રીએ બધીયે વાતો જણાવી. તમારું કાન આ સાધુને આપવાનું છે એ પણ ભારપૂર્વક જણાવ્યું વગર ન રહેવાયું.

વાલખાઈએ માત્ર દેહકા જ જવાબ આપ્યો કે ગીરીજી દેહના સ્વામી છે. તેમને થોડાં દિવસે તેમ વતે, આપણે ધર્મ તેમના ચબ્દો માનવામાં છે.

થોડી વારે સાધુ સાથે ગીરીજી આવી પહોંચ્યા અને ભગતને કહે, આપી દે તારી સ્ત્રી આ સંતને દાન. લે પકડ હાથ, ભગત જરા અવ્યકાયા. ગીરીજી હસી બોલ્યા; ભગતી આમ થાતી હશે? દે દે, મમતા મૂઠાં સંતને અર્પણ કર. આવાં ટાણાં દર સમયે નહીં આવતાં.

ભગતે ગીરીજીનાં પત્ની વાલખાઈનાં હાથ પકડી સંતના હાથમાં આપ્યો. લો મહારાજ, આપની વાત પૂરી થઈ.

આ જોઈ સંત હસી પડ્યા અને બોલ્યા; “ચરે ભાઈ! નકામો મથ શું કર્યો લે? હાં આ ચોરત તારી નથી. કાનગીરીજીની છે. હું સાવ એવો જોડા નથી. ને તારામાં આવી સમભાવના હોત તો સાત રાજ માટે જમ્યે ન મરણ પડત.

પછી ગીરીજી તરફ ફરી કહે; “કાનગીરીજી! તમે માનવરૂપે મહાપુરુષ છો. હું તેમારા આટલી હદ સુધીના ઉત્તર કાવો નેઈ પ્રસન્ન થયો છું. મારે ચોરતને શું કરવી છે? આ તો મારો દીકરી છે, એન વાલે! હું પણ સિદ્ધ બનીશ. તારા પતિના પરોડા-ગેરં પછી ધર્મની ખજા તારા હાથમાં શોભશે. ન્યા-ન્યા તારી નગર પડશે ત્યાંત્યા હમણે અભ્યાસે રોટી પામશે. બીરીજી! હું આવી ચકાસણી ક્યારે ક્યારે કોઈકાઈ વીરલાની કરું છું. તેમારું કૃપિતજનન ને કે બહુ સમય નદિ દે તો પણ તમારી નામના અને તમારું બાધિય નિશાન સર્વવંદર રહેશે ત્યાંસુધી દરેકે આ તમારી પત્ની સોરની માં બનશે. લોકો વાલખાઈ મા કહી તેમાં પગલાં પૂજશે. મારું વચન છે.”

સાધુ મહારાજ પછી કર્યા ગયા એ આજ સુધી સમજાયું નથી. કાનગીરીજી આ પ્રસંગ પછી આજે વર્ષે નિર્વાણપદ પામ્યા અને વાલખાઈ માએ ત્યાર પછી પતિનું અધરું રહેલું સંત-ગણેને પોષવાનું કામ આનંદથી કર્યું. લોકોએ અજબ શ્રદ્ધાથી તેમને પૂજ્યાં અને તેમનાં ચરણમાં અટળકં દોહત ધરી પોતાનાં મહંદ બાળ્ય મોંઘ્યાં.

આજે ત્રીજોડામાં રાત-સ્વામીની જમ્યા છે. ભગવાને આસીર્વાદ આપ્યો હતો તે વાલખાઈ માને આ કાળનારને બહુ જ પરિચય હતો. તેણે અકાચ છતાં ઉર્જનપદ-ગોડા અને વેશ-તનના નિગૂઢ પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપતાં. તેમના કંઈમાં અજબ માધુર્ય હતું; એકે લેખકે દર્શન કર્યો ત્યારે તેણે પ્રકૃતાની છાયામાં હતી છતાં સુંદર તો હતી જ. તેમની શાન્તિ એકવાર પરિચયમાં આવનારને જીવનભરની શાન્તિ આપતી હતી.

છેક ૧૬૩૦ એટલે આજેથી ૭૫ વર્ષ પહેલાં પણ ભંચવાને ભક્તસેવકો હતાં. આજ એ જ ભાવે પૂજી છે. મૈત્રે એવાં ભક્તો બહુ જ વિરલ થતાં જાય છે. લેખકનાં હાથનાં આ પ્રસંગે જોડીયાં હતાં. તેમણે આ ઘટના નજરે જોયેલ હતી.

ભારતીય સંસ્કૃતિનો એક આદર્શ—સેવા

ડૉ. મી. ભોળીન્દરાય નાનાલાલ વૈધ

માનવ સંસ્કૃતિના ઇતિહાસમાં ભારતીય સંસ્કૃતિનું સ્થાન ઘણું જ ઊંચું છે. કારણકે એ સંસ્કૃતિ એકદેશી નથી, પણ સર્વદેશીય છે. એ સંસ્કૃતિએ જીવનની સઘળાં અંગોનો વિચાર કર્યો છે. જીવનવ્યવહારના જડ જગતનો વિચાર કરવા ઉપરાંત મનુષ્યજીવનના આધ્યાત્મિક વિકાસનો પણ તેણે વિચાર કર્યો છે. એ કારણે જ ભારતીય સંસ્કૃતિ તેજસ્વી છે. ભારતના દ્રણ્યોએ પોતાના અનુભવોને પુસ્તકોમાં ઉતાર્યા છે. એ સાહિત્યનું અવલોકન કરતાં જણાયે કે તેમણે સમાજશાસ્ત્રમાં ધર્મ, નીતિ, ત્યાગ, સેવાપરાયણતા વગેરે આદર્શ સંશુભોને જીવનમાં આચરવાનો યોગ્ય આપ્યો છે.

આ સઘળા આદર્શોમાં સેવાનો આદર્શ પણ ઘણો મુંઠર છે. ભારતીય સંસ્કૃતિના આ આદર્શે પશ્ચિમને પણ મુગ્ધ બનાવ્યું છે. આદર્શ સેવાનો યોગ્યપાઠ જેઓએ જીવનમાં ઉતાર્યો છે એવા સેવકોને ધનસંપત્તિ, શારીરિક મુખ્ય અને માન વગેરેની સ્પૃહા ચત્કિચિત્ત પણ હોતી નથી. પ્રાણીમાત્ર પર દયા રાખવાનો તેમનો સ્વભાવ જાની બાબત છે. સર્વભૂતહિતે રત્તા:—એ કથન અનુસાર તેના હૈયામાં પ્રાણીમાત્રના હિતને જ સ્થાન છે. સઘળાનું કલ્યાણ કેમ થાય, એ કલ્યાણ-કર્મમાં પોતે શું કરી શકે અને પોતાનો સમય એ કાર્યમાં વધુમાં વધુ કેમ પસાર થાય એના જ વિચારો તેના મનમાં સર્વદા ધોળાયા જ કરે છે. સેવાના કઠિન માર્ગે તે આગળ વધ્યો જાય છે. એ માર્ગમાં લાલચો, મુશ્કેલીઓ, ઉપાધિઓ, ચિંતા વગેરે તેને ખૂણ હેરાન કરે છે. પણ તેનાથી આ સાચા સેવકો ડરતા નથી. નિષ્કામ ભાવે કર્મ કરતાં કરતાં તેમનું ચિત્ત શુદ્ધ થયેલ હોવાથી મમતા, આસક્તિ અને અહંકાર જેવી દુષ્ટ વૃત્તિઓ તેમના મનને અસર કરી શકતી નથી. એઓ નિશ્ચિત બુદ્ધિથી માને છે કે, જનસેવા એટલે જ જનાર્હનની સેવા. સેવાધર્મ ઘણો કઠણ છે. સેવા કરનાર વિભૂતિને યશ મળવાનો સંભવ યથો યોગ્ય છે; પરંતુ તેમને યશની ગિલકુલ પરવા નથી. એઓ તો નિઃસ્પૃહ ભાવે પરમાત્મપ્રોત્યર્થે સેવા કર્યા કરે છે.

આજકાલ સેવાની ઘણી વાતો સમાજમાં સંભળાય છે. જાહેર સેવકોનાં વ્યાખ્યાનોમાં આ શબ્દનો ખૂબ ઉપયોગ થાય છે. સમાજની સેવા જરૂર થાય છે, પણ ભાવણોના પ્રમાણમાં તો નહિ જ. એ ઉપરાંત ભારતના ઘણા જાહેર સેવકોને જનતાની સેવા કરવામાં ઊંઠો સ્વાર્થ હોય છે. તક મળે તો તેઓ પોતાનો સ્વાર્થ સાધી લેતાં ચૂકતા નથી. આવા સેવકોમાં અપવાદ જરૂર હશે; પણ પૂર્વે મહાત્માજી જેવા આદર્શ સંત-સેવકો કેટલા? સામાન્યતઃ તેઓમાં નિષ્કામ ભાવની ખામી દેખાય છે. જનતાની સેવા કરવી એ પવિત્ર કામ છે. એ એક પ્રકારનો યજ્ઞ છે. આવા પ્રકારનું યજ્ઞ-કાર્ય સ્વાર્થ, અપ્રામાણિકતા વગેરે દોષોથી દૂષિત ન થાય એ જોવાની આપણી સોની ફરજ છે. દરિદ્રનારાયણની સેવા કરવી એ જ સાચી ધર્મસેવા છે, એમ કહેવામાં ગિલકુલ અતિથયોક્તિ નથી. તપ વિના કોઈ પણ સિદ્ધિ ન મળે, એ કારણે આદર્શ સેવકે તપસ્વી જાનવું જ જોઈએ. સંયમ અને ત્યાગ જેવા સંશુભો સેવકને માટે ઘણા જરૂરી છે. મહાત્માજી જેવા સંત-સેવકોનાં જીવન તપા:

સીકું તો તરત માલમ પડશે કે તેઓ કેલું સંચમો, ત્યાગી અને પવિત્ર જીવન ગાળતા !
 સેવાનાં કાર્યને યજ્ઞ-કાર્ય સાથે સરખાવી જ્ઞાનયોગી શ્રી અંદુભાઈ એક સ્થળે કહે છે કે :
 “યજ્ઞ કરવો, અને કરાવવો એટલે બીજાને યજ્ઞ કરવા પ્રેરવા એ બ્રાહ્મણનું મુખ્ય કર્તવ્ય
 હતું. યજ્ઞકર્મ એટલે સેવાકર્મ. નિઃસ્વાર્થભાવે કરેલી સમાજની સેવા તે સાચો યજ્ઞ છે.
 એવા સાચા યાજ્ઞિકો એટલે સાચા સેવકો-એટલે જ સાચા બ્રાહ્મણો. બ્રાહ્મણ પોતાનું કર્તવ્ય
 મૂઢી દેશે તો બીજાઓ તે લઈ લેશે. સમાજની સેવા તો યદી જ જોઈએ. પછી તે બ્રાહ્મણ
 કરે કે બીજા કોઈ કરે. જે સેવા કરશે તે પ્રતિષ્ઠા મેળવશે.”

(અધ્યાત્મ વાર્તાલાપ-પૃષ્ઠ ૭૫૯)

ભારતને આવા સાચા સમાજસેવકોની જરૂર છે. પરમકૃપાળુ પરમાત્મા-પિતાનાં
 આપણે સૌ સંતાનો છીએ, એ કારણે બાઈ બાઈની સેવા નહિ કરે તો બીજા કોણ કરશે ?
 પરસ્પર સહકાર વિના કંઈ પ્રગતિ સાધી શકાય ? વેર, કુસંધ, વિચ્છેદ વગેરે અનિષ્ટોને
 દૂર કરી આપણે સૌ પર પ્રેમ રાખીએ તો આપણો વ્યવહાર કેવો સરળ બની જાય !
 વિશેષ ઉદાર દૃષ્ટિએ વિચાર કરશું તો જણાશે કે આત્મદૃષ્ટિએ આપણે સૌ આત્મ-
 સ્વરૂપ જ છીએ. પોતે જ પોતાની સેવા કરે તેમાં શું આશ્ચર્ય ? અરે ! હૃદયસ્થ પરમાત્મા
 સર્વનાં હૃદયમાં વસે છે, એટલે આપણે સૌ નારાયણસ્વરૂપ જ છીએ. સેવા કરતાં કરતાં
 આપણી જ્ઞાનદૃષ્ટિ કેમશઃ નિઃશય બનતી જાય છે. આપણે સૌ બાઈઓ છીએ એમ
 માનતાં માનતાં આપણે નારાયણસ્વરૂપ જ છીએ એવી અભેદ ભાવના દૃઢ થાય છે. આ
 ભાવનાથી થયેલ સેવા જનસમાજનું કલ્યાણ સાધે છે અને આપણા ચિત્તને નિર્મળ અને
 પ્રસન્ન બનાવે છે.

સેવાયજ્ઞથી નિર્મળ અને પ્રસન્ન બનેલું ચિત્ત આપણી આધ્યાત્મિક પ્રગતિમાં ખૂબ
 સહાયક બને છે. કાંઈ પણ સ્વાર્થ વિના આપણે સેવા કરીએ તો સેવા આત્મોત્તરિનું
 એક સાધન બની જાય છે. આ સેવા-સાધન પરમાત્માને અપરોક્ષ સાક્ષાત્કાર પણ કરાવે
 છે. શ્રી રામચંદ્રજીના પરમ ભક્ત હનુમાનજીએ સેવાદ્વારા જ શ્રી રામદરબારમાં શાશ્વત
 સ્થાન મેળવ્યું છે. વિશીષણ અને મુશીવ કરતાં પણ હનુમાનની સેવા કીમતી હતી, કારણ
 કે તેમાં સ્પૃહા ન હતી. જગજ્ઞાનની સીતાજીએ હીરાને ખંડમૂલે હાર લેટ આપવા માંડ્યો
 પણ હનુમાનજીએ તેને તોડી નાખી ફેંકી દીધો; કારણ કે એ હારમાં તેમને પોતાના ભક્ત-
 વત્સલ મર્યાદાપુરુષોત્તમ શ્રીરામ ભગવાનનાં દર્શન ન થયાં. રામનામ વિનાની વસ્તુ એમને
 નિરર્થક લાગી ! ચીરામે વરદાન માગવાનું કહેતાં હનુમાનજીએ માગ્યું કે :—

નામ ! મત્તિ તવ મતિ જનપારજિ

દેદુ વપા ફર શિવમનમારજિના

નિઃસ્વાર્થ સેવકને કનક કે કામિની કેમ આંજી શકે ? આવો સાચો સેવક બીજા
 માટે પણ શું ? પરમાત્માની અનપાયિની ભક્તિથી વિશેષ મહેત્તર બીજી વસ્તુ પૃથ્વી પર
 કંઈ છે ? ખન્ય છે આવા ભક્ત-સંત-સેવક હનુમાનને ! !

ભારત સ્વતંત્ર થયું ખરું; પણ ભારતીય યુવાનો આપણી સંસ્કૃતિએ જતાવેલા સારી સેવાના પાઠો ભૂંધ્યા હોય એમ લાગે છે. સ્થળેસ્થળે તકનો લાલ લેનારા નજરે પડે છે. આવાઓએ યાદ રાખવું જોઈએ કે, સેવા અને સહકાર વિના પોતાની તેમજ સમાજની પ્રગતિ અશક્ય છે. મનુષ્યમાં રહેલી નૈતિક ભાવનાની ઉપેક્ષા થયે તો મનુષ્યમાં રહેલો સહજ પશુભાવ પોતાનું જોર અજમાવી જશે. એ વિશે મહર્ષિ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર પોતાના "Nationalism" નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે:—"Each individual has his self-love. Therefore his brute instinct leads him to fight with others in the sole pursuit of his self instinct. But man has also his higher instincts of sympathy and mutual help. The people who are lacking in this higher moral power and who therefore cannot combine in fellowship with one another must perish or live in a state of degradation. Only those peoples have survived and achieved civilisation who have this spirit of co-operation strong in them. So we find that from the beginning of history men had to choose between fighting one another and combining, between serving their own interest or the common interest." (Page 99)

આ કથનનો દૃઢમાં લાવ આ પ્રમાણે છે. પ્રત્યેક મનુષ્યને પોતાના સ્વાર્થ તરફ પ્રેમ હોય છે. તેથી પોતાની સ્વભાવિક પશુ-વૃત્તિને તાબે થઈ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે ધીનજો સાથે તે લડે છે. પરંતુ આ સહજ વૃત્તિ ઉપરાંત મનુષ્યમાં સહાનુભૂતિ અને એક-ધીનને સહાયભૂત થવાની ઉચ્ચતર લાગણીઓ પણ રહેલી છે. જેઓ પ્રાપ્તભાવે રહી શકતા નથી તેઓને નારા થાય છે અથવા તો તેઓને અધમ જીવન ગુબારવું પડે છે. જે પ્રભમાં સહકારની ભાવના દૃઢ છે તે પ્રભઓ જ કાયમ ટકી રહી છે અને તેમણે જ પ્રગતિ સાધી છે. વિગ્રહ કે એકસંધી પ્રેમાળ જીવન, પોતાની સ્વાર્થસાધના કે સર્વોદયની સાધના—આ બન્નેમાંથી પસંદગી મનુષ્યે કરવાની રહી છે. ઇતિહાસના આરંભકાળથી આમ જ જનતાં આગ્યું છે.

ભારતના યુવાન વર્ગે યાદ રાખવું જોઈએ કે સમાજના પાયા સત્ય, પ્રેમ, અહિંસા અને સેવા જેવા સફળો પર જ ટકે છે. એ પાયા જરા પણ નગળા પડે તો સૌને શોગ-વળું પડે. નીતિના સર્વમાન્ય સિદ્ધાન્તોને જૂઠી જઈશું તો, હેય નળણો જનશે. પોતાના સ્વાર્થને ભૂટી જઈ નૈતિક જગ સૌએ કેળવવાનું છે. સર્વભંધી કાળના ઘોષેસ પ્રવાહમાં આપણી સંસ્કૃતિના આદર્શો વિઢીન ન થઈ જાય એ જોવાનું કામ આપણું જોવાનું છે. ભારતીય સંસ્કૃતિ નીતિના સિદ્ધાન્તો પર નિર્ભર છે અને એ સંસ્કૃતિક પ્રવાહને સદા વહેતો રાખવો, વેગ આપવો અને આગળ વધવું એ કર્તવ્ય સ્વતંત્ર ભારતના યુવાનોનું છે. આદર્શ સેવાના પાઠોનો જીવનમાં અમલ થયે તો આ કાર્ય અપરં નથી.

સંસારાસકતની ભક્તિ

અનુવાદક: શ્રી જ્યન્તીલાલ મંગળજી એગ્રા.

- ૧ વગારે વિષયભોગ મળે એ, ઇચ્છાથી બદ્ધ જીવે પુરુષના કામો કરે છે, પણ દુઃખ, દારિદ્ર્ય કે શોકના પ્રસંગો આવી પડતાં એ બધું ભૂલી જાય છે. પોષ્ટ આખો દિવસ 'રાધાકૃષ્ણ' બોલે છે પરંતુ બિચારી તેને પકડે છે કે તરત ભગવાનનું નામ છોડી પોતાની સાધારણ બોલી બોલવા મારે છે! માટે જ કહ્યું છે કે સંસારી જીવોને ઉપદેશ દેવો નિરર્થક છે. ગમે તેટલો ઉપદેશ મળે પણ એ તો જેવા છે તેવા ને તેવા જ રહેવાના!
- ૨ નીચે કમાન હોય એવી માદી ઉપર બેસીએ, તે ત્યાંસુધી તેના ઉપર બેઠા હોઈએ ત્યાંસુધી તે ક્યાયેલી રહે છે; પણ ક્યાય જાય છે તરત જ હતી તેમની તેમ. માયાસકત જીવનું પણ આનું જ છે, ત્યાંસુધી ક્યાંયાર્તા સાંભળે ત્યાંસુધી ધાર્મિક ભાવ ખરે, પણ જેવા સંસારના વહેવારમાં પડ્યા કે તરત જ આ બધી ઉઝી વાતો ભૂલી જવાના અને પાછા હતા તેના તે!
- ૩ ભૂમીમાં પડ્યું હોય ત્યાંસુધી લોહું કાલચોળ દેખાય છે, પણ બહાર નીકળ્યા પછી તરત જ કાળું પડી જાય છે. માયાબદ્ધ જીવે પણ ત્યાંસુધી મંદિરમાં હોય અને સત્સંગ કરે ત્યાંસુધી તેમનો ભક્તિભાવ ઉભરાઈ જાય છે, પણ જેવા બહાર આવ્યા કે બધું પધાયન!
- ૪ માખી જેમ પડે ઉપર બેસે, અને ભગવાનને ધરવાના ભોગ ઉપર બેસે; તેવી રીતે સંસારી જીવોનું મન એક વાર ધાર્મિક વિષયોનું ચિન્તન કરે, અને શેડી વાર કમિની-કમનના વિચારમાં પણ ડૂબી જાય!
- ૫ સંસારી જીવોનું મન છાણાના કોડા જેવું છે. છાણોના કોડા કાપમ છાણમાં જ રહે છે, અને તેમાં તેને ઊલટી મજ પડે છે. જ્યેષ્ઠને કાઈ તેને ત્યાંથી ઉપાડી કમળ પર મૂકે, તો જોતી સુગંધને લઈને તે મરી જાય છે! સંસારી જીવે પણ સંસારના વિચારો અને કામનાઓની બંદી હવા સિવાય રહી શકતા નથી!
- ૬ સંસારી જીવોનો ઈશ્વરનો ખ્યાલ કેવો હોય છે તે ગણતર છે! બાળકો ભોગ મળીને રમતમાં બોલતાં હોય છે એના જેવું! ઊંદરોએ કેટલીય વાર સમ

ખાધને કહે, "ભગવાનના સમ! જનોઈના સમ! મોરારાંચોને આ રીતે સમ ખાતાં સાંભળીને તેઓ એમ બોલતાં શીખ્યાં હોય છે! બગીચામાં ફરવા ગયા હોઈએ ત્યારે કેટલીક વાર આપણે જોઈએ છીએ કે કેવા આવેશજિમાંથી કેઈકોઈ બાગમાંથી સુંદર ફૂલ તોડી, ફાયરમાંની લાકડી ફેરવતા ફેરવતા ફૂલ સંધતા જાય અને બોલતા જાય 'મહા! ખરમાતાએ કેવું સુંદર ફૂલ ખાવ્યું' છો! સંસારી ભોક્ષોનો ઈશ્વર સંબંધી ખ્યાલો વધુ તો એટલો જ હોય છે! તપેલા લોહા પર પાણીનું ટીપું નાખીએ એના જેવો ધૃણિક એ ભાવ હોય છે. આવો ધૃણિક ભાવ શું કામનો! ઈશ્વર માટે તલપાપર થઈ જવું જોઈએ, દરિયામાં ખૂબ ઉડી ડૂબી મારવી જોઈએ.

સંસારાસકત અને સાધના

- ૭ કાષ્ઠ જેવું આખો દિવસ શેરડીના વાકાને પાણી પાવું. સાંજે જઈને જીવે તો એક ટીપું પાણી પણ શેરડીને પહોંચ્યું ન હતું. કેટલાંક બાકારાઓમાં થઈને પાણી જમીનની અંદર ઊતરી ગયું હતું. હવેમાં તાંબુ-વાસના છૂપી રીતે વારી રાખીને જે ભક્ત ભગવાનની ભક્તિ કરે છે, તેની આવી રિયતિ છે. બલેને તે શેજ સેવા-ભક્તિ કરતો હોય, છતાં તે જરા પણ આગળ વધતો નથી, આ કામ-વાસનાનાં કાષ્ઠમાં થઈને તેનો ભક્તિપ્રવાહ બહાર નિર્ધારક વડી જાય છે, અને આખી જીંદગીની ભક્તિસાધના પછી પણ બાઈ તો હોય છે ત્યાંના ત્યાં.
- ૮ ખાંડ ધરતી વખતે મન ડોહાડોડ કેમ કરે છે. માખી કોઈઈની દુકાનની મીઠાઈ પર બેસે છે; પણ જો મેલાની ડોલ બરીને લાગી એ રસ્તેથી નોકળે તો તરત તેના પર જઈ બેસે છે અને મીઠાઈના સ્વાદ લેવો છોડી દે છે. એથી ઉઠડું મધમાખી તો ફૂલ ઉપર જ બેસે છે, મંદી ચીત્તે તરફ નજર સુઢાં કરતી નથી. માખી જેવા સંસારી જીવે વખતેવખતે શેડો સમય દેવી આનન્દનો ઉપભોગ કરે છે, પરંતુ તેઓની દુર્બલ મારતી સ્વાભાવિક વિષયલોભપતા તેઓને દુનિયાદારીના ઉકરમાં તરફ ખેંચી જાય છે. મોટા પરમહંસો તો હમેશાં ધ્યાનમગ્ન રહે છે અને બસ ઈશ્વરો પ્રેમનો રસ જ પીધા કરે છે.

૯ ને કાષ્ઠને જૂત વળગ્યું હોય તો મંત્રેથી રાઈ તેના પર ઇલેવાથી જૂત જાગી નામ છે, પણ ને જૂત એ રાઈમાં જ ભરાઈ બેઠું હોય તો પછી તે રાઈથી કાંઈ જૂત જાગે? જે મન વડે ભગવાનનાં ધ્યાન ધરવાનું છે તે મન જ ને સાંસારિક વિગ્રા સેથી જાહેરું હોય, તો પછી એવા સહેલા સાધન વડે ભગવાનની સાધના શી રીતે થઈ શકે?

૧૦ બીની દીવાસળી એકદમ સળગતી નથી, બલેને ગમે તેટલી ધસો, પરંતુ ને દીવાસળી સુટી હોય તો જરાક ધસવાથી સળગી ઊઠે છે. સાચા ભક્તનું હૃદય સુટી દીવાસળી જેવું છે. ભગવાનનું જરાક નામ લેવાય કે તરત જ તેના અંતરમાં રહેલો ધર્મપ્રેમ પ્રદીપ્ત થાય છે. દ્રવ્ય અને દારાના ચિત્તનમાં બીજાને જુદાં સંસારી હવડું મન, બીની દીવાસળી જેમ જટ લઈને પ્રવૃત્તિ થઈ નથી. ગમે તેટલી વાર તેને ભગવાનની ભક્તિ કરવાને ઉપદેશ આપીએ, પણ તેના દિલમાં દાવો થવાનો નહીં.

૧૧ બદ હવડાં બલેને જાની જોટલું જાન અને જુલિ હોય, બલેને તે યોગી જેવો તપસ્વી હોય, અને અધિયુનિષ્ઠો જેવો સંપન્નો હોય; છતાં પણ તેનો ક્રિયાપ્રવાહ અરજે રહેતો વહેતો હોવાથી, અને આ બધું ઈષ્ટગર્જન જુલિથી નથી, પણ સાંસારિક માનવાનની લાલચાથી કરેલું હોવાથી, તેની બધી મહેનત ફેલટ નામ છે.

૧૨ મેલા અરોસામાં સુઈનાં ફિજોલું પ્રતિનિધિ પડતું નથી; તે જ રીતે માવાના ફંદામાં પડેલા અને મનના મેલા લોકો કદી પણ પ્રભુને પ્રકાશ ગ્રીહી થકતા નથી. તેથી પવિત્ર બનેા.

૧૩ ને ફંદામાં ખૂન પાણીનો એજ હોય તો તેનો ફંદામાં કરતાં ખૂન ઉઠાવવું પડે છે, અને વખત પણ ખૂન લાગે છે. તેની જ રીતે અધુમ અને અપવિત્ર વિચારોથી નિર્જન થઈ ગયેલા મનને શુદ્ધ, પવિત્ર અને સમર્થ બનાવવું હોય તો લાંબા સમય સુધી સખત મહેનત કરવી પડે છે.

૧૪ પ્રશ્ન—સંસારી હવે ઈષ્ટની શોધમાં જઈ તપાસી યશ્તા નથી, એમ કેમ?

જવાબ—રંજનમાં પર આવતો નટ પોતે ધારણ

કરેલો વેધ શું એકદમ કાઢી નાખી શકે છે! સંસારી હવેને પણ તેમને માટે કરેલો પાઠ લખવાનો હોય છે, અને એવું સમજ થતાં તેઓ પોતાનો બનાવટી વેધ ફેંકી દેશે.

૧૫ સંસારમાં સંવતર જ્યોત્સ્યો રહેતો હવે જાણના કાકા જેવો છે; એ કાકો હવે છે પણ ત્યાં અને મરે છે પણ ત્યાં જ, એથી વધારે જાણી રિયતિની એને કદરના જ નથી. આનાથી આલો આસક્તિ હવે ધરીમાં મીઠાઈ પર અને ધરીમાં પર પર બેસતી આખી જેવો છે. પરંતુ યુવા હવે તે મધ સિવાય કદી પણ બીજું કાંઈ નહીં આપનાર મધમાખી જેવો છે.

૧૬ બદ હવે મગરમંજી જેવો છે. મગરમંજીના શરીર પર હાથીઆરના ગમે તેટલા ધા કરો પણ તેને નાજનું નથી, તેને મારી નાખવો હોય તો તેના પેટ પર જ ધા કરવો જોઈએ. આ જ રીતે બદ હવેને પણ તમે ગમે તેટલો ઉપદેશ આપો, પોતાની જાત માટે તેનામાં ગમે તેટલી યજ્ઞ ઉત્પન્ન કરો, છતાં તેની આસક્તિના પદાર્થો તેની પાસેથી પડાવી દેશે નહીં, ત્યાંસુધી તેને પોતાની ખરી રિયતિનું જાન ધરી નહીં.

૧૭ ભગવાનનાં પાદપદ્મનું યજ્ઞ લેવાની ગમે તેટલી શિખામણ આપો, તો પણ માધાસક્ત હો તમારું કહેવું માનશે નહીં. તેથી ખૂન વિચાર કરી અથવા છાત્રમાએને આકર્ષવા માટે ગૌર અને નિતાઈએ (ભગવાન ચૈતન્યદેવ અને નિતાઈ) એક કુક્તિ શોધી કાઢી. તેઓ કહેતા: " આવો, આવો, ભગવાનનું નામ લેવો, તમને સ્વાધિષ્ઠિ આસામણ અને સુદરીનું આલિંગન મળશે " આ બે વાતનું નામ સંત્રાગી મળ્યા તેમની મંડળીમાં જગતા અને ભગવાનનું નામ લેતા. ધીમે ધીમે ન્યારે તેઓને દરિદ્રતાપ્રાપ્તિના રૂઝ લાગ્યો ત્યારે તેઓ નિવાન-દના કહેવાને બર્થ સમજતા. સ્વાધિષ્ઠિ આસામણ (બંગાળી માહેર-કોલ) એટલે બીજું કાંઈ નહીં પણ ભગવાન માટેના પ્રેમનો અધુપ્રવાહ; અને સુદરી એટલે પૃથ્વી, અને તેનું અલિંગન એટલે ભગવદ્પ્રેમમાં લોટ-પોટ થઈને જમીન પર પડતું તે!

[શ્રી રામકૃષ્ણની ઉપદેશ વાણીમાંથી]

પટ્ટસંપત્તિ સહિત ધનસંપત્તિના મહત્તા લેખક: શ્રી સદ્ગુભાઈ ઉપાન્યાસ

વ્યવહારના નિભાવ માટે મનુષ્યોને ધનનો જરૂર પડે છે, જેથી તેના માટે માનવીનો મોટો ભાગ દંત્રેશ પ્રવલણીય રહે છે. એમાં જે મનુષ્યો છળકપટ, અસત્ય, લોભ, આદિ અનીતિનો આશ્રય લે છે તેઓ વિપુલ ધનના પશુ હોવા છતાં અને જાહેરમાં સદ્ગુહરૂપો લેખાતા હોય તો પણ જગન્નિવન્તા પરમેશ્વરના ચોર જ ગણાય છે તેથી જ અનીતિનો માર્ગ સર્વદા ધૂણાને પાત્ર મણવેલો છે.

માનવજીવન એ નિમલમાની ઉન્નતિનું દાર મણાય છે. તેથી એ જીવનની અમૂલ્ય પળો. સાધ્યને વિસારી કેવળ સાધનરૂપ ગણાતાં ધન-દોલતની પાછળ વ્યતીત કરવી એ પોતાના આત્માને જાણીજીતે અવગતિના માર્ગે લઇ જવા. જેવું છે. કારણ કે ધનસંપત્તિનો અપૂટ સમ્રાટ કરવાની લાલસા રાખવી એવું જ ખીલું નામ લોભ છે. મનુષ્યની આધ્યાત્મિક પ્રગતિના વાટશરુ ગણતા ત્રણ મહાન દુષ્ટવેદો કામ, ક્રોધ અને લોભ છે. તે પૈકીનો આ લોભ પણ દિતશરુ છે એમાં કદી પણ શંકા નથી.

બહુધા દરેક મનુષ્ય જાણે છે કે આ વિશ્વમાં જે અનંત જીવાત્માઓ વિચરે છે તેમાં મનુષ્યદેહધારી જીવાત્મા સર્વોપરિ ગણાયો છે અને ઉચ્ચ અધિકારીનો જાંઘી કક્ષા પ્રમાણે તેના હિરણ્ય કરવાનાં કાર્યો પણ જાંઘી કાટિનાં જ છે. એ નિયમ પ્રમાણે મનુષ્યના જીવન દરમ્યાન તેને માટે કરવાનાં કર્તવ્યોમાં પણ વિશ્વનિયંતાએ કેટલીક વિશિષ્ટતા રાખેલી છે. આ સિદ્ધાંત ધર્મશીલ પ્રરૂપેનાં જીવનચરિતોમાં જાણી શકાય છે. પદ્મપ્રભોએના જીવનવ્યવહાર જીંધ, આહાર, ભાષ અને મૈથુન એ ચતુર્વિધ પ્રગતિના વર્ણનમાં આંદોલિકા પૂરતો જ મર્યાદિત હોય છે. તેટલો જ વ્યવહાર જો મનુષ્ય પણ આચરે તો પકડી માનવદેહની મહત્તા ક્યાં રહી ?

પ્રજુએ મનુષ્યને ખીજ જીવાત્માઓના રક્ષક નીમી તેનામાં સતત સદાચારની અપેક્ષા રાખેલી છે. ગીતાનું વાક્ય છે કે “મારામાં મન રાખ, મોશ લક્ષ્ય થા, મારે નિમિત્ત પડ કર, મને નમસ્કાર કર, એટલે મારામાં પરાયણ થઇ આત્માને મારી સાથે જોડીને તું મને જ પામીશ.” (ગીતા ૯-૩૪). આમાં સદાચારની

પરંપરા રહેલી છે. તેના પાલન વડે જ મનુષ્યત્વની સર્વોપરિતા અંકાગ્રેહી છે. અને તેવા વિશુદ્ધ આચારનું પાલન કરવું તેને જ પટ્ટસંપત્તિનો સમ્રાટ કહેવાય છે. એ પટ્ટસંપત્તિ અથવા સદાચારને જ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગીતામાં દેવી સંપત્તિરૂપે વર્ણવેલો છે.

મનુષ્યને જીવનવ્યવહારનાં સાધનો. માટે જેમ ધનસંપત્તિની આવશ્યકતા હોય છે. તેવી જ રીતે આંતરિક ઉન્નતિનાં સાધનો માટે આ પટ્ટસંપત્તિની પણ અતિ આવશ્યકતા રહેલી છે. વ્યવહારનું રચન આત્મોન્નતિની અપેક્ષાએ ગૌણ હોવાથી શિષ્ટ જનોને ધનસંપત્તિની કમાણી કરતાં પટ્ટસંપત્તિની કમાણી વધુ કીંમતી જણાય છે. એવું ખાસ રહસ્ય એવું છે કે ધનસંપત્તિ નીતિ અને ચાનીતિ અથવા ધર્મ અને અધર્મ એમ બે પ્રકારના માર્ગથી મેળવી શકાય છે. પણ પટ્ટસંપત્તિ તો કેવળ ધર્મનીતિના જ માર્ગદર્શ મેળવી શકાય છે. આ એની ખાસ વિલક્ષણતા છે. જગતમાં જેઓ મહાન પુરુષો તરીકે પ્રખ્યાત થયેલા છે તેઓમાં બહુધા આ પટ્ટસંપત્તિવાન મનુષ્યોનો જ સમાવેશ થયેલો છે. અથવા તો એ પટ્ટસંપત્તિસહિત ધનસંપત્તિવાનોની કીર્તિકાગ્રો મળાતી હોય છે. પણ કેવળ ધનસંપત્તિવાન મનુષ્યોની મહાપુરુષ તરીકે કદી પણ ગણના નથી થયેલી એમ ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. આને કેવળ ધનસંપત્તિનો સમ્રાટ નિષિદ્ધ હોવાના પ્રમાણ રૂપે લેખી શકાય છે.

નીતિના શક્યો મેળવેલી ધનસંપત્તિથી કૌટુંબિક અને સામાજિક વ્યવહારનાં કાર્યો સંરજતા, શાંતિ, આનંદોલ્લાસ અને નિર્વિધે થઇ જાય છે એવો અનુભવ અનેકને યજ્ઞવેલો હોય છે. નીતિમય ક્રિયાનો આ એક અપરોક્ષ લાભ ગણાય છે. તથા સમૃદ્ધિત કે લોકાપ્યેયોગી સત્કર્મો કરવા માટે ઉદારતાથી દાન આપવાની અંતરમાં સ્ફુરણ થતી હોવાથી તે સત્કર્મોદારા સ્વર્ગ-વૈકુંઠ આદિ અપ્રત્યક્ષ લોકોનું પુરવ પણ મેળવી શકાય છે. એ ખીજે પરોક્ષ લાભ છે. એટલે આનો અર્થ એ થયો કે પટ્ટસંપત્તિ સહિત ધનસંપત્તિ મેળવનાર મનુષ્ય આ લોકે અને પરલોકે એમ બંને પ્રકારનું દિત સાધી શકે છે

પદ્મસંપત્તિ વિનાની ધનસંપત્તિ બહુધા અધર્મ કે અનીતિના માર્ગથી જ મેળવેલી હોય છે જેથી તેની ધનસંપત્તિવાળા હનિશે અને લાખોના માલિકા આપણી આસપાસ સ્વચ્છ કેવળ મોળમઝા ઉડાવતા નગરે પડે છે. એટલું જ નહિ પણ તેઓ બીજા નિર્દોષ મનુષ્યો અને જીવોને કુન્મત્તા કરાવે છે. ધનસંપત્તિ મળ્યાની ત્યાં જ પડી રહે છે. કાંઈ પણ પરોપકારી કાર્યોમાં તેમની કમાણીનો સ્વસ્થ અંશ પણ પોતાના હાથથી આપી જવાની તેમની હિંમત નથી આલતી. અંતમાં પરહસતે ગયેલી તેવી સંપત્તિનો દુરુપયોગ થવાના ઘણા દાખલા મળી આવે છે.

મરણ પછી તેમની ધનસંપત્તિ બીજાની ત્યાં જ પડી રહે છે. કાંઈ પણ પરોપકારી કાર્યોમાં તેમની કમાણીનો સ્વસ્થ અંશ પણ પોતાના હાથથી આપી જવાની તેમની હિંમત નથી આલતી. અંતમાં પરહસતે ગયેલી તેવી સંપત્તિનો દુરુપયોગ થવાના ઘણા દાખલા મળી આવે છે.

મગવાન શ્રીકૃષ્ણે એવા મનુષ્યોનો આરંભ અને અંત દર્શાવતાં કહ્યું છે કે:- “આજ મેં આ મેળબું, હવે આ મનોરથ પૂરા કરીશ, આટલું ધન મારી પાસે છે, વળી કાલે આટલું બીજું માંડું થશે; આ શનુને તો માર્ગો, બીજાને મારીશ; હું સર્વસંપત્તિ છું, ભોગી છું, સિદ્ધ છું, બળવાન છું, સુખી છું, કું શ્રીમંત છું, મારા જેવો બીજો કોણ છે? હું યદુ કરીશ દાન દધશ, આનંદ માણીશ; એમ અગ્રાનથી મૂઢ થયેલા માને છે અને અનેક ભ્રમણાઓમાં પડી મોહબળમાં ફસાઈ વિષયભોગમાં મસ્ત થયેલા એવા તે લોકો અપવિત્ર નરકમાં પડે છે.”

(ગીતા. ૧૬-૧૨-૧૬)

ધનની હમેશાં દાન, ભોગ અને તારા-આ ત્રણ પૈકી એક ગતિ થાય જ છે. તેમાં સંતોષ મનુષ્યો સાવધતાથી પહેલી ગતિ માટે સ્વકમાણીને સદુપયોગ કરી લે છે. પૃથ્વી નહીં તો અમુક અંશ પણ જનહિતાર્થે દાન આપનારની ધનસંપત્તિનો રચીત અંશ આ લોકોમાં અનેક જીવાત્માઓને ઉપયોગી બનવાથી તેઓ કલ્યાણપ્રદ આશિષ મેળવે છે અને દાનનાં સ્મૃતિચિહ્નો જીવંત રહે ત્યાં સુધી કીર્તિ અને સત્કેરણ તો દાનદાતાને વગતરફે મળતાં રહે છે. આ સિવાય ધનનો સૂક્ષ્મ અંશ તો હૃદયશુદ્ધિરૂપે તે દાતાને દૂરતમાં જ મળતો હોવાથી અકલ્પ્ય રીતે તેના સૂક્ષ્મ દેહના-બાળ કલ્યાણનો માર્ગ મોકળો થતો જાય છે. તેથી જ કહ્યું છે કે “યદુ, દાન અને તપ વિવેકીને પણ પાવન કરનારા છે. (ગીતા ૧૮-૫) આ ગુપ્ત રહસ્ય કેટલાક પ્રુવચન. ધનિકોને બળે જીતેલું હોવાથી તેઓ ઉદાર થતા તરીકે

જીવન જીવીને આ લોકમાં સુવશ મેળવી, મરણ પછી પણ આત્માની જીવંત ગતિ સંપાદન કરે છે.

આમ જેટલી ધનસંપત્તિનો સદુપયોગ થયો હોય તેટલી જ કમાણી સાચી કમાણીરૂપે કરે છે. અન્યથા મમત્વથી માની લીધેલી બીજી કમાણી, પ્રત્યેક મનુષ્યને તેના મરણકાળે અને તે પછી પણ, ભયંકર ભારરૂપ થાય છે. એમાં બીલકુલ શંકા જેવું નથી. દારણ કે વૃદ્ધસંપત્તિથી રહિત ધનસંપત્તિ મેળવવા માટે અનેક પ્રકારનાં નિષિદ્ધ કર્મો કરાએલાં હોય છે જેથી, તેના જવાબ વિષનિયંતાને દરેક મનુષ્યે આપવો જ પડે છે. આ જગતના પ્રત્યેક ધર્મની દૃઢ માન્યતા છે એટલું જ નહિ પણ એવો અટલ સિદ્ધાંત છે કે સારા-બોટા કર્મના ભોગથી કાંઈ પણ મનુષ્ય છટકી શકતો નથી.

પદ્મસંપત્તિથી સહિત ધનસંપત્તિના સંપ્રાદકની રિયલિટીનો વિચાર કરતાં જાણી શકાય છે કે જેમની પાસે ધનસંપત્તિ નથી હોતી તેમને દાન-પ્રુવચ કરવાની પ્રત્યક્ષ થાય છે, પણ બીજા સાદસ, કૌશલ્ય કે પૂર્વ-પ્રુવચના ભોગથી તેઓ ધનસંપત્તિના માલિક બને છે ત્યારે, તેમની એ ઉચ્ચ લાવના કાંકળ-જળવત અદરશ થઈ જાય છે. અને તેને બદલે તેમનામાં અદંતા, મમતા, લોભ, ધર્મ, ઈર્ષ્યા, વૈર, વિદ્વાસિતા અને કંજીસારી આદિ કુદિસત લાવનાઓ ધૂસી જાય છે. પરિણામે એવી અધર્મથી ઉપાંજીત થયેલી ધનસંપત્તિ તેમના આત્માને અવનતિના માર્ગે પરાણે ધસી જાય છે. આનું મુખ્ય કારણ પદ્મસંપત્તિનો અભાવ છે.

હવે ધનસંપત્તિથી રહિત પદ્મસંપત્તિના સંપ્રાદકની પરિરિયલિટીનો વિચાર કરીશું તો જાણી શકાય છે કે ધર્મપરાયણ રહેવું એ દૈવીસંપત્તિવાનનું જીવનસ્તંભ છે. અને પદ્મસંપત્તિનું અચારણ ધર્મનિષ્ઠ થવાના પદધિવારૂપ હોવાથી એવા મનુષ્યો ઇન્દ્રિયોના વિષયભોગો કે જીવનના દુર્દ વૈભવના પદાર્થોનો ભોગુપતા નથી રાખતા. તેઓ એ રીતમાં “યદુજાલાભસંપ્રદાન-ને સદૃશ મળેલું” હોય તેવી સંદૃષ્ટ રહે છે” (ગીતા ૪-૨૨) આ નીતિને અનુસરનારને માટે અન્યથા પશું કહેવાયું છે કે

“જાધન જનધન ગોપધન જીર રતનધન ખાનુ”
 ને રખાવે સતોષ-ધન સખ ધન ધૂલી સમાન.
 તેઓ આત્મિક સદૃશ્યને જ ધન સમજે છે, અને એ શુભ ધન-પદ્મસંપત્તિને સમૃદ્ધતાની જ બીજવતા

રાખે છે. પ્રતિપક્ષે જીવનનિવહારમાં પણ કાષ્ટનું અદ્વિત ન થાય તે માટે સચેત રહે છે. પોતાના તથા આશ્રિત અને પાડોશી જનોના કાયાણુ માટે તન-મનથી પવિત્ર રહીને પ્રત્યેક ક્રિયા લોક-કલ્યાણની ભાવનાથી કરી નિર્મલમાની ઉત્તતિ સાધે છે. નીતિથી મેગવેલા ચોરાક ધનથી પણ પોતાનો વ્યવહાર કરકસરથી નિભાવે છે. એટલું જ નહિ પણ તેમાંથીય પરાપકાર માટે અર્થ અંશ દાન આપવાનું નથી ચૂકતા. આમ પોતાના જીવનને કૃતાર્થ કરી ઈશ્વરની કૃપા માટે પાઠ માને છે અને અંતમાં સાચત સુખરૂપ પરમ પદને પ્રાપ્ત કરે છે.

આમ આ પૃથ્વસંપતિરૂપ દિવ્ય ધન નવ પ્રકારની લૌકિક ધનસંપત્તિ કરતાં અતિ શ્રેષ્ઠ છે એમ સિદ્ધ થઈ ચક્રવર્તી છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું પણ છે કે “દેવી સંપદ વિમોક્ષાય નિપધાયામુરોમતા” અર્થાત દેવી સંપત્ત મોક્ષ આપનારી અને આદ્યરી સંપત્ત બધનમાં નાખનારી મનાઈ છે.” (ગીતા ૧૧-૫)

લૌકિક ધનસંપત્તિના નવ પ્રકારો આ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં ગણવાયા છે. (૧) દ્રવ્ય, (૨) સુમિ, (૩) લર, (૪) ધન, (૫) પત્ની, (૬) મન (૭), અનાજ, (૮) પૃથ્વ, અને (૯) દાસ-દાસી.

હવે પૃથ્વસંપતિ શું છે એ વિશે સંક્ષિપ્ત વિચાર કરવાનું બાકી રહે છે. પૃથ્વ એટલે જ અને સંપત્તિ એટલે એશ્વર્ય અથવા આશાદી કે સફળશુભ દોલત. (૧) કમઃ-કમનમાં કાષ્ટ પણ કુવિચારો ઉપજે તેમને મકમ-તાથી હઠાવી શુભ વિચારોમાં મન જોડવું તે. (૨) કમઃ-પાંચ જ્ઞાનો-દ્રવ્યો અને પાંચ કર્મે દ્રિયોતો નીતિધર્મના માર્ગે વ્યવહાર કરવો તે. (૩) શ્રદ્ધા-સંત અને શાસ્ત્રોના બોધ-વાક્યોમાં શંકા ન રાખવી તે. (૪) સમાધાન-ચિત્તની યત્તિની ચંચળતા દૂર કરવી તે. (૫) ઉપચિત્ત-(આને જ ઉપશમ કે ઉપરામ પણ કહેવાય છે.) વિપવના ઉપ-ભોગમાં દોષદષ્ટિ રાખી ત્યાગભાવ ધરવો તે. (૬) તિતિક્ષા-(આને જ તપ પણ કહેવાય છે) ટાલ-તડકા, મુખ-તરસ, માન-વ્યયમાનને સહન કરી સદાચારનું પાલન કરવું તે.

પૃથ્વસંપત્તિનો આ ટૂંકો વ્યાખ્યા છે. એના પાલન વિનાતો કાષ્ટ સત્તર્કમાં નથી ગંજીતો. એ સિદ્ધાંત વિનાતો કાષ્ટ ધર્મ નથી મનાતો. જે એને નિત્ય વ્યવહારમાં આચરે છે તે અનંત આત્મસુખ મેળવી જીવન-મુક્ત બનવાના ફળને મેળવે છે અને અનેકને શાંતિના માર્ગ-દર્શક બની મહાપુરુષ તરીકે ઇતિહાસમાં અમરતા પ્રાપ્ત કરી જાય છે. હરિ હૈં તત્સત્

ક્રિ

અમુક નિર્ણય પર આવવા માટે કાષ્ટએ ઉતાવળિયા થવું નહિ. તેણે પોતાની ચાલુ સ્થિતિ સારી રીતે તપાસવી જોઈએ, અને અમુક નિર્ણય ઉપર આવવાથી કેવા સંજોગો ને યુરહેલીઓ જીલા થશે તે બાબત લક્ષમાં લઈને, તેમનો બેટો કરવા સંપૂર્ણ રીતે લાયક થવું પડશે, મારા નિશ્ચયનું સ્વરૂપ હું પૂર્ણ રીતે સમજી છું. હું જેવડાં નિર્ણય પર આવ્યો છું, અને મને તે બાબતમાં જરાયે શંકા અને ભય નથી, એવી તેની ખાતરી થવી જોઈએ. આવી રીતે મન તૈયાર થાય તો, જે નિર્ણય ઉપર આવાય છે તેમાંથી કહી ચસકાવું નથી, અને તે નિર્ણયની મદદથી હરેકાંઈ મનુષ્ય, ચોખ સમજે. પોતાનો દંડ સંકેપ પાર પાડી શકશે.

ઉતાવળિયા નિશ્ચયો નિષ્ફળ નીવડે છે. જે કાંઈ ખાતરી પડે તે સહન કરવા મનને મજબૂત બનાવવું જોઈએ.

ઉર્જત માર્ગે જવા નિશ્ચય કર્યો કે તરત જ માયાનાં બળો કસોટી કરવા માંડે છે. વધુ ઉત્તમ અને ઉમદા જીવન ગાળવાના નિર્ણય ઉપર મનુષ્ય આવે છે ત્યારે તેમના માર્ગમાં માયા દેવી એવાં પ્રલોભનો-લાલચો અને યુરહેલીઓ લાવી દે છે કે. શું કરવું? એ સ્વપ્ન નથી; એ સ્થિતિ તેમનાથી સહેવાતી નથી, અને આ કારણને લીધે ધણા મનુષ્યોએ પોતાનો નિર્ણય જતો કર્યો છે, એવું આપણે જાણીએ છીએ.

ભગવાનનાં નામ, રૂપ અને કર્મ

(ગતીક પૃષ્ઠ ૧૬૬ થી ચાલુ)

દશમ સ્કંધમાં ભગવાનનાં જે ચરિત્રો આપવામાં આવે છે તેને નિરોધવીલા કહે છે. નિરોધ એટલે ભક્તિથી અંધવા પ્રેમથી ભગવાનની સાથે એકતા પામવી. અજ્ઞાનથી છવ ભગવાનથી જુદો પડી જાય છે અને પછી તેનામાં સંસાર સંબધી અને અનાત્મતા પ્રાપ્ત થયુંકે વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. એવી વૃત્તિઓને નિરોધ કર્યા વગર ભગવાન સાથે એકતા યદ્ય સકતી નથી તેથી નિરોધ માટે યોગદશામાં ધણા ઉપાય બતાવેલા છે અને તે ગયા પ્રકરણમાં આવેલા છે.

ભક્તિદ્વારા નિરોધ સારી રીતે થઈ શકે છે તે પ્રાપ્તિનું ૨૫૪ વર્ણન દશમ સ્કંધમાં આવેલું છે. દશમ સ્કંધની શરૂઆતમાં ભગવાને પૂતનાને મારી અને ચક્રટાસુર અને તૃણાવતને મારી પોતાનું અધ્યક્ષ બતાવ્યું, એવી રીતે ગોપગોપીઓનું આવરણ દૂર થવા લાગ્યું. જેની સત્તાથી આવરણ દૂર થાય છે, અને માયાનાં વિનોતેના પરાભવ થાય છે તેનું નામ, તેના શુભ અને તેનાં ચરિત્ર વધારે સ્મરણવાની ભક્તોને સતત ધ્યાન રહ્યા કરે. છે. પણ શુરુ વગર તે બરાબર સમજી શકતા નથી, તેથી હવે ગર્ગ્યાચાર્યથી શુરુ ભક્તોને ભગવાનનાં નામ, શુભ, કર્મ વગેરે કહેવા માટે નંદરાયજીને ત્યાં આવે છે.

નામ, રૂપ અને કર્મ એ માયાનાં છે, તેમાં ધણા માણસો ફસી જાય છે. તેમને એથી માયામાંથી બહાર કાઢવા માટે ભગવાનનાં નામ, રૂપ અને કર્મ આપવાં જોઈએ. જમીન ઉપર પડી ગયેલા માણસ જેમ જમીનને આધાર લઈને ઊઠે છે તેમ નામ-રૂપની માયામાં પડી ગયેલ છવ પોતાના ધર્મદેવનાં નામ, રૂપ અને કર્મને આધાર લઈને પોતાની મુક્તિ કરી શકે છે.

પાદ્મોના કુળપુરોહિત ગર્ગ્યાચાર્ય નંદજીની પાસે ગોકુળમાં આવે છે. નંદજીએ તેમનું વિષ્ણુજીવિધી પૂર્વન કયું. અને પૂછ્યું કે “અને આપની શી સેવા કરીએ? આપ જેવા આમકામ શુરુએ તો અમારા જેવા શુદ્ધસૈના કલ્યાણને માટે જ રહે છે. આપને ત્રણ

કાળનું જ્ઞાન છે, આપ બ્રહ્મસૈમિતામાં શ્રેષ્ઠ છો, માટે આપ મારા આ બાળકોનું નામસંસ્કરણ કરો. ગર્ગ્યાચાર્યે કયું કે “હું” વધુકુળનો આચાર્ય છું. તેથી જો હું તમારા પુત્રને સંસ્કાર કરીશ તો લોક એને દેવકીજીનો પુત્ર માનશે. વળી કંસને ખબર છે કે દેવકીજીનો આશ્રમે પુત્ર સ્ત્રી થઈ રહી નહિ, તેથી જો તેને આ બાળકની ખબર પડી જાય તો તે તેને મારવાનો ઉપાય કરશે.” નંદરાયે કયું; “એમ હોય તો તમે એકાંતમાં માત્ર સ્વસ્થિવાચન કરી તેમને દ્વિતીય સંસ્કાર માત્ર કરો.” આ પ્રમાણે એકાંતમાં મુક્તભાવથી ગર્ગ્યાચાર્યે બાળકોના નામકરણસંસ્કાર કર્યા અને નંદરાયજી ધરોડાજી વગેરેને કહ્યું કે:-

“આ શેહિણીના પુત્ર પોતાના શુભાથી સ્વજનોને રમાડશે. તેથી તેનું નામ રામ રાખેલ છે. બળની અધિકતાથી તેને ક્રોધ બલભદ્ર કહેશે અને તે પારશોમાં સંપે કરાવશે તેથી ક્રોધ તેને સંકર્ષણ પણ કહેશે.

અને જે ખીજા પુત્ર હાલમાં કૃષ્ણવર્ણ જેવા લાગે છે તે તેમના રૂપ ઉપરથી કૃષ્ણ કહેવાશે. તે એક વખત વસુદેવને ત્યાં જન્મ્યા હતા તેથી તે વાસુદેવ પણ કહેવાશે. વળી:-

बहूनि सन्ति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते ।

गुणकर्मभिरूपेण तायह वैद नो जनाः ૧૦૮-૧૫

અર્થ-શુભ અને કર્મ પ્રમાણે તમારા આ બાળકનાં ધણાં નામ અને રૂપ છે, તે બધાં હું જાણું છું, ખીજા સાધારણ માણસો તે જાણતા નથી.”

આઠી ગર્ભિત ભાવે શુરુ એમ જણાવે છે કે જન્મતમાં જેટલાં નામ અને જેટલાં રૂપ છે તે બધાં ભગવાનનાં જ છે, કારણ કે (સતતા) એકની જ છે. માયામાં રહેલા માણસો બહુથી અનેકની સત્તા જેમ સ્વપ્નમાં માની બેસે છે તેમ જન્મતમાં પણ માની બેસે છે. સ્વપ્નમાં જેમ પોતાના આત્માનું ધ્યાન રાખતા નથી તેમ જન્મતમાં પણ ધ્યાન રાખતા નથી. તેથી ગર્ગ્યાચાર્ય કહે છે કે:-

एष वः श्रेय आवाहयन्दोषगोकुलनन्दनः ।

अनेन सर्वदुर्गाणि यूयमजरतरिष्यथ ॥

૧૦-૮-૧૬

અર્થ—આ બાળક તમારું કલ્યાણ કરશે અને ગોપ-ગોપીઓને આનંદ આપશે. તેની સહાયતાથી તમે દુસ્તર વિપત્તિઓ સહજમાં ઝાળી શકશો.

આત્માના શરૂઆતના અનુભવને પણ બાળપણ કહી શકાય છે, તે વખતે આનંદ આવે છે અને તેમાં ચિત્તની એકાગ્રતા થાય તો ધણી મુશ્કેલીઓ દૂર થાય છે. એ ભગવાનનો અનુગ્રહ કહેવાય છે. ગર્ગ્યાયમ્ કહે છે કે “આ બાળકે પૂર્વકાળમાં પાપીઓની પીડા દૂર કરી સાધુઓનું રક્ષણ કર્યું હતું. જે માણસ એના ઉપર પ્રેમ કરે છે તેને કોઈ ચિન્તા રહ્યાની સહતા નથી. જેઓને વિશ્વની રક્ષા મળે છે તેમને અમુરો છતી ચક્રતા નથી. માટે

તસ્માન્નદામજોડયં તે નારાયણસમો ગુણૈઃ ।

ત્રિયા કૌર્મ્યાનુભાવેન ગોપાયમ્ય સમાહૃતઃ ॥

૧૦-૮-૧૮

અર્થ—તમારો આ બાળક શુભ, કાર્તિક અને પ્રભાવમાં સાક્ષાત્ શ્રીનારાયણની સમાન છે. તમે સાવધનતાપૂર્વક તેની રક્ષા કરજો. (ગોવાયરચ)

આ શ્લોકમાં નીચે પ્રમાણે ૭ બાબત સ્પષ્ટ થાય છે:-

૧. શ્રીકૃષ્ણ એ નારાયણનું સ્વરૂપ છે.
૨. તેનો સાક્ષાત્કાર પોતાના હૃદયમાં જોને થાય તેણે તેમાં નિષ્કા કરીને તે ભાવનું રક્ષણ કરવું નોંધ્યું. એની દશા પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળાને ગો-પ ગો-પી કહે છે. ગો એટલે આત્મજ્ઞાન. તેની રક્ષા કરીને રિયતપ્રદેશ પ્રાપ્ત કરવાની જેની ઇચ્છા હોય તે ગોપ કહેવાય છે. તેમાં વિદ્યો આવે તો કહે છે કે:-
૩. સમાહૃતઃ એટલે ધણી વખત સમાધિસ્થામાં રહીને આત્મભાવની રક્ષા કરવી. ઉપાધિ વધારે હોય ત્યારે એના બાવની રક્ષા યર્ષ ચક્રતી નથી. કારણ કે એ બાળકની ટેવ એવી હતી કે કોઈ કોઈ વાર તે વાઙ્મનમાં પૂછ પકડી લેતા હતા અને વાઙ્મનની સાથે ધસડાતા હતા. પ્રશ્નદોષ પુચ્છૈઃ (૧૦-૮-૨૪) એનો અર્થ એ પ્રમાણે સમજવો કે સંસારના વ્યવહારમાં ધણીવાર માણસોની અંદર પશુના જેવી

વૃત્તિઓ ભગ્નત થાય છે અને તેની પાછળ આત્મા પણ ધસડાય છે. વૃત્તિસારૂપ્યમિતરજા યોગ સ્વર્ગ્ય લખેલું છે કે ન્યારે વૃત્તિનો નિરોધ થાય ત્યારે દશ સ્વરૂપમાં રહે છે અને નિરોધ ન થાય ત્યારે, વૃત્તિ જોગ યધ ભય છે. ધરોદાસ અને રોહિણીને પણ એવી મુશ્કેલી ધણીવાર આપતી હતી. તે જણાવજ માટે શુકદેવજી કહે છે કે:-

શૂંક્ષ્મચિન્ત્રદ્રૃષ્ટિસિન્નદિજ કળટકેન્યઃ ।

ક્રોધાપરાવતિચ્છો સ્વસુતો નિપેદંધુમ્ ।

ગૃહાપિ કર્તુમપિ યત્ર ન તજ્જનન્યો

શેકાત આવતુરલં મનસોડનવશ્યામ્ ॥

૧૦-૮-૨૫

અર્થ—ન્યારે માતા જરોદા અને રોહિણી પોતાના ચપળ બાળકોની રમત વખતે ગાય, બળદ વગેરે પશુઓથી, અગ્નિથી, દૂતરો વગેરે કાંતવાળાં માણીથી અને તલવાર વગેરે હથિયારોથી, જળ, પક્ષી અને કાંતાથી બચાવવામાં ધ્યાન રાખવું અને ધરતું કામ પણ કરવું એ બંને સાથે કરી ચક્રતી નહોતી ત્યારે તેમનું ચિત્ત બહુ ઉદ્વિગ્ન રહેતું હતું. એટલે વ્યવહારનું કૈતભાવવાળું કામ કરવું અને અદૈતભાવથી શ્રીકૃષ્ણનું રક્ષણ કરવું એ સંસારમાં બહુ જ મુશ્કેલ કામ છે. તેથી અવિચિનિઓએ આશ્રમની પદ્ધતિ ગોઠવેલ છે. એટલે શૂદ્રશાશ્રમની પછી વાનપ્રસ્થ આશ્રમમાં અથવા સંન્યાસ-આશ્રમમાં ગમવું નોંધ્યું. એ નવા આશ્રમમાં પશુના જેવી શૂંતરો વિવ્ર કરી ચક્રતી નથી. હાલના કાળમાં ધણી માણસોને વ્યવહાર અને પરમાર્થ સાથે કરવાની ઇચ્છા થાય છે. ન્યાસુધી વ્યવહાર મમતા હોય ત્યાંસુધી વ્યવહારમાં વિશેષ લાગતો નથી પણ ન્યારે આત્મસાક્ષાત્કારની ઇચ્છા થાય અને તે વ્યવહાર દ્વારા પૂરી ન થાય ત્યારે વ્યવહારમાં વિશેષ લાગે છે. તેથી પ્રદલાદે બાપનું કહેવું માન્યું નહિ, ૧૭મીપણે બાપની આઠા માની નહિ, બધે રાખીને શરૂ કરેલું કહેવું માન્યું નહિ. છુદે કુટુંબ છોડ્યું, મીર્ષ બાપ્તે રાખ્યો છોડ્યું અને શ્રી અશ્વિદે કોચેસનું પ્રયુષ્ય ૫૬ છોડ્યું. અસત્ પ્રકૃતિ તત્ત્વરશ્મિને બહારા દે છે. ધરોદાસની નજર આજળ રોજ સરૂણ ભગવાન કરતાં હતા તો પણ તેને વિશેષ નહોતું દતો, તો આજે સંસારની કાવનામાં મૂંડત થયેલ માણસોને આત્મ

સાક્ષાત્કાર સી-રીતે થઈ શકે તેથી, અભ્યાસ અને વૈરાગ્યની જરૂર છે, પણ જેને સંસાર મોક્ષ લાગતો હોય તેનામાં વૈરાગ્ય સી-રીતે આવે ? તેથી ભગવાન સંસારમાં વિદ્યો નાખે છે અને સંસારી માણસોનાં સુખનાં મટલાં ફાડે છે, એવી લીલા ભગવાન કરે નહિ અને સંસારમાં વિદ્યો નાખે નહિ તો સંસારી માણસો ભગવાન તરફ વળે નહિ, તેથી હિંદુઓનો રાજ્ય પછી મુસલમાનોનાં રાજ્ય આવ્યાં, મુગલ વંશના રાજાઓના સુખનાં માટલાં શિવાજી અને અંગ્રેજો દ્વારા ભાંગ્યાં અને અંગ્રેજોનાં માટલાં મહાત્મા મુંધીજીએ ભાંગ્યાં, હજુ કાશ્મીરનું માટલું બાકી છે, કાશ્મીરના સૌન્દર્યનું સુખ ધણીએ લીધું છે. તે માટલું ઠીક રાખવા માટે ધણી પ્રયત્ન થાય છે પણ તે ભાંગશે એવું લાગે છે. તે કાણુ ભાંગશે તે જોયતું છે, મને તે પરિણામ આવે પણ સંસારમાં જેઓ સુખ માની શેઠ છે તેમના સુખનાં માટલાં ભાંગવાનું કામ ભગવાને આગળના વખતમાં કરેલ છે અને હવે પણ કરી બતાવે છે. ભગવાન એવું ન કરે તો લોકોનો નિરાશ થાય નહિ અને માણસો આગળ વધી શકે નહિ.

ગોપીઓ જોશદાજી પાસે ફરીવાર કરવા આવે છે અને કહે છે કે “તારા આ કનૈયા બહુ ખટપટી છે, ભાચને હાલવાનો વખત થાય તે વખતે વાળબને છોડી દે છે, તે વખતે અમે દંપતી આવીએ તો હસે છે, કોઈવાર ફક્ત-ફૂધ ચોરીને ખાય છે અને વાંદરાને બહેલી આપે છે. વાંદરા ન ખાઈ શકે તો માટલાં ફોડી નાખે છે અને કાંઈ વસ્તુ ન મળે તો બાળકોને રમવાને ભાગી નાખે છે. [૧૦-૮-૨૬]

એટલે જ્યારે ખ્યાનનો વખત થાય ત્યારે વૃત્તિઓને છોડી મૂકે છે, એવી વૃત્તિઓ કામ આદિ તો પોતાને જ હસવું આવે છે. કુંભેન નામની અમેરીકાની ગોપી કહે છે કે તેમને એવી બીક લાગે છે કે તેમનાં માટલાં ફરીઆવાળા ભાંગી નાખશે. બીજા દેશોને પણ એવી બીક લાગે છે. અમેરીકાવાળા પોતાનાં સુખનાં માટલાં જ્યાં મકાનમાં રાખે તો ત્યાં વિમાનની બીક લાગે છે, ઇંગ્લાંડ અને ફરીઆને પણ પોતાના સુખનાં માટલાં ભાંગી જશે એવી બીક લાગે છે. પાકિસ્તાન અને હિંદની પણ એવી વ્યા છે. જોશદાજીએ ગોપીઓને કહ્યું કે, ત્યારે તમે કુશલકર્મનાં માટલાં અધારામાં રાખો, ગોપીઓ કહે કે શી કુશલ કોશ્લમ મહિં વગેરે

પહેરેલ હોવાથી તેના પ્રકાશથી અધારામાં પણ પ્રકાશ થઈ જાય છે. હાલના કાળમાં રેડીઓથી અને ન્યુસ-પેપરથી અને ભગવાનના સી. આઈ. ડી. માણસો મારફત બધી દુકીત પ્રજ્ઞ થઈ જાય છે. તેથી બધા દેશો, ગોપીઓની માફક વિદ્યામાં પડી ગયા છે. ભગવાન દરેક વખતે સંસારમાંથી કાંઈક ચોરીને લઈ જવાની વૃત્તિ રાખે છે કે જેથી સંસારી માણસો પોતાના સંસારમાં કુબંધ થઈ જાય નહિ. મ. ગોપીજીને પણ એવી વખતે સ્વચ્છત્વનું એવું રૂપ દેખાયું કે તેમને રાજ્યનો મોહ જતો રહ્યો અને વધારે જીવવાની તેમની ઇચ્છા રહી નહિ. સંસારમાં કોઈની ઇચ્છા પૂરી થતી નથી. જો સંસારી માણસોની ઇચ્છા પૂરી થાય તો કોઈ ભગવાન તરફ વળે નહિ. તેથી સંસારમાં વિદ્યોની જરૂર છે. હૈતવાણું જીવન એ અધુરોના જેવું જીવન છે. પણ હાલના કાળમાં અદ્વૈતવાણું જીવન કાણુ સમજાયે ? અને લોકોને સાચે માર્ગે કાણુ લાગે ? વળી રસ્તામાં કંસના સેવકો સીનેમા, ન્યુસપેપર, સદ-સામ્રાજ્ય, રેડીઓ, સમાજિક તંત્રો વગેરે એટલા બધા પડ્યા છે કે માણસોની ભવતરતિ બહુ જ ચંચળ રહે છે અને ગોપ-એટલે જાનનું રક્ષણ થઈ શકતું નથી. ગોપીઓના ધનનાં માટલાં ફોડીને ભગવાન સિદ્ધ કરી આવે છે કે જેઓને સંસારનું સુખ જોઈએ છે તેઓ આત્મજ્ઞાન મેળવી શકશે નહિ અને જાનનું રક્ષણ કરી શકશે નહિ. ગોપીઓની લીલામાં આ પ્રસંગ ઉપર એક સારો વિશેષ પ્રલસો એ કરેલ છે કે ભગવાન કહે છે કે મારા જન્મ પહેલાંથી જ બધાં ઘર મારાં જ છે. જે ફક્ત-ફૂધ લેવાનું કામ કહ્યું છે તે ચોરી નથી. ચોર તો ગોપીઓ છે કે જે પોતાનું માનને ચોર અને છે. ભગવાનને ખબર પોતાનું છે તેથી તે ચોર થઈ શકે નહિ.

હાલના કાળમાં સાલ્તનનો રોધથી ઇન્દ્રિયોના સુખ માટે વધારે સગવડ મળી છે. ખાસ કરીને સીનેમામાં પાંચે ઇન્દ્રિયોનાં સુખ મળે છે તેથી તે માણસોને બહુ આકર્ષણ કરે છે. એ બધી કંસની સેના છે, એ બાળકની માણસને ખખર પડતી નથી. વૃણવર્ત એવી ધૂમ ઊઠાડે છે કે કોઈ પોતાને કે બીજાને એાળખી શકતા નથી. કેટલાક માણસો એમ માને છે કે ભગવાને પોદે જન્મ્યા રવિ છે તો અમે શા માટે તેના જોગ ન કરીએ ? ભગવાને સીનેમા, રેડીઓ, વિમાન, વગે

પ્રાણીઓ તે તેના ઉપયોગ કરવામાં શી હરકત છે? માયામાં સપ્તા હોય કે ન હોય પણ તે ભગવાનની માયા છે. ભગવાનના સ્વરૂપમાં દેખાય છે. તે તે વાત સાચી છે કે નહિ તે બાબતનો ખુલાસો હવે શુકદેવજી પરીક્ષિત રાગને આપે છે.

‘માટલામાં રાખેલું’ મુખ એટલે શરીરનું મુખ. એવું મુખ ભગવાનની અંદર નથી. ભગવાન અખંડ વસ્તુ છે. તેની અંદર સંસાર રહે પણ સંસારનું મુખ રહે નહિ, એ બાબત ધણાને સમજાતી નથી. એક દિવસ બધરામભાઈ વગેરે ગોપ-બાલક રમતા હતા. તે વખતે તેમણે જયોદ્ધાજીને કહ્યું કે “શ્રીકૃષ્ણ માટી ખાધી છે.” એ સાંભળી જયોદ્ધાજીને ખૂબ ક્રોધ થયો અને કહેવાને કહ્યું કે “અરે નટખટ ! તેં એકાન્તમાં રહી શા માટે માટી ખાધી ? જો, બીજા બાળકો અને તારા બાપ બધરામ તે બાબતનો સાક્ષી પૂરે છે. શું ધરમાં ખાવાનું આણું છે ?” એનો અર્થ એમ છે કે આત્મા પાસે આત્માનું સ્વયં મુખ છે, તે છોડી આત્માએ અનાત્માનું (યાટીનું) મુખ શા માટે લીધું ? ધણા માણસોના મનમાં પણ એવો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે જે પોતે સત્-ચિદ્-આનંદ-સ્વરૂપ છે તે માયાના મુખમાં કેમ લેભાયો ?

શ્રીકૃષ્ણે જવાબ આપ્યો કે મેં માટી ખાધી નથી. આત્મા સદા અસંગ છે. યાત અરાનયો બીજા માણસો ખોટીમાટી વાતો કરે છે. ધ્વજમાં વિરુદ્ધ ધર્મ રહી શકતા નથી. જ્યથતનાં મુખ-દુષ્ણ સ્વપ્નમાં જતાં રહે છે. તેથી તે આત્માના ધર્મ નથી. વસ્તુમાં જે કોઈ વખત દેખાય અને કોઈ વખત ન દેખાય તે તે વસ્તુનો ધર્મ નથી. જ્યથત અવસ્થામાં આત્મામાં સંસાર દેખાય અને નિદ્રામાં સંસાર ન દેખાય તો તે આત્માનો ધર્મ નથી. છતાં જ્યથતા પ્રમાણથી જાગ્રત જગતમાં અનેક પ્રકારનાં રૂપ દેખાય છે અથવા આ બાબતનો બીજો અર્થ એમ પણ થઈ શકે કે શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે મારાથી જુદું હોય એવું મેં કંઈ લીધું નથી. જન્ને રીતે અદ્વૈતભાવ સિદ્ધ થાય છે. બહુ એક સત્તામાં રહેલું છે તે વાત હવે નીચે પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણના જવાબથી સિદ્ધ થાય-ઉ:-

શ્રીકૃષ્ણ યશોદાજીને કહે છે કે મેં ખાટી ખાધી નથી,
ખીજા માણસો ખેડું બોલે છે છતાં તેની ખાત્રી કરવી
હોય તો માથું ઝુખા જો. જશોદાજી કહે છે; " જો બેવી

વાત હોય તો તારું મુખ જોઈ." એ સાંભળી નેજે
લીલાથી માણસના બાળકનું રૂપ ધારણ કર્યું. ૬૭ તે
અખંડ ઐશ્વર્યવાન ભગવાને પોતાનું મુખ ખુલ્લું કર્યું.
તે વખતે:—

सा तत्र ददरो विभं जगत्स्थास्तु च खं दिशः।

सादिद्वीवान्निभूगेलं सवावगनीन्दुतारकम् ॥

10-2-39

અર્થ-જરીદાજીએ સપૂર્ણ ચરાચર જગત, આકાશ, દિશા, પર્વત, દ્વીપ અને સમુદ્ર સહિત સપૂર્ણ જૂલોક, વાયુ, અગ્નિ ચંદ્રમા અને તારાગણ્ય સહિત બધાં જોયોતિ મંડળ, તથા જળ, તેજ, પવન આદિશ વગેરે પંચગત, વૈકારિક અદ્ધંકારના કાર્ય છદિયોના અધિષ્ઠાતા દેવ અને રાજસ અદ્ધંકારનાં કાર્યભૂત મન, છદિયો, ત-મત્રા; તામસ અદ્ધંકારના કાર્યભૂત, પંચત-માત્રા અને ત્રણ-ગુણ બાળકના મુખયાં જોયા, આ પ્રમાણે જીવ, કાળ, સ્વપ્નાવ, કમ, આશય અને નિશિન્ન શરીરોના કારણે ૩૫ વિચિત્ર ભેદવાળું આ સપૂર્ણ વિશ્વ અને પૈતા સહિત સમસ્ત વજ્રમંડળને પુત્રના નાના મુખયાં ભેદે યરીદાજીને નીચે પ્રમાણે મોટી શંકા ધર્ષ:-

किं स्वप्न एतदुत देवमाया किंवा मदीयो सत बुद्धिमोहः ।
अथो अमुष्यैव मयाम् कस्य यः कथोनेपत्तिरु आत्मयोगः॥
(१०-८-४०)

અર્થ-આ કોઈ સ્વપ્ન છે કે ભગવાનની ભાષા છે,
અથવા મારી શ્રદ્ધામાં કોઈ ભ્રમ થઈ ગયો છે, અથવા
મારા આ બાલકમાં કોઈ જન્મથી યોગસિદ્ધિ આવી છે
તે બાબત ખબર પડતી નથી.

જેમ ભગવાનનાં નામ અનંત છે તેમ ભગવાનનાં રૂપ પણ અનંત છે. તે બધો માયાનો દેખાવ છે. તેમાં સત્તા બ્રહ્મની છે અને ક્રિયા માયાની છે. માયામાં સત્તા નથી તેથી બંધુ ભગવાન કરે છે એમ વૈષ્ણવ સંપ્રદાયમાં મનિષ છે. મહાભારત વખતે અર્જુનને પણ ભગવાને આજી માયા ખતાવી હતી. અદ્વૈતને જુદા પ્રકારની ખતાવી હતી. સુદામાજીને એક મિનીટની કુબકમાં ૩૦ વર્ષનો અનુભવ થયો હતો. જોશોદાજી કહે છે કે જે સ્વરૂપ મિત, મન, વાણી અને કર્મથી બરાબર બાધી કુશળ નથી, જેમાં આ જગત રિપત છે તથા જે

ઈંદ્રિયોના અધિષ્ઠાતા અને બુદ્ધિના પ્રેરક દ્વારા આવી પ્રતીતિ થાય છે તે અચિત્ત્યશક્તિ પરમપદને હું પ્રણામ કરું છું. “આ હું છું, આ મારા પતિ છે, આ મારા પુત્ર” છે, હું મનરાજ નંદીની સંપૂર્ણ સંપત્તિની સ્વામિની-ધર્મપત્ની છું તથા સમસ્ત ગોપગોપી અને ગોવંધન મારે જ આધીન છે “એવું” જેની માધ્યાધી મને લાગ્યા કરે છે તે ભગવાન મારી એકમાત્ર ગતિ છે.

આઠી માયાનું સ્વરૂપ બહુ રૂપરૂપ કરેલ છે, હું અને મારું એ માયાનાં મુખ્ય અંગ છે. તેનાથી જીવ પોતાને જાણતો નથી, અને કૃષ્ણને પણ જાણતો નથી. જ્યારે આત્મજ્ઞાન થાય છે ત્યારે એમ લાગે છે કે એ બધું એક સત્તાને આધારે રહેલું છે. એવું માન યરોડાણને થયા લાગ્યું ત્યારે ભગવાને વૈષ્ણવો વ્યતનોભાયાં પુષ્કરનેદમયો વિષુઃ ।

(૧૦-૮-૪૩)

ભગવાન વિષુએ પુષ્કરનેદવાળા વૈષ્ણવી માયા ફેલાવી, તેથી જશોદાજી તરત તે વિષ્ણુસ્વરૂપ જણી ગયાં. પુત્રને ખેળામાં લઈ લીધા અને પ્રેમથી આલિંગન આપ્યું. ત્રણ વેદ, ઉપનિષદ, સાંખ્ય, યોગ અને ભક્તો જેનો સુખ થાય છે તે હરિને જશોદાજી પુત્ર માનવા લાગ્યાં. આઠી વૈષ્ણવી માયાનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે. વિષ્ણુ જન્મને રિધિદિ આપે છે. એની રિધિતિ વગર કાકા, મામા કે પિતા-પુત્રના સંબંધ થઈ શકે નહિ. જેને વિષ્ણુ દેખાય તેનામાં બેદ જતો રહે છે, તેથી પિતા પુત્ર વગેરે સંબંધ જોવામાં આવતા નથી પણ વૈષ્ણવી માયા સંબંધને સાચા મનાવે

છે. એ પણ માયા જ છે. જે માત્ર ભગવાનને જ ધરણે બાંધે છે તે જ તે માયા તરીકે છે. યોગવાસિષ્ઠમાં માધી બ્રહ્મણે એક મિનીટની (જગમાં) રૂપકમાં ૭૦ રાત્રી જે અતુલ્ય થયો, તેનું કારણ વિષ્ણુને જ્યારે માધીએ પૂછ્યું ત્યારે વિષ્ણુએ જવાબ આપ્યો કે એ મારી માયા હતી. સ્વપ્નમાં રિધરતા નથી છતાં જ્યારે તે વખતે ત્યાં રિધરતા લાગે છે તે પણ વૈષ્ણવી માયાનું સ્વરૂપ છે. વૈષ્ણવી માયા જીવની શક્તિથી છતી યજાતી નથી તેથી સ્વપ્ન વખતે સ્વપ્નની બુદ્ધિની ખબર પડતી નથી. તેથી ભગવાનના અનુપદની જરૂર પડે છે અને એવો અનુપદ મેળવવા માટે જીવની શરણાગતિની જરૂર પડે છે. સર જેમકે જન-સ હસે છે કે When the individual time and Space are welded together, the individual seems to fall out altogether, the constituents are subjective but the product is objective. એટલે જ્યારે જોનાર વ્યક્તિના દેશ-કાળ જોવા કરવામાં આવે છે અને જીવ દેશકાળની દરમ્યાં આવે છે. ત્યારે જોડી દેશ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાં એક જાતનું દશ્ય ઉત્પન્ન થાય છે તે વખતે હું તું મારું તારું એવી માયા ઉત્પન્ન થવા લાગે છે. દેશ-કાળની દરમ્યાંથી નીકળવું હોય તો જીવની ધરણાગતિ માટે હું અને મારું છોડવું જોઈએ. એ કામ કેટલું અપૂર્ણ છે તે હવે પછીની લીલામાં બતાવશે. ચૂરે મહેલું ચેલું દૂધ પણ ઉભરાળને ડોળાવા લાગ્યું એટલા લોકમાં જશોદાજી ભગવાનને ધાવતા ઝોડી દે એ સંસારની મમતામાં બહુ આસક્તિ બતાવે છે. હવે પછી યુદ્ધવેલ ૬ આ અધ્યાયમાં તેના વધારે ખુલાસો કરશે.

ક

પૂણંદાન મણીએ ઉવટે દેહભાવ પર વિન્ય મેળવાય છે. એ વિન્ય એવો સંપૂર્ણ હોય છે કે, મનમાં પાપ સંબંધી જરાપણ વિચાર કે ભાવ થતા પામતો નથી. કારણ પાપનું પૂણું સ્વરૂપ-તેના મનમાં અંકુર કૂટવાની દરખાતથી તે ઉવટના તેના કર્મ ને પરિણામ સુધી સારી રીતે સમજાય છે ત્યારે, તેને (પાપને) જીવનમાં કોઈ સ્થાન મળતું નથી, અને તેનો સહકાળ ત્યાં કરવામાં આવે છે. તે પછી મન ચોંત થાય છે. તે હેલેલુના મનમાં ખીન્ન-ઝોના અનુચિત વર્તનથી દુઃખ થતું નથી, કે અપકાર કરવા તે પ્રેરતો નથી. તે આનંદો ચોંત ને જાની થયો છે. તે પ્રેમરૂપ થયો હોય છે અને તેના ફેરેરમાં આનંદ પ્રવર્તી રહ્યો હોય છે; દેહભાવ ઉપર પૂણવિન્ય-સ્થિતિ તે આ છે.

મનુષ્યો પોતાના પાપકર્મને દૂર કરી ચક્ષુ નથી તેનું કારણ એ છે કે, તેઓ જોઈ છેડેથી ચાંદુઆત કરે છે. તેઓ પ્રથમની ચાર ભૂમિકાઓ પસાર થયા સિવાય, સમાધાન એટલે મોક્ષની છેલ્લી ભૂમિકામાં એકદમ જ્યાં મળે છે. વાલીવાળો-જામવાન તેના ઝડપની ચાકરી ને જગવણી કર્યા સિવાય તેમને સારા ફળ લાગે એવી ઇચ્છા રાખે તેના જ્યાં તે મનુષ્યો હોય છે ।

રામકથાને રસિયો

મૂળ હિન્દી લેખક: શ્રી. 'ચક્ર'

અનુવાદક: શ્રી. 'પુનિતપરેશ્વ'

દૂસરી રતિ મમ કથાપ્રસંગા ।

'ચલો, ચાર રસ્તા આગળથી નીકળીએ।' બગવાની પાંખ જેવું સંદેશ ખીસ અને હૃદ્ય જેવી ભ્રમણી ધોતી પહેરેલા એક સિપાઈએ, ફરજ પર બધ રહેલા ખીન સિપાઈ સાથીદારને કહ્યું. 'રાત્રી પાનવાળાની દુકાને પાન ખાઈને જાઓ.' રસ્તામાં વાત કરનાર વ્યક્તિની જરૂર હોવાથી તે આ પ્રમાણે આમ્રદ કરી રહ્યો હતો.

'આને મોડું' યાદ ગયું છે.' પેતાના ઉપરી અમલદારના દુકમના પાલન બધે તે જલદી તેનાથી છૂટા પડના ઇચ્છતો હતો. 'પાન પછી ખાઈ લઈશું, અચારે ખાસ જરૂર નથી.' બીનજરૂરી વાતોથી તે કંટાળી ગયો હતો.

'એ મિનિટમાં શું ખાટું-મોટું થઈ જવાનું છે?' પહેલા મિત્રે ખીનને કાચ પછી કહ્યું. 'અરે, હજી તો નવ પથ્રુ વાગ્યા નથી; ફરજ પર દસ વાગે હાજર થવાનું છે. પાંચ-સાત મિનિટ વધારે જરો એ કે ખીજી.' પેલાનો આમ્રદ દુરામદ બની ગયો હતો.

'આજ શરીર નરમ છે.' સાચે જ તેના મનમાં કંઈક યાદ ગયું હતું. શરીર સાચું-તાણું હોવા ખર્ચ કાણુ જાણે કેમ તેનું મન બેચેન બની ગયું હતું. 'મિત્રાનું કોઈ ખાસ કારણ પણ નહોતું. એકલા ફક્ત રામને શી ઉપાધિ હોય.' જર્જરે ફરજ પર હાજર થવા ઇચ્છું છું. મારે આને વધુ આમ્રદ ન કરે. તો મોટી મહેરબાની. તેણે કાચ ઓગાવે પેતાના રસ્તે ચાલવા માંડ્યું.

'રામજી મંદિરમાં આને રામાયણની કથા રોખી છે.' શેકવાની નવી યુક્તિ અજમાવીને પેલાએ કહ્યું. ખીજી કંઈ નહિ તો હતુમાનજીનાં દર્શન તો કરે તો જા.' તેણે પેતાનો અસલી ઇરિદિ વ્યક્ત કર્યો.

'લણ, દર્શન કરવાની કાણુ ના પાડે? પથ્રુ વાત એવી છે કે મને આવેશે. એમને બંધા ઉપરાઉપરી આમ્રદ કરવા લાગશે ને પરિણામે મોડું. ચર્ચા જરૂર.' અંદરની તીવ્ર ઉત્કંઠાને જ્યાંતીને તેણે મનને કર્તાવ્યના મારણે સ્થિર રહ્યું.

'તું ત્યાં બેસીશ નહિ. કું તારાવતી બંધને પરિસ્થિતિ સમજવી દઇશ, દર્શન કરીને બારાબાર ચાલ્યો જાશે.' પહેલાનો આમ્રદ અનંત હતો. આવડું ભોજન મળ્યા પછી હૈયું ક્યાં સુધી કાચ રહે? ચોર આનાકાની પછી તેણે ન છુટકે મિત્રની દરખાસ્ત મંજૂર કરી અને બંનેએ રામજીમંદિરને રસ્તે પગ દબાવીને ચાલવા માંડ્યું.

[૨]

તપાવેલા સોનાના જેવી કાંતિવાળું ચંદ્રીર, અમૂલ્ય ક્યારા-ચમી મોટી અણીયાળી આંખો, પોપટની ચાંચ જેવું સુંદર નાક, આનિમક તેજથી ચમકતું વિશાળ કપાળ અને લીંછુ કરે એવો બરાવદાર મુઠો—આટલી વિશેષતાઓ તેનમાં પહેલી જ નજરે તરી આવતી હતી. આટલું જાણે આંખું હોય તેમ તેના કંઠમાં અદ્ભુત મીઠાશ હતી હતી. છુમકે અવાજ ને ગંભીર શર કેને આકર્ષી શકતો નથી? આસ્થાસના મહોલ્લામાં તેના લિના રામાયણનો રંગ નહોતો જામતો. મદમત્ત દાધીની જેમ ડાહ્યતા ડાહ્યતા તે કપા લલકારતો અને તેના પડપા તરીકે શ્રોતાવર્ગ પથ્રુ ડાલી જાતો, જે પોતે નાચે એ ખીનને કેમ ન નચાવે?

સવાર-સાંજ મળીને લગભગ દોઢો દડાએક કરીને તે હૃદયથી કરેશે. મોટા મોટા અટગટાવી જતો, દિવસમાં એકથી વધુ વાર રસોઈ કરવાની ઝંઝ નહોતી; તે પથ્રુ કોઈ કોઈ દિવસ જા બાદાણ હોવાને લીધે, અંકાગ્રિયામાં ચોર-પાંચ દિવસ તો લાંબાના આવિક લક્ષતો તરફથી તેને પ્રસાદ માટે આમંત્રણ આવક મળતું. તેના મિલનસાર સ્વભાવે તેમજ સુમધુર કંઈ તેને સામાન્ય સિપાઈ રહેવા દીધો નહોતો. મહોલ્લામાં તે મોહનો કાઠો થતો તો કોઈ તેનો કાઠો થતો, ઘાઘ, લાલ વિગેરે સંબંધો પણ સંપાદિ ગયા હતા.

તેને આગળ પાછળ મોહ હતું નહિ. આગળ ધરાળ નાંદ પાછળ ઉશાળ નહિ. માન-બાપને એકનો એક બંદોલેથે દીઠાઈ હતો. તેમના અવસાન બાદ તે પોદિ-સત્તી ભરતીમાં હાંખણ ઘડાયેલ. ઘેર બેસતો પાંચ મુંડ મહેમુદ નહિ હસવાથી જામીન તો જામ ઘડ ચૂકી હતી.

હવે અહીં નિરાત હતી. સારુંસારું ખાવું અને જે કંઈ ખયે તેનાથી સાધુ-સંતોની સેવા કરવી. સાદા-મોંઘા પ્રસંગની તેણે કોઈ દિવસ ચિંતા કરી નથી. લાલચિય માટે પૈસા ભેગા કરવામાં તેને પ્રભુ પરનો અવિશ્વાસ દેખાતો.

તેને બીજા કોઈ વ્યસન નહોતું, અલગત કંઈ યા બહામને વ્યસન કહેવું હોય તો કહી શકાય દિવસમાં બે વખત ભોજન કરતો અને વાંકડિયા વાળ માટે સુગંધીદાર તેલ પથ રાખતો. બીજા સાથીદારોની જેમ તેણે પથુ પોલિસના પરવાના સમી નાનકડી લકડી રાખી હતી. પરંતુ તેને લાઈને બહાર ભાગ્યેજ નીકળતો હતો.

દરજ પૂરી થયા પછી ભોજનાદિ કાર્યથી પરવામાં પછી તે ભાગ્યેજ ઘેર મળતો. ધરતી અધો માધ્ય દર રામજીનું મંદિર છે, ત્યાં રામનંદ સમગ્રદાયના એક વૈશ્વ રહે છે. બદારથી આવતા સાધુ-સંતો પથુ ત્યાં જ અડા લગાવતા. તે પથુ આખો દિવસ ત્યાં જ રહેતો. મહારાજ શામાયજી વાંચતા અને તે જોડિતે સંભળતો. બે ત્યાં તે નજર ન પડે તો નકડી માનવું કે બીજે કોઈ રથને કયા સંભળવા ગયો હતો.

કયાનું તેને વ્યસન હતું ‘કયા’ એ તેને મન થાક લેનારાનું સાધન હતું. કોઈ કયાકાર ન હોય તો તે તેનું સ્થાન લાઈને કયા કરવા બેસી જતો. હૈયાનો ભાવ તે દ્વારા દાઢવતો. રામાયજીને ગમે તેવા છટાદાર કયાકાર પથુ તેની તોલે આવવા અસમર્થ ગણાતો. પરંતુ બે કોઈ કયાકાર હાજર હોય તો અમે તેટલી માયાકૂટ કરવા છતાં પથુ તે કયા કરવા તૈયાર ન થતો. કહેવા કરતાં સાંભળવામાં તેને વિશેષ આનંદ આવતો.

ચોમાસાના દિવસમાં બ્યારે ધરની બહાર નીકળતું અથક્ય જશુય ત્યારે તે પેતાની રામાયજી બોલોને વાંચવા બેસી જતો. તેના આંસુઓથી ભીંજાઈને પુસ્તક અરામ બની ગયું છે.

[૩]

“પધારો, પધારો, રમણભાઈ અમે બધાં તો નિરાય થઈ ગયાં હતાં અને વિચારમાં પડી ગયાં હતાં કે આજે આપ નહિ આવો શક” એક માણસે બેસતો મટી બેઠે ખરી આપતાં કહ્યું.

વચ્ચે બોલી મંડળી રહેજ આવી ખપી મધ. એક બાંકત બેસી શકે એટલી જગ્યા ધર્મ ગર્ભ એક મંથપીઠ (પુસ્તક મુકવાની ધોડી) પર રામાયજીનું પુસ્તક મુકવામાં આવ્યું. બધા કાન દબને જમણુભાઈ કયાકારની સામે તાકી રહ્યા હતા. એમને બીજી કંઈ કામ હતો કે કેમ એ વિચારવાની તેમને ધુરસદ નહોતી. ગરજવાનને કદી અકકલ હોય છે ખરી?

“આઈ ! હું તો હનુમાનજીનાં દર્શન કરવા આવ્યો હતો, મારે વખતસર નોકરીમાં હાજર થવાનું છે. નોકરીને સમય ધર્મ ગયો હોવાથી હું આપ સૌની રજા લઉં છું.” એ ધર્મસંકટમાં મુકાઈ ગયો હતો. હૃદયમાં હા-નાનો વિષ્ણુ ફરતો હતો. હૃદય કહેવું હતું કે અહીં જ બેસી બનજે થવાનું હતો તે યશો. કર્તવ્ય એથી ઊઠવું જ કદી રહ્યું હતું.

એ તો આવવાની જ ના યામના હતા, મહા મુશીબતે સમજાવીને હું લાઇ આવ્યો છું.” સાથે આવેલા મિત્રે કહ્યું બ્યારે બધા લોકોને આમ્રહ છે તો બે-પાંચ મિનિટ કંઈ લાલ આગે.” હતું તો ફક્ત સવાત્ર જ વાગ્યા છે યદિયાળ ખતાવીને પેલાએ કહ્યું.

‘ફક્ત એક જ ચોપાઈ કહેજો.’ બીજાએ હાથ પકડીને આમ્રહ-અનુરોધ કરવા માંડ્યો. બધાના અતિ આમ્રહને માન આપીને તેમને ઊઠવું પડ્યું. તે પોતાના મનને મનાવીને આત્મગત વિચારવા લાગ્યા. ‘એક ચોપાઈ સમજાવીને રસ્તે પડીશું. એમાં શી વાર લાગવાની છે? વળી, કચેરી પથુ અહીંથી કયાં ફર છે? હૃદય બેસવાની તરફેણમાં હતું, કર્તવ્ય તેની વિરુદ્ધમાં હતું. પદેલાનો વિજય થયો, બીજાની દાર યદ. તમામ તક-વિતંકિતો અંત આવ્યો.

દોલકની મથોચિત થાપ અને ઝાંઝીના તાલબદ રજુકારમાં માનવ-માનસની મુલેલાં હૈયાં નાચવા લાગ્યાં. શ્રોતા અને વક્તા બંને સર્વની જેમ ડાલી રહ્યા હતા. સુમધુર સંગીતના સૂરો ફરફર સુધી વાયુમાં વહેતા થયા હતા, કયાની હવા બંધાઈ ગઈ હતી. દોલક વગાડનારનાં કપડાં પરસેવાથી રેલકેલ થઈ રહ્યાં હતાં, અને ગાનારના કથાજ પરથી પ્રત્યેક-બિંદુઓ ટપાટી રહ્યાં હતાં.

રમણભાઈ રામાયજીના આજીવન અભ્યાસી હતા. હર્ષભર જાતબી રામોચીવ તિરને મેલે હતી. મંથપીઠ

(ધોડી) પર સામે પ્રવૃત્તિ પુસ્તક પડ્યું હતું. પરંતુ તેમાંનું એક પણ પાતું હળુસુધી ફેરવવાની જરૂર જણાઈ નહોતી. અર્ધબીડ્યાં અશ્રુભીનાં નેત્રોમાં ચોપાઈ આના અર્થનું નૃત્ય થઈ રહ્યું હતું. સુરીલા કંઈથી તે લલકારી રહ્યા હતા.

દસ મિનિટ, વીસ મિનિટ, આઘો કલાકે, કલાકે એમ કરતાં પૂરા બે કલાક રંગમાં ને રંગમાં પસાર થઈ ગયા. બરાબર સાડા અગિયારનો ટકારો થયો ત્યારે કોઈનું આન તે તરફ ખેંચાયું. તેણે કથા-અર્થધકને વાત કરતાં કથાવિસર્જનની વિધિ થઈ. રમણભાઈ તો ચોંકી ઊઠ્યા, અત્યાર સુધી તે કોઈ જુદી દુનિયામાં જ વિચરી રહ્યો હતો. તેની નજર સમક્ષ એક લગવાન સિવાય બીજું કોઈ ત્યાં હાજર નહોતું. તે પોતે કથારૂપ બની ગયો હતો—‘મંગલ ભવન અમંગલહારી’ અને પેસો ‘દશરથ અગ્નિર વિહારી’ તેની આંખો આગળ હસી રહ્યો હતો. દોલક બંધ ચવાથી હવે તેનો તનમયતાનો તાર વહેયો.

‘આને આવી બન્યું.’ એટલું બોલીને તેણે નોકરીના રસ્તે સીધી દોડ મૂકી.

[૪]

‘અમલદાર બહુ જ નિર્ભય છે. ‘સમા’ શું ચીજ છે એ તે જાણતો જ નથી. હિન્દુઓનો કદર દુરખન છે. પૂન-પાક કરનાર વ્યક્તિ આપના કણાની જેમ તેને ખેંચે છે. મારા પર તો તેને વિશેષ ઝેર છે. આટલું હોવા છતાં કાલે તેણે બોલાવ્યો ને હું કથા છોડીને ન જઈ શક્યો. તેના શુન્દહમાં આને આવી પડયો.’ તેના મનમાં આવા તરંગો ઊડી રહ્યા હતા. ભવને લીધે તેનો પગ લિપડતો નહોતો.

‘બીજો તો કોઈ આધાર છે નહિ. પાસે ઝોડય દોરિયું નથી. બેકારીમાં પેટનો ખાડો કે મરિને પૂરારો?’ તેની નજર સામે એ જૂતાકાલીન સમય ખડો થયો કે ન્યારે તેને યાચકની દૃષ્ટિએ કાકાની સામે ભેંઈ રહેતું પડ્યું હતું. અને આખા ક્વિસની સખત મહેનતને અતે સારો કાકાનાં મહેણાં સાંભળવાં પડતાં હતાં.

‘નોકરી તો હવે ગઈ તે ઉપરાંત જનનની સહી-સલામતી પણ જાણ્યો નથી. પેલા કસાઈ કંઈ ને કંઈ નવાજૂની કપાં વિના નહિ જાયે. એલનો દરવાજો દેખાડ્યા

સિવાય તેને એન નહિ પડે.’ શન્યની તિલેરી સંભાળવાની રાતની ફરજમાં બેદરકારી અને અમલદાર સાથે દુરમનાવટ—આ બે મુખ્ય કારણોને લીધે તે બહુ અકળાઈ ગયો હતો.

‘ત્યાં કોણુ જીતું છે?’ ઓફિસનાદરવાજો પહોંચેલા રમણભાઈને ભેટને ફરજ પર હાજર રહેલા પહેરાવાળાએ તેને પડકાર ફેંક્યો. તેણે પોતાનું નામ જણાવ્યું અને બોલો રહ્યો.

‘અરે, રમણભાઈ!’ પહેરાવાળો સિપાઈએ અમલદારને કહ્યું. ‘હજી સુધી તમારી નોકરી પૂરી નથી. ત્રણ અત્યારે અહીં ક્યાંથી?’ તેણે આશ્ચર્યચકિત થઈને પૂછ્યું. ‘શું કહું, ભાઈ!’ રમણભાઈએ દુઃખભર્યા અવાજે કહ્યું. ‘શીરથી નીકળતી વખતે મોહનસિંહ ન માન્યો. હું ત્યાંથી બરાબર પોણાનવ વાગે નીકળ્યો હતો. તેઓ મને પરાણે રામભૂમંદિરમાં જોડી ગયા. ત્યાં રામા-ચણની કથા ચાલતી હતી. લોકોએ આમહ કરીને મને ત્યાં બેસાડી લીધા.’ આગળ કહેવાની તેની હિંમત ન ચાલી.

‘આને કોઈ તપાસ કરવા તો આવ્યું નહોતું ને?’ કૂચતા અવાજે રમણભાઈએ પહેરેગીરને પૂછ્યું.

‘તમારા સાહેબ તમારી ફરજના સમયે તો અહીં ચક્ર લગાવી ગયા હતા. આટલા વહેલા બીજું કોણ આવે?’

‘પછી તો બહુ બગડ્યો હશે. તેણે લદમણને કંઈ કહ્યું હતું ખરું?’ રમણભાઈની પહેલાં લદમણની ડૂરી હતી અને તેને બે ડૂરી બરવી પડી હશે એવું રમણભાઈનું અનુમાન હતું.

‘આને કંઈ ભાંગ-બાંગ તો નથી પીધી ને?’ પહેરાવાળો સિપાઈ ત્રાસપૂર્વકે કાપી ન શક્યો. ‘તમારી ડૂરી વખતે તમારી જુલ શોધવા માટે જ સાહેબ આવ્યા હતા. તેમને તમારા પર અવજન્યો છે તે તો તમારાથી ક્યાં અનવજન્ય છે? પરંતુ તમે શું-હો કરો તો તેમને સજા કરવાનો ભાગ મળે ને? ન છૂટે પોતાનું કાળું જો લઈને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. લદમણને બીજું શું કહે. (લદમણ, સાહેબનો મોઢો ચડેલો સિપાઈ હતો. મોઢે બાંધે સાહેબ પોતાની બધી વાતો તેને કરતા હતા.)

‘ત્યારે શું મારી ક્યૂટી વખતે લક્ષ્યભૂ નહોતો?’
‘તમે તેની પહેલાં આવી ગયા હતા?’ રમણભાઈ કંઈ
સમજી ન શક્યા.

‘જઈને ઘેર મૂકી જાઓ, તમારું મગજ આજે
કેકાણે નથી લાગતું!’ સિપાઈના મનમાં હતી ગુણ કે
જરૂર આતુ’ ભેલું ગસકયું છે. થોડી વાર રહીને બોલ્યા:
‘અરે, વાહ, ભાઈ! વાહ, તમારી ક્યૂટી વખતે તમે ન
હો તો બીજો કોણ હોય?’

‘ગરીબ માણસની મસ્તરી શું કામ કરો છો! તમે
કોની પ્રાસેથી આજે સંભાળી લીધો છે?’ પોતાને
બનાવે છે એવી માન્યતાથી રમણભાઈએ પૂછ્યું.

‘તમારી પ્રાસેથી. વિશ્વાસ ન બેસતો હોય તો જોઈ
લો; આ રજા તમારા જ હાથના અક્ષરો!’ આશ્ચર્ય
અને શોષપૂર્વક તેણે રજિસ્ટર ખોલીને બતાવ્યું. પેટ
ભરીને જોઈ લો, સાહેબની સહી પણ મેળવી જુઓ. લશ્કા
માણસ, આ તે કંઈ હાંસી-મસ્તરીનો વિષય છે?’

રમણભાઈએ કંઈ જ સાંભળ્યું નહિ. આંખો
ફાટીને તે વારંવાર રજિસ્ટર (હાજરી પત્રક) સાચું

જોઈ રહ્યો. આજે લેતી વખતે અને આજે છોડતી
વખતે તેના જ હસ્તાક્ષર હતા. સાહેબની સહી પણ
જણાળી હતી. તેની આંખો આંસુથી ભરાઈ ગઈ હતી.
‘પ્રભો! મુજબ અધમની ખાતર આપને આટલું બધું
હુબ્બ વેઠવું પડ્યું?’ મૌનરેલીને ત્યાંથી ચાલતો થયો.

બીજે દિવસે સવારે પોતાના રહેઠાણે રમણભાઈનો
પતો મ લાગ્યો. પોસ્ટ દ્વારા સાહેબને તે જ દિવસે
નોકરીનું સંજ્ઞાપત્ર મળી ગયું.

[૫]

ધણી વર્ષો સુધી આશિષર રોટમાં એક મુખસિદ્ધ
સંત રહેતા હતા આવળના ઝાડ નીચે એક લાંબા ડોડો
લઈને તે પડ્યા રહેતા હતા. પગે લાગવાનો પ્રયત્ન
કરનારની પીઠ પર તે ડોડો મોકલતા. દૂર બેસીને
લોકો તેમને રામાયણ સંભળાવતા અને મહાત્માઓ
મસ્તીમાં મસ્તાન બનીને ચોપાઈઓ લલકારતા.
લોકોની એવી શ્રદ્ધા હતી કે તેઓ સિપાઈની નોક-
રીમાંથી રાજનાથ આપને સાધું બની ગયા હતા.

૫૫

કોઈ પણ કાર્યના આરંભ કરતાં પહેલાં તેના નફા-નુકસાનનો સંપૂર્ણ વિચાર કરી
તે પછી જ તે કાર્યનો આરંભ કરો.

બીજાઓની આગળ હાથપાત્ર બનાવનાર જેમનો વિચાર ન હોય તેઓ કોઈપણ
કામ પૂરા વિચાર વગર કરતા નથી.

કેટલીક બાબતો એવી હોય છે, કે જે તમારે હરગીજ ન કરવી જોઈએ, અને જો તે
કરો તો પાપમાલ જ થાઓ છો; ત્યારે કેટલીક બાબતો એવી પણ હોય છે, કે જે અવશ્ય
કરવી જોઈએ, અને તે જો નહિ કરો તો પાપમાલ થયો.

પાકી તક જોળખીને અને યોગ્ય સાધનોને વાપરીને તમે કોઈ કામ ઉપડો તો
કેઈ વસ્તુ અશક્ય નથી.

સાવધાનતાપૂર્વક વિચાર કર્યા વગર કોઈ પણ કાર્ય કરવાનો નિર્ણય કરી નાખવો
નહિ. મૂર્ખ હોય તે જ પ્રથમ કાર્ય હાથમાં લે છે અને ધારી લે છે કે “પાછળથી
વિચાર કરી લઈશ.”

ભણું કરવામાં પણ જેટલું ભણું કરવું હોય, તેના સ્વભાવ અને લક્ષણોના ખ્યાલ જો
નહિ રાખો, તો ભલાઈ કરવામાં બૂઝાપ થવા પૂરો સંભવ છે.

તે પણ શુસ્સામાં ને શુસ્સામાં એક પુરશી પર બેસી ગઈ. તેના આવા વર્તનનું કારણ ન સમજતાં તેમણે રોજને પૂછ્યું; “પ્રિયે ! આપના સુખ-પર આજે શોકનું વાદળું છવાયેલું કેમ દેખાય છે ? શું મેળાવડામાં કંઈ અણુછાજતો ખનાવ ગળ્યો હતો ?”

રોજ—અવશ્ય, ત્યાં એક ભયંકર ખનાવ ગળ્યો હતો.

શરદ—કંઈ હરકત ન હોય તો હું તે બાણવા ઇતેન્નર છું.

રોજ—તમે બાણવા ન ઇચ્છતા હો તો પણ હું જાણુઝા સિવાય રહેવાની નથી; કારણ કે તેમાં તમે સીધેસીધી ને પૂરેપૂરી રીતે સડોવાયેલા છો.

શરદ—કેણે હું સડોવાયેલો છું ? કદાપિ ન ખને.

રોજ—જે હકીકત ખની ચૂકી છે તેના પર લાંકણિષ્ટો કરવો તદ્દન નિરર્થક છે.

શરદ—વાત શું છે તે તો કહો ?

રોજ—સુશીલાકુમારી સાથે તમારે શું સંબંધ છે ?

શરદ—કેણે સુશીલા ? હું તેને ઝોળખતો જ નથી. તમે કહ્યું ત્યારે જ તેનું પહેલીવાર નામ સાંભળ્યું !

રોજ—કોરટમાં તમે આ વચનો કહી શક્યો ?

શરદ—એ ષડક, એમાં શું વાંધો છે ?

રોજ—સારુ. જો જો ફરી ન જતા. હું આજે ને અત્યારે જ જઈ રહી છું. હવે હું મારી ગડેનપણી સરલાને ઘેર રહીશ. આપના પર ૪૨૦ (કળાઈ) ની કલમ લાગુ પાડીશ. તમારી સાથે છૂટા છેડા પણ લઈ લઈશ.

શરદ—આટલી બધી ઉતાવળ કરવાનું કારણ શું ?

રોજ—કારણ એ જ કે સુશીલા એ આપની પરજોતર સ્ત્રી છે. આપ અવિવાહિત તરીકે

મારી સાથે લગ્ન-અંથથી જોડાયા છો. તમે મને છેતરી છે તેનું પરિણામ હવે જોઈ લેજો.

શરદ—પણ તને આવું ભૂત ભરાયું. કેણે ? સુશીલા સાથે મારે કંઈ જ લેવાદેવા નથી. હું તેને કીકે પણ ઝોળખતો નથી. સંભવ છે, કે તેના પતિનું નામ પણ મારા જેવું જ હોય.

રોજ—ચાલ રાજો મી. શરદ ! અંગ્રેજ પ્રભુ પ્રેમ કરતાં પણ જાણે છે અને વેર પાંધતાં પણ જાણે છે. અમે લોકો જોવી રીતે પ્રાણનું ખલિદાન આપતાં જાણીએ છીએ તેવી રીતે પ્રાણની આહુતિ લેતાં પણ સારી પેઠે જાણીએ છીએ. આજે હજુ સુધી મારી કાંઈ પંજુ પરીક્ષા લીધી નથી. કદાચ પ્રાણ પડીકે પાંધવાનો પ્રસંગ ભણે થાય તો પણ પ્રેમ-પરીક્ષામાં પાસ થવાનો હું પૂરો પ્રયત્ન કરત. આપ તો દેખીતી રીતે જ પ્રેમ-પરીક્ષામાં નાપાસ થયા છો.

રોજના જડખાતોડ જંગાંબોએ શરદને દીડો ખનાવી દીધો. તેને મનમાં એમ થયું કે હવે આગળ વધવામાં માલ નથી. શુન્હાની કબૂલતમાં જ મગ્ન છે. દળાયેલા અવાજે તેણે કહ્યું—‘મનુષ્ય માત્ર જૂલને ખાત્ર’ છે. કદાચ પ્રેમને ખાતર મેં દગો દીધો હોય તો પણ તે અદ્યત્થ તો નથી જ !

રોજ—જરાય નહિ. પ્રેમ એ કાંઈ ખજાનની ચીજ નથી, કે ગમે તેને લેવી શકાય. મને સોંપાયેલા હૃદય પર ખીજનો લેશમાત્ર પણ અધિકાર સ્વીકારવા હું લાચાર છું. એક હૃદયના છે ટુકડા સંભવી શકે ખરા ?...અને એમ ખને તો માણસ છવી શકે ખરા ? આવું નામ પ્રેમ નથી પણ મોહ છે, વાસના છે. પ્રેમપંથીઓ અને વાસના-વિહારીઓના રાહ નિરાળા જ હોય છે.

શરદ—મારી જૂલ ગલ્લે શું તું મને મારી નહિ આપે ?

રોજ—જૂલનો તમે સ્વીકાર કરવા તૈયાર છો ?

શરદ—હું તેને માટે તૈયાર છું.

રોજ—તો થયેલી જૂલને સુધારો લો. બાળતા સડકને છુટાવી દો.

શરદ—આપ કહો તેમ કરવા હું રાજી છું.

રોજ—કાં તો સુશીલાને છૂટાછેડા આપો યા મને છૂટાછેડા આપો. એક આનમાં બે તલ-વાર ન સમાઈ શકે.

શરદ—પરંતુ અમારે ત્યાં સભા દશરથે ત્રણ લગ્ન કર્યાં હતાં.

રોજ—કર્યાં હશે ! એની સાથે મને કંઈ જ નિરુણત નથી, કિન્તુ-પરંતુમાં હું માનતી નથી. મને તો હીવા જેવી ચોક્ખી વાત ગમે છે.

શરદ—રોજ ! તું આટલીયે ઉદારતા નહીં હાખવે ?

રોજ—ઉદારતાને જે પાત્ર તેને જ ઉદારતાની યાચના કરવાનો અધિકાર છે. તમે કયા સુખે ઉદારતાની વાત કરી રહ્યા છો ?

શરદ—હું તને જાને હાથ ભેડીને પગે લાગું છું. કહે તો તારા પગમાં માથું ઝુકાવવા પણ તૈયાર છું. પરંતુ મહેરજાની, દરીને મને કારટમાં ઘસડી જવા જેટલી નિર્દય ન બનીશ. નહિ તો મારી તમામ કારકીર્દી પાણીમાં જશે.

રોજ—જે બીજાનું જીવન નષ્ટ કરતાં વિચાર નથી કરતો તેને પોતાની પ્રતિષ્ઠાને પ્રશ્ન બિલો કરતાં શરમ નથી આવતી ? વેરનો બેદલો વેરથી જ મળવો ભોષએ.

શરદ—બેમાંથી એકેયને છૂટકારો આપવો એ મારી શક્તિ બહારની વાત છે. તું એક લાજ રૂપિયાને દંડ કરમાવે તો વિના આનાકાનીએ તે ભરવા હું ખુશી છું.

રોજ—પ્રેમ પૈસાથી ખરીદી શકાતો નથી. મૂર્ખાઓના સ્વર્ગમાં વસનાર જ આવી હલકી વાત કરી શકે. હું રૂપિયાની બૂખી નથી, સમ્યક્તાની બૂખી છું.

રોજે શરદબાબૂને કારટનો ફરવાનો દેખાડીને ફેલેત કરવાનો આખરી નિર્ણય કરી લીધો હતો.

આજે કોર્ટ ચીકાર ભરાઈ ગઈ હતી. રોજનો પ્રણય-કિસ્સો અખરોસોના પાને ચલી ચૂક્યો હતો. રોજે શરદબાબૂ પર બે આફોષો મૂક્યા છે—એક કમાઈને અને બીજો છૂટાછેડાની માગણીનો. શરદના સુપ્રસિદ્ધ દેનિકાએ રોજની તરફેણમાં સમ્પાદકીય નોંધ તથા અગ્રલેખો પણ લખ્યા છે. ન્યાયાધીશ પણ અંગ્રેજ છે. કલકત્તા ગહેરના પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકો પણ કારટમાં ફેસ વખતે હાજર હતા. આજે સુશીલાકુમારીની સાક્ષી લેવા-વાની હતી. વાદી અને પ્રતિવાદીના પાંજરામાં અનુક્રમે રોજ અને શરદબાબૂ બંને હાજર થયાં. જાને પક્ષના ભણીતા બેરિસ્ટરો સુસજ્જ થઈને બિભા હતા.

સુશીલાકુમારીને સાક્ષી પૂરવા માટે બોલાવવામાં આવી. મી. શરદચંદ્ર પર રાહુ અને ફેતુ જાનેએ આક્રમણ કર્યું. તેમણે વિચાર્યું કે રોજરૂપી રાહુ અને સુશીલારૂપી ફેતુ જાને શરદરૂપી ચંદ્રને ઘેરી રહ્યા છે. હવે શું થશે ? સુશીલાની સાક્ષીથી મને જોછામાં જોછી ત્રણ વર્ષની સભ તો થશે જ. તે ઉપરાંત રોજના છૂટાછેડાની માગણી પણ મંજૂર થશે. ધોખીના કુતારા જેવી મારી બૂંડી દશા થશે—ઘરનોય નહિ. રહું અને ઘાટનોય નહિ રહું. જાને સીઓરૂપી મૂડી સુમાવીશ, એટલું જ નહિ, પ્રતિષ્ઠારૂપી વ્યાજ પણ જોઈ બેસીશ. જા જાનાવ ભહેર થયા પછી મને કોણ નેઠરીમાં રાખશે કે કેમ એ પણ ચંકાસ્પદ બાળત છે. આના કરતાં તો પરિણામની ભહેરાત સાથે જ મારે હીચની વીંટી ચૂલીને મરી જવું એ જ જહેતાર છે. શરદબાબૂનું શબ આજે આ અદાલતના ચોરસમાંથી જ નીકળશે. હે ઈશ્વર ! મેં સાંભળ્યું છે કે તે અનેકનાં સંકટો દૂર કર્યાં છે. યદ્યપિ હું આપનો ભક્ત તો નથી, તથાપિ જો આપ મારી લાજ સાચવશો તો હું જીવન-

૩.૧૪માં અંપૂર્ણ મહાભારત

[૧૦૦૦ પ્રસંગ-ચિત્રો, ૫૦ દ્વિરંગી મોટાં ચિત્રો અને લગભગ ૨૦૦૦ પાનાંનો આ બૃહદ્ ગ્રંથ ચાર ખંડોમાં]

મહાભારતના આવૃત્ત સંસ્કારો આ ચાર ખંડોમાં પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો છે. અપરા ધર્મશાસ્ત્રમય ગ્રંથોથી રહિત સરળ, સાદી અને રમણીય ભાષાને લીધે દરેક પ્રસંગો સહેલાઈથી સમજાઈ ગયે છે. વેદાન્ત અને તત્ત્વજ્ઞાનના ગૂઢ વિષયોને પણ સ્વેદમાલ સરળ ભાષામાં લેવામાં છે. મહાભારત ઝોલિ-ભારતીય આયસરૂતિનો નિષિ જેને ગાંધીજીએ અમૂલ્ય રત્નોની અખૂડ ખાલુ કહી છે ધર્મ, નીતિ, તત્ત્વજ્ઞાન, સરકાર અને તેજસ્વિતાનો રત્નોદાર. પ્રસંગપ્રસંગે ચિત્રો અને સરળ ભાષાને લીધે દરેક વિષયો સહેલાઈથી સમજાઈ જતા હોવાથી બાળકો અને સ્ત્રીઓ પણ આને હોસથી વાંચી શકે છે. આનાસરૂઢ સર્વકોષને ઉપયોગી જીવનમાં એકવાર અવશ્ય વાંચવાપોષ્ય મહાગ્રંથ. આ ગ્રંથના બે ખંડો પ્રકટ થઈ ચૂક્યા છે, અને ખીલ ખંડો તૈયાર થઈ રહ્યા છે. આતું પાત મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧૪-૦-૦ લઈ માફો નોંધાઈ રહ્યા છે. જે લોકો ૧. ૧૪ ભરી હાલ વરત માલક થયે તેમને તૈયાર થયેલ બે ખંડો આપારે મોકલી આપવામાં આવશે અને ખીલ બે ખંડો પ્રકટ થયે રવાના કરવામાં આવશે, આ ૧૫૦૦થી વધારે અર્થ પણ તેમના ઉપર લખાવવામાં આવશે નહિ. સંપૂર્ણ ગ્રંથ તૈયાર થઈ તેની કિંમત લગભગ રૂ. ૧૬-૦-૦ થશે. મારે રૂ. ૨-૦-૦ નો લાભ મેળવવા આજેજ રૂ. ૧૪-૦-૦ મોકલી પ્રગટ થયેલ ખંડો મંગાવી લા.

ધાર્મિક જનતાતું લોકપ્રિય માસિક
વાંચક
લવાજમ
વિશ્વમંગલ રૂ. ૫-૪-૦

૪૦૦ ચિત્રો અને ૫૦૦ પૃષ્ઠોના પહેલાં ખંડે
મહાભારતના એક ખંડ મળે છે.
પહેલો અને બીજો ખંડ પ્રકટ થઈ ચૂકેલ છે.
ત્રીજો અને ચોથો ખંડ હવે પછી પ્રકટ થશે.
‘વિશ્વમંગલ’ ના ચાર વર્ષ સુધી માફક રહેનાર
આ ગ્રંથ સંપૂર્ણ વસાવી શકે છે. વચ્ચેથી માફક
ચનારને મહાભારતના પ્રકટ થયેલ બે ખંડો અને
બધા માસિક ખંડો માફક સતી વખતે જ મળે છે.
ચાર વર્ષ સંપૂર્ણ લવાજમ રૂ. ૨૦-૦-૦
લેવામાં આવે છે. પ્રકટ થયેલ ખંડો તથા બંધ
લવાજમ આવેલી રવાના કરાય છે. રૂ. ૨૦-૦-૦માં
ચાર વર્ષ સંપૂર્ણ મહાભારતના પાઠો બાંધ-કી-બના
ચાર ખંડો તથા ૪૪ માસિક ખંડો વસાવી શકાય છે.

લખો: શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય
સલાવસ કોસરોડ-અમદાવાદ

નોંધ—સંઘના સભાસદની વાર્ષિક શી ચાલ ચાર આના આપી સંઘના સભ્ય જનો. જહારામધી શી મોકલનારે પત્ર આપનાની દીકરી મોકલી આપવી. તેમને જે રૂબરૂ હાવેલ, પરમા વસાવવા લાયક “શરણાગત દીનાત” નો આપો યાકતમત્ર જેટ તરીકે મોકલી આપવામાં આવશે. જે બાઈ—બહેન ૧૦૦ ઉપરાંત સભ્યો નાથી આપશે તેમનું નામ માસિકમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે.

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેના ઠેકાણે ‘વિશ્વમંગલ’નું લેવાજમ પાછી પહોંચ મેળવીને જરી શકાશે.

પંચીત નારાયણ મુળજી પુસ્તકાલય
કાલજારીયોરોડ મુળજી નં. ૧
શ્રી મુળજીકરભાઈ, રવેરોપ ડેરા રેલેટ
સ્પ્રીંગ-અનંતવાલીને નામે મુળજી ર
મહેન્દ્રરાય રવાઈકર રાજક C/O સપ્ટ
ઓપન કાલિય જાલાયોરોડ-મુરવ
સગવડતાસ નવીનતાસ રાજવાળા
બેચમપુરા ચેલવાડ મુરવ.
શ્રી. એન. પ્રધન કમ્પોઝીટ જનર મુરવ.
મુકસેવર રેસાઈ બમર જનર-કાર્મ
પટેલ કનુભાઈ શીવાભાઈ
બી રામકળીર હાથીપોળ વડોદરા
જનકનંદાસ દરેકાવનંદાસ મુકસેવર
લોમડા પોળના નામે વડોદરા
મદાકાળી લેવાલ રેસાઈ, ન્યારમંદિર
પાસે, હનુમાન વડોદરા, વડોદરા.
નમંદાકર હથેલાલ પાક
રાવપુરા, ભેગીદાસ વિઠ્ઠલપોળ વડોદરા
લયા ઉલેટીક રેસા મોળનાલ અંદોર
હનુમાન
મધુસૂદન બાઈલાલ મુકસેવર આદરા
શ્રીસત્તનારાયણ જનનમંદિરવતી મેનેજર
રજીસ્ટ્રારકાઈ હથેલાઈ
ડે. રાજા નારાયણ દાગિવેદાસની
દુકાને પાદરા
સાન્તિલાલ ઠાકાલાલ-મુકસેવર બાલોદ
ચીમનલાલ ઠાકાલાલ કાલાવાળાઉમરેક
દુર્ગાપ્રસાદ સર્મા પખાઈયેરી
બારદાસ બુવન મેરબી
મેરબનદાસવલ્લભભાઈપટેલ(સર)કેરમસાદ
કેરમસાદ તેજસીલાલ- હાસીન

ડિનમીલાભાઈ કાસીભાઈજનરમંદિરકેર
વેણુવ પ્રિન્સી કોરસદ
પા.અંબાલાલ રાજાભાઈ લખાનપ્રાંતીઆદ
રેસાઈ મધુસૂદન મળનલાલ રેસાઈવે
રામદાસભાઈની ખડકી નરીઆદ
શ્રી કોલાળ કનરરેસા સાવસારવાડ,
કાલીદાસ લલ્લાભ વડો-સ-મિન્-વરે
મોલીભાઈ લેલાભાઈવડુવાપાસે પેટકાર
અમદાવાદ
મધુસૂદન લોભીલાલ સાદ
હુડાવાડા, કુભાવાડા. ૫૨૧/૧,
મોદનલાલ બહેનદાસ મદેગા યાદપુર
બનમણી વાંકાની પોળ
અતીન્દ એન ડે રીચીરોડ
લક્ષ્મી વીલાસ દોદલ પાસે
પટેલ અંબાલાલ સુનીલાલ
ફાવાળી પોળ સાદપુર
પટેલ ચંદ્રલાલ નારણદાસ
નવી વડવાળી પોળ યાદપુર
મદારાજશ્રી શીવારામજી સર્મા મંદિરની
પોળ સોનીની પોળના પેડા ઉપર
સાદ સોમચંદ અંબાલાલ પદીયાળી વડા
નમંદાકર મુળજીકર રાવપુરા મપનીઆદ
કેરમ મુ. મી. રીચીરોડ પુલ નીચે
સમરાવ માધવજી નાચવાડ સાદપુર
જુહારાની પોળ
ઉપા ઈલેટીક રેસા
વાડપોળ—સામે ખાલીરા
કાન્તીલાલ ઠાકાલાલ જ
મોમતીપુર રાવજી પાસે હીંબાદીયેરી
શીલાભાઈ સજારામ ખેડકર
મુ. દોરેલા રાજા પાસે અસાન
પુલલાલ એકદર નંદેરી ના વાંજ

નાચલાલ મુળજીકર પોલ,
ચરસપુર, વાજુની આવી, રા.નં. ૨૫૮
સંકલાલ લેલગામ મીલિય
સત્તનારાયણના મંદિર પાસે કદોમ
જુહારા જનરકે. ૩૭૫ની-અલેઆદ
પટેલ કાન્તીલાલ છામાઈ નાચલી
રામજીદાસ લોખલાલ મધુજી
નારાયણભાઈ પ્રિમચંદ મંદિર બેચમ
પ્રાસનદાસકાલાલમોદવાડયેરી જાંકુર
દર્શકરામમળીલાલસાદજુલાલવાડામોડસા
મળીલાલ અ. સાદ લે. લે. મોરોડ
હનુમાન જામમીકાસન, ૨૨૧૧ નેરોડ
કાંતીલાલ નાચુભઈ હુવાળી
મદારાજ દરીલાલ છવાળા
પા. લે. ૨૩૮ ટાંચ
લીલાલ પુરોતમકાસ લે. રાંધા
લાલભાઈ નિરખલાલ દોરો
ડી. પી. જનર પે. લે. ૨૨૨ મોન્ડાસ
જનનવાડ પાક કોર
મ. કામજીકાઈ રામજીકાઈ અંદર
લગ્નજીકાઈ રેખા નાકા પાસે, રાજકે. ૩
રીલાલ દરજનદાસ ચીવેરી રાજપુર
નરસીરામ કુંવરકે. ૩૩૨ ચાંભેર
મધેર પુરવાલ, અમદેલી
રેસાઈ જસીવમદાસ હીરાલાલ કોને
નાનાલાલ એમ. ચીવેરી શીકાલાલ
અન તવાળ મોદનલાલ અ.
કામદાસની દેરી જુલોવાડ જાવનવા
પટેલ વિઠ્ઠલાલ નાચરદાસ પેડા
મદારાજ દિંમલલાલ રાંધે
પે. લે. નં. ૨૨૫ કંપાલા

તે મનુષ્યને 'તું મારો પ્રિય છે' એમ પ્રભુ શી રીતે કહી શકે ?

જે મનુષ્ય સર્વ પ્રસંગોમાં પોતાના મનનું ધાર્યું જે ક્યારેય છે, પરંતુ કોઈપણ કાર્ય કરતાં પહેલાં પ્રભુની હિતકર આજ્ઞાઓનું ચાલ્યાંથી સ્મરણ કરી, તેમને સાવધાનતાથી પોતાના અન્તઃકરણની આગળ રાખી વર્તે તો નથી; જે મનુષ્ય પોતાના કર્તવ્યને વિચાર કરીને વર્તે તો નથી; જે મનુષ્ય પોતાના કુદૃશ, સમાજ અને દેશ પ્રત્યેના કર્તવ્યને ભૂલી સ્વાર્થમાં જ રત રહે છે; જે મનુષ્ય પ્રભુના ને સંસ્કરણોના ઉપદેશોના મોટાથી તે પ્રમાણે કરવાનો સ્વીકાર કરીને પછી તેમના પોતાના આચરણ વટે અનાદર કરે છે; જે મનુષ્ય પોતાના મનના વેગને વશ થાય છે, પણ પ્રભુની હિતકર ઇચ્છાને વશ વર્તે તેને ગમતું નથી; જે મનુષ્ય પોતાના સફળતાની ને સ્વામીની આગળ કપટપૂર્વક વર્તે છે અને ભણે પોતે જ આ વિશ્વમાં સર્વથી વધારે ડાહ્યો છે એમ સમજે છે, એવા ઉચ્છૃંખલ સ્વભાવવાળા મનુષ્યને "તું મારો પ્રિય છે" એમ પ્રભુ શી રીતે કહી શકે ?

જે મનુષ્યને પોતાના મનની જમણાથી ઘડીક આ વ્યવહાર ઠીક લાગે-છે અને ઘડીક પછી પાછો બીજા પ્રકારનો વ્યવહાર ઠીક લાગે છે; જે મનુષ્યને ઘડીક અમુક પુસ્તક યોગ્ય લાગે છે અને પછી વળી બીજું પુસ્તક યોગ્ય લાગે છે; જે મનુષ્યને, ઘડીક અમુક પુસ્તકને વધારે યોગ્ય માની તેનામાં ભક્તિ પ્રકટે છે અને ઘડીક પછી બીજામાં; ઘડીક પર-મર્થના અમુક સાધનમાં પ્રીતિ ઊપજે છે અને પછી બીજામાં મન લાય છે; ઘડીક અમુક દેવમાં શ્રદ્ધા પ્રકટે છે અને ઘડીક પછી બીજા દેવમાં; ઘડીક અમુક મંત્રમાં ને ઘડીક પછી બીજા મંત્રમાં શ્રદ્ધા થાય છે, એવા જમિત મનવાળા મનુષ્યને "તું મારો પ્રિય છે" એમ પ્રભુ શી રીતે કહી શકે ?

જે મનુષ્યના વિચારો સત્યશક્તિ અને નિષ્કામ મહાયુક્તિના વિચારોને અનુસરતા નથી; જે મનુષ્ય પોતાના વિચારોને જ સત્ય માનવાના સ્વભાવવાળો ને બીજાના વિચારોના વિના વિચારે અનાદર કરનારો છે; અને જેનું અન્તઃકરણ સત્તત્તુલ્લી શુભ વિચારોને શોધ પ્રકટ કરે છે અને રમેણુલી તથા તમેણુલી અશુભ વિચારોને અશ્લિષ્ટ પ્રકટ કરે છે, જેની આંખો કણમાં એક પ્રાણી સ્વભાવ વસ્તુ તરફ અને કણમાં બીજા પ્રાણી વા વસ્તુ તરફ ભવિષ્યવાણી કર્યા કરે છે, જેની નજર 'આ શું હશે ને તે શું હશે' એ બાબતો માટે આડી-અવળી અને ઉપર-નીચે ફોડવા કરે છે, અને રાગદ્વેષવાળા અન્તઃકરણને વશ થઈ જેનાં નેત્રો કોઈ પ્રાણી-પદાર્થ તરફ રાગપૂર્વક તો કોઈના તરફ દ્વેષપૂર્વક ગતિ કરે છે; તે મનુષ્યને "તું મારો પ્રિય છે" એમ પ્રભુ શી રીતે કહી શકે ?

જે સર્વ પ્રાણી-પદાર્થ પ્રત્યે રાગ-દ્વેષ રહિત, ધીર, સંમતાવાન, ચાન્ત છે; જે નિર્દોષ છે; સ્વાર્થ નેહિત છે, કર્તવ્યનું પાલન કરતાં આપત્તિ સુરક્ષીઓને સહન કરવાવાળો છે, જે સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે દયાવાન છે, નિષ્કપટ છે, જે સચ્ચાઈથી વર્તનારો છે, જે સર્વમાં પોતાને અને પોતામાં સર્વને ભુલે છે એવા આત્મચાન મનુષ્યને "તું મારો પ્રિય છે" એમ પ્રભુ કહે છે. —પ્રાણીભૂત પ્રાણીભૂત શ્રીમદ્વાયભગવાન

વિદ્યમંડલ

૯ ૯ ૯ રધુપતિ રાધવ રાજારામ; પતિતપાવન સીતારામ ૯ ૯ ૯

હરે હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

વાર્ષિક લવાજમ : હિંદ બહાર
 રૂ. ૫-૪-૦ તંત્રી : રૂ. ૭-૮-૦
 પાકું ખાઈન્ડીંગ મગનલાલ છોટાલાઈ દેસાઈ પાકું ખાઈન્ડીંગ
 રૂ. ૧-૪-૦ રૂ. ૮-૮-૦

વિષયસૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	નાયને નિવેદન	... શ્રી 'પુનિત'	૭૬૫
૨	સંપાદકીય	...	...
૩	રામચરણ	... શ્રી હરીય નાયક	૭૬૮
૪	ચિત રિયર કરવાનો ઉપાય	... શ્રી દેવીદાનજી મહારાજ	૭૭૨
૫	પૂર્ણનું આરાધન	...	૭૭૪
૬	અણુ આયનાનો અદ્ભુત અભાવ	... અણુ શ્રી 'પુનિતપદ્મચંદ્ર'	૭૭૫
૭	ગરીબ કોણ	...	૭૮૦
૮	અધ્યાત્મ ભાગવત	... સ્વામી શ્રી માધવતીર્થજી	૭૮૧
૯	મોહનાં બાણ	... શ્રી. કાસિદાસ રામકૃષ્ણ પંડિત	૭૮૫
૧૦	નવનાથ કથામૃત	... કીર્તીનાથજી સીતારામ શર્મા	૭૮૭
૧૧	સર્વત્યાગનું રહસ્ય	... શ્રી. ભોળીન્દરાય નાનાલાલ વેવ	૭૮૯
૧૨	વિવિધ પ્રકારના સાધકો અને તેમના આદર્શો	... શ્રી જ્યન્તીલાલ મંગળજી જોશી	૭૯૨
૧૩	ગાઉ હરીનું ગીત	... શ્રી પીતામ્બરદાસ લાવચાર	૭૯૩
૧૪	જમવાનું અપરોક્ષ જ્ઞાન	... શ્રી સ્વામીનાથજી	૭૯૪
૧૫	ધસાઈ છટવાની સફળિત	... સુનિશી સંતજીજી	૭૯૫
૧૬	સુવર્ણચંદ્રા	... શ્રી. 'શુક્રચરણકમલાનુરાગી જિજ્ઞુ'	૭૯૬
૧૭	સતોષ	... શ્રી શાન્તિલાલ ઠાકર જીવ. જી.	૭૯૭
૧૮	જમવાન બીજમ	... કીર્તીનાથજી શ્રી સીતારામ શર્મા	૭૯૯
૧૯	જાગવડગીતાના ચોરસું રહસ્ય	... શ્રી વેણીશંકર ગો. ભટ્ટ ખી. જી.	૮૦૧

જરૂરી સૂચનાઓ:—

૧. પ્રાદેશિક પોતાનું નામ-હારનામું રૂપ લખવું જોઈએ, અને પોતાનો પ્રાદેશ નંબર લખવાનું ભૂલવું ન જોઈએ.
 ૨. પત્રનો જવાબ મેળવવા માટે રૂપિયાઈ પોસ્ટકાર્ડ
 ૩. દીકરી મોકલવી જરૂરી છે.

૩. પ્રાદેશિક મનોબોધથી જ લવાજમ મોકલવું જોઈએ વી. પી. મંચાવવાથી કેટલીકવાર મહિને ફોટ મહિને મળે છે. વી.પી. અને મનોબોધર મનોનો ખર્ચ જોઈએ છે; માત્ર વી. પી. મોકલવાની બવરસમાં શ્રમ વિશેષ પડે છે.
 જોકે તા ૧૦ થી સુધીમાં ન મળે તો પોસ્ટ કાર્ડ લખી મંચવી લેવો.

લખો:—શ્રી લાક્ષ્મીનાથ કાર્યાલય, પો. ગો. નં. ૬ અમરદાવાદ.

શ્રી વીરતિજીવ પ્રીન્ડીંગ પ્રેસ મુદ્રક અને પ્રકાશક શ્રી લાક્ષ્મીનાથ કાર્યાલય,
 સલાપસ કોસરોડ, અમરદાવાદ દેસાઈ મગનલાલ છોટાલાઈ સલાપસકોસરોડ, મોતીબિલા-અમરદાવાદ

સત્સંગ જનપત્નરાત્મવિપયે ભક્તિ સમુદ્ધયત્ । કામોદ્દેગકુમાર્ગદમ્મજનકં સાહિત્યમુન્મુદ્ધયત્ ।
 ધર્મદેયમનુષ્ઠાનં પ્રથમપત્નસન્દર્શયત્સદ્ગતિ, સંજાતં સ્વલ્પ 'વિશ્વમંગલ'—મવાકરું જગદ્ગતિમ્ ॥

૧૧૧ : ૧૩ મુ. : માર્ગશીર્ષ-૨૦૦૬ : ડીસેમ્બર-૯૯૯ : અ ૪ ૯ મે

નાથને નિવેદન

[ગંધ દો છ નોડ કિનારે કિનારે...રાગ]

નાથ ! જંવો નિશાબ્યો, નિભાપી લેને,
 મારી સાથે સદાયે તું જીલો રે'જે....નાથ !....(૧)

ગાંડો-ધેલો છતાં હું તો તારો થયો,
 મને આશરો એક જ તારો રહ્યો,
 આંખો તારે કારે તું સ્વીકારી લેજે....નાથ !....(૨)

ગુણ-દોષને મા-ખાપ નથી લેતાં,
 રોતાં ખાળનાં આંસુકાં જાતે લેતાં,
 તારે ખોળે આ ખાળ ખેસાડી દેજે....નાથ !....(૩)

કરે 'પુનિત' ? પોકાર અંતરથી,
 સદા નમે તને લેડી બે કરથી,
 તારાં ચરણો આંસુથી ધોવા દેજે....નાથ !....(૪)

શ્રી 'પુનિત'

સંપાદકીય

સહૃદય આહકોને 'વિશ્વમંગલ'ના તેરમા વર્ષના આ નવમો અંક નિવેદિત કરાય છે. હવે પછીનાં ત્રણ અંકો પછી 'વિશ્વમંગલ' તેનું તેરમું વર્ષ પૂરું કરી ચોદમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરશે. મહાત્માવા લેખકો અને આહકો તેને જે મમતાથી ઉત્તેજન આપી રહ્યા છે તેને લીધે 'વિશ્વમંગલ' સમાજમાં આવા વિશ્વર્મ સમયે પણ ધર્મ અને નીતિનું નેવેલ રજુ કરતું ભગવદ્-શુભોનું ગાન ગાઈ રહ્યું છે. તે આજે તેના સુસ લેખકો અને આહકકર્તાઓના હૃદયપૂર્વક આભાર માને છે. ત્રીજો અને ચોથો અંક

મહાભારતોક્તના જે ખંડ પ્રકટ કર્યા પછી 'વિશ્વમંગલ' હવે તેના ત્રીજો અંક તૈયાર કરી રહ્યું છે આ ત્રીજા ખંડમાં જગતના કુરુક્ષેત્ર ઉપર સનાતન કાળથી લડી રહેલાં દેવી અને આસુરી બળોને, જગતના મૂળભૂત પરમતત્ત્વ તરફથી શો ન્યાય મળે છે તેનો ચૂકાદો આપી લાય છે. મહાપુરુષોએ પોતાની વિવેકયુક્ત દૃષ્ટિથી જોયું છે, અને ઇતિહાસના અનુવાણમાં આપણે પણ જોઈ શકીએ છીએ કે "સત્યમેવ જયતે" સત્ય જ વિજય પામે છે-તે શાથી, જગતનું સમતાવાન મૂળતત્ત્વ સત્યના ઉપર પક્ષપાતી બનીને તેને વિજયી કરે છે કે શું, ઇત્યાદિ તત્ત્વજ્ઞાનનું સૂક્ષ્મ નિરૂપણ આપણને આ તૃતીય ખંડમાં લેવા મળે છે. પરંતુ જગતનું મૂળ તત્ત્વ કોઈના ઉપર પક્ષપાતી નથી, પરંતુ અસત્યના નયની આલ જ. જોવી રીતની હોય છે, કે અનીતિથી તાત્કાલિક વિજયો, કામચલાઉ લાભો મેળવી લેવા જતાં પરિણામે અન્તિમ શાશ્વત વિજય તે શુભાવે છે. અને સત્યનો રથ પ્રાથમિક પરાજયો અને સુરેકેલીઓ સહન કરીને પણ શાસત્ય અને હિંસાને તરી લાય છે. આ ખંડમાં આવતા શાન્તિપર્વમાં પારમાર્થિક અધ્યાત્મ જ્ઞાનનો સમૃદ્ધ લહેરાઈ રહ્યો છે.

વળી તે પછીનાં મહાભારતનાં ઉવટનાં પર્વોમાં મનુષ્યમાત્રને ઉપયોગી, આ સંસારલીલાનો સાર રજુ થાગ્લો છે. પૃથ્વીનું સામાન્ય પ્રાપ્ત કર્યા પછી ધર્મભૂતિ યુધિષ્ઠિર અને પાંડવોને જીવનનાં જે સત્યોનો અનુભવ થાય છે, તે બ્રહ્મવાની ઇચ્છા ત્રીજો અંક વાંચી રહ્યા પછી ઉત્કટ બની જાય છે. અને સમગ્ર રીતે જોતાં છેલ્લા આ બે ખંડોમાં જે મોક્ષધર્મનું નિરૂપણ થાય છે તે પૂરું વાંચ્યા વગર જિજ્ઞાસુ વાચકોને ચેન પડે. એમ નથી, અને એ આશુચ જ્ઞાન જો સમયના અંતર વિના સંજોગ વાંચવામાં આવે તો તેની ઘણી જ અસર થાય તેમ છે. તેથી અમે ત્રીજો અને ચોથો અંક સાથે જ પ્રકટ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. વળી આવી સરળ ભાષાના આખા મહાભારતની માગ પણ વધતી જતી હતી.

મનીઓર્ડર ફોર્મ વિષે.

એટલે જેમને આ ત્રીજો અને ચોથો અંક આ જ વર્ષે લેવાની ઇચ્છા ખ હોય એવા આહકો કોઈક જ નીકળશે એમ ધારીને અમે જો ખંડ મોકલવા માટે રૂ. ૧૦-૦-૦ લવાજમ રાખ્યું છે. અને તેથી આ અંકમાં દશ રૂપિયાનાં મનીઓર્ડર ફોર્મ મૂકવામાં આવ્યાં છે. વળી આહકોને એ ફાયદો છે કે દશ રૂપિયાનો મનીઓર્ડર કરવાથી તેમને બે વર્ષે સવા પાંચ રૂપિયાના લવાજમને બદલે પાંચ રૂપિયામાં વિશ્વમંગલ પડશે. અને બે વાર મનીઓર્ડર કરવાને બદલે એક જ વખતે બે આનાના મનીઓર્ડર ખર્ચથી તેઓ દશ રૂપિયા મોકલી દઈ શકશે. આમ આહકોને પણ ચોથો અંક વહેલો મળવા સાથે દશ આનાનો ફાયદો રહે છે. તેમ છતાં જે ભાઈઓ એક જ વર્ષનું લવાજમ મોકલવા માગતા હોય તેઓ મનીઓર્ડર ફોર્મમાં 'દશ રૂપિયા' ઉઠીને રૂ. ૫-૪-૦ સંવા પાંચ રૂપિયા લખીને મનીઓર્ડર મોકલવા માટે તે ફોર્મનો ઉપયોગ કરી શકશે. જે ભાઈઓ

મનીઓર્ડર ન કરતાં વી. પી. થી મંગાવવા માગતા હોય, તેમજે; ત્રીજા ખંડનું જે ત્રીજા અને ચોથા એમ બંને ખંડનું વી. પી. મોકલવા સ્પષ્ટતા કરી તે પ્રમાણેનો ઓર્ડર નોંધાવવો અને મનીઓર્ડર ફોર્મ કોઈ ઉપયોગ કરનાર લાઇને આપી દેવું.

જેઓ ફ. ૨૦) ભરી ચાર વર્ષના સોમટા આહક થયેલા છે, તેઓ મનીઓર્ડર ફોર્મ કોઈ ખીત લાઇને આપશે. ત્રીજો અને ચોથો ખંડ તૈયાર થયે, સ્ટેટ્સ પોસ્ટથી, (પાકા બાઈન્ડીંગના ખંડો) રવાના કરવામાં આવશે.

કાર્ડ સંબંધી

આ સાથે કાર્ડ મૂકવામાં આવ્યું છે. તેમાં આપના ધર્મપ્રેમી મિત્રો અથવા સંબંધીઓનાં નામ ભરી અમારા ઉપર મોકલશે. અમે તેમના ઉપર વિશ્વમંગલનો નમુનાનો અંક અને શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલયનાં પુસ્તકોનું વિસ્તૃત સચિપત્ર મફત મોકલીશું. આપ તેમને વિશ્વમંગલના આહક થવી લલામણ કરીને અથવા જ્ઞાન-ભક્તિનાં પુસ્તકો દ્વારા ધર્મમાં રસ લેતા કરશે તો તેથી આપના મિત્રો કદયાણુ-પથે વળશે, આપ પુણ્યના ભાગી બનશે અને ધર્મપ્રચાર કરી રહેલી આ સંસ્થાને ઉત્તેજન મળશે. શુભ કાર્યમાં આપનો સાથ જરૂર મળી રહેશે એવી આશા છે.

શ્રી રામનામ બેંક મહોત્સવ

જણવતાં આનંદ યાય છે કે પૂ. શ્રી 'પુનિત' મહારાજે આજથી લગલગ છ વર્ષ પહેલાં જનતા પાસે 'રામ' મંત્રો લખાવવાનું શુરુ કર્યું હતું. દુર્વિચારો આવતાં અટકે અને શુભ સ્વરૂપમાં મનની એકાગ્રતા હઠ થતી જાય એ ભગવાનના નામના લેખનનું કૃણ છે. તે રામનામના લેખેલાં મંત્રોને શ્રી 'રામનામ બેંક' ના રૂપમાં એકઠા કરવામાં આવે છે. પ્રથમના બે વર્ષ તો શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલયે રામનામ લખનારને રામ-નામ લખવાની નોટ અને શ્રી 'પુનિત' મહારાજ રચિત 'ભક્તિ ગ્રંથો' નો ભાગ વિનામૂલ્યે આપ્યા હતાં, પરંતુ તે પછી કાગળના ભાવો વધી જતાં, રામ-મંત્ર લખવાની નોટ અને ભક્તિગ્રંથોનો ભાગ ચાર આના લઈ આપવાનું રાખવામાં આવ્યું હતું. જનતાના વિપુલ સહકારથી અત્યાર સુધીમાં બરાબર સાત અબજ રામ-મંત્રો લખાઈને આવેલા છે. આ રામમંત્રોની ચાલુ માગશર શુદ્ધ ૧૨ ને શુક્રવાર, મહિનગર શ્રી પુનિત-સેવાશ્રમની બાલુમાં, સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આ નિમિત્તે માગશર શુદ્ધ ૧ થી પૂર્ણિમા પર્યંત બુદ્ધબુદ્ધ ધાર્મિક કાર્યક્રમે રાખવામાં આવ્યા હતા. શુદ્ધ ૧ થી ૧૩ સુધી શ્રી રામચરિત માનસનું પારાયણ રાખવામાં આવ્યું હતું, તેમાં નદીઆદનાં શ્રી કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીજીના ભક્તિમાનસથી પ્રવચને જનતાને પૂજા જ આકર્ષિત કરી હતી. તેમ જ શુદ્ધ ૧૦ થી લઈને ૧૪ પર્યંત અખંડ નામસંહીર્તન અને રામયાગ રાખવામાં આવ્યો હતો. મંત્રોનું સંસ્થાપન ભારત પ્રસિદ્ધ વિદ્વદ્વર્ગ ગોસ્વામી શ્રી 'બિન્દુજી' મહારાજના મંગલ હસ્તે સુપ્રસિદ્ધ નાગરીકો અને ભક્તોની હાજરીમાં કરાવવામાં આવ્યું હતું. આ મંત્રો ઉપર એક સુંદર મંત્રમંદિર બંધાશે અને તેની અંદર ભગવાન શ્રી રામચંદ્રજીના ચરણો વિંદની સ્થાપના થશે. શુદ્ધ ૧૧ ગીતાજયંતીને દિવસે લખાએલા રામમંત્રોને શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલયથી વરદોડા દ્વારા મહિનગર પુનિત સેવાશ્રમમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા. ઉપરના કાર્યક્રમ ઉપરાંત દરરોજ સાંજે ૬ થી ૭ સંત-મહાત્માઓનાં પ્રવચનો અને દરરોજ રાત્રે ૮ થી ૧૨ મહાજનરાતના બુદ્ધબુદ્ધ ભક્તોનાં ભજનોનો દાર્શિકમ રાખવામાં આવ્યો હતો. આ મહોત્સવમાં અમદાવાદ તેમ જ જહાર ગામની જનતાએ પુષ્કળ પ્રમાણમાં રસપૂર્વક ભાગ લીધો હતો. રામ-મંત્રો લખાવવાની યોજના પહેલાંની રીતે જ ચાલુ રહેનાર છે.

બહુ જુના વખતની વાત છે. એક ગામમાં એક સાધુ રાતો દતો. તેનું નામ હતું રામદરજ. પોતાની નાની સરખી ઝૂંપડીની ફરિર તેજે ઘોડા છાં એક નાની મર્તિ રથપિન કરી હતી. અને એ મર્તિની પૂજા-અર્ચામાં તે પોતાના હિન્સ કાઢતો દતો.

હોરજના બકતોની કૃપાથી એને રજ સર આનાનો આયક થતી હતી. એમાંથી તે હોરજને બોમ થયવતો. અરજ કરતો, પ્રસાદ વહેંચતો અને પોતે પણ એ વખત ખાઈ ચકતો. તે વખતે કાંઈ આટલી બધી ભીષણ મોંપવરી ન હતી. નરજ પમાડે એવી વાત તો એ હતી કે એને રોજ ચાર જ આના મળતા. એક પાંઘ એટલી નદિ કે એક પાંઘ વધારે નદિ. રામશરણ સનેપી છા દતો. ચાર આનામાં તો તે પછી સારી રીતે પોતાનું અને પોતાના કાંકર-જીવું રજસન ચલાવી ચકતો. અને એમાં એને કાંઈ પણ ભતની તકલ્લફ પડતી ન હતી.

દિવસો આ પ્રમાણે પસાર પતા દતો પણ એક દિવસ એક એવી વાત બની મધ જેથી રામશરણ કામને મટે. ધર્મસંકટ રીકાઈ પડયો.

સંધ્યાનો વખત દતો. જરૂર દાયમાં આરતીનો દીપ લકતે. આ કાળ દાયમાં પંદરી લગતો રામ-શરણ હોરજની આરતી રર, કાકિત અને મદાના નદામાં બાન બધી રચો દતો. ‘પસે જ રેલકાઠ બકતો દાય બેડીને બીજા હતી. ઝૂંપડી પૂષ અને કપૂની મુજપથી મહેજી લી હતી. બાકેવરસનું કાન કનવતી પંદરીની ‘દીનદીન’ રણી નજી અમૃતની વર્ષા કરી રહી હતી. પાસેથી જ પરુર પતા એક સંન્યાસીએ પંદરીનો મધૂર રણાર સંભાળે. તે ઝૂંપડીની આમે બાવો બાળકોનો વચમાં દાય બેડી બીજા રચો.

‘જયજયહાર’ સાથે આરતી સમપ્ત થઈ હોરજના ચરણમાં આરતીના દીપ મજા રમણજે હોરજનો અર્ચના કરી. પછી બકતોને ચરણ મૃત અને પ્રસાદ વહેંચો. પ્રસાદની યાળા લઈ તે બહાર બાળ-ગેપાળમાં બાવી પહોંચો. લલમચરી નજરથી રામશરણની સમે ફેંધ રહેલાં બળોકા યાળા તન્ક દાય બીજા રચા લામાં. રામશરણે યાળાને બીધી

કરી પ્રસાદ વહેંચવો ચાર કર્યા. પોતે ‘સંન્યાસી એક બાજુ બસી ગયો.

બાળકોને પ્રસાદ વહેંચાઈ રચો કે તરત જ રામ-શરણની નજર સંન્યાસી પર પડી. ‘જય હોરજ છી’ કરી રામશરણે તેનું રવાગત કહ્યું. અને તે ન્યાં સંન્યાસીને પ્રસાદ આપવા નય છે ત્યાં જ સંન્યાસી બેસ્યું; ‘ભગવતી પહેલાં જરા પાણી આપો તો હું દાય તદુ લઈ અને પછી પ્રસાદ લઉં’ યવો જ દરથી આવી રી કહ્યું.”

પછી જ નમંતારી રામશરણે ‘જય જ આપ્યો; ‘પછી જ પુરીથી, મદારા જ’ અને તે ઝૂંપડીની અરથી કમંગારી પછી લાઈ આલ્યો અને સંન્યાસી દય-મેહું ધયા કહ્યું. સંન્યાસી જ્યારે પ્રસાદ આરો પ મો દતો ત્યારે રમણે અમરજ જ પૂછ્યું; ‘કાંથી આવી રચા છે મદારા જ’

“હું કાશીથી આવું છું. અને પ્રયાગજના કુંભેળમાં જન્મ મારો વિચાર છે.” સંન્યાસીએ જવાબ આપ્યો. રામશરણ બુદ્ધ થતાં બોલ્યો; “આહો-બાલ્ય મારા કે તમારાં રચન પપલ.” “એ બધા તો હોરજને મદિમા બે ભગવતી” સંન્યાસીએ હોરજની મર્તિ તન્ક દય કરી કહ્યું. પછી થોડીવાર મુધી મોન પંધર યાળું. અને રીધી સંન્યાસીએ વાત કાઢી; “ચલતાંયાલતા-હું બહુ જ યાચી ગયો છું. અને તમા જોય બકતોની સંગત તો નકીબ હોય તો જ મજેને જે કલક હોઈ” પણ બાવો ગદાવરત ધઈ નય તો અજની રાત બધી જ હોરજના ચરણમાં રિતાવવા વિચાર થય છે. તમારી સંમતિના રુપેગના પૂરેપૂરો લાભ લઈ સગર થતાં જ હું ચાલ્યો જઈશ.”

રામશરણ નમ્રતાથી યાળું ઝુકાવી બોલ્યો; “હોરજનો કૃપાથી જે કંઈ મને મળી તે હું આપની સેરમાં અર્પણ કરીશ. આપના આતિથ્યનો આવો મુજવસર મળવો. તે તો મારે મટે મોટા બાલ્યની વાત છે. આપ સદા વિશ્રામ દરો મદારા જ”

સંન્યાસીએ પચાર પર મુરચન મિજબુ. અને નિમિત્ત થકને રચો. રામશરણ એના સતકારની ચિંતા ઝૂંપડીની અંદર ગયો.

હાકોરજીના ચરણકમળ આગળ પડેલી ધાળામાં બિચકુલ થોડો પ્રસાદ બાકી રહ્યો હતો. સંન્યાસી ન હોત તો રામશરણ એટલા પ્રસાદને જ આરાધી પોતાની ચાત્ર કાઢી નાખત. પણ હવે આટલા પ્રસાદથી શી રીતે આવે? રામશરણને પોતાની ચિંતા ન હતી. જો એટલો જ પ્રસાદ સંન્યાસીને માટે પણ પરતો દોષ તો તે એમ જ ખાધા વગર ઉપવાસ કરી સર્પ રહેત. પણ આ પ્રસાદ તો એટલો બધો ઝોઝો હતો કે સંન્યાસીની સામે મૂકતાં પણ એને શરમ આવતી હતી. આ બધો વિચાર કરતો તે કુપંડીની બદાર નીકળ્યો અને એણે ગાંધ તરફ ચાલવા માંડ્યું. એ વ્યાસએ કે કાંઈ હાકોરજીના બકલ મળી જાય તો આવા અણીના પ્રસંગે મજા કરે.

રામશરણ કાંઈ દિવસ ગામમાં જતો ન હતો. આજ સુપીની એની છાંટીમાં એણે કોઈ દિવસ કાંઈ જ કાંઈ પાસે માંડ્યું ન હતું. અને અત્યારે પણ એને તો એમ જ વિચર આવતો હતો કે કાંઈ આજે પણ એને કાંઈની સામે દાંય લાગ્યા કરવાની જરૂર નહિ પડે. હાકોરજીની કૂપા હતી તો બધું અપિઆપ જ પતી જશે. અને એ પ્રમાણે વિચાર કરતાં તેણે ગાંધમાં દરવા માંડ્યું.

તોડા એને ગાંધમાં આમ કરતાં જોઈને આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. કેટલાયે પૂછ્યું કે “મહારાજ આજે તમે કેમ ગાંધમાં આવ્યા? તરફી લીધી?” પણ રામશરણનો મોઢામાંથી જરૂર દોઢા છતાં પણ એ લાંબ નીકળી શકી નહિ. એણે કાંઈને પણ રહ્યું નહિ કે મારે સીધાની જરૂર છે. “કોઈ બકલ અપિઆપ સમજાઈ નહિ આવે શું?” એમ એણે માન્યું.

અને પરિણામ એ આવ્યું; જેવા એ ગયો હતો તેવા જ ખાલી દાંય તે પછો કર્યો મન કુખથી જરાઈ આન્યું હતું. શી રીતે તે પોતાને બરણે આવેલા અનિયંત્રિત સત્કાર કરે? શું હાકોરજીની સામે ભક્તને અપમાન સહન કરવું પડ્યું? આંતરની રેખાઓ એના ચહેરા ઉપર વારંવાર તરી આવતી હતી.

એટલામાં રામશરણની નજર કુપંડીની પાસે જ આવેલી એક દુકાન પર પડી. અને તેના મનમાં એક ન વિચાર ધસી આવ્યો; “વાણીયા પાસે ઉધાર લઈ લઉં તો શું વધી છે? હાકોરજીના પૂજારીના વાણીયા એક બે આના માટે વિધાસ નહિ કરે શું?” અને

આમ વિચાર આવતાં જ તે સધે વણીયાની દુકાને આવીને ઉભો રહ્યો. માલકોને પતાવીને, વાણીયાએ સાધુ તરફ દ્રષ્ટિ નાંખી. “મહારાજ, તમે અહીં ક્યાંથી આવ્યા?” તેણે પૂછ્યું.

“મારે ત્યાં આવે એકએક એક સંન્યાસી અતિથિ પધાર્યા છે, તેમને માટે સીધાની આવશ્યકતા છે. તમે મને ઉધાર આપી શકો છો? કાલે જ તમારા પૈસા આપી દઈશ?” રામશરણે જવાબ આપ્યો.

વાણીયા પોતાની રીતે બોલ્યો; “ઉધાર તો કે કાંઈ જ આપતો નથી. મહારાજ! પણ જ્યારે તમારા જેવા માણસ આવીને જોવા રહ્યા છે એવે બધું છું, પણ એક શરતે.” વાણીયા કાંઈ દિસાળ ભેગતે બોલ્યો; “બે આનાનું સીધું ધરો. જ્યાંસુધી તમે બે આના આપી નહો ત્યાં સુધી રાજના બે આના તમારે વ્યાજના બાંધવા પડ્યો, અને વ્યાજ આજથી ચકરાવું થક થક જશે. મારે કુલને મહારાજ, અમારે તો અમરો વેપાર કરવાનો રહ્યો એટલે આમ કરવું જ પડે છે. નહિ તો...” અને પછી વાણીયા ‘હીહીહી’ કરતાં દસી પડ્યો. રામશરણે ફરીથી વિચાર કર્યો કે ‘એમાં શું મોટી વાત છે. કાલે તો એ દિસાળ ચૂકરી જ દેવના છે ને?’ તેણે એ શરત મંજૂર રાખી.

સીધું લઈ લેતાં તે પોતાની કુપંડીમાં આવ્યો. અને સંન્યાસીના ખાલીપાનો પ્રબળ કરી એણે નિશ્ચિંતતાને માંડ લીધી.

સંન્યાસી રામશરણને કાંઈ કાંઈ ધન્યવાદ આપતો મળ્યો ગયો. પણ રામશરણ તો જમણે એવો સફરમાં ફસાઈ પડ્યો હતો કે તેમાંથી છટકું સહેલું ન હતું.

રામશરણની રાજની આમરાની ચાર આના હતી. જેમતેમ કાપકાપ કરી તે દિવસે એણે બે આનામાં જ હાકોરજીને ભોગ પતાવ્યો. પ્રસાદ વહેલ્યો પછી કંઈ જ વર્ષું ન હતું. પણ તેની એને ચિંતા ન હતી. એક દિવસ ઉપવાસ બેગી કાઢવો એ કંઈ એને માટે બહુ મુશ્કેલીની વાત ન હતી.

સંન્યાસી આરતી પછી તે બચેલી બે આની લઈને વાણીયાને ત્યાં પહોંચ્યો અને તેના દાંધમાં બે આની મૂકી દીધી. વાણીયાએ બેઆની જોઈને કહ્યું “મહારાજ! આ બેઆની તો વ્યાજની યાદ. મારી ઉધારના બે આની નથી લાગ્યા શું?”

‘અરે દા. રામચરણને વિચાર આવ્યો; ‘આ વાત તો એ જુદી જ ગયો હતો?’ તેણે વાણિયાને કહ્યું; ‘આને તો મારી પાસે આટલા જ છે. બાકીના પણ કું બંધનસ્ત કરી દઈશ.’

વાણિયો દરીને બેસ્યો; ‘અરે કાંઈ વધી નહિ. મહારાજ, તમારી પાસેથી ક્યાં જવાના છે?’ રામચરણ ત્યાંથી પાછો ફર્યો ત્યારે તેનું મેન ગિતાથી આકુળ-વ્યાકુળ હતું. તે વારંવાર કરજ, ચૂકવવા, માટે પિયોર કરી રહ્યો હતો પણ કોઈ પણ રીતે પાટ બેસતો ન હતો. ચાર આના રાજની આમદાની, એમાંથી એકામાં જોઈ એઆનાનો કોરોટના ભોંગેના ખર્ચ, બાકી રહેલા બે આનાથી તો એ વ્યાજ જ આપી શકશે. મુલ્ય તો હંમેશાં એના માથા પર બેસું જ રહેશે. ‘દાર્ય રે રામ! હું ફરી સુશીલનમાં ફાસા પડ્યો!’ તેણે નિઃશ્વાસ મૂક્યો. ફરીથી એને વિચાર આવ્યો. ‘એક દિવસ કોરોટને ભોગ નહિ ધરાવું તો શું વાંધા? એક જ દિવસના આર-માર આના વાણિયાને આપીને આ કરજમાંથી તો છટા થઈ જાઉં. પછી કોરોટ લઈતના હોવા છતાં ઉપવાસ કરે નહિ નહિ; એ વાત બિલકુલ શક્ય નથી. નો ભોગ જ ધરાવવામાં ન આવે તો પછી ભક્તજનો શું કરશે? પછી તેઓ કોરોટને માટે પૈસા અપવાનું પણ બંધ કરશે. નહિ, આમ તો મામલો જોર જોપટ થઈ જશે. અને આમ કરવાથી કોરોટ ભોગ વગરના રહેશે. વાણિયો વ્યાજ વગરના રહેશે ને મારે માથે દેવું તો એવું ને એવું કાચગ રહેશે.

‘કોઈ રસ્તો બિચારા રામચરણને જણા નહિ. રાજ તે વાણિયાને બે આના વ્યાજના આપી આવતો અને બાકીના બેઆનાનો વાર માથા પર રાખી કંઈ ખાધા પીધા વગર જ સૂઈ જતો.

પણ આમ કેટલા દિવસ ચાલે? ચરણામૃત અને જળના આધારે તે કેટલા દિવસ કાઠે સારા ધારે ધારે દુર્બળ થઈ ચાલ્યું, શકિત ઓછી થયા લાગી અને દરવા-ફરવામાં પણ એને થાક લાગવા માંડ્યો. છતાં પણ તે કોરોટની પૂજા-અર્ચા કરતો. ભોગ ધરાવતો, પ્રસાદ વહેવતો અને સાજના કોઈ પણ દિસાએ વાણિયાને બે આના વ્યાજના ચૂકવી આવતો.

ધીરે ધીરે તે બિલકુલ અશક્ત થઈ ગયો. લોકોએ એને જોઈને પૂછતા; ‘મહારાજ! તમને શું થયું છે? આમ દિવસે દિવસે આટલા બધા સજાતા કેમ જાઓ

છો? કોઈ વેદને ખતાવી દવાદાર કરો ને? આમ ક્યાં સુધી ચાલશે?’

રામચરણે કોરોટની મૂર્તિ તરફ જોઈને હસતાં હસતાં કહ્યું; ‘એ બધી તો કોરોટની મહેરબાની છે. એમની હજી વગર કાંઈ જોણું જ થાય છે, એ ને કે છે તે સારને માટે જ કરે છે.’

અને વળી દિવસે પસાર થવા માંડ્યા. રામચરણમાં તો દબે બહા-બેસવાની તાકાત પણ જતી રહી. એને પોતાને મરી જવાની ગિતા ન હતી. ગિતા હતી કેવળ પેલી બે આનાની, કે એ કશા વાણિયાના બે આનાનું દેવું માથે રાખીને મરી જાય!

પહેલાં એને આશા હતી કે કોરોટની મહેરબાનીથી એકને એક દિવસે તે એ ક્ષણમાંથી ચોક્કસ મુક્ત થઈ જશે, પણ દબે એ આશા પણ ફૂલતી જણાઈ. મૃત્યુ એની સામે નાની રહી હતું. આને નહિ તો કાલે અને કાલે નહિ તો પરમ દિવસે તે અવશ્ય મરી જવાના છે. જોજ સુધી ચારી છંદગીમાં જેણે કોઈને એક પૈસાનો ઉપકાર પણ માથે નધી લાધો, તે જ આમ દેવું માથે લઈને મરી જશે?

દુર્બળતાને લીધે તે મોટે સુધી સૂઈ રહ્યો. જ્યારે એને જાન આવ્યું, ત્યારે તે બેઠો. અને કોરોટની આરતીની તૈયારી કરવા લાગ્યો. હાથમાં આરતી લઈ, એને દીધે. હાથે ‘ટીનટીન’ થટ્ટી વગાડતો, ત્યારે એ કોરોટની આરતી ઉતારી રહ્યો. હતો. ત્યારે ભક્તોને લાગ્યું કે આને રામચરણ નહિ પણ રામચરણનું જૂત આરતી ઉતારી રહ્યું છે. અંદર અંદર વ્રાતચીત આશી રહી કે, ‘આને મહારાજ ચોક્કસ મરી જવાના છે.’

આરતી સંમોતે થઈ. આને પ્રસાદ વહેવત્યા જેટલું જોર પણ રામચરણમાં ન હતું. ત્યાં બિભેલા એક કાકો તે કામ પતાવી દીધું. બીજા એક ભક્ત આરતી-મચી પૈસા કાઢીને રામચરણના હાથમાં મૂકતાં કહ્યું; ‘મહારાજ ચાર આના છે.’

ચાર આના! હા, રાજ ચાર જ આના તો મળે છે. વધારે ક્યાંથી મળે? અને એ મરવા પડ્યો છે તો પણ એક પાંચ પણ વધારે નહિ ફક્ત ચાર આના!

ભક્તો ચાલ્યા ગયા. મૂકીમાં ચાર આના લઈ રામચરણ બગવાનની મૂર્તિની સોમે દયામણી નગરે જોઈ રહ્યો. આસિતો અખૂટ ધોરા એની આંખમાંથી વહી રહી હતી. રામચરણે મૂકી ખોલી, પૈસા ફરીને ગળ્ય.

અને ફરીથી એક દુઃસહ આપ તે રડી પડ્યો, તે બોલ્યો
“હે કાકોરજી, જીવનમાં મેં તારી પૂર્વે અને ભક્તિ
સિવાય બીજું કંઈ જ માન્યું નથી. તારા ચરણકમળની
સેવામાં મેં મારું સારું જીવન ગાળ્યું છે. પણ તારી
પાસે કોઈ દિવસ કંઈ માન્યું નથી. કોઈ ચીજની આજ્ઞા
રાખી નથી. હું ધારતો હતો કે તું તારા ભક્તનું સુખ-
દુઃખ સાચી રીતે સમજે છે. અને કોઈ ને કોઈ દિવસ
જરૂર તું એનું નિવારણ કરશે જ. પણ આજે મરી
આખરી ધડી આવી પહોંચી, અને તોય હજી તું ચૂપ
છે. બાકું કંઈ બન્યું જ નથી એમ. શું તને આ સોભા
દેશે ? આ ભગવાન ! તારો એકે ભક્ત માથે દેવું લઈને
ચલ્યું પામું ? નહિ નહિ, મારા સારો જીવનની સેવા
માને પુણ્યકર્મના ફળરૂપે પણ તું આ બે આનાના
દેવામાંથી બચાવ. આ મહા સંકટમાંથી મારા આત્માને
મુક્ત કર.” અને તે બેલાન અવસ્થામાં કંપિત સુંધી પડી
રહ્યો. એની આ અવસ્થા મૃત્યુની પહેલાંની અવસ્થા
હતી. હોશવાદ જતા પહેલાં દીપ એકવાર મોટો પ્રકાશ
આપીને છેલ્લે તેમ રામચરણની ચેતના પણ એકશર
ફરી ઝળેલી. અધિકારમાં દુબતા એના આત્મામાં હજી
પેલી બેઆની ખૂંચતી હતી. એણે અંધ મૂડી જોતીને
એક વાર બોલ્યું અને યોધરાતી છંતે બોલ્યો; “હે
કાકોરજી ! તારો કોમ લગાવવાના વખત સુંધી હું જીવતો
રહું એમ હવે લાગતું નથી. આ માર આના વાણીયાને
આપી તેનું દેવું ચૂકાવી ઋણમુક્ત થઈ હું તરત જ
પ્રાણ ત્યાગ કરીશ. તારા ભક્ત કેટલાય દિવસના ઉપવાસ
કર્તા છે. આજે એક વખત, તું પણ તારા ભક્તના
મૃત્યુ પર ઉપવાસ કરી લેજે.” પણ આમ બોલી તે
ભિત્રો થવા બપ છે કે તરત જ તેં લગેલો ચર્મન પગ્યો.
તેના દેહ પીંજરમાંનું આકુળ પડી ભી ગયું.

સંખ્યા વળતે આરતી માટે નંચારું ભક્તજનો
આવ્યા. ત્યારે બોલ્યું કે રામચરણ કાકોરજીના ચરણ-
કમળમાં મરેલો પડ્યો હતો. એના હાથની મૂડી ઉઘાડી
હતી અને એક દૃષ્ટીમાં ચાર આનાના પેસા પડેલા હતા.
આખા ગામમાં ખખર પડી ગઈ કે રામચરણ
મહારાજ મૃત્યુ પામ્યા. પેલા વાણીયાને ત્યારે ખખર
પડી ત્યારે તેણે તેની ખતીને કહ્યું; “તેં સંભાળ્યું કંઈ ?
પેલા રામચરણ મરી ગયો ! એની પાસે તો હું ચાર
આના માગતો હતો. તું જરા દુકાન પર પેસ, નોક

તો પેસ કંઈ હાથમાં આવી બપ્યું એવું હોય તો...”
અને એમ કહેતા તે રામચરણની કુંપડીએ પહોંચ્યો.
રામચરણની કુંપડીમાં લોડો ભેગા થયાં હતાં અને પેસા
ભેગા કરી સાંધીના કકનને અને અગિયારકારનો
બંદોબસ્ત કરતાં હતાં. વાણીયા તેમાંના એકની પાસે
જઈને બોલ્યો; “કમ લાઈ ! મહારાજ મરી ગયો ?”
તેણે કહ્યું, “હાં લાઈ, મરી ગયા, આપો સાચો સાધુ મેં
ક્યાંય બેથો નથી. કાકોરજીની પૂજા છોડી એણે સંસારની
કોઈ પાત સાથે કોઈ મતલબ રાખી ન હતો.”

“અરે !” વાણીયાએ નિમ્મસા મૂક્યો.
“લાઈ ! હવે દુઃખ કરવાથી શું થઈ શકવાનું
છે ?” પેસાએ કહ્યું.

“લાઈ, મને એના મરવાનું દુઃખ એટલું બંધું
નથી, જેટલું એ વાતનું છે કે એના જીવે જીવે હું
એને કાણુમુક્ત ન કરી શક્યો. મારા ચાર આનાના
પેસા એની પાસે રહી જ ગયા.”

એક બીજો માણસ જે એમની સાથે ભિત્રો
રહીને લીતો સાંભળતો હતો તે બોલ્યો; “તો તમારે
ચાર આના મહારાજ પાસે લેવાના હતા ? ક્યાંય એ જ
પેસા મહારાજના હાથમાં છે એ તો નહિ ? સારું
થયું કે તમે વખતસર આવી પહોંચ્યા. હવે તો આ
પેસા તમે લઈને મહારાજને કાણુમુક્ત કરો. નહિ
તો એમનો આત્મા દેવાના બંધનમાં બંધાયેલો જ
રહી જશે.” અને એમ કહી તેણે રામચરણના હાથમાં
પેસા પડ્યા હતા તે તરફ અગિયી કરી, વાણીયાએ
બોલ્યું તો એની છાતી ધક્કી ભીડી, મનમાં થયું તો
ખર કે ઝટ દોડીને. પેસા લઈ લઈ, પણ તે
એ સાદસ કરી શક્યો નહિ. એની નજર
કાકોરજીની મૂર્તિ પર પડી અને એક કૂંજરી એના
ચરિરમાંથી પસાર થઈ ગઈ. એને કાણુ કે કાકોરજીની
આંખમાંથી કોણાંકિની જવાળાએ એની તરફ ધસી રહી
છે. તે એક કમળ પાછળ ખસી ગયો.

“કમ તમે પેસા નથી લઈ લેતા ? બિચારો મહા-
રાજને હવે તો કાણુમુક્ત કરે.” કાકોરજી પૂછ્યું.
વાણીયા ‘દીલીલી’ દસી પડ્યો, તે બોલ્યો “એમના
કકન માટે અને અગિયારકાર માટે આપ ઉપવાસી કરી
રહ્યા છો. તો મારા એ ચાર આના તમે એ કામમાં
જ લઈ લો, મારા તરફથી દીલીલી.....”

ચિત્ત ચિથર કરવાનો ઉપાય

વ્યાસી:—શ્રી કૃષ્ણાનંદ મહારાજ

(શ્રીમાન શ્રી દેવીકાન મહારાજ એક બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાપુરુષ હતા. તેમણે આ માર્ગમાં પચાસ વર્ષથી પણ વધુ સમય વ્યર્જીત કર્યો હતો, અને અનેક પ્રકારનાં સક્રોત સંકોચે યોગ, તપ, સંયમ અને નિયમની કિંપાઓને પુણું રૂંધે સાધીને તે દારા પોતાની જાતને એ મહાન પદ પર લાવ્યા હતા. એ મહાન યોગીએ ઉપાસના રાત્રી ને થોડી સંખી સરળ રીતે બતાવી છે તે અહીં આપીએ છીએ. જેના શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન વડે મનુષ્યજન સહેલાઈથી શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે અને આ સંસારસાગરમાંથી કષ્ટ બિડાવ્યા વગર સુકત થઈ ગય.)

આ સંસારમાં શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવી એ જ મનુષ્ય-જન્મની સફળતા છે. શાન્તિ મેળવવાને માટે મોટા મોટા રાજા-મહારાજ, ઋષિમુનિઓ આ સંસાર ત્યાગીને રતના વસ્ત્રા હતા, અને વિવિધ પ્રકારની સાધનાઓ કરી કષ્ટ વેડ્યું હતું. ત્યાં વિના શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવી એ મણું મુશ્કેલ છે. આપણે સંસારની વાસનાના ફંદામાં પડીને અને વિવિધ કલ્પનાઓ રીતે બધીય સમય ગુમાવીએ છીએ અને શાન્તિને ફાઈ સરળ માર્ગ ન સમજવાથી બધા દુઃખી થઈએ છીએ.

દિવસ અને રાત મળીને ચોવીસ કલાક હોય છે. એમાંથી બાર કલાક ધંધા, શેઠજારમાં પસંદ થાય, કે જે વડે કુટુંબના ગુજરાન માટે દ્રવ્યોપાર્જન થઈ શકે. બાર કલાક ખાવા પીવામાં અને આરામમાં પસાર થાય; ૭ કલાક નિરાંતે નિદ્રા લઇએ; હવે બે કલાક ને બાકી રહ્યા એમાં આપણે આપણા બધા ચે વિચારો, વાંસાઓ અને સ્મૃતિમાત્રને દૂર કરવાને પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કારણ, મન બધું ચંચળ છે. એને અભ્યાસથી જ શાંતી શક્ય છે. અને તે વખતે મન ન્યા ત્યાં ભટકવા માટે તો તેને તેમ કરતાં શેકવું જોઈએ. સદ્ગુણમાં એક એક કે અહીં અહીં મિનિટ સુધી શેકવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. તેને સમજાવવું જોઈએ કે, “હું કેમ ન્યા ત્યાં ભટકું છું? આખરે તો તારે અહીં જ પાછા ફરવું પડશે. જ્યારે ઘં નિદ્રામાં હવું ત્યારે તને કેટલું સુખ હવું? તે રખતે તારામાં દુઃખનો અંશમાત્ર પણ ન હોતો અને તેથી તને સુખના અનુભવની જરૂર પણ ન હતી. બીજા આવવાથી સંસારના સંઘર્ષા દુઃખ દૂર થઈ જાય છે; એટલે સુધી કે વીંછી કરડો હોય તો તેની વેદનાની પણ ખબર નથી પડતી. હવે ઘં જન્મત થયું કે તરતજ જાણવા માગે છે કે, આ વખતે કેટલા વાંસા અને કેટલી રાત બાકી છે, આટલો સમય ઘં પૂર્ણ હવું કે ન્યા જવાથી તારું કુલ્પણ દુઃખ નાશ પામ્યું હવું? કે સ્થલે થયું હવું?

બસ એ વખતે તો હું ત્યાં ભૂંટી અમાનપણે ગયું હવું, હવે જન્મત થઈને તે સ્થળે જવાનો પ્રયત્ન કર.” આ બે કલાકમાં જીવ, બ્રહ્મ, ઈશ્વર, નારાયણ આદિ કંઈને યોદ ન કરવા. ફક્ત મનને સમજાવવું જોઈએ કે, તારું શરીર સનેવું છે, બે જ કલાક રાત બાકી છે. આ સમયે બીજું કંઈ કામ નહિ થઈ શકે, તો પછી નાદક શા માટે ભટકે છે? ભટકવાને અને ચિંતા કરવાને તને બાર કલાક આખી દીધા છે એમાં સંસારી-વાતોનો વિચાર કર્યા કર. હમણાં તો જરા શાન્તિ રાખી વિચાર કર. બધા કહે છે કે પરમાત્મા સર્વ સ્થળે છે, તો હું ક્યાં છું? હું પણ એમાં જ છું. જ્યારે હું ન હોતો ત્યારે પરમાત્મા તો હોતો જ. હું એમાંથી જ ઉદ્ભવ્યો, છતાં પણ મેં મારી જાતને જુદી ગણી. અને વિચારું કે પરમાત્મા અને હું જુદા છીએ અને તેથી જ આપણે અનેક પ્રકારના કષ્ટ-વેડવા પડે છે. આ (જુદાઈનો) વિચારને દૂર કરવો એ જ આપણું કર્તવ્ય છે. પરમાત્મા સર્વ સ્થળે છે અને આપણે તો એક જ સ્થળે છીએ. મોટી વરદુર્માં નાનીતો સમાવેશ થાય છે. પરમાત્મા તો અનંતકાળથી છે, કેવળ આપણે જ આ સમય પૂરતા છીએ. આગળ જતાં આપણે નાસ પામીશું અને અનંતમાં ગળી જઈશું.

“હું એક છું, અનેક થઈ જાઉં” x પરમાત્માના આ વિચારમાંથી જ સંસારની ઉત્પત્તિ થઈ છે. એટલે હું પણ એમાંથી જ ઉદ્ભવ્યો છું, અર્થાત્ તે જ છું. ને આ નિષ્કંદ દર થઈ જાય તો પછી યાદ જ કોને કરવાનો રહ્યો? જલદું યાદ કરવું એટલે એનાથી જુદા થવું. જેની રીતે કંઈ માણુમ પોતાની પાસે જ બેઠેલાને જોઈશો ખૂંસ પાડીને બોલાવે તો તે વખતે તે એમ જ કહેશે કે કેવો મૂખ છે? હું તો એની પાસે જ બેઠો છું; અને એ મને ખૂંસ પાડે તો એનો જ રીતે હું પરમાત્મા જ છું, એવો દર નિષ્કંદ કરીને

રમ્યતિમાત્રને વિરમ્યતિમાં પદ્મદાવીને એક એક કે અર્ધી, અર્ધી મિનિટ મનને શેકવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ એવી રીતે સો બસો વખત કરવાથી સૌ મિનિટ યર્ષ જશે અને શેકની દોઢ કલાકની ટેવ પડી જશે.

આજ ટેવ આગળ જતાં જોતીસે કલાક ચિત્તને પ્રભુ રાખશે અને મનને શાન્તિ આપશે. અંત સમયે જ્યારે સવળા ઈન્દ્રિયો સિયિય યર્ષ જશે, હલ બધે યર્ષ જશે, અને કંઈના બધારથી શ્વાસ ખડખડ કરતો ચાલતો હશે તે વખતે આ ટેવની મદદથી આપણે એવે સ્થળે પહોંચીએ કે જ્યાં આપણને કંઈ વ્યવસ્થા નહિ પડે, અને આપણે સરીર છૂટતાં જ પરમાત્મામાં લીન થઈ જઈએ. જેવી રીતે કાંઈ માણસ પાણીમાં તરતા થીએ તે એને પંદર દિવસ કે મહિનામાં તરતાં આવડી જાય. તે પછી જો તે વર્ષો સુધી ન પણ તરે, અને અકસ્માત કે ઇ નદીમાં પડી જાય તો પ્રયમની ટેવના બળે એનાથી નદી પાર જવાય. પરંતુ જો તેને તરતાં જ આવડતું નહિ હોય તો એ તરત જ ડૂબી જશે. એવી જ રીતે મન શેકવાથી પરોક્ષની ટેવ-પૂર્વે અભ્યાસ સમય પર કામ લાગે છે. એવો અભ્યાસી આ સંસાર સામ્રાજ્યમાં વિના કપડે, પર ઊતરી જાય છે, અને પર-બ્રહ્મની ન્યોતિમાં એવી ન્યોતિ મળી જાય છે. એ જન્મમરણના ફેરામાંથી બચી જાય છે.

એટલો મારે જોઈએ કે જોઈએ એક કલાક સુધી તો ઉપર સ્વચ્છ પ્રમાણે સર્વ સંકરો અધરાં તો શાન્તિ માત્રને બૃહવાંની ટેવ અધ્યક્ષ પાડી જોઈએ, અને એક કલાક આપણા સ્વસ્થિતનમાં વિનાવરો જોઈએ. તે સાફ આ પ્રમાણે કલ્પ-પ્રયોગ મનુષ્યને સ્વસ્થ થઈને વિચારતું કે નિંદ્રા પાતે આ સરીર તો સતેલું પડતું હોય છે. આંખ, કાન, નાક, ગેંઝો બધે હોય છે. તો પણ તું (મન સાક્ષી-આત્મા) આંખ વિના જુએ છે, નાક વિના સુએ છે, અને કાન વિના સાંજે છે, હલ વિના ખેલે પણ છે. તને બીક નથી લાગતી, તું આનંદમાં રહે છે, બીક બીજની હોય છે; પરંતુ બીજો તો છે જ નહિ. જ્યાં ત્યાં સર્વ તું પોતે જ છે. બીજની આ જ અવસ્થા મરણસમયે પણ હશે; ત્યારે પણ આંખ, નાક, કાન વગેરે બધે યર્ષ જશે, ત્યારે તને એનાથી (મરણથી) શું દુઃખ યર્ષ થશે, જે અવસ્થા નિદ્રાધીન સ્થિતિમાં વીતે છે તેવી જ મરણસમયે પણ હશે. જેવી રીતે નિદ્રામાં મનુષ્યે પૂર્ણ આનંદમાં હોય

છે, એવી જ રીતે મરણસમયે પણ યાચ છે. તું મનમાં જરા પણ બીક ન રાખ કે હું મરી જઈશ. સત્ય તો એ છે કે તું એ વખતે આ સંસારના દુઃખમાંથી છૂટીશ ત્યારે ક્યાં વેળવાનું નથી કે આવવાનું નથી. તારે જન્મમરણ પણ નથી તું તો આ સરીર મેળવીને તને પોતાને જુવી એવો છે અને સરીરને જ હું-પોતે માની જો છે તેથી જ દુઃખી થાય છે. તું તો સરીરમાં સાક્ષીપ છે. તારી જ સત્તાથી સર્વ ઈન્દ્રિયો પોતા પોતાનું કામ કરે છે, તું જ તેમને ચલાવે છે, તું જ તેમની સર્વ દિલચાલ જાણે છે; પરંતુ તું તેમનાથી જુદો છે. તેથી તને જોળખતી નથી; તું તો આનંદ, સ્વસ્થ છે. આ સંસાર તારામાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, અને બીજું એક આવા જ તારામાં લીન થઈ જઈ નાથ પામે છે. તું આ બંને અવસ્થાઓ જાણીને, સાક્ષી, આત્મા, સ્વયં પ્રકાશમાન, અખડાનંદ, નિર્ભય, નિર્જન, સત્-ચિત્-આનંદ, નિર્ભય, અજર, અમર, સર્વશક્તિમાન અને સર્વદા છે. જન્મમરણ ફેરા ઇન્દ્રિયને જ યાચ છે ઇન્દ્રિય મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે. મનથી જ આ સંસાર રચાયો છે. મનથી જ દુઃખ દુઃખ થાય છે. તું તેનાથી વિજ છે.

જેવી રીતે તમારા પુત્ર ક્યાંય પરદેશમાં હોય અને કાંઈ જોડું લખે કે તેનું મૃત્યુ થયું. તો એ સાંજળતાં જ તમને દુઃખ લાગશે; પરંતુ જો કાંઈક મરી ગયો હોય અને કાંઈ લખે કે તે આનંદમાં છે. તો મનને દુઃખ નહિ થાય. તેથી જ આ સંસારને મનોર્મય કહી છે. મનમાં જે ઇન્દ્રિય થાય તે મનુષ્યને જોગવેલી પડે છે. દરેક માણસના મનમાં હળશે ઇન્દ્રિયો ઉત્પન્ન થયા કરે છે, તેમાંથી કેટલીક તો પૂર્ણ થાય છે, જ્યારે કેટલીક અપૂર્ણ રહી જાય છે, જેમકે મનમાં ઇન્દ્રિય થાય કે મને હળર રૂપિયા મળી જાય તો હું બહુ સુખી થઈ જઈ. એ ઇન્દ્રિય પૂરી થતાં પહેલાં જ બીજા ઇન્દ્રિય જાગે કે મને દશ રૂપિયાની તો બહુ જ જરૂર છે. હવે લુચો કે હળર રૂપિયાની ઇન્દ્રિય ચાલુ જ છે એટલામાં વચમાં જ દશ રૂપિયાની ઇન્દ્રિય ઉત્પન્ન થઈ, અને તે તીવ્ર થઈ ગઈ. મને દસ નિશ્ચય કર્યો કે દશ રૂપિયા તો મેળવવા જ જોઈએ. ક્યાંકથી દશ રૂપિયા મળી ગયા તો માની લો કે ઇન્દ્રિય પૂર્ણ થઈ. એવી રીતે મનુષ્યમાત્રની ઇન્દ્રિયોમાંથી કેટલીક પૂર્ણ થઈ જાય છે અને કેટલીક નાશી રહી જાય છે.

મનુષ્યની જે ઇચ્છાઓ બાકી રહી જાય છે તે બધી જોઈ જાણીને મનુષ્યના અંતઃકર્ણે તેની સન્મુખ આવે છે અને તેમને બે ગણવા માટે મેનુષ્યને પૂરું પૂરું રૂપ હોય છે. પછી બીજા રૂપમાં જન્મ લેવો પડે છે જ્યાં તે દેહ ધારણ કરે છે. જ્યાંથી એને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય ત્યાંથી એ જન્મમરણના ફેરામાં પડ્યા કરે છે; પરંતુ સુભાગ્યે એને ધ્યાનિષ્ઠ ગુરુથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ જાય તો એ વિચારે છે કે; પરમાત્મા સર્વવ્યાપક છે તો હું પણ પરમાત્મામાં જ છું; તો પછી 'ઈચ્છા' શું કામ કરે અને કષ્ટ વરસીને કંઈ? આવા વિચારથી એની ઇચ્છાઓ બંધ થઈ જાય છે ત્યારે તે પોતે જ સાત યજ્ઞને પ્રજ્ઞાથી માંડીને એક જ પ્રમાણે સર્વ જોતાના

જો આત્માને જોતો થાય છે; એને જીવન્મુક્ત ધર્મ જન્મ-મરણના ફેરામાંથી છૂટી જાય છે. વરણતઃ પ્રજ્ઞાવાની તો જન્મમરણના ફેરાને-આવા-ગમનને પણ માનના નથી; કારણ કે તેઓ સમજે છે અર્થાત્ મનુષ્યરથી જન્મે છે કે; જેથી રીતે સમુદ્ગમીથી મોજા જન્મે છે તેવું સ્વરૂપ જાળવે છે અને મોજા તો દેખાવાના જ હોય છે; એવી રીતે પરમાત્મામાં હું; તમે અને આત્મા સંસાર મિથ્યા દેખાવે પુરતા જ છીએ; આપણે પરમાત્મા જ છીએ; એના સિવાય બીજો કશું નથી. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે વિચારવાથી સાતિ પ્રાપ્ત થાય છે અને એનો અભ્યાસ કરનાર સદા જ્ઞાનદેમાં રહે છે.

પૂર્ણત્વ આરાધન

હું મનુષ્યોનું આયોજ્ય છે આપણે એક વાતનો અનુભવ કરી લઈએ કે, આ સંસાર પરિપૂર્ણ છે સંસારમાંની કોઈ પણ એક વસ્તુને છૂટીછૂટી તપાસી શું તો તે અસંખ્યત અપૂર્ણ, અધુરી અને ખોડખાંપણવાળી માલુમ પડશે; પણ આ આખા સંસારને એક સામ્રાટ સંસ્થાળો કરીને એક અખંડ અસ્તિત્વરૂપે જોઈએ તો તે પરિપૂર્ણ જ કરશે. સંસાર સામ્રાટી રીતે પરિપૂર્ણ જ છે. સંસારની પરિપૂર્ણતાનો આપણને અનુભવ ન થતો હોય તો તેવું કારણ એક જ છે કે, આપણે હજી સંસાર શી વસ્તુ છે તે જાણ્યું નથી. એકસામ્રાટી સર્વપ્રાણી દષ્ટિએ જ્યારે આપણે સંસારને જોતાં શીખીશું ત્યારે આપણે જોઈ શકીશું કે, આ સમગ્ર સંસારમાં કશી ખોડ-ખાંપણ અપૂર્ણતા કે અાધપ છે જ નહિ. સંસાર પરિપૂર્ણ ન કેમ હોય? જ્યારે પૂર્ણ પુરુષ તેને રચ્યો છે તો તે પૂર્ણની રચતા પણ પૂર્ણ હોવી જ જોઈએ ને? પૂર્ણ જ ઉત્પન્ન થાય છે આ પૂર્ણ જગત નિઃસંદેહ પૂર્ણ પરમેશ્વરમાંથી નીકળ્યું છે અથવા પ્રાદુર્ભાવ પામ્યું છે.

આ ઉપરાંત તમે બીજી એ પણ જોઈ શકશો કે, તે પૂર્ણ પ્રભુએ પૂર્ણ જગતને માત્ર એકવાર પેદા કરીને છોડી દીધું નથી, પણ એને હાજીરાગર પાંખી રહ્યા છે, તેનામાં પોતાના જીવનરસનું સતત સિંચન કરીને તેવું પાલન પણ કર્યા જ કરે છે. આનો અર્થ એવા થયો કે, આ જગત કેવળ પૂર્ણ રૂપે પેદા થયું છે, એટલું જ નહિ પણ તે પૂર્ણપણે નીલી રહ્યું છે. સદાકાળ પૂર્ણ ને પૂર્ણ રૂપે જ ચાલ્યા કરે છે. પૂર્ણ માણીએ તેને જન્મ આપ્યો છે, તે તેને પૂરી રીતે પોષણ આપ્યા કરે છે અને એ રીતે તે હમેશાં પૂર્ણપણે ફાલે-ફરે છે.

આ જગત એક પરિપૂર્ણ કૃતિ છે એટલું જો આપણે સમજી લીધું હોય, અને જગત પૂર્ણ છે તો તેના કર્તા પણ પરપૂર્ણ હોવો જ જોઈએ, એ પૂર્ણ આપણી સમજમાં આવી ગયું હોય તો ચાલો, આપણે બધા તે પરિપૂર્ણ પરમાત્માને જાણીએ, જોખાળીએ. અને તેની પ્રાપ્તિ કરી લઈએ. જે પરમાત્મા આ પૂર્ણ જગતને ઉત્પન્ન કરીને તેવું પરિપૂર્ણ રીતે સિંચન કરી રહ્યા છે, તેને આપણે આપણો પોતાનો બનાવી દઈએ. ચાલો, ચાલો, જે પોતે પરિપૂર્ણ છે અને બીજાઓને પરિપૂર્ણતા આપી શકે છે તેની આજ્ઞા જ આપણે શોધ કરવા મંડી જઈએ.

મારા બંધુઓ! જે માર્ગે જતાં આપણે એક દિવસ પરિપૂર્ણતાના પદ ઉપર જઈ પહોંચીશું તે માર્ગના આપણે બધા આજ્ઞા જ પ્રવાસી બની જઈએ.

—પૂર્ણ

પ્રભુ-પ્રાર્થનાનો અદ્ભુત પ્રભાવ નાસ્તિક મઠીને આસ્તિક બનેલા સિપાહીની વાર્તા

અનુવાદ : શ્રી પુનિતપદ્મજી

તે અરસમાં હરદારમાં અર્ધકુંભનો મેળો લગાવે હતો. હું પણ ત્યાં ગયો હતો. લાગલગાટ ત્રણ દિવસથી હું ભેઈ રહ્યો હતો કે એક સિપાહી, પોતાના ઉપરી અમલદારની સચનાથી, એક ઝાડ નીચે બેઠો બેઠો-સાંતિથી મળા ફેરવી રહ્યો હતો. મને નવાજ લાગવાથી ત્રીજે દિવસે હું તેની પાસે ગયો. તેણે હાથ જોડીને 'જય સીતારામ' રલા. હું તેની બાજુમાં જ બેસી રહ્યો.

હું-તમે કોઈ નવો જાતની સિપાહી લાગે છે ?

તે-એમ કેમ, મહારાજ !

હું-સિપાહીના હાથમાં વળી માળા ફેરી ! તેના હાથમાં તો માળાને બદલે લાલો જોઈએ

તે-એના અર્ધ શું એવા હાથ છે કે, એક સિપાહી પ્રભુનો ભક્ત નથી બની શકતો ?

હું-મારી સમજણ પ્રમાણે જેને ભક્ત બનવું છે તે જાણે જ સિપાહી બની શકે છે અને જે સિપાહી બને છે તે જરૂર જ ભક્ત બની શકે છે. બંને અનુકરણપરંપર વિરોધી (contradictory) છે.

તે-પરંતુ મહારાજ ! ઈશ્વરની કૃપાથી મારા મારે તે બંને વિરોધી મઠીને સદરોગી બની ગઈ છે.

હું-જુઓ, સિપાહીએનું જીવન ! પેલા એ સિપાહી ગાંભીની મધ્યમ કુંડી રલા છે. બીજો સિપાહી એક ગરીબ માંત્રાણ પાકેથી ગેરકાયદે પૈસા પેગી રહ્યો છે. વળી જુઓ, પેલા ત્રણ સિપાહીઓ મૃત્યુ પદથી આવની કુપરિતઓની ઊભી કરી રલા છે-કેમ જાણે સિંધનિર્મિત સૌભાગ્ય-અંદાજ તેઓ રાત્રી-કેતુ જ ન હોય !

તે-આપનું કહેવું તદ્દન મધ્યમ છે. આખી પેણ વધારે જુઓ, સિપાહીઓ-જોવામાં આવે છે. સિપાહીઓની આખી ભક્તિ જ હાલમંદા અંધર્મી બની ગઈ છે !

હું-આ બાબત તમે એકાંતમાં બેસીને, કુનિયતથી દૂર રહી માંગા ફેરવી રલા છો. આપને હરકત ન હોય તો પૂછ, કે આપ કયો મંત્ર જાણી રલા છો ?

તે-વિશુ ભગવાનનો.

હું-આ મંત્ર તમને આખોં કોણે ?

તે-મારા ગુરુએ !

હું-તમારા એ ગુરુનું નામ મને જાણી શકશો !

તે-આપને-આભગીને આશ્ચર્ય થશે કે, તે ગુરુજી બીજા કોઈ નહિ, પ્રદ્યુત મારી-જે પેતે જ છે.

હું-તમે તો જન્મ થકાક કયો ! અન્યોન્ય વિરોધી વસ્તુઓને આપે સિદ્ધ કરી બતાવો !

તે-એમાં આપના શું અનુમતિ લાગે ?

હું-એક તો 'સિપાહી ભક્ત' અને બીજું 'શ્રી શુર' ! આ બંને એકબીજાના વિરોધી છે. અર્થાત, સિપાહી ભક્ત બની શકતો નથી કારણ કે સિપાહીની ભક્તિ પ્રત્યે જ લોકોને એક જાતની દગલો નફરત છે; અને શ્રી શુર બની શકતો નથી, કારણ કે શ્રીઓના અંગ-પ્રત્યંગમાં મયા બંધી છે. પરંતુ તમે આ બંને વસ્તુઓને મેળ મેળવી શકશો છો એ ખરેખર આશ્ચર્ય જેવો જ સિદ્ધ છે.

તે-ક્યારે ! સિપાહી પણ ભક્ત બની શકે છે અને ક્યારેક શ્રીઓ પણ સુરખે સ્થાપિત થાય છે.

હું-એ પણ કંઈક અંશે સાચું છે. અસંભવિતને સંભવિત બનાવવાની સક્રિય પ્રવૃત્તિમાં ક્યાં નયો રહેતો ! શક્ય, અશક્ય અને અન્યથા શક્ય-આ ત્રણે વસ્તુઓ પ્રવૃત્તિમાં મેળવે છે.

તે-જરૂર લક્ષ્યબળથી શુર સુમિત્રા દેવો, સંત-સિદ્ધમંજી ટુંડસીરાસની શુર શ્વપત્ની રતનાબી, વિરલ દેરાળી ગેળીબંદી શુર તેની માતા મેનાબી, બદાદુર બદારનરિયા જેસલની શુર રતી માતા તેરમ અને સુપ્રસિદ્ધ ભક્તવિદ્યામંજી શ્વરાસની શુર શુદ્ધિા ચિંતા-મંજી પગે શ્રી ભક્તિમાં જ-જગતી હતી ને ? એ જ પ્રસિદ્ધ પગપરામાં મારી શ્રીએ એક વધુ ઉમેરો કર્યો છે.

હું-આપનું શું નામ શું છે ?

તે-આ સરીરને સોંકાવવાનસિંહના નામે ઓળખાઉં છું.

હું-આપનું મૂળ વનન ક્યાં છે ?

તે-જેનપુર. કુંભના મેળા નિમિત્તે મારી અહીં કામચલાક નિમણૂક થઈ છે.

હું-ચાર, જુવાનસિદ્ધ ! મને આપની વાનમાં રસ પડ્યો છે. આપ અપના જીવનની આખી વાર્તા સંભળાવવાની કૃપા નહિ કરશો ?

જુવાનસિદ્ધિ માળા એક બાલુએ મૂકાને કહેવાનું
શરૂ કર્યું— 'આપને વિશ્વાસ ન પડતો હોય તો સાંભળો
હો, આ મારી વિચિત્ર ઇતર-વાર્તા.'

હું—મારું એવું અનુમાન છે, કે, આપની વાર્તામાં
કાંઈ અદ્યુત રહસ્ય જરૂર હોયજી છે.

જુવાન—આપનું અનુમાન સોચે સો ટકા સચું
છે, એ જ રહસ્યમય બનાવે મને ખરેખર પામલ
બનાવી દીધો છે.

હું—કહેા, શું વાત છે? શક્ય હશે તો હું પણ
તેમાં આપને મદદગાર થઈ પડીશ.

જુવાન—આપનું કંઈ માર્ગદર્શન મળશે એ
આશાથી જ આપને સંભળાવવાનો દિવસ કરું છું.
હાલત એવી છે કે હું ઠર નહિતક હતો. બધી
વાંતોનું ખંડન કરતો હતો. જ્યારે મારી સ્ત્રી મૃત
સનાતન ધર્મી હતી.

હું—મૃત સનાતનધર્મી!

જુવાન—મૃત દંતી એટલું જ નહિ. બહો
અતિશયોક્તિને આદર કરીને એટલું મેંધકક કહી રહાય
કે મૃતોમાં પણ તે આગમધર્મ-સ્થાન ધરાવતી હતી.

હું—એના કોઈ પુરાવા આપી શકશો?

જુવાન—તેણે ધરખાંજિણે વૃક્ષસીના છોડ શીખો
હતો. તેમાં તેના મુરઝે આંધેલ સીંધીપ્રામણની મૂર્તિ
મૂકા હતી, તે ઉપરાંત તેમાં લંગવાન વિંધુની છબી
પણ રાખી હતી. દરરોજ ધાતુમુદ્રતમાં જાડીને તે સ્નાન
કરતી અને કોરમણી પૂજા કરતી. રામાયણ અને
વિંધુસહસ્રનામનું પઠાવણ પણ યથાશક્તિ જરૂર
કરતી. તે પછી જ મોઢીની સાથે વાત કરતી.

હું—તેનું નામ શું હતું?

જુવાન—તે દેવુ હતુંત છે. તેનું નામ ગોમતી-
દેવી છે. વજ્ર પુત્ર અને એક પુત્રીની તે માતા છે.

હું—વાર, આગમ ચલાવો.

જુવાન—એક દિવસ રાત્રે મેં તેને કહ્યું; કે 'મારા
સાહેબ મારા પર ઝરસે થયા છે. કારણ મારા એટલું
જ હતું કે હું તેમને સલામ કરવાનું મૂકી ગયો હતો.
તેમણે મને અભોક્ષા જવાકો કહ્યો છે.'

ગોમતી—એ ગામ ક્યાં આવ્યું?

જુવાન—તે એક પહાડી ઝરસો છે. ત્યાંના લોકો
બહુ જ દુર-અનાય છે. અહીંથી તે બહુ જ દુર છે.
લગભગ ધરતીને કિનારે.

ગોમતી—તો હવે શું કરશો?

જુવાન—બીજું તો શું થાય? ન હજીકે રાહંબાનું
આપનું પગ છે.

ગોમતી—પછી રેતનો ખાડો કેમ પૂરાશે?

જુવાન—ખેતીવાડીમાં ખાન કેમિત કરીશ. આપ-
જ્યામાં કહેવત છે કે, 'જિતમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર
અને કનિષ્ઠ નોકરી.' કનિષ્ઠને છેડી જિતમમાં આવું.
તો એમાં શું ખાટું છે?

ગોમતી—પ્રાચીનાય! એમાં ગણરાવાની મેઘ
જરૂર નથી. હું મારા પ્રશ્નને આને માટે પ્રાર્થના કરીશ.
તમારી બાંસી જરૂર બધ રહેશે.

જુવાન—સાહેબ પાસે જઈને કાઠાવાલાં કરવાની
મારી જરૂર તમારી નથી.

ગોમતી—હું ક્યાં તમને 'કેકુ' છું? ચોખ્ખા લાગે
તો જાણે, નહિ તો કંઈ નહિ.

જુવાન—શું તોય મારી બદલીના કુકમ રહ થશે?

ગોમતી—હા, જરૂર રહ થશે. મને એમાં તથા-
બંદર કંઈ નથી.

જુવાન—તેથી રીતે તે કંઈ બનશે તે હું
સમજી શકતો નથી.

ગોમતી—વિંધુ લંગવાન પર મારી સંપૂર્ણ
આરથા છે. તેણે આપણને જરૂર સહાય કરશે.

જુવાન—અરે, ગાંડી! વિંધુ-લંગવાન જેવી કાંઈ
ચીજ જ દુનિયામાં નથી!

ગોમતી—અરે, આપ આં શું કહેા છો? આવું
જોક્ષતો તમારી હાથ કેમ જાપે છે?

જુવાન—બહા, વિંધુ અને સંકરની કાપના એ
તો સનાતનધર્મીઓની સંકેતો બેળની શીખ છે. અને
લોકો કલ્પનાની જાદુમાં પડતા નથી. વાસ્તવિકતાને
નજર સામે રાખીએ છીએ. વિંધુ ભગવાનને કાણે
તોય છે? સાચું પૂછો તો, વિંધુ જેવી વસ્તુ જ
વિશ્વમાં નથી. ઉપર જેવી કાંઈ કદાચ ચીજ હોય તો
તે પણ નિરાશર જ છે!

ગોમતી—જે નિરાકાર છે તે જ સાકાર છે અને સાકાર છે તે જ નિરાકાર— છે, ઘડાના રૂપે તે જ પરમાત્મા સર્વે સર્જન કરે છે, વિષ્ણુરૂપે તે જ જગતનું પાલન-પોષણ કરે છે અને શંકરના રૂપે તે વિધોતો વિનાશ કરે છે.

જીવન—(દલીલ) મરી શુદ્ધિ આ વાત સ્વીકારવા સાચાર છે. તેમ છતાં વિષ્ણુ જગવાન દશે તો હવે તે પરમ ધર્મ ગયા દશે અથવા મરી ગયા દશે.

ગોમતી—એવું નથી, સ્વામીનાથ ! દેવતાઓ જેમ વૃદ્ધ થતા નથી તેમ તેઓ મરતા પણ નથી. વળી વિષ્ણુ તો દેવાના પણ દેવ છે. સદાવ શ્રેષ્ઠ જ છે.

જીવન—વિષ્ણુ જગવાન પર યતે તો ત્યારે શ્રદ્ધા બેસેકે જ્યારે મારી બાહી બધે રહે અને મારે સાહેબની પુણ્ય મન ન કરી પડે.

ગોમતી—ધર્મશ્રદ્ધાથી એમ જ થશે.

જીવન—તો એમ થશે તો હું મારા મુદ્દાકપણને સાત લગાશે સ્વન તનુ ધરનાઈથી બતી-જગ્યા એવું જ નહિ. પરંતુ તને જ શુરુ તરફે ગંધીય.

ગોમતી—આજે હું સાચા હૃદયથી જરૂર પ્રાર્થના કરવા.

જીવન—પરમ દિવસે સવારે તો હું રાજનામું આપી દરવા. લખને તૈયાર રાખેલું છે. મારે એકાદ બે દિવસમાં જે પ્રયોગ અજમાવવો હોય તે અજમાવી લેજો. કારણ કે જેણે દહાડે તો અગોડા જવાનો દુઃખ મળી જશે. બદલીના દુઃખ ક્યારેતો પ લખાઈ ગયે છે. સાહેમે મહું પણ મારી દીડું છે.

ગોમતી—તમે તમને નિશ્ચિત બનીને ફરજ પર જાઓ. લખવાનો હજીયો સો કે જ સામું ચાનું થશે.

હું—જીવનસિદ્ધ ! તમને સાહેબ કઈ બલિના છે ?

જીવન—તેઓ એક અગ્રેજ હતા. તેમનું નામ હવે મી. ચેઈ. ખૂબ જ કસ મિત્તળના સાહેબ હતા.

હું—વારુ પછી શું થયું ?

જીવન—હું મરી ફેંજ અઢા કંવા જમ રહી હતો. મધ્યરાત્રિનો સમય હતો. અંધી રાત્રી સવાર સુધી મારી ‘ડુડી’ હતી. જ્યારે હું એલિસના દરવાજે પહોંચ્યો ત્યારે મને એક પડિતલનો ભેટા ચણે. મારા કુશ-પ્રેરિતિત પં. કૃષ્ણકર ચામને બોલેને હું વિવેકની ખાતર જોતો ધધ બોલો. સનાતનધર્મ પ્રત્યે મારી અજ્ઞા

હોવાથી હું તેમને મારા ગ્રામ તરફે મનથી માન્ય રાખતો નહોતો, મારી બીને તેના પર શ્રદ્ધા હતી અને તે વાસ્તવિકરે તેમને બોલાવીને તેમની પાસે મને વિગે રેવા નિયમો લેતો. મને તેમણે કહ્યું—

‘મને તમારી બાંધીની ખબર છે. પરમ દિવસે સવારે રાજનામું રજુ કરજો. તે જ દિવસે સાંજે તમારી બાંધી બધે રહાના સુખ સમાચાર તમને મળી જશે.’—

આટલું કહીને તેઓ ચલ્યા ગયા. મેં તેની વાત પર ખસ વજન ન આપ્યું, કેમકે પહેલેથી જ મને જ્યોતિષીઓ અને જ્યોતિષપાત્રે પર અધિષ્ઠાન હતો.

હું—પછી તમે તે દિવસે રાજનામું આપ્યું કે નહિ ?

જીવન—મેં મનથી એવો નિશ્ચય કર્યો હતો કે રાજનામું એક દિવસ મોકું આપવું. મારી બી અને પડિતલની વાતની પણ ખબર કરી લેવા બોલ્યો.

હું—આગળ વધો.

જીવન—જ્યારે તોકરી પરથી છૂટીને હું ઘેર મથો ત્યારે મારી બીને જ્યોતિષીપાત્રી વાત કહી. તેણે જણાવ્યું કે ‘મેં પણ આજે પ્રભુ-પ્રાર્થના કરી હતી.’ ત્યારબાદ મોઢા ઉઠાડાને મોકલીને તેણે કૃષ્ણશર પડિતને ઘેર બોલાવ્યા અને તેઓ આગ્યા.

ગોમતીએ તેમને વિધિવત્તં બેસાડ્યા અને પૂછ્યું : ‘અર્ધ કાલે આડી રાતે તમે ‘એમને’ (જીવાંતસિદ્ધને) શું કહ્યું હતું ?’

પડિતલ—મેં કંઈપણ કહ્યું હોય એવું મને વાત નથી.

જીવન—એટલી વારમાં જ બૂલી ગયા, પડિતલ ! કાલે તો તમે મને એલિસના દરવાજે આડી રાતે મળ્યા હતા !

પડિતલ—મને લાગે છે, કે આપની કંઈક જરૂર થાય છે.

જીવન—ત્યારે તે માણસ કોણ હતો ?

પડિતલ—મને શું ખબર ?

જીવન—કાલે આડી રાતે તમે ધરની બહાર કોઈ જગ્યાએ ગયા હતા ખરા ?

પડિતલ—મેં એક ડાહ્યું પણ ધરની બહાર નામું નથી. ખાસ કામ મિત્તળ એ સમયે કોણ બહાર નીકળવાનું પસંદ કરે ?

ગરીબ કોણ ?

એક સાધુ પાસે ત્રાંગાનાણું હતું. તે કેટલાંક છોકરાને આપી હતો હતો. પણા ભિખારીઓ તે લેવાને આવ્યા પણ તેમને ન આપ્યું. છેવટે હાથી ઉપર બેસીને એક રાત્રી, ત્યાં આઠયો, એટલે પેલા સાધુએ મૂકો ભરીને ત્રાંગાનાણું રાત્રી ઉપર ફેંક્યું. સાધુના આ વિચિત્ર વર્તનથી રાત્રી અચંચો પામ્યો. અને તેણે સાધુને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. સાધુએ કહ્યું કે આ પૃથ્વી ઉપર ઓછી ગોટો ગરીબ તું છે, માટે સૌથી વધુ હું તને આપું છું. રાત્રીએ પૂછ્યું કે:—“હું ગરીબમાં ગરીબ કેવી રીતે છું?” સાધુ કહે; રાત્રી! તારા વેશ તથા ધન-દોલતને લઈને જ તું ગરીબ છે. તું આટલાથી પણ ધરાતો નથી; અને તેથી પણ અધિક વેશવ, રાત્રીય વગેરે તારે લોભ્ય છે. માટે તું ગરીબમાં ગરીબ છે.

સાધુ—હે રાત્રી! એક મનુષ્ય એક પેઠીમાં મૈત્રાના ઢગલા કરતો હતો. ત્યાં ઘડને એક સધુ આવ્યો જતો હતો. સધુને પેલાએ આમંત્રણ કરી બોલ્યો. એટલે એણે પૂછ્યું કે; “ભાઈ આમ નાણાં એટલાં કરવાનું શું પ્રયત્ન છે?” પેલા ધનાઢયે કહ્યું:—“સંત છું! તમારે શી દરકાર છે? તમને તો લોકો અન્ન આપે છે, માટે સુખશાન્તિ છે. ને દેહાચ અન્ન ન મળે તો પણ તમને ને તે જાણતીની દરકાર નથી; પણ અમારા જીવાને તો આમ એકદુ કંડી રાખવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ કે કોણ જાણે ક્યારે કેવો સમય આવે.” સધુ કાંઈ બોલ્યો નહિ બીજે દિવસે પેલા ધનાઢય જુપરીમાં જ્યાં સાધુ રહેતો હતો ત્યાં ગયો; ને જોયું તો સાધુએ પેલાની પાસે એક ખાટો ખોલો હતો. ને તેમાં સાગ સાત્રા ગોળ પથરા એટલા દરીકરીને દાટતો હતો.

ધનાઢય—અરે સંત છું! આ શું કરો છો?

સાધુ—કેવા સુદર ને ગોળ પથરા છે! જોતો નથી? એ જંધાને એકઠા કરે છું. પેલા ધનવાન પુરુષ હસ્યો ને કહ્યું—“શા-સાડ આપ પથરા એકઠા કરો છો. આ કાંચો પર્વતનો પર્વત તો અહીં પડેલો છે?”

સાધુ—જરૂરી વખતે કામ લાગે માટે એકઠા કરે છું. કદાચ આ પર્વત અહિંથી ઉખરી લાય તો કોઈક સમયને માટે આ પથરા કામ આવી લાય.

ધનાઢય—અરે સાહેબ! જોમ તે જાને?

સાધુ—ભાઈ! તે જ મને આમ કરવાનું શીખાવું છે. મૂર્ખ! તને પ્રભુ તરફથી અન્ન નહિ મળે એવો સમય કદી આવવાનો જ નથી, છતાં તું પેલા સંઘર્ષ રાખે છે. અને અમૂલ્ય વખત તેમાં નુકાસો ગાળે છે. પ્રભુએ કાંઈ આમ પેલા એકઠા કરી રાખીને જીવન એણે કાઢવાને નથી આપ્યું. ચિંતા અને ઉપાર્ધિમાં જ પરી રહેવાને માટે કાંઈ માનવ જીવન નથી.

બ્રહ્મસંબંધ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૭૫૩ થી ૭૫૬)

પરીક્ષિત રાજા શુકદેવજીને પૂછે છે કે નંદજીએ એવું શું પુણ્ય કર્યું હતું અને જયોદ્ધાજીએ એવું શું તપ કર્યું હતું કે જેથી શ્રીકૃષ્ણ તેમને ત્યાં પુત્ર તરીકે આવ્યા ?

શુકદેવજી—શ્રીકૃષ્ણ નામના વસુદેવ અને ધરા નામની તેમની સ્ત્રીએ બ્રહ્માજી પાસે એવી પ્રાર્થના કરી હતી કે અને જ્યારે પૃથ્વી ઉપર જન્મ સંબંધે ત્યારે વિશ્વપતિ શ્રીહરિમાં અમારી અનન્ય ભક્તિ થવી જોઈએ. બ્રહ્માજીએ ‘તૈયારસ્તુ—એટલે એમ ધરી.’ કહ્યું. તેના પરિણામે શ્રીકૃષ્ણ નંદ થયા હતા. અને તેમની પત્ની ધરા જયોદ્ધાજી થયા હતા અને ભગવાન તેમને આનંદ આપતા હતા. વસુ એટલે વ્યાપકતા જેનામાં આવે, તેનામાં આનંદ આવે, પણ ક્યાં ધરા રૂપી માયા હોય તો આનંદમાંથી ‘અ’ જન્મી રહે અને ‘નંદ’ રહે. ફરીથી માયા જીતાય ત્યારે નંદમાંથી આનંદ થાય.

અને એક જગ્યાએ ક્રિષ્ણા માટે ગયા હતા. તે ધરના ‘નંદ’ અને ‘જયોદ્ધાજી’ને અને પૃથ્વી કે દાહમાં ભજન અને સત્સંગ કેમ ચાલે છે તેમણે કહ્યું કે હમણું તો ઊકારા રમાવાનું ભજન ચાલે છે. એવું ઘણા કુટુંબમાં આવે છે પણ જતાં ઊકારા રમાવામાં અનન્ય ભાવ રહે એવું બ્રહ્માજી પાસે તેમણે માગેલ હોય તો ઊકારામાં પણ ભગવાન કેખાપ અને સંસારમાં સંસારપણું રહે નહિ. માટે જેવું વરદાન શ્રેણી અને ધરાએ માગ્યું હતું તેવું વરદાન બધા ગૃહસ્થોએ બ્રહ્માની પાસે માગ્યું નોંધ્યું. ભગવાનની સાથે ઘણા પ્રકારના સંબંધ થઈ શકે છે અને ભક્તો પાસે ભગવાન પોતાનું એકમાત્ર હોદ્દો કે છે, તેથી કેાઈ દાસભાવ રાખી ભગવાનના દાસ થઈ શકે છે, કેાઈ સખ્યભાવ, કેાઈ વાત્સલ્યભાવ, કેાઈ કાન્તાભાવ અને કેાઈ શુદ્ધ ભાવ રાખી શકે છે. જતાં તે વખતે માયાનું નેર લાગી ન જાય તેની બરાબર સંભાળ રાખવી નોંધ્યું. ભગવાન ભક્તોને બે રીતે મદદ કરે છે. એક તેને આત્મજ્ઞાન આપી પોતાના તરફ વાળે છે અને બીજી ભક્તને સંસારમાં મોહ થાય તો તેના જીવનમાં વિદ્ય નાખીને પણ પોતાના તરફ વાળે છે. જ્યારે બહારની આસુરી પ્રતિભા વિદ્ય ભક્તને નડે છે ત્યારે ભગવાન ભક્તની રક્ષા કરે છે પણ જ્યારે ભગવાન પોતે વિદ્ય નાખે છે ત્યારે જીવને ખબર પડતી નથી, જતાં તેનાથી જીવના

અંતઃકરણની શુદ્ધિ સારી થાય છે. જીવ પોતાના સંસારના બંધનદાર કીક કરાવે જાય છે પણ ભગવાન તેમાં વિદ્ય નાખીને તેને કીકરહેવા દેતા નથી. માણસોને ઉત્પત્તિ અને રિધિતિ ગમે છે પણ લય અથવા વિનાશની લીલા મમતી નથી. જતાં ભક્તોને ભક્તિ તરફ વાળવા માટે તે પણ જરૂરી છે. જે બ્રહ્મમાં સંબંધ બનતો નથી તેની સામે અસૌકીક સંબંધ બાંધી રાકાય. તેટલા માટે અનેક જાતની લીલા ભગવાન સૌને ખતાવે છે. વૈષ્ણવ ધર્મમાં જે દીક્ષા આપવામાં આવે છે તેને બ્રહ્મસંબંધ કહે છે. પ્રેમના માર્ગમાં જેથી શરૂઆત થાય છે અને એકતામાં તેનો અંત આવે છે, જ્ઞાનમાર્ગમાં શરૂઆત એકાગ્રી થાય છે અને છેવટે પણ એક રહે છે.

Sagun Brahma unites differences.
Nirgun Brahma denies differences.

સગુણ બ્રહ્મ એકતા અર્થે કરાવે છે, નિર્ગુણ બ્રહ્મ એકતા નિવેધ કરાવે છે. બંનેનું ફળ સરખું આવે છે, બંને રીતે અદ્વિત સિદ્ધ થાય છે. જતાં બંને માર્ગમાં ઘણા વિધો આવે છે. એ વિધો કેવી રીતે આવે છે અને તેમને કેવી રીતે દૂર કરી શકાય તે ખતાવવાની પ્રતિબાને નિરાધારીલા કહે છે.

એક દિવસ ધરની દારીએ ધરના બીજા કામમાં લાગી હતી તેથી જયોદ્ધાજી પોતે જ દહીનું મંચન કરવા લાગ્યાં. ભગવાનની જેજે બાળલીલાનું પશું ન અડી સુધીમાં આવી ગયું તે બધી લીલાને ગાતામાં તો દહીનું મંચન કરતાં હતાં. તે વખતે શ્રીહરિ સ્તનપાનની ઇચ્છાથી માતાની પાસે આવ્યા અને મંચનની રાસ પકડી તેમને કામ કરતાં રોક્યાં. માતાએ તેમને બોળામાં લીધા અને સ્તનપાન કરાવતું શરૂ કર્યું. આ વખતે બ્રહ્મસંબંધના સુખનો દત્ત, પણ તે વખતે ચૂલા ઉપર મોહું દૂધ બેઠારવા લાગ્યું. તેથી જયોદ્ધાજી ભગવાનને આટપટ હોડીને જલદી દૂધ ઉતારવા આવ્યાં. તેથી મુખ્યચંદને બહુ કોષ થયો. તેમણે કોષમાં પોતાના કંત દબાવી સોડાના સળીઓથી દહીનું માટકું ફોડી નાખ્યું અને બનાવડી આંસુ કાઢી ધરની અંદર જઈ એકાન્તમાં માંખણ ખાવા લાગ્યાં.

અહીં કથાનો ભાવ એવો સમજવાનો છે કે જ્યારે માણસ જયોદ્ધાજીની માફક ધરના કામ વખતે પણ ભગવાનનાં ભજન ગાતામાં મૂક કરે છે ત્યારે

તેને પ્રહસનબંધ થાય છે. જ્યારે પ્રહસનબંધ થાય અને પ્રહસનું સુખ આવવા લાગે તે વખતે વ્યવહારનું ખીણું કામ આવી પડે તો પણ તેની દરકાર કરવી નહિ. ગીતામાં પણ કહેલું છે કે:-

સર્વધર્મનું પરિત્યજ્ય મામેર્ક શરણં વ્રજ ।

એટલે ભગવાન કહે છે કે બધા ધર્મોને છોડીને તું મારે શરણે આવ. પણ તે વખતે ખીણ દોષ લાગે તો કહે છે કે-

અહ ત્વા સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ મા શુચઃ ॥

એટલે હું તમને સર્વ પાપોમાંથી બચાવીશ. પણ આ કામ બહુ અધકું છે, માણસને સંસારની માયા એવી ચીજી લાગે છે કે પ્રહસનબંધ છોડી દઇને પણ પ્રત્યેકથા વિતેષથા કે લેપિયલામાં પડી જાય છે. જ્યોદ્ધાનું જે દુષ્ઠ ઊંઘરાયું હતું તેની કિંમત તે વખતે કદાચ જે ચાર આના જેટલી હશે પણ એટલા લોકમાં ભગવાનને ધાવતા (અવૃષ્ટ અવરણમાં) છોડી દીધા એ જ્યોદ્ધાનને અપરાધ જેવો તેવો ન હતો. શ્રીમદ્ભક્તચાર્યાંજી પણ તેમની શુભેધિની નામની ટીકામાં આ પ્રસંગ ઉપર લખે છે કે જ્યારે પ્રહસનબંધ થવાનો હોય ત્યારે આવહારિક કામ પડતું મૂકવું જોઈએ અને તે પ્રમાણે જ્યોદ્ધાનને ક્યું પણ જો પ્રહસનબંધમાં તપ્તિ થયા પહેલાં એટલે નિશ્ચય પહેલાં વ્યવહારનું કામ આવે અને માણસ તે સંભળાવવા માટે પોતાનો પ્રહસનબંધ છોડી દે તો પ્રહસનો આનંદ મળે નહિ, અને વ્યવહારનું સુખ પણ મળે નહિ. જ્યોદ્ધાનને ભગવાનનો સંબંધ છૂટી ગયો અને દહીં પણ ઢોળાઈ ગયું. તેથી સાધુ પુરુષોએ ખ્યાન વખતે એટલે આત્માના અનુસંધાન વખતે સંસારના કામ યાદ કરવા જોઈએ નહિ. સાચામાં કહેલ છે કે:-

શત્તં વિદ્યાય મોક્ષર્થં સહસ્રં જ્ઞાનમાચરેત્ ।

હજાર વિદ્યાય દાતવ્યં કોટિં લ્યક્વા હરિં સ્મરેત્ ॥

અર્થ-સૌ કામ પડતાં મૂકીને જ્યાં લેવું, હજાર કામ પડતાં મૂકીને જ્ઞાન કરી લેવું, જાન કરવાનો વખત આવે તો લાજ કામ પડતાં મૂકીને દાન કરી લેવું અને કરોડો કામ પડતાં મૂકીને હરિનું સ્મરણ કરવું.

પણ આ કામ કેટલું અધકું છે; સાધારણ માણસને હરિને મેળાડી સંસારના કામ કીક કરવાની ઇચ્છા

રહે છે, પણ માંધાના કામ ભગવાનની કૃપા વગર કીક થતાં નથી. કેમ માણસનાં તિરસ્કાર કરવો એ પશું ભગવાનને છોડી દેવા જેવું છે. જ્યાંજ્યાં બીક લાગે છે ત્યાં માણસ ભગવાનનો સંબંધ રાખી શકતો નથી. જ્યોદ્ધાનને દુષ્ઠ ઊંઘરાવાની બીક લાગી. શેરીઆઓને પોતાનું ધન. ખેતવાવાની બીક લાગે છે અને મજૂરની હક્કાલતી બીક લાગે છે. ધૂત્રિયોને ખીણ દેશનાં લોકરની બીક લાગે છે, તેથી બીજાની રામેં થઈ શકાય તેવી તૈયારી કરે છે. માણસને સર્વનો કે વીંછીની બીક લાગે અને તેને મારી તાપે એ પણ ભગવાનને તે જગ્યાએ છોડી દેવા બરાબર છે.

પાકીરતાનવાળા કેઈ પણ દિવસે પાકીરતાનમાં રહેવા ન દે તે ભગવાનનો તિરસ્કાર કરવા બરાબર છે. આવા જીવનમાં પ્રહસનો સર્વવ્યાપક સંબંધ થતો નથી, તેથી માણસના જીવનમાં ખરા પ્રહસનબંધ માટે બહુ મુશ્કેલી પડે છે.

જ્યોદ્ધાનપર્યંક ઉપનિષદના બીજા અધ્યાયના ચોથા બ્રાહ્મણમાં કહેલ છે કે જે માણસ બ્રાહ્મણ ભક્તિને કે દક્ષિણ ભક્તિને પોતાના આત્માથી જુદો જાણે છે તેને તે ભક્તિ દૂર કરે છે, જે પોતાના આત્માથી સ્વર્ગ વગેરેને જુદાં જાણે છે તેને સ્વર્ગ વગેરે દૂર કરે છે, જે પોતાના આત્માથી દેવોને જુદાં જાણે છે તેને દેવો દૂર કરે છે, જે પોતાના આત્માથી કંઈપણ જુદું જાણે છે તે તેને દૂર કરે છે. વાસ્તવમાં આત્મા સર્વેશ છે એમ સમજાય તો જ પ્રહસનબંધ રહી શકે. પણ પોતાની મરજી પ્રમાણે પ્રહસને પકડવા જઈએ તો પ્રહસનબંધ થઈ શકે નહિ.

જ્યોદ્ધાનને દુષ્ઠ ચુલા ઉપરથી ઉતારવું અને પરમાં આવ્યાં તો દહીંનું વાસણ ફેરવું જોઈએ. તેમણે જાણવું કે એ બધું કામ મારા લાલાનું છે. પણ તેને ત્યાં ન જોડીને ઢંસવા લાગી. તપાસ કરતાં તેણે જોયું તો કૃષ્ણચંદ્ર એક ખાંડળીઆને જાણે કરીને ચીકા ઉપર રાખેલું માખણ ઉતારી વાંદરાઓને ખવરાવતાં હતાં. જ્યોદ્ધાન તેમની પાસે પહેંચી ગયાં. માની પાસે મારવાની સોદી જોઈ કાર્યવાન બીને ભાગ્યા, અને જ્યોદ્ધાન તેમને પકડવા માટે ડોડ્યા. વાસ્તવમાં ભગવાનમાં બીક હોતી નથી પણ ભક્તોની કૃતિનો નિરોધ કરવા માટે ભગવાન તિરસ્કાર ધર્મ બતાવે છે.

ગોચરવ્યવસ્થાન યમપ યોગીનાં

હમં પ્રવેશં તપસેરિતં મનઃ ॥ ૧૦-૧-૧

અર્થ—જે ભગવત્તત્ત્વમાં પ્રવેશ કરવા માટે યોગીઓનાં ચિત્ત તપથી પશુ સમર્થ થતાં નથી, તે જીવવાનને પકડવા માટે જશોદાજી દોડ્યાં અને કેટલીક દોડ પછી પકડી લીધા. ભગવાન રોવા લાગ્યા, અંધિા મસળવા લાગ્યા, તેથી કાળજીથી તેમનું મુખ કાણું યઈ ગયું. માતાએ તેમને હાથ પકડ્યો અને તેમને ધમકાવવા લાગ્યા. પછી તેમણે મારવાની સોડી ફેંકી દીધી અને દોરડીથી બાંધવાનો વિચાર કર્યો.

ન ચાન્તર્નં વહિર્ઘસ્ય ન પૂર્વં નાપિ ચાપરમ્ ।

પૂર્વાપરં વહિશ્ચાન્તર્નગતો યો જગચ યઃ ॥ ૧૦-૧-૧૩
તં મત્વાત્મજમવ્યર્ચ્યં મર્ત્યલિન્ગમધોજ્જમ્ ।

ગોપીકોદ્બલે દામ્તા વચ્ચમ પ્રાકૃતં યથા ૧૦-૧-૧૪

અર્થ—જે ઘડતી અંદર-બહાર તથા પહેલાં-પછી કંઈ નથી, તથા જે સ્વયં સંપૂર્ણ છે અને જગતની બંધાર અંદર અને આદિ-અંતમાં તે જ છે અને જગદ્-રૂપ છે. તે માયામાનવરૂપ ધન્વિયાતીત અવ્યક્ત હરિને પોતાના પુત્ર માનીને જશોદા સાધારણ આગળની માફક તેમને દોરડીથી બાંધવા લાગ્યા. પણ દોરડી બે આંગળાં ટુંકી પડી. એટલે તેમણે બીજી દોરડી લઇ તેની ગાંઠ પાડી તેમાં જોડી તો પણ ટુંકી થઈ. એ પ્રમાણે જેટલા દોરડાં ભેગાં કર્યાં તે બધાં જોડાં પણ બે આંગળાં ટુંકાં થયાં, એટલે નર્મસુધી દૈત્યાવ રહે ત્યાંસુધી ભગવાન બધાતા નથી અને શક્તિ-સંબંધ થતો નથી. ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં અને નીતિની ક્રિયાઓમાં પણ દૈત્યાવ રહી જાય છે. રાજદારી બાબતોમાં, લેપાર-હિલોળની ઉન્નતિમાં અને મજુરોનાં જીવન હાલ જે રીતે ઠીક થાય છે તેમાં પણ દૈત્યાવ રહી જાય છે. ધારાસભાની ચૂંટણીઓ તો દૈત્યાવથી જ ચડે થાય છે. એવા સાધનથી બ્રહ્મસંબંધ થતો નથી. હાલ જે રીતે સમાજને સુખચાંતિ આપવાનાં પ્રયોગ થાય છે તેમાં વિરોધ પણ તેટલો જ વધતો જાય છે. એવા દૈત્યાવના દોરડાંથી ભગવાન બંધાય તેમ નથી. સાત્ત્વિક શુદ્ધિ વગરના માણસો પોતાના પૈસાનો અને પોતાની કુત્સહનો સફળપોગ કરી શકતા નથી.

ન્યારે જશોદાજી ધરનાં બધાં દોરડાં ભેગાં કરવાથી પણ ભગવાનને બાંધી શક્યાં નહિ ત્યારે તેમને આશ્ચર્ય થયું. એટલું સાધન શાસ્ત્ર પ્રમાણે નહીં કરવું બિંધ્ય, એમ થયું તો ફળ તરફ બરાબર દૃષ્ટ

રહે. હાલના કાળમાં સાધનને ફળ માની લેવામાં આવે છે અને તેથી સ્વરાજ્યથી બધાં દુઃખનો અંત અશક્ય એમ બધાં રીશોમાં માનવામાં આવે છે પણ એ રસ્તો સાચો નથી. ભગવાનનો સંબંધ કરવો એ બહુ અશક્ય ક્રમ છે. ભગવાન પોતે પણ ગીતામાં કહે છે કે આ જગત અને તેમાં રહેલ જીવ એ આશ્ચર્યકારક ધરના છે. (૨-૨૮) કારણ કે તેમાં દૈત્યગણ અનેક વિરુદ્ધ ધર્મ જોવામાં આવે છે. તેથી આત્મા સત્ હોવા છતાં અચત્ત જેવો લાગે છે, સ્વપ્રકાશ ચૈતન્યરૂપ હોવા છતાં જડ જેવો લાગે છે, આનંદધન હોવા છતાં દુઃખી જેવો જણાય છે, નિર્વિકાર હોવા છતાં વિકારી જેવો લાગે છે, નિત્ય હોવા છતાં અનિત્ય જેવો લાગે છે. જશોદાજી પણ ધરને સાધારણ માણસ જેવું માની બાંધવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા, કારણ કે આત્મા મુક્ત હોવા છતાં બંધનમાં હોય તેવો દેખાવ કરે છે. અદિ-તીય હોવા છતાં અદિતીય જેવો લાગે છે, વળી ન્યારે વેદાન્તનાં મહાવાક્ય “તત્ત્વમસિ” વગેરેથી જીવને બોધ થાય છે અને અવિદ્યાની નિરતિ થાય છે ત્યારે પણ એવી દશા કોઈકને જ થાય છે. તે પણ આશ્ચર્ય છે. શ્રુતિ અવિદ્યામુક્ત હોય છે છતાં અવિદ્યાનો પાત કરે છે તે પણ આશ્ચર્ય છે. વળી જ્ઞાન થયા છતાં જ્ઞાની પુરુષ કોઈવાર દૈત્યાવ બ્યવહારમાં આરબ્ધ પ્રમાણે આવે છે તે પણ આશ્ચર્ય છે. દશ માણસો યુદ્ધ ગયા હોય તેમાં જેનું નામ દઈ જમાડીએ તે જ જાગે છે તે પણ આશ્ચર્ય છે. કેન ઉપનિષદમાં કહેલ છે કે—

યમનસા ન મનુતે યૈનાદુર્મનો મતમ્ ।

તદેવ મક્ષત્વં ત્રિવિદેદં યદિદમુપાસતે ॥ ૧-૫

અર્થ—જેને લોક મનથી જાણી શકતા નથી પણ જેની સત્તાથી મન ચાલે છે, તેને જગુ' બ્રહ્મ જાય. મનથી માનેલા જેને લોકો ઉપાસે છે તે બ્રહ્મ નથી. એટલે દુઃકમાં પહેલાં ક્રિયાનો વિચાર લેવાને બદલે સત્તાનો વિચાર લેવો જોઈએ. પહેલાં સત્તાનો વિચાર એટલે બ્રહ્મનો વિચાર આવે તેને ચતુ-મઠ કહે છે, ચતુ એટલે પચાત્. એટલે ભગવાનના રમરૂપપૂર્વક બ્યવહાર થાય તો તેને જ ભગવાનની કૃપા કહે છે. પણ જશોદાજીની માફક ભગવાનની સત્તાનો વિચાર કર્યા વગર દુઃકમાં મન જાય એટલે પહેલાં સંસાર માઠ આવે) તો બ્રહ્મસંબંધ થાય નહિ. બ્રહ્મસંબંધ કેવી રીતે થાય તે મંદિરે હવે દુષ્ટરૂપ કહે છે કે—

સ્વમાતુઃ સિદ્ધગાત્રાયા વિસ્તૃતકવરત્નજઃ ।

દૃષ્ટ્વા પરિશ્રમં કૃષ્ણઃ કૃપયાસોસ્તથવચ્ચને ॥ ૧૦-૧-૨૮

અર્થ-જ્યારે શ્રીકૃષ્ણે એકું કે માતું કરીને પરીભાષી બરાઈ થયું છે અને તેની કૃપાની માળા ખસી ગઈ છે ત્યારે તેને બારે પરિશ્રમં નેમને દયાવચ સ્વયં બધાઈ ગયા.

જ્ઞાનમાર્ગનો સિદ્ધાંત એવો છે કે ધ્વજ પોતે સદા મુક્ત છે. તેથી પોતાનો સ્વભાવ છોડે નહિ અને કદાપિ અનન્યતા આવે નહિ. કારણકે તે વસ્તુતંત્ર છે. ભક્તિ-માર્ગનો સિદ્ધાંત એવો છે કે ધ્વજ મુક્ત હોવા છતાં ભક્તોના પ્રેમની પાસે વિરુદ્ધ ધર્મ જેવું બતાવે છે અને બનનમાં આવના હોય તેવા દેખાય છે. ભક્તિ પાસે ભગવાન ભક્ત થાય છે અને ભક્તને ભગવાન બનાવે છે. પણ તે ભગવાનના અનુગ્રહનું-ભગવાનની કૃપાનું ફળ છે. અનુ-ગ્રહનો ખરો અર્થ એ છે કે સ્વભાવના બાનમાં સતત રહેતું અનન્યભાવ અને એ તથાવ બનેલા અર્થ એક જ છે. અનન્યભાવમાં ભેદનો અભેદ કરવો પડે છે, અદ્વૈત ભાવમાં ભેદનો નિષેધ કરવો પડે છે. પણ સંસારની માયા એવી છે કે ભક્તોને અનન્યભાવ સિદ્ધ કરવી અપરો પડે છે અને જ્ઞાનીને અદ્વૈતભાવ સિદ્ધ કરવો અપરો પડે છે. ભક્તિમાં ક્ષતિ ક્ષતિ કરતું પડે છે, એટલે આ ભગવાન છે; બધું ભગવાન છે, વિરુદ્ધ ધર્મ પણ ભગવાન છે અને જ્ઞાનમાર્ગમાં નેતિ નેતિ કરતું પડે છે, એટલે ધ્વજ સિવાય જેને વિરુદ્ધ ધર્મ દેખાય એટલે ક્ષતિ અસત, જગ કે દુઃખ જેવું દેખાય તેનો નિષેધ કરીને સત્ ચિત્ત અને આનંદનો અનુભવ લેવો પડે છે. ભક્તિમાર્ગમાં વિરુદ્ધ ધર્મનો સમન્વય કરવાની મુશ્કેલી પડે છે અને જ્ઞાનમાર્ગમાં પૂરા વૈરાગ્ય વગર નેતિ નેતિ અસરકારક થતું નથી. તેથી બને માર્ગવાળા બ્યવધાર વખતે જ્યોત્સનાની માફક ધણીવાર ભગવાનને છોડીને કૃપાની સંભાળ રાખવા દોડે છે. કૃપા વગર કરી કેમ રહે, માટે તેની સંભાળ રાખવી નોંધજો; પણ એ સાધન છે, એ ફળ નથી. ત્યારે સ્વસ્ત્યંબધરૂપી ફળ ખોળામાં હોય તે વખતે સાધન શાદ કરવાની જરૂર નથી.

મુશ્કેલ પરિણિત રાગને કહે છે કે, “અજ્ઞા વગર લોડપાલો સદિન આ સંપૂર્ણ વિષ્ણુ જેવા વશમાં છે તે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પોતે બધાને એવું બનાવ્યું કે ‘દુ’ ભક્તોના વશમાં હું.” આ પ્રમાણે મુક્તિદાતા ધીરજીનો ને પ્રમાદ પાતા મહાદેવ અને તેમના અંગમાં

રહેનાર શ્રી કૃષ્ણીએ પ્રાપ્ત ન થયો તેવી કૃપા ગોપી યશોદાને પ્રાપ્ત થઈ.

નાયં મુલાપો મગવાદેહિનાં ગોપિકામૃતઃ ।

જ્ઞાનીનાં ચામત્સૂતાનાં યથા મક્તિમતામિહ ॥

અર્થ-ગોપિકાનંદન ભગવાન કૃષ્ણ જેવી સરળતાથી ભક્તિમાન પુરુષોને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તેમ બીજા માણસોને અને પોતાના આત્મસ્વરૂપ તત્ત્વજ્ઞાનીઓને પણ પ્રાપ્ત થતા નથી, આઠી ભક્તિમાર્ગનો મહિમા બતાવેલ છે. પ્રેમ પાસે નિયમ નથી, ભક્ત પાસે ભગવાન પરતંત્ર જેવા બની જાય છે. એ બાબત ભક્ત રાજ અંબરીષની કથામાં પણ રખડ જણાવેલ છે. ભક્તિ-માર્ગમાં મુખ્ય લક્ષ્ય અનન્ય ભાવ પ્રાપ્ત કરવા તરફ રહે છે. પણ એ બધું અર્થદ કામ છે. પ્રત્યેકજ્ઞા, વિતેષજ્ઞા અને લોકપણા માણસોને અનન્ય ભાવ પ્રાપ્ત થવા દેતી નથી.

ખાસ કરીને હાલના કાળમાં પૈસા એ જ પરમથર મનાય છે, પૈસાની આસક્તિવાળા ક્રેમરના સેવક જેવા છે. તેમના જીવનમાં ભૂલો બાપ તો તેમને ઝાંઝો અચતાર આવે છે એ હવે પછીની કથામાં જણાવે છે.

સ્વસ્ત્યંબધે મે રીતે થઈ શકે છે. જેઓનું હૃદય ભગવાનનું નામ સંભળવા દ્રવીભૂત થાય છે અને તેથી તરત લાગણીને વચ થઈ જાય છે તેઓ ને અનન્ય ભાવ રાખી શકે તો સ્વસ્ત્યંબધે થાય છે, તે માટે ભગવાને જેવું જગત ક્યું છે તેવું ઠીક ક્યું છે એમ માની કોઈના યુક્તિદાયમાં પડતું નહિ, અને ચિત્તની એકાગ્રતા કેળવવી નોંધજો. જેઓની શુદ્ધ બદ્ધ તીવ્ર હોય, જેઓ તત્ત્વનો જીહાવોડ (વિચાર) બરાબર કરી શકે છે અને જેમનામાં વૈરાગ્ય આરો હોય છે તેઓ એમ જાણે છે કે સ્વસ્ત્યંબધે કાંઈ નથી. તેથી સંબંધ પહેલાંથી જ બની રહેલ છે. તેઓ ચિત્તને વ્યાપક કરે છે અને બધું સ્વસ્ત્યંબધે નોંધે શો છે. ને ભગવાન દોરકામાં પણ છે તેમને દોરકું થી રીતે બાંધી શકે એવો અર્થ પણ ઉપરની લીલામાંથી નીકળે છે. જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ બે ભંડિનના હીકરા છે ને તે જુદા હોય તો ભક્તિ રડતી રહે છે. વૈરાગ્ય કેળવવા માટે એકે દૃષ્ટાંત જ્યોત્સના કૃપા ભીરાવાનો ઉપર આપેલો છે. હવે પછીની લીલામાં ધનની તુષ્ટા જીતવાની જરૂર બતાવે છે. ધનવાનો કેવી રીતે પોતાનું જ્ઞાન ભૂલો જાય છે એ બાબત હવે પછીની કથામાં આવે છે.

મોહનાં બાણ

સેનુપુરની નાની નગરના ભાયાત નેરસિંહ પોતાની ઓરતને તેડવા લીલાડ ગામે આવ્યા હતા. ને-ચારેક રોજ સાસરાની મીઠી મેમાની આખી ઘેર જવા નીકળ્યા પોતે ઊગતી પચ્ચી-સીને જીવાન અને જૂનું રાજપુતી ખમીર. ટકે પાંચ થેર દૂધ પીનાર નેરસિંહ ગામ-જહાર આવ્યા.

સસરાજી થોડા માણસો સાથે ગામ-ઝાંખા મુધી વળાવવા આવ્યા. પાછળ ત્રણ યુવાનો ઘોડે ચડી આવતા હતા તેમને ભેઈ ભેઈમા બોલ્યા -

“કરણભાઈ અને અમુભાઈ ! કયાંમુધી તમે?”

“બાપુએ કહ્યું છે કે મહેમાનને ત્રણેટો વટાવી આવો, એટલે તમારી જ સંગાથે આવીએ છીએ. વેલ સાથે થોડું ભેખમ છે, વળી દિવસ પણ ઝાઝો ચડી ગયો છે. ત્રણેટો પહોંચતાં થોમ તાપ થઈ જશે. ત્યાં હેમણીહમણાં જહારવટીઆનો પડાવ કાયમ રહે છે. કદાચ તે ન હોય તો તેના નામે રળી ખાનારામાંનું કોઈકનું કોઈક હોય, તો હુંટાવું પડે. આજરૂ અને પૈસા જીધું નય ”

આ વાત સાંભળી યુવાન ભેઈભાતું લોહી તપી ગયું. તેની લીંબુની ફાડ જેવી આંખમાંથી આગ ઝડવા લાગી, તેના માથાના વાળ ખડા જેવા થઈ ગયા. મૂંઝેલી અણીએ હાથવતી આમળતાં તે બોલ્યા :—

“હામ રાખો અમુભાઈ, નકામા ઘોડાને તંગડ આપો મા. હુંય રાજપૂતનો દીકરો છું. ઝાઝા નહિ તો થોડાક ખાંડાના ખેલ ખેલતાં આવડે છે. એનેય ભગવાને બે હાથ આપ્યા છે ના ?”

સસરાજી અને સાથેનાં માણસો જમાઈરાજનો શરતાભર્યો જવાળા સાંભળી રાજી થયાં. છતાં પોતાની ઉંમરના અનુભવનો નીચેડ દાઢતાં કાવડી ભાષામાં સસરાજી બોલ્યા—“નેરસિંહજી ! મમત કરવાનો અત્યારે વખત નથી. સાથે વેલ છે. અમારે દીકરી એકલી જ છે. આપણે ગમે તેવા શર દીધાં તો પણ એકનું જોસડ બે. એ લોકો

લે. ધી. કાલદાસ રામકૃષ્ણ પંડિત

પડિયામાં આપણુ અને મોંમાં તુલસીનું પાનું લઈને ફરનાર મરણીયા ગણાય. બાપુ ! જીવાનીના તોરમાં ગાંડાઈ કરવી હીક નથી. હડદેટે ચડી નય તો આપણેય રાજપુત છીએ, પાછો પગ ન ભરીએ, પણ આ તો ભણી-જોઈને જવાનું છે. માટે ભલે આ અમુ અને કરણ સાથે આવે. એકથી બે ભલા જીએ આ વેલ પણ આવી ગઈ.”

જીવાન ભેઈભાને આમ બીજા મદદ કરે અને સહીસહ-મત ઘેર જવાય એમાં નાનમ જણાવા લાગી. તેને આજે રાજપુતીની પરીક્ષા દેવાની તાકાવેલી નહીં હતી. એટલે સસરાજીની સાચી સલાહ પણ તેને ન ગમી અને બોલ્યા :—

‘ના ભાઈ, મારી સાથે કોઈનું દામ નથી. મારા લાથામાં સો તીર છે, ભલભલા ભાયાડાથી નમાવી ન શકાય એવી કામઠી છે. એટલે એક શું, અનેક આવે તોય પરવા નથી. હું રાજપુતનો દીકરો છું મરણું-મીરણું એ તો આપણે મન રમત છે. જે કોઈ મારી સાથે આવે તેને માતાજીની આજી છે.’

સસરાને જમાઈની આ ઉદ્વેગાઈ ન ગમી. વેલમાં જાણ સંકેત્યાઈ અને સાથેનાં સહુને ભેઈ-ભાની ગાંડાઈ ઉપર હાથ ધર્યું. પણ શું થાય ? સહુ પાછા વળ્યા અને ભેઈભા આગળ અને પાછળ વેલ રવાના થયાં.

કાગણ મહિનાના ઠેસુદેભર્યા ખાખરા જેવું આંખને કારતા રંગનું વેલડું ધીરેધીરે પાછળ-પાછળ ચાલતું હતું. તેને ભેઈભા જળરો નાથે અણુજમતે માર્ગે જવું પડતું હોય તેમ ધીરેધીરે પંથ કાપતા હતા. હાંકનાર વચ્ચેવચ્ચે ડચકારા કરતો ઝોકાં ખાવા લાગ્યો.

તાપ વધવા લાગ્યો. એકાન્ત સ્થાન, ઘાટી વનરાજિ અને પતિ સાથેનું ગામતરૂં, ગમે તેવા અરસિક હેયામાં પણ ભાવોની ભરતી લાવે તેમ હતું. છતાં આજે જાણને કશું ગમતું ન હતું, જાપુની ભલામણ તેને સાચી લાગતી હતી. કહેવા મન થતું હતું પણ જીવાન રાજપુત વાંધો નહિ વળે એમ લાગવાથી યુવેસુને જ સુડીવાળાને આગળ વધવા સૂચના આપી.

સૂર્ય ગરગર આકાશની વચ્ચે આવ્યો. તાપ ઠંડે મારું કામ. શેષનાગની છલ જેવી લૂ સામ-
ડીને જાળવા લાગી. પવન પડી ગયો. ઝાડમાં ફોઈ
જોગધરની જેમ સમાધિમાં પડ્યાં. જનવરો છાયામાં
હવાવા લાગ્યાં. આજનો તાપ તો છાયાને પણ
છાંચડો દોષાવે આવે પડતો હતો.

આગળ ઘોડીને વટથી નચાવતો જતો જોડલા
નરમ પડ્યો હતો. સ્વાર અને ઘોડી પસીને
રેળજેળ હતો. જોડલા એકાદ ઘાડું ગડ આવે
તો જીતરી પડવાની વેતરણમાં હતો, ત્યાં સામેથી
પડકાર આવ્યો :—

“એય બુઝવલ! વેલ ઉલી રાખ, નહિતર
આ લાડી તારી સગી નહિ થાય.” અવાજ સાથે
એક છુકાનીવાળો જુવાન માર્ગથી થોડે દૂર જાયેલો
હતો. (જોગખાણ ન પડી જાય એટલા માટે
હાડી અને માથા ઉપર ગાંધવામાં આવતા કપડાને
છુકાની કહે છે.) જોડલાએ કમાન પર તીર
ચડાવ્યું અને જોડ્યો, “ભા! આ તીર તારું
ચયું નહિ થાય. સમજ લે હુંય રજપૂત છું.
જોડ્યો ઘર.”

“હવે દરગાહ ગઢાડરી જવા દો! તમારા
કેને પાણી પીતા ક્યાં છે. લાઘા ઠમરા
થઈને માલ નીચો મૂકી દો. જોડ્યા! વેલડામાં
કોણ છે?”

“તારી મા નાહાન! જત પર જાય છે? લે
ત્યારે ચાખી લે સ્વાદ.” જોડલાએ એક પછી
એક તીરો મારવાનું ચાલુ કર્યું. પણ આવનાર
જુવાન એક પણ ઘામાં ન આવ્યો. જોડલાનાં સો
તીરમાંથી ફક્ત એક જ લાઘામાં રહ્યું.

વેલમાંથી પડકારને જોયે રહી બાઈ જળું
જોઈ રહી હતી. તેણે ઠાકોરને આ છેલ્લું તીર
જેવ્યતા જોઈ અવાજ કર્યો. ‘ખગરદાર ઠાકોર!
ધા કરતા નહિ.’

જોડલા ધ્યાઈ ઉભા રહી ગયા. અને જોડ્યા;
‘કેમ ત્યારે શું લૂંટાયું છે?’

બાઈ જોલી—“ના, લૂંટું છે.”

‘જોડું સમી લૂંટી!’

“હા, અને લડીશું. ઠાકોર! હું કહું ત્યારે
તીર મારજો. એમ એ નહિ મરે; આમ મરશે.”
આટલું જોલી બાઈ વેલ ઉપરથી નીચે
જીતરી. પીમેથી નીચેના છેડા ઉપાડી હાથમાં
લીધો. અને તાજ અજાતા ભરેલા પગની પગ-
લીઓ પાડવા લાગી. સુંદર સેથામાં નાખેલ
સુગંધી કુલેલની સુવાસ હવામાં જીડવા લાગી.

છુટારાની નજર બાઈ તરફ ખેંચાઈ. વાંટી
ભમરો, લોહી ભરેલા ગાલ, માથાના ઘાને લાગેલાં
છવાયલી વ્યવસ્થિત વાળની પાટી, અને તેના
પરની મોતીભરી અમરતી દામણી—આ બધું, જોતાં
જુવાન પોતાપણું જુલવા લાગ્યો.

બાઈને સહજ હસવું આવ્યું. એકવડા
નાજીક ગાંધો, શરણાઈ જેવી વળાંક લેતી ઠમર-
જોવામાં છુટારો સ્થાન અને સ્થિતિનું લાન જુલવા
લાગ્યો. એટલે બાઈએ ઠાકોરને ઈશારત કરી કે,
‘હું, તીર લગાવો.’

સનસનાટ કરતું તીર છૂટ્યું અને તે સ્ત્રીધું,
છુટારાની છાતીમાં પેસી ગયું. જુવાન છુટારો
દળ દળને પૃથ્વી પર પડી ગયો. ઠાકોર ઘોડી
પરથી ફરી છુટારાની છાતી પર પગ મૂકી જોડ્યો;
‘કેમ આખરે આ લાયકાથી મર્યો ને?’

મરતો છુટારો હસવા લાગ્યો. તે ધડભાર
તીરની વેદના ભૂલી જોડ્યો—‘ઠાકોર! તમારા
ગાણે નથી મર્યો. પેલી બાઈના મોહના ગાણે
મર્યો છું. તમારા ગાણે મરવાનો હોત તો નળાણું
ગાણોમાં કયારેનાય મરી ગયો હોત. આટલું
મોહતાં છુટારાનું પ્રાણપંખી જીડી ગયું. ઠાકોર
અને વેલડું પોતાના પંથે રવાના થયું. જડ પરનાં
પંખી મોહાક અવાજે કરી પોતાને રસ્તે જીડવા
લાગ્યાં.

માનવીને મારનાર મોહ છે. ધનનો મોહ,
સ્ત્રીના મોહ અને વિલાસ-વેલવો પ્રત્યેના મોહ
માનવીને પોતાના ખરા સ્વરૂપનું લાન ભુલાવે
છે. મોહજાણથી જયનાર કોઈક જ વીરલા હોય
છે. માટે જ કોઈ કવિ કહી ગયા છે કે—

તીર-તોમર-તલવારના ઘાવ ઘણાખમનોર,
પણ મોરીનાં ખમનશોર કોઈ નથી સહનોર.

વેદસ્યાવ્યયનં કૃતં, પરિચિતં શાસ્ત્રં, પુણ્યં શ્રવણં ।
સર્વં વ્યર્થમિદં પદં ન કમલકાન્તસ્ય ચેક્રીર્તિતમ્ ॥
સ્વસ્થાન્તં સદશીકૃતં વિગ્ધિતં કૃષ્ણોદ્ગદા મૂયમા
સર્પં નિષ્કલમાલવાદ્યલયે ક્ષિપ્તં ન ધીરં વદિ ।

માનાર્ય:—મારે વેદોનું અધ્યયનં ક્યુંં હોય, સર્વ શાસ્ત્રોના નિષ્કલમાલવાદ્યલયે હોય, અધારે પુરાણોનું શ્રવણં ક્યુંં હોય, પૂર્તા એવા મનુષ્યો ને કમલકાન્તિ લગવન નારાયણનું રમણ-ચિન્તન કરતા નથી તે એ એમનું બલ્યુંં અને સાંભળ્યુંં સર્વ નષ્ટુંં છે. તેમ જીવન ખેડીને જરાજર તૈયાર કરી દોય, તેમાં સારી રીતે પાણી સિંચુંં હોય, પૂર્તા એ જીવનમાં ને જીવ વાવરામાં ન આવે તે એ બધા શ્રમ નષ્ટો જાય છે, તેમ હૃદયમાં ને પ્રભુની ભક્તિ ન આવે તે સર્વ ક્રિયાઓ કેવળ બેચેન રહે છે.

વદાથા આત્માનદા । પરરાણી મુખાવતીએ માન-ભક્ત રાગ ગોપીચંદના કાનમાં એવુંં તે એર રેકડુંં કે જે ધડીને માટે રાગ સ્તબ્ધ થઇ ગયો. અને હુમાવતીના ઈશારામાં સર્વ રાણીઓએ દા બળી. રાજાને પૂરા સદેહ પડ્યો. એવુંં સન્નનો । સ્તીતસ્વ કેવુંં છે ? સ્તીઓમાં તે એ અજન્મ થકિત હોય છે કે ભલ-ભલા માણસને નિશ્ચયમાં ઘડ એ મોઢાંધ મકંડેને એની કમળમાં આવે તેમ નચાવે છે. રાગ પૂરવા ઉરશીમાં એવુંં તે બાન બુદ્ધો દતો કે તેની પાછળ નમ અર-થમાં બાન જીવેને કોણી દતો. અરોહો ! સ્વપન સ્મરિતો પુત્ર મેધવી નામની અંધારામાં મોઢ પામો દતો. અને બાવન વર્ષ અને ૭ માસ પીતી ગયા પૂર્તા એને ખાલ સરખો પણ ન રહો. દોષીની સ્તી એક જામ પર મોઢ પામી અને એકોડો તે હૃદયભૂ પતિ જેવો કહેવાંતો દતો. પૂર્તા એ સ્તીએ એકાદ ઉપર ખેડો અણેપ મૂકીને તેને દેશનિકાલ કરાવ્યો. આવો જ પ્રસંગ વીર કુલાવતી માતાએ પણ કરાવ્યો દતો. જેના પાપે કુલાવતે અંખો ફેરી નંખાવતી પડી હતી. અને એમાં પણ હૃદયપાવ પ્રસંગ આપણા 'નવનાથ' માં 'સોરનાનાથ' આવચાતો છે. તેની માતાએ તેના દાથ-પત્ર કથાવી નંખાવ્યા દતો.

એકોડો । સ્તીતસ્વ કેવુંં છે ? સ્તી જન્મને નરકમાં ઘડી જનાર છે. સ્તી ન હોત તે જન્મનુંં અસ્તિત્વ

ન હોત. સ્તી જ જન્મને સ્વર્ગીય મુખોપત્રોત્ર કરાવે છે અને જન્મને માથે એકીને રાવે છે. સ્તી દેખીતી રીતે અજ્ઞા બને કહેવાય પણ એ મહા પ્રવળા છે. એક ક્રિયાએ કહ્યુંં છે કે—

“અભ્યાસો પશુ અદ્યુત કરણી
નરવરને નાથ નચાવે.
તાપેદાર થકને તરણી
તરણાધી તુચ્છ બનાવે. નરવરને.
શ્રદ્ધા નાચ્યા, વિષ્ણુ નાચ્યા,
લીસડી શિવ ભરમાવે;
નારદ વિદ્યોમોહિની અદિ
કષિમુખ કરીને આવે. નરવરને.

જન્મતની ઉત્પત્તિ, રિધતિ અને લય કરવાને માટે ભગવાને પોતાની માયાને પ્રકટ કરી. એ જ માયાએ જન્મત સન્યુંં. અને એ જ માયાના આવરણમાં આ સંપૂર્ણ જન્મત એવુંં તે બાન જન્મુંં છે કે પોતાના મનુષ્યત્વને એ વિચરી ગયુંં છે. જે મહત્ કાર્યમાં મારો અને તમારો જન્મ થયો છે, એ ગર્ભના પવિત્ર મેલકારને તથા ૬૪ માયામાં રાચી રહ્યા છે પણ એમ ખ્યાલ સરખો કરતા નથી કે મારે પણ એક દિન મૃત્યુને યરજે થવાનુંં છે. એટલા માટે અને પણ કહીએ છીએ કે—
“એક દિન જવાનુંં છવ તારે એકડુંં રે,
એમાં વાર ન લાગે લગાર. એક દિન.
આબોશ અદ્યુત પૂજના કારજે રે,
ચડી ગયુંં ગાડુંં અવળે નાજ, એક દિન.

તત્તુસાર આપણે માના જર્મગ્રાંથી અન્યુન તરફ જન્મનો મેલકાર કરીને નીકળ્યા છીએ, પણ દુનિયાના વિષમ પતનનો સ્પર્શ થતાં આપણે એ મેલને જુની ગયા અને માણપણુંં રમવામાં હુમાન્યુંં. પ્રવાવથા મનેવાનનં જને ક્રમિતીસંગે સ્તીત કરી અને રહત પ્રાપ્ત થયુંં પનાએ મારો સ્તી, મારો પુત્ર, મારો કાઠી-વજ્રા. મિશ્રત મોટર અને ભંજલાનામાં જ સંગી રહ્યો. એ છે માયા દેવીનો ચમત્કાર. એ માયાથી બચવા માટે તે મોઢ સદ્યુત્તરુંં યરજુંં શેવુંં નેહ્યુંં. અને જન્મગ્રિય તરથ કદિનદ યનુંં નેહ્યુંં. સદ્યુત્તર વિના સદ્ જાનની પ્રાપ્તિ કશીએ થતી નથી અને એટલા માટે શ્રીમદ્ભગવતમાં કહ્યુંં છે કે—

નુદેહગાયં સુલભં મુદુર્લભં

લ્લભં સુકર્મં ગુરુકર્ણધારણ્

મયાનુક્રુદેન નમસ્તૈરિતં

પુમાન્ મર્વાર્થિ ન તૈતે સ આત્મહા ॥

મનુષ્યદેહ દેવતાઓને પણ દુર્લભ છે. અને તે આ સંસારસાગર તરી જ્યાં માટે એક સુદૃઢ નૌકારૂપ પરમ સાધન છે. વળી જે સરીરરૂપ નૌકાના નારિક પોતે સફરુ છે અને પ્રભુસ્વરૂપ અનુકૂળ પરન છે. આવી ઉત્તમ સાધનો સહિત નરદેહરૂપ મજ્જુત નૌકા પ્રાપ્ત થઈ છે છતાં જે મનુષ્યો સંસારસાગર તરી જવાની ઇચ્છા કરતા નથી એમના જેવા આત્મધાતી બીજા કોઈ નથી. વળી હે પ્રિય! જ્યારે મૃત્યુનો રોગાચ આવી પહેચે છે ત્યારે—

ઝાયુપઃ ક્ષણમેકોડપિ ન લ્લયો હેમકોટિગિઃ ।

ત્ત્વોદ્દકઘટાં વાતિ કા વા હનિતોદિધિઃ ॥

કરોડો સોનાની મહોરો આપવા છતાં એક ક્ષણનું પણ આયુષ્ય કોઈ આપી શકનાર નથી. આયુષ્યના એક ક્ષણનું આદ્યું મદત્ત છે. એનું બધું જ આયુષ્ય જ્યારે બર્થે જાય તો એના કરતાં બીજા મોટી દાનિ કર્મો આ મનુષ્યજન્મની મોંઘી તક ફરીફરી મળતી નથી. અને એટલા માટે અમે પણ કહીએ છીએ કે—

“ રીધિ કેરોડો દામ માનન દેહ આ મળતો નથી; એ પણ વૃથા વહી જાય છે હરિચરણમાં ઢળતો નથી.”

તેમ આજે પણ સારોયે દુનિયા એ માયાના આપરબુમાં એવી તણાઈ રહી છે. કે ‘હું’ કોણ છું’ અને આ મનુષ્યત્વ શા અર્થે મેળવ્યું છે’ એ સંપૂર્ણ બુદ્ધી જઈ શાસ્ત્રત શી દરિને મૂકી દઈ અસાચતમાં લોભાય છે. મદારાણી હામવતી અને બીજી રાણીઓના હકારથી ગોપીચંદ જેવા ધર્મીજન પ્રત્યષાલક રાજ્ય પણ બાન બુદ્ધિ, બેચેન બન્યો. ‘શું કરવું’ અને શું ન કરવું’ એ વિચારે એને ગમગીન બનાવી દીધો. ખરેખર! એક નીતિસૂત્ર છે કે—બી, વેદી અને રાજ, જે નજીક હોય તેને જ વિદાય છે. વેદાની પાસે એક આકર્ષણ બળે હોય કે બાવળ બળે હોય, છતાં તેના જ ઉપર તે મોડે છે, એ વિચાર નથી કરતી કે મારાથી ચાર તણુ છે એ આજી છે ત્યાં ચડું. સ્ત્રીનું પણ તેમ જ છે, એ પછી ગુણ-અપુણ્યને જોવા સિવાય તેમ જ રેર છે. રાજા પણ સગીપમાં જે હોય તેના જેવા ગણાય છે. તદનુસાર ગોપીચંદ માટે પણ તેવું

જ મન્યું. અને પોતાના ખાનગી ગુપ્તમરો દ્વારા સમાધિસ્થ થએલા જલધરનાથને હાવી એક નજીકના દુવામાં નાખી દેવાડ્યા. અને તેમના પર દાપી, ધોડા, બેંટ વગેરેની લાદ, છાજી મારી કમરો વગેરે દુવામાં નાખાવી જીન-જેવી જીન બનાવી દેવામાં આવી.

બીજા દરેકે નિત્યમાનુસાર મા મેનાવતી ગુરુના રજાનાર્યે પરિમારિકાઓને લઇને નીકળ્યાં. રસ્તામાં નીકળતાં જ તેઓને અપશુકન થવા લાગ્યા. છતાં એ જોઈને હલ્લ પવિત્ર છે અને જે પવિત્ર કાપણિ’ બહાર જાય છે એને વળી શુકન-અપશુકન કેવા? માતાજી તો ઘડતે જો ગુરુના રથાન પર ગયાં, ત્યાં ન મળ્યા ગુરુ કે ન દેખાવામાં આવી એમની ઝોળી, કંઈ દરિજામર ન થવા મછી માતાજીને અનેક સકંપવિકલ્પો થવા લાગ્યા અને દુઃખી હૃદયે નિરાશ થઈ પાછાં ફર્યાં. અને પોતાના રાજમદાલથમાં ગયાં. કેટલાક દિવસ પછી ત્યાં ગોપીચંદ આવે છે. માને ખિલ થએલી બાળી પુત પડે છે—‘મા! તમે હમણાં થોડા દિવસથી બહુ દુઃખી દેખાઓ છો, એવું કંઈ કારણ?’ મેનાવતી કહે બેટા! જે સમજાવે તો સંસારમાં દુઃખ સિવાય બીજું કંઈ છે જ નહિ. સંસારમાં સુખ તો નાશવું જ છે અને દુઃખ તો પારાવાર છે. અરે પુત! જો, જરાક તો આંતરદરિએ વિચાર કર. સુખ અને દુઃખ એવું આ જગતમાં ક્યું પણ નથી. એ તો એક દેવળ મનની માન્યતા છે. અને જે એમ ન હોત તો ‘મહાસતી મુદાલસાએ પોતાના સાતે પુત્રોને સાધુ ન બનાવ્યા હોત. બેટા! રાજસાદી વૈભવમાં દેવળ વિપયના કીમ બની રાણીવાસમાં રહેવાથી સુખ નથી. સુખ’ તો સદ્ગુરુના શરણે જઈ દીક્ષા લઈ દેવળ નિવનનંદમાં મસ્ત રહેવું એમાં જ છે. એ સાચું અને શાસ્ત્રત સુખ છે. તારું કંપનાનું સુખ એ સુખ નથી, પણ ભારોભાર દુઃખ છે. માટે હે પુત! વિપયાનંદમાં મગ્ન બન્યા સિત્તળ નિવનનંદમાં મગ્ન થા.’ એમ અનેક દર્શાવતાં અને સિદ્ધાન્તો વડે માતાએ ગોપીચંદને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો. અને એ નિર્મળ હૃદયની માતાએ પુત્રને સત્ય પથે જવાનો આદેશ કર્યો. પુત્ર પછુ ચતી માતાથી ઉત્પન્ન થએલ દત્તો, કુશાભ સુદિનો દત્તો. એટલે એણે પણ વિચાર કર્યો કે વાલે રાણીઓએ મને બરમાલેલ દોષ, પણ મારી માતા તેવી નથી. અને પોતે કરોડો પાપથી તે કે પવ લાગ્યો. પણ પવિત્ર માતાને દુઃખ ન થાય તેની ખાતર તેણે ગુરુજી વાત કાઢી જ નહિ. અને માતાને પ્રણામ સંતપ્ત હૃદયે પાછો ફર્યો.

(આહ)

જે સમાજનું દિત સમવા માટે જાહેર સેવાની પ્રતિજ્ઞા ધણી લાભાળી છે અને આવી માનવ કસાણુ સ્થાપની પ્રતિજ્ઞા જેમ અને તેમ વધારે વેર પડે એ ભેવાની આપણી સૌની પવિત્ર કૃષ્ણ છે. પરંતુ ધણી વખત આવી પ્રતિજ્ઞાઓ મળે તેવું જુથાઈ જાય છે અને સમાજોત્તરેક સમાજ માનવીની માફક રાજદેવને વશ થાય છે અને સ્વાયં, અસિમાન, મમતા વગેરે દેવોના વખતમાં કસાય છે. પોતપોતાની રીતે કાય-કેવમાં તેઓ આખા વધે છે એમ તેઓ માને છે પોતાના કામને અનુરૂપ જુદા-જુદા પદે જુથા યાય છે અને એ પદોને સજા બનાવવા જતાં સમગ્ર દેશ નિર્જળ બની જાય છે. આથી સમાજને કંઈ લાભ થતો નથી, જનતાનાં દુઃખ દૂર થતાં નથી અને સેવાના નિર્માણ શેવમાં મશિન તત્ત્વો ધુસી જાય છે. ખરેખર આ સ્થિતિ એકી રોચનીય નથી. સેવાના આ પવિત્ર શેવમાં કેટલાં ઉપરચારો રહ્યા છે? સેવાનો પવિત્ર માર્ગ કેવો કાઢીશો છે? સપનાં ભરોને દૂર કરી આ બધરચારોથી આપણે કંઈ રીતે દૂર રહીએ?

જનતાના નીલિત પડિતોએ આ પ્રશ્નોનો સંપૂર્ણ રીતે વિચાર કર્યો છે. સમાજસેવકોએ અસંખ્યગણ રૂગવેશો નોંધ્યા, તેઓએ નિરુપાધી બંધનું નોંધ્યું અને નિરમિમાનપણે કાળો બળ્લવશો નોંધ્યો એવો તેમનો રૂપક અભિપ્રાય છે. ત્યારનો ઉદ્દેશ તેઓ આપે છે ત્યારે એવો ખરો અર્થ સમજવામાં પણ મૂય પણ કરી બેસે છે. કેટલાક તો સપણું તપાસી જેનું એ એમ કરી કોળેલા પગ તપાસ કરી બેસે છે. કોળેલા ત્યાગ ધાય તો જનમનું વ્યવહારતંત્ર કેમ ચાલે? અકર્ષ સ્થિતિ સ્વીકારી સ્વાસ્થતા માનવીય પ્રધાનો સ્વદાર શી વલ્લભતાપ પેરે છે શી નવાહરણાવ નહેર જેવા વાનપ્રસ્થો, એકાનિક અને દેવેશી સેવકો કાર્યસેવકો અગ્રણી રહે તો સમાજને કેટલું સદન કનું પડે? આજે તેઓ કાચા સંન્યાસી કર્મચીરોની માફક પૂજાય છે, કારણ કે તેઓ પોતાના કર્તવ્યપદે નિરુપાધીપણે આગળ વધ્યા જ જાય છે. જાહેર પ્રતિજ્ઞાની વચ્ચે નહીં તેઓએ પોતાના જનમની છાનને નિમક્રમ મદદર આપ્યું નથી. સાકાશ રૂપી વીન્ડાં છાં તેઓ ધુસાયોને પણ સરમાવે એવા ઉત્સાહથી અને

વેગથી પોતાના કામમાં સતત મંડ્યા રહે છે. ત્યારની આ કંઈ એકી શિદિ છે?

અનેક વાસનાઓ જનને કનકની હોય તો વનમાં જઈ એકરાથી કંઈ કાયદો મતો નથી. સંસારમાં જળ-કર્મગતવ નિલેખમાવે રહેવાથી આપણને ઘરમાં પણ વનના એકાન્ત જેવો આનંદ આવે છે અને કાચા સંન્યાસી છવનનો અનુભવ ધઈ શકે છે. મદરિં વસિદ શ્રી રામને કહે છે કે—

ગૃહેવ ગૃહસ્થાનાં દુસમાદિત્વેતસામ ।

રાત્તર્હૃત્તિરોપાનાં વિજના વનમૂસયઃ ॥

અર્થાત્ જેનું મન સારી પેઠે રાતર છે અને જેનો અકાર સાન્ત પડી શ્યો છે એવા ગૃહસ્થને પર પણ નિર્જન વન જેવું છે. બજવાન શ્રી કૃષ્ણે પગ આપા યાનીઓને જ સ.ચા પડિતો કદા છે. તેઓ અજુનને કહે છે કે—

યસ્ય સર્વે સમારંભાઃ કામસંતુષ્ઠવર્જિતઃ ।

જ્ઞામાનિદ્રાપકર્મણં તતાહુઃ પંદિતં મુખાઃ ॥

જેનાં સર્વે કોળેલા અરંભ કામનારૂપી સંકર્ષથી રહિત છે અર્થાત્ જે નિઃકામ કર્મ કરે છે અને જેનું કર્મ (વાસના) યાનાનિયો બળા મુલું છે તેને કૃષ્ણ બોલે પંડિત કહે છે. આવા પંડિતો જ મુશમદિત ચિત્તચળા બની શકે. આપણા નિત્ય વ્યવહારમાં અને જન-સેવાની જાહેર પ્રતિજ્ઞામાં આવી વૃત્તિ ધણી જ જરૂરી છે. બજવાન સપાળો રાખી છે. આપણે જૂતરવ જનતાના વ્યવહારો બાળવતાના છે. જેટલી ત્યારચાવના દર તેટલા વ્યવહાર પણ સજા બનશે, સેવાનું કનું પણ વિદ્યુદ બનશે અને એ રીતે દેશનું મનાણુ પણ એકક્રમ શકે

ચેત્તસિદ નામના પ્રસિદ્ધ મંથના નિર્વાણમકરણ-માં મદરિં વસિદે મંથમને મુખલા અને રાજા સિખિબજની એક મુદર કયા અર્થ વિસ્તારથી સંભ-વાતી છે અને તેનાં સર્વત્યાગનું રહસ્ય સારી રીતે સમાજની શ્રીયમને તેમનું સહુ સદન મુલું છે તેનો ઉદ્દેશ આપ્યો છે. જનનંદની જ્ઞાન બનીતો કર્તા કર્તા મુખા અને સિખિવંદો આપણાં સારી

જિજ્ઞાસા જાગે છે અને એ સંસ્કારી દંપતી એ દિશામાં પ્રયત્નો પથ શરૂ કરે છે. આત્મવિચાર કરતાં કરતાં ચૂડાસાની શુદ્ધિ જ્ઞાનમાં રિયર થઈ જાય છે, પરંતુ શિખિધ્વજને રાજ્યમાં સુખ આવતું નથી અને આત્મિક શ્રેય પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી તે રાજ્યનો ત્યાગ કરી એક રાત્રે વનમાં આસી જાય છે. જ્યાં તપ થયે વગેરે સાધનાના અનુબંધનામાં તે પોતાનો સમય વ્યતીત કરે છે. પાછળ વિદ્યુતી ચૂડાસા રાજ્યનું વહીવટી કાર્ય કુશળતાથી પણ અનાસકિત બાવે ચલાવે છે. પોતાના પતિને જ્ઞાનનો યોગ્ય અધિકાર પ્રાપ્ત થાય એટલે સમય તે વ્યતીત થવા દે છે. યોગ્ય સમય થતાં ચૂડાસા પતિનો વ્યામોહ દૂર કરવા માટે વનમાં તેની પાસે જાય છે અને પત્નીસ્વરૂપે જ ઉપદેશ આપીશ તો એની કંઈ અસર પતિ પર નહિ થાય એમ વિચારી પોતાની સિદ્ધિના બધે કુંભ બાહ્યભૂતું સ્વરૂપ ધારણ કરી પતિને જ્ઞાનોપદેશ કરે છે. જ્ઞાન સંબંધી વાર્તાવાચ બન્ને વચ્ચે આવે છે અને તેમાં ચૂડાસા પોતાના સ્વામીને સર્વત્યાગનું સ્વરૂપ સમજાવે રીતે સમજાવે છે. ‘ધન, ઘરા, રાજ્યમહેલ જેરે સધળા વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવા છતાં મારી ત્યાગ ૧૭ અપૂર્ણ કેમ ?’ આ પ્રશ્ન શિખિધ્વજ કહે છે. ‘ચૂડાસાનો’ પૂછે છે. જવાબમાં કુંભ કહે છે કે, “રાજ્ય, ધન, દેહત વગેરે વસ્તુ આપણી નથી, તો પછી જે પોતાનું ન હોય તેનો ત્યાગ કેમ સંભવે ! એ સધળા વસ્તુમાં જે રાગ રસો છે તે રાગને મનમાંથી નિર્ણય કાઢી નાખશે ત્યારે સુખ મળશે.” આમ ઉપદેશ મળતાં રાજ્યએ કેમરા: વન, પર્વત, રક્ષ, પાન, પશુકુંડી વગેરે સધળા વસ્તુઓનો ત્યાગ કર્યો અને તેણે માન્યું કે “જે સધળું છોડી દીધું.” પરંતુ વાર્તાવિક દૃષ્ટિએ એ ત્યાગ સ્થૂલ હતો. તેમાં આસકિત તો હતી જ. ત્યાગની પરીક્ષામાં તેણે હજી વિજય મેળવ્યો ન હતો; કારણ, ત્યાગની પરીક્ષા અસિધારામત જેવી આકરી છે. સધળું ત્યાગ કરતાં કરતાં છેવટે રાજ્ય શિખિધ્વજને પોતાના દેહનો નાશ કરી પોતાનો સર્વ-ત્યાગ સંપૂર્ણ કરવાનો નિશ્ચય જણાવ્યો. ત્યારે કુંભે તેને તેમ કરતાં અટકાવી નીચે પ્રમાણે કુંદર અને અતિ મહત્વનો ઉપદેશ આપ્યો—

સુખો સર્વગત્કારી જીવનમાદિનામકમ્ ।

ત જદં નાજદં જ્ઞાનંતે ચિત્તં સર્વમવરિથતમ્ ॥

ચિત્તં વિદિ જગન્નાથં વશચિત્તમુદીપતે ।
તાસ્મિન્સાધો પરિત્યક્તે સર્વત્યાગો ભવેદિતિ ॥
જન્મના કર્મણા વાપિ ચિત્તં વીજમુદાદ્યતમ્ ।
પાદપઃ પવનનેવ દેહધિત્તેન ચાલ્યતે ॥
ચિત્તાયાગં વિદુઃ સર્વત્યાગં ધ્યાગવિદો જનાઃ ।
ચિત્તે ક્ષમ્યકે લયં યાતિ દૈત્તમૈક્યં ચ સર્વતઃ ॥
શિશ્યતે પરમં શાન્તમેકમજ્ઞમનામગ્રમ્ ।
સર્વત્યાગો પરાજન્દો દુઃસ્વમન્યસ્તુદાહણમ્ ॥
દૃશ્યોમિત્યુરોક્તય યદિચ્છસિ તદાચરં ।
કુરવા સર્વપરિત્યાગં શાન્તઃ સ્વસ્યો વિયત્સમઃ ॥
સોમ્નો ભવસિ મદુપત્ત પો મય મૂપતે ॥

(યોગવાસિષ્ઠ નિ. પ્ર સ. ૬)

હે રાજ્ય ! ચિત્ત જ છત્ર વગેરે નામથી જગદ્ગ્રાહકે પરિણમે છે. તે જડ નથી તેમ અજડ પણ નથી. સધળો દૈત-પૃથ્વ્ય ચિત્તને જ આભારી છે. એ જ બંધન છે અને ચિત્તનો પરિત્યાગ થતાં સર્વત્યાગ સિદ્ધ થાય છે. જન્મ અને કર્મનું બીજ પણ ચિત્ત છે. જેમ પવન વડે રક્ષ હાલે તેમ ચિત્ત વડે જ દેહ હાલેચાલે છે. ત્યાગવિદ મહાત્માઓ ચિત્તત્યાગને જ સર્વ-ત્યાગ કહે છે. ચિત્તનો પરિત્યાગ થતાં સર્વ દૈતપ્રપન્ન બંધન લય પામે છે અને અદૈત રૂપ પરમ શાન્ત, એક અદિ-તીથ, સ્વરૂપ અને અનામય આત્મા જ બાકી રહે છે. આવે સર્વત્યાગ પરમ જ્ઞાનનું આપે છે. અન્ય વસ્તુઓ ધારણ દુઃખ આપે છે, માટે પવિત્ર હૈંકારનું જ્ઞાન કરતાં અનાસકિત પૂતક ઇચ્છા પ્રમાણે જગતના પ્રાપ્ત કર્યો કરે અને એ રીતે સર્વત્યાગની બાવના રિય કરી શાન્ત આકાશવત રહી સ્વરચતા અનુભવે.”

ચિત્તાના મૂળ સ્વરૂપ વિષે પ્રશ્ન પૂછતાં કુંભે (ચૂડાસાએ) જવાબ આપ્યો કે—

વાસનૈવ સદા રાજન્ સ્વરૂપં વિદિ ચેત્તસઃ ।

ચિત્તશન્દસ્તુ પર્માયો વાસનાયાં ઉદાદ્યતઃ ॥

અહમર્થોદયો ચોડ્યં સર્વાનર્થેકમાજનમ્ ।

પ્રતચિત્તદ્રુમત્યાસ્ય વિદિ વીજં મહામતે ॥

જસંસક્તમના મૌનો શાન્તવાદવિચારણઃ ।
 સંપ્રાપ્તકારી યઃ સોન્તર્જનચિત્તજ્ઞો મન્વેત્ ॥
 • ગોળં શાસ્ત્રા વિલવનં મુલ્યં મૂલવિદ્વર્તનમ્ ।
 ચિત્તદૃશસ્યં તેન ત્વં મૂલકાવપરો ભવ ॥
 મુલ્યત્વેન મહાબુદ્ધે મૂલદાહમ્લં કુરુ ।
 ચિત્તક્રાંતકસંગ્રહસ્ય મદત્વેવમચિત્તતા ॥

વાસના જ ચિત્તનું સ્વરૂપ છે. ચિત્ત અને વાસના બંને સમાન-અર્થી છે. એ અતર્થકારક સંસારનું મૂળ અહંકાર છે. તે અહંકારના ઉદયને જ તમે ચિત્તદૃશનું બીજ સમજો..... જે પુરુષ ત્રિપથોમાં આનાસકત રહે છે, જે મીનનિષ્ઠ છે, બીજગ્યો થું કરે છે વગેરે નિરૂપયોગી પરચર્યા કરતો નથી, અને જે પ્રાપ્ત કર્તવ્યો જાળવે છે તેવા પુરુષનું ચિત્તદૃશ કપાઈ જાય છે. ચિત્તદૃશની શાખાઓ (ધમ્મા, સંકલ્પ, વાસના વગેરે) કાપી નાખવી એ તો ગોણું છે, પણ મૂળ અહંકારને દૂર કરવો એ જ પ્રધાન કર્તવ્ય છે. એ જ કામ તમે કરેહ. ચિત્ત અનેક સંકલ્પોનો સમૂહ છે. મૂળને બાળી નાખવાથી તમે અચિત્ત બની જશો. "

ઉપર પ્રમાણે ઉપદેશ આપી વિદુષી ચૂડાલા તેને "હું કશું ?" તો વિચાર કરવા આમ્રહ કરે છે. અને આત્મસાક્ષાત્કાર કરાવે છે. શિષ્યિષ્યજનો અહંકાર બગી જાય છે અને તેની સંપૂર્ણ વાસનાઓ ઝાંઝામિતી બની ગઈ છે એવી ચૂડાલા ખાતી કરે છે અને પછી તેને સ્વકર્તવ્યમાં જોડાવાની વિનંતિ કરે છે. પત્ની પાતળી ત.ર.ક અને છે. ખરેખર, ભક્તવાદિની મૈત્રેયી, પરમ સાધ્વી સીતાજી, સાવિત્રી, ઉપરોક્ત કથામાં વર્ણવાએલી ચૂડાલા અને એવી અનેક આયં રમણીઓએ ભારતીય સંસ્કૃતિનો ઇતિહાસ સદા સર્વદા ઉજ્જવલ

રાખ્યો છે. આખું ભારતીય સંતાનો આવા આદ્ય કંઈપી બનવા પ્રયત્નો કરે તો 'તેનું' સાફ !

આપણા નીતિત શાસ્ત્રકરોએ ત્યાગ સંબંધી કેટલી જોડા વિચાર કર્યો છે અને જીવનવ્યવહાર સંબંધી કેવો મુંઝવે સમન્વય કર્યો છે તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ ચૂડાલાનું આખ્યાન આપે છે. સર્વત્યાગી ૨૬૨ સમગ્ર પછી શિષ્યિષ્યજ રાજનો વ્યામોહ દૂર થાય છે અને આનાસકાવાવે પ્રમુખ પરિપાલન કરવા માટે રાજવ્યવહાર ચલાવવાનું સ્વીકારે છે. મહર્ષિ વલ્લિપ્તોના રાનોપદેશ મિથિળા સુવાન રામચંદ્રજીએ પોતાના કર્તવ્ય-ક્ષેત્રમાં કંપણાચું હતું અને સર્માનહાત્રાના રાજને કારણે ખિન્ન થયેલ અણુને યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણનો દિવ્ય ગીતોપદેશ મહત્વ કરી મહાભારતના સુદમાં અંધવાચું હતું. સ્વકર્તવ્યનું પરિપાલન કરવું એ સૌનો ધર્મ છે. આનાસકત-ભાવે કમ કરતાં દીર્ઘ જીવન જીવવાની ઇચ્છા રાખવી એનું ઇશીપતિવદન વચન છે. ગીતાજીનો પણ પ્રધાન સુર એ જ છે. સમાજના જાહેર સેવકોએ કમંવીર બનવાનું છે અને સમાજની નિરપૂઠ ભાવે સેવા કરવાની છે. કમંથી ડરીએ તો કેમ આશે !- સવાના પથે જતાંજતાં વિખાધો બમરાઈએ તો સેવા કેમ થાય ! સ્વાર્થ અને મમતાના વમજમાં દુસાયા મિના પરમેશ્વરમાં અહા રાખી ભારતમેવાની સેવામાં આરણ વધીએ અને સ્વતંત્ર ભારતની સમૃદ્ધિ વધે એવા પ્રયત્નો યર કરી દઈએ. ભારત કડિન કાળમાંથી પસાર થાય છે, એવા વિકટ સમયમાં સા કટિબદ્ધ થઈએ. સાચા સર્વત્યાગી કમંવીર, સત્યનિષ્ઠ, ધર્મપ્રેમી સેવકોનો તો સદા વિજય જ છે. પરમેશ્વરના શુભ આશીર્વાદની વર્ષા તેઓ પર નિત્ય વરસ્યા જ કરે છે. પરમાત્મા સૌને સદૃશુદ્ધિ આપે અને આપણે સા ત્યાગના પાઠો રીખીએ, સમજીએ અને જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરીએ !!!

મન ઉપર કાળ રાખવાથી મનુષ્ય પૂરેપૂરો સ્વાચ્છણી ને પવિત્ર થાય છે, અને અજિસ ક્ષણકાંડમાં જે ચેતન રહેલું છે તે જ તેનામાં છે, એવી ભાવના અનુભવતા તે ઇવરે પરમેશ્વરનો પવિત્ર અંશ—આદ્ય-અંશ બને છે.

વિવિધ પ્રકારના સાધકો અને તેમના આદર્શો

અનુવાદક: શ્રી જયન્તીલાલ મંગળજી જોશી બી. એ. બી. ટી. એલ. એસ. બી.
સાધકોના પ્રકાર

૧ આકાશમાં ઊડતા અપ્સર પતંગોમાંથી એક કે બે જ દોર તોડી ઊડી જાય છે, સુકત અને છે. આ જ રીતે અનેક સાધકોમાંથી એક કે બે જ સંસારનાં બંધનમાંથી વિમુક્ત થાય છે.

૨ 'હોમા' જાતનાં પડી યાય છે એવી લોકવાયકા છે. આગ્રશમાં તેઓ ખૂબ જ જીંવે રહે છે અને તેમને ત્યાં રહેવામાં એવી મન આવે છે કે તેઓ કદી પૃથ્વી પર આવતાં નથી. એમ કહેવાય છે કે તેઓ ઈર્ષા પશુ આક્રમકમાં અધર જ મૂકે છે, અને યુરુપકર્ણીને લઇને એ ઈર્ષા નીચે પડવા લાગે છે ત્યારે દુવામાં અધવચ જ તેમની જગ્યા જન્મે છે એમ માણસો કહે છે. પેતે નીચે પડતાં જાય છે એવી આ જગ્યાઓને ખંચર પડે છે કે તરત જ તેઓ પોતાનો રસ્તો બદલે છે અને આંતરિક પ્રેરણા અનુસાર પોતાના અસમ વતન તરફ ઊડવાનું શરૂ કરે છે. શુક્રે, નારદ, ક્રતુસ અને શંકરાચાર્ય જેવા મહાપુરુષો આ પદ્ધતિ જોના છે, બાદમાંપરશામાંથી જ તેઓ સંન ની અસહિતમ થી છૂટા થઇ જાય છે અને ગાન તથા આત્મજ્યોતિના ઉત્તમોત્તમ પ્રદેશોમાં વિચરવા લાગે છે.

૩ યોગીઓ બે જાતના છે, છૂપા અને ખુલ્લા. પહેલી જાતના યોગીઓ પોતાની સાધનાઓ ખાનગીમાં અને લોકોની દષ્ટિએ પડ્યા વિના કરે છે, ત્યારે બીજા પ્રકારના યોગીઓ બહારના આદર્શ પર પશુ રાખે છે અને આધ્યાત્મિક વિષયોની ચર્ચા પશુ કરે છે.

૪ સાધકોનું નિષ્ઠા એવો છે કે પહેલાં ફૂલ અને પછી ફળ ખેડે છે. પશુ કેટલાક છાંદ અને વેદો એવા પશુ છે કે જેમાં પહેલાં ફળ અને પછી ફૂલ આવે છે. તે જ પ્રમાણે સાધારણ સાધકો પહેલાં સધના કરે છે અને પછી ઈશ્વરસાક્ષાત્કાર પામે છે. પરંતુ એવા સાધકો પશુ છે કે જેઓ ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થયા પછી સાધના કરે છે.

૫ કઠાંમાં ભુંગતી ધાણી કે ગમરામાંથી જે ઊછળીને કઠાવામાંથી બહાર પડે તે સ્વાદમાં ખૂબ જ સરસ હોય છે અને તેમના ઉપર દાઝવાની નિશાની પશુ હોતી નથી. એવી ઉલટું કઠાવાની અંદર ભુંગેલી

ધાણી કે ગમરા ઉપર ઈર્ષા ને કાંઈ કાળો ડામ પડ્યો હોય છે. તદનુસાર જે લોકો સંસારનો સંસ્કાર ત્યાં કરીને તેની બહાર નીકળી જાય છે તેઓ જરા પશુ ડામ વિનાના, સંપૂર્ણ હોય છે. જ્યારે જે લોકો સંસારમાં રહે છે; તેમના ઉત્તમોત્તમમાં પશુ ક્યાંયનો નાનો સરખો પશુ ડામ જરૂર જોવામાં આવે છે.

૬ વહેલી સવારે વલોરીને કાઢેનું માખણ સર્વોત્તમ હોય છે, સર્વોદય થયા પછી કાઢેનું માખણ એટલું સાફ હોતું નથી, પોતાના યુવાન સિખો જેઓએ પાઠગમી સંન્યાસ લીધો હતો તેને તેને સંબોધીને પ્રદેન કહેતા, - "તમે વહેલી સવારે વલોવેલા માખણ જેવા છો, જ્યારે મારા ગૃહસ્થ લોકો સર્વોદય થયા પછી વલોવેલા માખણ જેવા છે."

૭ કુમળો વાંસ જેમ વાંજો તેમ વળે, પશુ પાકો વાંસ તેમ વાળી શમીતો નથી, નેરથી વાળવા જતાં તે લાંબીને કટકા કાઢે જાય છે. જાગૃતા હોયને ઈશ્વર તરફ વાળતું સહેતું છે, પરંતુ મોટી ઉમ્મરના માણસનું કંઠનું હૃદય ઈશ્વર તરફ જોડી શકતું નથી.

૮ પેપરનું બપ્પુનું ગોડું યાય તો પછી તેના ગળાના તાંતણા સખત થઈ ગયેલા હોવાથી તેને ગોલતાં શીખતી રહતું નથી. તેના ગળા પરનો કાંડો દેખાવાની શરૂઆત થાય ત્યારપરેલાં તે નાનું હોય ત્યારે જ તેને ગોલતાં શીખવતું નેહજી. તે જ રીતે દુઃખરચામાં ઈશ્વર પર મન રિપર કરવાનું શીખવતું બંદુ મુરેલ છે, પશુ યુવાવરચામાં એ વાત સહેલાઈથી શીખી શકાય છે.

૯ પાકી ફેરી દેવને ધરી રાકય અથવા બીજા ઉપયોગમાં લેવાય, પશુ જે કાગડો એક વાર પશુ તેના ઉપર ચાંચ મારે તો પછી તે કાંઈ પશુ ઉપયોગમાં લઈ શકાય નહીં. પછી તે દેવને ધરાવાય મહી, અંજણને દેવાય નહીં કે અવાય પશુ તંદી. આ રીતે બાલક-બાલિકાઓએ દુનિયાદારીની ઇચ્છાઓથી દૂરિત થયા પહેલાં જ ઈશ્વરપરાયણ થવું નેહજી. વિવચાસિત એક વખત ચનમાં પેસી ગયા પછી-જોજોગાંડી રાક્ષસના પંખમાં ફસાયા પછી, તેઓને સન્માર્ગે ચલાવતાં અતિશય મુશ્કેલ છે.

૧૦ બાળકના હૃદયનો પ્રેમ અવિભક્ત અને અખણિત છે. યોગ્ય ઉત્તરે જ્યારે તે પરણે છે ત્યારે તેના હૃદયનો અર્ધો પ્રેમ, બાકી તેથી વધારે, પોતાની સ્ત્રીને અર્પણ થાય છે, અને પછી જ્યારે સંતતિ થાય છે ત્યારે બાકીના અર્ધમાથી અર્ધો ભાગ બાળકો પર કેન્દ્રિત થાય છે, અને બાકી રહેલો પા ભાગ માતાપિ, માન-અકરામ, અદ્ધાર, લુગડાલતા અને એવી એવી બાબતોમાં વહેંચાઈ જાય છે; એટલે ઈશ્વર માટે પછી કાંઈ બાકી રહેલું નથી. તેથી જો બાળકનું અવિભક્ત મન પહેલી અવસ્થામાં જ ઈશ્વર પ્રત્યે વળાવામાં આવે તો ઈશ્વરનો પ્રેમ તેને સહે-લાઈથી મળે છે અને તે એમદમ ઈશ્વરસાક્ષાત્કાર મેળવે છે. મોટી ઉમ્મરના માણસો માટે ઈશ્વર-સાક્ષાત્કાર આટલો સહેલો નથી.

૧૧ સંસારમાં રહેતા યાત્રી અને વિરક્ત યાત્રીઓની વચ્ચે કાંઈ તફાવત છે કે નહીં એવા પ્રશ્નના જવાબમાં હું તો કહું છું કે તે બન્નેમાં જરા પણ તફાવત નથી. તે બન્નેમાં એક જ પ્રકારનું યાન એક્સરજીસ હોય છે, પાનુ જે યાત્રી સંસારમાં રહે છે, તેને સાવચેત રહેવાની જરૂર ખરી. (વિ. ૫-ભોજની મધ્યમાં રહેવું એમાં પતનનો ભય તો થોડો થયો ખરો. જો તેટલી સંભાળ રાખીને રહીએ પણ કાળજીની ઝાટકીમાં ક્યાંક ને ક્યાંક ડાઘ લાગવાનો તો ખરો.)

૧૨ એક ભક્તને શુરુ મધરાત્રે એક વખત કશું હળું કે, “કુનીયાદારીમાં તમારા જીવનો મોટો ભાગ ચાલ્યા પછી હવે તમે ઈશ્વરને શોધવા આવ્યા છો, ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર ક્યાં પછી જો તમે સંસારમાં પ્રવેશ કર્યો હોત તો તમને અફસુસ થાતિ અને આનંદ મળત.”

૧૩ પ્રશ્ન: સાત્ત્વિક રાજસી અને તામસી ભક્તિમાં શો ભેદ છે?

હત્તર: હૃદયના જોડાણમાંથી, કોઈ પણ જાતના આડબર વિના કે દંભ વિના જે ભક્ત પ્રભુની ભક્તિ કરે છે તે સાત્ત્વિક ભક્ત પ્રભુની પૂજા વખતે પોતાના મકાનને ધ્યાન-પતાકાથી શણગારે, બજનકીર્તન માટે ખૂબ દોડાદોડી કરી દેખાવ કરે, અને તે પ્રસંગે બારેબારકાર જમણું

વાર કરે. આવો ભક્ત રાજસી ભક્ત છે. બલિદાન-માં અનેક નિરપરાધી પ્રાણીઓના વધ કરે, મઘમાંસ નૈવેદ્ય તરીકે ધરાવે અને નાઆવા કૂદવામાં તરલીન થઈ ભક્તિ કરે આવા ભક્તોની ભક્તિ તામસી છે.

[પરમદાસ શ્રી રામકૃષ્ણ દેવની ઉપદેશવાણીમાંથી]

૦

ગાઉ હરિનું ગીત

(મહાનવ એક જ કે ચીનગારી...રાગ)

ગાઉ હરિનું ગીત.....

પાગલ હું ગાઉ હરિનું ગીત.

પુષ્પ-પાંદોળીમાં તને ભાણું.

માનવોના હૈયે હું નિહાળું;

પથ-પક્ષીના અગમ્યગમમાં

પ્રગટી રહ્યો તુજ દીપ-પાગલ. ૧

સૂર્ય-અંદમાં પ્રકાશ તારો,

દીપ્તિ રહ્યો જગમાં એ ન્યારો

પંચભૂતમાં અદ્ભુત રૂપે તું;

વિચરી રહ્યો નિરાદિત-પાગલ. ૨

સાગરનાં મોજામાં વહેતો,

અણુ-પરમાણુમાં તું રહેતો,

પહાડ અને ટેકરીઓ વચ્ચે

ગૂંચ રહ્યો તુજ ગીત-પાગલ. ૩

અવ્યય તું સઘળે વિરોધે,

પ્રકટ થતો તું ભસ્તો કાળે;

આત્મસ્વરૂપે વિચરી રહેતું,

તુજ સ્મિત તણું સંગીત-પાગલ. ૪

તું મહાજ્યોતિ સઘળે રેલે,

હું ચિનગારી પહો છું દેહે;

પ્રીતમ! પામર તે શું બુલે.

ગતિ તારી અઘસિત-પાગલ. ૫

-શ્રી પીતામ્બરદાસ ભાવસાર

૦

ભગવાનનું અપરોક્ષ જ્ઞાન

(શ્રી શ્રીસ્વામિનારાયણ)

મુક્તાનંદ સ્વામીએ શીલ મહારાજ-સહ-જ્ઞાનંદ સ્વામીને પ્રશ્ન કર્યો કે-“વેદમાં કહ્યું છે, કે ઋદતે જ્ઞાનાદ મુક્તિઃ । તમેવ વિદિત્વાતિમૃત્યુમેતિ નાન્ય-પન્થા વિચિતેડયનાય । અર્થાત્ ‘જ્ઞાન વિના મુક્તિ નથી; ભગવાનનું’ સક્ષાત્ જ્ઞાન થાય ત્યારે જ જીવનું કલ્યાણ થાય છે.’ તો શાસ્ત્રમાં જે બીજાં સાધનો કલ્યાણને માટે બતાવેલાં છે તેમનું શું પ્રયોજન છે ? કારણ કે કલ્યાણ તો ઉપરની શ્રુતિ અનુસાર જ્ઞાનથી જ થાય છે ?”

શ્રીલ મહારાજે કહ્યું—જ્ઞાન એટલે જાણવું. કેવળ શાસ્ત્રોના વાંચનથી ભગવાનનું જે પરોક્ષ જ્ઞાન થાય છે, તેનાથી જેમ મુક્તિ યતી નથી, તેવી જ રીતે બ્યારે શમ, કૃષ્ણ વગેરે ભગવાનના અવતાર હતા, તેમને જેઓએ પ્રત્યક્ષ દીક્ષા હતા, તેનાથી પણ તેમની મુક્તિ થઈ નહોતી. પરંતુ આવા જ્ઞાનનું ‘ટકું’ ફળ છે કે તેનાથી આગળ જતાં જન્માન્તરે કલ્યાણ થાય છે. ભગવાનને નેત્રોથી જોવાથી પણ ભગવાનનું જ્ઞાન થાય છે અને શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી પણ ભગવાનનું જ્ઞાન થાય છે. તે અને જ્ઞાન સમાન જ છે. તેવી જ રીતે કાનોદારા ભગવાનનાં જે વર્ણન સાંભળીએ તેમાં પણ ભગવાનનું જ્ઞાન થાય છે. તેવી જ રીતે ભગવાનનો સ્પર્શ કરવાથી પણ તેમનું જ્ઞાન થાય છે, તેમ નાસિકાથી સૂંઘવામાં અને જીભદ્વારા વર્ણન કરવામાં પણ ભગવાનનું જ્ઞાન થાય છે. પરંતુ તે અર્થાં જ્ઞાન-‘દર્શન, શ્રવણ, કીર્તન, વર્ણન વગેરે’ જ કહેવાય. એવી રીતે બાલ ઇન્દ્રિયોથી પણ ભગવાનનું જ્ઞાન થઈ શકે છે. તેમજ અંતઃકરણદ્વારા જીવને જે અનુભવ થાય છે તે પણ જ્ઞાન કહેવાય છે. વળી ભગવાને પણ જગતનાં જીર્ણ-જીર્ણ કાર્યો કરવા માટે જીર્ણજીર્ણ સ્વરૂપે પ્રદેશ કરેલ છે. તેમજ ભગવાનનું એવું પણ સ્વરૂપ છે, કે ન્યાં ઇન્દ્રિયો અને અંતઃકરણ પણ પહોંચી શકતાં નથી; કેવળ તેનો અનુભવ જ થઈ શકે છે. તો તમે ભગવાનના કેવા જ્ઞાનથી મુક્તિ થાય એમ પૂછો છો ?

ત્યારે નિત્યાનંદ સ્વામીએ કહ્યું—જે ભગવાનના સ્વરૂપમાં ઇન્દ્રિયો/અંતઃકરણ અને અનુભવ એ

ત્રણે વ પહોંચી શકે તેવા જ્ઞાનને હું મુક્તિ આપનાર કહું છું.

શ્રીલ મહારાજ બોલ્યા—એવા ભગવાન તો શ્રીકૃષ્ણ છે. અને એ શ્રીકૃષ્ણ પણ પોતાને ‘એવા’ જણાવે છે કે—

યસ્માદ્ધર્મતર્કોડહમધરાદપિ ચોત્તમઃ ॥

વિષ્ણ્યાહમિદં કૃત્સ્નમેકશિન સ્થિતો જગત્ ॥

મયિ સર્વંનંદં પ્રોત્ત સુતે મળિમળા દૈવ ॥

મત્તઃ પરત્તઃ નાન્યર્કિન્નિદસ્તિ ઘનંજય ॥

પદય મે વર્ધિ રૂપાણિ શતશોડશ સહસ્રરામ ॥

હત્યાદિ વચનોથી ભગવાન પોતાને ઇન્દ્રિયો અને અંતઃકરણથી અગોચર કહે છે. તેથી જે ઇન્દ્રિયો, અંતઃકરણ અને અનુભવ એ ત્રણેથી-મધ્યસ્થે ભગવાનને જાણે ત્યારે જ તે પૂરા જ્ઞાની કહેવાય. આ ત્રણે પ્રકારમાંથી જે એક પણ પ્રકાર ઓછો હોય તો તે જ્ઞાન આત્મનિતક (અવિનાશી, સત્ય) ન કહેવાય અને તેવા જ્ઞાનથી જન્મ-મરણનાં બંધનને પણ છટી શકાય નહિ.

જે ભગવાનને વિશે આ જડ-ચેતનરૂપ પ્રકૃતિ ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયની અવસ્થાઓ પામી રહી છે અને પ્રકૃતિના એ સર્વ ધાટોના અંદર ભગવાન અંતઃસ્થિતિપણે સર્વના કારણ અને આધારરૂપે રહેલા છે, જે ભગવાનમાં અર્જુને સમમ વિશ્વ, નદીઓ, પર્વતો, સસુરો અને દેવ, અસુર, ગન્ધર્વ, વક્ષ, નાગ, કિન્નર, રક્ષ, પદ્મ, પક્ષી માનવ વગેરે જોવાં તેવા ભગવાનને જે, તેમની વિશ્રૂતિ-મહિમા-અર્થ્ય વડે સર્વત્ર બાપેલા જાણે અને જુએ તેનું જ્ઞાન પરિપૂર્ણ કહેવાય. આમ ઇન્દ્રિયો, અંતઃકરણ અને અનુભવ એ ત્રણે પ્રકારે જે, ભગવાનને યથાર્થરૂપે જાણતો હોય તે જ પૂરા જ્ઞાની છે. તેવા જ્ઞાનીને ભગવાને શ્રેષ્ઠ કહ્યો છે. એવો જ્ઞાની સર્વમાં રહેલા સર્વના આધારરૂપ ભગવાનને જાણીને તેમને અનન્યપણે ભજતો રહે છે. માટે ધ્યક્ષ-રૂપ ધર્મને પણ જે જ્ઞાની, સર્વત્ર-સર્વ પ્રાણીઓમાં, માંરી કલિત ન કરે, તો તેનું પણ કલ્યાણ ન થાય. અથવા

તેવે બહિત વિનામે રાખી, ખરેખરે રાખી હોતો નથી. ભગવાને ગીતામાં કહ્યું છે કે—

‘લક્ષ્મણઃ પ્રસન્નાત્મા ન શોભતિ ન કઙ્કુરુતિ ॥

સમઃ સર્વેષુ ભૂતેષુ મર્મકિં લભતે પગમ્ ॥

અર્થાત—કામનાઓ, દુઃખ અને શોકથી રહિત, પ્રસન્નચિત્તવાળો લક્ષ્મણ યજ્ઞેશે સમતાવાન રાખી સર્વ જીવોમાં મને અનન્યરૂએ લજતો હોય છે અને એથી કરીને એને આત્મનિતક બોધ થાય છે. અને જે રાખી આવો નથી હોતો અને કેવળ શાઓ પાંખીને ‘સદ્ધિ પ્રદાયસિ’ થઈ બેસે છે અને કહે છે કે ‘રામ, હજી વગેરે તો પરબ્રહ્મ એવો ને હું’, તેવા મારી લહ-

રીઓ છે.’ તેવા જે શક વેદાંતીઓ છે તે તો અતિદુષ્ટ અને મદાપાપી છે. અને મરીને નરકમાં પડે છે, ને, કાંઈ દિવસ ત્યાંથી તેમને છુટકો થતો નથી.

તેમજ સાત્ત્વોમાં ને બીજાં સાધનો બતાવ્યા છે તે અનંતકરણની શક્તિને અર્થે છે. તે પ્રમાણે આચરણ કરવાથી શુદ્ધ થયેલું અંતઃકરણ, ભગવાનના યથાર્થ જ્ઞાનના પ્રાકુર્ભાવ માટે યોગ્ય બને છે. તેથી કલ્યાણને અર્થે સાત્ત્વમાં બતાવેલા બીજાં સાધનો પણ તે તે સાધનના અધિકારીઓને માટે આવશ્યક છે.

[વચનામૃત-લેખા પ્રકરણ ૭ ઉપરથી].

વસાઈ-છૂટવાની સદ્વૃત્તિ

જગત આખામાં એકે પદમ તત્ત્વ સચરાચર આપેલું છે, જેને આપણે આત્મા તામથી ઓળખીએ છીએ. એ રીતે જગતના દુઃખસુખમાં વ્યક્તિત્વ દુઃખસુખ સમાપ્ત બળ છે. જે મારે સુખ નોઈવું દશે તો જગત સુખી હોવું નોઈશે અને તો જ હું તે જગતી સારીસ. એટલે આપણે બધી બચહાર, જગતકલ્યાણની તટિ રાખીને કરવો નોઈએ. આ કેવી રીતે બની શકે? તેને માટે મને વિશ્વવાત્સલ્ય સખ્દ મળ્યો છે.

‘ઉચ્ચ ભાવનાથી આપણે પ્રેમ કરીશું’ તો પાપી અને દુષ્ટ ગણાતા માણસોને પણ આપણા બનાવી સારીશું અને સુધારી શકીશું. આ ભાવના આપણને ધર્મમાંથી મળે છે. એ ધર્મ અમુક ચિદ્ધ કે લેખસરાળો નહિ પણ સદ્યથેના નિઃકલસવાળો ધર્મ.

‘મને ન હોને પણ મારા પાડોશીને દાને’ ભાવના મરી પરવારી છે. નહીં તો એક બાજુ બંગલા અને બીજી બાજુ હુપડાં કેમ હોઈ શકે?

પ્રાચીન કાળમાં આપણા ઝેલિમુનિઓ ત્યાગની ભાવના સમાજમાં જગત રાખવા અવશ્યન થત કરતા. આપણને આમાં દુઃખ લાગે પણ તેમને મન તો આનંદ જ હોય છે. બીજાને માટે છવનતો એ અદ્વૈત રણ કરતા હોય છે. એક જાણને માથે બોલે હોય તો

બારે લાગે પણ સાથેના ચાર જણ તે વહેંચી લે તો ઠાકને બાર ન લાગે. આવી સદાકારની અને એક બીજાને માટે વસાઈ છૂટવાની વૃત્તિ પેદા કરવી તે જ વિશ્વવાત્સલ્યનો આદર્શ છે.

દુઃખ વહેંચાય ત્યારે ઝાઝી માણસ તેને પહેલું ખરીદી લે છે, પણ દુઃખ ખરીદા પછી તે દુઃખને તેની પાસે રહેવું ગમતું નથી, ત્યાંથી તે એકદમ બાગે છે. આવાં ધણા પ્રસંગો આપણે નોઈએ છીએ. જેમણે કાંઈ દિવસ દુઃખ નથી વેદ્યું એવાં જીવાન સ્ત્રીપુરુષો જુખ અને તરસ વેદીને મામકામાં રળે છે. સચકત સત્તામઠી જીવાનેને કેંગાળ દેખાતા પોલીસના કંદા ખાતા, ચાળા ખાતા અને લાકી ખાતા નેચા છે. આવું કારણ તેમની પાસે એક ભાવના પડી હતી—બીજાને માટે મરી શીટવાની તમન્ના જગતી હતી. માણસ ન્યારે દુઃખને માગી લે છે ત્યારે બીજામાં તે દુઃખમાં ભાગ પડવાની વૃત્તિ પેદા કરે છે. પણ ન્યારે સુખની માગણી કરે છે ત્યારે વિરોધ બીજો થાય છે.

અધીરોએ પોતાના છવનદારા આપણને સહન કરવાનું શીખવ્યું છે. આપણે સહન કરવાનું શીખી લઈશું તો વિશ્વવાત્સલ્ય પહેલું બની જશે એમ મને લાગે છે.

(સુનિશ્ચિત સંતપ્રાસંગના પ્રવચનની નેધિમાંથી)

‘આ કામ અશક્ય છે’ એમ કહીને કદી પાછા ન પડો; કેમકે તમારો પુરુષાર્થ જ તમને પ્રત્યેક વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ અર્પશે.

અખરદાર! કેાઇપણ કામ અશુદ્ધ છે એવું તો, કારણ કે આરંભેનું કામ અશુદ્ધ મુદનારની દુનિયા પદ્ધતિ કરતી નથી.

જનસેવા કરવાને શક્તિમાન થવાનો ગૌરવલયો આનંદ માત્ર મહાન લોકોને જ મળે છે, કે જેઓ કેાઇપણ જાતનો પરિશ્રમ ઉપવાયમાં કદી પાછી પાની કરતા નથી.

પ્રમાદી પુરુષની ઉદારતા એ હીજડાના હાથમાંની તલવાર જેવી છે, તે લાંબો વખત નભેશે નહિ.

જે મનુષ્ય સુખભોગને ન ચાહતાં, કાર્ય અને પુરુષાર્થને જ ચાહનારો હોય તે પોતાના મિત્રમંડળને શક્તિના સ્તંભરૂપ થઇ પડશે અને તેમનાં શોક-દુઃખનાં આંસુ લૂછશે.

ઉદ્યોગ એ અભ્યુદય અને આબાદીની જગની છે, ત્યારે નિરુદ્ધમ અથવા આજસ એ દળદર અને તંબીને જન્મ આપે છે.

લાસરિયાપણું, ભૂલકણાવેડા, આજસ અને ઊંઘ એ ચાર, ત્રિનાશને મટિ સરળચેલા લોકોની વિલાસનીકા છે.

પ્રમાદી જનો ઝોરાઓના કૃપાપાત્ર થઈ જાય, તો પણ સંસારમાં તેમનો કદાપિ અભ્યુદય થતો નથી.

સુસીખતોની પરયા ન કરનારઓ જ સુસીખતોને મૂંઝવીને પાછી વાળે છે.

શાણ તો સમજતા જ હોય છે કે, આ શરીર એ આપત્તિઓનો ઉતારો છે, અને તેથી તેમના ઉપર એ કેાઇ આકૃષ્ટ આવી પડે છે તો તેઓ તેની પરયા જ કરતા નથી.

આબાદી અને પાયમાલી, અથવા સંપત્તિ અને વિપત્તિ જીમની શક્તિમાં પાને જીમને વશ રહેલી છે; મટિ વાણીનો અવિવેક ન થાય તેની ખાસ સંભાળ રાખવી.

જે વાણી મિત્રોનો મિત્રો સંબંધ દૃઢ કરાવે અને દુરમતોનાં દિલ પિગળાવે તે જ વાણી ‘વાણી’ નામને યોગ્ય છે.

પોતાના શ્રોતાઓનાં દિલ પોતાની સાથે એકરૂપ બનાવી દે એવી વક્તૃતા પ્રાપ્ત કરવી અને સામાવાણાઓનાં વચનોનો સાર ઝડપવેર સમજી લેવો, એ પદ્ધતિ સુસાદીનું ખાસ લક્ષણ છે.

જે લોકોને પોતાના મનના વિચાર થોડા અને યોગ્ય રાખેલાં જાહેર કરી દેવાની કળા સાધ્ય નથી હોતી, તેઓમાં જ સાચે જાદુ પીંજણ પીંજવાની લત હોય છે.

જે લોકો સંસારમાં ઉન્નતિ સાધવાના અભિલાષી હોય તેમણે કીર્તિને કલંકિત બનાવનાર સર્વ પ્રકારનાં આચરણોથી અંગારા રહેવું ઘટે.

સત્યરૂપો જે કામોને નિંદા ગણતા હોય, એવાં કામો પોતાને જન્મ આપનારી માતાને ભૂખે મરતી પચાવવા ખાતર પણ કેાઇએ ન કરવાં.

સામાને રાવડાવીને જે સંપત્તિ એકઠી કરવામાં આવે છે, તે અધી જ તેના સંચયકર્તાને રાતો રાખીને જ વિદાય થઈ જાય છે; પરંતુ સગચારને રસ્તે સપાઠન કરેલી સંપત્તિ કદાચ વચમાં નષ્ટ થઈ જાય, તો પણ આખરે ફરી તે આવી મળે જ છે.

[શ્રી. શાન્તિદાસ શંકર ગુજરાતના એક ઉચ્ચ કક્ષાના સાહ્ય છે. સાહિત્ય અને રેણવહીના શ્રેયમાં પ્રવર્તી રહેલો તેમનો જીવનપથ તેમણે મેળવેલા તત્વજ્ઞાનના અનુભવાત્મક પ્રમાણથી વિશેષ રીતે જ્ઞાત્યત્ત બની રહ્યોથી. અરવિન્દના તેમ જ પ્રાચ્ય અને પાશ્ચાત્ય તત્વજ્ઞાનનો તેમનો જોડો અભ્યાસ છે. તેમના 'સ્વદેશ' નામના પુસ્તક (ભા. ૧ અને બીજા)માં વિષયની સરવૈશુભ ઇચ્છાપ્રત કરતાં તેમના કાન્ત-દર્શી વિચારોનો પરિચય થય છે. તેમનો એક 'સંતોષ' વિષય ઉપરનો આ નિઘંધ આપણને સતોષનું તત્વજ્ઞાન સુદર રીતે કરાવે છે.)

દરેક મનુષ્યો પોતાના સ્વભાવાનુસાર ક્રમ કરે છે અને જીવનનું લક્ષ્ય રાખે છે. થયેલા મૂલ્ય, તામસ મનુષ્યો જીવનધ્યે રાખ્યા સિવાય જ પ્રવર્તિ કરતા દેખાય છે. પણ સૂક્ષ્મ રીતે જોતાં તે લોકોના મનમાં પણ અસ્પષ્ટ લક્ષ્ય તો હોય છે જ. વધારે લાંબા સમય માટે નિશ્ચિતપણે, અમુક વસ્તુને પ્રાપ્તિ તરીકે દૃષ્ટિસ્પર્શ રાખવામાં આવે તો આપણે તેને ધ્યેય અથવા લક્ષ્ય કહી શકીએ. કુદા સમય માટે, અનિશ્ચિતપણે, તુટક-તુટક, ઊભાચીત રીતે, અનેક વસ્તુઓને એક-પછી-એક એમ અસંબંધ રીતે પ્રાપ્તિ તરીકે માનવામાં આવે તો આપણે તેને 'કામના' અથવા 'કામ' એવી ધારા આપીએ છીએ. આ દૃષ્ટિએ વિચારતાં ધ્યેય રાખવાની શક્તિ અમુક પ્રકારની વ્યવસ્થિત વિચારણા અને નિઘંધ, એકચરતા, હતા, સુસંજ્ઞતા માગી લે છે. મનુષ્ય એકાદ ક્રિયા થોડીક શરૂઆત માટે કરે છે, તેમાં પણ મુળ સંચાલક બળ 'કામ' અથવા 'કામના' હોય છે. મન મદારાને કહ્યું છે કે—

લક્ષ્યમસ્ય ક્રિયા કાચિદ દ્યવતે નેહ વદિચિત્ ।

વદિદિ કુરતે કર્મ તત્ત્વકામસ્ય ચેટિત્ ॥

કામનારહિત પુરુષ કોઈ દિવસ ક્રિયામાં પ્રવર્ત થતો દેખાતો નથી. જેને કર્મ મનુષ્ય કહે છે તે કામનાનું જ પરિણામ છે. તો પછી સમય જીવનખર્ચત જે સુસંબંધ કર્મોની શ્રેણી કરવામાં આવે તે સ્થિત થઈ અલેલી પૂર્વવિચારિત, નિર્ધારિત ધ્યેયનિષ્ઠા અથવા, લક્ષ્યનિષ્ઠા સિવાય સંભવે જ ફરી રીતે ?

રનેશુભી મનુષ્ય અનેક પ્રકારની કામનાઓથી પ્રેરિત થઈ, વિવિધ પ્રકારની કર્મજગમાં પ્રવર્ત થાય છે. 'ધન, કીર્તિ, સ્ત્રી, ક્ષત્રિય પદોથી અને સુખ આપણે' એવી માન્યતાથી પ્રેરણ મનુષ્ય તેને પદોથી પ્રાપ્ત કરવા પાછળ રાત-દિવસ મગ્ન રહે છે. તેમાં

તે જોય-ઉભંગરા ગણકારતો નથી, માનાપમાન સમજતો નથી ને આમથી તેમ અને તેમથી આમ દાસ્તારપદ દવાતિમાં મારે છે અને ધમપાછા કર્યા કરે છે. કોઈ તેમાં વિરોધ કરે તો તેને દેવ અને કોઈ પ્રકટે છે, ચિત્તની શાન્તિ અને સમતુલ્ય ગુમાવી બેસે છે, અપ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ કાળે તે અનેક પ્રકારની ચિંતાઓથી ઘેરાયેલો રહે છે, અનેક મનુષ્યો સાથે વૈર બધે છે, સૂક્ષ્મ અને સ્પષ્ટ પ્રકારની દિસા કરે છે, અને પરિણામે એક કાલ્ય માટે પણ શાન્તિરૂપી સુખને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. તેનો સ્વભાવ જ તેને કર્મમાં પ્રવર્તિ કરાવે છે. પારિણામે તે પુણ્ય-પાપ પ્રાપ્ત કરે છે. અને તે ભોગવવા તેને ફરી જન્મ ધારણ કરવો પડે છે.

પણ જ મનુષ્યનો સ્વભાવ સ્વપ્રધાન છે, જેને રનેશુભીમાંથી અને તેના પરિણામથી કર્મજગમાંથી ઉપરિત પ્રકટી છે, જેને શાન્ત, નિર્વિદ્યિત જીવન જીવી અંતરજગમાં આત્મતત્ત્વનું સ્થિર પ્રાતિબિંબ પડવા દેવું છે. તેનું ધ્યેય આત્મસાક્ષાત્કાર છે, જેનો સ્વભાવ તેને સાર્વત્રિક જીવન તરફ જ બળાકારે પણ ધસડી નાખે છે, તેને સંતોષ સિવાય બીજા ઉપાય નથી. શ્રીમદ્ભગવદગીતામાંના સોળામ અધ્યાયમાં દેવી સંખતિના શુણ્ણ વજ્રવનાં ભગવાન શ્રી કૃષ્ણચંદ્રે 'ત્યાગ' નામનો શુણ્ણ ગણાવેલો છે. તેમાં સંતોષનો અંતર્ભાવ ઘટ બધ છે. સંતોષ અધ્યત્મજીવનની પ્રાથમિક આવશ્યકતા છે, સંતોષ મોક્ષનું પ્રથમ પગથિયું છે. સંતોષ એટલે પ્રારબ્ધથી આવી મજલા પદોથીથી ચલાવી લેવાની યત્તિ. તેમાં અપ્રાપ્ત પદોથી મેળવવા માટે, અને તે દ્વારા અમુક પ્રકારની કામનાઓ તમ કરવા માટેની ક્ષણોનો અભાવ હોય છે. એનું સંતોષાશ્રુત અતિશય શાન્તિદાયક, શીતળ, તૃપ્તિ કરનાર અને આનંદ આપનાર છે. સંતોષ હોય તો જ અંતરજગ વિશિષ્ટ ભાવમાંથી સ્થિર ભાવ ઉપર આવી શકે છે. કોઈ, વૈરાગ્ય

અપા, ધમાલ, ગડમથલ, ચિંતા, લોભ રજોરેના પરિ-
ત્યાગ તો જ થઈ શકે, અને તો જ શાન્તિ અને સ્વ-
ચ્છતા દ્વારા આત્માનુભવ થઈ શકે. સંતોષ સિવાય
ચિંતાચિંતા નિરાધરૂપી યોગસાધનના પ્રારંભ પણ અસં-
ભવિત જ છે. સંતોષનો પ્રતિપક્ષી લોભ છે. મટે જ
સાધકને ગમે તે પ્રકારે પણ સંતોષ સિદ્ધ કરવા માટે
દુનિયાના સપથા ધર્મો એકી અવાજે આમ્રદ કરે છે.

સંતોષ સિદ્ધ કરવાના ઉપાયો તરીકે પ્રજુમાં અને
પ્રારંભમાં નિષ્કારા આત્મચિંતનનું જ કામ કર્યા
કરવાનું બની શકે તેટલા માટે શાસ્ત્રમાં નીચે પ્રમાણે
કેટલીક ભાવનાઓ આપેલી છે, જેના વિચાર કરવાથી
સાધકને સંતોષનિષ્ઠા પ્રાપ્ત થાય.

આગમિયન્તિ તે માવા ચે માવા મયિ માવિતાઃ ।

અહં તૈરનુગત્યો ન તેષામગ્યતો ગતિઃ ॥

જે પદાર્થોની (કાંઈ પણ સમયે) મારા વડે ભાવના
કાર્ય દશે તે (જરૂર) મારી પાસે આવવાના છે. તે
મારી પાછળપાછળ આવશે, તેમને તે સિવાય છૂટકા
જ નથી.

યો મે ગર્ભગતસ્યાપિ વૃત્તિઃ ક્લિપ્તવાન્યુ સ્વયમ્ ।

શેષવૃત્તિધિધાને ચ સ કિં સુતોડ્યથા મૃતઃ ॥

જે (ભગવાને) હું ગર્ભમાં હતો ત્યારે થેતે ભતે
જ મારે માટે (સ્તનપાષે) આજીવિકાનું સાધન તેષાર
રાખ્યું, તે યું બાકીના જીવનની આજીવિકા આપવામાં
બંધી ગયા હશે કે મેરી ગયા હશે ? (કે જેથી મારે
તે બાળતની ચિંતા કરવી પડે ?)

અચિન્તિતાનિ દુઃખાનિ યથેવાગન્તિ દેહિનામ્ ।

સુલાગ્યપિ તથા મન્યે દૈન્યમત્રાતિરિચ્યતે ॥

જેથી રીતે કેહવાયેલાં ચિંતા ર્થો વગર જ
(પ્રારંભાનુસાર) દુઃખો આવી પડે છે, તેવી રીતે સુખો
પણ (ચિંતા કર્યા વગર જ પ્રારંભાનુસાર) આવી મળ-
વાનાં છે એવો મારો મત છે. આવા વિષયમાં દીનતા
ધારણ કરવી તે નિરપેક્ષ છે.

અર્થા કરોતિ દૈન્યં લ્ઘ્યર્થોઃ ગર્વમપરિતોષં ચ ।

નદ્યનથ સ શોર્ક સુલમાસ્તે નિરુદ્ધઃ પુરુષઃ ॥

કાંઈ પણ પદાર્થને મેળવવાની ઇચ્છા કરનાર પુરુષ
દીનતાને ધારણ કરે છે, જેને અર્થ પ્રાપ્ત થયે છે તે
કંતિ ગવ કરે છે કે વધારે મેળવવાનો લોભ કરે છે.

જેનું ધન નાથ પામ્યું છે તે ગાણસ શોક કરે જે
નિરાતિ સુખ ભોગવે છે—એકમાત્ર નિઃસ્વદ મનુષ્ય.

ગન્ધાદ્યો નવમાલિકાં મધુકરસ્યતરા ગતાં વૃથિકાં
તાં દૃષ્ટ્વાશુ ગતઃ સ ચન્દનવનં પથ્યાસરોજં ગતઃ ।

યદ્યસ્તત્ર નિશાકરેણ સહાસા રોદિત્યસો મન્દધીઃ
સંતોષેણ ગ્મિ પરમવપદં પ્રાપ્નોતિ સર્વો જગઃ ॥

સુગન્ધિત નવમાલિકાને છાડીને ભરેરા શુદ્ધ પર
જઈ બેઠો. તેને જોયા પછી તે તરત જ ચન્દનરસોના
વનમાં ગયો. પછીથી તે કમળના છોક પર ગયો, ત્યાં
અચાનક (રાત પડવાથી) ચન્દ્ર વડે (ચન્દ્ર ભગવાથી
કમળ ખીણ જતાં) તે મુખ્ય ભરેરા પુલન કરવા
લાગ્યો. સવ મનુષ્યો સંતોષ વિના પરભવ પામે છે.
(ભગવાના જેવા અસંતોષી મનુષ્યો દુઃખને પામે છે તેવું
આ શ્લોકમાં જણાવવામાં આવ્યું છે.)

સાચી રીતે જોનાં સંતોષી પુરુષ, ધન ન હોવા
છતાં પણ સંપૂર્ણ જ છે. અને લોભી પુરુષ, તેની પાસે
ગમે તેટલી મિલકત હોવા છતાં પણ ગરીબ છે. તે વાત
સ્પષ્ટ કરતાં અનુભવાવ્યાય થી ભરૂંદરિ મહારાજ એક
શ્લોકમાં નિઃસ્વદ પુરુષની એક ધનિક પુરુષ પ્રત્યેની
હસિતમાં નીચે પ્રમાણે કહે છે:—

વદમિઠ પરિતુષ્ટા વસ્પૃહૈત્વં ચ હર્ષયા ।

સમ્મદ્ધ પરિતોષો નિર્વિશેષો તુ દદ્યઃ ॥

સ દ્વિ ભવતિ દરિદ્રો યય તૃષ્ણા વિશાલ ।

મનસિ ચ પરિતુષ્ટે કોડર્થવાન્ય કો દરિદ્રઃ ॥

અને અહીં વદકલનાં વસ્ત્રો વડે સંતોષ માનીએ
છીએ, અને તું લક્ષ્મી વડે. આ બાળ્યતસાં આપણો
બનેનો સંતોષ સમાન છે, એમાં કંઈ તફાવત નથી.
ખરેખર જેનાં દરિદ્ર તો તે છે જેની તૃષ્ણા વિશાલ છે.
મન સંતુષ્ટ થઈ નથી, ત્યારે પૈસાદાર કોણ અને
ગરીબ કોણ ?

અર્થિચગત્ય વાન્તસ્ય શાન્તસ્ય સમચેતસઃ ।

સદા સંતુષ્ટમનસઃ સર્વાઃ સુલમયા દિશઃ ॥

પરિમદરહિત, દમન કરેલી ધન્ધિયોવાળા, શાન્ત
અંતઃકરણવાળા, (દરેક પ્રાણી તરફ) સમાન ચિંતાવાળા,
દર્શનાં સંતુષ્ટ મનવાળા (મહાત્માને માટે) સપર્થી
દિશાએ સુખમય છે. અર્થાત્ તેને કાંઈ પણ તરફથી, કાંઈ
પણ રથએ, કાંઈ પણ દિવસે દુઃખ યતું જ નથી.
આ પ્રમાણે વિચાર કરી સાધક સંતોષને ધારણ કરવો.

ભગવાન લીંબ

લેખક: શ્રીતાતાર્થ શ્રી સીતારામ શર્મા
(જન્મે ૭મીના ૫૪૬ ૬૬૦ થી આજુ)

‘પૃથ્વી તામદિયં મહત્તમ મહત્તી, તદ્દેષ્ટને વ્રિષિઃ ।
વીતોડસી કલ્પસોરમવેન મુનિના સ વ્યોગિન સુચોત્તમ ॥
તદ્ વિષ્ણોર્દેવુજાધિનામદમને પૂર્ણ પદં નામવત ।
‘દેવોડસી વસતિ રત્નવદીયદ્વયે તત્તોડધિકઃ કઃ પરઃ ॥

ભાવાર્થ:—એક કવિએ કહ્યું કે સર્વ પદાર્થોમાં પૃથ્વી એક મોટો પદાર્થ છે. ત્યારે બીજાએ કહ્યું કે સર્વ કર્મા પૃથ્વીને મોટી માનશે તો પૃથ્વીને વિદ્યાદાત્રી સમુદ્ર સ્વેચ્છા છે, તેનું શું? મારે સર્વ કરતાં સમુદ્ર મોટો. ત્યારે એકે કહ્યું કે એવા સમુદ્રને તો અગત્ય મુનિ આચમન કરીને પી ગયા હતા. માટે અગત્ય મોટા. ત્યારે બીજા એકે કહ્યું કે એ અગત્ય તો આકાશમાં આગિ-વાની જે પ્રકાશી રજા છે. (સમર્પિઓના સાત તારાઓમાં અગત્યને તારો હોય છે.) તેથી અગત્ય મોટા નહિ પણ આકાશ મોટું. ત્યારે કોઈ એકે કહ્યું કે એ આકાશને તો પ્રભુએ બહિરાગતને વામનારે ઉત્તરની વખતે ત્રણ કલાકમાં જ (અર્ધ) મોઢે રોક સહિત આકાશ) માપી લીધું. માટે સૌથી મોટા હરિ. જેને એકે કહ્યું કે, હે નારદજી! એવા સર્વદેવમય ભગવાન હરિ સર્વ કાળે તમારા હૃદયમાં નિવાસ કરે છે, મને આપના જેવા લક્ષણોના કરતાં બીજું કોણ મોટું? ભગવાનનો પ્રભાવ લક્ષણોના જ પ્રકટ કરે છે. એટલે ભગવાનના લક્ષ કરતાં કોઈ મોટું નથી. લક્ષ જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે.

વહાલા આત્માનંદો! અંબા ઉપર ભગવાન પ્રસન્ન થયા અને અંબાએ પોતાના હાથે બીજાનું મૃત્યુ માથું એ વાત છતાં અંકમાં આવી ગઈ છે. તેનું તે? અંબાને પિનાકપાણિ મળ્યા છતાં એ એનું આત્મકલ્યાણ ન સાધી શકી. અને કોષાવિષ્ઠ થઈને એણે બીજાનું મૃત્યુ માથું, કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ભગવાન મળ્યા હોય પણ જો ૫૬ ગિયુએ ન જાણે હોય તો ત્યાંથી પણ અધઃપતનની જાડી ગર્તામાં જતરનું પડે છે. એક કવિએ કહ્યું છે કે—

“મઠ મોહ મત્સર કામ ક્રોધ
વિરોધ લોભ એ છ વૈરીઓ;

કરવા પરાશવ એમહો
આ દેહને ગઠ થરીઓ.”

માટે સ્વચ્છતા! ૫૬ ગિયુએને જાણ એ મહા દુઃસ્વર છે. અને આપને એમ હોય કે એમને જાણનાર કોણ? ભગવાન વસિષ્ઠાદિ. અને કોઈ આપણા વિશ્વા-મિત્ર. વિશ્વામિત્રે સાં દબાર વર્ષ પાંચે ઉપ તપશ્વર્યા કરી છતાં એ કોષને જાણી શક્યા ન હતા. પણ વસિષ્ઠ કોષને જાણી શક્યા હતા. એટલે કે-કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-ભગવાનની કૃપા કતરે તો જ કામ અને ક્રોધને જાણી શકાય. અસ્તુ.

ગંગાજીને અંબાને પ્રસન્ન ચિત્તરાણી જોઈને દુઃખ થયું કે આના હાથે મારા પુત્રનું મૃત્યુ થયું! હાથ દુઃ જ આ બીજા લીંબને જાણી શકે. બીજા રાજાના હાથમાં એમી તસ્પચિન્તન કરી રહ્યા છે. ત્યાં સ્વયં ગંગાજી પ્રકટ થયાં. માતાને દરમાએવા મુખરાણી જોઈને બીજા મરણમાં નગસકાર કરી પૂછે છે—મા! આજે તમે ઉઠાસ કેમ જાણ્યો છો? પુત્રના રાજા સાંભળી ગંગાજી રડી ગયાં અને બોલ્યા; ‘પુત્ર! શું કહ્યું. ત્વજાએલી અંબાએ ભગવાન પિનાકપાણિનું ઉપ તપ કર્યું. પ્રભુ પ્રસન્ન થયા. અંબાને વર માગવાનું કહ્યું અને એમ અક્ષયની અંબાએ પોતાનું આત્મકલ્યાણ ન માગ્યું અને ‘મારે હાથે બીજાનું મૃત્યુ થાય’ એમ માગ્યું. ભગવાન યંદેરે કહ્યું કે ‘આ જન્મે નહિ પણ આવતા જન્મે તારા હાથે બીજાનું મૃત્યુ થશે. આવતા જન્મે ૬૫૬ રાજાને ત્યાં ‘જિખંડી’ નામથી તારો જન્મ થશે.’ એ દુઃખ સમાચાર કહેવા દુઃ અહીં આવી છું મેંડા! માતાના આ રાજાથી બીજા સ્વેચ્છ પણ વિચલિત થયા નહિ અને રિપત કરતા બોલ્યા—‘મા! એમાં દિલ્લીર થવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી. એ તો કુદરતનો કાયદો છે—

જે આબુ તે ગય જગનથી
જે આબુ તે ગય.....
આબુ નહો, બિગુ દરમારે
નિશ્ચય નહિ જ દહાય;
જગતથી જે આબુ તે ગય.

“ માતા ! બીજાને એવા મૃત્યુનો ડર નથી. કારણ કે જે સેવા અને સ્મરણરૂપી સત્કર્મ કરીને મનુષ્યત્વનો સફળપયોગ કરે છે, એવા સત્કર્મીને મૃત્યુનો સહેજે જ પણ લાભ હોતો નથી. એને મન તો એ જૂનાં વસ્ત્ર બદલી નવાં વસ્ત્ર ધારણ કરતાં જેવું જ છે. એમાં એને સહેજે જ પણ દર્પકે શોક હોતો નથી. તત્ત્વને બાજુનારા પુરુષો જન્મ અને મૃત્યુને તેમ જ સુખ અને દુઃખને સમાન જ સમજે છે. કારણ કે સુખ અને દુઃખ એ કેવળ મનની માન્યતા જ છે. બાકી સુખ-દુઃખ જેવું કશું છે જ નહિ. કારણ કે આત્મા તો અજર અને અમર છે. એટલે જન્મમરણની ઉપાધિ એને હોતી જ નથી. તેથી મા ! શિર્ષાગ્રીને હાથે મારું મૃત્યુ મશે એ બાંકિ મહારાજની તમારે કાંઈ ભર નથી. કારણ કે હું મારા જીવનની પ્રત્યેક પળો સંધ્ય, ધર્મ, નીતિ, ન્યાય, ચક્રાશ્રિતુ ધ્યાન અને જનસેવા કરવામાં વિતાવું છું. અને ખાસ એ તહેવારી રાત્રી છું કે આ શરીરથી શોષણ અદિત ન થવું ભેદ્ય. અને હું તો એ સિદ્ધાંતવાળો છું કે કોઈપણ ભણું ન થાય તો ખેર પણ કોઈપણ જાંડું ન કરવું. તો પછી મૃત્યુનો લાભ મને શાનો હોય ? મા ! મૃત્યુનો લાભ તો તેને હોય કે જે મનુષ્ય દુર્લભ મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કર્યા પછી સત્ય, ધર્મ, નીતિના પથે ચાલતો નથી, અને તને અને હિંદુને હેતરવા માટે અનેક પાપી પ્રયત્નો કરે છે, અને સેવા અને સ્મરણરૂપી સત્કર્મ આજરતો નથી. એવા માનવીને યમ (ધર્મ) કૃતાંતકાળ સરખો લાગે છે. માટે મા ! કલેશ કર્યા વિના આપે આપને સ્વસ્થાને સુખેથી પહોંચો. ” એમ કહી માતાના પદારવિન્માં મસ્તક નમાવ્યું. અને મસ્તક નમાવતાં કહ્યું કે ‘ આપ એવા આશીર્વાદ આપે કે બીજા પોતાના સત્કર્મથી કદી પણ મ્યુત ન થાય. ’ અરજુ.

મંગલ પોતાના લાડીલા પુત્ર બીજાને હાથે હાથ સરખું આશિષન આપી પુત્રના મસ્તક પર મૃત્યુનો અભિષેક કરતાં બોલ્યા- ‘ ધન્ય ભેદા બીજા ! તે મારી કૃપ દીપતી છે. તારા જેવા માતા અને પિતાના લોક પુત્રો જન્મમાં જન્મ શોક હોય છે. જા, તારા પિતાએ જેમ તને પ્રજાપ્રમુત્તો આશીર્વાદ દીધો છે તેમ હું

આ જ મારા સંતુષ્ટ હૃદયે આશીર્વાદ આપું છું. ’ દુનિયા તને દેવવત બીજા નહિ પણ ભગવાનની લીજા તરીકે ઓળખશે. ’ ત્યાર પછી માતા અત્યંત થયાં.

સભજનો ! ક્યાં છે ભારતમાં આવા માતૃ-પિતૃ-ભક્ત બીજા ? આને તો હમરો માતા અને પિતા કહે છે કે પુત્રો અમારું કશું નથી માનતા. અરે, કેટલાક કુલાંગારો ગાથાપને મારા સુકાં મારી ચૂક્યા છે અને ગાલીપ્રદાન પણ કરે છે. જગતને માનવતાના પાક પડાવનાર આર્ષવર્તના આપેલું આજ દુષ્ટિદેવના સામ્રાજ્યમાં અને મેકાલે મહાશયના બાજુતરના ઉપકારે કરી અનેક પ્રકારે અધઃપતન થઈ રહ્યું છે. છતાં આજની દુનિયા કાલો કરે છે કે અગ્રે ખૂબ આમળ વધી રહ્યા છીએ, તે સાંભળી મારા હૃદયને પારાવાર દુઃખ થાય છે. એટલે પંથ બૂલેલા ભારતવાસીઓને પિન-તીવ્રકે કહું છું કે વિદેશીઓનું અધ અનુકરણ કર્યા સિવાય જરા આંખ ઉઘાડીને જુઓ. તમને ખ્યાલ આવે કે આજે આમળ વધતા નથી પણ અધઃપત્તીની આધીશ્વરી જોડી રહ્યા છીએ, અને અધઃપતનની જોડી ગતીમાં જાય છે. આજનો માનવી માનવતા ભૂલ્યો છે. મનુષ્યતા ધું, મનુષ્યપદ્ધતિ ધું, એ સમજાને એણે નેવે મૂક્યું છે. આ જ તો ગમે તે પેટ ભરવાનું ભણતર ભણી શકે તેવા કામધંધો કરી દ્રવ્યોપાર્જન કરવું અને ‘ અપરુદ્ધિ ’ થઈને કરવું, માટે-ગીતેમાં જોતાં, હોટલ રેસ્ટોરાં કસ્ટોમરી મુલાકાતો લેશે અને પાંચ-પચાસ વર્ષોમાં ટાંડીઆ પાસેની મરી જવું-એને જ મનુષ્યવતી ‘ હિત-ઓમતા ’ સમજે છે. પણ ખાપ ! મોણું મનુષ્યત્વ કેવળ આહાર-નિદ્રા-મેથુન કર્મ કરી પડીની માફક છતી મરી જવા માટે-મનુષ્યત્વ-મર્યું નથી પણ સેવા અને સ્મરણરૂપી સત્કર્મ કરી મનુષ્યત્વનો સફળપયોગ કરો ભવસાગર તરવા અથે મેળવ્યું છે.

“ સત્કર્મ કેરે કાળે જન્મેલા હું ભારતીમાં પછુ પાપમાં ક્યાંથી દુલ્લેલો લાવાધિમાં. ”

(માણ)

ભગવદ્ગીતાના યોગનું રહસ્ય

લેખક
શ્રી વેણીરાંક ગો. ભટ્ટ. બી. એ.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા એ યોગસાધનું પુસ્તક છે. તે સાથે તેમાં પ્રજાવિદ્યા પણ આપી છે. ભગવદ્ગીતાના યોગની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ છે.

૧. સમત્વ યોગ વચ્ચતે । જ્ઞતિ અને મનની સામ્યાવસ્થા તેનું નામ યોગ.

૨. યોગઃ કર્મસુ કૌશલમ્ । ને કષ્ટ કરતું તે પૂર્ણતાથી વ્યવસ્થાપૂર્વક અને સાવધાનતાથી કરતું તે યોગ.

૩. તેં વિદ્યાઃ સ્વસંયોગવિયોગં યં ગસંશ્ચિતમ્ । કુખના સંયોગનો વિયોગ તેનું નામ યોગ. એટલે કુખમાંથી મુક્ત થવાનો માર્ગ. ભગવાન શુદ્ધ આ રાગ ઉપર ભાર મેલે છે.

યોગદ્વારા મનુષ્યની પ્રતીતિ યાપ છે તથા આત્મ-સાક્ષાત્કાર કરી સમ્યક છે. મયેવાંચો જીવલોકે જોયમૂતઃ સનાતનઃ એટલે કે દરેક જન પ્રાણી મારે ભય છે. હૃદય એટલે સત્ ચિત્ અને આનંદ. આનંદ એટલે દિગ્દાની શક્તિ, ચિત્ એટલે વિશ્વની શક્તિ અને સત્ એટલે પ્રજ્ઞાની શક્તિ.

જીવો જ્ઞાનતિ, જીવ રજ્ઞતિ, જીવો યત્નતો એટલે જ્ઞાન, ઇચ્છા અને ક્રિયા એ જીવેનો સ્વભાવ છે. જ્ઞાન, ઇચ્છા અને ક્રિયાદ્વારા જીવ સત્, ચિત્, અને આનંદ યત્ન કરે છે. મનુષ્યને સ્વભાવે શરીર છે, વાસ્તવશરીર છે અને વિચારશરીર છે. આ ત્રણે શરીરો આત્મસાક્ષાત્કારનાં સાધનો છે. શરીરદ્વારા ક્રિયા યત્ન કરે છે. વાસ્તવશરીર પ્રેમ અથવા વિદ્યુત્કર્ષિત પ્રાપ્ત કરાય છે. અને મનદ્વારા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાય છે. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાનાં પહેલા ૭ અધ્યાયમાં કમયોગ સમન્વયકર્મ આવેલ છે અને બીજા ૭ અધ્યાયમાં ભક્તિયોગ આપવામાં આવેલ છે, અને ત્રીજા ૭ અધ્યાયમાં સ્થિતપ્રજ્ઞનાં લક્ષણો, કમયોગીનાં લક્ષણો આપ્યાં છે. ચારમા અધ્યાયમાં ભક્તોનાં લક્ષણો આપવામાં આવ્યાં છે. પાંચમા અધ્યાયમાં શુદ્ધાવીર યોગીઓનાં લક્ષણો આપવામાં આવ્યાં છે. પરંતુ આ ઉપરાંત ગીતાજીના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં જ્ઞાનયોગ આપવામાં આવેલ છે.

આખી પ્રજાવિદ્યાનો સાર, ઉપનિષદનો સાર, યાજ્ઞ માર્ગનો નિયોગ આ મંથમાં અપવામાં આવ્યો છે.

શ્રીકૃષ્ણે ગીતા કહી, અર્જુનને સાંતિ આપે અને વાસે તેની અંશરચના કરી.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાનું રહસ્ય સમજના માટે દરેક મનુષ્યે અર્જુન થકાની જરૂર છે. અર્જુનને શ્રીકૃષ્ણના હાથમાં પોતાના સ્વભાવ મૂકવા પડેલાં પોતાના જીવનની લગામ તેમના હાથમાં મૂકી હતી. ઈચ્છાસ્તેહં જાતિ મામ્ ત્વં પ્રવ્રજન્મા પરંતુ તે પહેલાં અર્જુનના મનમાં મંથન થયું હતું, કુરુક્ષેત્ર રમયું હતું. આપણા હૃદયમાં પણ તેનું જન્મસ્થાન જેવું શુદ્ધ માલી રહ્યું છે, જીવનનું મંથન માલી રહ્યું છે. મનુષ્ય ભ્યાંમુદી દ્વિત્યો અને રતિઓ અને રત્નવિપ્રયઃ વિચારો આપણને નીચે લઇ જાય છે, ત્વંમુંગી આપણું હૃદય શ્રીકૃષ્ણનું શલ્ક સીકારી શકતું નથી, અર્જુન એ જન્મેનો અર્થ જો ! ને જન્મ દેવ તે અર્જુન. જન્મ એટલે સરખ. અર્જુનનો સરખ સ્વભાવ દરો અને શુદ્ધ ભક્તિ દ્વારી, જે મોઢ સરખ હોય અને નિર્મલ મનનો દેવ તે જ શ્રીકૃષ્ણનું દરજી સીકારી શકે છે. કૃષ્ણ એટલે ખેંચનાર, " તાલુનર " દ્વિત્યોને સ્વભાવે લાવનાર. જ્ઞાનસ્વરૂપ અંતરાત્મા એટલે જ કૃષ્ણ. એટલે ને શુદ્ધ રતિવાળો દેવ તે કૃષ્ણની વણી સંકળી યોર.

અર્જુન શુદ્ધને માટે તેવર દેવ, પોતાના મંથનમ-શુદ્ધમાં કૃષ્ણાચ્છા જમા છે, તે જોવા માટે મારો સ્વભાવ સેનાની વચ્ચે રાખો તેમ શ્રીકૃષ્ણને કહે છે. અર્જુનને આત્મા સર્ગાવદાશં દેખાય છે. તે દશ્ય જોઈ અર્જુન કુખી થાય છે. તેની આંખોમાંથી આંસુ ટપકે છે, તે તે ધનુર્ધરનું ધનુષ પડી જાય છે. અને ભગવાનને કહે છે; ભગવાન! આ સૌને મારીને મળનારું રાજ્ય આ કામનું? મિત્રો અને સગાઓને શી રીતે મારું? મારે આ શુદ્ધ નથી જોઈતું. આ કરતાં તો સંઘાસનમં સારું. મારે શું કરવું તે મને સમજતું નથી. તમે જ મને માર્ગ બતાવો. એ માર્ગ બતાવવાની રીતમાંથી જ ભગવદ્ગીતા ઉદ્ભવી છે.

આખી ભગવદ્ગીતામાં અનેકા બનાવો છે. પરંતુ તેની પાછળ અધ્યાત્મવિદ્યાનાં રૂપો પણ છે. પાંચેલા અને કૌરવો એ દેવી અને આસુરી સંપત્તિનાં પ્રતીકો છે.

આપણા સદ્ગુણો તે દેવી સંપત્તિ અને આપણાં દુર્ગુણો તે આસુરી સંપત્તિ. આપણા સદ્ગુણો અને

કુચિલિ વચ્ચે યુદ્ધ ચાલી રહ્યું છે. અને એમાં જ આપણું કુસ્ત્રેન છે. તે માટે દિનુ ધર્મશાસ્ત્રમાં જગત્પણ, ઉપવાસ અને આત્મનિરીક્ષણના ઉપાયો આપવામાં આવેલા છે. યા નિશા સર્વ ભૂતાનાં તસ્યાં જાગર્તિ સંયમી ઉપવાસ એટલે ઉપ-પાસે અને વાસ-રહેવું. પ્રભુની પાસે રહેવું તે ઉપવાસ. એટલે જ પ્રતિદિવસ આત્માથી બહિર્મુખ રહેતી હોય, તેમને અંતમુખ બનાવવી તેનું નામ ઉપવાસ.

કાનને કહેવું કે:—આજે કોઈની નિંદા સાંભળવી નહિ, જ્યારે કહેવું કે આજે કોઈની નિંદા કરવી નહિ, જીભના રસાસ્વાદમાં અનાસરિત કેળવવી અને બ્રહ્મવર્ષ પાળવું તે ઉપવાસ. આત્મનિરીક્ષણ એટલે રાજ મુનિએ અને વર્ષમાં એક વખત આખા વર્ષના જીવનનું સરવૈયું કાઢવું. અધ્યાત્મનિવાની દૃષ્ટિએ ક્યાં ક્યાં મહત્ત્વોની જીત થઈ? ક્યાં કુચિલિની જીત થઈ? તે વેઈ જીવું. અને નવા દિવસ માટે અને નવા વરસ માટે સફળ્યોના પાલન માટે નિશ્ચય કરવો તે આત્મનિરીક્ષણ. એટલે કે ભગવાન શંકરાચાર્ય જેને સાધનાતા કહે છે, તે સાધનાતાવાળું જીવન.

દરેક ધર્મમાં આયુષ્ય આત્મનિરીક્ષણ કરવાનું કહેવામાં આવે છે. આપણા નિત્યકર્મની પાછળ તે જ હેતુ રહેલો છે. દરેક બ્રાહ્મણે અન્ધ્યા કરવાની હોય છે, દરેક જેને સામાયક અને પ્રતિક્રમણ કરવાનું હોય છે, દરેક વૈષ્ણવને મંદિરમાં ઈર્ધન કરવાનું કે નિત્યપૂજા કરવાનું હોય છે, દરેક મુસ્લિમને નિમાજ પઢવાના હોય છે અને દરેક ખ્રીસ્તીને ઈશ્વરની બંદગી કરવાની હોય છે તે પાછળ જીવનના આત્મનિરીક્ષણનો જ હેતુ સમજાવેલો હોય છે.

તદુપરાંત દરેક ધર્મનાં ભાષ્યજેનોને વર્ષમાં એક વખત જીવનનું સરવૈયું કાઢવાનું હોય છે. બ્રાહ્મણોએ આ સરવૈયું બજાવેને દિવસે કાઢવાનું હોય છે એટલે કે શમો દમસ્તપઃ શૌચમ્ દ્વાન્તિશર્જમેવ ચા ધ્વાનધિવાનમાસ્તિતયમ્ પ્રહાકર્મ સ્વમાયજ્મઃ ॥

એ ભગવદ્ગીતાના સન્દેહ પ્રમાણે બ્રાહ્મણે જીવન જીવ્યા કે કેમ? તેનું આત્મનિરીક્ષણ કરવાનું હોય છે. ક્ષત્રિયોએ ઈશ્વરને દિવસે, મળના કલ્યાણ માટે કેટલું જીવન જીવ્યા? અને ન જીવ્યા હોય ત્યાં જીવવાનો ધંક

કરવાનો હોય છે. અને ક્ષત્રિયો એટલે કેવળ રાજાઓ નહિ, પરંતુ લોકતંત્રના મુગમાં જેમના હાથમાં રાજા સત્તા હોય તેમણે સત્તાનો આનંદ કેટલો માણ્યો? શ્વાયં કેટલો સાધ્યો? કે પ્રજાનું કલ્યાણ કેટલું કયું? તેની આંતરોક્ષેપ કરવાની હોય છે. વૈશ્યોએ દિવાળીના દિવસે આયુ સરવૈયું કાઢવાનું હોય છે. અને કેટલું ધન કમાયા એ નહિ પણ કેવી રીતે કમાયા એ રીતનું આત્મશોધન કરવું એટલે કે આપણા ધંધામાં નીતિ અને આમાશ્રિક તાનું પાલન કરવાનો સંકલ્પ કરવો.

શહેરોએ જેળીના દિવસોએ કુતાશની ફરતી પ્રદક્ષિણ કરવી, કુતાશનીની પૂજા કરવી, ગયા વર્ષમાં આવેલથી જે પાપો થઈ ગયાં હોય તે બાળીને ભસ્મ કરવાં, અને નવા વર્ષમાં પાપો નહિ કરવાનો સંકલ્પ કરવો.

જેનોએ પરુપણુમાં વર્ષભરતું જીવનનું સરવૈયું કાઢવાનું હોય છે. હું બધા જીવોને ક્ષમા આપું, બધા જીવો મને ક્ષમા આપે. બધાની સાથે મને મૈત્રી હો, અને કોઈની સાથે મને દ્વેષ ન હો. આ જાતનો સંકલ્પ અને હૃદયપલટો કરવાનો હોય છે.

આવો જ નિશ્ચય ખ્રીસ્તી ભાષ્યોએ નાતાલના તહેવારમાં કરવાનો હોય છે. પ્રભુ પ્રેમસ્વરૂપ છે. અર્થાત્ પ્રેમ અને દયા છે ત્યાં ઈશ્વરની હાજરી છે. તો તે પ્રમાણે આપણે જીવ્યા છીએ કે કેમ? તે તપાસવાનું હોય છે. અને મુસ્લિમ ભાષ્યોએ રમઝન માસમાં અને રમઝન ઈદને દિવસે વર્ષભરમાં સ્વર્વેકર્ષ મનુષ્ય સાથે ખીરાફરીના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે આપણે વર્ત્યા કે કેમ? તે તપાસી જવાનું હોય છે.

પરંતુ દરેકેએ આ બધી ક્રિયાઓ યત્નવત્ થઈ ગઈ છે. તેથી જગતમાં આટલા બધા ધર્મો હોવા છતાં, ધર્મની રચના હોવા છતાં, પૂજાઓ અને ક્રિયાઓ હોવા છતાં કોઈકથળે શાન્તિકે સુખ નથી અને એથી જ જુટાજુટા વાદોના જન્મ થઈ રહ્યો છે. આ કુન્ભમાંથી બહાર નીકળવાનો ઉપાય યોગાચાર્ય શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ભગવદ્ગીતામાં પ્રકટ કર્યો છે. અને તે સમજવાની યોશીએ આવીએ આપી છે. તે યાવીએ આપણે તપશ્રીએ:—

ઋદ્ધં સર્વંત્ય પ્રમલો. મત્તઃ સર્વં પ્રવર્તતે ।

इति मत्वा मज्जन्ते मां बुधा भावसमन्विताः ।

હું' બધાનો ઉત્પન્ન કરનાર છું. બધું' મારામાંથી ઉત્પન્ન થયું છે. આ પ્રમાણે સમજીને પ્રજ્ઞા પુરો પામ્યામાં મને જોઈને બધાં પ્રત્યે સદ્ભાવ રાખે છે. અને તેમાં જ મારું લગ્ન રહેલું છે.

મૃચ્ચિત્તા મદ્ગતપ્રાણા बोधयन्त परस्वम् ।

કથયન્તશ્ચ માં નિત્યં તુષ્યન્તિ ચ રમન્તિ ચ ॥

જેએએ પોતાનું ચિત્ત મારામાં જોડેલું છે, જેએએ પોતાના પ્રાણ મારા પ્રાણ સાથે જોડેલા છે, જેઓ પરસ્પર એકબીજાને પ્રકાશ આપે છે, જેઓ મારી કથા કરવામાં નિત્ય સંપૂર્ણ રહે છે અને આનંદ માને છે...

તેમાં સતતસુકાનાં મજતાં પ્રીતિર્પૂર્વકમ્ ।

દદામિ बुद्धिયોગं तं येन मामुपयान्ति ते ॥

એવા હંમેશાં સમતોલપણું સાચવનારા અને મને પ્રતિપૂર્વકે બળનારાને હું બુદ્ધિયોગ આપું છું. તે વડે તેઓ મને પામે છે.

તેષામેવાનુકર્યાર્થમેહમજ્ઞાનજં તપઃ ।

નાશયાપ્યાત્મભાવસ્યો જ્ઞાનદીપેન માત્સ્વતા ॥

એટલે કે, તેઓની ક્ષાની ખાતર હું-જે-તેઓનાં હૃદયમાં રહેલા છું તે; અજ્ઞાનમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા અધિકારનો નાશ કરે છું, અને જ્ઞાનરૂપી દીવારૂપે પ્રગટ થાઉં છું.

ઉપરના શ્લોકોથી આપણને જણાશે કે યોગાચાર્યે આપણને પોતાના જ્ઞાનનો પ્રકાશ આપવાનું વચન આપ્યું છે. ખીટી રીતે નેહ્યો તો એ પ્રકારનો દસ્તાવેજ છે. પરંતુ આપણે તે પ્રમાણે વર્તીએ છીએ ખરા? આપણું ચિત્ત પ્રભુમાં ચોટ્યું છે કે ભૌતિક સંપત્તિ મેળવવામાં અને જગતનો મોજશીળ વધારવામાં છે? આપણા પ્રાણ એમના પ્રાણ સાથે નેહાયેલા છે? આપણા પ્રાણ તો આજે પૈસા મેળવવામાં અને સ્વાર્થ સાધવામાં નેહાયેલા છે. જીવ, જગત અને ઈશ્વરનો આપણે સંબંધ સમજીએ, ઈશ્વરના સત્ ચિત્ત અને આનંદનો સ્વભાવ સમજ્યાનો પ્રયત્ન કરીએ, ઈશ્વરની વિમૂર્તિએ અને ખૂબીએ અનુભવીએ અને તેમાં આપણને આનંદ આવે, અને સાથેસાથ વૃત્તિ અને નું સમતોલપણું સાચવીએ તો પ્રથમ આપણને બુદ્ધિ-

યોગ આપે છે. તે યોગથી આપણે અધિકાર નાશ પામે છે. આજે જગતમાં નિરાશા, ચિંતા, ભય, વ્યાધિ, લોહીનું કળાણ આદિ મગજના રોગો વિગેરે અનેક વ્યાધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિઓ રહે છે તેનું કારણ એ લાગે છે કે ભગવદ્ગીતાનો આ આદેશ આપણે ખૂલી ગયા છીએ.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં એવી લખ્યતા અને વિચ્છતા રહેલી છે, કે જેનું ૪૯ લાખમાં લાખાંતર થયેલ છે. અને ૪૯ દેશો તે સમજ્યાને પ્રયત્ન કરે છે. યોગાચાર્ય શ્રીકૃષ્ણે અલ્પ અને રક્ષણનો સદેશ ગીતાછમાં આપેલો છે અને કેટલાંક વચનો આપેલ છે, અને કેટલાંકે દસ્તાવેજો કરી આપેલા છે.

અપિચેત્સુદુરાચારો મજ્જતે મામનન્દ્યમાક્ ।

સાધુરેવ સ મન્ત્રઘ્યઃ સમ્યગ્વ્યવસિતો હિ સઃ ॥

ક્ષિપ્રં મર્વાત ધર્મસા શચ્ચક્રાન્તિં નિગચ્છતિ ॥

કોન્તેય પ્રતિજાનીહિ ન મે મક્તઃ પ્રણયતિ ॥

મનુષ્ય ગમે એવા દુરાચારી હોય, પરંતુ તે અનન્ય-ભાવથી મારો ભક્ત થાય તો તેને સાધુ ગણવે નેહ્યો, કારણ કે તેણે પસ્તાવો કરીને જીવનમાં સારા થવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. તે માણસ તાત્કાલિક ધર્મમાં થઈ શકે છે, અને તેને પરમ યાન્તિ મળી શકે છે.

અર્જુન! તું નક્કી જાણ કે મારા વક્તવો કદી નાશ થતો નથી. અહીં 'ભક્ત' એટલે પ્રભુના ભાગ બનવું તે. એટલે જેના દ્વારા પ્રભુનાં કાર્યો થતાં હોય, જેના હૃદયદ્વારા પ્રભુનો પ્રેમ વહેતો હોય, જેના મનદ્વારા પ્રભુનું જ્ઞાન વહેતું હોય, જગતમાં અનેક રાજામહારાજાઓ, યોદ્ધાઓ, રાષ્ટ્રપતિઓ, રાષ્ટ્રના પ્રભુઓ થઈ ગયા, પરંતુ ભક્તો જ અમર થઈ ગયા છે, કે જેમની કચાઓ જીવનના આદર્શો આપે છે.

યેનુ સર્વાગિ કર્માગિ મયિ સંન્યસ્ત મત્પરાઃ ।

જનન્દ્યેનૈવ યોગેન માં ધ્યાયન્ત ઉપાસતે ॥

તેષામહં સમુદ્ધતાં મૃત્યુમંસારસાગરાવ્ ॥

જે મનુષ્યો અનન્યયોગથી પોતાનાં સર્વ કર્મો મને એટલે પરશ્વજને અર્પણ કરે છે. મારું ધ્યાન કરે છે તેઓને મૃત્યુરૂપી સંસારસાગરમાંથી ઉદારનાર, બચાવ-

નાર હું છું. આખી ભગવદ્ગીતામાં ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ મામ્, જહમ્ અને મમ શબ્દ વાપરે છે, તે પરબ્રહ્મને માટે વપરાય છે.

ત્રીજું વચન એ છે:—

મમના મય મદમક્ષો રથોંજી માં નમસ્કુરુ ।

મામવૈવ્યસિ યુક્તૈવમાત્માને મપરાયણઃ ॥

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે; તું મારૂં મન ખન અને સર્વમાં તું મને એટલે ધધરને જોતાં રીખ. એટલે ભગવદ્-ગીતાનું રહસ્ય એ છે કે, આત્મકત ભાવે કર્મો કરવાં, જે કર્મ કરવાં તે ધધરને ચાંપણ કરવાં, અને સર્વમાં ધધર જોતાં રીખવું.

શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનને બોધ આપે છે કે-તું જેને સર્વ કહે છે, તે તારા લોકીનાં સર્ગ છે; આત્માનાં સર્ગ નથી. અર્જુન પોતાનાં અને પરમાં વચ્ચે ભેદ જોતો કરે છે. તે તેની આસક્તિ અને મોહ છે. અર્જુન આસક્તિને અંગે સ્વધર્મને દૂર રાખ્યા માગે છે. કર્તવ્ય કર્મ કરતાં જે મોહ આડે આવે છે, આસક્તિ આડી

આવે છે, તેને શી રીતે દૂર કરવાં, તેની સાથે શી રીતે ધધરનું તે સમખતવા માટે ગીતાસાંજનો જન્મ થયો છે.

અગરમા આખામને છેવટે શ્રીકૃષ્ણ પૂછે છે; અર્જુન! તારો મોહ ગયો કે? અર્જુન જવાબ આપે છે; મારો મોહ નાશ પામ્યો છે. એટલે કે જેમ કપીરજીએ કહ્યું છે તેમ:—

ગુરુપાંજન પાયો, પાયો મૈને ભાઈ.

રામ વિના કહુ જનત નાહિ, અંદર રામ, બહાર રામ, જહાં દેખો વહાં રામ હી રામ.

સર્વત્ર પ્રભુનાં દર્શન થાય ત્યારે આત્મ સ્વરૂપ જાણે છે. ભેદ ન નામના કવિને લીધું લીધું ધાસ જોઈને એ પ્રભુનો હાથગ્રાસ્ય છે, તેમ લાગ્યું. શેકરપીયર કહે છે કે, “પણી તો માણસને પયરમાંથી પ્રવચનો સંભળાય છે. અરુણમાંથી વેદ મળે છે.” એવી દષ્ટિ આવી એટલે જીવનમાં કંઈકો નહિ પણ રસ જામશે. એક પ્રકારની મુક્તાવસ્થા જીવનમાં જિતરશે. હૃદયમાં પરમ આનંદ જામશે. એ જ ભગવદ્ગીતાના ચોમનું રહસ્ય.

હમેશ સત્યનો જ જય થાય છે, એ શ્રદ્ધા મનુષ્યને ખોટા આચરણથી મુક્ત રાખે છે. ગુરુમાં અગર મહાત્મામાં શ્રદ્ધા રાખનારા મનુષ્યો તેઓ પાપકર્મ કરતા નથી. સદ્ગુણમાં શ્રદ્ધા હોવાથી હર્ષણ આચરતા નથી, કારણ જેવી શ્રદ્ધા તેવું વર્તન હોય છે. દેવીમાન સંખમાં મનુષ્યની શ્રદ્ધા કેવી છે તેની તપાસ કરવાની જરૂર નથી, તે ણિનગરૂં છે. કારણ, જે કોઈ મનુષ્ય આસુરી પાપવૃત્તિમાં પડી રહેતો હોય અને તે, “બુદ્ધ ભગવાને લોકોના ભલા માટે સંસાર ત્યજ્યો,” અથવા “તેઓ ધ્રિવરના અવતાર હતા,” અથવા તે પોતે “ધર્મ પ્રમાણે વર્તે છે,” વગેરે બોલી બતાવે તેનો અર્થ શો? એ શ્રદ્ધા શા કામની? “અમુક મનુષ્ય કેવું જીવન ગાળે છે?” “કરોડીના ગસગે તે કેવી રીતે વર્તે છે?” આ પ્રશ્નો પૂછ્યા જેવા છે. આ પ્રશ્નોના જવાબથી તે મનુષ્ય આસુરી કે દેવી સંપત્તિને માને છે તેની ખાતરી થતો.

સદ્ગુણના પ્રતાપમાં જેને શ્રદ્ધા છે તે મનુષ્ય શુદ્ધિપત્ર, આધ્યાત્મિક અથવા ભગવત્તય જીવન ગાળે છે, કારણ સદ્ગુણમાં ધ્રિવરનાં વાસ છે. અરે, તે શ્વરનું રૂપ છે; અને જે મનુષ્યને સર્વોત્ક્રમ કલ્યાણદારી પ્રભુમાં મક્કમ અને અચળ શ્રદ્ધા છે, તે તેના પાપ ને દુઃખમાંથી જલદી મુક્ત થઈ જાય છે.

નોંધ—સંઘના સભાસદની વાર્ષિક શી માત્ર આર આના આપી સંઘના સભ્ય બનેા બહારમાથી શી મોકલનારે પાંચ આનાની ટીકટો મોકલી આપવી. તેમને જે રંગમાં છપેલ, ઘરમાં વસાવવા લાયક “શરણગત દીનાર્ત” નો આખો ચક્રિતમંત્ર જેટ તરીકે મોકલી આપવામાં આવશે. જે બાઈ-બહેન ૧૦૦ ઉપરાંત સંખ્યા નાંધી આપશે તેમનું નામ માસિકમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે.

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેના ઠેકાણે 'વિશ્વસંગલ'નું

લેખાનુભવ

પાછી પહેાંચ મેળવીને બરી શકાશે.

પંડીત નારાયણ મુળજી પુસ્તકાલય
કલબારેવીરોડ મુળજી નં. ૧
શ્રી મુળજી કરવાઈ, દલેસોપ ડેપો કલેક્ટર
શ્રી રામચંદ્ર તવાડીને નામે સંલગ્ન
મહેન્દરાય દયાજીકર ટાઇપ C/O સરજી
ઓફિસ, કાચાલય બાલાજીરોડ-સુરત
અનુપરામદાસ નવીનદાસ ડાંગવાળા
મિત્રમુદ્રા ગોલવાડ સુરત.

ડી. એન. અમરે કમ્પીટી બ્લક સુરત.
પ્રકાશકે રેસાઈ બપરે બ્લક-સામુદય
પટેલ હનુભાઈ શીવાભાઈ
શ્રી રામચંદ્ર દાધીપોળ બટોદરા
અનુપરામદાસ દલેસોપદાસ પ્રકાશક
લીમડા પોળના નામે બટોદરા
મદાસની મેજાલ રોડ, ન્યાયમંદિર
પાસે, હનુમાન ચક્રા, વડોદરા.
નર્મદાજીકર ધર્મચંદાવ પાક
રાવપુરા, એગ્રીકલ્ટરિંગ કોલેજના બટોદરા
દવા ઈસ્ટ્રીક્ટ રોડ મોડુલનાયલ મંદિર
હવાવાડા
અનુપરામદાસ બાલકાલ પ્રકાશક
શ્રી સત્યનારાયણ અનુભવગતી મેનેજર
રજીસ્ટ્રારનાઈ ધર્મચંદાઈ
ડે. સમુ નારાયણ દામોદરદાસના
ફાને પાદરા.

સાન્તિલાલ ડાંગવાલ-મુકેસેવર બાપોદ
મીનમલાલ ડાંગવાલ કાશીનાથા ઉમરેક
કુબીપ્રસાદ ધર્મા રખાલીધેરી
બારાદાનુ કુબન મોરખી
મોરખનદાસ વલ્લભભાઈ પટેલ (સર)કેર મસક
કેર મુદરાવાલ તેજસીભાઈ- હારીવ

ઉનમીડાભાઈ કાશીભાઈબલરમીધીરસક
વેખુવ પ્રિન્ડરી બિરસક
પા. અંબાલાલ કાશીભાઈ અંબાલાલનીઆદ
રેસાઈ મધુસુદન મનલાલ રેસાઈવગે
રામદાસભાઈની ખડકી નવીઆદ
શ્રી સોભામ કંબરેસર શાવસારવાડ,
કાળીદાસ લલ્લાલ વરો-સ-મે-વરો
મીલીકાઈ નેલાલાઈ નડુભાપાસે પેટલાલ

અમદાવાદ
મધુસુદન ભોજીલાલ યાદ
કુલ્લુભાવાડા, કુભારવાડા. ૭૨૧/૧,
મોદનલાલ બદેચરદાસ મદેલા ટાઇપુર
બનમાળી વાંકાની પોળ
અત્તીન એન કે રીચીરોડ
લક્ષ્મી લીલાસ દોડલ પાસે
પટેલ અંબાલાલ સુનોલાલ
કુલ્લુભાવાડી પોળ ટાઇપુર
પટેલ ચંદ્રલાલ નારાયણસ
નવી વડવાળી પોળ ટાઇપુર
મદાસજી સીદારામભ ધર્મા મંદિરની
પોળ સોનીની પોળના મિડા કપર
ટાઇ સોમચંદ અંબાલાલ મદીયાળી વગા
નર્મદાજીકર મુળજીકર રાવપુર કાપડવાડ
કેર પ્રકાશ રીચીરોડ પ્રુવ નીમે
ચંદ્રલાલ માલવચાવ બાલકાલ ટાઇપુર
કુભારાની પોળ
દવા ઈસ્ટ્રીક્ટ રોડ

વાડપોળ-પ્રામી ખાડીયા
સાન્તિલાલ ડાંગવાલ બકે
મોમલીપુર દરવામ પાસે લીંબાદીશેરી
લીંબાલાઈ સુખદાસ એપાર
થુ. દોરિયા દવા પાસે અસાવા
પુલલાલ એકેર ત્રીવેદી નવા વાડા

નામજીભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ,
સરસપુર, પાટણની ચાલી, રમ નં. ૨૫૮
ચંદ્રલાલ એકદાસમ ડીક્લિત
સત્યનારાયણના મંદિર પાસે ટીકટો
કુભાર બનરાજ ટ્રે.કમની-મહેલાલા
પટેલ સાન્તિલાલ ડાંગવાલ નાવલી
સામગ્રીસ એપવલ મદુના
નારાયણભાઈ પ્રેમચંદ નાંધી બ્લક પોળકા
મોરખનદાસ ડાંગવાલ મોરખનામોરી ધંધુકા
દર્મદાસમદીલાલસાદકુભાલાવાડા મોરખના
મદીલાલ બ. ટાઇ ટા. બોરીસ
હનુમાન આશ્રમમીકસન. ૧૧૨૨ નેડાકો
ટાંડીલાલ નાપુભાઈ ઘનાજી
મદારાજ દોરીલાલ ડાંગવાલ
પો. ટા. ૧૩૮ ટાંખા
લીલાધર પુરોષોત્તમદાસ વેદ ટાંખા
લાલજીભાઈ ચિરધરલાલ રોરી
ડી. પી. ભવત પો. ટા. ૧૩૮ મોરખનાસ
અનુભવ પાક કાકોર
કા. કાનજીભાઈ કાનજીભાઈ અંદરજી
વળસીલાઈ રેવા નાકા પાસે, રાજકોટ
રવીલાલ દરજીવદાસ ત્રીવેદી રાજકોટ
નરસેરામ કુંવરજી કેર વાંકાનેર
કમિલેર પુસ્તકાલય અમરેદી
રેસાઈ પરસોદમદાસ લીલાલાઈ રોડિના
નાનાલાલ એન ત્રીવેદી સીકેકાના
અનંતાવ મોદનલાલ બક.

કાશીદાસની ટીકો કમુલીવાડ બાવનવર
પટેલ વિઠ્ઠલાલ નારદાસ મેડા
મદાસકેર દિંમલદાસ રે
પો. ટા. મં. ૪૨૫ મોરખના

આત્મસુખ

એક છેક નાનું ગાળક, જે હજુ માંડમાંડ ગોઠણીએ આવતાં શીખ્યું હતું, તેણે એક સમયે પોતાના પડછાયા જોયો. તેને તે દર્શી આજળ ચીકી જવાઈ. બાળકને તે પોતાના પડછાયાનું માથું પકડવાનું મન થયું. તે પડછાયાના માથા તરફ ગોઠણીએ-ગોઠણીએ ચાલવા માંડ્યું. જેમજેમ તે આજળ ગયું-તેમતેમ તેના પડછાયા પણ આજળ ને આજળ ગયો. પડછાયાનું માથું પોતાના હાથમાં ન આવવાથી બાળકે રડવા માંડ્યું. ચાલતાંચાલતાં તે ધબ ધબને પડી ગયું, તો તેની સાથે તેના પડછાયા પણ પડી ગયો. જરા ઊંચું થઈને ફરી પડછાયાનું માથું પકડવા લાય છે, ત્યાં ફરીથી તે પડી ગયું. તેની માતાને આ જોઈ દયા આવી. તેણીએ બાળકના હાથ લઈ તેને માથે અડકાડ્યા. એટલે તુરત જ પડછાયાનું માથું બાળકના હાથમાં આવ્યું. તેને સંતોષ થયો અને તે છાનું રહ્યું.

આ જ પ્રમાણે તમે તમારું માથું પકડો. એટલે તેની સાથે જ તમારા પડછાયાનું માથું પણ પકડાશે. સ્વર્ગ અને નરક તમારા આત્મામાં જ છે; શક્તિ, આનંદ, સંપૂર્ણ સુખ અને જીવનનું મૂળ એ તમારી પોતાની અંદર જ છે. તમે પણ કોઈ વસ્તુને લાંબવા માગતા હો, કોઈ પણ ચીજ પ્રાપ્ત કરવા માગતા હો, તો તમારા પડછાયા પાંછળ ફોડો. નહિ; પરંતુ તમે તમારા માથાને જ પકડો. તમે ગદાર કાંઈ મારવા ઝેડી હો, ગદારની વખાણો ફેડી હો, ગદારની પોતાઈ, ઈર્ષિ, સુખ-બોગની આકાંક્ષાઓનાં મનોરાજીયો રચવાં છોડી દો. તમારે જે માટે એ બધું જોઈએ છે તે તમારી અંદર જ છે તમે ગદારના પડછાયા ઉપરથી નિરુદ્ધ થઈ અનર્થુખ બનો. પછી તમે જોશો કે મનમંડળના તારાઓ તે તમારી ઉપલવેલી સિદ્ધિ છે. તમે જોશો કે પ્રેમનાં સર્વ વિષયો, ફનિયાના સઠળ મોહક અને આકર્ષક પદાર્થો-એ તમારાં પોતાનાં જ પ્રતિબિંબો-ફેવળ તમારી પોતાની જ છાયા છે. છતાં એ કંઈ અયોગ્ય છે કે એ તુચ્છ છાયાઓની આતર આપણે આપણી જાતને-કે જેનાં પડછાયાં-હજી નાખીએ છીએ. ભૂલી જઈએ છીએ. અને જીવંતોડ મહેનત કરીને, અને અપ્રયત્ન કરીને આખરે માત્ર પૂમાડાનાં બાચકા જ મેળવીએ છીએ.

કુખને માટે ગદાર કાંઈ ન કરે. કુખનું કામ તમારી પોતાની જ અંદર છે. ગદારનું કુખોથી નિરુદ્ધ થઈ તે, તમારા આત્મસુખને અનુભવ કરતાં શીખે. એક વખત મન મૂકીને તેના સ્વાદ લેવાનો પ્રયત્ન કરે. પ્રડછાયાને સામે માની સારી વસ્તુની ઉપેક્ષા ન કરે. સંપૂર્ણ અને શાશ્વત સુખનું ધામ તમારી પોતાની અંદર જ છે. તમારા અનંતકરણની સજ્જિતું તેના તરફ વલણ કરે અને તેને તમે પ્રાપ્ત કરે. એનાથી તમારી સર્વ કામનાઓ પૂર્ણ થઈ જશે અને સર્વ દુઃખો તથા આર્પિત્યોનો અન્ત આવશે. એ સુખને માટે મેટા-મેટા સમાટોએ સાધ્યાં છોડેલાં છે. એ સુખને અનુભવ કરનાર અભિમહર્ષીઓ સમાધાના પણ સમાદ થઈને વિચરતા હતા. તે જ સુખ, તે જ અર્થ, તે જ બાંહેધ તમારી અંદર છે. પડછાયાને પકડવા છોડી દે. તેના તરફ મોં ફેરવીને જુઓ. હ. ઈ. સ.

—સ્વામી શમતોષ

ਵਿਦਾ ਮੰਗਿ

ગ્રાહકોને અગત્યની સૂચના

મહાંભારત સંપૂર્ણ મેળવવા માટે જનતા અને ગ્રાહકોની મોટા પ્રમાણમાં માંગ હોવાને લીધે મહાભારતનો ત્રીજો અને ચોથો ખંડ જલદી તૈયાર થઈ રહ્યા છે. ગયા અંકમાં જે બે વર્ષના સામઠા લવાજમ-રૂ. ૧૦-૦-૦ નાં મનીઓર્ડરફોર્મ મૂકવામાં આવ્યાં હતાં તેમાંનાં ઘણાંખરાં ભરાઈને આવી રહ્યાં છે. અને વી. પી. મોકલવાના ઓર્ડરો પણ સારા પ્રમાણમાં નોંધાઈ રહ્યા છે. મહાભારતના ત્રણ ખંડો લઈને ચોથો ખંડ ન લેનાર બાગ્યે જ હોઈ શકે. તેથી અમે એના નિર્ણય ઉપર આવ્યા છીએ કે જેમનાં મનીઓર્ડરો આવેલાં છે તે સિવાયના બધા ગ્રાહકો ઉપર ત્રીજો ખંડ તૈયાર થયે તેને બે વર્ષના સામઠા લવાજમ તરીકેના રૂ. ૧૦-૪-૦ ના વી. પી. થી મોકલવો. તે અનુસાર માથશુદ્ધમાં ત્રીજો ખંડ તૈયાર થતાં ગ્રાહક મહોદયો ઉપર તે રવાના કરવામાં આવશે. જેઓ વી. પી. સ્વીકારવા માગતા ન હોય તેમણે અને જેઓ બે વર્ષના સામઠા લવાજમને બદલે એક જ વર્ષના લવાજમથી વી. પી. મંગાવવા માગતા હોય તેમણે કૃપા કરી તેની સ્પષ્ટતા કરતું એક ત્રણ પૈસાનું પોસ્ટકાર્ડ લખી જણાવવું. જેથી કાર્યાલયને નિરર્થક પોસ્ટેજ ખર્ચનું નુકસાન ન થાય.

જેઓને પાકા બાઈન્ડીંગના ખંડો જોઈતા હોય તેઓએ પણ તે માટે પોસ્ટકાર્ડ લખી જણાવવું. પાકા બાઈન્ડીંગનાં રૂ. ૩૫ થાય છે.

સામઠું લવાજમ ભરનારને મહાભારતનો ચોથો ખંડ વહેલો વાંચવા મળે છે અને લવાજમમાં દસ ગાના ઓછા થાય છે.

જે મહોદયો વી. પી. મોકલવા સૂચના ન આપે તેઓને વી. પી. સ્વીકારી લેવા વિનંતિ છે.

વી. પી. સ્વીકારનારાઓને ચેત્ર માસમાં ચોથો ખંડ તૈયાર થયે તુરંત જ રજિસ્ટર્ડ બુકપોસ્ટથી મોકલી આપવામાં આવશે.

સત્સંગ જનવત્પરાત્મવિષયે મક્તિ સમુદ્ઘર્ષયત્ । કામોદ્વેગકુમાર્ગદમ્ભજનકં સાહિત્યમુન્મૂઢયત્ ।
 ષર્પદેયમનુસર્પણં પ્રશમ્યત્સન્દર્શયત્સર્વાતિ, સંજાતં લલ્લ 'વિશ્વમંગલ' -મપાકર્તુઃ જગદુર્ગવિમ્ ॥

વર્ષ ૧૭ મુઃ : પૌષ-૨૦૦૬ : જાન્યુઆરી-૧૯૫૦ : અંક ૧૦ મે

સ્થિતિમાની માનવીઓને

[ભજ સે રંગીલા રસોડા, કમર કસી-કસી રે....રાત]

લેવું-દેવું હરિને હાથ, માનવ ફાંફાં મારે છે-રેક,
 એના ધરની સઘળી વાત, માનવ ફાંફાં મારે છે....લેવું-(૧)

જેવું લાખિયું જેના ભાગ્યે, મળતું તેવું તો વધુમાગ્યે,
 નહિ તો ધસવા પડશે હાથ, માનવ ફાંફાં મારે છે .. લેવું-(૨)

જન્મ, મૃત્યુ અને સ્થાન, એનું ખહેલેથી જ વિધાન,
 નક્કી દહાડો અને રાત, માનવ ફાંફાં મારે છે....લેવું-(૩)

'પુનિત' પ્રભુ તણું ન્યાંમતું, યાણું નહિ ત્યાંઓણું વસું,
 સાચો જામો એનો સાથ, માનવ ફાંફાં મારે છે....લેવું-(૪)

શ્રી 'પુનિત'

સંપાદકીય

પરમ કૃપાળુ પરમત્માની કૃપાથી 'વિશ્વમંગલ' તેના વાચકો આગળ આ દશમો અંક રજુ કરે છે. દિનપ્રતિદિન વાચકોની તે વિશેષ પ્રીતિ સંપાદન કરી કહ્યું છે તે એક આનંદની વાત છે. મહાનુભાવ લેખકો અને ગ્રાહકોએ તેને પોતાનું ગણીને, પોતાનો સહકાર આપ્યા કર્યો છે, એને લીધે તેનામાં એવા ગુણો પ્રગટયા કે જેથી તેને શિષ્ટ પુરુષોના સમાજમાં, સત્સંગક્ષેત્રોમાં અને ધર્મપ્રિય સંસ્કારી ગૃહસ્થોનાં ગૃહોમાં સ્થાન પ્રાપ્ત થઈ શક્યું છે.

આ દશમા અંક પછીના બે અંકો પછી 'વિશ્વમંગલ' તેના ચોદમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરશે; પરંતુ તેના ચોદમા વર્ષનો વિશેષાંક એટલે મહાભારતનો તૃતીય ખંડ તેના ચાલુ તેરમા વર્ષના અગિયારમાં અંક સાથે જ પ્રગટ થઈ જશે. મહાભારતના ચારે ખંડો મેળવવા માટે જનતામાંથી જે મથગ આવી રહી છે અને ગ્રાહકો તરફથી પણ અમને એવી સૂચનાઓ થઈ છે એને લીધે અમે મહાભારતના ત્રીજો અને ચોથો ખંડ જલદી તૈયાર કરવા પ્રેરાયા અને એ અનુસાર અમે ત્રીજો ખંડ આવતા માઘ માસની શરૂઆતમાં અને ચોથો ખંડ ચૈત્ર માસમાં તૈયાર કરીને વાચકો આગળ રજુ કરી શકીશું.

ગયા અંકમાં અમે ત્રીજા અને ચોથા વર્ષના સામટા લવાજમ તારીકે રૂ. ૧૦-૦-૦ મોકલવા માટેનાં મનીઓર્ડર ફોર્મ મોકલ્યાં હતાં, તે અનુસાર ઘણાં લવાજમો આવી રહ્યાં છે અને ઘણાંના વી. પી. મોકલવા માટેના ઓર્ડરો આવી રહ્યા છે. તેથી અમે એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યા છીએ કે જે ગ્રાહકોનાં મનીઓર્ડરો આવેલાં છે તેમના ઉપર અંક તૈયાર થયે રજીસ્ટર્ડ બુકપોસ્ટથી રવાના કરી દેવો અને જેઓ તરફથી વી. પી. મોકલવાની સૂચનાઓ આવી છે અને નથી આવી તે દરેકે મહાનુભાવો ઉપર ત્રીજા અને ચોથા ખંડના વર્ષના લવાજમ રૂપે રૂ. ૧૦-૪-૦ ના વી. પી. થી ત્રીજો ખંડ મોકલી આપવો. અમને ખાતરા છે કે જે ગ્રાહકોના વી. પી. મોકલવા માટેના ઓર્ડરો નથી આવ્યા તેઓ પણ મહાભારતો ત્રીજો અને ચોથો ખંડ તેમજ વિશ્વમંગલના અંકોનું વાચન મેળવવા માટે ઉત્સુક છે. તેથી ત્રીજો ખંડ તૈયાર થયે બે વર્ષના સામટા લવાજમ માટે તેઓ ઉપર ત્રીજો ખંડ વી. પી. થી રવાના કરવામાં આવશે. જેમનાં વી. પી. સ્વીકારશે તેઓને ચૈત્ર માસમાં મહાભારતનો ચોથો ખંડ તૈયાર થયે રજીસ્ટર્ડ બુકપોસ્ટથી મોકલી આપવામાં આવશે અને બે વર્ષ સુધી તેમને વિશ્વમંગલના માસિક અંકો મોકલવા ચાલુ રહેશે.

જે ગ્રાહકબંધુઓ વી. પી. સ્વીકારવા માગતા ન હોય અથવા જે બાંધઓ એક જ વર્ષનું લવાજમ લેવા માગતા હોય તેઓ અમને એક ત્રણ પૈસાનું પોસ્ટકાર્ડ લખીને વી. પી. ન મોકલવાની અથવા એક જ વર્ષના લવાજમનું વી. પી. કરવાની સૂચના આપવા કૃપા કરે કે જેથી તેમના ઉપરનાં વી. પી. પાછાં ફરે નહિ અને કાર્યાલયને નિરર્થક પોસ્ટેજ ખર્ચનું નુકશાન ન થાય.

જે ભાઈઓ ચાર વર્ષનું સામટું લવાજમ રૂ. ૨૦-૦-૦ ભરીને ગ્રાહક થયેલા છે તેઓને પણ ત્રીજો અને ચોથો ખંડ-પાકા ગાઈન્ડીંગના-તૈયાર થયે રજીસ્ટર્ડ બુકપોસ્ટથી મોકલી

આપવામાં આવશે. તેમજ સંપૂર્ણ મહાભારત માટે જેમનાં રૂ. ૫૪નાં મનીઓર્ડર આપેલાં છે તેમના ઉપર પણ ખરો તૈયાર થયે સ્વાના કરવામાં આવશે.

જે સાધુઓને ત્રીજો અને ચોથા ખંડ પાકા બાઈન્ડીંગના લેવા હોય તેમણે બે રૂપિયા વધુ મોકલવા અથવા વી. પી. મંગલવું હોય તો પાકા બાઈન્ડીંગનું રૂ. ૧૨-૪-૦ નું વી. પી. મોકલવા સ્પષ્ટતા કરવી. કે જેથી દરેકની માફક તેમના ઉપર રૂ. ૧૦-૪-૦ નું સાદા બાઈન્ડીંગનું વી. પી. સ્વાના કરવામાં ન આવે.

ત્રીજો ખંડ સારી છપાઈથી અને સુંદર યિંગેથી તૈયાર થઈ રહ્યો છે. બીજા અઠાના ભેંમાં ટાઈટલ ઉપરનાં ત્રિરંગી ચિત્રોને બદલે આના ઉપર સુંદર ત્રિરંગી ફોટો-ચિત્ર મુકવામાં આવનાર છે. આ ત્રીજા અને ચોથા ખંડોમાં એક જ અંકનો સમાવેશ થાય છે. તેથી બીજા વિશેષકોને જેમ ચૈત્ર અને વૈશાખ-બે માસના અંકો ગણવામાં આવતા હતા તેમ આ અંકો ન હોવાથી, આ અંકોને કેવળ ચૈત્ર માસના અંકો ગણવામાં આવશે. જેથી ગ્રાહકોને વિદ્યમંગલનો વૈશાખ માસનો અંક ભુલો મળશે. મહાભારત શા માટે વાંચવું જોઈએ ?

‘જે મહાભારતમાં છે તે સર્વમાં છે અને જે મહાભારતમાં નથી તે ક્યાંય નથી.’ જીવન-વિકાસની બધી સામગ્રીઓ આપણને મહાભારતમાં પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલી લેવા મળે છે. વેદો અને ઉપનિષદોનું તત્ત્વજ્ઞાન મહાભારતમાં હોકલેખ્ય રીતે નિરૂપિત થયું છે. સતત્સુખતીય, શ્રીમદ્-ભગવદ્ગીતા, અતિપર્વ અને યાજ્ઞનાં પર્વોમાંનું સર્મ, અર્થ-કામ અને મોક્ષનું જ્ઞાન મહાભારતને પાંચમો વેક બનવાની યોગ્યતા આપે છે. એ ઉપરાંત મહાભારતમાં આવેલાં પુરાણોમાં અનેક દૃષ્ટાંતો પણ તેના વાચકોનાં અંતઃકરણ વિશુદ્ધ બનાવે છે. રાજનીતિ, ધર્મનીતિ, અર્થનીતિ, તેજસ્વિતા, વીરતા, વિનય, સહાયાર વગેરેનાં દર્શનો મહાભારતમાં સ્પષ્ટે સ્પષ્ટે એકામ વાચકના હૃદયમાં તેને ગુણોનું સ્થાપન કરે છે. મહાભારતની પ્રશંસા અનેક રીતે કરી શકાય એમ છે. અથવા મહાભારતની પ્રશંસા કરી શકાય એમ છે જ નહિ. કારણ કે કોઈ પણ પ્રશંસકો તેની પૂરેપૂરી પ્રશંસા કરી શક્યા ન હોવાથી પોતાના કાર્યમાં પરાજિત જ બન્યા છે. આવા શ્રેયને શ્રી ‘ગીતા ગ્રેસ-ગ્રેસપ્રખર’ લોકલેખ્ય રીતે પુષ્ટકા ચિત્રો સાથે પ્રકટ કર્યો અને તે બહુમાન પામેલા અન્યને અને આ રીતે શુભરાતી જનતા આગળ મૂકીએ છીએ. આ મહાભારતમાં પરિચિત શુભરાતી ભાષા, પરિચિત શૈલી, પરિચિત ગુંદો, સરળતા અને પ્રસંગે પ્રસંગે ચિત્રો હોવાથી સર્વ દોષ રસપૂર્વક વાંચી શકે એમ છે. આ રીતે મહાભારતની સંસ્કૃતિની રત્નખાણ સર્વલેખ્ય બની છે અને તે પણ રૂ. ૧૪ જેટલા સ્વલ્પ મૂલ્યે મેળવી શકાય છે.

આ મહાભારતના પ્રચાર દ્વારા સમાજના લોકોમાં નૈતિકતા, તેજસ્વિતા, સરળતા, આત્મ-ભાવ જેવા સફળો બળશૂન થાય અને તેમને પોષણ મળે એવો અમારો હેતુ છે. આપણી પ્રવૃત્તિના પણ સંસ્કારો સુધરે અને તે પોતામાંના આસુરી ભાવોને નષ્ટ કરી દેવી ભાવોથી સંપન્ન બને એ કામ મહાભારતદ્વારા થઈ શકે એમ છે. તેથી અમે વારંવાર આગામી ધર્મપ્રિય ગ્રાહકોને મહાભારતનો પ્રચાર કરવા વિનંતિ કરીએ છીએ. આપ પોતાની યોગબાણનાં ભેત્રોમાં, મિત્રમંડળમાં, સબંધીઓમાં મહાભારત અને વિદ્યમંગલનો પ્રચાર કરી આ સંસ્કારમાં આપનો સહકાર આપી શકો છો. પરમાત્મા સર્વનું કલ્યાણ કરે !

સમાજની સલામતી શામાં છે ?

.....ત્યાંમુખી રામરાજ્ય અને સર્વોદયના સિદ્ધાન્તો સમાજને માટે સફળ બનવાની શક્યતા નથી.

જો મનુષ્યસમાજ નિર્ભય અને મુખી થવા ઇચ્છતો હોય તો તેમાંથી બીજાં પ્રાણીઓની હિંસા જમી લેઈએ.

બંધારણ-વિધાયકો, શાસનમવર્તકો અને સમસ્ત પ્રજાએ અમલમાં મૂકવી જોઈતી આવશ્યક હકીકત.

લે. શ્રી. જયનારાયણ ભટ્ટ, વેદાન્તશાસ્ત્રી

આ લખાણમાં સમાજમાં ચાલી રહેલી હિંસાને દૂર કરવાની આવશ્યકતાનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

હાલનું રાજ્યતંત્ર લોકશાહીના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે અર્થાત્ પ્રજાસત્તાના ધારણે ચાલી રહ્યું છે. તેમાં દરેક વ્યક્તિનું વ્યક્તિત્વ રક્ષાય, કોઈપણ માણસને કોઈનીથી અન્યાય અથવા બળજબરીના ભોગ ન બનવું પડે એવી ભેગવાઈ (આ રાજ્યતંત્રમાં) કાયદાના આધારે કરવામાં આવેલી હોય છે. અને આ બધા કાયદાઓ મનુષ્યો ઉપર લાગુ પડતા હોય છે. પરંતુ તેમાં ખામી અથવા ઊણપ એ છે કે મનુષ્યસમાજ દેવળ એકઠી પોતાની મનુષ્ય-ભવિ વહેજ મનુષ્યભવિતાના આધારે જ નથી નહીં રહ્યો; તેથી મનુષ્યસમાજની રક્ષા અથવા આબાહીનો બીજો જે જે મતિ અથવા પ્રણી-પદાર્થના સમૂહ સાથે સંબંધ હોય તેની સાથે પણ મનુષ્યભવિતિએ કેવી રીતે વર્તવું તેના કાયદા-તેની મર્યાદાઓનું વિધાન રાજ્યતંત્રમાં નિર્ધારિત હોવું જોઈએ.

મનુષ્યભવિતા વ્યવહાર નો ઘણો ગોટો સંબંધ પશુઓ સાથે પણ રહેલો છે. બધાં મનુષ્યો પશુઓનાં ધી-રૂઢ દહિં-છાયા ખાય છે, પશુઓના ચામડાના નોડા પહેરે છે, હિન્દુસ્તાનમાં ખેતીનું લગભગ પાંચ જ કામ બળદોને સ્વાધારે ચાલે છે. આમ મનુષ્યે તો પોષણ, આરોગ્ય અને આપાહી સાથે અત્યંત સંબંધ ધરાવતાં આ પશુઓ ઉપર મનુષ્યોનો અધિકાર અસુક મર્યાદિત પ્રમાણમાં રહેલો જોઈએ કે જેથી મનુષ્યસમાજની રક્ષા અને પોષણમાં આટલું બધું મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવનાર આ પશુભવિતની રક્ષા થઈ શકે.

પશુઓના માંસને વપાર કરવાના અને પશુઓને કાપનારા લોકો ઉપર એવી મર્યાદા મૂકાવી જોઈએ કે જેથી તેઓ મનુષ્યસમાજના આટલા ઉપયોગી પશુધનના નાશ કરીને મનુષ્યસમાજને વિપત્તિ અથવા વિનાશના કિનારે લાવી ન મૂકે.

હવે પશુહિંસા એ મનુષ્યસમાજને કેવી રીતે અને કેટલા પ્રમાણમાં હાનિકારક છે તેનો વિચાર કરીએ:-

જીવની ચેતના અનેક જન્મોમાં અનેક પ્રાણીજીવ, શરીરોમાં ફરતીફરતી બુદ્ધિશાળી અત્યંત જલ્દી લેતી વિકાસ પામી રહી છે. આપણામાં પશુ-પક્ષીઓ કરતાં જે વધુ સમજણ-વધુ જ્ઞાન

દેખાય છે તે એકદમ અકસ્માત જ ઉત્પન્ન થઈ ગયેલું નથી. નીચલાં પાંચોમાં અગ્રયાસ કર્યા વગર જ કેમ એકદમ ભેરો પરીણામોમાં પસાર થઈ જતો નથી. તેથી આપણી ચેતના પણ પશુ-પક્ષીઓનાં અનેક શરીરોમાં જુદોજુદો અનુભવ લઈ વિકાસ પ્રાપ્ત કરવી આ શરીરમાં આવેલી છે. અનેક જગ્યાએથી મળેલા અનુભવો પ્રમાણે તેનો સ્વભાવ અને ખ્યાલો ંધાએલા હોય છે. પશુચેતના એ મનુષ્યજાતિની ચેતનાની નિકટતમ ચેતના છે. તેમાંનાં ગાયો, ભેંસ, ગળદો, ઘોડા વગેરે પ્રાણીઓ પોતાના આખા જીવનમાં મનુષ્ય-જાતિના સંસર્ગમાં રહે છે અને એ રીતે પોતાની અંદર મનુષ્યત્વની છાપ ધારણ કરીને પછીના જન્મે મનુષ્યજન્મમાં આવે છે. એ કે તેમણે તે મનુષ્યત્વ ઉચ્ચ કક્ષાનું ન હોતાં જડના યુગે ધ્રમજીવી મનુષ્યોની કક્ષાનું હોય છે, પરંતુ તે મનુષ્યત્વ પણ ઉચ્ચ કક્ષાના મનુષ્યત્વ તરફ પ્રગતિ કરી રહેલું હોય છે. આમ મનુષ્યજાતિમાં જે આચાર થઈ રહી હોય છે, તે મનુષ્યત્વની મૂંઝીથી ખેંચાઈને-મનુષ્યત્વની છાપ પામીને થઈ રહેલી હોય છે. તેથી મનુષ્યો પશુઓ ઉપર પોતાની જેવી છાપ યાદ છે તેવી જાતના મનુષ્યોનો વધારો થાય છે. મનુષ્યો પશુઓ ઉપર મનુષ્યપણાની છાપ પાડે તો પોતાના સહાયક સેવકો મેળવી શકે અને એ મનુષ્યો પશુઓ ઉપર રક્ષણપણાની છાપ પાડે તો મનુષ્યજાતિ માટે ખતરનાક એવો ઘાતકી, દૂર અને તેનો વિનાશ કરનાર વર્ગ તેઓ મનુષ્યજાતિમાં આવેલો ભેરો.

જે ગોમાતાઓ અને ભેરો કેવળ ધાસથી પોતાનો નિર્વાહ કરીને પોતાનાં જાત્યાઓને ધરાવવાનું દ્વંધ, મનુષ્યોને આપી તેમને હુટપુટ બનાવે છે, પોતાનાં દ્વંધ-દાંડ, ઘી વગેરેથી તેમને દીર્ઘાયુ અને તાકાતવાન બનાવે છે, તે ગોમાતાઓ અને ભેરોને તેમજો જીંદગી સુધી કરેલી મનુષ્યોની આ સેવાનો બદલો મનુષ્યો કલહખાનામાં આપે છે. જ્યારે એ ગોમાતાઓ અને ભેરો કલહખાનામાં પોતાને મનુષ્યો તરફથી એવો બદલો મળતો જોતાં હશે ત્યારે તેમના ઉપર મનુષ્યત્વની કેવા પ્રકારની છાપ પડવી હશે તે સો કંઈ વિચારી શકે. દરેક સચેતન પ્રાણી જેવું વર્તન જુએ છે તેવા સંસ્કાર ધારણ કરે છે. જે ઘરનાં માણસો ચોર, છળ-પ્રપંચ કરનાર, અન્યાયી અને કપટી હોય છે તે ઘરનાં માણસો પણ તેવા જુએ તરત ધારણ કરી લે છે. પોષક પણ એવા શબ્દો મનુષ્યો બોલાવે તેવા બોલતો થાય છે. અને પશુઓ પણ પોતાને જેવા પ્રકારના મનુષ્યત્વનો પરચો થાય છે તેવું મનુષ્યત્વ ધારણ કરે છે. અને બીજા જન્મમાં તેઓ મનુષ્યો સાથે મનુષ્ય જેવું નહિ પણ રક્ષણ જેવું વર્તન રાખે છે. આ રીતે સમાજમાં હિંસક, ખૂની, ઉપકાર પર અપકાર કરનાર, અન્યાયી અને બીજાને ભોગે જીવવાના સ્વાર્થી માણસોનો વધારો થતો બંધ છે. એ માણસોએ વાવેલાં બીજોનું ફળ છે.

ગાયો, ભેંસો, ગળદો વગેરે જ્યારે દ્વંધ આપવાને કે કામમાં લેવાને અયોગ્ય બની બંધ ત્યારે, જ્યાં દ્વંધમાં અને ઉપયોગી ટોરોનું પોષણ કરવાના ધાસચારાની જ તળીં હોય ત્યાં તેવાં નકામાં ટોરોનું પોષણ શી રીતે કરી શકાય ? તેથી તેઓ જૂએ સૂકાઈને દુઃખી થઈને મરે એના કરતાં કલહખાનામાં વસવ તેમનો દુરકો થઈ બંધ એ જુ યોદ્ધા એવો કેટલાક

લોકો પ્રશ્ન કરે છે. તેઓએ વિચારવું જોઈએ કે જેમ ઘરમાં મા-બાપનું પોષણ કરવાની પુત્રોની ફરજ છે એમ જે લોકોએ જે પશુઓનું દૂધ-ધી ખાધું હોય તેમનું તેમની ઉવટની અવસ્થામાં પોષણ કરવાની ફરજ છે. સરકાર જેમ જીવવાન અવસ્થામાં કરેલી નોકરીનું નોકરોને જુદાવસ્થામાં પેન્શન આપે છે તેવી જ રીતે જે પશુઓએ આપણને તેમનું દૂધ આપીને પોષ્યાં હોય તેમને પાછલી અવસ્થામાં પોષવાની આપણી ફરજ છે. દૂધ આપતાં ગંધ શર્ધ જાય એટલે દૂધ પીધાનો ખટલો તેમને તેમની કતલના રૂપમાં આપવો એ મનુષ્યનું કામ નથી. જે મનુષ્યો એવાં ઠારોને પોષી ન શકતા હોય તે ઠારોને માટે સારી સ્થિતિવાળા માણસોએ પાંજરાપોષો ઉઘાડી તેમના નિભાવનો ખંદોળસ્ત કરવો જોઈએ, એ એક અત્યંત પુણ્યનું કામ છે. અને સરકારે પણ ઠારો માટે પૂરતું ધાસ ઉત્પન્ન થાય તેવી જાતની ખેતી અને પકતર જમીન ગળાવવા માટે પગલાં ભરવાં જોઈએ. અને એ રીતે ઠારો ઉપર થતો મનુષ્યજાતિનો અન્યાય દૂર કરવો જોઈએ.

જે લોકો પેસાના લોકો દૂધથી ગાયો કાપે છે તેઓને પણ સરકારે અટકાવવા જોઈએ. કારણ કે એ લોકો સમાજના મોટા યતુ હોઈ ભારે શુનેગાર છે. જે ગાય જીવતી રહીને બે-ચાર-આઠ વર્ષમાં સેંકડો અથવા હજારો માણસોને પોષણ મળે એટલું દૂધ આપનાર હોય છે તેને કસાઇ લોકો થોડાક માણસનું પોષણ થાય એટલા માંસ માટે મારી નાખે છે. આમ એક દૂધથી ગાયને કાપીને તેઓ સેંકડો અને હજારો માણસોના પોષણનો નાશ કરી રહ્યા છે. આ એક મોટો સામાજિક શુંડો છે. આવા શુંડાઓ સત્વર બંધ થવા માટે તેવા લોકો ઉપર સખત પ્રતિબંધ મૂકવો જોઈએ.

મનુષ્યોને કોઈ પણ પ્રાણીઓને કમોતે મારવાનો અધિકાર નથી. જે મનુષ્ય કોઈપણ પ્રાણીને ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી તો તે તેનો નાશ શી રીતે કરી શકે? ઈશ્વરે રચેલી આ સૃષ્ટિમાં કોઈપણ પ્રાણીનો નાશ કરવાનો અધિકાર ઈશ્વર સિવાય કોઈપણ પ્રાણીને નથી, જે પ્રાણીઓ ખીલ પ્રાણીઓનો નાશ કરીને જીવી રહ્યા છે તેઓ નાશ તરફ અધોગતિ તરફ જઈ રહ્યા છે. જે પ્રાણીઓ સર્વમાં એક જ ચેતનાનો વિકાસ થતો જોઈને સર્વની સેવા-ઉપકાર કરી રહ્યાં છે તેઓ વિકાસમાં-ઉત્તરાયણમાં-અદ્વૈતમાં-અમરતામાં જઈ રહ્યાં છે.

હવે કમોતે મારવામાં આવેલાં પશુઓનું માંસ ખાવાથી મનુષ્યો ઉપર શી અસર થાય છે તેનો વિચાર કરીએ.

જે શરીરમાં જે ચેતના નિવાસ કરી રહી હોય છે, તે ચેતનાના સંસ્કાર તે શરીરમાં રહેલા હોય છે. એટલે જે લોકોના શરીરમાં પશુઓનું માંસ જાય છે તે લોકોની ચેતના ઉપર પણ તે પશુના સ્વભાવની અસર આવે છે. કારણ કે પશુના માંસથી પોષાતા શરીરમાં તે માણસની ચેતનાને રાત-હવસ રહેવાનું હોય છે. તેથી જીવતાં અને જાગતાં તે પશુના માંસમાં રહેલા સંસ્કારોની અસર તે મનુષ્યની ચેતના ઉપર પડ્યા જ કરે છે. કોઈ કહેશે કે મનુષ્યચેતના પોતાના જગ વડે તે માંસમાંના પશુના સંસ્કારોને ફેરવી કેમ નહિ નાખે? તેનો ઉત્તર એ છે કે જે વસ્તુનું આસક્તિપૂર્વક સેવન કરવામાં આવે તે વસ્તુનો રંગ તેમાં આસક્ત થનારને લાગે છે. આસક્ત થનાર તેના ઉપર તરતો નથી પણ તેમાં રહે છે. અને જે જેમાં રહે છે તે વસ્તુની અસર તેના ઉપર ફરી વળે છે. એટલે

મનુષ્યની ચેતના પ્રગળ હોવા છતાં પણ માંસમાં આસક્ત થવાથી માંસમાં રહેલા સંસ્કારોથી પરાજિત થઈને પશુસ્વભાવથી રંગાવા લાગે છે. આથી માંસ-મદ્ય કરનારનું શરીર ચેતનાના વિકાસ માટે અનુકૂળ રહેતું નથી, તેવા માણસો પ્રકૃતિના અધિકારી થઈ શકતા નથી. વળી હત્યા થએલા પશુના માંસમાં હત્યાનો સંસ્કાર પડી જાય છે. તેથી તેનું માંસ ખાનારાઓનું મૃત્યુ અકાળે અથવા લાયકર હુઝાર રીતે આવે છે. વળી હત્યા થએલ પશુના બધા મનોરથો તેની હત્યા થવાથી અધૂરા રહેતા હોય છે તેથી તેનું માંસ ખાનારના શરીરમાં પણ પૂર્ણ મનોરથો પામવાનાં શુભ લક્ષણો નાશ પામે છે અને તેનું મોત પણ અધૂરી તૃષ્ણાઓમાં થાય છે. હાલમાં ઘણા માણસો શરીરને પુષ્ટ કરવા માંસ, ઈંડાં, કોડલીવર ઓછા વજરે ખાવા લાગ્યા છે. પરંતુ તેઓને ઉપરની વાતોનું જ્ઞાન નથી. અને તેઓને એ પણ જ્ઞાન નથી કે માંસ એટલે જ મૃત્યુ. માંસ ખાઈને તેઓ પોતાની ચેતનાને મૃત્યુનો શિકાર બનવાને યોગ્ય બનાવી રહ્યા છે. શરીરમાં માંસ વધારીને તેઓ કૌનું બહુ કરવા ચાહે છે તે સમજાતું નથી. હાથી અને પાંડના શરીરમાં માંસ વધારે હોય છે છતાં તેઓને અંકુશ-વાળા એક જ નાનકડા માણસને તોળે રહેવું પડે છે. આ જગતનું રાજ્ય વધારે માંસવાળા માણસોના હાથમાં નથી. આ જગત ઉપર હંમેશથી બુદ્ધિ રાજ્ય કરતી આવી છે ને કરશે પહેલાં મૂર્ખ, રાજાઓનું રાજ્ય પણ પ્રધાનો ચલાવતા અને હાલમાં જગતનું બધું રાજકારણ બુદ્ધિને આધીન છે. માસાહારીઓની બુદ્ધિથી જગતમાં વિદેષ, સ્વાર્થ, જુદાજુદા વાદો, રતાનો. અને વિશ્વયુદ્ધો, ઊભાં થાય છે. અને સાત્ત્વિક મિતાહારીઓની બુદ્ધિથી જગતના સમસ્ત જીવોની રક્ષા કરનારાં સર્વોદયી રામરાજ્યો સર્જાય છે.

જો મનુષ્યજાતિને પોતાને સલામતી અને નિર્ભયતા જોઈતી હશે તો તેણે જીજ્ઞા પ્રાણીઓને સલામતી અને નિર્ભયતા આપવી પડશે. જગતના કોઈપણ જીવ સાથે અન્યાયથી વર્તીને કોઈપણ જીવ પોતાને માટે ન્યાયનો અધિકારી રહી શકતો નથી. જગતકર્તાએ મનુષ્યને મારી ખાવા માટે-હત્યા કરવા માટે જીજ્ઞા પ્રાણીઓની સૃષ્ટિ નથી કરી. જ્યાંસુધી મનુષ્યજાતિ જીજ્ઞા પ્રાણીઓ પ્રત્યે અહિંસાથી અને ન્યાયથી નહિ વર્તે ત્યાંસુધી મનુષ્યજાતિની સલામતી કે મનુષ્યજાતના પૂર્ણ વિકાસની શક્યતા નથી. મનુષ્યજાતિ જો આવી હાયાઓ ક્યારેય તો તેનાથી મનુષ્યજાતનો વધારો નહિ થાય પણ જગત ઉપર રાક્ષસપણાનો વધારો થશે અને રાક્ષસોનો-અસુરોનો-દાનવોનો અન્ત નષ્ટ થવામાં જ આવે છે. તેમને કદી અમૃત પીવા નથી મળતું, કારણકે દાનવો પોતાનાં હિંસામય કૃત્યો વડે જ અમૃતથી જુષ્ટ થઈને મૃત્યુને જ પી રહ્યા હોય છે. અને સંસારમાં આવા અસુરોની વૃદ્ધિ થતાં તેનું પરિણામ વિનાશ જ આવે છે.

આથી હું માંસાહાર તરફ લક્ષ્યરેલા પુષ્ટ થવા માગતા લોકોને સૂચું છું કે ઈશ્વરે એવો આહાર મનુષ્યો માટે બનાવ્યો નથી. મનુષ્યમાંથી દેવ થવા માટે અને મૃત્યુમાંથી છુટી અમર-બનવા માટે નિર્દોષ અને અહિંસક ખોરાક એ જ મનુષ્યનો ખોરાક છે. જે લોકો માંસ અને માંસવાળી દ્રવ્યો ખાઈ રહ્યા છે તેઓ એ રીતે પશુવધને દૈનિક જીવન આણી રહ્યા છે. મરી જવાય અથવા દૂનગા રહેવાય તો સાડું પણ પ્રત્યક્ષ મરેલા ખોરાકને તમે શરીરમાં ઘાલીને પશુપણ અથવા રાક્ષસપણ દારણ કરવા તરફ વળ્યો નહિ. સૂચના

તાપથી સૂકાઈ ગએલા ધાન્યનાં કુંડાંમાં જે કણ હોય છે તે મનુષ્ય માટેનો અહિંસક ખોરાક છે. એ રીતે ઘઉં, જવ, ચોખ્ખા, ખાજરી, જુવાર કઠોળ વગેરે અન્નનો ખોરાક એ અહિંસક ખોરાક છે. તે નિર્દોષ ખોરાક છે. તે ધાન્યમાં રહેલી ચેતના તે ધાન્યના કણ પાકી જતાં પૂર્ણકામ થઈને પોતાની ઈચ્છાથી જ તે ધાન્યના છાંડમાંથી નીકળી જાય છે. તે અન્ન ખાવાથી મનુષ્યનું શરીર સાત્ત્વિક અને અહિંસક ચેતનાને રહેવાને યોગ્ય અને કાંમનાની પૂર્તિ (ગોશ) પ્રાપ્ત કરાવનારું થાય છે. તે શરીરમાં રહેલી ચેતનાને પૂર્ણ વિકાસ પ્રાપ્ત કરવાની અનુકૂળતા મળી શકે છે.

દૂધ ધી વગેરે પણ જો કે માંસ છે, પરંતુ તેમાં હિંસાના કે અન્યાયનાં સંસ્કારો પડેતા નથી હોતા. મનુષ્ય દેશને જે પાળેપાણે છે અને તેમને ઘાસચારો નીરે છે તેથી દેશનો પણ પોતાના માલિક પ્રતિ સહભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. એ સહભાવથી દાર જે દૂધ આપે છે તે દૂધમાં દારની આસક્તિ કે હિંસાના સંસ્કારો હોતા નથી. તેથી તે દૂધ ખાનાર તે દારના માલિકનું ચિત્ત તેનાથી વિકૃત બનતું નથી અથવા તો તે દૂધની, હત્યા કરેલા માંસ જેવી, ખરાબ અસર થતી નથી. પરંતુ સેવા કરવાથી દારે જે પ્રસન્નતાથી, સહભાવથી દૂધ આપ્યું હોય તે જ દૂધ એવું સાત્ત્વિક ગણી શકાય; વેચાતું લીધેલું નહિ. રાજા દિલીપે પોતાના દેહનું બલિદાન આપીને ગાયને બચાવી હતી. તે ગાયે પ્રસન્ન થઈને જે દૂધ આપ્યું તે દૂધ પીવાથી દિલીપને પુત્ર થયો અને તેનાથી તેનો વંશ આર્યો. એવી રીતે લીલોતરીનાં શાક-ભાજી એ પણ માંસ જ છે. તેમાં પણ વનસ્પતિની ચેતનાની હિંસા થતી હોવાથી એવાં તોડેલાં કાયાં શાકભાજી ખેંચાં એ મનુષ્યના અન્તઃકરણને મલિન બનાવનાર છે અને શરીરને પણ નુકશાનકારક છે. ઝાડ કે છોડ ઉપરથી પાકીને એની મેળે તૂટી પડેલાં ફળો જ ખાવા યોગ્ય છે. છતાં પશુહિંસા જેટલી વનસ્પતિની હિંસા નિન્દ્ય નથી, કારણ કે પશુ કરતાં વનસ્પતિની ચેતનાં એટલી બધી નિંદ્રિત હોય છે કે તેને પશુ જેટલો કષ્ટનો અનુભવ થતો નથી.

આથી આપણી સોની અને આપણી સરકારની એ દ્રશ્ય છે કે મનુષ્યસમાજની રક્ષા માટે અને ઉત્તમ મનુષ્યત્વ ઉત્પન્ન થવા માટે આપણા દેશમાંથી સત્તર યોગ્ય અને પશુહિંસા બંધ કરાવવાં.

જ્યાંસુધી આ દેશમાં પશુહિંસા ચાલુ હતી ત્યાંસુધી રામરાજ્ય અને સર્વોદય સિદ્ધ થઈ શક્યો નહિ. જો મનુષ્યસમાજ સુખી અને નિર્ભય થવા ઇચ્છતો હોય તો તેણે બીજાં પ્રાણીઓની હિંસા છોડવી જ જોઈએ.

બાંધારણ-વિધાયકેએ આ બાળતો ઉપર આધ્યાત્મિક હિંદી અને પ્રાચીન શાસ્ત્રોના નિર્ણયો ઉપર વિચાર કરીને આ પશુહિંસાને અટકાવવી જોઈએ. ત્યારે જ પૂજ્ય બાપુજીનો અહિંસાનો સિદ્ધાન્ત પશુ-આં દેશમાં સફળ થયો ગણાયો. અને સમસ્ત જીવોને માટે હિતકર એના રામરાજ્યની શક્યતા ઉત્પન્ન થયો. નિર્દોષ જીવોને કાપીને તેમના માંસથી પેટ ભરનારા માણસો જે દેશમાં વસતા હોય ત્યાં કદી રામરાજ્યનાં દર્શન થઈ શકતાં નથી. સરકાર જેમ દારૂબંધી માટે પ્રચાર કરી રહી છે તેમ લોકોને માંસ ન ખાવા માટેનો સમજાવટપૂર્વકનો પ્રચાર અને પ્રયત્ન પણ તેણે શરૂ કરવો જોઈએ.

વલેશ્ચાગાકૃતેડમિતેન કરણમૂદેન દેહેન ચ
સ્વાનર્થ વત જંતુર્ઞયતિ વેન્મન્તુર્નિવન્તુઃ ક્રુરઃ
શલે શત્રુજયય નૈજગુરુણા દસેડય નૈવ ચેત્
પુત્રો હન્તિ નિજં વપુઃ કથયતે । તતપરાધી ગુરુઃ ॥

પરમાન્માએ સર્વ દુઃખોનો નાશ કરવા અને પરમ-
સુખને પ્રાપ્ત કરવા માટે ઈશ્વરેના સમુદાય સહિત
આવે ઉત્તમ દેહ આપ્યો, એના થોડે ભયારે આ જીવ
કેવળ જ્ઞાનથી ઉપાર્જન કરી પોતાનું અકલ્પ્ય પોતાને
હાથે જ કરે ત્યારે જેમાં ઈશ્વરનો થું અપગ્રહ !
પિતાએ યજુના ઉપર વિશ્વ પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્ન
ને શરૂ કર્યો આપ્યાં એનો ઉપયોગ ભયારે તે પોતાના
શરીર ઉપર કરે ત્યારે એમાં અપરાધી કેણું ! અર્થાત્
પ્રભુએ આપેલા આ માનવદેહનો ભયારે યથાર્થ
ઉપયોગ થાય, તો જ એનું સાચું સાધક, નહીં તો
પછી એનો એક ફરી બદામની પણ કિંમત નથી.

જ્ઞાનનો ! ગોપીચંદ રાજ માતાની પાસેથી ધડકતે
હેયે રાણીસાસના મળે. ત્યાં તો તેને લુભાવતી હયાદિ
રાણીઓ ઘેરી વંળી અને ગોપીચંદ રાજ પણ માએ
આપેલા યોનોપદેશને વિચારી વિષયના આનંદમાં મગ્ન
બન્યો. અહો ! સીતસ્ત્રેણું છે, ભલભલાને એ પ્રેમપાઈની
બંધન બાંધી નામ નચાવે છે. હા, બ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ
જરૂર એમ કહેવું પડશે કે ને ભગવાને એ ઉત્પન્ન ન
કરી હોત તો એ સૃષ્ટિની કિંમત ન હોતી અને આખા-
ત્મિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો ભગવિષ્ણુ તરવાને માટે
આ જેવો કોઈ અંતરાય નથી. એ તો દુનિયાનો કાષ્ઠો
છે કે જગત જેમાં સુખ ભાગે છે એનો આંતર દૃષ્ટિએ
વિચાર કરે અને બીજું પાસું તપાસે તો એને સત્
સમન્વય કે જેમાં એને સુખનો આભાસ થાય છે તેમાં
તેમણું જ ભારોભાર દુઃખ ભરેલું છે. મોરો શોય-
મયમ્ ભોજમાં શેખનો ભય ભારોભાર છે, છતાં દુનવી
જીવો દુઃખને સામે ભાગતાં હોવા છતાં વિષયનંદના
એક નહીં જેવા દૃષ્ટિક સુખનો ઉપયોગ કરવા મરી
મથે છે. તેમ આપણા કથાનાયક ગોપીચંદનું પણ તેમ જ

બન્યું. અરે ! રામચરિતમાનસના લેખક યુસાઈદેવ
પત્રીનો આર દલાડો વિષેય સદન નહોતો કરી શક્યા
એવું એ માયાનું પ્રયત્ન ભર છે. નારદ જેવા નૈષ્ઠિક
બ્રહ્મચારી, જેમણે કામને છોડી દીધો એ પણ વિષયોહિની-
માં મોહ પામ્યા હતા. ત્ય આમરે કહેવું પડે છે કે:-

“ભલભલાનાં જ્ઞાન ભૂલાવે
માયા છે પ્રયત્ન હૃદિની,
ભલાભલાનાં માન મૂકાવે
માયા છે અકલ્પ હૃદિની.”

માટે હે સજ્જનો ! ને આ સંસારસાગર કૃપી
માયાસાગર તરવાની છબ્બા હોય તો વિષયાનંદને તણ
દઈ સદ્યુક્તને ઘરણે જઈ પરમાનંદમાં નિમગ્ન બનો.
અવિદિતપરમાનંદો વદતિ જનો વિષયનેવ રમણીયમ્ ।
તિત્રેદભ્યેવ મૃદં વેન ન દૃષ્ટં પૂર્તં ક્વાપિ ॥

જેમને કદી પરમાનંદની પીછાણ નથી, તેમ લોભા
જ આ બાદિ વિષયોને યુદ્ધ માને છે અને એનો
ઉપયોગ કરે છે. જેમ ને માણસે જન્મભારમાં કોઈ
દિવસે ઘી ભેળેલું કે ખાધેલું નથી, તે તલના તેલને
મધુર માને છે અને પ્રેમથી ખાય છે. તેની આપણી
સ્થિતિ છે. પરમાનંદને નહીં પીછાણવાવાળા
આપણે કેવળ વિષયાનંદમાં રમ્યાપરમ્યા રહીએ છીએ.
એટલા માટે અને પ્રતિદિવસ બ્યાખ્યાનમાં પણ
કરીએ છીએ કે:-

“માયામાં દેસેલા જીવડાનું ઘેલા !
હરિ ભગે પહેલાં—
હોડો હોડો હરિ ભગે પહેલાં !”

પણ મારા વાંચક અને સમજવામાં અને એ જ
આનું છે કે ને માયાસાગર તરવા હોય તો માયાપતિને
નિત પ્રાર્થના કરવી જોઈએ અને એ જ માયાપતિની
કૃપાએ માયાનું આચરણ દૂર ધૂમ અને સદા
માનમાં પરચક્ર પમય. પણ આજની જાનામાં
પરચક્રની પીછાનની કે છને પડી જ નથી. આજની
દુનિયા કેવળ પેશને માટે મરી રહી છે. અહા પ્રભુની

અકળ કળા છે! અરુ ગોપીચંદ્ર રાગ પોતાનું નામક-
ટક રાગ્ય બેગવી ન્હોતે. જ્યારે આપણે બીજા બાજુ
તપાસીએ-દ્રમ લેખની ગોદમાં આપણા નાથસંપ્રદાયના
મુખ્ય આચાર્ય, ભગવાન ચંદર અને હતનો કૃષ્ણપ્રસાદી
મેળવી ચૂકેલા મત્સ્યેન્દ્રનાથ અને જલધરનાથ એ બંને યોગી
પુરુષો, પોતાના બંને શિષ્યોને નદીકિનાર સમીપ ઉપ તપની
બાર વર્ષ સધના કરવાનું આપી તીર્થાટને નીકળી
ચૂક્યા હતા. તેમાં મત્સ્યેન્દ્રનાથ હમણાં હનુમાનજીની
આદ્યાથી આપારજ્યા વિચરે છે, અને જલધરનાથ
કે જેમને ગોપીચંદ્ર રાગએ કૃપામાં દરાવ્યા છે, તેમના
શિષ્ય કાનીકીનાથ અને મત્સ્યેન્દ્રનાથના શિષ્ય ગોપીનાથ
એ બંને શિષ્યોએ પોતાની બાર વર્ષની સર્માધિ
સિદ્ધ કરી.

ભગવાન ચંદર અને હતનો સાક્ષાત્કાર કરી આશીર્વાદ
મેળવી બંને શિષ્યો પોતાના પ્રજુરૂપ ગુરુના દર્શનાર્થે
ભારતની પ્રુપ્તપવિત્ર ભૂમિ પર ઊતરી પડ્યા. ગોરક્ષનાથ
એક મરત યોગીપુરુષ હતા. તે એકલા ગુરુત્વ સ્મરણ
કરતાકરતા નિર્ભનદમાં મરત બની તર્થેતીર્થે ગામેગામ,
નગરેનગરે, જંગલેજંગલે ગુરુની શોધમાં વિચરી રહ્યા
છે. જ્યારે આ તરફ જલધરનાથ શિષ્ય કાનીકીનાથ
પોતાની સિદ્ધિઓથી રાજચાહી વૈભવમાં જગતના જીવોને
જગત કરતા ઉપદેશ દેતા અને જગતના જીવોને પોતાની
સિદ્ધિઓનો અમરકાર બતાવી આજ દેતા ગામેગામ
ગુરુની શોધમાં વિચરી રહ્યા છે. ગોરક્ષ અને કાનીકી
એ બંને સમર્થ ગુરુના શિષ્ય હતા અને બંને સમર્થ
હતા છતાં કાનીકીનાથ ગોરક્ષ જેટલા ગુરુના કૃપાપાત્ર ન
હોતા અને ગોરક્ષ જેટલા પૂજ્યયોગી પશુ નહોતા.
છતાં એ જગતને ધર્મના સંયોગપદેશ આપી ખાદ્યાહી
વૈભવથી વિચરતા હતા.

રસ્તામાં એમની સિદ્ધિઓનો અમરકાર, જેઈ ધણ
માણસો એમના શિષ્યો ધણેલા હતા જ્યારે ગોરક્ષનાથ
પૂર્ણ હતા છતાં એમણે જગતને-આજના મિત્ર
પ્રપન્ન કહી પણ ક્યો નથી અને આત્માર સુધીનાં એક
પણ શિષ્ય ક્યો નથી. એટલ માટે અને અમારા વ્યાખ્યા-
નામાં પ્રતિવચસે કહીએ છીએ કે અધુરો પડેા દમેલા
વધુ ઇલક્ષ્ય છે, આવી માણો ધણે વાગે છે જે અપૂર્ણ
છે તે જગતને પોતે પૂર્ણ છે એ બતાવવા વધુ ઢોંગ કરે છે
અને પૂર્ણ છે તે જગતને આજવા રહી સ્વામિ (વેવ)

રચી શકતો નથી. એટલે કે વ્યક્તિય શિષ્ય જી હું સતી
હું એ બતાવવા પાત આજના મુખ્ય ઢોંગ કરે છે. અને
જે રતી છે એટલે કે જેનું હૃદય જ પાવત છે તે
કશી દોષ કરી શકતી નથી. એટલે કે જેને ઇશ્વરની
પરી છે તે જગતને આજવા કહી પ્રપન્ન કરતો નથી
અને જે ઇશ્વરથી વિમુખ છે એ જગતના જીવોને
આજવા નિત્ય નવા કમેા રોધી કાઢે છે. જો કે કાનીકી-
નાથ ઉપર વર્ણવ્યા તેવા તો ન હોતા એનો પરિચય
આપને આગળ થશે. એ પણ એક સમર્થ સિદ્ધ પુરુષ
હતા. છતાં ગોરક્ષ જેટલા તો નહીં જ, એ પણ
આપને આગળ સમજાશે. અરુ.

ગોરક્ષનાથ ફરતાફરતા ગોપીચંદ્ર રાગની રાજધાની
(ડીણા પટણ)માં આવા પહોંચ્યા અને એ સિદ્ધ પુરુષની
અનેક લોશએ સેવા, સુશ્રુષા કરી છતાં એની પરવા ન
કરતાં જંગલની અંદર એકાંતમાં ચાલ્યા બધા, કારણ
કે સંન્યાસીઓનો સત્ય ધર્મ તો એ છે કે આજે આ
વૃક્ષ તણે રહ્યા તો આવતી કાલે એ વૃક્ષનો ત્યાગ કરી
બીજા વૃક્ષનો આશ્રય લેવાનાં હોય. એટલે કે ચૈતન્ય
મહાપ્રભુના શબ્દોમાં કહું તો સંન્યાસી સંઘ્રહ કરે
નહીં અને સંઘ્રહ કરે તે સંન્યાસી નહીં. એક વખત
શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ (ગોરાંગ દેવ) કાશી જવાં નીકળ્યા
છે. ત્યાં રસ્તામાં લેખ્યુવાના (પુલ્હિસપ્રદાયના) આચાર્ય
મહાપ્રભુ શ્રી વલ્લભાચાર્યના ચૈતન્ય મહાપ્રભુ
આતિથિ બન્યા. એટલે કે ચૈતન્ય મહાપ્રભુને શ્રી વલ્લ-
ભાચાર્યે જમવાનું આમંત્રણ દીધું. મહાપ્રભુએ જમી રહ્યા
પછી સોપારી ખાવાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી. શિષ્ય દ્વારત જ
શ્રીમદ વલ્લભાચાર્યની પાસે જઈને કહે છે; “પ્રભુ! શ્રી
ચૈતન્ય મહાપ્રભુને સોપારી ખાવાની ઇચ્છા થઈ છે
એટલે કે (ચૈતન્યદેવ પાસે સોપારી ન હતી
કે સોપારી લાવવાના પૈસા ન હતા) શ્રી વલ્લભાચાર્યે
દ્વારત જ એક સરસ સોપારી કાઢીને શ્રી ચૈતન્યદેવના
શિષ્યને આપી અને રૂબે રૂબે અર્ધી સોપારી કાટતરી
મહાપ્રભુને આપી. મહાપ્રભુએ તે આધી અને
ત્રિદાશ લીધી. હવે જે શિષ્ય પસે અર્ધી સોપારી
બચી છે તે વિચાર કરે છે કે મહાપ્રભુ કહી
સોપારી ખાતા નથી અને આજે એમણે આંખી,
તો આ અર્ધી સોપારી આચાર્યદેવને પાછી ન
આપતાં મારી પાસે જ સખી લઉં, કારણ કે મોટક

દિવસ વગી મહાપ્રભુને સોપારી ખાવ ની ઇચ્છા થાય
તો આપણે કદની પસે માગવાની કડાકૂટ મટી જાય
એમ ધારી પોતાના કપાલ વચ્ચેના છેડે બમેલી અર્ધી
સોપારી બાંધી. એ વાત સર્વાન્તર્ધારી પરમ કૃપાળુ શ્રી
શૈવન્ય મહાપ્રભુથી સહેજે અજાણી ન હોતી રહી અને
બીજા દિવસે બાર વાગે સ્થિતસમુદાય સાથે તેઓ જ્યારે
બીજે રથએ કલ્યાણ લેવા બેઠા અને કલ્યાણ લઈ રહ્યા બાદ
નિદાન લેતી વખતે ગદ્ય કાલરાજા સંન્યાસી પાસેથી ફરી
સોપારીની માગના, કરી. શિષ્ય સહય પેલી બમેલી
સંમહેલી સોપારી શુરહેરના હાથમાં મૂકે છે અને મુકતા-
મુકતાં મનમાં વિચારે છે કે 'તે' આટલી રાખી મૂકી નો
ફેટલી કામમાં આવી ગઈ. ત્યાં મહાપ્રભુએ પણ પૂછ્યે;
“શિષ્ય ! સંન્યાસી ક્યાંથી લાવ્યો?” “શુર ! ગઈલો”
અર્ધી બમેલી સોપારી એ આપને માટે સંમહેલી રાખી હતી”
એટલા- શબ્દો સાંભળતાં ભગવાન ચૈતન્ય પ્રભુ કંઠ-
વિષ્ટ થયા અને આલેશમાં આવી બોલ્યા; “સંન્યાસી
કમંદ કરે નહીં અને સમઢ કરે તે સંન્યાસી
નહીં. આપણે તો:-

જનન્યાસિત્તવતો માં યે જનાઃ પર્યુપાસતે ।

તૈર્વાં નિર્યમિયુક્તાનાં યોગયેવં વહાપદમ્ ॥

સંન્યાસીઓનો યોગક્ષેમ ચકાવનાર શ્રીદરિ છે,
તો આપણી કાલનો તેને ચિંતા ન હોવી જોઈએ. જતા

તે સોપારી સંમહેલી તો તેથી વુ તાના સંન્યાસી-ધર્મથી
ચિત્તુજ બન્યો છે. માટે અજાણી તારું મોઢું મને કદી
બતાવીશ નહીં. એમ કહી મહાપ્રભુએ તેનો ત્યાગ કર્યો
અને અંતર્ધર્મ તો જોઈ મોઢું જાણું ન હવું.

૧૬ સાં આત્માનંદ ! આજના જમાનામાં ક્યાં છે
આવા સંન્યાસીઓ ? એકલા સંન્યાસીઓના હું દોષ કહતો
નથી, આજના જમાનામાં તો બ્રાહ્મણપુત્રને બ્રાહ્મણ રહેવું
ગમવું નથી. ક્ષત્રવત તો સર્વતર નટમાયઃ ઘણા ચૂકે છે.
વૈષ્ણવેશને વૈષ્ણવતા ગમતી નથી. શૂરોને બ્રાહ્મણ ધરાતો
શોભ જાય છે. ત્યાં રહેવું પણ કોનાં ? આ છે કલિયુગનાં
એવાજી. હવે સાચા શુરો નથી એમ નથી,
કારણ. ભારતભૂમિના માટીમાં એવા કોઈ આધારિક તત્ત્વ
સમાયેલ છે કે જેવા અહીં પત્થર થયા એવા બીજા,
ર નો પણ ધરા નથી. એટલે કે સંન્યાસીઓ નથી,
બ્રાહ્મણ નથી, ક્ષત્રિય નથી, વૈશ્ય નથી, શૂદ્ર નથી, બક્ષા
નથી, સતીઓ નથી, વ્રતીઓ નથી, વારા નથી કલ્યાણ
નથી, યોગી નથી, ન્યાયના શ્રી ભારતમાં બહુ જ છે.
પણ આજના લખમું તેમ સાચા છુપા રહે છે અને છુપા
આજના આવે છે:

છે અમૂલ્યાં રત્નોઃ આ ભારત ભૂમિની ખાણમાં,
મગધે તમેને કંઈક તેમાંનાં ક્યાપણાણમાં,

(અપૂર્ણ)

સામાજિક દરજ

મનુષ્યેએ પોતાના વર્ગમંથી, કુટુંબ અથવા જ્ઞાતિમાંથી, કુચાલો, વ્યસનો, ખેડી રીત-
બાતો દૂર કરી સફવર્તનદ્વારા આપણા દેશમાં શિષ્ટ સંસ્કૃત અને નીતિમન પ્રભાની વૃદ્ધિ થાય
એવો પ્રયત્ન કરવાની પોતાની ફરજ પણ જીવવી ન જોઈએ. પોતાના ગામમાં ગાયો અને બીજાં
પશુઓનું રક્ષણ થાય, જિંદગી સુખી આપણી સેવા કરનાર પશુઓને કોઈ હોડા કસાઈખાનાના
માણસોને વેચી ન દે એવો જાદોગત્ત કરી તેમાં પશુઓના નિભાવ માટે પ્રબંધ કરવામાં
પોતાનો યથાશક્ત્ય ફાળો આપવો જોઈએ. પશુહિંસા સમાજને શા માટે અને કેવી રીતે શાપરૂપ
છે તેનો આ અંકમાં જુદા જ લેખદ્વારા ખ્યાલ કરાવવામાં આવ્યો છે. આપણા દેશમાં અપવિત્ર
અને હિંસક કાર્યો ન થાય એવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરવાની ખાસ આવશ્યકતા
છે. તો સૌ કોઈએ મંઠળોદ્વારા અને વ્યક્તિગત રીતે આ કાર્યને સાથ આપવો જોઈએ.

દિલ્હાનું દર્દ

[જગતની જાળમાંથી છૂટવાનો રસ્તો કયો ?]

મળ દિન્દી લેખક: શ્રી 'ચક્ર'

અનુવાદક: મા 'પુનિતપદ્મજી'

એક સૂલ માહિ વિસર ન કાઝ ।

હું તેમના કુટુંબનો જ એક માણસ થઈ ગયો હતો. જે કે તેઓ બધા બંગાળી હતા અને હું યુક્તપ્રાંતનો હતો, છતાં સંજોગોએ અમને બેગ કરી દીધા. તેમના કુટુંબમાં એક વૃદ્ધ માતા, બે ભાઈ અને એક નાની બહેન હતી. હું આખા પછી એ પાંચ પ્રાણીઓના પરિવારને મેં છતાં બનાવી દીધી.

તેમની જન્મજમિ બંગાળ હોવા છતાં યુક્ત પ્રાંતમાં ઇવનને મોટો ભાગ ગાયેલો હોવાથી અને દિન્દી ભાષા પ્રત્યે પ્રેમ હોવાથી અમારાથી તેઓ જરા વ જુદો નહોતા જણાતા. ઘરમાં પણ દિન્દી લાખાનો જ વપરાશ થતો હતો. મોટાભાઈ દેવેન્દ્ર કે જેમને હું 'દાદા' કહીને બોલાવતો હતો તેઓ દિન્દીના સ્વાદ હતા. પિતાજી પહેલાં સરકારી અમલદાર હતા પરંતુ હાલમાં નિવૃત્ત ઇવન ગણતા હતા.

એક દિવસ કવિસંમેલન બરાણું હતું. એકએક હું પણ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. બીજાઓને ચેતવેતાની કવિતા લલકારતા નોંધને મને પણ ઉમળકો આવ્યો. કારણકે એક હુકડો લખીને પ્રમુખશ્રીને મેં મને બોલવા દેવાની વિનંતી કરી. ચોટીયાર પછી મારું નામ જાહેર થયું અને મેં પણ બે-ત્રણ લીટીઓ લલકારી બતાવી. હાથર રહેલી વ્યક્તિઓ પ્રુથ્વપ્રુથ થઈ મધ, ઉપરાઉપરા 'વન્સ મો'ના અવાજે આવવા માંડ્યા અનેક યાર મારે એ કવિતાને ગાવી પડી.

સંમેલનની સમાપ્તિ પછી હું હોલની બહાર નીકળ્યો. એક બંગાળી સન્મને મને પૂછ્યું: 'આપ ક્યાં રહો છો? તેમણે પણ સંમેલનમાં સુધરે કવિતા સંભળવી હતી. મેં સ્વાભાવિક રીતે જ કહ્યું: 'કમ-નસોબાને લીધે રખડો રખડો આવી ચડ્યો છું. માટે કોઈ જગ્યાએ ધર નથી', કે કોઈ નિમિત્ત દેહાલું નથી. જે જગા મળે તો કોઈ એક ધંમકાણમાં ચાલવાસો કરીશ, નહીં તો અંમાજના મને તે ધાટ્યો

મહેમાન બનીશ." સદાનુશ્રુતિના સ્વરમાં તેમણે કહ્યું: 'જે આપને હરકત ન હોય તો આપ મારે ત્યાં જ પધારો. પિતાજીને પણ જરૂર આવેલું થશે.' આધિવાને બે આંખ સિવાય બીજું શું નોંધ્યું? તેમની ચાથે મેં ચાલવા માંડ્યું.

ખરેખર માનવોમાં દેવતાઓ પણ હોય છે. તે પરિવારની પ્રત્યેક એકાદમાં દેવત્વ રહેલું હતું. મારી એળખાણ આખા પછી તેમણે મારું-સાનદાર સ્વાગત કર્યું. હું ત્યાં જ રહેવા લાગ્યો અને તેમના જ કુટુંબનો એક સભ્ય બની ગયો. આપ સમજી રાક્યા' હશે કે મને લાગનાર બંગાળી સન્મન બીજા કોઈ નહિ પણ 'દેવેન્દ્ર દાદા' જ હતા.

૧૨

હું પરિવારનો એક માણસ છું. ઘરમાં જેટલી સગવડ નરેન્દ્રને થા દેવેન્દ્ર દાદાને મળતી હતી તેટલી જ બધે તેથી પણ વધારે સગવડ મને મળતી હતી. પિતાજી અને માતાજીને મારા પર બહુ જ મમતા હતી. 'હું પારકા ઘરમાં છું' એવો અનુભવ મને ન થાય તેની તેઓ ખાસ તકેદારી રાખતા હતા. જે વીજની હું કમ્પા કરતો તે વીજ મને તરત જ મળી જતી.

આટલું હોવા છતાં કોણ જાણે કેમ મારા હૃદયમાં કંમેરા સંકાય રહ્યા કરતો હતો. મારી આવસ્થકતાઓ પણ હું જાણતી રાકતો નહોતો. કોઈ નાનકડી વસ્તુ માગવામાં પણ હું નાદિમ્મત બનતો હતો. ઉપકારના બોળ નીચે દેહની લતા ફગાવી જતી હતી. તે લોકોના ના કહેવા છતાં ધરકામમાં વચાસકિત મદદ કરતો હતો. જીવનની જરૂરિયાતોને અને તેટલી ધ્યાન આપવા પ્રયત્ન કરતો હતો. આપવા અને આમદ કરવા છતાં પણ હું કમીતી વીજોને ઉપયોગ ન હોવો કરતો. મારા આવી જાતના વતને ત્યાંમને આડંબર જોમે

કર્ચો હતો, તેઓ એમ માનતા હતા કે હું તિલકુ અને ત્યાગી છું.

એક દિવસ એક સુંદર પુસ્તક પર મારી નજર પડી. ચુરંકેના વાચનનો અને તેની સમવ્યવસ્થા અને શોખ તો છે જ, દુકાન પર જઈને તે પુસ્તક ક્યાંથી ખોયું. તેમાં બંગાળના એક સુપ્રસિદ્ધ મહાકાવ્યનો અત્યંત સુંદર પદ્યનુવાદ હતો અને દુકાનદારે કહ્યું, 'તેને લઈ લો.' પણ મારી પાસે તો 'આર પૈસા પણ નહોતા, જ્યારે તેની કિંમત પૂરા રૂપિયા પચાત્રી હતી.

પછી વાર વિચાર કર્યો કે માતાજી પાસે તેને માટે માગણી કરું. નકકી કરવા છતાં પણ કહેવાનું સાદસ હતું નહોતું. માતાજીની પાસે આને જ્યે અનેકવાર જઈને, આડી અવળી વાતો કરીને, પાછો આવ્યો. મન પ્રસ્તુતજી ન રહેલું કરતું હતું. હવે શું થાય ? હું શંક્યમનસ્ક બનીને એક રૂપમાંથી બીજા રૂપમાં આંટા મારી રહ્યો હતો.

સંધ્યાનો સમય હતો. બીજાએ બુઝાઈ મંદ હતી. પિતાજી પેતાના રૂમમાં નહોતા. આવીએ તો જીડો મેજ પર પડ્યો હતો. હૃદયના ઊંડાણમાં, રહેલા કુશંકશરોએ પ્રેરણા આપી કે 'આવીએ-લઈને ત્રિભેરી બોલી નાખો. પૈય રૂપિયા પુસ્તક નિમિત્તે લેવામાં કંઈ ખાસ તપ્તિ નથી. પિતાજી જોણ બહુવાન છે ?' ધડકતે દેશે મેં જીડો ઉઠાવ્યો. દોલો હોલવી નાખ્યો અને ત્રિભેરી બોલાવવા લાગ્યો.

હાથપગ ધ્રુજ રહ્યા હતા. ત્રિભેરીમાં સધારણુ ખડખડાટ થયો. દેવેન્દ્ર દાસએ બુઝા મારી: 'ઠાણુ છે ?' હું બનોમાનો સંતાઈ ગયો. કપાઈથી 'ટાચ' ચમકી અને તેમજે મને નેહ લીધો, પરંતુ જોગબી ચકવા નહિ. તરત જ બંતી બંધ. કાનિ 'ચોર ચોર'ની ચીંસો પાડતા તેઓ દરવાજા તરફ દોડ્યા. હું અધા-રાનો લાભ લઈને રૂમમાંથી નીકળી બહાર નાસી છૂટવા ક્ષમ્યો હતો, પરંતુ હું તેમની સાથે અચ્છાઈ પડ્યો. તેમજે અધાનને લીધે મને પડડીને બે-ચાર ફૂંસા લગાવી દીધા. આ સાંભળીને નાનાભાઈ, બહેન અને માતાજી પણ આવી ગયાં. લીજળી સજ્જાવવામાં આવી.

'અરે કુમાર !' મને તેઓ આ નામથી જ બોલતા હતા, 'ભલા માણસ બોલવું તો હતું ?' આવીયે

કંઈ મરશરી થતી હતો ? મુખમાં ને બુલમાં જ મેં તમને આર માયો.' હું નીચું મોં ધાલીને રાઇ રહ્યો હતો. દેવેન્દ્ર દાસ, આ બનાવને બનાવટી તરીકે જ માનતા હતા. મેં રેતાં રેતાં જ કહ્યું : 'દાસ ! બનાવટી નહિ પરંતુ આ તદ્દન સત્યો બનાવ છે, ચોરી કરવાના ધર-કાંથી જ હું આવ્યો હતો. હું ખરેખર ચોર છું,' મારા પર જરાય રૂબા ન હતી. 'દસતી હસતી વયમાં જ માતાજી બોલી જીડમાં,' કંઈ નહિ, ચોર તો ચોર. આવો આપણે બધા બહાર નીકળી જઈએ. કુમારને જે ઘીજની ચોરી કરવી હોય તે ઘીજ લાઇ જવા દો.' વળી પાછા આગ સામું નેહનિ બોલ્યા : 'કેમ કુમાર ! ખરેખર છે તે ? શું ચોરી ? આપને બહુ વાગ્યું હશે, અમે તેને માટે હામા પ્રાર્થાએ છીએ.'

'મા ! હું સાચે જ વિશ્વાસપાત્રી છું, ચોર છું.' અને પોલિસને લવાયે કરી દો. હું દયાનો જરાય અધિ-કારી નથી. તેમના ચરણોમાં પડતાં મને માતાજીએ જીડાવી લીધા. આ વાતમાં રહેલી સત્યાસત્યતાનો તેઓ નિર્ણય નહોતા કરી શકતા. માતાજી મને લઈને રૂમમાં આંખમાં, મેં તેમને ગાસ્તવિકે દોકીકત સમજવવા બહુ જ માયાકૂટ કરી પરંતુ તેઓ એકના બે ન થયા. તેઓએ 'એમ જ માની લીધું' કે મેં 'ચોરી' નાટક અજમ્યું છે.

મારા હૃદયમાં પચાતાપને અગ્નિ પ્રગળી રહ્યો હતો. મારે માટે તે ધરમાં થયું વખત રહેલું અશક્ય બની ગયું હતું. મોટી રાત્રે જ્યારે ધરના બીજા બધા માણસો ધસધસાટ લેખતા હતા ત્યારે હું હળવે રહીને જીંઘા ઠાંકને ખબર ન પડે એવી સાવચેતી સાથે ધર-માંથી લાગ્યો. સીધો રહેલવ પર આવ્યો સૌભાગ્યવશાત્ તે જ વખતે દેવેગાડી મળી મંદ. ટાંકિટ લીધા બગર પુતાઈ સુસાઈ તરીકે હું દરિદ્રાર પહોંચી ગયો.

(૩)

બોજબ સમયે 'હાટી પેડી' પર વહેંચાતી રાટલીઓ લઈને બંધ લેજી અને ગરે પવનથી બચી રક્ષણ એવી જગ્યાએ પડ્યા રહેવું. દિવસના આખાના સમયે કાં તો કોઈ મહાત્માનો સમાગમ કરેલો યા કોઈ એકાંત સ્થાનમાં દિલ બોલોને રડવું, બંધ, આજ મારી કિનયર્થા હતી.

એકાન્તમાં પહોંચતા જ હૃદયમાં સંકેડો વીંછીઆના કંબળેની વેદના થતી : 'એમજે મારા જેવા ધરજાર

વિનાના નિરાશ્રિતને પોતાના ઘરમાં સ્થાન આપ્યું, પોતાના પુત્રની જેમ પાળ્યો પોષ્યો, તેમની જ ચોરી કરવાનો મને કુ વિચાર સૂઝ્યો ! મારાથી વધુ પાપી, વિશ્વાસ ધાતી અને કૃતની આ સંસારમાં ખીન્ને કોણ હશે ! આ પાપકર્મથી હું દર્શાવે મુક્ત નહિ. મર્ષ સદુઃ જનર નથી કે કેટલા જન્મો સુધી મારે તેવું ફળ ભોગવવું પડશે !' કેથકોના દસાંકો સુધી હું રોતો અને ભગવાનને પ્રાર્થના કરતો.

મુખ પર જનાવરી દામ છવાયેલું રાખવાની હું કાશિય કરતો હતો, પરંતુ હવે અંદરથી બળી રહ્યું હતું. આંખોની આંસુધારા અટકાવવા કામ પ્રયત્નશીલ રહેતો હતો. તે દરમિયાન મારું દિલ કાતરાવું હતું.

ખાતા-પીતા, હાલતા ચાલતા, જાતાં બેસતાં, સૂતાં જાગતાં—પ્રત્યેક સ્થિતિમાં તે કંપી યુગ્મ હતું. વચ્ચે વચ્ચે હાથો શ્વાસ બેગીને બેઠો જાતો; 'કેથકા' મારું જીવન એ જીવનું મરણ બની ગયું હતું. આ માર્ગે પણ ભોગે હું છૂટકા માગતો હતો.

તે દિવસે પરમ પવિત્ર સ્વામી શ્રી વિચારાનંદજી ને બીજું કોઈ બેઠું ન હોતું. નિર્જન વનમાં એક માત્ર લગોરી લગારીને તેઓ એકલા વિચારમગ્ન દશામાં બેઠા હતા. મેં નજીક જઈને તેમને પ્રણામ કર્યા. તેઓ બોલ્યા; 'તમે દંભેશ કંઈને કોઈ ચિંતાથી ધરાયેલા જણાઓ છો. આ કથનનો હું પ્રત્યક્ષ સાક્ષી છું; પરંતુ હજી સુધી તેનો આખરી નિષ્કર્ષ નથી કરી શક્યો. વાત શું છે એ તો કહો ! આજે મારું દેહ દાહ ન રહ્યું, તેમનાં ચરણોમાં મારું મૂળને ભાગકરત આકેંદ કરીને મેં અમથી ઈતિ સુધીની આખી વાર્તા કહી સંભળાવી.

તેમણે મારી વાર્તા પર પરત્વે ખાન આપ્યું. મને સમજવતાં તેમણે કહ્યું; 'આમાં ચિંતા કરવા જેવું કંઈ નથી. સંસાર એટલે જ પાપ અને પ્રપંચનું ધામ ! તમે આવા નજીવા પાપ પર આટલું બધું ધ્યાન આપ્યું પરંતુ સૌથી મહાન પાપ પર નિલકુલ વિચાર કર્યો નથી. તમારા હૃદયના જંગલમાં એક પ્રકારનું દિલ-દંડ

છે એ એક શુભ લક્ષણ છે. આ પશ્ચાત્તાપ કરો અને આંસુનો ધોધ વહાવો, પરંતુ જૂતકાળની વાતો પર નહિ. જન્મ-જન્માન્તરમાં આવા કેટલા યુગ્ધ થયા હશે તેને કોણ જાણે છે ! ભગવાનને માટે રૂબો અર્પન સાધનહીન જીવન માટે પસ્તાવો કરો, આ મહાન વિશ્વાસ્ય તમામથી ભગવાનો ખાસ પ્રેરણા કરો, અંતરેનો વ્યથા એ પ્રજ્વળી બફોરે છે. માટે તેના પ્રવાહને આપણી પાસાં-આથી હૃદયની પ્રજ્વળતા પ્રેમમાં વાળી દો.

(૪)

મારા જીવને ત્યારથી પછો આપી. નિર્જન જીવનમાં તે દિવસથી નવજીવનનો સંચાર થયો. જો કે મારો આંખની આંસુ હજી સુધી અટક્યાં નથી છતાં જુનકાળની વાતો માટે મેં એક પણ આંસુ વહાવ્યું નથી. મારું હવે એવું જ બાકુળ છે, પરંતુ હવે મારું બીજું જ વસ્તુ માટે. તે પાપ હતું, ધીર પાપ હતું પરંતુ મને તેની હવે ચિંતા નથી. હું તેના પરિણામથી જરાય મુગ્ધ થતો નથી. તેને ભોગવવા માટે હું રાહજીવથી બે પડે જોતો છું.

હું રડું છું, પરંતુ હવે મને રડવામાં પણ આનંદ આવે છે. દિલગાના દંડમાં પણ મને અપૂર્વ સુખનો રસારાગ રમે છે. મારા માટે હવે સંસારમાં કુન્ન જેવી કોઈ બીજી અસ્તિત્વ ધરાવતી જ નથી. જ્યાંનાં નજર નાખું છું ત્યાંનાં આનંદ, સુખ, કાર્ત અને સતોષ જ નજરે પડે છે. કુન્નમાં પણ સુખ છે, પીડામાં પણ આનંદ છે, અને રહનમાં પણ હાસ્ય છે.

લોભા મને પુછે છે કે ભગતની જન્મજન્મમાંથી છૂટવાની ચારી કયી ! આગ તમારા પ્રભો માટે મારી પાસે એક જ જવાબ છે. શાંતિ આનંદની પ્રાપ્તિ અને કુન્નની મુક્તિને માથે તો નહુ જ સીધો છે. પરંતુ તેને માટે દિલનું દંડ જોઈએ. હૃદયની વ્યથામતા વિના બધી વાતો ફેકેટ છે. સૌથી પહેલાં હવેમાં વેદવાને પ્રકાશવો. પછીનું બધું કામ આપણે પતી જરી.

જન્માન્તરસદૃષ્ટેષુ યજ્ઞદાનતપોધૈરૈઃ ॥

નરાણાં લીળપાપાનાં કુળમક્તિઃ પ્રજાયતે ॥ સ્મૃ૦ ।

અર્નાદિ અતિલાચી અનાત્માને વિષે આત્મત્વશ્રમ વડે મોદિત અને એટલા માટે સંસારદુઃખાગ્નિથી સંતપ્ત ને મુંઝવે છે, ત્હેમને પરમાત્માની કીર્તનાદિ લક્ષિતો જ તારક છે, એમ સિદ્ધ થયું તો પછી તે પ્રકારની પરમાત્માની ઉપાસના કરીને સર્વ અનર્થોને ઉપગમનારી માયાને લોકો કેમ નથો તરી જતા ? એવી રીતે સ્વાભાવિક જ થવાની. તો તેના સમાધાનમાં એમ સમજાવું છે કે અત્યંત શ્રદ્ધાથી ઈશ્વરપ્રીત્યર્થે ધણા જન્મમાં યજ્ઞ, દાન, તપ ઇત્યાદિ સત્કર્મોનું અનુષ્ઠન ને પુરોષોએ કયું છે, અને એથી કરીને 'ધર્મેણ પાપમગ્નુરતિ' એ શુભિચ્છનાનુસાર જેમના પૂર્વજન્મને વિષે કરેલાં પાપકર્મો, યજ્ઞાદિ પુણ્યકર્મો વડે નષ્ટ થઈ ગયાં છે, તેઓ જ અચલ નિષ્ઠાથી પરમેશ્વરને ભજે છે.

ઠાલા સન્નજો ! હવે અંખા દુપદ રાગને ત્યાં શીખડી તરીકે કેમ અને કેવી રીતે જન્મી તે પ્રસંગ વર્ણવવામાં આવે છે.

પાંચાલ દેશનો દુપદ રાગ (ગ્રીષ્મીને પિતા) ન્યારે રાજકુમાર તરીકે હતો ત્યારે ભગવાન પરશુરામના હિમાલયની તળેટીમાં આવેલા શાંતનિહેતન (આશ્રમ)માં ધણા રાજકુમારો અને ગાદિપુત્રો ધનુર્વિદ્યા શીખવાને માટે આવતા. તેમના એક દુપદ રાગ પણ હતા અને તેમના સમકાલીન ધનુર્વેદવિદારદ શ્રોણ્યાવં પણ હતા. એમાં દુપદ અને દ્રોણાચાર્યને પરમ મૈત્રી થઈ ગઈ, તેઓ એકબીજાની સાથે બહુ જ પ્રેમથી વર્તતા હતા.

સન્નજો ! મોટામોટા રાજકુમારો પણ આવા શાંત આશ્રમમાં જઈને અભ્યાસ કરતા હતા, ન્યારે આજની શિક્ષણપ્રણાલિકા તેથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે. આજ તો પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિથી રંગામેલગી રુદ્ધશિક્ષણની વિમાવત કરે છે. અને દિદુરતાનમાં તો એ સદ્ શિક્ષણની પ્રણાલિકાએ કેટલું અધઃપતન આપ્યું છે અને એ સદ્ શિક્ષણના વિપર્યયે કેટલી વર્ષસંકરતા પેલી છે, એ આજની દુનિયાથી જરાએ નથી.

લેખક: કીર્તનાચાર્ય ઓ સીતારામ રામી

છતાંએ કે જુલો. દંધિદેવના સામ્રાજ્યમાં કેવું વિષમ વાતાવરણ ફેલાયું છે કે રાઈ આખા દેશાદીને જોતું સરખું પણ નથી કે આ નોકા રૂઢ તરફ વળન કરી રહી છે. અરે ભારત ! તારી આ દશા !

“સ્વર્ગના દેવો સદા અહિં આવીને રમતા હતા, અરે નમાવો રીશ ભાદતવર્ષન નમના હતા.”

એ જ ભારતવર્ષ પોતાના મહામોષા ધર્મઝયોને વિસારી મૂકી પાશ્ચાત્ય રંગે રંગાઈ અધાધીની આધીમાં બીડીને અધઃપતનની બાંધી ગતીમાં દિન-પ્રતિદિન બીટરતા જાય છે અને ખરેખર સ્વર્ગીય ભારતમાં નરકની ઝાંખી થઈ રહી છે. છતાંએ હાલના ચલચિત્ત વાળાઓ બોલ્યા જ કરે છે કે દેસ ખૂબ આશળ વધી ભયો છે, એ ખરેખર દુઃખની વાત છે. અને કેટલું દુઃખ છે, એ તો તમે નજરનેજર નિહાળી રહ્યા છો અને દિદુરતાન ને પાંદરતાનના ભાવણા બધા પછી દિદુ બાધાહેતોની કેવી અધોગતિ થઈ છે એ સત્ત્વ ન્યારે તરોને સમજશે ત્યારે મોંઘાંય ખડા થઈ જશે. ભારતની એક લક્ષ્મી જનકીને માટે ભારતના બાહ્ય અને કપિરાજે બલીદાન દીધાં હતાં, ન્યારે આજે લોકોએ જનકીએની એકાન્તતા થઈ રહી છે ત્યારે હું અને તમે માનવતાનો સ્વામ્ય સહનું ફરી રજા છીએ, ત્યારે હું પૂછું છું કે એવા માનવીને માનવી કેમ કહી શકાય ? છતાંએ ખેર અમે તો એ સિદ્ધાંતનાં છીએ. કે-

“પ્રભુને ગમે તે સમે સર્વ સ્વેષુ”
સદા રાજ રાજ હૃદમાં રહેલું”

છતાંએ અંતર દ્રવ્યા વગર તો ગ્રેહવં નથી, અને અશુભીની આંખે રહેવું પડે છે કે ભારત તારી આ દશા !

હવે જો ભારતની ઉન્નતિ કરવી હોય તો હાલના સદશિક્ષણની અને બીજી ભણવાં બાધા વાનારી રીતને વિલાગલ રૂઢ પૂર્વે આશ્રમનું સ્થાપન કરી દેવતા-ભાષ બહેતોને માનવતા અને આર્પતવના સાચા મોઠો બજાવો. તો જ ભારત ભારત બનશે, નહિતર વરકા ન ઉપરકા બનશે. (ધાંપીનાં ફેરા જેવો

ખાટ ન થાય તેનો ખ્યાલ રાખશે.) અરવુ, જેનાં બાર-તર્નાં બામ.

હમણાંની દુનિયા તો માનવતાને વિસારી ચૂકી એવી 'અવલે ચડી છે કે હું કોણ છું, ક્યાંથી આવ્યો છું, શું કરવા આવ્યો છું' એ 'બહુમ' જતાં જઈ કેવળ પેટ ભરવાનું જાન મેળવી એમ તે ભોળે કળા-ધોળાં કરી પૈસાકેપાલિત કરી ખાઈપીછને મરી જવું એમાં જ મનુષ્યવની કલિઓમતા સમજે છે. પણ એવા માનવીને માતવી તરીકેનું સંબોધન આપી શકાતું નથી.

દુષ્ટ અને દોષ વિવેચના કરતાં એવા પરમ મિત્રો બની ગયા અને એક દિવસ તો આપેશમાં દુષ્ટે કહી પણ દીધું કે 'હું જ્યારે રાજ બનીશ ત્યારે હું પરમ મિત્ર દોષ છું! મારા રાજ્યનો અર્ધો ભાગ તને આપીશ અને મારા સંગોવધીએ બનાવીશ.' આમ તે આમ વિવેચના કરી શકે. અને મિત્રો પણ છુટા પડ્યા. દુષ્ટ રાજ થેર ગયા પછી રાજ બન્યા અને પોતાની પ્રજાને પુનઃવત પાળવા માંડ્યા. જ્યારે આ તરફ દોષીઆમાં કૃષ્ણાચાર્યની બહેન કૃષ્ણી સાથે લગ્નમંથિત્રી ભોળા અને પોતાનો ગૃહસ્થપત્ર આજી કહેતાં. દોષીઆમાં એક સમયે કમ-કાંડી બ્રાહ્મણ દત્તા અને મહાન ધનુર્વેદવિદ્યાર્થ દત્તા, પરંતુ અજ્ઞ દિન સુધી આવી આવતી પ્રણાલિકા મુજબ જેમકે લક્ષ્મી અને સરસ્વતીને આદિ વેર હોય છે તેમ આચાર્ય દોષી માટે પણ બન્યું. પોતે સમયે વિદ્વાન હોવા છતાં ય પૂર્વના પ્રારબ્ધના અંતરણ્યે કરીને જેટલી સરસ્વતીની કૃપા હતી તેટલી જ સામે લક્ષ્મીની અવકૃપા હતી. એટલે પોતાનું ગૃહસ્થી જીવન ધણું જ મરીન હતું. કારણ કે એ યુગ દાહના યુગ જેવો ન હતો કે શ્રીમતોને શેડસાદેજ કહીને તેમના ચરણ ચાટીને જાય, આજનો જમાનો તો ધનિકોની ખુશામત કરવાનો છે, અને ખુશામતઆચાર્યો તો એવા કાષી ગયા છે કે 'ન પૂછે ન જાણે વાત'.

આજના જમાનામાં કોણની માફક બહુમંથનમાં તટસ્થ રહેનારો પવન મરે છે છતાં એમનું પૂરું પડતું નથી એક કવિએ કહ્યું છે કે:-

“સત ચણે. આ સુખકા વૈરી
પાખડી શિર છાયા રે ભાઈ,
જાનીકી કોઈ ખાત ન બાને
લુંકે જ જ બર મા પા;
તેરી અકલિત માયા રે
લેક કોળે ન પાયા છ.”

કલિવેના સામાન્યમાં સજ્જનોને શ્યામ નથી અને પાખડીયો પોષાય છે. સતીઓનું સન્માન નથી અને સ્ત્રીને સામ્રાટીનું બહુમાન થાય છે, એ છે કલિજનનાં એકાચ. બહાલા આત્માનંદો! એ બૃહદા નદી, સુખની પાછળ દુઃખ અને દુઃખની પાછળ સુખ આવતું જ રહે છે. જિતે છે તે જ આધમે છે, ચડે છે તે જ પડે છે, જન્મે છે તે જ મરે છે, જી પામે છે તે જ કરમાય છે.

પીપળ પાન ખરતાં હસતો કુપ્પણીઓ

સુખ વીતી તુજ પીતરો ધીરી આપણીઓ

તતુસાર દોષીની છેક એવી નિર્ધનામયા હતી કે જેનું વર્ણન યવુ મ્મકર્ય છે. છતાં એક દર્શતથી દોષીની જરીઆઈનું સંદોહાર વણ ન કરે છું, દોષીઆમાં પોતાની પવિત્રતાની કૃપાથી અશ્વત્થામા નામના પુત્રને હત્યાન કર્યો, એ અશ્વત્થામા જ્યારે મારખાય વર્ષના દત્તા ત્યારે એમની બીજી સપ્તમકંઠી દુષ પીવી હતી, આ જોઈને અશ્વત્થામાને દુષ પીવાની બિઝાસા થઈ અને માની પાસે જઈને દુષની માંગણી કરી. પણ દોષી નિર્ધનાતરૂપી પડખામાં એવા હાથેલા હતા કે પુત્રને ખરીર દુષ લાવીને પીવરાવી શકે તેવી સિધ્ધિમાં ન દત્તા. અને એમને સાચા આલય તરીકે જીવવાનો એવો શોખ દત્તા કે કોઈની પાસે બોલી ખુશામત કરીને માગના કરતી તે સિદ્ધિતથી વિરુદ્ધ દત્તા. જ્યારે જરી અશ્વત્થામાએ કૃષ્ણ પાસે દુષની બહુ રંગક કરી ત્યારે કૃષ્ણે અશ્વત્થામાની આંખે રક્તો દીકરાને સાંત કરવા બોલે જવનો લોટ લઈ પાણીમાં મીઠાવી રડતા અશ્વત્થામાને પીવાને તેણે આપ્યો. આ હવેકાવક દશ્ય દોષી અનિમિષ નેત્રે જોઈ રહ્યા હતા. અને એ હવેકેક દશ્ય જોઈ આચાર્ય પણ રડી ગયા અને સ્વપ્ન બે લાગ; ‘જીવી જરીઆઈ! કેવી નીધંનતા!’ ત્યાં જ એમને દૂષદત્ત અર્ધો ગાદી આપવાનું વચન થાદ આવ્યું અને ઘરત જ કૃષ્ણ અને અશ્વત્થામાને આશાસન આપી પોતાના પરમ મિત્ર (પાંચાલપતિ)ને મળવા આવી નીકળ્યા. ત્યાં અમને કવિ માધવ સંદોહ વાદ આવે છે:-

વરં વનં વ્યાગ્રગજેન્દ્રસેવિત
દુમાસયે પદ્મસામ્બુજોબનં
વણિનિ રાધ્યા પરિધાનવલ્લભં
(પણ) ન વ્યધુમધ્યે ધનહીનજીવિતં)

અપૂર્વ

ધનની વૃષ્ટાન્તુ કૃષ્ણ

(ગતાંગ પૃષ્ઠ ૭૮૪ થી માણુ)

શ્રીકૃષ્ણ ખાડણીએ બધાઈ ગયા હતા અને જશોદાજી ધરના કામકાજમાં લાગી રહ્યાં હતાં તે વખતે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની દષ્ટિ ધરની પાસે રહેલ બે યમ-લાલુનનાં ઝાડ ઉપર પડી. તે ઝાડમાં રહેલ છવેા પૂર્વ જન્મમાં યજ્ઞપતિ કુબેરના પુત્ર હતા. તેઓ ઐશ્વર્યવાન અને ધનવાન હતા અને નંદકુખર અને મણિમીવ નામથી પ્રખ્યાત હતા અને નારદજીના શાપથી વચ્ચરપ થઈ ગયા હતા. પશુ ભગવાનના રપછીથી તેમની સદ્-ગતિ થઈ હતી.

રાજા પરીક્ષિતે પૂછ્યું:—નંદકુખર અને મણિમીવને શાપ થવાનું શું કારણ હતું, તેમણે એવું ક્યું નિંદનીય કમ ક્યું હતું કે, જેથી દેવર્ષિ નારદને તેમના ઉપર ક્રોધ થયો હતો ?

શુદેવજી—આ બન્ને કુબેરના પુત્ર હતા અને રંદના સેવક હતા. તેથી તેમને બહુ અર્થ થયો હતો. (આવી કુબેરના પુત્ર એટલે ધનવાનના પુત્ર સમજવા અને રંદ એ અદકારના દેવ હોવાથી રંદના સેવક એટલે અદકારી છવ સમજવા) એ બન્ને વારુણી મંદિરાનું પાન કરવાથી નસામાં રહેતા હતા અને કેલાસના પરમ રમણીય ઉપવનમાં, ગીત ગાતી સ્ત્રીઓની સાથે શી ગંગા-જીના તટપર એક પ્રુષ્પિત વનમાં ફરતા હતા. જેમ હાથી હાથણીઓની સાથે વિહાર કરે તેમ આ બે ધનવાનો તે સુવર્તઓની સાથે જલાક્રીડા કરવા લાગ્યા. દેવ-યોગે ત્યાં તે વખતે નારદજી આવી પહોંચ્યા. તેમણે જોયું કે આ ધનવાનો ધનના ગર્વથી મોહિત થઈ ગયા છે. દેવર્ષિ નારદજીને જોઈને વજ્ર વગરની તે અપ્સરાઓએ તરત પોતાનાં વસ્ત્રો પહેરી લીધાં પશુ તે ધનિક પુત્રોએ પોતાનાં વસ્ત્રો પહેર્યાં નહિ. તેમની મર્ષાદા વગરની રીતભાત જોઈને નારદજીએ તેમને શાપ આપતા કહ્યું કે “વિષયોનું સેવન કરવાવાળા પુરુષોને ઐશ્વર્યનાં મદ મડે છે અને તેમની સુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થાય છે. ધનથી હંમેશા માણસો ઓંમાં, જુગારમાં, શેર ખગરના સદ્ગામાં અને ઘણે વગેરેમાં બહુ ફરી જાય છે, અને પોતાના શરીરને અજીવ-અમર માનીને સરી પુષ્ટ કરવા માંસના ખોરાક માટે પશુઓની હિંસા પશુ કરે છે (૧૦-૧૦-૬). જે શરી-

રને રાખ્યા નામ અથવા દેવનું નામ આપવામાં આવે છે તે પશુ અંતે ક્રોધારૂપ અને વિષ્ટારૂપ થઈ જાય છે. અથવા અગ્નિમાં બસમરૂપ થઈ જાય છે. તેને પુષ્ટ કરવા માટે જે માંસ વગેરેના આહાર કરે છે અને તે માટે પ્રાણીઓને મારે છે, તેને નરકની પ્રાપ્ત થાય છે. આ શરીર ઉપર કોની માલીકી છે ? અથ દેવાવાળાનાં લીધેવાળા પિતાની, ઉદરમાં ધારણ કરનાર માતાની, માતાના પિતા (દાદા)ની, બળવાનની, અગ્નિની કે કૂતરાની ? આ દેહ અબ્યક્ત માયાથી ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમાં લય પામે છે. આવી સાધારણ વસ્તુને આત્મા માની તેના ભોગમાં પડે તે ખરેખર મૂખ છે. જે અસત્યરૂપો ઐશ્વર્યના મદથી અંધ થઈ ગયા છે તેમને માટે દરિદ્રતા એ જ ઉત્તમ અંજન છે. કારણ કે દરિદ્ર-પુરુષ બીજા છવોને પોતાની સમાન જુએ છે. જોને પોતાને કઠિ લાગ્યો હોય છે તે બીજાના કઠિાનું દુઃખ જાણી શકે છે. દરિદ્ર પુરુષોમાં ધનવાનના જેવા અદકાર રહેતા નથી. તેમને દેવયોગે જે કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય તે તેમનું પરમ તપ છે. જેનું શરીર ભૂખથી હીચુ થાય છે અને જે અન્નની તંગી ભોગવે છે તે પુરુષની હિંદ્રિયો તરત શુદ્ધ થઈ જાય છે અને તેનામાં હિંસાની વૃત્તિ રહેતી નથી. સમદર્શી સાધુ પુરુષોના સંમ પશુ ધન વગરના માણસોને થાય છે. એવા સંજયી. વિષયોની તૃષ્ણા દૂર થાય છે અને છવ શુદ્ધ થાય છે. જે માણસ ભગવાનના ચરણાવિરતો રસિક છે તેને દુઃખોથી મુક્ત અને ધનના મદથી મત થએલ દુઃખ માણસોનું શું પ્રયોજન છે ? તેથી (નારદજી કહે છે કે) હું આ વારુણી મંદિરાથી ઉન્નત થયેલ ઐશ્વર્યના મદથી આંધળા થએલ, સીપરાયણ અને હિંદ્રિયપટ્ટ પડેલો અધ્યાત્મજનિત મદ દૂર કરીશ. આ કુબેરના પુત્રો એવા અધ્યાત્મમાં કંઈ ગયા છે કે પોતે વજ્ર વગરના છે એવું પશુ તેમને બાન રહેલું નથી. તેથી તેઓ સ્થાવર યોગિમાં જવાને ચોખ્ખા છે કે જેથી તેમને આનું અધ્યાત્મ ન રહે. પશુ મારી કૃપાથી તેમને એ અવસ્થામાં આ જન્મની સ્મૃતિ રહેશે. તેમને સો દિવ્ય વર્ષ પછી શ્રી વાસુદેવના ચરણોને રપછી થયો તે વખતે ભગવાનની ભક્તિ કરી તેઓ સ્વર્ગને પામશે.”

આવે શાપ આપી નારદજી બરિકાશ્રમ સાધ્યા બધા-
અને નલકુબર અને મણિમીવ નામના એ કુમેરના પુત્રો
યમલાજીન નામના વૃક્ષ બની ગયા.

આ કથામાં ધનપત્રી ધત્તર અનર્થોત્તુ વણુન આપ-
વામાં આવેલ છે. કાષ્ઠપત્રી કાકતર લોખી યાપ તો દરદી
તરત સાળે યાપ નહિ, વડીલ લોખી યાપ તો કેસ
લોખી ચલે, વેપારો લોખી યાપ તો કાળા બળતર કરે
અથવા લી અને તેમનાં બેજ કરે. આવી રીતે અનેક
દુષ્ટાણુ લોખી અંદર રહેલા છે ધનવાન માણસ પ્રમા-
ણિક પછે ધનવાન અનેક હોય એવું જાણે જ અને
છે અને ધન મળ્યા પછી તેમનામાં હરિયોના-ભોજ
પ્રત્યે ઉદાસીનતા અને રૈરાગ્ય આભાં હોય એવું પણ
જાણે જ અને છે. યુરોપ અને અમેરીકામાં ઘણા કુમે-
રના પુત્રો જોવામાં આવે છે પણ હવે તેમની સાથે
મજુરોના પણ જોવા થતાં જાય છે. મજુરોના સંસ્કારમાં
પણ, દાહની કથા જોતાં, ફક્ત પૈસા ધનવાને પાસેથી
લઈને પોતાના ઉપયોગમાં વાપરેલા એટલું જ લક્ષ
રહેલ છે, તેથી મજુરોને ન્યારે વધારે પમાર રહે છે
ત્યારે તેઓ પણ તે પૈસા દાર, સીરેખા અને હન્ડિયોના
ભોજમાં વાપરે છે. તેથી એક પ્રકારના કુમેરના પુત્રો
માંથી બીજા પ્રકારના કુમેરના પુત્રો તૈયાર થાય છે. પણ
સંસ્કાર સારા કરવા તરફ અને હરિયોના ભોજમાં
વેરાખ 'ખત્તા તરફ ધણાનું લક્ષ રહેતું નથી. વળી
સંચારી મદદથી હરિયોના સુખના ભોગને માટે માણ-
સોને વધારે અનુકૂળતા મળી છે. તેથી સારા સંસ્કાર
તરફ પ્રભુનું લક્ષ જતું નથી. તેથી સાક્ષીરૂપી નારદ-
જીના શાપ બાળે છે અને ઘણા માણસોનું જીવન
ઝાડની મારફત માત્ર વધવા પૂરતું રહે છે પણ તેમને
ઉત્તમ લક્ષ્ય મળતું નથી. આવી દલ માંથી માત્ર ભજ-
વાનની કૃપાથી જ છાપ છટી રાકે છે. ધનની વૃદ્ધિ-
વાળે ને સત્સંગની વાલો માટે કુરસદ મળતી નથી અને
કોઈ સમજન કોઈ સારા કામ માટે તેમની પાળે ધનની
મદદ માગવા આવે તો ધનવાનો પોતાને, તેના કરતાં
વધારે એવું માને છે. માત્ર કોઈક જ સાત્તિક માણસ
હોય છે કે જે દાન કરતી વખતે એમ માને છે કે જે
ભગવાનનું છે તે હું ભગવાનને માટે આપું છું. પણ
આવી વૃત્તિવાળા બધું થોડા માણસો હોય છે. કોઈ
શિક્ષક પોતાના વિદ્યાર્થીને ધેર કિલ્લણ આપવા જાય
છે અને ટંબુલની શી સે છે ત્યારે પણ કેટલાક વિદ્યાર્થી

એમ માને છે કે અમે શિક્ષક કરતાં મોટા છીએ.
વળી ન્યારે સમાજમાં ઉદ્યોગો વધારવા લક્ષ રહે છે
ત્યારે મહુસો સંચા જેવ થતા જાય છે. ન્યારે સંસ્કાર
તરફ લક્ષ્ય રહે છે ત્યારે સાનું સુખ ક્યાં છે તે
શોધવાની ટુટિ ઉત્પન્ન થાય છે.

દેવરિ નારદનાં વચન સત્ય કરવા માટે ન્યાં ધમ-
લાજીનનાં ઝાડ દર્તા ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ ધીરે ધીરે પહોંચ્યા.
ત્યાં તેમને ખાંડછીડિયા અથાણો, 'બને ઝાડ મળ્યા
ઉખડી ગયાં અને નીચે પડી ગયાં. તે વખતે એ વૃક્ષો-
માંથી અગ્નિના જેવા બે તેજસ્વી પુરુષો બીજાના
તેઓએ શ્રીકૃષ્ણને પ્રણામ કર્યા અને કહ્યું કે—

કૃષ્ણ કૃષ્ણ મહાયોગિ સ્વમાયઃ પુરુષઃ પરઃ ।

વ્યકાત્યકમિદં ત્રિશં રૂપં તે પ્રાણના વિદુઃ ॥

અર્થ—હે કૃષ્ણ! હે મહાધોમી! આપ મુક્તિથી
અતીત આદિ પ્રરૂપ છે. વેદવાદી બ્રાહ્મણો આ સંપૂર્ણ
બ્રહ્મ અને આનંદકત વિષયને આપનું જ રૂપ માને છે.
એક માત્ર તમે જ સમસ્ત જીવોના સંસ્કાર, પ્રાણ, આત્મા
અને હરિયોના ઉપર છો તથા તમે જ ભગવાન કાળ
અને અબ્યય હૃદય શી વિધુ છો, તમે જ મહત્ત્વ
અને સર્વ, રજ તથા તંત્રોમયી સ્વરૂપ મુક્તિ છો. તમે
બધાના અંતઃકરણના વિકારોને નાશવાળા સાક્ષી
પુરુષ છો (૧૦-૧૦-૩૦) પ્રાપ્ત શુદ્ધોદારા આપનું
મદલ્ય થઈ ચક્રવૃં નથી, આપ જીવોની ઉપરિતા પહે-
લાં જ વિશ્વમાન છો તેથી દેહ વગેરેથી આવૃત કોઈ
પ્રાણી આપને નાંછી ચક્રતા નથી. આપ ભગવાન
વાસુદેવ અને જગતના વિધાતા છો અને આપનું સ્વરૂપ
આપથી પ્રકાશિત શુદ્ધોદારા આચ્છાદિત છે. આપ
સદ્યાત પરબ્રહ્મ છો, અમે આપને નમસ્કાર કરીએ
છીએ. (૧૦-૧૦-૩૩)

કાષ્ઠપત્રી રીતે પ્રાણનો સંબંધ કરી લેવો એ દરેક
જીવનું સુખ્ય કરતું છે. તેને માટે અધિકાર પ્રાપ્ત
કરવો જોઈએ. દાહના કાળમાં સંચારી શોધથી તેપર
થપેલ નુસરોપરો, રીડીઓના પ્રોત્રામ અને ટોકા-સીને-
માંથી માણસોનાં 'મન બદલવા અને બદલ્યું બે-
ચરૂ ગયાં છે અને અંતરાત્માનો અવાજ સાંભળવા
નેટલી એકાગ્રતા માણસો પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.
તેથી માણસના જન ઉપર અનેક પ્રકારથી વિશેષ
આભાં કરે છે. માણસો વિચાર વગર એ તેની સચના

સ્વીકારી લે છે અને મોહમાં તણાયા કરે છે. જન્મ પહેલાં અને મરણ પછી પોતાની યાત્રા કે પોતાના દેશની ખબર હોતી નથી પણ વચમાં તે બાજતનું એવું અભિમાન યદ્યંત્ય છે, કે તે માટે ભયંકર યુદ્ધ થાય છે. નેપોલીયન બોનાપાર્ટે કેસીંકા ટાપુમાં જન્મ્યો હતો. તે વખતે તે ટાપુ ફ્રાન્સના કબજામાં હતો તેથી નેપોલીયનને જન્મથી ફ્રાન્સ દેશ પોતાનો લાગ્યો. થોડા વર્ષ પહેલાં તે ટાપુ ઇટાલીના કબજામાં હતો તેથી જ નેપોલીયન તોડાં વર્ષ પહેલાં જન્મ્યો હોત તે તે ઇટાલીને પોતાનો દેશ માનત અને ઇટાલીનું રક્ષણ કરત. મે. ગાંધીજી ઈંગ્લેન્ડમાં જન્મ્યા હશે તો તે દેશની સેવા કરશે અને અમેરીકાનો પ્રયત્ન દુર્ભન જ ને મર્ધા પછી રૂશિઆમાં જન્મશે તો રૂશિઆના ઉદ્ધાર માટે પ્રયત્ન કરશે. તેથી માણસની લાગણીનું કેશણ નથી. લાગણીની સાથે આત્મવાન હોય તો જ સંસ્કાર સુધરે છે.

આત્મા કોઈ દેશમાં અથવા કોઈ કાળમાં બંધાતો નથી. આપણી જાતનું અવરણ એ પૂર્ણ જીવન નથી. તેની પાછલાં સંસ્કાર સંસ્કારો, સંમિત કર્મ અને આત્માનું ગુદ રહસ્ય છવાયેલું રહેલું છે. સંમિત કર્મને બરાબર જોગબરાજી બહુ અપાર્ક કામ છે. સંસ્કાર સંસ્કારોનો કાળ પણ જુદો જાતનો હોય છે. સંસ્કાર જન્મતના કર્તા લક્ષ્ય છે અને તેમાં થોડી સંજ્ઞા માણસના દબરો યુગ ચલાવે છે. અહંકારી જીવન એ બહુ અવ્યવસ્થિત છે. અહંકારી માણસ બધા બનાવ વખતે સમતા રાખી થકતો નથી સાધારણ માણસો કર્મ કરે છે પણ કર્મના કર્તાને જાણતા નથી અને કર્મ ઉપર તેમની સત્તા ચાલતી નથી. વળી રચન વખતે પણ માણસો દલકા દલકા બોલે છે. જે રચના કર્મ મરે માણસોને શિક્ષા કરવામાં આવે તો માણસોને એટલું દુઃખ આવે કે તે સદન કરી શકે નહીં. તેથી એક બકતે બજવાનને એવી પ્રાર્થના કરી હતી કે સ્વપ્ના કર્મ માટે તમે શિક્ષા નથી કરતા એ આપનો ઉપકાર છે. બધી બુલેનું શુભ કારણ આપના છે. જ્યાં સુધી જીવ બજવાનને યરણ થતો નથી, ત્યાં સુધી આગળ ફર થતું નથી અને આત્મવાન ઉપવન થતું નથી. તેથી કહેવના પ્રુત્રો શ્રીકૃષ્ણની ગર્ભ કરનાં કહે છે કે:

યાણી ગુણાનુક્રમને યવજી કયાવા

હસ્તો ચ કર્મસુ મનસ્ત્વ પારિયોત્તે.

સ્તુત્યા શિરાસ્તવ નિવાસ જગદ્ગણમે

દિષ્ટિઃ સર્તાં દર્શયેદ્વત્ત મવચનૂત્તમા ॥ ૧૦-૧૦-૩૧

અર્થ—અમારી વાણી આપના શુભે ગાય, કાન આપની કથા સાંભળે, દાઘ આપની સેવા કરે, મન આપના ચરણકમળોનું ચિંતન કરે, અમારું મસ્તક આપના નિચસરયાનરપ સંપૂર્ણ જાગતને પ્રણામ કરે અને અમારો ત્રેત્ર આપના વિમલરૂપ સાધુજનોનું દર્શન કરે એવું અમે માગીએ છીએ.

ઈન્દ્રિયોનો નિરાશ બે રીતે થઈ શકે છે. તેમને વિષયો ન આપવાથી નિરાશ થાય છે અથવા ઈન્દ્રિયોને ભગવાનના કામમાં લગાડવાથી પણ નિરાશ થાય છે. દશમસ્કંધની લીલાને નિરૂપવીલા પણ કહે છે, જેમ જમીન ઉપર પડી ગયેલા માણસ જમીનનો આધાર લઈને ઊઠે છે તેમ નામરૂપની માયામાં ફસી ગયેલ જીવ ભગવાનનું નામ લઈને અને તેનું દર્શન કરીને મારાનાંથી નીજી શકે છે અને પશુતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

મનોમય કોઈ સુધી ઈન્દ્રિયોની સત્તા ચાલે છે, પણ એ જ મન જ્યારે ભગવાનનું રમરણ કરવા લાગે છે ત્યારે તેના ઉપર ઈન્દ્રિયોની સત્તા ચાલતી નથી. જીલકું તેની અંદર ભગવાદ ભાવ ઉભરાય છે. ભગવાનના શુભેને દદ નથી, તે ગમે તે વખતે જીવને મદદ કરી શકે છે પણ જીવમાં યરણભાવ નોંધી. ઈન્દ્રિયો યરણ રાખવી સહેલી છે પણ યરણ થતાર જીવને યરણ રાખવા એ બહુ અપાર્ક કામ છે. અહંકાર એ કિંતુ તરત છે કે જ્યારે આપણે જાણીએ કે અહંકાર ગમે ત્યારે પણ તે કોઈ ખૂણામાં ગુપ્ત રોતે પડ્યો હોય છે અને માણસ ને ફસાવે છે. તેથી યરણાર્થત બરાબર યાગરી સુરોષ છે.

અહંકારનો યુગ્મ આધાર ઈન્દ્રિયોના વસણ ઉપર છે તેથી કહેવના બકતે પોતાની વાણી, કાન, દાઘ, પગ, મન વગેરેની શુદ્ધિ માટે પ્રાર્થના કરે છે. એટલે કે તે ભગવાનમાં લાખ્યા રહે તો યરણાર્થત રાખવામાં સચરક પડે. ખાસ કરીને ધનવાન માણસોની વાણી, કાન દાઘ, પગ, મન વગેરે ભગવાન તરફ વળ્યાં નથી. તેમાં ભગવાનની કૃપાની જરૂર પડે છે તેથી તે માટે કહેવના પ્રુત્રો ભગવાનની પ્રાર્થના કરે છે. ઉન્નિપદોની

અંદર પણ સાંતિપાઠમાં મદ્દ કરેલોમિઃ કૃણુયામ દેવા
મદ્દ પદ્યેમોશ્વમિયજન્નાઃ વગેરે વાક્યોમાં આત્માત્મ કલ્યાણ
યાપ એવું અવશ્ય કાનથી યાવ અને એવું ફક્ત આખિયથી
યાવ એવી માગણી દેવા પાસે કરવામાં આવે છે. પણ
વખતે પણ કહે છે કે આખિયે પાણી અગ્રડો. અથવા
કેથા સાંભળ્યા પહેલાં કહે કે કાને પાણી અગ્રડો એનો
અર્થ પણ એવો છે કે કાન અને આંખ શુદ્ધ કરે.
પણ સતિભાવાળા તેથી ઉઘટી દિશામાં કાન અને
આંખની ગતિ વાળી દે છે. તેથી માણસોને ભગવાનની
માર્ગ જીતવી બહુ મુશ્કેલ પડે છે. તેથી સત્સંગની
જરૂર છે. એ આજત દવે ભગવાન કુબેરના પુત્રોને
સમગ્રવે છે.

ભગવાને કહ્યું, કે “હું” પહેલેથી જાણતો હતો કે
તમે બંને એકબીજાના શરીરોમાં આધિજા બની ગયા હતા.
તે વખતે દેવર્ષિ નારદે શાપ આપીને તમારું અર્થ
નષ્ટ કરવાની કૃપા કરી.

સાધુનાં તમચિત્તાનાં મુક્તિનાં મરજતાલનામ્ ।

દર્શનાન્નો મયેદગ્ધઃ પુંસોડગ્રોઃ સવિતુર્યથા ॥

અર્થ—જેવું ચિત્ત નિરંતર મારામાં જ રહેલ છે
એવા સમદર્શી સાધુઓના દર્શનથી પુરુષોત્ત્વ સંસાર
બંધન રહેતું નથી. જેમ સૂર્યને ઉઘડ થતા નેજોતો
અધિકાર દૂર થઈ જાય છે તેમ સંસારનું બંધન ટૂટી
જાય છે. માટે (ભગવાન કહે છે કે) હું નવકૂંબર અને
મણિમીવ ! તમે બંને અર્ધ કૂંબરજી રાખતા તમારે ઘેર
જાઓ. તમે જેની ક્ષતિ કરો છો તે સંસારના બંધનો
દૂર કરવાવાળા મારા પરમ પ્રેમ તમને પ્રાપ્ત થઈ ગયેલ છે.

એક બાળુ દરેક જીવને આત્મભાવમાંથી મુક્તિ
મેળવવાની જરૂર છે. બીજા બાળુએ જોઈએ તો હાલના
કળમાં કુબેરના પુત્રોની સંખ્યા વધતી જાય છે. પાણી-
સ્થાનવાળા બીજાનું ધન પડાવી લેતાં અધ્યક્ષતા નથી
અને ચેતાને દેશ વધારવા માટે જીવાન ઓછોને પણ
લશ્કરી તાલીમ આપે છે. હાલના કળમાં સંસ્કાર કરતાં
ધન ઉપર બધા દેશીય લક્ષ્ય ગયું છે. તેથી ધનવા
એ શુભવાન મનાય છે, પણ પ્રજામાં સંસ્કાર સારા
કરવા હોય તો સત્સંગની ખાસ જરૂર છે. ઉપર જણા-
વેલ શ્લોકમાં શ્રીકૃષ્ણ પણ કહે છે કે સમદર્શી સાધુ-
ઓના દર્શનથી જ સંસારનું બંધન દૂર થઈ શકે છે.

તેથી સમાજસુધારાનો આધાર સાધુઓ ઉપર છે,
પણ અધાનીની બહુમતિથી સમાજ સુધારે તેમ નથી.
નાનાં બાળકને સુધારનાર ધણી મોટા માણસોનાં મન
પણ બાળક જેવાં હોય છે તેથી બાળકને સાચો વિદ્યા
મળેતી નથી.

સાત્ત્વિક જીવન રાત્રના કાષ્ઠાથી ઉત્પન્ન થઈ
ચકતું નથી. માણસોમાં તેની જરૂરીઆત ઉત્પન્ન થવી
જોઈએ. જેટલી ધનની જરૂર હોય છે, સરતા અનાજની
જરૂર હોય છે તે કરતાં વધારે જરૂર સાત્ત્વિક જીવનની
લગાવી જોઈએ. બધા બળ વધે છે ત્યાં પ્રેમ વૃદ્ધિ થાય.
બધા પ્રેમ વધે છે ત્યાં બળની જરૂર પડતી નથી. સામાન્ય
માણસના જીવનમાં સત્ત્વ, રજઃ અને તમ એ ત્રણ શુભોની
બ્રેજસેજ એવી થઈ જાય છે કે તેનું પ્રયત્ન કરવું મુશ્કેલ
પડે છે, અને ધણી માણસો જે જીવનનાં વખાણ કરે
તે સારું માની લેવામાં આવે છે એ પણ બુદ્ધ છે. સારા
જીવન માટે સાચા પ્રમાણની શોધ કરવી જોઈએ. થોડો
તપ્ત એકાંત સેવન અને સત્સંગ ની દેવ પાઠવી જોઈએ.
અંકાર વધારે બળ ઉગાડવાની મહેનત કરે છે અને
પ્રભ વસ્તીનો સંખ્યા વધારતી જાય છે. તેથી બળ
વધારે એટલા વખતમાં વસ્તી પણ વધી જાય. તેની
સાથે જ સંસ્કાર સારા નહિ થાય તો ધનની વહેંચ-
ણથીમાં મેટી મુશ્કેલી ઉત્પન્ન થાય. માણસોને માયા-
મંથી મુખ લેવાની ઇચ્છા થાય છે, પણ માયામાં મુખ
નથી એવી ચેતરણી ભગવાન વારંવાર આપ્યા કરે છે.
કંસના હતોને વારંવાર મારવાં માટે બહુ સાધ્ય રહેતું
પડે છે. દેવી પ્રકૃતિનું જોર વધે છે તેની સાથે
આસુરી પ્રકૃતિનું જોર પણ વધે છે. અને હજી
સમજાવ્યાંથી કેસનું રાજ્ય તદ્દન દૂર થઈ
નથી. તેથી શ્રીકૃષ્ણની મદદ માટે ગોવાળીઓની
વારંવાર જરૂર હોય છે. સાત્ત્વિક જીવનની
પ્રથમ કરવાની જે ઇચ્છા રાખે છે તેને ગો-પાલ કહે
છે. જે રમેજીવની અને તમેજીવની માણસોની વચ્ચે
દોષે સાત્ત્વિક લાવે તેજીવની ન રાખાય તો એકાંતમાં
જવું અથવા બધા સત્સંગ હોય ત્યાં જવું જોઈ એ
એકાંત ઉપાય દવે પછીનાં અધ્યાત્મમાં ઉપનયન નામના
ગોષ બીજાં ગોષ-ગોષીને બતાવશે.

નવકૂંબર અને મણિમીવ નામના કુબેરના પુત્રોએ
ભગવાનને ઉપદેશ સાંભળ્યા પછી, ભગવાનને પ્રણામ

ક્યાં અને તેમની આસા લઈ ઉતર દિશામાં ચાલ્યા ગયા. આઠી ઉતર દિશા એટલે ઉત્તમ ભૂમિકા । સમજવી, એટલે રાજસી ભવમાંથી સારિવક ભાવમાં આવવું અથવા સાત્ત્વિક ભાવમાંથી પ્રલભાવમાં આવવું તેને પણ ઉતર દિશા કહેવાય છે. (૧૦-૧૦-૪૩)

આ પ્રમાણે જો અંકમાંથી દેવ નીકળે, પથ્થરમાંથી અદ્ભુત નીકળે, - કાકીકામાંથી નગરાગત નીકળે અને ગજેન્દ્રમોહના પ્રકરણમાં હાર્પના શરિરમાંથી પણ

દેવપુરુષ નીકળે અને વાંસમાંથી- ધનુષારી દેવ ચક્રને નીકળે તો પશુપક્ષી ઉપર અને ઝાડ પથ્થર ઉપર પણ આ રાખવી જોઈએ. અથવા દષ્ટિ પ્રકાશમ કેરીને ખરું ત્રિશ્વ પ્રલભાવે જોવાની દેવ પાઠવી જોઈ એ.

દાહમાં તિદ્દીની કાઠિ-સીલમાં દિંદુકા ખીલની ચર્ચા ચાલે છે. તેનો દેવ પણ વૈસાની વહેંચણી કરવાનો છે. સંસ્કાર સારા કરવા તરફ દૃષ્ટ નથી. તેમાંથી કુચેરના પુત્રો વધારે પણ સરકારી દિંદુઓ વધી નહિ.

૩૩

ખાન-ખાનની અસર

ચંપકલાલ કરીને એક શેઠ હતો, ચતુરા તેમની ધર્મપત્ની અને અને ચંપા નામે એક દીકરી હતી. પવિત્ર જનનામાં સાધુસંતોની વાતો શેઠને બહુ ગમે, પ્રિય લાગે, - કાલજતાંચાલજતાં રિયર થઈ જાય અને ક્યારે એ આચર્યોએ એવી તેમને ઘણી લાગે ! પ્રભુમય જીવન ગાળાએ, અનીતિ ન થાય. સાહજથી રહીએ, એવી જ એમની ભાવના. ચતુરાખાઈ પણ મહાધર્મિય અને વિવેકી, શેઠનો અનાજ-કરિયણનો વેપાર હતો, ચંપકલાલ બહુ વૈદ્યાદાર નહિ, તેમ મરીમ પણ નહિ, એમ મધ્યમ રિયતિના હતા. ચંપાની ઉંમર યવલગ તર-ચોદ વરસની, પણ ભારે સરકારી હતી. કારણ કે સંવતિ ઉપર સારા સરકાર રહી સાચા નાગરિક અનાવવાનું ચતુરા બરાબર સમજતી હતી.

અક્ષરજ્ઞાન સાથે પ્રજાને ધર્મચર્ચા અને માનવધર્મનું શિક્ષણ તો મળતું જ જોઈએ, એમ ધારીને, ચતુરાએ આ કરવા યોગ્ય છે, આ કરવા યોગ્ય નથી પિતા, માતા સાસુ, નણ્દ, ભોગલ, દેવણી, બેઠાણી અને માણસે પ્રત્યે કેવું વર્તન રાખવું વગેરે ઉપરાંત વિનય, વિવેક, સેવા, સ્વચ્છતા, મુષકતા તથા નિષ્કર્મિતતાના ખોા ચંપાને સારી રીતે લણાવ્યા હતા. વિશેષ કહેવું જ ન પડે, સાનમાં સમજી જાય એવી તો એ ચાલાક હતી. લગ્ન તો એની આંખમાં સહજ હતી. આનું નામ તે કેળવણી. કોલેજમાં માફક લાઈને પાસ થયેલી કન્યાએને આવી સહજ તાલીમ મળ્યાપ સિવાય ક્યાંથી મળે ! ચારિત્ર્યની તાલીમ વિનાના પુસ્તકોમાં જ્ઞાનની કિંમત એકા વિનાના ચીંજાથી વધુ નથી એવું જ્ઞાન તો ઉલટું દાનિકારક નિવડે.

સંપ્રાદય-
શ્રી કેશવલાલ હરગોવિંદાસ કંકર

એક દિવસ ચંપકલાલ શેઠ જમવા બેઠો. ચતુરાખાઈ પાક્યાઅમાં હેણિયાર દતાં. શેઠે દુકાનેથી મોકલાવેલ ઉજળી જારનો મુંદરમાં મુંદર રોટલો શેઠની ઇચ્છાનુસાર બનાવ્યો હતો. શેઠ જળીને ઓરડામાં ગયા, દીકરી ચંપાએ ખાન સેપારી વગેરે મુનાસધો ભરેલો ઘણો લાવીને પિતા આમળ હનંદના માફક હાજર કર્યો. ચંપાના ચોખનની ઉંચા આંગે ખીલની હતી, આંગે એ જ પોતાની પુત્રીને જોઈ તેની દષ્ટિ ફરી ગઈ । દષ્ટિ પવિત્ર છે કે અપવિત્ર, રમેલીની કે દુરમનનો, નિકારી કે અપીકારી તે અમુક અંતર તુરત જ ઓળખી શકે છે.

આકારિતિજિતિગયા જેન્ટયા માળેન ચ ।

મેવવક્રવિકારેણ લક્ષ્મીસ્તર્ગત મનઃ ॥

જો ચાલાક માણસ હોય તો સામાન્ય મનુષ્યની આકૃતિ, હાવભાવ, ગતિ, ચેષ્ટા, વાણી, મુખ તથા આંખ કે મુખ ઉપરના ફેરફાર પરથી જ્ઞોત્સાવ કળી જાય છે.

ચાલાક ચંપા તુરત જ કળી ગઈ કે આંગે પિતા-જની આંખમાં ફેર છે. પણ કાણુમાત્રમાં તો ચંપકલાલે હાથ લાગી કરીને ચંપાનું કાંકું પકડ્યું. ચંપા નિચક બેઠ પાછી ગઈ. તરત કાંકું છોડાવી મા પાસે જઈ હતી ઉપર માથું રાખીને રાધા મંડી ગઈ.

માએ તેને હુપ બંધાવી પૂજી, 'જેઠા શું છે' કાંકુએ કંઈ કહ્યું નેમનેમ પૂછે તેમનેમ લીજક ને લીજક એણે તો રોઈને આંસુની ધારથી છાતી બીજવી. ચતુરાખાઈને બહુ નરાઈ લાગી. માથે હાથ ફેરવતા

ભગવાનની મોટર

અમદાવાદમાં નવપુરમાં એક જુવાન જ્યોતિષી રહેતા હતા. ઉંમર ૩૧-૩૨ વર્ષની જ હતી, પરંતુ એમની વાણીમાં ભગવાન વસ્યા હોય તેમ એ જે બવિષ્ય-કથન કરેલા તે સાચું પડતું. અમદાવાદ અને શેડી-ઓએ પોતાના જુના જ્યોતિષીઓનો સંબંધ છોડી આ જુવાન જ્યોતિષીના દાદરના પગથિયાં ચડવા બેઠ-રવા લાગ્યા.

તેને જોતામાં કામ એટલું બધું વધી ગયું કે જ્યોતિ-ષીને કંપ વેળે થતાં કમાણીના મોટા તકાફો પડવા માંડ્યો. હાથ નીચે જ્યોતિષીની તાલીમ લેતા ચાર ઉમે-દવારો કામ કરતા છતાં કામને પહોંચી વળતું નહિ. એકી સાથે ત્રણત્રણ અને ચારચાર શેડિયાઓની મોટરો એમની ઓશીસની બહાર યુધ્ધાક્રાંત માટે વખ-તની રાહ ભેટી બસી યઈ રહેતી.

એ આસામાં એ જ્યોતિષી એમના શુક્રમહારાજના હાથેને ગયા. શુક્ર મહારાજ પણ પૂર્વકાળમાં મોટા જ્યો-તિષી હતા, નિરુપિ-સર્થ સ્વેચ્છાએ નજરેફ ભોમવતા હોય તેમ પોતાના વતનમાં-ગામડામાં-જે રહે અને મોટાં શહેરોથી દૂર દૂર એકાંત-સ્થળે આવેલું હતું, ત્યાં નિવાસ કરતા હતા અને અમિહોની તરીકે અમિની ઉપાસના કરતા હતા.

જ્યોતિષી પોતાની ચાલીનું કારણ શુક્રમહારાજની કૃપા માનતા હતા. એટલે પોતાની ચાલીની રિયતિ શુક્રને વશ પડવાની અભિલાષાને વશ યઈ એમણે કહ્યું: 'શુક્ર મહારાજ! આપની કૃપાથી મારું કામ સાચું ચાલે છે. ત્રણત્રણ અને ચારચાર શેડિયાઓની મોટરો મારી ઓશીસ આગળ બેસી હોય છે.'

જ્યોતિષીએ તો માન્યું હતું કે શુક્ર મહારાજ એ સંભળાને રાજ થયો, મો મહાકાવસે, અને એ મોડાં મોત્સાદનનાં વેળે કહેશે, પરંતુ શુક્રમહારાજના મો ઉપરની મંબીરતા વધુ ધેરી બની. તેમણે કહ્યું: 'જાઈ, આપણું અર્થજે શેડિયાઓની મોટર બેસી રહે તે કંઈ

હરખાવ જેવી વાત છે! જો એવી મોટરોથી ગૌરવ લેખનું હોય તો રાંડિ (વિશ્વાઓ) ને ઘેર શેડિયાઓ અને રાગ મહારાગઓની મોટરો ઓછી બેસી રહે છે! એથી એ ગમે તેટલી મનમાં ગૌરવ લે પણ સમાજમાં એમની કોડીની પણ કિંમત છે!'

શુક્રમહારાજ સહેજ આટળીને બોલ્યા: 'એવું જ ભગવાનની નજરમાં તમારું. બહે લોકો મોટરો ભેળે તમારું ગૌરવ કરે, પણ ભગવાન આગળ એ રાંડિ અને તમે એકસરખા છો. એ દેહ વેચે છે, તમે વિદ્યા વેચો છો. શીલ નેટલી જ વિદ્યા પણ ખતિ છે. શીલ ને ન વેચી ચકાવું હોય તો પછી વિદ્યા થી રીતે વેચી ચકાવે! એટલે આપણે બાણલોએ ભગવાનની મોટર આપણે આંગણે બેઠારે તેવું નિર્લેચન અને નિસ્વાધી' અને અને એમણે બોલ્યું.

જુવાન જ્યોતિષી આ વેળે સંભળી કંપી ગયા. તેઓ બોલ્યું: 'તો તમે મને આજ સુધી આ રસ્તે જતાં રાંડિયો કેમ નહિ!'

શુક્રમહારાજ-સંસારના ભોગ ભોગ્યા વખર અને પેટો તારા હાથમાં આવી શકે છે એનો તને ખુન-ભવ થવા દીધા વખર તારી પાસે ત્યાગ કરાવું એનો અર્થ કંઈ નહિ. ત્યાગ એટલે માણસ પાસે હોય છતાં છોડી દે એ. આજે તારી ચડની જુવાની છે. તારા ચર-લોમાં લક્ષ્મી આવેલે છે, તે વખતે તું એ બધું છોડી શકે તો તે ત્યાગ કર્યો કહેવાય. તારા વખત ભરાઈ ગયો મોટર જ મેં આજે તને દીધાર કરી.

શુક્રમહારાજના એ વેળે લૌકિક ઉજળા બરિખને લાત મારી એ જુવાન જ્યોતિષીએ કંપ વર્ષ અને ૬ માસની ઉંમરે અમદાવાદ છોડ્યું. મેળવેલી લક્ષ્મી અને એનાથી વધારે સરસામાન-અધાનો ત્યાગ કર્યો અને નિર્લેચન બાણલ તરીકે ગામડામાં વસીને શુક્ર મહારા-જની જેમ એમણે અમિહોત તરીકે દીક્ષા લીધી.

આજે-એ વાતને સાર વર્ષ થયાં. એ જુવાન જ્યોતિષી તે આજના થી. સુનીલાલ મહારાજ, કપરજી મોક્ષા રાજ ઉપર એમની પચાળા છે.

[ફખમાંથી]

પૂજા, વિધિમાં કે આચારમાં ?

મારા પૂર્વજ મમાં ગનેલો એક પ્રસંગ મને યાદ આવે છે. હું સ્વર્ગમાં ચિત્રગુપ્ત તરીકે મોકરી કરતો હતો ત્યારે એક વખત હારે નવાઈ પમારે એવું મેં દ્રશ્ય જોયું. ભગવાન પોતે એક માણસને ખલે બેસાડી લઈ આવતા હતા. હું તરત જ મારી ઓપ્રીસમાંથી બહાર દોડી ગયો અને ભગવાનને કહ્યું;

‘દેવ ! આ શું ? તમે આના આપી હોત તો હું રથ લઈ આવત પણ તમારે આમ શા માટે કરવું જોઈએ ?’

ભગવાને જવાબ આપ્યો; “સાંભળ, પૃથ્વી ઉપર લોકો પત્થરને પૂજે છે એમ માનીને હું એક મોટા સારીયામ રસ્તા ઉપર પત્થર ગળીને બેઠો. એ રસ્તો કેઈ મહાન મંદિર તરફ જતો હતો અને કહેવાતું હતું કે એ મંદિરમાં મારી સારામાં સારી મૂર્તિ હતી. અસંખ્ય યાત્રાળુઓ આ રસ્તા ઉપરથી પસાર થતા હતા અને હું વચમાં પડ્યો હતો તેથી મારી સાથે ઘણા ભડકતો અથડાતા અને મને ખૂબ ગાળો દેતા હતા. કેઈએ મને ઉઠાવીને એક બાલુએ પણ ન મૂક્યો. કાચ કે દરેકને મંદિરમાં જવાની ઉતાવળ હતી.

એક દિવસ એક આંધળો, દૂરદૂરથી ઠેળાં ખાતો ખાતો આ રસ્તે આવી ચડ્યો. એ પણ મંદિરમાં જવા ઈચ્છતો હતો. અચાનક તે મારી સાથે અથડાયો. તેણે માથું ફાડી ગયું, ખૂબ રક્ત વહેવા લાગ્યું અને બેભાન ગની ગયો. આસપાસ માણસો ભેગા થઈ ગયા અને ગને હીકહીક* ચુલાવી. આંધળાને પણ થોડી ગાળો લીધી કે તફન ભૂત જેવો છે, આંખે દેખાતું ન હોય તો શા માટે મંદિરના મહોત્સવમાં જવું જોઈએ ?

થોડીવાર પછી આંધળાને બાન આંખું. હું ધારતો હતો કે એ તો મને લાકડીએ લાકડીએ માર્યો પણ તે તરત જ બોલી ઊઠ્યો;

‘ભાઈઓ ગુસ્સે ન ચાલો. ભુલ્યો તો ખરા, પત્થરને કયાંય વાગ્યું તો નથી ને ? કયાંય લોહી તો નથી નીકળ્યું ને ?’

આ સાંભળીને આસપાસ ઊભેલા માણસો બોલી ઊઠ્યા, ‘અરે આ માણસ એકલો આંધળો છે એટલું જ નહિ ગાંડો પણ છે. ચાલો ચાલો, આરવીનો સમય થઈ ચૂક્યો છે.’ આટલું કહીને લોકો મંદિરમાં આવ્યા ગયા. આંધળો એકલો રહ્યો. મહામહેનતે તે ઊઠ્યો અને પત્થરને પંપાળતાં પ્રેમથી બોલવા લાગ્યો;

‘દેવ, હું તો આંધળો છું, મને માફ કરો, મને માફ કરો. દેવ ! તાંમારું માથું તો નથી ફૂટી ગયું ને ?’

આ શબ્દો સાંભળીને મારું હૃદય રડી ઊઠ્યું, રથ મંગાવવાનો જરા પણ સમય ન હતો. અને તેથી જ હું પોતે જ એને અહીં ઉઠાવીને લાવ્યો છું. ચિત્રગુપ્ત ! આ આખો ચે પ્રસંગ ચોપડામાં લખી લેજો.’

મેં મરતક નમાન્યું અને આજ્ઞાને અમલ કરવા હું તરત જ મારી ઓપ્રીસમાં ચાલ્યો ગયો. શાહીના ખડીયામાં કલગ બોળી અને જોયું તો શાહી સોનેરી થઇ ગઈ હતી !

—શ્રી વલ્લુ કોટક.

એ પતિતપાવન નામ સમિજતા તમે સંકેત
નહિ અનુભવો તો જરૂર તમને એ પરિચય આપું છું.
ધન્ય છે એ સજ્જન મિત્રને, કે જેણે મને એ અનન્ય
શાસ્ત્રિક મુસ્લિમ સંતના સમાધિ સ્થાનમાં હાથ મૂકી
દર્શન કરાવ્યાં. સાથે એ મસ્ત ફૂંદીરના વિશ્વસ યારિત્રા-
શ્રુતનું પાન કરાવ્યું. એ વંદનીય સંતનો જીવન ઇતિહાસ
જાણે મધ હાસે જ મરણ્ય ક્યો હોય તેમ હજુ એના
ધેરા રણકારો હૃદય પર ગુંચ રહ્યા છે. એ વંદનીય સંતનું
નામ 'બાબા બહાલુદીન વસાલી' છે.

સરથૂંજાના કિનારે સ્વચ્છંદરધાટ, લાઝમનધાટ,
આદિ સ્થળોએ ફરતાફરતા મૌલુપવંત ઉપર જઈ આગ્યા
બાદ પ્રમોદનમાં પ્રવેશ્યા. આ આદ્યક વનમાં
દાખલ થતા જ ભોરડીના ધારા વૃક્ષ નીચે એક મુંદર
સમાધિ નજરે પડી. કાગવાન રામચંદ્રના બાનમાં તદ્દુષ
બની અક્ષતદ્રામાં લીન બની બાબા બહાલુદીન એ
સમાધિમાં પોટી ગયા હતા.

નિઃકટ આવતા જ દીનતાથી સંતની સમાધિને વંદન
કરીને પુષ્પો ચઢાવ્યા અને જમિત થયેલા હોવાથી યરી-
ધર એ પરમ શાન્તિમય સ્થાનમાં વિશ્રામ લેવા બેઠા.
મુસ્લિમ હોવા છતાં બાબાન શ્રી રામના ચરણે જેને
વિશ્વસ અનુરાગ પ્રગટ્યો એ મુસ્લિમ સંતનું ચરિત્ર
જાણવા હૃદય આગ્રહ બન્યું. દૈવ્યે જે તે સમયે એક
વંશેષદ્દ મહાકૃપાવ તે સ્થાનમાં આવી. તેમને એ
વિષે પ્રાર્થના કરતા હસતા વદને એ સજ્જન પુરુષે બાબા
વસાલીનો જીવનઈતિહાસ કહેવા માંડ્યો. અમે સ્વસ્થ
થઈ સંતની કથા શ્રવણ કરવા લાગ્યા.

'વસાલી' શબ્દ ફારસી શાબાનો છે. એનો અર્થ
એવો થાય છે, કે જે જીવતા જ મીઠરિમાં સમાઈ
જાય છે એને વસાલી કહેવામાં આવે છે. યરી
હુસ્નપરસ્ત અર્થાત્ સુંદારનિશાના કક્તો સાદ જલા-
લુદીન પુરાચાનના શ્રી વતની હતા.

ફરતાફરતા એ મહાત્મા પંચજ્ય પ્રાંતના મુલતાલ
જહેરમાં ખારી પહોંચ્યા. આ જહેરમાં પડિત રેકચંદ્ર
નામના કલાકાર રહેતા હતા. તેઓ મોટા વિદ્વાન અને
મુણેશ્ય વક્તા હતા. ફરોજ સંખ્યા સમયે આગ્યા
અશુભ પર રામાયણની કથા વાંચતા હતા. તેમનો
અવજન અત્યંત રામજ અને મંદુર હતો. સુદર
અને સ્વસ્થ સખ્તમાં સમજવવાની તેમની

અભિધી આજે તેમજ નગનના બાળકો પણ
સહેલાઈથી કથાનું સ્વસ્થ સમજી જતાં પડિતજનું
વકતુવ એનું અદ્ભુત દર્પ કે એ કથાપ્રકરણ વિચની
જેમ જીવંત બની શકતા હૃદય પર ઉપર અંકિત થઈ
જતો. એને લીધે જ એ મહાન વક્તાની કથામાં હાન-
રોગી શંખ્યામાં શ્રોતાજનો એકત્રિત થતાં.

(૨)

રામાયણની કથા આઠવી હતી. રાજ્ય જનકની પુત્ર-
વાહીનો પ્રસંગ હતો. મિથિલાવાસીઓ શ્રી રામચંદ્રની
અદ્ભુત છબી નિહાળતા મંત્રમુગ્ધ બની ગયા હતાં.
પડિતજને એ કલોકિત છબીનું વર્ણન એવી સુંદર
શબ્દો સંપાદ્યાં ક્યું કે શ્રોતાગણ સંકળીને મદ-
મદિત થઈ ગયા રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર બતીત થયો
એટલે કથાની સમાપ્તિ થઈ. શ્રોતાજનો આઠવી લઈ
પોતપોતાને ઘેર જવા લાગ્યા. પડિતજને પોતાની
પોથી બાંધવાની શરૂઆત કરી. તે સમયે તેમની પાંચે
આવી શાદ સાહેજ વસાલી બાબા કહેવા લાગ્યા—

પડિતજ ! તમારી રામચંદ્રની કથા શ્રવણ
કરીને હું અત્યંત પ્રસન્ન થઈ ગયો છું. કૃપા કરીને
એ જતાવો કે આ બહુ અધ્યંતરવાંચત કથા પુસ્તક
છે અને એમાં સુસુક્ષ્મા જેવી કઈ સુંદર વ્યક્તિતા
સૌંદર્ય અને લાવણ્યનું વર્ણન ક્યું છે ! દીનતાથી
સલામ કરતા શાદ સાહેબે સવલ કયો. એટલે પડિતજ
વિનયપૂર્વક કહેવા લાગ્યા; 'શાદ સાહેબ ! દિમાલયથી
ટેટીકે દૂર એક વિશાલ નગર વસેલું છે. એનું નામ
'અયોધ્યા' છે. એ રાજધાનીમાં મહારાજા હસ્તરથ રાજ્ય
કરતા હતા. તેઓ મહાન પ્રભાવી અને ધર્મદાતા રાજા
હતા મહાપ્રજા રામચંદ્રજ એમના સુપુત્ર હતા. તે અત્યંત
સુંદર, ચરવીર અને શુદ્ધિમાન હતા.

'શુશુસાગર નાગર બરખીરા,

સુંદર રથામલ ગૌર સરીરા'

આ રામાયણમાં એમની જ મંત્રલમય લીલાનું
વર્ણન રહેલું છે. બોલો, તમને એ કથા સારી લાગે
છે ! 'પડિતજ ! હું કેટલા શિવો થયા અહીંયાં
રાજ આવીને આપની કથા સંકળું છું. મને અત્યંત
આનંદ થાય છે. હું તો એ અવધના રાજકુમારનો
પ્રેમી-આશુક બની ગયો છું. દીન અને દુનિયાથી મુખ

ફેવીને હું તો એના આવની વાટમાં જઈને પડી રહીશ !

‘શાહ સાહેબ ! તમે રામકથાના પરમ અનુયાયી છો. કૃપા કરીને હંમેશાં આવ્યાં કરજો. હું તમોને મારી પાસે જ બેસાડી દઈશ !’

‘પડિતજી ! હું શાં સૌથી પહેલો આવું છું અને સૌથી પાછળ જઈને છું. પરંતુ મને શાં અહીંયાં બેસવા નગી દેવું એટલે ઉમે.ઉમે આવની કથા અવલું કરું છું. સારું થયું કે તમે મને પાસે બેસાડવાની જગ્યા કરી આપશો, એટલે હવે આવજે આવતી કાલે મળીશું. દીનતાથી ઘર નમાવી શાહસાહેબ વિદાય થયા.

* * *

રામકથા ઉપર આશ્ચર્ય થયેલા શાહ સાહેબની પ્રેમપાતાની મર્યા સુસલમાનોના કાને પહોંચી. સુરિશ્વર થઈ એક કાશીરની કથા ઉપર આશ્ચર્ય થયેલા શાહ સાહેબ પર તેઓ અત્યંત ગુસ્સે થયા, સર્વેએ નિર્ણય કરી અજગૃહા નામના મૌલનાના મઘાન ઉપર એક સભા ગમખામાં આવી તેમાં શાહ સાહેબને પણ બેઠાવવામાં આવ્યા.

મૌલના સાહેબે વધજની શરૂઆત કરી. ઇસ્લમ ધર્મની બ્યાખ્યા તથા તેની મદદતા અને શખાબ સમજાવ્યા. સર્વે લોકો ખૂબ રહીને સાંભળતા હતા. શાહ સાહેબ એક ખૂણા પર બેઠા હતા, એમણે લગભર ખ્યાન પણ આપ્યું નહિ. પ્રમનિશામાં તેઓ લલકારી રહ્યા.

‘કાફિરે ઇસ્લમ સુસલમાની મરા ફરકર દેસ્ત’ અર્થાત્ હું તો પ્રેમપરનો સુઝાફર છું. મને સુસલમાની-ઈસ્લામની જરૂરત નથી’ વગી અંતમાં આવડું બોલીને—

હસરત બેરી થડુ દે, મેરા અરમાન હ પહી,
આ ન્તય છુ નજર, તો છુલે દેખતા રહુ.

તેઓ ચપગાથી કથામાંથી ઉઠીને માલમ થયા. વાવજ પૂરી થતાં શાહ સાહેબની તપાસ કરી. ‘પરંતુ તેઓ તો હતા જ નહિ. મળે પણ કેવી રીતે ? લોકો એમની શોધ કરતા કથામાં આવ્યા. બોધુ તો પડિતજીની પાસે બેસી પ્રેમપૂર્વક તેઓ કથા સાંભળી રહ્યા હતા. અખો-માંથી પ્રેમાશ્રવણ થઈ રહ્યું હતું. તન-મનની સુધ બુદ્ધિ સ્પષ્ટ હતી. તેમની આવી પ્રેમવિહાર દશા જેવેતાં સુસલમાનોને વહેમ પાયો’ ક’મરે તેમ દેખ પણ

આ પડિતજીએ જ શાહ સાહેબને પ્રેમહિવાના બનાવી સુસલમાનમાંથી કાફિર બનાવી દીધા છે. એટલે સર્વે સુસલમાનો પડિતજી ઉપર હાજીયા બધા. હવે સૌથી અગ્રણ આવી મૌલના સાહેબ. પડિતજીને ધમકાવી ને કહેવા લાગ્યા; ‘પડિતજી ! જો શવાનું હતું, તે થઈ ગયું. હવે આવની કાલથી કથા વાંચવાનું માંડી વાળી, તમારાં પોથીપાનાં બાંધીને અહીંથી ચાલ્યા જાઓ, નહિ તો તમારું આવી બન્યું સમજાવે !’ પડિતજી, બિચારા રીવાસ દા આદશી હતા, તેમ મૌલના સાહેબને તેઓ બરાબર યોગ્યતા હતા. એટલે તત્કાલીન કહેવા લાગ્યા; “બહુ સર ! કાલથી કરા વાંચવાનું બંધ કરીશ. માટે એ વાતથી તમે બેઠાંકર થઈ રહેજો.”

(૩)

બીજો દિવસે કથા બંધ થઈ ગઈ. બાગદાદ સમાપ્ત થઈ ગયો હતો. પ્રાતાકાલમાં વહેલા બેઠી હવન નામ કરીને પડિતજીએ અન્ય શહેરો તરફ જવાનો રસ્તો લીધો. રસ્તામાં જ શાહ સાહેબને ભેટા કર્યો. એમણે દૂરત જ પડિતજીને એજબની લીધા અને વિનયથી કહેવા લાગ્યા; કયાં ચાલ્યા જાઓ છો ? પડિતજી ! જરા આ દિશાવાને આપનું ફેકલું તો બતાવતા જાઓ !” સમજાવવાનું પડિતજીએ લેવું હિચ્ચાયાં. ‘શાહ સાહેબ ! આ વખતે તો છતાં લઈને નાસી જઈશું. વિલંબ કરવાથી પકડાઈ જવાનો ભય છે. નહિ તો હું જરૂર આપને એ ખાંસ કમવાવાનું ચરિત્ર વચ્ચે સંભળાવતું.’ શાહ સાહેબ સિદ્ધ કાફિર હતા. તેમણે પડિતજીની બધમસ્ત વાણી સાંભળતાં હવતા વડેને જવાબ આપ્યો; ‘પડિતજી ! રજા નહિ. હું તમને આ છરી આપું છું તેને જ્યારે પૃથ્વી ઉપર પડશે તો અજબ બની જશે. એટલે સર્વ લોકો ડરીને નાસી જશે. જ્યારે તમે એ છરીને પૂજામાં લાખી રજાં ત્યારે ફરી એ પોતાના અસલ રૂપમાં આવી જશે. માટે તમે એને કાચમાં લઈને ફરજો. તમે તો મારા ખ્યાન પ્રચુતી કથા સંભળાવો જા ને ? પડી તમારે વધારે રૂપો બેઠાં બેઠાં ?

ઠીક ત્યારે હવે શરૂઆત કરો, એ અવધના રાખ કુંડરની ફેરી સુંદરતા છે ! નિચરા પડિતજી તો પોથી એવીને કાકાસાહેબની સામે બેસી ગયા અને ઇશુનાથજીની શોખાનું વચ્ચું કરવા લાગ્યા. ધનુષ્યજીના સમયે દેવદાસિના રાખમદારાજીને ફેરી રીતે એમની અંદર

કિત શોભાને લીધે બે બદામની કિંમતના બની ગયા હતા એ સર્વ વાતોનું પડિતછએ સવિસ્તર વર્ણન કરતાં શ્રવણ કરતા શબ્દ સાહેબ મસ્ત બની ગયા. એમને પોતાની કિંમતોથી પોતાના વહાલા પ્રજાની કથા સંભળાવનારને કંઈ આપવાની ઇચ્છા ઉદ્ભવતાં બોલ્યા:—

ધન્ય છે પડિતછ ! ધન્ય છે. તમે ખૂબ સંભળાવ્યું. આજે હું પ્રચન છું. માટે તમારે જે માગવું હોય તે અબીજ વરદાન માગો. ' પડિતછએ ખૂબ વિચાર કરીને શ્રવણ વરદાન માગ્યાં—અથમ તો હું પુત્રહીન છું માટે મને એક પુત્ર યાદ બીજું મારું મરણ અનાયાસે યાદ-એટલે માર્ગની સેવાયાકરી કરવી નહિ પડે. ત્રીજું શ્રીરામના ચરણમાં મારી સદેવ પ્રીતિ રહે. '

“સારી વાત હિચ્ચારી પડિતછાં લ્યા, અત્યારે તો તમને બે વરદાન આપું છું. ત્રીજું વરદાન અચરે આપણે પાછ મળીશું અને અચરે તમે ફરીને મારા પ્રજાની કથા સંભળાવશે ત્યારે આપીશ. ' પડિતછએ સ્વીકાર કર્યો, પરંતુ પાછળથી તેમનું મન પલ્તાવા લાગ્યું. કેમકે જે અસલી સ્ત્રીજ દત્તી તેની પોતે પ્રથમ માગણી નહિ કરી. અને જે નાલી દત્તી તેને સોરો કર્યો. પડિતછ ધીકાર વિચારમગ બની ઉભા હતા એટલે બાબાએ સાદ ક્યો: ' પડિતછ ! વિચાર નહિ કરતા, હવે તમે જાઓ, આપણે ફરી પાછા મળીશું. ' હા સંધ બાબા ચાલવા માંડ્યા. તેમને ઉભા રાખતાં પડિતછ બોલ્યા: ‘બાબા ! આપણે ફરી ક્યાં મળીશું ? ' સાદ સાહેબે કહ્યું: ‘મારા પ્રજાની સહર્મા, તમને એ જ પ્રજા બેચી લાગી મારી પાસે. મોડલી આપશે. માટે અત્યારે એ વાતનો વિચાર નહિ કરતાં તમે તમારા માર્ગે વચરો. ' પડિત ટેકચડછ પ્રજામ ફરી વિદાય થયા. મસ્તીમાં ચૂલતા સાદ સાહેબ અવધ-પુરીના માર્ગે ચાલના લકઠારી રહ્યા હતા:—

દિલદાર ચાર પ્યારે ગાલયે મે મેરી આ બા,
આંખે તરસ રહહી છે, સુરત મુઝે દિખા બા.

* * *

પાંચ મહીના પછી સાદ સાહેબ અયોધ્યા પહોંચ્યા અને બાજરની મસહદમાં કોતર્યા. આટલા દિવસની પ્રજા ઉત્કંઠા પછી પ્રજાના હાથમાં પહોંચ્યા પછી એમના હૃદયમાં જે અગ્રીમ આનંદ પ્રાપ્ત થયો એનું કોણ

વર્ણન કરી શકે ? પ્રેમમગ્ન બનીતેએ બજવાન રામચંદ્રની આરાધનામાં તદ્દરૂપ બની ગયા એટલામાં એક ચાન્નને સાદ સાહેબને એકલા બેઠેલા જોઈ પ્રશ્ન કર્યો: ‘બાબા ! તમે એકલા કેમ બેઠા છો ? ' મહાત્મા વચાલીના ખ્યાનનો ભંગ થયો. એમણે એક પ્રશ્નરની પોતાનો વિશેષવેદના ગ્યકત કરનાં ચાન્ત કિતે કહ્યું: ‘અત્યાર સુધી તો હું એકલો હતો મારા વહાલા પ્રજાની સાથે આનંદનો આસ્વાદ લૂંટી રહ્યો હતો. પરંતુ તમારા આવવાથી એ પ્રેમની દોરી તૂટી ગઈ અને હું એકલો પડી ગયો. ' બાબાનાં એ અપ્રત્યક્ષ વેણ સાંભળતાં આનંદનું સ્તબ્ધ થઈ ગયો અને હાથ બેઠીને પોતાના નૃત્ય માટે કુશાની યાચના કરતો પ્રજામ ફરીને પોતાના માર્ગે ચાલ્યો ગયો.

ત્યારપછી વસાલી બાબાએ ઈન્ટ ગ્રામ—અવધની પરિક્રમા કરવાનો વિચાર કર્યો. આજ્ઞાલના મોજવા મહાકથોને એ વાતનો તત્કાળ મગ નહિ પડે. સંધ બાબા આનંદપૂર્વક અયોધ્યાની ગલીઓમાં વચરવા લાગ્યા. તે સમયે અયોધ્યામાં મંદિરો ધણી દેશાં હતા, પરંતુ તેમાં પ્રવેશ કરવો એ તેમને માટે એક અસંભવિત વાત હતી. એક તરફ પ્રિયમતના દર્શનની લાલસા ત્યારે બીજી તરફ પૂત્રહીઓનો તિરસ્કાર, આ બંને દોનો સંઘર્ષજીમાં એ પ્રેમવિશેષી મહાત્માના હૃદયે ખાસી હૃદયમાં એક પ્રશ્નરનો વિરહાગ્નિ પ્રજ્વલ્યો હતો. જાણે કુશના સાગરમાં કુમી ગયા હતા. પરંતુ એક એવો નિયમ છે કે જે જેની યાદ કરે છે, તે પછુ તેની યાદમાં જ હોય છે. એક કથાને ગોસ્વામી તુલસી-રાસજી પણ કહે છે:—

તુલસી કમલન બલ બસે, રવિ શશિ બસે આદાર
બે જાકે મનમે બસે, સો તાલકે પાસ

અતે એમના હૃદયની અથા અત્યંત દારણ બની થઈ. વ્યકુળ બનેલા ચંતના નેત્રામાંથી પ્રેમજી વહન થઈ રહ્યા હતાં. તે સમયે બામહવણો થઈ

‘હે વસાલી ! જરૂરી આવ, તને મળવા મારું હૃદય તલપી રહ્યું છે. ' એ ગેમી અચાજ સાંભળતાં જ મહાત્મા વસાલીનું વદન અત્યંત પુષકિત બની ગયું. પ્રેમાનંદમાં કુશા ખાતા તેમના નેત્રામાંથી અશ્રુધારા વહન થવા લાગી.

(૪)

અમણ કરતા બાબા વસાલી સરવૃણનાં કિનારે આબ્યા. વિમલ નળપ્રવાહ નિહાળીને યોગથી પરિપૂર્ણ થઈ ગયા. એમને જમીન કે જળની સુધ ન રહી. અને પોતે પહેરેલી શુદ્ધ સહિત જળધારામાં ફરી પડ્યા, ઘાટ પર લોકો રનાન કરતા હતા તેમને એ જોતાં અત્યંત આશ્ચર્ય થયું. સર્વેએ જવણું કે શાહ સાહેબ ફળી ગયા. એટલે બહારના બની તેઓ જળમાં ફરી પડ્યા. રાગદાર ઘાટ, લજ્જમનઘાટ, આદિ સર્વે સ્થળો ખોળી વળ્યા. પરંતુ તેમનો ક્યાંય પતો નહિ લાગ્યો.

આપાદ મહિનો હતો. એટલે સંપૂર્ણનો પ્રવાહ ખૂબ વેગથી વહન થઈ રહ્યો હતો. સર્વે લોકો નિરાશ થઈ ઘાટ ઉપર ખેડા. ત્યારપછી એક પ્રદર પછી આખાજી ગુમારઘાટ ઉપર નીચળ્યા. તેમણે બધું ચરીર બીજાં મુકી દેવું પરંતુ શુદ્ધ બીજાકુલ સુધી હતી. કિનારે નીકળતાં આશ્ચર્યચકિત બની ઉભા રહી શાહ સાહેબ બાકુળ બની આરે તરફ નિહાળવા લાગ્યા, તેમની આંખો કાંઈને શોધી રહી હતી.

કેટલાક દિવસ સુધી તેઓ સ્વર્ગદારઘાટનાં અંતે મળી પવેત ઉપર રહ્યા. ત્યારપછી તેઓ પ્રમોદનમાં આંસ્યા. અને ત્યાં જ રહેવા લાગ્યા.

* * *

ધેર આબ્યા પછી પડિત રેકમંદજીને પેતાના કૃત્ય ઉપર ખૂબ પરનાવો થયો. પોતે સાચા હીંગને ગુમાવી કાઢીને સોરા કરી આબ્યા. ભાગ્યનું શ્રોત્રાચના રશન જોઈને પોતે માનિક વસ્તુ વહોરી લાબ્યા. દુઃખી હર્યે પોતાનાં શહેરદાર નીજાઈ શાહ સ હેનગી રીયે કરતા રેકમંદજી અંગેઆમાં આબ્યા. પરંતુ ત્યાં તેમનો મિલાપ થયો નહિ એટલે પોતે વિચાર કર્યો કે કયાની સરંખાત કઈ એટલે તેઓ ન્યાં હશે ત્યાંથી જરૂર આવી પહોંચશે. એમ વિચારી પડિતજીએ કયા નાચ્ચી ચર કરી દીધી.

શ્રોતાઓની ભારે મેદનીનો જમાવ હતો. દબાવો ગાણુસો કથામાં બેળા થયા. દના આશાભાઈ હર્યે પડિતજી કયા નાચ્ચી, તેમનો ખુબ ઉદ્દેશ તો શાહસાહેબને ગમે ત્યાંથી પ્રાપ્ત. કરવાનો હતો. એક દિવસ ન્યારે કયા પ્રાપ્ત થઈ હતી. અને દવન થઈ ગયા પછી પુલ પુલ

ચડી ચૂકી, છતાં એ મનનાં ચંદ્ર-વસાલી બાબ. આબ્યા. હર્યે ખિનન થઈ ગયું. એટલે ઉગસ થઈ તે સમયે પડિતજીએ વેગુ દહાડા—

‘રંગ પીલિ પડ ગયે જનકે સિયે,
વે શાહજી આંધે ન દમબર કે સિયે’

એ જ વખતે શાહસાહેબ આવી પહોંચ્યા. પરંતુ પોથીને અડકાઈ જવાના ભયથી તેમણે દૂરથી પાંચ ફાણુ જવનાં પુરતકે ઉપર ફેર્યા. એ રાજા ચમકાર હતા. પાસે બેઠેલા શ્રોતાઓએ વંણી લઈ પડિતજીને આપ્યા, એ દેખા સોનાના હતા, લોકો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. પડિતજી ત્યારથી આસન ઉપરથી નીચે ઉતર્યા અને દુર્ગથી શાહસાહેબને જોડી પડ્યા અને પોતે શાહજીની આબ્યા છે તે ત્રીજી વરદાનની માગણી કરતાં પડિતજીએ હાથ લેવાવ્યો, એ શ્રવણ કરતાં ‘હીકે ત્યારે તમે હવે કયા સુમેડી પ્રમોદનમાં બે રહીનાં જાડ નીચે આવા, ત્યાં આપણું આગીયું, કહી શહસાહેબ આલ્યા ગયા.

પડિતજીએ પોતાનાં પોથી-પત્રા બાંધી દીધાં અને પ્રમોદન તરફ જતા માંડ્યું. એટલે ‘શ્રોતાઓ’ મોઢું ટોણું તેમની પાછળ પડ્યું. જે બાં લોકો મારી સાથે આવશે તો શાહસાહેબનો જેળાપ નાંદ થાય. એટલે દીનતાથી સર્વેને પ્રાર્થના કરતા રેકમંદજીએ—તેમને વિદાય કર્યા. શ્રોતાઓ પાછા ફર્યા. પરંતુ એક આદમી ચૂપકાથી તેમની પાછળપાછળ ચાલતો હતો. પડિતજીએ જોરડીનાં જાડ નીચે આવી તપાસ કરી, પરંતુ શાહસાહેબનો ભેટો થયો. નહિ એટલે તેઓ ત્યાં જ બેસી ગયા. પડિતજીનાં પાછળ જે ભેટુ ફાણુ પડ્યો હતો. તે નિરાશ થયો અને પાછો ફર્યો.

તેના ગયા પછી પુરત જ શહસાહેબ જોરડીનાં જાડ નીચે પ્રગટ થયા. તેમને જોતાં પડિતજીએ હાથ જોડી પ્રાર્થના કરી; ‘શાહસાહેબની તમારી કૃપાથી પુરતન તો પ્રાપ્ત થયું અને ધન પણ પુણું છે. હવે માફ ત્રેણું વરદાન જે આપી છે તે આપો !’

‘જાડુ તમારી વાત છે, પરંતુ કાલે કયાની સમાધિ કરી-તે વખતે તમને જે કાંઈ પ્રાપ્ત થયું છે તે સારું દાન કરી દઈ રાત્રિએ આ રયાન પર આવજો. પરંતુ એક વાત યાદ રાખજો કે તમારી સાથે કોઈ અન્ય

બકિત હોવી જોઈએ ' ' નહીં સર બાબા ! ' કહી પ્રણામ કરી ટેકચંદ જિવાય ચલા.

[૫]

એ દિવસે પંડિતજીએ પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી સર્વે ચીજો દાન કરી પીધી. કેવળ પડેલા વસ્ત્રો સિવાય કશુંપણ રાખ્યું નહિ. સમગ્ર થતાં પોતે બિખારી બની શાદસાહેબના રથનમાં પડેલાં ચિંતી કરી. ' જા ! આપનાં એક દાગર થશે છે ' બાબા વસાલી તે સમયે બાબો બંધ કરી ભગવાન શ્રી રામચંદ્રજીની અનુષ્ઠાનરૂપિણી અસીમ આનંદ લૂંટી રણા દતા. એ વેળાની તેમની મરતે 'દિશાનું' વજુન કરતાં એક દિવસે વજુનું છે:— 'તુઝમે દેનાહું આર તુઝોમે દેના રહું'

આ બાથ તુ નાગર તો તુઝે દેખતા રહું' મહારાજાએ બાબો મીઝેશી અવરધામાં જ બોલી રણા: 'હા, તમે આખા ઠીકે ત્યારે.....

શાદ સાહેબ બોલ્યા જતા દતા અને પંડિતજી દેશકારી અપતા હતાં. આખરે યદસાહેબે કહ્યું: 'કહુ સારું, હવે તમે વધી અદસાદ બની જાઓ.' પંડિતજી કહેવા લાગ્યા: 'હું તો તમારો સોગંદ ટેકચંદ છું.' 'ઠીક કહે છે, તમે, વધીરામ બની જાઓ.' એ જ પરીએ પંડિત ટેકચંદજી પણ બાબા વસાલીની જેમ મરત દશમાં દૂધી ગયા. ત્યારથી તેમનું નામ 'વધીરામ' પડ્યું.

બાબા વસાલીએ લખેલા 'મામુખામા' પ્રંથની કેવળ પ્રણયાર મેર લાંચતા જ વધીરામ રસી અને અરેખીન બારે વિદાન બની અય. એમણે રચેલા 'દિશાને-વધીરામ' નામનો પ્રંથ પ્રેમીજનો આજે પણ આદરની દૃષ્ટી નિહાળે છે.

મહારાજા વસાલી પ્રમોદવનમાં રહેતા હતા. અને પંડિત વધીરામજી મણિકુટ પર વિચરતા હતા. રાત્રિ સમયે ત્યારે બને ભેગા ચતા ત્યારે એ પુંખાની સમ-

રથાની જેમ બને દિશાન. આ પ્રેમ અમરમાં કુખા ખાતા. કેટલાક સમય પછી મહારાજા વસાલી બાબાએ પોતાની એ છાનવાત્રા સમાપ્ત કરી ભગવાન શ્રી રામચંદ્રજીના ચરણપૂરોગમાં વિરામ પામ્યા. એમની સમાધિ આજે પણ એ જ બોરડીના ટૂંકાનીએ વિષમાન છે.

'મામુખામા' નામનું પુસ્તક મહારાજા વસાલીએ રચેલું છે. મધ્યરાત્રિના સમયે એ દિવસા અચનક એમના મુખમાંથી નીકળી ગઈ હતી. બીજે દિવસે લખનૌના કીશલકાના મિત્રલસમાં પીગતલા શાહે એ જ દિવસા લલકારી, લોકોને એ કવિતા અત્યંત ગમી ગઈ, અને ઠેરઠે તેને પ્રચર થઈ ગયો, અને તે એટલે સુધી કે અત્યારે પણ મહેસા અને પાકસાગાઓમાં પણ એનો પ્રેરેલ કરાએલો છે.

બાબા વસાલીના છાનમાં બીજી અનેક પ્રમાવમય કટનનો સમાવેશ થાય છે. પ્રિયતમ-પ્રમુખાએ રહસ્યોને એ જ સમજી રાં છે, જે એવા રહસ્યની વાતો બાણી રાં છે !

ધન્ય છે મહારાજા વસાલીને અને તેમના અણી-કિક પ્રેમને ! યવનનોનાં કાગમાં પણ એમણે ભગવાન શ્રી રામચંદ્રજીની વિમલ કક્ષિતનું આસ્વાદન કરી દિનુઓની બાબો બોલી નાખી.

બાજુ દરિયંદ્રજીએ ઠીક કહ્યું છે: 'ઈન મુસલમાન દરિયન પર કોઈન દિનુન વારિય.

એક રથક કુખપ્રેમી મુસ્લિમ સંત-બાબા ગુલદન પણ એવા જ તાત્પર્યોને ઉમેચ રી છે:

રથમ છની છન છન લીખી, 'ગુલદન' ચહેન જાન, મુઝીપરસે મન લગા, ઉઝઃ લોલી ભગવાન.

ભગવાન રામચંદ્રજી પ્રેમી કક્ષા શાદસાહેબ-જાણ વસાલીનું રમણ થતાં હરનાં એક પ્રકારની દયાનલાસસા-દંદ જગતી નાં છે !

જય હે ! બાબા વસાલી અને તેમના દિવ્ય પંડિત વધીરામનો જય હે !

ગાંધી જીવન રેસ

સત્યનો આગ્રહ

“બધા સાચું બોલતા ને આચરતા થઈ જાય તો સ્વર્ગ પૃથ્વી ઉપર બિતરે.”

ગાંધી બાપુએ સત્યની આરાધના કરીને સત્ય આચરી જતાં હતાં. સત્યનારાયણની સેવા કરતા ને જીવનમાં ઉતારતા પોતે ખુદ સત્યનારાયણ બની ગયા. સત્ય એ જ પરમેશ્વર છે. સત્યનું પાલન કરતાં કંતાં એમણે દુઃખ વેઠ્યું, સત્યનો આગ્રહ રાખી સત્યાગ્રહ કર્યો, માર જાધો, જેલ ગયા. રાજા હરિશ્ચંદ્રની માફક તેઓ બીલકુલ હન્યા નહિ, પોતાના અનુયાયીઓને સત્યનો માર્ગ બતાવ્યો. અભ્યાસ અને વૈરાગ્યથી એમણે સત્યને જીવનમાં ઉતાર્યું. સત્યની શોધ પાછળ, સત્યના આરાધન સાથે તપશ્ચર્યા હોય, પોતે દુઃખ સહન કરવાનું હોય, તેની પાછળ મરવાનું હોય એ ગાંધીજીએ કરી બતાવ્યું.

અહિંસાનો વિજય

“સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો મુખ્ય માર્ગ અહિંસા.”

ગાંધીજીએ પોતાના જીવનમાં અહિંસાને પણ લીધી. અહિંસાની આરાધનામાં પોતે ખુદ અહિંસાનો અવતાર બની ગયા. શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને ઉદ્દેશોધીલી અહિંસા એમણે જીવનમાં આચરી બતાવી. મહાત્મા, ખુદ અને ઇશુને પંચે ચાલી, તેમનાથી પણ આગળ વધી એમણે અહિંસાના વિષયો પ્રયોગો, સામાજિક અને રાજકીય જીવનમાં આદર્યા, વિજય, મહાવિજય અહિંસાના પેગમરના અર્થમાં ઢળેલો આવ્યો. અહિંસાથી એમણે હિન્દુસ્તાનને સ્વરાજ અપાવ્યું.

“અહિંસા સાધન છે, સત્ય સાધ્ય છે. સાધન આપણા હાથની વાત છે, તેથી અહિંસા પરમ સત્ય નથી.”

લેખક-પ્રયોગ

શ્રી. ઇન્દ્રવદન નરેન્દ્રભાઈ દેસાઈ
ધર્મ થઈ... સાધનની શિક્ષક કર્યા કરીશું તો સાધનનાં દર્શન થશે જ. ” જે સાપ જેરી નથી તે માનવનો મિત્ર છે.

સત્યના આગ્રહમાં અહિંસાનો પ્રયોગ કર્યો. ઠગલે ને પગલે એમને વિજય મળ્યો શાન્તિ ગાંધીજીનું જીવનધ્યેય હતું. અહિંસા વિના શાન્તિ ક્યાં મળે? આફ્રિકામાં આફ્રેલી અહિંસા અને એ પ્રયોગથી વિજય મળ્યા પછી એમણે અહિંસાને હિન્દુસ્તાનમાં આદરી બતાવી. હિંસક બળો ઘડીબર ધબી ગયાં ને અહિંસાનું આરાધન કરવા લાગ્યાં.

ગાંધીજીનું મૃત્યુ ભલે હિંસક માલુસે કર્યું, એમાં પણ અહિંસાનો વિજય હતો. અહિંસાનું પાલન કરતાં, પોતાની જાતને તેમણે ઈશ્વરના બોલામાં મૂકી લીધી હતી.

“અભય” અહિંસાધારીનું મુખ્ય જ્વત છે. જેને કોષ ન દામ ન અડે, જેને દેષ કે ઈર્ષ્યા ન અડે તે અહિંસક.”

ગાંધીજી, ખરેખર, અહિંસાનો અવતાર હતા. અભયની આસપાસ.

“સત્ય અને અહિંસાનું પાલન કરનારને નિર્ભય બનવું પડે છે. તેને કોઈનો ડર હોતો નથી. તે મૃત્યુથી કે સમાજ અને સરકારના પાશવી હુકમોથી કે અન્યાયોથી ડરતો નથી; રાગથી કે ગરીબાઈથી, ચોરથી કે ડાકુથી તેણે ડરવું ન જોઈએ.”

ગાંધીજીએ અભયને પોતાની રગેરગમાં વણી લીધો હતો. શુંડાઓની વચ્ચેથી જતાં એમણે આફ્રિકામાં ડર રાખ્યો નહોતો. ખ્રીસ્તીય સંસ્કૃતિના જેવી સત્તાને પડકારતાં એમણે ભય બતાવ્યો નહોતો.

અભય વિના બીજી સંપત્તિઓ સાંપ-ડાંડી નથી.

“આપણે જાણી જાયથી મુક્ત બનીએ તેની સાથે આંતરિક શત્રુતા જાયથી પણ મુક્તિ મેળવવી જોઈએ.”

“જીવનમાંથી મારાપણું નિકળી જાય તો અસત્યનું મત સાવ સહેલું છે,” એ ગાંધીએ બતાવ્યું.

પ્રજ્ઞાચર્યનો મહિમા

“મૃત્યુ અને અહિંસાનું પાલન કરનારને પ્રજ્ઞાચર્યની પહેલી જરૂર છે.”

ગાંધીજીએ માનસિક અને શારીરિક રીતે પ્રજ્ઞાચર્યના પ્રયોગો કર્યા અને એમાં એઓ પારંગત થયા, પ્રજ્ઞાચર્યનું પાલન કરતાં તેઓ કર્મચોગી બની ગયા. મન, વાણી, અને કર્મથી એમણે પ્રજ્ઞાચર્યને સાવ સહેલું કરી મૂક્યું.

“વિષયમાત્રની કામનાનો નિરોધ એ જ પ્રજ્ઞાચર્ય છે” એ જીવનમાં વણી બતાવ્યું, ઇન્દ્રિયોને એકાગ્ર કરી એમણે માણસો બનાવવનો પ્રયોગ આદર્યો. માટીમાંથી ગાંધીજીએ માણસો ધણા ને માણસોમાંથી દેવ ધણા પોતે સત્યની શોધમાં આચાર, વ્યવહારને શુદ્ધ રાખ્યો, ને નિર્મળ ચિત્તે એમણે પોતાનો ને માનવ જાતિના ઉદ્ધારનો રાજમાર્ગ બતાવ્યો. ગાંધીજીએ અનેકવાર સંયમનો મહિમા ગાયો છે.

સ્વાદથી પાંચમાલી

પ્રજ્ઞાચર્યના મનને સહેલું બનાવનાર અસ્વાદનું મત છે. “લોગ એટલા રોગ.” એ કહેવત સત્ય છે. ગમેતેમ ખાવું, પીવું અને લોગવડું તેથી અનેક રોગો ઉત્પન્ન થાય છે.”

ગાંધીજીએ જીમને અને બીજી ઇન્દ્રિયોને પણ રાખવા સ્વાદની માત્રા એછી કરી ગઈ હતી. રૂપ, ખજૂર અને બીજી શરીર ટકાવી રાખના

માત્ર નામનો જ જોરાક લીધો. કોથી એમને ઘણા લાભ થયો ને પોતાનું જીવન દાખલારૂપ બનાવી આપણી સમક્ષ મૂક્યું.

વ્યસનમાત્રનો ત્યાગ એ એમનું જીવનસૂત્ર હતું. “સ્વાદ લીધા વગર જીવન ટકાવવા ખાવું.” સ્વાદને જીવતા એમણે પુરુષાર્થ કર્યો ને સ્વાદને જીતી તેઓ સંયમી બન્યા.

ચોરીની લાલચ

“પારકું એટલું આપણું” એવો જાણે જીવનવ્યવહાર બની ગયો હતો, ત્યાં ગાંધીજીએ ધડાકો કર્યો. “પારકાનું તેની રજા વિના લેવું” એ ચોરી છે, પાપ છે. ને કોથી ચોરી કરનાર શુનેગાર હોઈ સજાને પાત્ર છે.”

“પરધન પત્થર માનીએ” ભક્ત નરસિંહ મહેતાએ ગાયું ને ગાંધીજીએ જીવનમાં ઉતાર્યું. આશ્રમ-જીવનમાં અને આખા દેશના વહીવટમાં ગાંધીજી ચોખ્ખા રહ્યા. ચોખ્ખા રહી મળેલી વસ્તુના માત્ર ટૂંકડી બની એમણે અનેકોને દાખલો આપ્યો.

“પોતાની જરૂર ઉપરાંતનું લેવું” ને સંઘકો કરવો એ પણ ચોરી કહેવાય. મોટા પ્રાનદાન કહેવડાવનારાઓ, અમલદારો પણ લાંચ રૂસ્વતથી મુક્ત બનતા નથી. માલિકપણાનો અભાવ એટલે ગાંધીજી.

સાદા જીવનની જરૂર

“પોતાની જરૂર કરતાં વધારે રાખવું એ પાપ છે. સંશ્કાકોષોરી એ શુનો છે. રોજનું રોજ પેદા કરો, કમાઓ ને રોજ ખાઓ,” એવો ગાંધીજીનો આશ્રહ હતો.

આશ્રમજીવનમાં કે ઘરના જીવનમાં ધરણા ને દાગીનાનો એમણે મોહ નથી રાખ્યો. શરીર

ઉપર કપડાં પણ શરીરને ઢાંકવા પૂરતાં, “ખુરશી વિના ચાલે તો ખુરશી ન રાખવી.”

ગાંધીજીએ સાદી ભાષા ને સાદા વેશથી, સાદા જીવનથી ‘સત’ની પદવી પ્રાપ્ત કરી.

આચારમાં તો ખરાજ, પણ વિચારમાત્રથી પણ સેવાપરાયણ રહેવું અને બીજાને ઉપયોગી થઈ પડવું એ ગાંધીજીના જીવનની રાજનીતી છે.

આપણો હિન્દુસ્તાન ગરીબ દેશ છે અને આ ખોટા મોજશોખ અને કપડાંના ખોટા ભપકા ધિનજરૂરી છે. આખા દેશની ગરીબી નિહાળીને ગાંધીજી નગ્ન ફરી જાવો.

આબંક છેટ શા માટે ?

“આપણે હિન્દુલોકો અનેક અધર્મ કરતા આખા દીએ તેમાં મોટામાં મોટો અધર્મ ને પાપ તે અસ્પૃશ્યતા”. અમુક વર્ગને ન અડકવું, તેમને હેરાન કરવા વગેરે વસ્તુ માનવતામાં સમાઈ શકતી નથી.” જરા વિવેકશ્રાદ્ધથી વિચાર કરતાં આ અન્યાય કેવો ભયંકર છે તે માણસ પડશે. બાકી હિન્દુઓએ દૂર દરેલા વિવેકને ‘ગાંધીજીએ જીવનમાં ને આચારમાં ઉતારી હિન્દુ-ધર્મ ઉપર ‘લાગેલું’ કલંક ધોયું.

“અસ્પૃશ્યતા નિવારણી એટલે જગત માત્રની સાથે મેત્રી રાખવી” દેશ ભાવ દૂર કરવો.

દરેક સાથે પ્રેમથી વર્તી ગાંધીજીએ પોતાનો ને એ રીતે દેહવાતા અસ્પૃશ્યનો જ્યજ્યકાર વર્તાવ્યો.

જાતમહેનત ઝીન્દાબાદ

“તારી રેડી તું તારા પસીનો” રેડીને કમાવે ને ખાવે.” જાણખે કહ્યું.-

કુસ્તનો પણ નિયમ છે કે મહેનત કરે ને ખાવે.

“જાતમહેનત ન કરે, તેને ખાવાનો અધિકાર નથી.” ગાંધીજીએ કહ્યું. ને પોતે જાતમહેનત આદરી આપણી સમક્ષ દાખવેા બેસાડ્યો.

“મહેનત કર્યા વગર ખાધ છે તે સમાજનો દ્રોહ કરે છે. સીખ માગીને ખાવું એ પાપ છે. બીજાની મહેનતમાંથી પોતે ખાવું ને એકમાત્ર ભોગવવા એ પોતાનો અને પારકાનો જન્મેનો દ્રોહ છે.

“સ્ત્રી-પુરુષોએ પોતાનું નિત્યકામ પોતે આટોપી લેવું જોઈએ. પોતે બને ત્યાં મુખી બીજાની સેવા ન લેવી, પણ બની શકે તો બીજાની સેવા કરવી.” એ ગાંધીજીનું જીવનસત્ય હતું.

એકરાર

“જાણે-અજાણે થયેલી મારીં છાણીએ જુલ-જુલોને માટે કદાચ ભાવી પ્રભ મને નિદે, છતાંયે મેં રેડીયાનો જે જીવોદ્ધાર સૂચવ્યો છે તેને માટે મને તેના આશીર્વાદ જ મળ્યો, એવી મારી પૂરેપૂરી ખાતરી છે. એ રેડીયા ખાતર તો હું માફ સરસ્વ હારી જવાને તૈયાર છું, કારણ કે એ અરખાચક્રના આંટાઓથી શાન્તિ પ્રેમ અને શુભેચ્છા નિર્જર છે.

કેટલી નમ્રતા ! ગાંધીજીના વિવેક અને નમ્રતાએ ભલભલાને આંત્ર નાખ્યા છે. પોતે કદેલી અગર જીવનમાં પ્રયોગો કરતાંકરતાં થઈ ગયેલી ભૂલોનો એમણે અનેકવાર એકરાર કર્યો છે. એમણે આદરેલી ને વળવેલી ‘હિમાલય જેવડી ભૂલ’ પ્રખ્યાત છે.

સૂત્રાણુ સૂત્રો

સંખ્યા ૬ :

શ્રી ઇન્દ્રચરણકમલાતુરગી—સિદ્ધ

નિર્જય જાય એવાં કૃપાથી અળગા રહેતું પશુ, સદ્ગતાનો સંભવ છતાં માત્ર વિગ્રાધી હરીને પ્રયત્નથી દૂર ન થતું; એ બે સિદ્ધતા બુદ્ધિમાન લોકોના માર્ગદર્શક બોધિયા કહેવાય છે.

ગમે તે એક નિર્જય પર પહોંચતું, એ જ વિચારમાત્રના ઉદ્દેશ છે; અને એકવાર નિર્જય થયા એટલે તેને અમલમાં મૂકવાની હીલ કરવી એ મોટી ભૂલ છે.

જે કામમાં જે મનુષ્ય ખાસ હોતાવાર હોય તેની પાસે તે કાર્યનું રહસ્ય યુક્તિપૂર્વક શીખી લેતું, એ જ સદ્ગતા મેગવવાની રીત છે.

પ્રત્યેક કામ કરતા વખતે કાગળપૂર્વક કાર્યનું સ્વરૂપ, સમયની યોગ્યતા, કાર્ય મારે મસંદ કરેલ જગ્યાની યોગ્યતા, સામગ્રી અને કાર્યની સમાપ્તિ પહેલાં વચ્ચે આવનાર ત્રિહોને વધારી સંપૂર્ણ કરવાની ધમરા આ પાંચ બાબતોના વિચાર અવશ્ય કરેલા જોઈએ.

મેમાળ સ્વમાય, હોયું કુળ અને રાજાઓના દિલનું રંજન કરે તેવી રીતસાત— એ એસચીના કાર્ય મારેની લાયકાતો છે.

પાતાના રાજા પ્રત્યેની એકાનકાબરી વફાદારી, તેજસ્વી બુદ્ધિ, અને વાક્યાતુરી, આ ત્રણ ગુણ એનચીમાં ખાસ જરૂરી છે.

દુકું વસ્ત્રવ્ય, દુલની નીકાશ અને અમિય ભાષાનો ત્યાગ, એ સાધનો દ્વારા એસચી પાતાના મલિકનું હિત અવશ્ય સાધી શકે.

હૃતકાર્ય મારે જેને મોકલવામાં આવે, તે માણસ ચિત્તનો દૃઢ, હૃદયનો પવિત્ર અને મનોહર, પ્રકૃતિયાળો હોવો જોઈએ.

રાજાઓની સાથે ફરવાના જેમ ન કોઈ હોય, તેમજ પાતાનું વર્તન, અગ્નિ સમક્ષ તાપચ બેઠેલાં મનુષ્યો જેવું રાખે છે તેવું જ રાખતું ઇચિત છે; એટલે કે તેઓ કાઝા પાસે પશુ ન જાય આ, વિશેષ દૂર પશુ રહે નહિ.

કોઈ પશુ વાત લખાઈ ન સાંભળી બધાથી કે તમારાથી શુભ રખાણેલી વાત યુક્તિપૂર્વક કઠાવો લેવાની કોશિય કરવી નહિ; અને તે શુભ વાત ત્યારે જ મહુણ કરો કે જ્યારે તમને સ્વસ્થપૂર્વક કહેવામાં આવે.

રાજા નાનો હોય, સરોસંઘનો હોય, અથવા વગવાળો હોય તો પશુ તેને, હુન્દ નાહ લેખતાં તેના રાજતેજ આગળ આદરપૂર્વક ચાલો.

દિલની વાત, કહેતાં પહેલાં સમજી જાય, તેવા મનુષ્યને માત્ર મનુષ્ય નહિ પણ કેવ સમજો.

કેમાય પરથી જ મનુષ્યના મનોભાવ પામી જવાની જેમનામાં શકિત છે, એઓને હરકોઈ પ્રકારે તમારા સંસાહકાર બનાવો.

અરે, ઓ વક્તવ્યકળાના પારંગત અને રસજાતાના સંપાદક! તારા શોતાઓનો બરાબર અરવાસ કરી લે અને એમને અનુકૂળ આવે એવું જ તારું વક્તવ્ય થવા કે જે લોકો સભાની પ્રકૃતિને બરાબર પીઠાણવા વગર તેની આગળ બ્યાખ્યાન કરે છે

તોએને વક્તવ્યકળાની ગતાગમ જ નથી.

શા નાઓના જ સમામાં શાકુપકુનાં ચર્ચા કરો અને મૂખોઓના સાથે તો સાંઘાળ જ ધારણ કરો.

વૃદ્ધોની સમામાં આગળ નહિ પડવા લેટલો આત્મસંયમ રેખવો, એ પણ એક અગત્યની ગુણ છે.

સાધકો અને વિભિન્ન ધર્મમતો

અનુવાક:—

શ્રી. જયન્તીલાલ મંગળજી એસ્કા
બી. એ. એલ. એમ. બી.

૧. જુદાજુદા માણસો એકના એક પાણીને જુદેજુદે નામે ઓળખાવે છે. કેટલાક તેને 'પાણી' કહે છે, કેટલાક 'જળ', કેટલાક 'એકવા', (Aqua) કેટલાક 'વારિ' એવાં નામ આપે છે. તે જ રીતે એક સર્વિચ્છાન-દને જ 'કોઈ-જોડ' (God) કોઈ 'અલ્લાહ', 'હરિ' અને કોઈ 'બ્રહ્મ' કહીને બાંહે છે.

૨ કુંભારને ત્યાં કૂળ, તાવડી, કપરોટ, વાટક, હાલ્લી-એમ જુદાંજુદાં વાસણો હોય છે, પણ બધાં એક જ માટીમાંથી બનાવેલાં હોય છે. તે જ રીતે ધર્મર એક છે, પણ ભિન્નામન મુગે અને દેશી ભિન્ન-ભિન્ન નામે અને બાવે તેની આરાધના થાય છે.

૩ એક જ ખાંડમાંથી જુદાંજુદાં આકારનાં પથુ-પંખીનાં ખાવાનાં રમકડાં બને છે. તે જ રીતે એક જ જગદંબા જુદાંજુદાં મુખમાં અને દેહમાં, જુદેજુદે અને સ્વરૂપે પૂજાય છે.

૪ સોનામાંથી વિવિધ બ્લકોરો બને છે. અંદરની તરફ એક હોવા છતાં, તેમનાં જુદાંજુદાં નામ પડે છે. જેવાવમાં જુદાંજુદાં રૂપ માણુમ પડે છે. તે જ રીતે ધર્મરના સંબંધમાં સમજવું. જુદીજુદી ધારણા પ્રમાણે તેને વિવિધ રીતે બંધવામાં આવે છે. કેટલાક તેને પિતા તરીકે, કેટલાક માતા તરીકે તથા કેટલાક સુખા તરીકે અને કેટલાક પતિ તરીકે, કેટલાક અન્તર્ધર્મી તરીકે તથા કેટલાક પોતાના મધુર બાળક તરીકે તેને ગણવાનું પસંદ કરે છે. પરંતુ આ વિવિધ બાવે એક જ હૃદયરની આરાધના કરવામાં આવે છે.

૫ એક સમયે વર્ષમાંનના મહારાજના દરબારમાં શિવ અને વિષ્ણુ એ બે દેવતાંથી કવા દેવ વધારે મોટા, એ સંબંધમાં વિવાદ શરૂ થયો. કેટલાક પંડિતો કહે, શિવ વધારે મોટા, કેટલાક કહે વિષ્ણુ. ન્યાયે વિવાદે અમાલું સ્વરૂપ પકડ્યું. ત્યારે એક ગણા પંડિતે કહ્યું: "પંડિત મહાશયો! મેં તો વિષ્ણુને પણ નયો જોયા, અને તિવનેયે નયો જોયા. હું કેમ કહી શકું કે બેમાંથી વધારે મોટા કોણ?" એ જ પ્રમાણે એક દેવની બીજા દેવ સાથે સરખામણી કરવી નહીં. ન્યારે એમાંથી

કોઈનાં બે દર્શન થશે, ત્યારે સમજશે કે, એ બધા એક જ શક્તીનાં સ્વરૂપો છે.

વિભિન્ન ધર્મમતો એટલે વિભિન્ન માર્ગો

૬ મોટાં તળાવોમાં નહાવા માટે ઘણાંયે ઘરો બાંધ્યા હોય છે. નહાવા માટે અથવા પાણી બરણ માટે માણસ ગમે તે ઘાટે જાય, તોય પાણી નજીક પહોંચે છે; જો કોઈ પોતાના ઘાટેને બીજાના ઘાટ કરતાં વધારે સારો કહી કબજો કરવા માંડે, તો એ મોટો મૂર્ખાઈ છે. એ જ રીતે શાસ્ત્ર-વ્યાન-દના જગાણવાના પાણીને પહોંચવા અનેક ઘાટ છે. પ્રત્યેક ધર્મ એ એવો એક ઘાટ છે. નિષ્કપટ અને આતુર હૃદયે સીધેરીયા આવ્યા ગમે તે ઘાટ ઉપર પહોંચી, તમને અવરૂપ સર્વિચ્છાન-દ રૂપી જગની પ્રાપ્તિ થશે. ધર્મ એમ ન કહેવું કે મારા ધર્મ બીજાના ધર્મ કરતાં વધારે સારો છે.

૭ ઈશ્વરનાં નામ અનેક છે, સ્વરૂપ પણ અસંખ્ય છે. અને તેમાંથી ગમે તે દ્વારા તેમની પાસે પહોંચાય છે. ગમે તે નામ કે સ્વરૂપ દ્વારા તેને બજારો તો તમને તેમનો સાક્ષાત્કાર થશે.

૮ જુદાંજુદાં ધર્મમતો અને સંપ્રદાયો એ તેમને પહોંચવાના જુદાંજુદાં માર્ગો છે. કલકત્તામાં હાલીયાટ પરના માહાકાલીને મંદિરે જવા માટે ઘણા માર્ગો છે. તે જ રીતે પ્રજ્ઞને ધામે પહોંચવાના અનેક રસ્તાઓ છે. પ્રત્યેક ધર્મ એટલે એકએકે માવો માર્ગ.

૯ કેટલાંક વર્ષો પહેલાં ન્યારે, સ્નાતનીઓ અને આશ્ત્રો બંને પોતપોતાના ધર્મમતોનો ખરા મનથી અને ઉત્સાહથી પ્રચાર કરી રહ્યા હતા. ત્યારે કોઈએ ધર્મહંસદેવને આ બંને પક્ષો સંબંધી તેમનો શો અભિપ્રાય છે એવો સવાલ પૂછ્યો. હતો. તેના જવાબમાં ધર્મહંસદેવે કહ્યું: હું કે, "મારી દેવી મા આ બંને પક્ષ દ્વારા પોતાનું કામ કરાવી રહી છે એમ મને ચોક્કસ દેખાય છે."

૧૦ હિન્દુધર્મ અને બહો સમાજના મત વચ્ચે શો તફાવત છે એમ કોઈ પવિત્ર બહોસમાજીએ પૂછતાં

‘પરમદસદેવે કહ્યું’ હવે કે, “સારી,મ,ના સ્વર-સંપત્તિના એક જ સ્વર અને આખા સંપત્તિની વચ્ચે જે તફાવત છે તેના બેરો આ બેની વચ્ચે તફાવત છે. ધ્વનિમત ધ્વનિના એક જ સ્વરથી સંતોષ માને છે, બ્યારે હિન્દુધર્મમાં આવા અનેક સ્વરો છે; અને તે બધા ભેગા મળી મધુર સંગીત રૂપાન કરે છે.

૧૧ ધરના ઝાપડા પર જવું હોય તો કેષ્ટ નીસ-રણી વાપરીને, તો કેષ્ટ દાદરેયા કે દોરડાની મદદથી ઉપર પહોંચી શકે છે, તે જ રીતે ઇશ્વરને પહોંચવાના વિવિધ માર્ગો છે, અને દરેક ધર્મ એકએક માર્ગ બતાવે છે.

૧૨ વિવિધીક બતાવેલા કરેના લુહલુહ બાજીને વધારે-ઓછે તેને પ્રમાણિત કરે છે, પરંતુ એ બનીએના પ્રમાણના આધાર પર વિવિધીક રૂપિત તો એક જ ભંડારમાંથી આવે છે. એ જ પ્રમાણે બધા દેવ અને કાળના ધર્મોમાંથી પરમાત્માના દીવા સ્વરૂપ છે, તેમની રૂપિત તો સર્વરૂપિતમાન પ્રભુ પાસેથી જ આવે છે.

૧૩ બધાં શિવ,શાંતી શાળી (અવાજ) એક સરખી હોય છે, તે જ રીતે બધા મહાત્માઓનું કહેવું એકસરખું હોય છે,

‘ધર્મધિતાનું કારણ અને નિવારણ

૧૪ આત્માને લાંબે સાધારણ માણસ પેતાના ધર્મને સર્વશ્રદ્ધ માને છે, અને ખોટી ધર્મિય જૂજ કરે છે; પણ બ્યારે સત્ય જ્ઞાનથી તેનું મન પ્રકાશિત થાય છે ત્યારે બધા સંપ્રદાયિક ક્રમશઃક્રમેના અંત આવી જાય છે.

૧૫ બે માણસો કાચડાના રંગ સંકટથી વિવાદ કરતા હતા. એકે કહ્યું કે, ‘આ સારંગા જડ પંતના કાચડાનો રંગ ચમકદાર રાતો છે; બીજે કહે કે, ‘તારી જૂલ કાચ છે; તેના રંગ રાતો નથી’, પણ વાદળી છે.’ અંદરઅંદર આ વાદવિવાદનો અંત આવે એમ ન હોવાથી તેઓ બન્ને એ જાડ નીચે કાચમ રહેનાર એક મહાત્મા પાસે ગયા. તે બે માણસોમાંથી એકે તેમને પૂછ્યું, ‘બાપુ! આ જડ પરના કાચડાનો રંગ રાતો છે’ અર્થેનું! મહાત્માએ બચાવ આપ્યો, ‘હા, બાપુ,’ તરત જ બીજાએ કહ્યું, ‘બાપુ! આ

આ શું કહે છે? એ તો બસબંધિત છે. કાચડાનો રંગ તો રાતો નથી,’ પણ વાદળી છે.” મહાત્માએ તેને પણ નરમાશથી જવાબ દીધો, ‘હા, બાપુ.’ તે મહાત્માને ખબર હતી કે કાચડો કાચમ રંગ બદલતો રહે છે, તેથી તેમણે બન્ને વિરોધી વાત કરનારને હા કહી, સમિધાનનદ ઇશ્વરના સંબંધમાં પણ એમ જ છે. તેનાં પણ અનેક સ્વરૂપો છે. જે બાદતે ભગવાનના એક રૂપરૂપા જ દર્શન કર્યાં છે, તેને તે એક સ્વરૂપની જ મહીતી હોય છે. જેણે પ્રભુનાં વિવિધ સ્વરૂપોનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે, તે જ કહી શકે કે, ‘ઇશ્વર અનેક સ્વરૂપાળો હોવાથી આ બધાં તે જ ઇશ્વરનાં સ્વરૂપો છે. તે સાક્ષર તેમ નિરાક્ષર બને છે અને તેનાં રૂપો, સ્વરૂપો, છે તે તે. રૂપ કહી શકે એમ જ નથી.

૧૬ કન (લીલને માટે બંગાળી કનક) એકબા પાણીનાં તળાવોમાં ખાંડે નહીં, એ તો મંદા, અધાર્તા, નાનાં બાંનેચીઆનાં ભાગે ૭. તે જ રીતે જે ધર્મનાં માણસો નિરાશાથી, પતિત અને ઉઘાર ભાવનાવાળાં ત્યાં દગ (સંપ્રદાય) જમતાં નથી, પણ જે ધર્મનાં માણસો સંકુચિત, સ્વાધી અને મર્મજનની હોય ત્યાં તે ભેગામાં આવે છે.

૧૭ દગ પાણી એ સારું છે! દગ (લીલ) વહેતા પાણીમાં ઊંચી શકે નહીં, એ તો બધીબાર બ્યોબીઆમાં જ જમે જેમનાં હાથ-મન ઇશ્વર તરફ સતત વહી રહ્યાં છે, તેમને આવી વાતો માટે સમય હોતો નથી. જેને માનમરતબાની જૂજ હોય છે, તે આવા જુલમુદા પડેલા દગો-બાંધે છે.

૧૮ માપ કરીને માણસ પોતાની જમીનની આસ-પાસ આડ જીભી મરી સો, પણ ઉપરના અનન્ત આકાશના ભાગલા પાડી શકતા નથી. ઉપરનું બ્યકિત-મત આકાશ પણ સર્વને વીંટળાવતો જવંતો પોતમાં સમાવેશ કરે છે. આમ જ આતાની માણસ રહે છે કે, ‘એકસો મારો ધર્મ’ જ સાચો છે અને તે જ સર્વશ્રદ્ધ છે. પરંતુ બ્યારે તેના હૃદયમાં સત્ય જ્ઞાનના પ્રકાશનો સચાર કાચ છે, ત્યારે તેને સમજાય છે કે સંપ્રદાયોના અંતે મતમતવાદના આ જુધા અમમ્મો પર એવો એક અખંડ સમિધાનનદ છે.

સદ્ગોષ-કુંજ

‘બીમારો પણ ભગવાનનો કૃપા.—અશ્વિની-કુમાર દત્તા ગુરુનું નામ રામનારાયણ વસુ હતું. એ અગ્ર ભગવદ્વિશ્વાસુ ભક્ત હતા. જીવનના પાછા દિવસોમાં તેમને લકષ્મી થયો હતો અને તે રાજગૃહના રહેનાર હતા. શ્રી અશ્વિનીકુમાર તેમનાં દર્શન કરવા ગયા અને ગુરુની બીમારીને હાથે અંબીર તથા ઉદાસ મુખથી તે ધરમાં ગયા. તેમણે પ્રથમ કહ્યું તે બોલેને ગુરુ બહુ રાજ થયા અને કહ્યું, ‘ભાઈ અશ્વિન ! તમે તો બહુ દિવસે આગ્યા છો. આવો, આવો, કહીને તેમણે એક જ હાથથી તેમને આવીંગળ કર્યું. બીજા હાથે લકષ્મી થયો હતો. ત્યારજાદ ગુરુ રામ-નારાયણજી મહાત્માઓનો વાણી, ગીતા તથા ઉપાનિષદોના મત્ર સંભળાવવા લાગ્યા. કુપ્રભુ’ કોઈ પણ જગ્યાએ નામ-નિશાન ન હતું. ઉપરાંત બહુજ આનંદ જીવાયો હતો. ત્યાં ને ત્યાં એક પ્રદર વીતી ગયો. સમયની ખજાર પણ પડી નહીં. ત્યારજાદ અશ્વિનકુમારે વિદાય માગતાં કહ્યું; ‘તમારો તબીબત બીમાર સાંભળીને કું સમાચાર પૂઠવા આવ્યો હતો. મારા મનમાં મોટી ઉદાસીનતા ફેલાઈ હતી; પરંતુ અહીં આં તો મેં—અનેકે રંગ ભોલો, ભલે કંઈ જ કુપ્રભ નથી. તમે ત્રણ મહિનાથી મારીગીના બીજાના પર પડ્યા છો. કું આવેને કંઈ પણ કું ખતો બનુલખ નથી થયો ?’ અશ્વિનીકુમારની વાત સાંભળીને રામનારાયણજીએ હસતા-હસતાં કહ્યું, ‘ભાઈ અશ્વિન ! દેખો, કું બરડો થઈ ગયો ભગવાનની કૃપાથી અત્યારસુધી રેટલાંધ સુંદર-સુંદર દસ્ય ભોવા, રેટલાંધ સુંદર મુખ-આરામ ભોગવ્યા, હવે તેમની કૃપાથી મારે થોડાં દિવસ રોજથયા પર ચૂતામાં કમ પ્રસન્ન ન થવું ભેષ્યે ! માટે ભગવત કૃપા કોઈ પણ રૂપમાં આવે, બનને સ્વરૂપ તેમનાં જ છે ને ! માટે તેના અંગીકાર બહુજ પ્રસન્નતાપૂર્વકે કરવો ભેષ્યે.’

અને તેમના પાસે અનેક પ્રકારની જંગમ અને સ્થાવર મિદ્ધત હતી. પણ સદ્ગુરુના પ્રેનાપથી એ નમ્ર વસ્તુ પર તેમને વૈરાગ્ય થતાં ધરખાર છોડી જંગલમાં ચાલ્યા જતાં હતા. ત્યાં એક નર્મ કઠિ વિશ્રામ લેવા બેઠા હતા ત્યાં એક અણ્ણકા લાકુઓ રૂપાનું ધન-લઈને એક શહેરમાંથી લાગી નીકળેલી હતી, તે મળી, ગોવિંદ સ્વામીનું શરીર ગોગ તથા બહુ રૂપાનું હોવાથી પેલી અણ્ણકાનું મન તેમની સથે ગૃહસ્થાશ્રમ કરવાનું થયું એટલે પોતાની પાસે જે લાકુઓ રૂપિયાના ફિરા માણેક ધનવાદ દબ્ય હતું તે ગોવિંદ સ્વામીના પગમાં મૂકીને કહ્યું કે, કું તમારી છું. ગોવિંદ રવંભોએ મનમાં વિચાર્યું કે, કોઈ પણ મનુષ્ય સંસારના વૈભવો મૂકી પ્રભુજી જાગ્યન કરવા નીકળે છે, તેને રિદિસિદ્ધિ નહીં છે. અને પણ તે પ્રમાણે થયું છે. એટલે પોતે મનમાં વિચાર કરી દિશાએ જવાનું બહાનું કાઢી પોતાનું લુગડું અણ્ણકા પાસે મૂકી ચાલ્યા ગયા, પણ લકષ્મીથી બંધાયો નહિ. એવા ઉત્તમ વૈરાગ્યને ખરેખર ધન-વાદ છે.

(૨) એક પતિપત્નીને વૈરાગ્ય થવાથી જંગલમાં જતા રહ્યા. એક દિવસે મંગામાં નાહીને આવતાં પતિએ બીરો ભોલો એટલે તેને લાગ્યું કે, વખતે મારી સ્ત્રીના ભોગમાં આવશે તો તેને માથાનો મોહ થશે, તેથી તેણે હીરા પર ધૂળ નાખવા માંડી. એટલામાં સ્ત્રી પાસે આવી જવાથી પૂછવા લાગી—કું કરો છો ત્યારે તેણે કહ્યું કે, હીરા ઉપર ધૂળ નાખું છું. ત્યારે સ્ત્રીએ કહ્યું કે, ધૂળ ઉપર ધૂળ નાખવાથી શી ફાયદો ! તમારા મનમાં હીરા અને ધૂળ હજી જુદી વસ્તુ છે, ત્યાંસુધી જંગલમાં રહેવું નહાયું છે. કું તો બહુ ધૂળ જ સમજું છું. (જુઓ સ્ત્રીના વૈરાગ્ય)

(૩) એક સ્ત્રીએ પોતાના પતિને કહ્યું કે મારા બાપ સંન્યાસી થવાનો છે, પણ દિવસથી તે સંન્યાસી થવાને માટે તૈયારી કરી રહ્યો છે. પતિએ ઉત્તર કીધો કે, જા, જા, માંડી ! તે કહી પણ સંન્યાસી થઈ, છતાં

ઉત્તમ વૈરાગ્ય

(૧) ગોવિંદ સ્વામી ઉત્તર દિગ્ગજનાનના વતની હતા.

મંહિ. આગળથી તૈયારી રાખવાથી સંભારી ચલાવું નથી. 'ઓએ કહ્યું', 'ત્યારે કેવી રીતે સહયોગ્ય?' સ્તિએ કહ્યું; 'તારે જોવું છે?' એમ કહી તરત જ વચ્ચે ફેરવી દીધું તેને માતા કહી ધરમાંથી ચાલી નીકળ્યો, તે ફરી આવ્યો જ નહિ.

ક્ષમા વિષે

કહે છે કે અરબસ્તાનના પાદશાહના કુટુંબીઓની કંતલ કરીને એક અપાધી તે પાદશાહના હજુરમાં પોતાની મેળે આપીને દાખલ થયો. પાદશાહે તેને કહ્યું કે તારું બેધડકપણું જોઈને મને આશ્ચર્ય લાગે છે, કારણ કે તે મારે મેરો અપરાધ કર્યો છતાં તું નિર્ભય પણે મારી સંમુખ આવ્યો છે. અપરાધીએ કહ્યું કે, 'મેં મોટાં અપનામ કર્યો છે પણ અપનામાં અપરાધ મારે કરવાનો શુભ મારા અપરાધ કરતાં પણ મોટો હોવાથી હું આપની સંમુખ દાખલ થયો છું. પાદશાહે જોડા વિચાર કરતાં માલુમ પડ્યું કે આવા અપરાધીને ક્ષમા આપવાથી તે ખુશ થશે ને મારો ક્ષતિ વધશે, ને પરલોકનું પુણ્ય પ્રાપ્ત થશે.

—શ્રી કેરાવસાલ દક્કર

પાર્વતીની દયા—મદાભાગા દિમાચલની-ની પાર્વતીએ જગવાન શંકરને પ્રાપ્ત કરવા માટે મહાન તપ કર્યું. શ્રી શંકરે પ્રસન્ન થઈને હસાને આપ્યાં. પાર્વતીએ પ્રણામ કર્યાં, ત્યારબાદ શંકર અદસ્ય થઈ ગયા. હવે પાર્વતી આશ્રમની બહાર એક શિલા ઉપર બેસી હતી એટલેમાં તેણે કોઈ ગરીબ બાળકના રડવાનો અવાજ સાંભળ્યો. બાળક ખૂબો પાડતો હતો, 'દાપ-દાપ !' મને મગરે પકડી લીધો છે, તે દમણાં મને ખાઈ જશે. મારા માતા પિતાને હું એકનો એક જ પુત્ર છું, કોઈ આવે, મને બચાવે, દાપ ! મને બચાવે.'

બાળકનો કારણ અવાજ સંજોગે પાર્વતી દોડી નેહું તો એક સુદર બાળકને સંદેશમાં મગરે પકડ્યો છે, પાર્વતીના નેત્રનેતામાં તે મગર બાળકને બેઠો

સંદેશની મધ્યમાં લાઇ ગયો. બાળક બહુ તેજસ્વી હતો, પણ મગરના પંખમાં સપડાવાથી કારણ રદન કરી રહ્યો હતો. બાળકનું દુઃખ જોઈને પાર્વતીનું હૃદય પીગળી ગયું. તે બેઠી, 'મગરજા ! બાળક બહુ ગરીબ છે, તેથી તેને છોડી દો.' મગર બોલ્યો, 'ત્વે ! દિવસના છૂટા ભાગમાં જે કોઈ મારી પસં આવે છે તેને હું મારો આદાર બતાવું. હું. આ બાળક તે અવસરે ચડીવાં આવ્યો છે. એટલે કે ક્ષણે એને મારા આદાર તરફે મોકલ્યો છે તેથી હું તેને નહીં છોડું.' પાર્વતીએ કહ્યું 'મગરજા ! હું તમને નમસ્કાર કરું છું. એ દિમાલવની રોય પર રહેતો મોટું તપ કર્યું છે, તેના પ્રભાવથી તમે તેને છોડી દો.' મગરે કહ્યું, 'તમે જે ઉત્તમ તપ કર્યું છે તે મને અર્પણ કરી દો

ન.વિકતે....!

(રામગીત)

સાગરને તીર એક નાનીશો નાવડી,

ધરે ધોરે છું હંકારતો હરિ.

જીવન-મુશાકરીએ ઊપડી આનાવડી

સાગરની પાર છું દતારતો હરિ—સાગર ૦

આશાનગશાનાં મોળાં બહુ આપડે,

મારી આ નાવડી સંભાળતો હરિ—સાગર ૦

સાગરને તીરે વાય કળિયુગના વાયરો,

નૈયાને ટૂંકતી બચાવતો હરિ—સાગર ૦

પચમાં તોફાન ઘણાં વસમી છે વાટી,

મારી આ નાવડી મહાધારે છે હરિ—સાગર ૦

આંખે ઘનધોર દીસે જગતે છે વીજળી

નવતામાં રેખા ધરી ન્યાળતો હરિ—સાગર ૦

સેવક હું નાવ મહી બેઠો છું રામગા

મારો નાવિક બનો તારતો હરિ—સાગર ૦

—શ્રી. અમૃતકુંભાર શાહ

શ્રી મહાશક્તિ સેવાસંઘ સંસ્થાપક કોમિટીએ અમદાવાદ

નોંધ—સમના સભાસદની વર્ષિક શી માત્ર ચાર આના આપી સમના સંઘ્ય જાતા. બહુમામથી શી મોકલનારે પાંચ આનાની ટીકાએ મોકલી આપવી. તેમને બે રંગમાં છાંવેલ, ઘરમાં વસાવવા લાયક "શરણાગત દીનાર્ત" નો આખો શકિતમંત્ર બેટ તરીકે મોકલી આપવામાં આવશે. જે ભાષ-બહેન ૧૦૦ ઉપરત સખ્યો નાંખી આપશે તેમનું નામ માસિકમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે.

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેના ઠેકાણે વિશ્વમંગલનું

દાંબાજમ પાકી પહેાંચ મેળવોને બરી શકારો.

પહેાંચ નાસવણ મુળજી પુસ્તકાલય
દાંબાજીવીરોડ મુળજી નં. ૨
શ્રી મુળજી દરબારી, દલોપા દેવો કોંગ્રેસ
સ્પીકર-અનંતવાદીને નાંખે મુળજી ૨
મહેન્દ્રરાય કાપડકર શુકલ C/O સરદાર
ઓપમ કાપડિય બાલાજીરોડ-મુરવ
સત્યાનારાય નવીનરાય કાલવાળા
બેંગમપુરા મોલવાદ મુરવ.

શ્રી બેન. અમર કલ્પીક બનર મુરવ.
મુકસેલર દેસાઈ અમર બનર-ભુવણ
પટેલ છનુભાઈ શીવાભાઈ
શ્રી રામકળીર દાપીપાળ વડોદરા
બજાબલદાસ હરમોવનદાસ મુકસેલર
લોમડા પોળના નાંખે વડોદરા
મદાસાળી જોગલ ફોર્સ, ન્યાયમંદિર
પાસે, દનુમાન ચક્રા, વડોદરા

નર્મદાસકર હમરલાલ પાંડક
રાવપુરા, જોગીદાસ વિઠ્ઠલનીપોળ વડોદરા
દયા દિલ્લિદીક રોડાર મેળુનનાથલ મંદિર
છુલાવાડા
મધુસૂદન કાઠલાલ મુકસેલર આદરા
કોસત્વાનારાયણ ભજનમંદવલી મેનેજર
રણછોડભાઈ હમરભાઈ
દે. રાણા નાનજીદાસ હરમોવિદાસની
દુકાને પાદરા

સાન્તિલાલ છોડાલાલ-મુકસેલર લાલોડ
ચોમનલાલ છોડાલાલ કાંઠાવાળા ઉમરેક
અગ્રિસાહ સમી પચાલીચરી
મારદાવ્ય શુવન મેરવળી
મોરબનદાસવલ્લભભાઈપટેલ(સર)કેરમસર
કકર મુરલાલ તેજસીલાલ- કારીવ

બેનગીદાસદાઈ કાશીભાઈબનરમારવારકર
વેળવ બિન્ટરી મિરસક
પા.અ.બાલાલ દાલાલકર લખાવાડનડીઆસ
દેસાઈ અધુસૂદન બજનલાલ દેસાઈવળો
રામદાસભાઈની ખડકી નવીઆદ
શ્રી હોભાચ કંચનસ્ટોર કાવસારવાદ
કાળીદાસ લલ્લભાઈ વસો-સ-બે કંચસે
મોલીભાઈ નેઠાલાઈ વલ્લુનાપાસે પેટલાડ

અમદાવાદ
મધુસૂદન ભોગલાલ સાદ
છુલાવાડા, કુભારવાડા. ૭૨૧/૧,
મોરબનલાલ બદેચરદાસ મદેલા સાદપુર
વનમાળી લાકડી પોળ
અરવીન્દ અન્ડ ડા રીચીરોડ
લક્ષ્મી વીલાસ ટોલ પાસે
પટેલ અંબાલાલ ચુનીલાલ
કુમવાળી પોળ સાદપુર
પટેલ સકરલાલ નારજીદાસ
નવી વડવાળી પોળ ચાકપુર
મદારાજભી સીતારામલ સમી માંદલાની
પોળ સેનીની પોળના મેડા ઉપર
સાદ સોમચંદ અંબાલાલ પદ્મીવાળી તથા
નર્મદાસકર મુળજીકર રામપુર કાપડીવાડ
કકર મુક દીપી રીચીરોડ પુલ નીચે
સકરરામ માલવરાવ અલકવાડ સાદપુર
જુખારાની પોળ

દયા દિલ્લિદીક રોડાર
વાડાપોળ-સામી ખોડીયા
સાન્તીલાલ છોડાલાલ બક
મોમલીપુર દરવાજ પાસે ભોગાદીશેરી
બીજ ભાઈ સજારામ ખોખાર
મુ. રોરોના દંગા પાસે અસાવા
પુલલાલ નેચંકર ત્રીવેદી નવા વાદન

નાનજીભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ,
સરસપુર, કાણુની ચાલી, રૂમ નં. ૧૫૮
સંકરલાલ ભોજરામ કીશિવ
સત્તાનારાયણના મંદિર પાસે ઠેકાક
મુળજીદાસ બનરક દે.કંચની-મહેન્દ્રાજી
પટેલ સાન્તિલાલ છવાભાઈ નાવલી
સામળદાસ મોવલજી મધુવા
નારાયણભાઈ પ્રેમચંદ નાંખી બનર પોલકક
મોરબનદાસછોડાલાલ મોરવાદારોરી ખુલ્લો
હમરકામભીલાલસાદપુરલાલના મોરવાદા
મજીલાલ બ. સાદ ઘો. ઘો. ખોડીયા
દનુમાન આમનમોહનનં. ૧૧૨૧ મેરેડબી
સાંતીલાલ નાપુભાઈ મુરવંકી
મદારાજ હરોલાલ છવરામ
પો. ઘો. ૧૩૮ ટોંગ
લીલાધર પુરશેવતકાસ વેડ રાંધા
લાલજીભાઈ જિરખરલાલ ઘેરો
મી. પી. સમત પો. ઘો. ૨૪૧ મો. અંબાસ
બજનલાલ પાંડક કોટાર
મી. કાનજીભાઈ કામજીભાઈ અંદરજી
વજીસીલાઈ રૈયા નામ પાસે, રાજકોટ
રવીલાલ હરજીવનદાસ ત્રીવેદી રાજપુર
નરસોરામ કુંવરજી કકર વાંકીનેર
કામચેર પુસ્તકાલય અમરેલી
દેસાઈ પરસોત્તમદાસ હીરાલાલ જાનિય
નાનાલાલ બેન- ત્રીવેદી સીંકશીનાડ
અનંતરામ મોરબનલાલ બક
કામદાસની ઘેરો કજુનોવાડ કાવનવર
પટેલ વિઠ્ઠલદાસ નારજીદાસ મેડા
મદારાકર દિંમલલાલ દવે
પો. ઘો. નં. ૪૨૫ હરમલા

નાનજીભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ,
સરસપુર, કાણુની ચાલી, રૂમ નં. ૧૫૮
સંકરલાલ ભોજરામ કીશિવ
સત્તાનારાયણના મંદિર પાસે ઠેકાક
મુળજીદાસ બનરક દે.કંચની-મહેન્દ્રાજી
પટેલ સાન્તિલાલ છવાભાઈ નાવલી
સામળદાસ મોવલજી મધુવા
નારાયણભાઈ પ્રેમચંદ નાંખી બનર પોલકક
મોરબનદાસછોડાલાલ મોરવાદારોરી ખુલ્લો
હમરકામભીલાલસાદપુરલાલના મોરવાદા
મજીલાલ બ. સાદ ઘો. ઘો. ખોડીયા
દનુમાન આમનમોહનનં. ૧૧૨૧ મેરેડબી
સાંતીલાલ નાપુભાઈ મુરવંકી
મદારાજ હરોલાલ છવરામ
પો. ઘો. ૧૩૮ ટોંગ
લીલાધર પુરશેવતકાસ વેડ રાંધા
લાલજીભાઈ જિરખરલાલ ઘેરો
મી. પી. સમત પો. ઘો. ૨૪૧ મો. અંબાસ
બજનલાલ પાંડક કોટાર
મી. કાનજીભાઈ કામજીભાઈ અંદરજી
વજીસીલાઈ રૈયા નામ પાસે, રાજકોટ
રવીલાલ હરજીવનદાસ ત્રીવેદી રાજપુર
નરસોરામ કુંવરજી કકર વાંકીનેર
કામચેર પુસ્તકાલય અમરેલી
દેસાઈ પરસોત્તમદાસ હીરાલાલ જાનિય
નાનાલાલ બેન- ત્રીવેદી સીંકશીનાડ
અનંતરામ મોરબનલાલ બક
કામદાસની ઘેરો કજુનોવાડ કાવનવર
પટેલ વિઠ્ઠલદાસ નારજીદાસ મેડા
મદારાકર દિંમલલાલ દવે
પો. ઘો. નં. ૪૨૫ હરમલા

पिपरा मण्ड

ગ્રાહકોને વિનંતિ

ગયા અંકમાં આપેલી સૂચના અનુસાર, જે બાઈઓનાં મની-ઓર્ડરો આવેલાં નથી તથા જેમના તરફથી વી. પી. ન મોકલવાના પત્રો આવેલાં નથી, તેમના ઉપર તેઓ ગ્રાહક તરીકે ચાલુ રહેવા માગે છે એમ જણીને, વિશ્વમંગલના ચૌદમા અને પંદરમા એમ બે વર્ષના સામટા લવાજમ તરીકે રૂ. ૧૦-૪-૦ ના વી. પી. થી મહાભારતનો ત્રીજો ખંડ રવાના કરવાનું શરુ થઈ ચૂક્યું છે.

જે બાઈઓ ગ્રાહક તરીકે ચાલુ રહેવા માગતા ન હોય અને વી. પી. સ્વીકારવા માગતા ન હોય તેઓ હજુ પણ અમને એક ત્રણ પૈસાનું પોસ્ટકાર્ડ લખી ખબર આપે, કે જેથી જો તેમના ઉપર વી. પી. રવાના થયું બાકી હોય તો તે રવાના કરવામાં ન આવે; જેથી કાર્યાલયને વી. પી. નાં પોસ્ટેજ ખર્ચાનું નિરર્થક નુકશાન ન થાય.

જેઓ બે વર્ષના સામટા લવાજમને બદલે એક જ વર્ષના લવાજમથી વી. પી. મંગાવવા માગતા હોય તેઓ કૃપા કરી તેની સ્પષ્ટતા કરતું એક પોસ્ટકાર્ડ ન લખ્યું હોય તો લખી જણાવશે.

જેઓને પાકા બાઈન્ડીંગનાં ખંડો જોઈતા હોય તેઓએ પણ તે માટે પોસ્ટકાર્ડ લખી જણાવવું. પાકા બાઈન્ડીંગના ૩૧ રૂ. વધુ થાય છે.

સામટું લવાજમ બરનારને મહાભારતનો ચોથો ખંડ વહેલો વાંચવા મળે છે અને લવાજમમાં દસ આના ઓછા થાય છે.

જે મહોદયોએ વી. પી. ન મોકલવા સૂચના ન આપી હોય તેઓને વી. પી. સ્વીકારી લેવા વિનંતિ છે.

વી. પી. સ્વીકારનારાઓને ચૈત્ર માસમાં ચોથો ખંડ તૈયાર થયે તુરત જ રજીસ્ટર્ડ બુકપોસ્ટથી મોકલી આપવામાં આવશે.

રાવણના દરબારમાં મુણ્દ મરે બા'બા

સત્સંગ, જનયત્પરાત્મવિષયે મક્તિ સમુદયેયત્ । કામોદ્દેગકુમાર્ગદમ્મગત્તં સાહિત્યમ્નુલ્લપત્ ।
 ધર્મદેવમનુષ્ણં પ્રજાપયન્મન્દશીયત્મદગતિ, સંજાતં સ્વલ્લ 'વિશ્વમંગલ'—મપાકર્તુ જગદુર્ગતિમ્ ॥

૧૭ ૧૩ મું : માધ-૨૦૦૬ : ફેબ્રુઆરી-૧૯૫૦ : અંક ૧૧ એ

આશાનો અમર દીવડો

* (ન્યાયા । તારા વિચાર (૨) : વિષયો દર્શ : છે.....રામ)

પ્રેમીઓનાં હૈયાની માંય (૨) આશાનો દીવડો,.....

જગમાં અમર ગણાય (૨) આશાનો દીવડો....પ્રેમીઓનાં-૧

કાળજીનું ડોહિયું કામણુગારું,

ધીમે જલતો સદાય (૨) આશાનો દીવડો....પ્રેમીઓનાં-૨

વાટો વણેલી છે દિલડાના તારથી,

પ્રેમનાં તેલે સીંચાય (૨) આશાનો દીવડો....પ્રેમીઓનાં-૩

વિરહના અગ્નિથી પ્રગટ કરતાં,

કદી નહિ ખૂઝાય (૨) આશાનો દીવડો....પ્રેમીઓનાં-૪

'પુનિત' દીવડો રહેશે ચિરંજીવ,

કાળજી બાળી ધુધવાય (૨) આશાનો દીવડો....પ્રેમીઓનાં-૫

શ્રી 'પુનિત'

સંપાદકીય

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષનો રાજ્યતંત્ર સાથે સંબંધ

આ જગતના પ્રાણીઓ પોતપોતાની સ્થિતિમાંથી વિકાસ પ્રાપ્ત કરતા પૂર્ણ સુખ, પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ જ્ઞાનની સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે એવી જગતકર્તાની ઇચ્છા છે. તેથી જગતકર્તાએ એવી પૂર્ણ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ જગતમાં રાખેલો છે. તે માર્ગ એ જ 'ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ' છે. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષદ્વારા એવી પૂર્ણ સ્થિતિ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે તે આપણે આગળ જોઈશું, પરંતુ એ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષનો માર્ગ આ જગતમાં સુરક્ષિત રહે, એ માર્ગનો નાશ કરનારાઓ અથવા એ માર્ગમાં વિચ્છેદ કરનારાઓ બિના ન થાય અને દરેક પ્રાણીઓ પોતાના એ માર્ગમાં નિશ્ચિન્ત રીતે આગળ વધી શકે એને માટે, રાજ્યતંત્રની આવશ્યકતા સ્વીકારવામાં આવી છે. રાજ્યતંત્ર એ માર્ગમાં વિચ્છેદ કરનારાઓને નિયમમાં રાખે છે અને પ્રજા સુગમતાથી તે માર્ગમાં આગળ વધી શકે—તે માર્ગમાં પ્રવૃત્ત રહી શકે તેવી વ્યવસ્થા, તેવી સગવડો તે દેશમાં કરતું રહે છે. આ કારણને લીધે પ્રજાના વિકાસમાં—પ્રજાના કલ્યાણમાં રાજ્યતંત્ર એ એક અગત્યની અને આવશ્યક વસ્તુ છે.

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ શું છે ?

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ પ્રજાના વિકાસનો માર્ગ છે. પ્રજાને વિકાસ પ્રાપ્ત કરી શકે—કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરી શકે તો તે આ જ—ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષનાં જ—માર્ગોં કરી શકે છે. આ માર્ગથી વિપરીત વર્તીને કોઈ પણ પ્રજા, કોઈ પણ સમાજ, કે કોઈ પણ રાષ્ટ્ર પોતાની પ્રગતિ, પોતાનો વિકાસ સાધી શકે નહિ. તેથી જે સમયમાં રાજ્યવ્યવસ્થા સારી હતી તે વખતે લોકોને આ માર્ગમાં પ્રવર્તવાની બરાબર સગવડ—વ્યવસ્થા જળવાતી હતી. રામચન્દ્ર અથવા યુધિષ્ઠિર વગેરે રાજ્યકર્તાઓના વખતમાં પ્રજા બરાબર ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષના માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરી શકતી હતી. દરેક પ્રજાજનને પોતપોતાના પરિશ્રમનું સરખું ફળ પ્રાપ્ત થતું હતું. પ્રજાના અમુક માણસો અથવા અમુક વર્ગ કાળમાં જાનર અથવા છેલ્લેથી કીધી ધંધો કરીને થોડા જ વખતમાં 'માલ' એળવી લઈ શકે—લાભપતિ થઈને બેસી બંધ અને ગાદીની પ્રજાને આખો દિવસ પરિશ્રમ કરવા છતાં અનેક પ્રકારની હાડમારીઓ લોગવવી પડે, એવું એમની રાજ્યવ્યવસ્થામાં આવી શકતું ન હતું. કોઈ અધર્મથી—અનીતિથી વર્તી શકતો ન હતો. અધર્મીઓને શિક્ષા કરવા માટે રાજકંડ એવીસે કલાક જાગૃત રહેતો. અધર્મથી વર્તનારાને યથાયોગ્ય શિક્ષા થતી, કાળમાં જાનર અથવા ચોરી કરનારાઓનાં હાથનાં કાંડાં—કાપી લેવામાં આવતાં. આથી નિર્વિઘ્ન રીતે પ્રજામાં 'ધર્મ' પ્રવર્તી શકતો હતો. અને ધર્મના—ન્યાયના પ્રવર્તવાને લીધે જ પ્રજાજનો અર્થ—કામ પ્રાપ્ત કરી વિકાસના—સુખતાના—મોક્ષનાં દ્વારમાં પ્રવેશ કરી શકતા હતા. અર્થ એટલે ધનધાન્ય—સંપત્તિથી કામનાઓને પૂર્ણ કરી પ્રજાનાં લોકો પૂર્ણકામ થઈને સંસાર—સુખો ઉપર વેરાગ્ય થતાં સ્વેચ્છાએ જ આત્મહર્ષન માટે પાનપ્રસ્થાશ્રમ અને સંન્યસ્તાશ્રમ સ્વીકારતા, આમ પ્રજામાં ન્યાયનું રાજ્ય ચાલવાથી સર્વ લોકો ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષમાં પ્રવૃત્તિ કરી શકતા હતા.

પરદેશીઓની રાજસત્તાથી આ ધર્મ, અર્થ કામ અને મોક્ષનો માર્ગ પ્રબળને માટે રૂંધા-
એલો પડ્યો હતો. આપણા દેશનું લોકોના પરિશ્રમનો બધો અર્થ-અર્ધી સંપત્તિ પરદેશીઓના
હાથમાં જતી હતી. આમ ધર્મ જાને અર્થની અભવસ્થાને લીધે આપણા દેશની પ્રજા પરિશ્રમ
કરવા છતાં કંગાળ અને અપૂર્ણકાર રહેતી. તેને સાચું શિક્ષણ મળતું ન હતું, તેને વેપાર-
ઉદ્યોગમાં સમાન સ્થાન મળતું ન હતું, તેને પરદેશીઓ આગળ સમાન ન્યાય મળતો ન હતો.
આથી પ્રબળને આત્મા નાશ પામી રહ્યો હતો, પ્રબળો વિકાસ શુભળાઈ-રૂંધાઈ રહ્યો હતો,
પ્રબળને અસન્તોષ અને પરાધીનતાનો અનુભવ થઈ રહ્યો હતો.

રાજકીય સ્વાતન્ત્ર્યનો ઊગમ

સદ્ભાગ્યે હવે મહાપુરુષોના પ્રયત્નથી આપણા દેશ ઉપરથી પરદેશી શાસન ગયું છે અને પ્રબળો
વિકાસનું બધું તન્ન આપણી પ્રબળતા કાર્યકરોના હાથમાં આનું છે. હવે આપણા દેશની પ્રબળતા
પ્રતિનિધિઓ દ્વારા જ ધડાએલો આપણા દેશની પ્રબળતા સ્વાસ્થ્યના નિધમી (આપણા દેશનું રાજ્ય-
બંધારણ) પ્રવર્તવાના છે. એ રીતે તા. ૨૬ જાન્યુઆરી ૧૯૫૦ થી આપણો દેશ સંપૂર્ણ પ્રબલસત્તાક
બને છે. તેથી હવે ઘણા વખત પછી આપણા દેશની પ્રબળતા વિકાસનો એ રૂંધાઈ ગયેલો માર્ગ
ખુલ્લો થવાની શક્યતા ઊભી થઈ છે. આપણા દેશની પ્રજા માટે આ એક આનંદનો—હર્ષનો
પ્રસંગ છે. આપણા દેશ માટે આવો પ્રસંગ લાવી મૂકવા માટે આપણે પરમ કૃપાળુ પરમાત્માનો
અને આપણા દેશના મહાન નેતા પૂ. ગાયુજી તથા પં. સ્વાકરલાલજી વગેરેનો જેટલો આભાર
માનીએ તેટલો એછા છે.

મહાભારતાંક-તૃતીય ખંડ

રાજ્યબંધારણ બંને તેટલું સાફ ધડાઈ હોય પણ તન્ન ચલાવનારાઓમાં જો બધા સ્વાર્થી-
ઓ-લોગા થયા હોય તો તે સાચું રાજ્યબંધારણ કામગીરી પાનાં ઉપર જ રહે છે. અને પ્રબળની
સુધીબતો વધી પડે છે. પ્રબળમાં ધર્મ-આય-ચત્રામતી-સુખસગવડ પ્રવર્તી શકતાં નથી.
રાજ્યતંત્ર કેવી રીતે ચલાવવું જોઈએ તેનો વિગતવાર લાંબો ઉપદેશ આ તૃતીય ખંડમાં
શાન્તિપર્વમાં કોરવોના ચિતામહ લીંગમ યુધિષ્ઠિરને કહે છે. ધર્મોત્તમા યુધિષ્ઠિરની રાજ્યપદ્ધતિ
અને ધર્મ, અર્થ, કામ તથા મોક્ષની સમજણ, મહાભારતને પાંચમા વેદરૂપ ગણાવતા આ શાન્તિ-
પર્વમાંથી આપણને જાણવા મળે છે. આ તૃતીય ખંડ અને આપણા દેશનો સ્વાતન્ત્ર્યદિન
આવતા પહેલાં જ તૈયાર કરી શક્યા હોય અને તેને ગ્રાહકોની સેવામાં રવાના
કરવો શક્ય થયો છે. સાથે જ આ અગિયારમો અંક ગ્રાહક મહાનુભાવોને સ્વાતન્ત્ર્ય-
દિનનાં અભિનન્દન પાઠવવા માટે સ્વાતન્ત્ર્યદિને મળી બાય એ રીતે વહેલો
મોકલીએ છીએ.

આ પછી ગ્રાહકોને, ચાહુ. વર્ષના કાગળ માસનો ગારમો-છેલ્લો અંક મોકલવાનો બારી રહે
છે. સ્વતંત્ર ભારતની લોકસભાના સભાસદો (મેમ્બરો) ની ચૂંટણી માટે ભારતની સમસ્ત
પ્રબળતા મતદારોના નામોની યાદીઓ (લીસ્ટો) સરકાર-તરફથી છાપવાનાં હોય
છાપખાનાંઓમાં બેત્રણ માસ સુધી તે કામ પૂરેજોયથી ચાલવાનું છે. તે
કામના અરસામાં મહાભારતના ખંડ અને માસિક અંકો છાપવામાં બહુ સુરેલ્લી પડે, તેથી
ગ્રાહકોને થયાસમય મહાભારતના ખંડો તથા અંકો તૈયાર કરી મોકલવામાં વિલમ્બ થઈ બાય, આથી

આ તૃતીય ખંડ અમે વહેલો તૈયાર કરી દીધો અને હવેનો આ અગિયારમો પછીનો વિશ્વ-
મંગલનો ફાલ્ગુન માસનો અંક પણ વહેલો તૈયાર કરીને, ફેબ્રુઆરીની દશમી
તારીખ લગતો ગ્રાહકોને નિવેદિત કરી દઇશું.

ફાલ્ગુન માસમાં વિશ્વમંગલના તેરમા વર્ષના ગ્રાહકોનું લવાજમ પૂરું થાય છે, અને
ફાલ્ગુ માસનો છેલ્લો વારનો અંક સર્વને ફેબ્રુઆરીની દશમી તારીખ લગતો મળી જશે. તેથી
જે ગ્રાહકમહોદયોએ વિશ્વમંગલના ચૌદમા વર્ષમાં ગ્રાહક તરીકે ચાલુ ન રહેવાનો
પત્ર નથી લખી જણાવ્યો તેમને તથા જેઓનાં બે વર્ષનાં (ચૌદમા તથા
પંદરમા વર્ષનાં) સામટાં લવાજમો મનીઆર્ડરથી આવેલાં છે અને જેમનાં
એક વર્ષનાં લવાજમો આવેલાં છે તેમના ઉપર મહાભારતનો તૃતીય ખંડ વી. પી.
અને રજીસ્ટરથી રવાના કરવાનું શરુ કર્યું છે. જે ભાઈઓને ગ્રાહક તરીકે
ચાલુ રહેવું ન હોય તેમને એક ત્રણ પૈસાનું પોસ્ટકાર્ડ લખી દેવાની
વિનંતી કરવામાં આવી છે. ગયા બે અઠોથી આ પ્રમાણે વિનંતી કરવામાં આવી હોવા
છતાં જે ભાઈઓએ ગ્રાહક ન રહેવા લખી જણાવ્યું ન હોય તેઓ મહાભારતના ત્રીજા
ખંડનું વી. પી. સ્વીકારી લેવા કૃપા કરશે. જેથી કાર્યાલયને વી. પી. ખર્ચનું
દરા આનાનું નિરર્થક નુકશાન ન થાય. અમે આથી વારંવાર જણાવીએ છીએ કે
જે ભાઈઓને ગ્રાહક તરીકે ચાલુ રહેવું ન હોય તે અમને એક પોસ્ટકાર્ડ લખી દેવા
કૃપા કરે.

ચતુર્થ ખંડ વહેલો શા માટે

મહાભારતનાં છેવટનાં પર્વોમાં મનુષ્યમાત્રને ઉપયોગી, આ-સંસારલીલાનો સાર રજુ
થયેલો છે. પૃથ્વીનું સામાન્ય પ્રાપ્ત કર્યા પછી ધર્મમૂર્તિ સુધધિર અને પાંડવોને જીવનનાં
જે સત્યોનો અનુભવ થાય છે, તે જાણવાની ઇચ્છા ત્રીજે ખંડ વાંચી રહ્યા પછી ઉત્કટ બની
જાય છે. અને સમગ્ર રીતે જોતાં છેલ્લા આ બે ખંડોમાં જે મોક્ષધર્મનું નિરૂપણ થાય છે તે
પૂરું વાંચ્યા વગર જિજ્ઞાસુ વાચકોને ચેત પડે તેમ નથી. અને એ આખું ય જ્ઞાન જો સમજના
અન્તર વિના સળંગ વાંચવામાં આવે તો તેની ઘણી જ અસર થાય, તેમ છે. આથી ગ્રાહકો
અને જનતાના વાચક વર્ગ તરફથી આરે ખંડો મેળવવાની માગ થવાથી અમે ચોથી ખંડ પણ
આ જ વર્ષે પ્રકટ કરી દેવાના નિર્ણય ઉપર આવ્યા છીએ. હાલમાં પરદેશી કાગળોની આયાત
ઉપર અંકુશ આવવાને લીધે કાગળના ભાવો ચઢતા જાય છે અને માલ પૂરતા પ્રમાણમાં મળ-
વાની મુશ્કેલી હોવા છતાં પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાથી અમે બન્ને ખંડો આ જ વર્ષે બહાર
પાડી દેવાનું હાય થયું છે.

જે ગ્રાહકોએ બે વર્ષના સામટા લવાજમ તરીકે રૂ. ૧૦-૦-૦ મનીઆર્ડરથી
મોકલાવ્યા છે તથા જે ગ્રાહકો તૃતીય ખંડનું બે વર્ષના સામટા લવાજમનું
રૂ. ૧૦-૪-૦નું વી. પી. સ્વીકારશે તેમના ઉપર ચતુર્થ ખંડ તૈયાર થતાં
તુરત જ રજીસ્ટર્ડ બુકપોસ્ટથી રવાના કરવામાં આવશે. લગભગ ચૈત્ર શુકલ
પક્ષ સુધીમાં ચતુર્થ ખંડ તૈયાર થઈ શકશે.

ગ્રાહકોને બે વર્ષનું સામટું લવાજમ ભરવાથી મહાભારતનો ચોથો ખંડ
વહેલો વાંચવા મળે છે અને લવાજમમાં દશ આના ઓછા થાય છે. બંની

જેઓએ ત્રણ ખંડો વાંચ્યા છે અને વસાવ્યા છે તેમને ચોથો ખંડ પણ વાંચવા-
વસવવાની ઇચ્છા રહેવાની જ, તેથી અને બે વર્ષનું લવાજમ સામનું લઈ ચોથો
ખંડ પણ ગ્રાહકોના વાચનમાં વહેલે જ મૂકી દેવો યોગ્ય સમજીએ છીએ....

તેમ છતાં જે બાઇઓને એક જ વર્ષના ગ્રાહક થવું હોય તેઓ એક વર્ષના
લવાજમનું વી. પી. મોકલવા તાકીદે સૂચના આપે, જેથી તેમના ઉપર બે વર્ષના
લવાજમનું વી. પી. રવાના થવું અટકાવી એક જ વર્ષનું મોકલવામાં આવે.

વળી જેઓને ત્રીજો અને ચોથો ખંડ પાકા બાઈન્ડીંગના બોધતા હોય
તેમણે તે પ્રમાણેનું (રૂ. ૧૨-૪-૦)નું વી. પી. મોકલવાની સૂચના આપવી.

તૃતીય ખંડમાં કાઠું મૂકવામાં આવ્યાં છે. આપ તૃતીય ખંડ વાંચીને તેના આપના મિત્રો
અને સંબંધીઓમાં પ્રચાર કરશો અને જે તેના ગ્રાહકો ગણવા ઇચ્છે તેમનાં નામ-સરનામાં
તે ખંડમાં ભરી મોકલશો. જે બાઇઓ ગ્રાહક કરી આપીને તૃતીય ખંડમાં જણાવેલ લેટ પુસ્તકો-
માંથી ગમે તે પુસ્તક લેટ મેળવવા માગશે તે તેમને મોકલી આપવામાં આવશે.

દરેક ગ્રાહકે પત્રવ્યવહાર કરતી વખતે પોતાનો ગ્રાહકનંબર લખવાનું અવશ્ય બૂલવું

ન બોધે. શ્રી હરિ:

નિર્દેશ:

મગનભાઈ છોટાવાઈ દેસાઈ

તંત્રી: 'વિશ્વમંગલ'

એક જ બિન્દુ !

દયાધરી હીલદરિયા તારો મૂઝવે અપરંપર,
પ્રેમપૂરે તવ હૃદયે સુકોમળ રેણે અમૃતધાસ
માયું એક જ બિન્દુ આપ !

એમભર્યાં છું દેહ રીસે, બળવાન અધિક અમાપ,
એ છું દેહભર્યાં બળમાંથી એક બહુ હરિ આપ !
માયું એક જ બિન્દુ આપ !

સદયુદ્ધિ-સાગર છું ભરીયા શુભલાયે ન સમાય,
શું માયું હરિ શું માયું તવ કાર્તિક સહે હરિઆય;
માયું એક જ બિન્દુ આપ !

સત્ ચિત્ત-આનંદ નામ મનોહર
એ કવચ કાંચી ન થાય,
બે હરિ એક જ દ્વારમ વરસે ને ધરી કંઈ પત્યાય;
માયું એક જ બિન્દુ આપ !

એક નહિ, પ્રત્યેક વિષે હરિપૂર્ણ રૂઠો મુજ આગ,
દાન, ધ્યાન કે ચિત્તનમાંનું કાંઈ ન 'શેવક' પાસ;
માયું એક જ બિન્દુ આપ !

—શ્રી. અમૃતકુમાર

આઝાદી સર્વ પ્રાણીને પ્યારી છે. દરેક મનુષ્યને સ્વતંત્ર સ્વર્ગ છે. તેને માટે વીર પુરુષો શહીદી બને છે, યદ્યપિ ઝુલ્યો છે, જેલખાતો કરે છે, બાંધેર પાતાનાઓ મૂંઝે મોટે-ઢંઢતે મુખડે સહન કરે છે; માતા, પિતા અને પત્ની તથા બાલમગ્ન્યાનિ વિશેષ વધાવો લે છે, દુનવી સુખો અને એકબારામની પરવા કરતા નથી. પછી બસે તે આઝાદી પોતાની બ્યક્તિમત હોય, કે સારા દેશની. પિંજરામાં પૂરાયેલું પંખી બહાર નીકળવા બેરહોરથી પાંખો ફેલાવે છે, અને પિંજરાના સજિયા સામે ચંચુપ્રહાર કરે છે, અને માથું ઝાકે છે. પાંજરામાં પૂરાયેલો સિંહ અંધવા વાઘ કાપેર ગર્જના કરે છે, અને પિંજરાના સજિયા સામે કુપરોને પગે ઢીંગામે છે. જેલમાં પડેલો કેદી તેમાંથી છૂટવા માટે અનેક તરકીબો કરે છે, સુરંગો ખોદે છે, કારંતરાં રચે છે, અને સુકિત માટે સિરખટ્ટે તે પ્રયત્ન કરે છે. જ્યાં ચરીર, મન તથા હૃદયનાં મોહનવનોમાંથી છૂટવા માટે યેગી ચિત્તશક્તિના નિરોધ જેવું કઠિન કામ કરવાને તત્પર થાય છે. અનેક પ્રકારનાં અટપટાં આસનો સિદ્ધ કરવાની ગ્રામ્યથર્મ પડે છે, વાપુને નધિયા જેટલું કુદર પ્રાણનિરોધનું કામ સ્ત્રીય પ્રાણીમાંથી કિંદિ હાગુ કરવા માટે તે કટિબદ્ધ થાય છે. બાળકોને માતાપિતાની તથા કિલ્લોની બેઠકથી અઢારી લાગે છે. સોઝોને પુરુષોની શુંધામીની પુંસરી અમલી નથી, અને તેને ફાગી દેવા તથા કર્મનાં અધિહારોને હલ્લ મેળવવા આઝાદ-પાતાળ એક કરે છે, ઝરીઓ તથા શોષિત વર્ગો ધનિકો તથા મૂલીવાદીઓ સામે રક્તની ધાર ઉઠાળીને પશુ.કાન્તિ પોષારે છે. પ્રેમબદ્ધ યુવાન યુગલ સમાજની મળજમરીની સામે ઘણું, તેનાં બંધનો ફાગી દઈ કોઈ નરી જ દુનિયામાં પોતાના પ્રેમનું સ્થાપના કિંમતથી અધારારમાં બૂરો મારે છે. આઝાદી! તારી ખાતર જા નજમમાં શું શું નથી થયું? સાચે જ તું સોને પ્રાણથી પણ વધારે પ્યારી છે.

જા આઝાદીની અંખામાં જ માણસની પ્રતિ છે. દેનાથી તે દયાળુ, પ્રેમાળ, નીકર, સ્વાર્થત્યાગી બની રહે છે. પણ તે જ આઝાદીની કાવના બે

સકુચિત અને વિપરીત હોય તો તે માણસને દૂર, એનું, પારકાઓનાં કેલ્યાણ અને આઝાદી પ્રત્યે અજ, અવિચારો નંરિચાચ બનાવી મૂકે છે. આઝાદી તે રંસાધન જેવી છે. જો બરાબર અનુપાન સાચું; ચોખ માત્રામાં લેવામાં આવે તો તે અમૃતની ગેરબ સારે છે, અને માણસને નીરોગી, બળવાન અને અનેક ગુણોથી અલંકૃત બનાવે છે. પણ જો તેની સાચેની વિદિત ચરી બરાબર પાળવામાં ન આવે, ચોખ અનુપાનનું સેવન કરવામાં દીસ અથવા બેદરકારી ખતાવવામાં આવે, માંખાનું પ્રમાણ ન મળવાય, તો તે ફૂટી નીકળે છે, અને મનુષ્યને બદસ્તરત, રોગિષ્ઠ, બીકામગ્નિ અને દૂર મનથી મૂકે છે, અને પરિણામે તે બેકિત તેમજ જમાજ બનેને ઘણું જ અકલ્યાણ કરે છે. માટે જ આઝાદીના કિયા-કાએ બદ્ધ ચેતતા રહેવાનું છે. "The price of freedom is eternal vigilance." સદામળની બચ્ચિત્તિનિશ્ચાવધાનતા બે આઝાદી કિંમત છે. તેમાં પ્રમાદ ન પાલવે, અજીતરીમાં જીલ્લૂં ન પાલવે, વિપરીત રથાં ન પાલવે, બનુદાર અને સકુચિત દષ્ટિ ન પાલવે.

જા આઝાદીની કાવનાનું મૂળ માણસના આત્માની સ્વતંત્રતામાં છે. ગુગ સ્વરૂપે આત્મા મુક્ત, માંખાની આવરણથી રહિત, એક, દૃઢરથ, સાક્ષી, સત્ત્વિદાનંદસ્થ છે. નર્મસુધી માણસ પોતાના જા સ્વરૂપને અનુભવ કરવા નથી, ત્યાંસુધી તે પ્રેમ કાળે. ખરી આઝાદી અનુભવતો નથી, તે 'દાક' કરીને જાગી મુક્તિનો દમ લેથી ચકતો નથી. આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય, રાજકીય સ્વોતંત્ર્ય, સામાજિક સ્વાતંત્ર્ય, ધાર્મિક સ્વાતંત્ર્ય, બકિત-ત્ત ર્વાતંત્ર્ય, વિચારસ્વાતંત્ર્ય, સાંસ્કૃતિક સ્વાતંત્ર્ય જા અને ખાતર ખીલ અનેક મોજમુખ્ય સ્વાતંત્ર્યો બે આત્માની રંસાંકીચિ મુક્તિનાં પ્રતિનિધો જ છે. મનુરંપ્રતિમાં કહ્યું છે કે 'સર્વે પરવશં કુલં સર્વમા-ત્મવશં સુલભં' જેમાં માણસ પરાધીન છે, તેમાં તેને ખીલ માણસ પર કે ખીલ પદાર્થ પર આધાર રાખવો પડે છે. તે કુખ્યપ છે. અને જેમાં તે સ્વાધીન છે, બહારની કોઈ પણ બકિત કે પદાર્થ પર તેને આધાર રાખવો પડતો નથી. તે સુખનું સ્વરૂપ છે, અર્થાત્ દુરેષ, બકતો, અકિમાન, અમતા, બકતા, સકુચિત ખાલો,

મર્માંગ્રાઓ તરંગો, રવનેા, હાંભાઓ, કામનાઓ, લાખણીઓ, ભીમિંગ્રા આ સધળી આંખુમને પાઠમાં બહારી રાખતી સંખ્યાઓ છે, અને તેમણે આંખુમ મુકત બની જાયું આધ્યાત્મિક સ્વાતંત્ર્ય ન મેળવે, ત્યાં સુધી વે ખરા અર્થમાં આઝાદ થઈ શકતો નથી.

ભારતમાં આઠઠાં વર્ષોની માત્રા પછી, ભગીરથ પ્રપ્ત પછી, આઝાદ અને છે, તે એવો એક ભવ્ય પ્રયત્ન છે કે જેનાથી દરેક આંખુમનું હૃદય દર્શી પ્રેરિત થાય છે. બધે હિંદુસ્તાનના અત્યારે તો બે ભાગલા પડ્યા, એ દુઃખની વાત છે, એ આપણી કામી એકતાનો અભાર સૂચવે છે, આપણા પડેલાની સામૂહિક પાપોના અંશો છે, આપણને વધારે નળયા, પરંતુ દુઃખાની સહજતા નીચે યરચરતા અને પરસ્પર અવિશ્વાસુ બનાવે છે, ખતીય ને તેનાથી કાલ્પનમાં હિંદુસ્તાન અને શક્તિતાન વચ્ચે સારો ભાઈચરાનો સંબંધ રચાય, પરસ્પર વિશ્વાસુતા વાતાવરણ નમે, પરસ્પર ઔદોગિક અને સંસ્કૃત્ય માટેના કાલકરારો થાય, અને એકબીજાની મિત્રતાપૂર્વે બની રહે, તે આઠઠી કિમત આપીતે પણ મેળવેલો હિંદો આઝાદી આપણને આનંદનું કારણ બની રહે તેમ છે. પણ આઝાદીને પચાવવાની તાકાત મેળવવાની જલ્દી મોટી જરૂર છે. હવે આપણને માધ્યમસા રહેવું નહિ પાઠવે. આપણે ઘરઘરી તાલીમ સો યુવાનેને જનતા હાથે આપવી પડશે. પાર્થિવવાદમાં રૂબેસા આ જનતામાં પ્રેમ અને અહિંસાનો મંત્ર હજી કામિયાબ થવાની વાર છે. નો ભારતનું રાષ્ટ્ર ઘરઘરી દૃષ્ટિએ નળણું રહેશે, તો તેના પોડાળીઓ થેટા ઉપર જેમ જૂખું કાંઠ વર વહી પડે તેમ, તેના પર આક્રમણ કરશે તેમાં જરા પણ શંકા નથી. હવે આપણે સાચા કેળવણીકારો બનું મોટી સંખ્યામાં નેહી. તો જ આપણે કેળવણી ફરજિયાત અને મફત રાખી શકીશું. પ્રજાનું નવધાનર કર તેવી શૈક્ષણિક યોજનાઓ હવે આપણે અમલમાં મૂકવી પડશે. હવે આપણે ગામડાના લોકોને કારખાં જતા, અને હિંદુ મુસલમાન સરખાનમ રીતે વધારતા, અનેક રાજાને પહેલી વળવા ડાકદરવીઓની એક મોટી સેના

ભીમી કરવી પડશે. હવે આપણે મામડાંની ગરીબાઈ દૂર થાય તેવી આર્થિક યોજનાં અમલી બનાવવી પડશે. હવે આપણે પેદા કરવા પડશે, મોટા મોટા પ્રજાનેશ જે આપણી લોકમાતાઓ જેઓ લોકોના પાણીને ખેતીના કામમાં અને વિજ્ઞાનીના હૃદયમાં માટે નોતરી શકે. હવે આપણે નેહી અનેક દીર્ઘદૃષ્ટિવાળા, સાદસિક, પરમાર્થી, સ્વદેસપ્રેમી વેપારીઓ, ઉદ્યોગપતિઓ અને સંચાલકો. હવે આપણે સાચા જીવનધર્માથી જનસંત કવિતાના માનારા કવિઓ નેહી, સ્વદેસપ્રેમી, નવલકથાલેખકો, ચિંતકો, વૈજ્ઞાનિકો, નિષ્કર્ષકારો, અધિકારી, જીવનની વિચારસરણી પર ઊડા વિચાર કરનાર વિચારકો નેહી. હવે આપણે અનેક સંખ્યામાં પેદા કરવા પડશે, સાદસિક સ્વદેસપ્રેમીઓ, સંશોધકો, કલાકારો, નૃત્યકારો, ગાયકો, ચિત્રકારો, કલાવિધારકો. આપણે નવીન રાજતાલ, સ્વદેસની અનેક મિલાવટો, આયોજનો, તરબેરચારી પડશે. આપણી જીવનકથાની દૃષ્ટિ સંસ્કૃતિધર્મ, સુંદર, ભવ્ય થવી જોઈએ. હવે આપણે બધા દેશનિર્માણની આત્મામાં પરાક્રમી, દૈશ માટે મુજબવાળા કામથી નહીં બચનારા, હાકાના હાકામાં નહિ તેવા, સાચા પ્રજાસેવકો મૂકવા પડશે. આમ થશે તો જ હિંદોના રાષ્ટ્રનું સાચું અને મામલું ધકતર થઈ શકશે. નહિ તો આપણે સંપત્તિવાળા પ્રોધામુલો વારસો અને ધકતરી પુત્રને સોંપી જનાર કાલકા પિતાના મૂર્ખ પુત્રો જેટલા પ્રાપ્ત કરેલી આઝાદીને ગુમાવી બેસીશું. પણ ને આપણે જીવધારી નળેલા સિંહ પેડે, કેશવાળા અંખેરીને, આજીજને રજાવી દઈશું અને રાષ્ટ્રધકતરના કામમાં લાગી જઈશું. ને વિશ્વકાંતમાં આપણે આપણે પ્રજાનું સ્વ પૂરાવી શકીશું. ૦

આવી છે આપણી આઝાદીની મંજલમય જોધાણીઓ. આઝાદીની સત્રી મહેન છે જવાબદારી. જવાબદારી પૂરપૂરી રીતે સમજીને આપણે તે આઝાદીના સ્વચ્છ, આપણા ધર્મતાલ-ઉત્તમવલ ઉત્તમ વિરોધી ગંદાને આં આઝાદીના પર્વની ઉજાના કાળે નખત કરીએ તો જ આપણે ખરા હિંદી રહેવાઈએ.

“જયહિંદ”

નિત્યનૈમિત્તિકૈર્લેવ નિયમૈરીશ્વરાર્પિતૈઃ ।

મહુજન્મકૃતૈર્વિમઃ સત્ત્વશુદ્ધિ સમશ્નુતે ॥

સદસાધક જન્માન્તરોતે વિષે મત, દાન તપશ્ચર્યા પ્રત્યાદિ કર્મભુક્ષનથી ભયારે મનુષ્યોના પાપનો નાશ થાય છે ત્યારે જ તેમનામાં શીકૃષ્ણની ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. બ્રાહ્મણે જનનં જન્મોર્થા કર્ણા નિત્યનૈમિત્તિક કર્મ નિયમપૂર્વક ઈશ્વરને અર્પણ કરવાનો કર્મ રાખ્યો હશે તો તેનું ચિત્ત શુદ્ધ રહેને બ્રાહ્મરૂપને સાદ પ્રેમ (ભક્તિ) ઉત્પન્ન થયા વગર રહેશે નહીં. એ જ બ્રાહ્મણી પરમાત્માએ ધીમુએ જ ધીમેવનિવસ્યાં કહ્યું છે કે:—

સ્વર્કર્મણાતમમ્યર્ચ્ય સિદ્ધિં વિંદતિ માનવઃ ।

અધિશરી પુરૂષ શ્રેતરભાત સાદિવઃ કર્મદિયો એ સર્વાન્તર્યામી પરમાત્માનું આરાધન કરે છે અને તેજના જનુમક મટે સત્ત્વશુદ્ધિ તથા તેનાથી ઉત્પન્ન થવાની શાનશુદ્ધિ કર્મક્રમ સંપાદન કરે છે. આ વચન પ્રમાણે આપણે પણ જો આરાધનાપરામણ ચક્રશું તો શ્રેષ્ઠાશ્વ સિદ્ધિના શાકની સાથે નરજન્મની સફલતા થશે.

બ્રહ્મા ભગવદ્ભક્તો । શ્રેષ્ઠાચર્ય પોતાની સ્ત્રીબાઈ ઉપર દુઃખકર્તા પાત્રાભવતિ દુષ્ટરાગ્ય (વિપરીના પિતા) ને મળવા ગયા, દુષ્ટે પણ શોણને જોગખવા ન જોગખવા કરીને ઉપેક્ષાથી રૂદ્ધ, આપ શોણ । શોણ કહે. 'જારે રાજા આપણે ભગવાન પરશુરામને આશ્રમે સાથે મદુર્વિદ્યાથીજાતા હતા તેટું શોણ.' છતાં દુષ્ટે ન છૂટે કીટકી બ્રાહ્મણદેવને સનમાન્યા અને બ્રાહ્મણને કારણ પૂછ્યું, જો કે દુષ્ટની આ મહેલકર-ણ્થી શોણ સમજાવે જવા હતા છતાં પોતાની નિર્ધનતાને માદ કરી સકુન્નિત હરમે જ સપ્તની દુષ્ટે કર્ણા પ્રાતઃ યાત્રે માદ દેવાથી, તો જ દુષ્ટે હસીને કહે છે, મહારાજ । કષ્ટ બાંધા વે નથી દય ને । રાજા જનનું એ પુત્રની પુત્રાઈ જિવામ નથી થઈ યામું અને જો તમરા પ્રારંભમાં રોજપ્રમુખ નિર્મિત થયું હોત છે તમે કોઈ રાજપુત તરીકે ન જન્મ્યા હોત । આ કહેને શોણને સહેજ પણ કચ્છો નહોત. છતાં જો પોતાની બ્રહ્મત્વ માદ અને

બ્રાહ્મણ ધર્મ પ્રત્યે અભિમાન છે એવા શ્રેષ્ઠથી રાજના કહેને સહન ન થઈ શક્યા અને સાંસાર સંભગાથી દીધું. 'ઓ રાજા ! તને રાજ્યસક્ષમી અને રાજસત્તાને રહે ચર્યા સાથે છે. નહિતર આવા કહેને તું અને કદી ન કહેત, વળી કું બ્રાહ્મણપુત્ર શું મોટા છું કે તારા જેવો રાજપુત માઉં શુનિત્વ કરતાં બ્રાહ્મણતેજ ભાખણું પ્રેમ છે, અને આ મારા વાક્યને માધી રાજના પુત્ર મહાત્મા વિશ્વામિત્રે શિદ્ધ કરી જતાવું. વિશ્વામિત્ર કર્મનિષ્ઠ અને પ્રજાનિષ્ઠ વસિષ્ઠને માત કરવા મણે પ્રયત્ન કરી ચક્રયા છતાં એકમાં ન શક્યા. ત્યારે છેવટે તેમને પણ બ્રાહ્મણ થવાનો શોખ ભળ્યો. અને સાક હજાર વર્ષનું ઉમ તપ કર્યા પછી તે બ્રાહ્મણ થવાને શોખ જન્યા, કહેલે કહેવાનું વોતપર્ષ એ છે કે બ્રહ્મત્વ એટલું શોધું નથી કે કું રાજપુત થવાની જિતાસા કરું. કું તો પ્રભુને કરજલ પ્રાપ્ત કરું કું કે છે ભગવાન । અને જન્મજન્મ ભારતની પવિત્ર ભૂમિમાં અને બ્રાહ્મણ તરીકે જન્મ જાવળે. સન્નતો । આ કહેને તો ભારતના એક ભાગી મહાન પુરુષના છે. પણ આજના જમાનાના બાધુઓને જેમને બ્રાહ્મણ તરફ નજરત થઈ થઈ છે, એવા ભાધુઓને પણ આધુનિક જમાનાનું કું એક દષ્ટાંત આપું છું કે આપણું જકું જલજીતા શુરેપના લેખક અને શુરેકશર મિશ્રે એકજમુસર પણ ભારતનો આર્ષ સંસ્કૃતિની પુરતો પાત્રા પછી ચિત્તવદ્ મની ગયા હતા. અને એમણે સંક્રમ કર્યો કે ભારતનો પુરુષ પવિત્ર ભૂમિની આપણે શાત કરવો. અને પછી જો ભારતની પાત્રાએ આવેલા. શાસા એ ભારતના મોટા કહેને અને તીર્થની એમણે મુલાકાત લીધેલી. અને છેવટે અમરદીક્ષિત સ્વર્ગ્યમિ શરમોર બ્રાહ્મણ ત્યારે એકજમુસર પતિતપાદન જમામાં સ્થાન કરી ગચ્છાદિત કહે બેરવા. જે મહાકાળ ભગવાન કહેર અને પતિતપાવની જમા માતા । ભારતો આર્ષ સંસ્કૃતી પ્રમાણે શારા-નરતા કર્યાં કર્મનો ભરલો ભેગ વળા મટે ભારતની કર્મશુદ્ધિ જન્મ જાવળે. અને તેમાં કાકીમાં જન્માવળે અને તેમાં જ દિનુ તરીકે બ્રહ્મણ કેનિર્મા જન્મ જાવળે કે તારો પવિત્ર

જળમાં સ્વાર નેપોર ને સાંજ ત્રણેય કાળ સ્નાન કરી
કારારને ખર્ચે પ્રધાન કરે. આ ક્રમથી જાળના
જનાનામાં એક યુરોપીયન બચ્ચાને યાવ છે, ન્યારે
જાળના આર્થવર્તના આયોગે કિંબુ, કાકી અને
બાલકાવ પ્રત્યે સુખ આવે છે. અને એટલા માટે
તે કિંદુકોડ નેવા કામદાઓ પાસેથી કોણ જણે આ
પવિત્ર આર્થવર્તના આયોગે પવિત્ર આર્થવર્તને બસી
નાખવા કટિબદ્ધ થયા છે. એટલે મારે તેો મનવાદ
મેકસમુલરને બાપવો કે મારા ખારા આયોગે આપવો કે
કું તો મારા પ્રાણ સમા આયોગે કરબદ્ધ પ્રાર્થના
કરે છું કે પુરુષશ્રેષ્ઠ રાજા રામની માફક બધું ખોવા
તત્પર થને પણ તમારો ધર્મ કરી ન તજશો અરુદ.

તદનુસાર કોણાચાર્યે દુષ્ટ રાજાને સાક્ષાત્ કહોડમાં
સંભળાવી દીધું કે રાજા! કાલે તું મારા વચનથી મ્યુલ
શામ, પણ તે અને ને બધું રાજપાટ આપવના
સંકેષ કરેલો તે તારું બધું રાજ્ય કું ન મેળવું
તો કું બાલકાવ મટી જઈશ. એમ કરી આચાર્યે દેવ
પાછા ફર્યા અને સીધા જ હસ્તિનાપુર ગયા. જાને
દિલ્લી શહેરને હસ્તિનાપુર કહેવામાં આવે છે તે
વાસ્તવિક હસ્તિનાપુર નથી પહેલું હસ્તિનાપુર ત્રમા
નદીને કાનારે હતું અને જાળનું તો મધુનાકિનારે છે.
એટલે જાળનું દિલ્લી જગ હસ્તિનાપુર નથી. અરુદ.

કોણાચાર્યે હસ્તિનાપુર જઈ કૃપાચાર્યના મહેધાન
બન્યા. કારણ, કૃપાચાર્યની બેન કૃષીનું તેમની સાથે સમ થયું
હતું. કોણાચાર્યે અનેક વિતાંઓથી પેરાએલા, દુષ્ટનું
રાજ્ય પાછું કેમ મેળવવું કરીશ કેની રીતે દૂર
કરવું એવા અનેક સંકેષ વિષેષ કરતાં નજર નહાર
આવી ચડ્યા. ત્યાં એટલા જ માળકો ગીલ્લીકાની
રમત રમી રહ્યા હતા. તેમાં ગીલ્લી (ચોઈ) જાનેના
ફવામાં પડી. એટલે જાળા છેકરાઓ ફવાની આગળ
પાછા ઊંઘા રહી ગીલ્લીને નહાર કરતા અનેક પ્રયત્ન
કરવા લાગ્યા. આ બધું દશ દૂર ઉભા રહેલા કોણા-
ચાર્યે જોઈ રહ્યા હતા કેવડે માળકોને હતાક થયેલા
જોઈ આચાર્યેવ એમની પાસે આવ્યા. માળકોએ પણ
આચાર્યને જોઈને કહ્યું કે જમારી ગીલ્લી અંદર પડી
વધ છે તો કાઢી આપોને! આચાર્યેવ હસીને કહે છે
તમે જમા કોણ કાઢી માળકો કહે છે અને કુરુગ્રામ
કાળમ થયેલા પંડિતો અને કોરવો બીજા, એવા કેવ

હાથ કોણાચાર્યે કંઈક જાશે પ્રશ્નન થઈ જોવા તો
તમે ગીલ્લી માટે જાલકા વખમાં મારો છે એ કુરુગ્રામ
ઉત્પન્ન થયેલા રાજપુત્રોને ખરેખર કરમાવા નેવું
છે. જાચાર્યે એમ કહી એકે ફર્સની સગી
હાલો અને તેને મેંત્રી અને ફવામાં ફેટી. માળકો
ફવામાં નજર કરી રહ્યા છે ત્યાં એ ફર્સદલામ
જામાથી ગીલ્લીના પર જમીને ચોટી છે અને તેને હાથ
આચાર્યે દેવના હાથમાં ઉભી રહે છે અને કોણાચાર્યે
ગીલ્લી હાથમાં લઈ હસતાં હસતાં મુયેધનના હાથમાં
આપી. આચાર્યેવની આ કથાથી માળકો જલ્દ પ્રશ્નન
થયા અને એમની ચારે તરફ વીટળાઈવળી કહેવા
લાગ્યા; આપ જમારી સાથે, સાથે, અને જમારા દાદા
કોખપિતામહને આ વાતથી વાકી કરીશું. એટલે
આપની જમારા શુકે તરીકેની નિમલ્ક થશે અને આપ
શ્રી જમને મનુવિદ્યાથી ખવાડો, પણ આપણા પરિચિત
કોણાચાર્યને સાક્ષાત્ તરીકેની સ્વાભિમાન હતું. તે
માળકોના કહેવાથી જાળ તેવા ન હતા. આ છે જમારે
ધારણથમ કે જામંચણ સિવાય કોઈ પણ રથને ના
જવું. જમારે જાળના બ્રાહ્મણો પૈસાપાવની પ્રશામત
કરવા પડેલી જાળ છે અને પોતાના બ્રાહ્મણથમને
સળવે છે એ ખરેખર યોગ્યનીય છે.

આ વિષયને ઘસાતેજથી ઉજવાળનારા બ્રાહ્મણો
જવના સૌ કાંતાપને ટાળનાર બ્રાહ્મણો
સિંચી મુધામય જ્ઞાન જમને પાળનાર બ્રાહ્મણો
નવ જીવન આપી પાપાને છે બાળનારા બ્રાહ્મણો
ભારતના જાનુ તરીકે યોગ્યતા સૌ બ્રાહ્મણો
એની જમાવી અવનર્તિ આંખે ઉઘાડો બ્રાહ્મણ.

જોજાળકો! મારા ભારતના જામરુટા બ્રાહ્મણ
દેવા જાણે. જાળનું ભારત તમારી જાળસે કરી વિરોધ-
જોના રજે રંગાવા માંડ્યું છે અને ભારતીય જાળ
સંસ્કૃતિને તિલાંજલિ આપી એટલે કે જાળવર્તને લાત
મારી દિનપ્રતિદિન અપાર્થવનાર રંગાવું જાળ છે એ
નેજા નજરેનજર નિકાળી રહ્યા છે. તો જાળ કહે
જાળજાળ ખેડેરી બેઠા યાવ અને ભારતને પ્રવૃત્તિ
કેવડે નહ ભારતીય જાળ સંસ્કૃતિના અને માનવતાના
પાઠ પડેલા અને ભારતને જાળમ કોઈ એ કાળ
તમે નેટનું સુંદર કરી કાઢી તેટનું બીજું
જાળજાળ મહી કરી કો. કોરવ, જાળજાળ એટલે

સરસ્વતીનું ઘર. બ્રાહ્મણ એટલે સરસ્વતીનું
મંદિર અને એટલા જ ઘાટે આપણા વિશ્વ-
સદસ્યો ભરેલું છે કે—

નમો બ્રાહ્મણ્ય દેવાય ગોબ્રાહ્મણ હિતાય ચ
જગદ્વીમાય કૃષ્ણાય ગોવિંદાય નમો નમઃ ।

અરે બ્રાહ્મણ્ય માટે મર્મદાણુઓત્તમ રામ રામ.
અંદા નાનો શાઈ લક્ષ્મણલાલે પણ સમરક્ષેત્રમાં
શવલુપ્ત મેધનાદ બંધારે શક્તિપ્રયોગ કરતા તેશર
થયો ત્યારે લક્ષ્મણે પણ દક્ષતા દક્ષતા મેધનાદને કહ્યું કે—

જો મી હથિપાર તુમ્હારે થે,

તન સવને હારી માની હૈ ।

જવ શસ્ત્રયુદ્ધમેં દાર ગણ,

તો વ્રજ યુદ્ધકી ટાની હૈ ॥

કિતને હો આજ પેલિત હો તુમ,

પર બ્રાહ્મણ-વંશ તુમ્હારા હૈ ।

હૈ વ્રજ શક્તિકા અહવં હમેં,

ફસસે સરં શુકા હમારા હૈ ॥

અન્યથા તુમ્હારી તાકાતકો,
હમે ચકનાચુર ઓર કરતે ।

બ્રાહ્મણ સ્ત્રીકા હૈ સવાલ,
વર્ના મજબુર ઓર કરતે ॥

યહ કહ છાતીકો આગે કર,
સૂતસે વહ મહા પ્રદાર સહા ।

અપને કપ્ટો પર ધ્યાન ન દે,
ઉસ વ્રજ શક્તિકા બાળ સહા ॥

બોલ ઘઠા સંસારકી, ગુપ્ત શક્તિયાં ‘ધન્ય’ ।

“રૂખેં યહ વ્રહ્મણ્યતા, નમો દેવ વ્રહ્મણ્ય” ॥

સન્નનો ! જોયું ને, યુવાવતાર અને ત નારાયણના
અવતાર સમા લક્ષ્મણદેવ પણ શવલુપ્ત મેધનાદને
પેલિત વંચનો અંક અને પોતાનો કદર કેતું દેખા
છતાં જોને માન આપે છે. અમાર આજના કલિયુગના
સામાજિક જીવના આર્થિકતાના આર્થો બ્રાહ્મણ્યને
બૂંધરા તેવા થયા છે કે કલિયુગના આર્થિક.

ફતરો ઉત્તમ કે મનુષ્ય ?

કોઈ એક મહાત્મા બેઠા હતા તેમની પાસે એક કુતરો આવીને બેસી
ગયો. ત્યારે કોઈ અસભ્ય માણસે મહાત્માને પૂછ્યું, “તમારા બેમાં ઉત્તમ
કોણ ?” મહાત્માએ કહ્યું, “જો હું પ્રભુની સેવાને માટે સત્કર્મ કરું ત્યારે તો
હું ઉત્તમ છું, અને જો હું લોભ-વિલાસમાં જીવન વિતાવું તો મારા જેવા
હબરો માણસોથી આ ફતરો ઉત્તમ છે.”

માથું નીચું કેમ ?

એક સન્નન માણસ બહુ પુણ્યશાળી હતો. એનો હાથ હંમેશાં ઊંચો
રહેતો હતો. પરંતુ તે કોઈની તરફ જોતો નહીં. એક દિવસે કોઈકે તેમને
કહ્યું, ‘તમે ઘણું દાન આપો છો પણ આંખો નીચે કેમ રાખો છો. એકદરે નહીં
દેખવાથી તમે કોઈને આજખી ચકેતા નથી. તેથી કેટલાક લોકોને બે વખત
લઈ બાંધ છે.’ તેના જવાબમાં તેમણે કહ્યું, “ભાઈ ! આપવાવાળો તો બીજો
કોઈ (સન્નન) છે. હું તો નિમિત્ત છું. છતાં લોકો અને હાતાર રહે છે. એટલા
ખુટે શરમના માર્યાં હું આંખો ઊંચી કરી ચકેતો નથી.”

મિત્ર મીમાંસા યાને મિત્રનાં મહિમા

લે. શ્રી હિમાદ્રાન્ત પાઠક, બી. એ.

‘મિત્રમીમાંસા યાને મિત્રને મહિમા’ લખ્યારની શરૂઆત કરતાં વહેંત જ વેદકાળ તરફ દૃષ્ટિ નાખવાની કરજ પડે છે.

ૐ મિત્રસ્ય ચર્ચણી ધૃતો યો દેવસ્ય સાનસિ ।
ધુમ્નં ચિત્ર શ્રવસ્તમમ્ ॥ ૐ મિત્રાય નમઃ ॥

સાથે સાથે બીજી પંક્તિઓ દર્શાવેઃ—

અમિ યો મહિના દિર્ઘ મિત્રો વમ્વ સપ્રથાઃ
અમિ શ્રવોમિઃ પૃથિવીમ્ ॥ મં-૩-સૂ. ૫૧ (૭)

મિત્રને અનેક ઉપમા આપીએ અને સારૂં સાથે સરખાવીએ તો એતિશયોક્તિ ન જ કહેવાય. મિત્ર એ ‘શૌર્વશોમ સત્તાપીઠ બધર છે. રત્ન’માં પેતાની વધાઈ અધર મોટાઈ અને પૃથ્વી ઉપર પ્રાંતાની પ્રથુતા અને ચોરવ વડે સત્તા ભોગવે છે. આમ રત્ન’ અને મૃદુ-મોઝામાં તેની બલોઃ સત્તાનો પ્રભાવ પડે છે.

મિત્ર એટલે મિત્ર જ, જીવનસાથી. સાકર ખાતાર બારંવી સાકરના બળપણ વિશે નેટકું કહી રહે તેટલું જ મિત્ર માટે કહી શકાય. વજુન કંવુ’ બ.ચક્ર છે, જીતાર પ્રયાસ આર્યો છે.

મિત્રો દેવેવાયુષુ જનાય વૃક્ત વર્હિયે ।

इय इष्ट घंता अकः ॥ मं-३ सू ५९ (९)

મિત્ર એટલે ઈશ્વરનોય મિત્ર અને માનવ જાતનો પશુ મિત્ર. જે ભેને બળે છે રમરે છે અને યાદ કરે છે, તેની મિત્ર કૃષ્ણ અને મનની, તમામ આજ્ઞાઓ અને અભિલાષાઓ પરિપૂર્ણ કરે છે. મિત્ર એટલે જીવતી-જનતી-જલતી જ્યોત, મિત્ર એટલે સુખ-દુઃખનો ભાગીદાર. સાચો સલાહકાર Amicus usque to the alter. વજુન કહેવું છે, જે કથાય છે. મિત્ર શબ્દને છૂટા પાડીએ તો મિત્ર કહેતાં ‘મિ’ એટલે ‘મને’ અને ‘ત્ર’ કહેતાં ‘તારું’. મને જે તારે એ મિત્ર બીજી રીતે અર્થ’ કથાવીએ ‘મિ’ એટલે ‘મને’.

અને ‘ત્ર’ એટલે તુરંત કાળમાં. રમરે તે. ત્રિકાળમાં જે યાદ કરે તે મિત્ર. આથી પણ આગળ કપીએ અને મિત્રને ઉચ્ચ આસને બેસાડી કહીએ. મિત્ર (સય) જગતના તમામ અધ્યક્ષારનો નાયક કરે છે. જ્યાં અને એવેન ‘વદાય’ને અંપૂર્ણ પ્રમાણ આપી જીવંત બનાવે છે. તેમ મિત્ર (friend) જગતના તમામ સામાન્ય વ્યવહારમાં ઉ-ચિત્તાત યતા વિદ્યો મુશ્કેલીઓ અને આવની આપત્તિઓમાં સલામ કરી સન્મારો દારવા પ્રેરે છે. અગ્રેજી સાહિત્યમાં કહત એક જ પંક્તિ માં મિત્રને ચોતરો છે. તે એકઃ—

“a friend in need, is a friend indeed.” મિત્રને સજોષવા સાચું પશું જ વિશેષણ છે. તે કહ્યોમાં સત્તાના, અર્થ’પન વિપુલતા છે, ભાવ છે. વર્તન, સલાચાર હોય, વિશ્વાસ હોય અને ઉચક પ્રેમ. હેમ તો ખરે મિત્ર (friend) મિત્ર (સય) સમાન છે. અને આમ મિત્રને સર્વ સાથે મૂળીએ તો જોડું નહિ.

અરે! મિત્ર અને વરુણનો આસ દોસ્તી. જીમરની ગંદ, એક જ ટેળી, મિત્ર અને વરુણ સાથે જ રહે, ગાંધ ગાંધ વખત સિદ્ધાંતની ખાતર જુને મિત્રો વચ્ચે મતજેડ પડે તોય છૂટા તો પડે જ નહિ. અંગૂવેડ મં. ૭. સૂ. ૬૬ (૨) માં આ વાત એકાદ્યે એ કૃપી અને રજપણે નિમગ્નના પેશા દરિતાએ સારી રીતે દર્શાવી છે. વાંચો તો વંચાય. અણો તો અણાય, અને સરળને સમર્થાય. એ કંઈ અજુકિલ કેવળા ઝોઝા જ છે!

હા, મારેય પશુ મિત્ર છે. કું તો મિત્રને સપની કપામાં ત્રકું છું. વેદનાં સૂત્રો વાંચ્યા ત્યારથી, ૧૨૦૦ આશ મિત્ર પોતે પેતાની પવિત્ર ગીતાના કનાં દોષ તેજની ઉપાસના પ્રમાણે પેતાની પરીત્ર ગીતાના પંચમાં અખ્યાનના ૧૫માં ‘મ્મી’માં વજુના પ્રમાણે માને છેઃ—

“જુનાં વસ્ત્રો ત્વજ કપ્પે, નેવોન ધારે માનવો, જુના મિત્રો ત્વજ રેતા, નરા મિત્રો પામતા.”
આ સમયે વેદાકર્મ મુદ્ધમાં ન જોય તે માટે અને જરા ટાંકી લેવા હિમત કડું;

इमां वा मित्रा वरुणा सुवृक्किम्

इयं न कृष्णे असुरा नवीयः ।

इतो वामन्यः पदवीर हव्यो

जनं च मित्रीयति वृषाणः ॥ मं. ૭ સુ. ૨૬(૨)

મિત્રનું વર્તન એક કમાન્ડર નેવું વર્ણવ્યું છે. અને
ખરે જ મિત્ર એટલે કમાન્ડર-સેનાપતિ.

હે મિત્ર અને વરુણ ! આ ઉપરાંત પ્રજાંસા કરતું
મંત્રણકાળ્ય આપના માટે જ ઉચ્ચાર્યું છે. હે અન્નેઃ
કાકત ! આપ બન્નેજ અમારા ચુરત અને દિતેજસુ
નાયક છો. મિત્ર ! આપના એક જ રૂબરૂથી સારું
જગત કાપ્યાં રહે છે, આપ એક 'કમાન્ડર ઇન ચીફ'
નેવી સત્તા ધરાવો છો. સર્વાધીશ છો, અવંકઠિતમાન છો.

મિત્રેણ જાને મિત્રધેયે યતસ્વ ।

ઓ અગ્નિ ! આપની તો મિત્ર સાથે જ દોસ્તી
છે, અને તેવી જ રીતે સંજ્ઞાપણ છે. આવી રીતે
આપની મિત્રતાએ સારા જગતની સમક્ષ એક વ્યાકર્ત
મુકયો છે, રખૂ કર્યો છે, અને ખરે મિત્રનું એ જ
કર્તવ્ય છે.

મૈત્રીના સંજ્ઞામાં એક સુદર, અસીધક, સામાન્ય
પણ કુદરતી દૃષ્ટાન્ત આપણું ઉચિત હોવાથી આ
ચોક્કસ સમયે અને સ્થળે રખૂ કરી, તેનું બારીકાઈથી
અવલોકન કરીએ તો તેમાંની પંક્તિએ અને અર્થસૂચકમાં
કંઈ અનેરી ચમત્કૃતિ વાચકચક્ષુને દેખાશે. આ એક
સુદર નિમળ જળમયી ઉભારાનું સરોવર અને સહેલ
પરિવહાણ હંસ વચ્ચે જવાદરપ છે. આ સંવાતમાં
મિત્ર દેવા દેવા જોઈએ અને મિત્ર વચ્ચેના સંજ્ઞા
કર્યો છે, તે ખતાવેલ છે. એક ખીલ વચ્ચે ને જગત
કે તે પ્રેમ માને પ્રીતિપ્રદનરૂપ છે.

“હંસ ! પ્રીતિ શું કમળી,

વિપત પડે હરી નય.

આગી પ્રિત સેવાળની

જળ સાથે સંપાદ ॥

હરોવર હંસને કહે છે કે હે હંસ ! તારી સાથેની
પ્રીત શું કમળી ! કારણ કે સરના પ્રખર તાપથી અપરે

હરોવરનું પાણી સંપાદ નય ત્યારે હંસ ભરી જઈ
ખીલ પાણીવાળા સ્થળે નય છે. અને આનંદ ભોવે
છે. થીલું હોય ત્યાંસુધી જ તેને વળગી રહે છે.
ખરૂં, હરોવરમાંની જે (લીલ) સેવાળ કે જે હરોવ-
રના પાણી સાથે જ સંપાદ છે અને પેતાનો સુદર
દેહ પાણીના સંપાદ સાથે સંપાદી નાખે છે,
મરી નય છે, મોગ દે છે.”

આ ઉપરાંત સુદર અને સામાન્ય દબ્બ મણિ
અનુભવ્યું હતું પરંતુ થોડાએ તેના ઉપર મારીકાઈથી
નજર કરી પેતાના જીવનમાં સમજાને ઉતાર્યું હતું.
ઉપરના ઉપસંહારમાં નીચેના શ્લોક મૂકીએ—

પ્ર સ મિત્ર મર્ત્યો જાતુ પ્રયત્વા,

ન્યસ્ત વાદિય શિક્ષતિ પ્રતેન

ન હૃયતે ન જીયતે ત્વો તો

નૈનમંહો અશ્વેયન્તિ તોન દુરાત્ ॥

સં ૩ સુ. ૫૬ (૨)

હે મિત્ર ! જે તને ચોક્કસ રીતે માફ કરે છે, અને જે,
અને જે, સેવે છે, મિત્રતા રાખે છે, તે ખરેખર કાળ્ય-
કાળી છે. ને આ જગતની કાષ્ટાંશુ કલિત તેના નાંક
કરી કહે તેમ નથી, તેમજ તેના ઉપર કાષ્ટ પણ
પ્રકારની અપદ્ધત લાવી કહે તેમ નથી. કારણ કે જેને
તારું અમોઘ અને અપૂરું રક્ષણ છે, જોય છે. એમ
નિમળ પેતાના સ્વયંપ્રે કહે છે. ખરે જ જગતના કાષ્ટ-
પણ ખુલ્લેથી કાષ્ટ પણ પ્રકારનું અનિષ્ટ તેની પાસે
આવવાનો અપર એક સામાન્ય નજર માને કે કાષ્ટ
પણ કચલીની કિંમત કરી કાઢ્યું નથી.

અંતમાં મિત્રના માટે જાન ઉપલબ્ધનું ગુજરાતના
એક કાપરે રચેલું કાવ્ય, ખરે, તેનો એક નાનો
કુખડો આપ સરની સમક્ષ કલિત-પ્રુષ્ટિ-પ્રુષ્ટિ માટે મુ-
લાનો રૂબું લઈને છે તે સ્વીકારશે સર્વે.

“પ્રાયું” કું કે ગદિ ગદિ અદિ દિવ્ય પ્રમેદ હમાય;
શ્રેરી જાને દીન હવેમાં સુદ્રમ મત્રો લખાઈ,
કલિત જીરી રમવિદીને સુમ્પા ખાવડે ના.
તો યે માયું યુનીત પત્રાઈ દેહની કું પડીમાં.”

અસુ

(અંક ૫૪ ૮૧૫ થી ૮૧૬)

ધ્યુર્વેપસતં તૃણાં પરિમિતં, રાત્રો તુર્વર્ગતં ।
તથાપિસ્ય તદર્ધમપરં, શાલ્ત્વશ્ચલ્લયોઃ ॥
શેષં વ્યાધિવિયોગદુઃખ સહિતં, સેવાદિમિનીયતે ।
જીવે વારિતરંગચંચલતરે, સૌઠ્યં કુતઃ પ્રાણીનામ્ ॥

આવાય:—મનુષ્યના આયુષ્યનું પ્રમાણ આ કવિ-
શુભમાં માત્ર સો વર્ષનું, તેમાંથી અર્ધું આયુષ્ય લે
રાત્રિએ ઉત્તરમાં ગયું, એટલે બાકી રહ્યાં ૫૦ વર્ષ.
તેનું અર્ધું ૫૦થી વધુ તે બાલપાવરથા ને વૃદ્ધાવસ્થાનાં
તદન નકામી જ સમજી લેવાં આમ પોણેસો વર્ષનો
લે કાંઈ ઉપયોગ નહિ, પછી બાકી રહ્યાં માત્ર ૫૦થી
જોમાં તે કુટુંબનું પાલનપોષણ કરવામાં અનેક પ્રમા-
રની આધિભાષિને ઉપાધિમાં એટલે સમય વહી ગયો.
વળી આપણું જીવન જલમાં ઉતરવાનું થતા તરંગ જેવું
ચંચળ ને ક્ષણભંગુર છે. આવા જલ જીવનમાં આ
જીવને સાચું શુભ કંઈયે ને કેવી રીતે મળી શકે!
માટે આવા ક્ષણિક જીવનમાં સ્વાત્મકતાથી સાધી લેવા
શક્યું સરખું સ્વીકારી સ્વચ્છાનંદે સદા ભ્રમીત સેવા.

બાકી સમજાવો! ગોરક્ષનાથ અને કાનીકુનાથ પોત-
પોતાના ગુરુઓને શોધતા વિચરી રહ્યા છે, તેમાં ગોરક્ષ-
નાથ પૂર્વના જલધેરનાથની પ્રાર્થનામાં ન રહેતાં
જલધેરનાથે જોઈતી પ્રાર્થના કરા. ત્યાં ફરતાફરતાં
ખાઈ રહ્યા છે; “આદિક જલધનિરંજન આદ્યેક
જલધનિરંજન” એ જાનિ સાક્ષી પાસેના જ કુવાની
જલધેર હટાએલા જલધેર નાથે સામે આવ્યા કર્યો.
જેથી ગોરક્ષનાથ ને ધડીને માટે ચિત્રવત્ થઈ ગયા
અને હટાએલા કુવાની પાસે પુનઃ ‘આદિક જલધનિરં-
જનનો’ આવ્યા કર્યો અને સામે પશુ કુવામાંથી પશુ
આદ્ય થયા. પછી જાનેઈ એકેકેનો પરિચય સાધ્યો.
પછી મહાર ઉભેલા ગોરક્ષનાથને ક્રોધ થયો. જલધેર-
નાથ એ તો મારા ગુરુના ગુરુબાઈ છે અને જલધેરના
રાજા ગોપીચંદ્રે એમની આવી રિયત કરી છે એટલે
આવેશમાં આવેલા ગોરક્ષે પ્રજામપૂર્વક કથું કે નાચણાં
આપ આપા કરાવો ગોપીચંદ્રને મધન ભાંધી બહીંબા
હાથ અને તેમને કવરનાથ કરી નાખું ગોરક્ષના આવા
રિચારથી જલધેરનાથે ‘જલધેર રથા રથા આપાજન
આપતા મહા ભેદના, બેઠા ગોરક્ષ! જેવું કરવાની કાંઈ
જરૂર નથી અને કવરે લેવા કાંઈક કાંઈને ખારણ કરવી

ભેદિએ ગોરક્ષ નમ્રકારપૂર્વક કહે છે; ગુરુ! આપ
જેવા સતમનુભાવની કૃપા ને કરી મારામાં તો સ્થિતિ
છે, પરંતુ સત્તાના ગદમાં આધિગા ‘ભેદના ગોપીચંદ્રને
જરા આપ જોશવાની ખાતર અને ફરીથી કાંઈ કવર-
મહાનુભાવને કુભવે નહીં તેની ખાતર ને આપ આપા
કરો તો સહેજ મધ્યમાર બતાવું નહીં. બેઠા ગોરક્ષ!
તારા ઉપર ગુરુની સંપૂર્ણ કૃપા છે. તું ગુરુકૃપાને
ને કાંઈ કરવા ધારે તે સહજમાત્રમાં
કરી શકે એમ છે છતાં ને બેઠા કુનીચામાં રિચ-
વિચર કરે અને તારા ગુરુને શોધી કાઢી તેમની મન-
વચન કમંઈ સેવા કરી તારું કાલ્પત કલ્યાણ સાધી લે અને
માયામાં દુષ્ટેલાં જન્મતના જીવેને અધિકાર કાઢી
જાતાનમાંથી મહાર કાઢી બાહ્ય જન્મને જન્મતિથ્યા છે
ને ‘જલધેરનાથ નાથ, તત્ત્વમસિ’ એ વેદવાક્યોને સમજાવી
જન્મતના જીવેને ભ્રમત કરો. કારણ કે જન્મતના જીવેને
કલિદેવના સામાન્યમાં પગલુ વિચારોતો જાણ છે,
માટે જલ નાથ, જન્મતને પરમશુનું બાન કરાવો.

સ્તાર્તં તેન સમસ્તતીર્થસંહિતે સર્વાપિ દત્તાત્રિ-
ચંદ્રાનાં ચ કૃતં સદૃશમણિલ દેવાલ સંરુચિતાઃ ॥
સંસારાથ સવુદ્ધતાઃ દ્વિવિતરણેભોજ્ય પૂજ્યોડ્વપ્સો ।
યસ્ય મણિવિચારણે સળમપિ રથેયં મનઃ પ્રાપ્સ્યાત્ ॥

આવાય:—જેનું મન એક યજ્ઞ પશુ બહુવિધ-
માં રિચર થયું છે તેણે સમસ્ત તીર્થના જલમાં
સ્નાન કર્યું છે. તેણે જેટલી પૃથ્વી છે તે બધીનું કાન
કર્યું છે, એક સહજ થયો ક્યાં છે, તેણે નિઃશેષ દેવ-
માત્ર પૂજ્યા છે, તેણે અંતારથી પોતાના પત્થજીવે
ઉઠાવ્યાં છે ને તે જ ત્રિભુવને પશુ પૂજ્યા છે. માટે
હે બેઠા! ગોરક્ષ ગોપીચંદ્રે પર ક્રોધ કરવાની કાંઈ
જરૂર નથી. પરંતુ રસ્તામાં તને બે મારા કિષ્ક કાની-
કુનો બેઠો થાય તો તેને બહીંબા ગોરક્ષને, કારણ
બહીંબા કારે જોના કાથે થયું છે. અને ગોપીચંદ્રે
રાજા તો આપણા નાથકંપ્રદાથનો છે અને થોમક
દિવ્યમાં દિશ્ય બેઠો પછી. ગોરક્ષ પ્રજામપૂર્વક
જલધેરના આશોર્વાદ મેળવી આજન પ્રણામ કરે છે.
હે ગોરક્ષ ન્યારે ગુરુને મને કે જે જ કાળને કાનીકુનાથ
પશુ ફરતાફરતાં અધારાજ્યની અપા ઉપર, આવી ચડે છે
અને એમ બાળ મળી છે કે કાંઈ નાથકંપ્રદાથનો કાન
કાંઈકા કાંઈ અધારાજ્યમાં મેનર્વાકની પાસે છે

એટલે કનિષ્ઠને યુરુનો સદૃશ આપ્યો અને તેણે પણ
ઓષાગ્રામમાં જઈ યુરુને સંપ્રેષ્ટ આપવાનો સંકલ્પ કર્યો
અને ઓષાગ્રામમાં પ્રવેશ્યો. પણ પ્રવેશ કરતી વખતે
એમના સાથેના પાંચસો શિષ્યો અમરાર્થે ગયા અને
અંદરેનહર વાતો કરવા લાગ્યા. કે ઓષાગ્રામમાં
કોઈ પણ પુરુષ દાખલ થઈ શકતો નથી. અને જે
દહપૂર્વક જન્મ છે તેને યજ્ઞને આધીન થવું પડે છે.
ત્યારે કેટલાક શિષ્યો કહે છે આપણા યુરુ એટલા
સાધારણ યુરુ નથી સમર્થ સિદ્ધ પુરુષ છે. એટલે
આપણે તો યુરુના પવિત્ર ખાંડાવિંદનું સરણ લઈ
આલવાનું છે છતાં શિષ્યમંડળીનો તો મોટો ભાગ ઓષા-
ગ્રામમાં પ્રવેશવા માટે નાકમત થાય છે, ત્યારે સાચા
શિષ્યો એ લોકોને સમજાવે છે કે સાધુ !
તમારી ધારણા ખોટી છે. કારણ આપણા યુરુ-

ગુરવો મહત્ત્વઃ સન્તિ શિષ્યવિષ્ણુપહારકાઃ

તમેકોં દુર્લભં મન્યે શિષ્યસન્તાપહારકમ્ ॥

ભાવાર્થઃ—શીષ્યના દ્રવ્યનું કલ્પ કરનાર યુરુએ
મહા હોષ પથ શિષ્યના હૃદયના તાપ સંતાપને દરનાર
તે એકને દુર્લભ માનું છું

નક્ષત્રમયાનિ સીર્ષાનિ ન દેવા મૃચ્છિલામયાઃ ।

ન પુનસ્તુરુકાલેન, દર્શનાદેવ સાધવઃ ॥

ભાવાર્થ—તીર્થો અને દેવસેવા એ બધા આપણને
કરનારાં ખરાં પરંતુ તે તો મણા કાલે આપ-
ણને પવિત્ર કરે એને ખાવા સાચા સિદ્ધ પુરુષનો આપણને
દર્શન કરતાં જ પાવન કરે છે, આપણાં પાપોને પ્રગલ્ભ
અને આપણાં જાતરને ઝાનનાંદથી અજવાળી પરમા-
નંદની પ્રાપ્તિ કરાવે છે."

માટે આવા યુરુનો આશ્રય હોડીને જવું એ હિતા-
વદ નથી. છતાં શિષ્યસમુદાયમાં પચ્ચસ જ સાચા
યુરુભક્ત નીકળ્યા. ત્યાંનીના પ્રધુવિસજનની બીકે
ધોરધોરે પાછળથી પંદ પલાયન કરવા લાગ્યા. એ આગળ
ચાલતા યુરુ કાનડોનો અલપચુ ન હતું. છતાં યુરુએ
એની સીમાની હદ બાંધી, કારમ મંત્રિત કરી અને ફેંકી
એટલે ઓષાગ્રામની યુરુએ નક્કી કરેલી હદ પ્રમાણે
શિષ્યો સીમા પર પહોંચતાં જ તેમના પગ ચોડી, ગયા.
પરંતુ ઉપાધવા જના શિષ્યો પોતાના હાથેનો ઉપયોગ
કરે છે એટલે હાથ પણ ચોડી ગયા. એટલે શિષ્યોની
સ્થિતિ અંગ્રા પકાવા જેવી થઈ ગઈ અને યુરુથી
વિમુખ થવા બદલ પારાવાર પશ્ચાત્તાપ કરી રહ્યા હતા.
ત્યાં યુરુએ પણ અંતરદાદયો શિષ્યોની સ્થિતી સમજી

લીધી અને હસતહસતા પોતાની સાથે આવી રહેલા
શિષ્યોને આગ્રા કરે છે કે જાઓ, ઓષાગ્રામની સીમા
ઉપર બહુ મોટા શિષ્યસમુદાય ચાડી ગયો છે અને
અંગ્રા પકાવી રહ્યા છે. તો એમની પીઠ પર અંગ્રા
થાપી મોકી આવો. યુરુઆગાનું સાર શિષ્યમંડળી એવ-
રામની સીમા પર ભથ્થે છે અને ત્યાં જઈને જુએ
છે તો પોતાના યુરુભક્તોની ખાતરી બેઠેલી સ્થિતી
બેઠેને હસતું આવી ભથ્થે છે અને પછી શિષ્યોના આ-
કોશને સમજી રહી પણ ભથ્થે છે. છતાં યુરુઆગેને
કિંદામન્ય કરી રહેલા ઉપર એક મોટી શિષ્યા
હંચી હંચાળે મોકી છે અને મંત્રોત્ક્રાંતી કહે છે,
'બ્રહ્મા યુરુભક્તો !' અને તો પહેલાંજીવ તમને ના
કહેતા હતા કે આવા સમર્થનું સરણ તબજુ એ સંકે-
ત નથી. છતાં તમે માન્યું નહીં તો તમારે તમારા પાપનું
જય ભોગવવું જ ભેદ્ય છે અને તમે ક્યાં નથી ભણતા
કે જન્મમાં બ્રહ્મા વિષ્ય અને મહેશ કોપે તો શ્રુ
બચાવે પણ શ્રુ કોપે તો ત્રિલોકમાં કોઈ બચાવનાર
નથી. ત્યાં જેના ઉપર શિલાઓ મૂકે છે એ કોલાઓ
પણ એમના ઉપર ચોડી ભડે છે. એટલે તો શિષ્યોને
પારાવાર દુઃખ મળે રહ્યું છે એના કોપો અને બંધન-
મુક્તિ શિષ્યો યુરુવેની પ્રાર્થના કરે છે.

ગુરુર્મહા ગુરુર્વિષ્ણુગુરુર્દેવો મહેશ્વરઃ ।

ગુરુઃ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ તસ્મૈ શ્રીગુરુવે નમઃ ॥

"આવો યુરુ આવો હરી

લીલમાં દયા તો લાવો જરી.

શિષ્યોનો પાપનું પ્રામાણ્ય કરતાંકરતાં કરેલો
આત્મનાદ યુરુએ સમજ્યો અને જ્ઞાનિષિ યુરુદે કાની-
નાથ સહજમાનમાં શિષ્યસમુદાય પાસે ઉપરિચિત
થયા અને યુરુને ભેટાની સંજાયે શિષ્યોએ ધોર ખાંડોક
કર્યો અને યુરુને મનમાં તે મનમાં પ્રાર્થના કરી નમસ્કાર
કર્તા. શિષ્યોની આ સ્થિતિ ભેદ્ય યુરુનું દયાળું હૃદય દ્રવિત
થઈ ગયું. અને ભોલ્યા; તમે લોકો માલપાણી ખાવા જ
યુરુના શિષ્ય થયા છો. જે તમારા હૃદયમાં સાચી યુરુ-
ભાવના હતી તો પણ ન વળતા. છતાં સાચાજીવાની
ખાજ અમર પડી હતે તમે બધાજ બંધનમુક્ત બનો.
એમ કહેતાંની સંજાયે બધા વિનમ્રકનું જની બધા
અને બધા યુરુના ચરણમાં દંડવત્ કરવા લાગ્યા અને
પોતાની યજ્ઞેશ બૂલની માંથી માનવા લાગ્યા. યુરુએ
પણ સ્થિત વડેને કહ્યું, ભલે મિટાવેન જન્મરા બનેલાં
શિષ્યો, અલીધો આત્મા ભલે પણ આવો પ્રવિદ્ધ મન-

તોર નોવા. પછી કયો કિષ્ક યુરના ચરણનું કણુ
કોઠે ? અને યુરની ઊણાજનમાં નિર્ભય ભરેલા કિષ્ક-
જમુદાય ચુરચુરનુવાદ ગાતો ગાતો પુરવણુ નાદકાલી
કાંઠથી સ્ત્રીવારાન્ધ તરફ આગળ વધ્યો. ત્યાં તો દનુ-
માનજી મહારાજને ખજાર પડી કે નાથસંપ્રદાયના
પાંચસો, કાનહાડીઆ સાડુ સ્ત્રીવારાન્ધમાં જઈ રવા
છે. એટલે દનુમાનજીને પણ વહેમ પડ્યો કે કદાચ મરા
ગોઠનેજા મત્સ્યેન્દ્રનાથને સ્ત્રીવારાન્ધમાંથી લઈ જવા
માટે એમનો કિષ્ક ગોરક્ષ તો નથી આવ્યો ? અને સ્ત્રીવા-
રાન્ધમાં જોવા મહાન સિદ્ધ પ્રથમ સીવાવ મોઢ પ્રવેશ
કરી જો નહીં ? એટલે તે જરૂર ગોરક્ષ હોવા ભેદ્યો.
એમ માની દનુમાનજી પણ કેધમાં આવી ગયા અને
ગોરક્ષના જળનું માપ કાઢવા અને સાંતરી વિધાના
મંત્રોમાં કેવી કલિત રહેલી છે એ જનતને સમજાવવા
પુરતી થી દનુમાનજી મહારાજે થોડી લીલા કરી. એટલે
કે પહેલાં એમણે જઈના કરી અને એ જઈનાથી
કિષ્કજમુદાય કંપી ઊઠ્યો અને સર્વે યુરને વીંટાઈ વળ્યા.
કાનીકનાથે જ્યારે કંપમાં એમ કહી આકાશ તરફ
નજર કરી તો દનુમાનજીને એક મોટા પર્વત લઈ
આવતા નોવા, એટલે ઘુસ્ત જ કાનીક યુરના પંચમ
પાદારવિંદનું ખાન કરી એળામાંથી બહાર લઈ તેનાથી
તે કાચને મંત્રિત કરી પર્વત પર ફેંકી. એટલે પર્વતના
ચુરેચુરા લઈ ગયા. એટલે દનુમાનજી પણ આવેશમાં
આવી ગયા અને એક બીજો મોટો પર્વતને લઈને નિમિષ
માંમાં કાનીક પાસે આવ્યા. કાનીકનાથે પર્વત સહિત
દનુમાનજીને વળાંકમાંથી કાચને મંત્રિત કરી ફેંકી.
એટલે દનુમાનજી પર્વત સાહત રિયર થયા અને દુન્ય
પામવા સાચા, સાસોપાસનો કિષા મંદ પડવા લાગી અને
નિઃશ્વેષ દેહમાં શેલાબધો નીચે પટકાઈ
ગયા. એટલે વધુદેવ પોતાના પુત્ર દનુમાનજી
આ રિયતિ નોઈ પવન દેન (વાયુ) ત્યાં ઉપસ્થિત થયા
અને કાપારણુ મનુષ્યોના સ્વપ્નમાં કાનીકને સમજાવવા
લાગ્યા, તમે જેને વળાંક માણું છે એ મેં નાજીકપ્રવારી
દનુમાનજી છે અને તમને સ્ત્રીવારાન્ધમાં જતાં રોકવા
પ્રયત્ન કરે છે. એથી કાનીકનાથે દનુમાનજીને વળાંક-
માંથી મુક્ત કરી તેમની પાસે જઈ પ્રણામ કર્યા, પ્રણામ કરે
આધુએને આવ નેવા આધુસિદ્ધાન્ધિ દુભવવા પ્રયત્ન

કરે એ શોભારવ નથી દનુમાનજી મુક્ત થયા પછી
કાનીકને કહે છે, નમને જાટકાવરાના મારે તે તણુ કારણો
દે, એક તો તારા ઉપર ચુરકૂપા ફેરવી છે ! બીજું
સાંતર મંથના મંત્રનંતમાં કલિત ફેરવી છે ! તે નોવા
અને એનું મેં નાથસંપ્રદાયના મત્સ્યેન્દ્રનાથને મેનકિની
પાસે સ્ત્રીવારાન્ધમાં મોકલ્યો છે એને તું ન લઈ જા
એનું ખાતર આ પ્રમાણે કહ્યું. દનું, કાનીકનાથ કહે
મહારાજ ! મત્સ્યેન્દ્રનાથને મારે નથી લઈ જવા પણ મારા
ચુક જલધરનાથ એ મત્સ્યેન્દ્ર નામ ધારણ કરીને જો
દેશે તો હું એમને લઈ ગયા વિના રહેનાર નથી અને
મત્સ્યેન્દ્રનાથ દેશે તો મારે એમને લઈ જવા નથી એ
વાત આપ નિશ્ચય રહેશે. એમ કહી કાનીકનાથે દનુ-
માનજીને પ્રણામ કર્યા અને દનુમાનજી જલધર થયા અને
કાનીકનાથ આગળ પ્રણામ કરે છે ત્યાં તો મત્સ્યેન્દ્ર-
નાથ પાસે પહોંચી ગયા અને કહ્યું ? તમારા નાથ-
સંપ્રદાયનો કાનકાડીઆ સાડુ કાનીક નામ ધારણ
કરીને પાંચસો કિષ્કો લઈને નાદકાલી કાંઠથી યુરને
શોધવા નીકળ્યો છે તે આ તરફ આવી રહ્યો છે. મેં
એને રોકવા પડ્યો પ્રયત્ન કર્યો છે છતાં એ સમયે
થોડી અને સિદ્ધ આગળ હું મહાત થયો છું. મારે
તમે ચેતતા રહેજો એમ કહી દનુમાનજી ખરચ થયા
અને દનુમાનજીની વાત સંજાગી મત્સ્યેન્દ્ર નાથ અને
મેનાકિની પણ મજરાઈ ગયા અને મત્સ્યેન્દ્રનાથ જોવા-
શરી ! જરૂર એ મારે સિંધ ગોરક્ષ કાનીક નામ
અને ધારણ કરી અને શોધવા આવે છે અને
ને એ ગોરક્ષ કરી તો મને લઈ ગયા સિવાય રહેશે
એ નહિ, ચિત્તામાં જાને નિમિષ થયા. એટલામાં જો
દસીઆ દેશીઆ આવી અને આ વાત રણુ કરે છે.
પાંચસો જોડીઓએ આપણા નજરની જઠાર આવી અને
પડાવ કર્યો છે. આથી મેનકિની ને મત્સ્યેન્દ્ર વધુ
મજારા લાગ્યા અને મત્સ્યેન્દ્રનાથ જાવનાર બંધાવ
બંધાવકરી રીતે સ્વામત-સન્માન કરી કોને જાણ
નાખી અને રહે તો સ્ત્રીવારાન્ધમાં રાખી પાદવાનો
નિધય કરી, અપેક્ષાએ જણુ લગ્ન પામે જેવી
પત્નિએ મુંદરોએને તેવાર કરી સાથે જ લઈને
મત્સ્યેન્દ્રનાથ અને મેનાકિની આવનાર કલિવિનું
જન્માન કરવા ધમતે દેશે જાવ છે.

આધ્યાત્મિક જીવનનાં સારસૂત તરવો

અનુવાક:-શ્રી. જ્યોતીલાલ મંગળજી એચા. શ્રી. એ. બી. ડી.

આધ્યાત્મિક જ્ઞાનની કેટલીક રાસતો

જેનામાં જન બરાધું હોય તેને જો ખમર પરી જાય કે મારામાં જૂન બરાધું છે તો તરત જ ત્યાંથી જન બાઝી જાય છે, તે પ્રમાણે જો જીવનમાં માયા રૂપી જૂત પેડું છે, તેને જો એ વાતની ખમર પરી જાય, તો માયા તેની પાસેથી નાઠી જાય છે.

જો પોતાના વિચારોનો એર નથી તે જ પ્રજ્ઞના રાજ્યમાં પેસી શકે છે. બીજા ઘડેમાં કહીએ તો નિષ્કલ્પ બાવ જાને જરણ શ્રદા એ ત્યાં પહોંચવાના માર્ગ છે.

એક માણસે એક વાર કહ્યું કે, "વરડોના સ્વ-બાવ કદી પશુ બદલી શકાય નહીં." બીજાએ સામે જવાબ આપ્યો કે, "કેવલાની અંદર બપોરે અગ્નિ પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે તે તેની કાળાચનો નાશ કરે છે." આ રીતે બપોરે યાનાગ્નિ દ્વારા મન જળી જાય છે, ત્યારે તેનો સ્વભાવ પશુ નાશ પામે છે. જાને તે પછી ક્ષણભામાં નાખતું નથી.

મન એ જ સર્વકોષ છે. મનની સ્વતંત્રતા જાય તો તમારી સ્વતંત્રતા પશુ જાય છે; મન સ્વતંત્ર તો તમે પશુ સ્વતંત્ર. ધોખીને ત્યાંથી પોવાઈને બાવેલા ધોળા કપડાની જેમ તેના પર અમે તે રંગ ચઢે છે. અંગ્રેજ બહોં બોલે તમારી મરજી ન હોય છતાં તમારી બોલીમાં અંગ્રેજ કહ્યો આવી જાય. અંરુતના જલુ-નાર પડિતોની વાણીમાં સરકત કાપાના સ્પોષો આવી જાય. જો મન ખરામ સહવાસમાં હોય તો તેની ખરામ અજરથી વિચાર અને વાણી બને રંગાઈ જાય. જો કાકોતોને સહવાસ હોય તો મન ચોક્કસ ઇશ્વરનું જ સ્મરણ જનન કરે. જેવા અંગમાં જાને કારણેત્રમાં હોય તે પ્રમાણે મનનો સ્વભાવ બદલાતો રહે છે.

મન એ જ સર્વકોષ છે. પતની માટે બાકાઈ પશુ એક જાતનું, જાને સન્તાન માટે વાતસલ્યભાવ તદ્દન જાણ જાવો. એક જાણ્ય શ્રી, બીજા જાણ્ય સન્તાન; માણસ બન્નેને જોડે છે. પરંતુ પ્રેરક દૃષ્ટિ તદ્દન જુદા જ પ્રકારની હોય છે.

મન એ જ મદ્યખના બધે અને મોડનું કારણ છે. જો તમે કહો કે, "હું સુકાતપ્રાણું, ઇશ્વરનું સન્તાન છું, મને કોણ બાંધી શકે ?" તો તમે ચોક્કસ સ્વતંત્ર થશો. જો કોઈને સામ કરશો હોય, જાને તે શ્રદાપૂર્વક

તેજજ શ્રદાના જળચાંદન એમ કહે કે એર નથી, 'એર નથી,' તો ચોક્કસ એર ચાંદો નહીં.

પ્રશ્ન : હું ક્યારે સુકત થઈશ ?
જવાબ : બપોરે 'હું' નો નાશ થશે. ત્યારે 'હું' અને 'મારું' એ અદાન છે. 'તું' અને 'તારું' એ અદાન છે. શ્રદા

કોઈ દિવસે બપોરે અમુક માણસની શ્રદાની અમે-શ્રદા તરીકે ટીકા કરી ત્યારે ચુરમકારાને તેને પુછ્યું 'હવું' કે, 'અધિકાર તું' કોને કહે છે, તે મને જરા સમજાય. શ્રદા શું તદ્દન આપણા હોતી નથી ? શ્રદાની અખિલા વળી કદ ? કાં તો 'શ્રદા' અને કોતો 'શાન' એમ કહે. નહીં તો પછી કેટલીક વખત શ્રદાને 'અધ' કહેવી, જાને કેટલીક વખત 'કેમલી' કહેવી, જે તો વિચિત્ર વાત છે.

ઈશ્વરમાં શ્રદાની ખામીને લીધે મુખ્ય દુઃખ પામે છે. એવા કેટલીક ધારોરિક ચિદ્દો છે, જે પરથી એમ નહીં કરી કશય કે કોનામાં શ્રદા જાગૃત થશે અને કોનામાં નહિં કામ ? ધરિમાં કાઠકાં દેખાતાં હોય એવાં જાડી જીતરી અવેલી અખિલાવાળાં, કોના-આ અતનાં માણસોમાં કહેશાઈથી શ્રદા જાગૃત થતી નથી.

બીજાને ખારવા હોય તો તલવાર અને ઠાંધની જરૂર પડે, પશુ જો આતમધાત કરવો હોય તો નર-ણીથી પશુ કરી શકાય. તે જ રીતે બીજાંએને યાન આપવા ધણાં ધણાં શાસ્ત્રો અને વિદ્યાઓના અભ્યાસ કરવો જોઈએ, બપોરે પોતે જ આતમયાન પ્રાપ્ત કરવું હોય, તો એક સત્યમાં જ દટ શ્રદા રાખવાથી કામ સરશે.

દિનુજોમાં ધણાં સંપ્રદાયો અને ધર્મમતો છે, તેમાંથી બાપણે કયો મઠણ કરવો ? પાર્વતીએ 'એક વખત મઠદેવને પુછ્યું 'હવું' કે. "અજવાબ ! અધ્યપ, અનન્ત, અચિત સુખનું મગ યું છે ? મઠદેવે તેમને જવાબ આપ્યો કે તેનું મગ શ્રદા છે. આ પરથી અમજવાનું કે સંપ્રદાયો જાને ધર્મમતોની વિશેષતાઓનું મઠવવ જુદું જ હોય છે. પોતાના ધર્મમાં જાતપરવામાં બાવેલી શોધનાઓ પ્રમાણે જો કોઈ શ્રદાપૂર્વક ચાલે અને પોતાની કરને જાળવે તો તેનું કામ ચક્ર બને.

[શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ દેવની ઉપદેશવાણીમાંથી]

માયામાંથી સુક્તિનાં સાધન

(ગતિક ૪૪ ૮૨૫ થી આગળ)

શ્રીકૃષ્ણરૂપી આત્મા પોતાની ઇચ્છાથી શરીરરૂપી ખાંડણીએ બધાયેલ છે. એ ખાંડણીએ એ ઝાડની વચ્ચે ઘાસણે ત્યારે તેમાંથી એ દેવપુરુષ નીકળ્યા અને તેએએ શ્રીકૃષ્ણની રુપિત કરી સુક્તિ મેળવી એ વોત ગયા પ્રકરણમાં આવી ગયેલ છે. ભગવાન જ્યારે અવતાર લે છે ત્યારે ખીજા જીવેનો ઉદ્ધાર કરે છે અને પોતાની માયાથી પોતાની સુક્તિ પોતાના આનંદ દાગ કરી લે છે. તેમના શરીરમાં માયાનો અંશ થોડો હોય છે અને સ્વરૂપનો આનંદ વધારે હોય છે. માયાથી માયાનો મોક્ષ થાય નહિ તેથી યશોદાદેવે ખાંડણી-આમાંથી શ્રીકૃષ્ણને છોડ્યા નથી પણ નંદરૂપી આનંદ પ્રગટ થઈને તેમને બંધનમાંથી છોડેલ છે. (૧૦-૧૧-૬)

આથી રીતે ભંડવાન અનેક પ્રકારની બાળલીલા બતાવવા લાગ્યા. પોતે ભક્તોને વરા રહે છે એવું બતાવવાનો એ લીલામાં આશય રહેલો હતો. એક દિવસ કોઈ કુળ વેચવાવાળી યશોદાદેવના ઘર પાસે આવી અને બેઠા પાડી કે “કોઈ કુળ લો, કુળ લો.” એ અંબાજ સંભળી બધી કુળ દેવાવાળા ભગવાન કુળ લેવાની ઇચ્છાથી અનાજ લઈને કુળ લેવા માટે દોડ્યા. ભગવાનના હાથનું આને દોળાઈ ગયું હતું. કુળ વેચવાવાળીએ ભગવાનના બંને હાથ કુળથી ભરી દઈ્યા અને ભગવાને તેના કુળનું પાત્ર રત્નોથી ભરી દીધું. આંકી સાર એ લેવાનો છે કે કોઈ છતાં પોતાનાં કર્મનાં કુળ ભગવાનને અર્પણ કરે તો તેમાંથી તેનું કર્તાપણું જનું રહે અને તે જન જેવી વ્યવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે. આંકી પણ ભગવાને પોતાની ભક્ત-પરવશતાની લીલા બતાવેલ છે. આવા અનુભવ ધણા ભક્તોને થાય છે. એવું ખીજા માણસો જુએ છે છતાં તેઓ પોતાના કર્મમાંથી અદના-મમતા છોડતા નથી. એ એક જનતની નજગાઈ છે. દુર્ધર્ષન પણ એટલાર ખોલી મેડયો હતો કે કુંઠા મર્મ શું છે તે જાણું છું” છતાં તેમાં મારી પ્રતિ થતી નથી અને અધર્મ શું છે તે પણ હું જાણું છું” છતાં તેમાંથી મારી નિરતિ થતી નથી. હાલના કાળમાં ધણા માણસોની દયા આવા પ્રકારની હોય છે. ધણા માણસો કહે છે કે સાચું શું છે તે અમને સમજવ

છે છતાં તે પ્રમાણે વર્તન કરવાની અમારામાં શક્તિ આવતી નથી. આમાં નીચે પ્રમાણે ત્રણ કારણ જોવામાં આવે છે.

૧. તેને જે સમજાયું તે જરાજર સમજાયું હોતું નથી.
  ૨. અથવા જોઈએ તેટલો વેરાગ્ય હોતો નથી.
  ૩. અથવા સંગોપથી મન નજાનું હોય છે અને જ્ઞાન વર્તનમાં ઉતારવા જેટલી શક્તિ ધરાવતું નથી.
- આ જોડે સુધારવા માટે સત્સંગ જોઈએ, સત્સંગમાં નવો આતંદ જરૂર મળે છે એવી ખાતરી થતી જોઈએ. એવા આનંદનો એક પ્રસંગ હવે શુદ્ધેચ્છ પરીક્ષિત રાજા પામે નીચે પ્રમાણે વર્ણવે છે.

એક દિવસ ખીજા બાળકોની સાથે અવરામણ એને શ્રીકૃષ્ણ યમુના નદીના કિનારાની ઉપર રમના હતાં. તેમને ખેલાવવા માટે શદિષ્ઠીજી બધાં પણ તે આમ્માં નહિ એટલે શદિષ્ઠીએ યશોદાદેવે ગોઠવ્યાં. જ્યોત્સ્ના સંસારની માંધામાં રમતા હોય છે ત્યારે યુગ તેમને કોઈ માર્ગ બતાવે છે પણ તે સાંધન તેમને ન હોય તો ખીજું સાધન બતાવે છે. એવી વાત આંકી સમજાવતી છે. યશોદાદેવે કહ્યું: “કે કૃષ્ણ! તું રમેતારમતા બંધુ યાત્રી બનેલ છે. જૂનથી તારું શરીર જૂનનું થઈ ગયેલ છે, હવે રમેત છોડીને દૂધ પી લે. જે જરૂરમણે! તમારા નાના બાઈને તઈને જગદી આપો અને કંઈ જોઈએ કરી લો. જુઓ, કન્યાના નંદાપણે જોઈને માટે તેવાર થઈ તમારી શદ જોઈ રહેલ છે. માટે આવો અને અમારા આનંદમાં ભાગ લો. અરે ખીજા બાળકો! હવે તમે તમારે ઘેર જાઓ. એટલે પંચ મહામૂર્તી સાથે જે રમત કરવાનું યર કરેલ છે તે છોડીને નંદરૂપી આનંદની સાંધે જાઓ, તમે નંદાઈ, પોઈ જતી ને સારંસાર પંચ-અંબિકા પડેરા.” આમ કહી યશોદાદેવે બંને જાદાઓના હાથ-પકડી તેમને ઘરમાં જાતી મંમન કાઢે પડે કર્યું.

આ પ્રમાણે સંસારરૂપી કળમાં આનંદમંજરનું કામ થઈ રહેલ હતું. છતાં કોઈ કોઈ વખતે દંસરૂપી દેવતાની રૂપિઓ તે આનંદમાં અંજાણ પાડતી દલી,

તેથી આનંદ ટકતો ન હતો. આવી દશા ધણી લકડોના છવનમાં જોવામાં આવે છે. ધણી જિજ્ઞાસુઓ અમને એવા પ્રશ્ન પૂછે છે કે કોઈ કોઈવાર તેમને નિરપેક્ષ આનંદનો અનુભવ થાય છે પણ જો ટકતો નથી. તેના જવાબમાં અમારે તેમને કહેવું પડે છે કે તેના મુખ્ય ઉપાય અવ્યાસ અને વૈરાગ્ય છે. તથા સંગ્રહીયમાં ધ્યાન રાખવું જોઈએ. એ બાબત વધારે સ્પષ્ટ રૂપે સમજાવવા માટે શુદ્ધદેવજી પરીક્ષિત સંબંધે કહે છે કે “ જ્ઞાનમાં એક ઉપનન્દન નામનો જ્ઞાનરૂઢ અને વયોરૂઢ ગોપ હતો. તે દેશ, કાળ અને વસ્તુના તત્ત્વને જાણવાવાળો હતો અને શ્રીકૃષ્ણનો માનીતો હતો. આંહી ઉપનન્દન એટલે આત્માની નજીક રહીને જેમણે આત્માનો આનંદ મેળવ્યો હોય અથવા જેમણે સામીપ્યમુકિત શિક્ષ કરી હોય એવા શુર સમજવા. તેણે ખીજા ગોપ-ગોપીઓને કહ્યું કે, ‘આંહી (જ્ઞાનમાં) બાળકોનું અનિષ્ટ કરવાવાળો નિત્ય નવા મહાન ઉત્પાત થયા કરે છે. જો આપણે ગોકુળને સુખી રાખવું હોય (એટલે છવન સુખી કરવું હોય) તો આંહીથી નીકળવું જોઈએ. જુઓ પહેલાં આ બાળક (કૃષ્ણ) પૂતનાના પંખમાંથી બચ્યા, વળી બગવાનની રૂપાથી ગાકું તેમના ઉપર પડ્યું નહિ, એટલે વાસનામાંથી બચ્યા અને દેહનું અભિમાન આવ્યું નહિ. વળી તૃણાવર્ત નામનો આવરણરૂપી વટોનાં તેને આકાશમાં લઈ ગયો અને તે પત્થર ઉપર પડ્યો ત્યારે દેવોએ કૃષ્ણની રક્ષા કરી. એ ઝાડો પડ્યો તો પણ તેમને કે ખીજા બાળકોને હાનિ થઈ નહી. હજી સુધી જ્ઞાનમાં બહુ મોટા ઉત્પાત થયા નથી તે પહેલાં આપણે બધાએ આંહીથી નીકળી જવું જોઈએ.’ એટલે દરેક જીવે જેમ અને તેમ સંસારમાંથી કાંઈક નિવૃત્તિ લેવી જોઈએ. પ્રતિષ્ઠા, કૃણ હમેશાં ભવિષ્યમાં રહે છે પણ નિવૃત્તિમાં આત્મનિષ્ઠા કરવામાં કીક સમય પડે છે તેથી આપણાં શાસ્ત્રોમાં ગૃહસ્થાશ્રમ પછી વાનપ્રસ્થ આશ્રમ સ્વીકારવાનું કહેલ છે. અથવા ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેતાં છતાં કોઈકોઈ વખતે સત્સંગ મળે તિવા આશ્રમમાં જવું જોઈએ. ઉપનન્દન નામના ગોપે કહ્યું કે:-

વનં વૃન્દાવનં નામ પશ્યન્ વનકાનનમ્ ।

ગોપગોપીંગવાં સેવ્યં પુષ્પાદ્રિવૃણવીરુધમ્ ॥

૧૦-૧૧-૨૮

અર્થ-નજીકમાં નથીન વનાવડીથી મુશોભિત વંદાવન નામનું એક વન છે કે જે પશુઓને ‘માટે બહુ લાભદાયક છે. તેમાં પવિત્ર પર્વત, લતા, વૃક્ષ વગેરે છે. ગોપ, ગોપી, ગાયો બધાને રહેવા લાયક છે. માટે આજે જ બધા ત્યાં ચાલી, તમારાં દરેકનાં ગાંડાં જોડો, વિલંબન કરો. જો તમારી ઇચ્છા હોય તો ગાયોને આગળ કરો.

આંહી સિદ્ધાંતમાં એમ સમજવાનું છે કે જો સંસારના વિદ્યેષમાંથી બચવું હોય અને વિદ્યેષનું જોર ઝાણું કરવું હોય અને જ્ઞાનમાં નિષ્ઠા કરવી હોય તો જ્યાં વંદા એટલે ભક્તિ વધી શકે તેવી જગ્યા હોય, સત્સંગ ચાલતો હોય, જ્યાં વૈરાગ્યવાન સાધુઓ રહેતા હોય અને જ્યાં ભગવદ્-અર્થો રાજ ચાલતો હોય ત્યાં જવું જોઈએ કે જેથી મોટા સંગ છૂટે અને સંસારી વાતો બધે થાય અને આત્માની જગૃતિ આવે. પ્રાચીન કાળમાં એવા ધણી આશ્રમો હતા અને તે બધાં વંદાવન કહી શકાય. જિજ્ઞાસુઓ ત્યાં જઈ સત્સંગનો લાભ મેળવતા હતા.

ઉપનન્દનની વાત સાંભળીને બધા ગોપ-ગોપીએ તેને અનુમોદન આપ્યું. બધાએ ગાયોને તૈયાર કરી અને ગાંડામાં સામાન ભરી વંદાવન ચાલ્યા. બધાં રસ્તામાં બજાર ગાતાં ગાતાં ચાલતાં હતાં. આ પ્રમાણે:-

વૃન્દાવનં સમ્પવિશ્ય સર્વકાલેતુજાવદમ્ ।

તત્ર ચકુર્ગજાવાસં શકટૈર્ધવન્દ્રવત્ ॥ ૧૦-૧૧-૨૫

અર્થ-જો વંદાવન સર્વ જગતમાં સુખદાયક છે, એવા વંદાવનમાં પહેલાંથી ગોપોએ પોતાનાં ગાંડાને અર્ધ-ચંદ્રાકારના રૂપમાં ગોડરી દીધાં.

આંહી સમજવાનો ભાવ એવો છે કે સત્સંગની જગ્યાએ જ્યારે સત્સંગ શરૂ થાય છે, ત્યારે વક્તા એક બાણ હોય છે અને તેની સામે શ્રીતાજન અર્ધચંદ્રાકારે ગોડવાઈ જાય છે. આંહી ગાંડાં એટલે શરીર સમજવાનાં છે. વળી સત્સંગનું સ્થળ હમેશાં એવું હોય છે કે ત્યાં દિવ્ય આનંદનો બધાં અનુભવ કરે છે, તે વખતે સંસારની કાંઈ વિપત્તિઓ યાદ આવતી નથી તેથી વંદાવનને સર્વકાલેતુજાવદમ્ કહેવ છે.

જ્યાંસુધી માણસો સત્સંગ માટે ધરની બહાર નીકળતા નથી ત્યાંસુધી અનેક પ્રકારની તૃષ્ણાઓ વધતી જાય છે અને મોટા સંગથી જાણે તૃષ્ણાની પૂર્તિ એ જ

સાચું જીવન હોય તેમ માની લેવામાં આવે છે. રાજ-
પર્મા રહેલ સંસારી માણસોના સંબંધી કાઈને લાલ
યતો નથી. રાજ ભરૂંદર કહે છે કે “શબ્દોજ્જ્વલના
ઉપમા તથા આશ્રમવાની સાથે આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે,
જેમાં અનેક કાર્યોનો મોટો ખીન્ને છે, એવી કિંચકાઓ
કરતાં કરતાં સમય ક્યાં પીતી ન્યય છે તે સમજાતું નથી.
(આ ઉપરથી એમ નક્કી થાય છે કે) મોદમય પ્રમાદરૂપી
દારૂ પીને સંસાર પાગલ બની ગયો છે.”

મનુષ્યોનું આયુષ્ય થોડા વર્ષનું છે, તેમાંથી કેટલુંક
રાત્રિ વખતે ઉઠેલાં ચાતું ન્યય છે, કેટલુંક જીવનપણમાં,
કેટલુંક વૃદ્ધાવસ્થામાં અને કેટલુંક શૈશવમાં અને તોકરી-
ધંધામાં ચાતું ન્યય છે. બાકી સત્સંગ માટે બંદુ થોડો
વખત રહે છે. છતાં જે માણસો એટલે વખત પણ
સત્સંગ માટે રાખતા નથી તે જીવનથી દારી ન્યય છે.

શુદ્ધવૃક્ષ પરિક્ષિત રાગને કહે છે કે (સત્સંગરૂપી)
વૃંદાવનનું સ્થળ, ગોવર્ધન, પર્વત અને જમનાજીનો તટ
દેખી બલરામજીને ધણી પ્રસન્નતા યષ્ટ. આંહી ગોવર્ધન
એટલે જ્ઞાનની વૃદ્ધિ જે જગ્યાએ થાય તે સમજવાનું છે.
પોતાની મધુર વાણી અને બાળલીલાઓથી બધાને આનંદ
આપતા થી બલરામ અને શ્રીકૃષ્ણ થોડા વખતમાં
વસ્ત્રપાક ધઈ ગયા, એટલે નાના વાહરડાને પાસનાર
યષ્ટ ગયા અથવા અજ્ઞાનીને જ્ઞાન આપવા લાગ્યા. તે
વખતે તેઓ ધણી પ્રકારના ખેલ કરતા હતા. કોઈવિર
બસી બળવતા હતા એટલે સત્સંગમાં ભગ્ન ગાતા
હતા, કોઈવિર બતાવવી ગાય અને બગદ બનીને ખેલતા
હતા. આખું જગત તેમની બતાવટ (ફૂનિમ) છે તો
થોડી બતાવટ ફૂનિમ કેમ ન હોય! કોઈવિર એ સાંકડો
વેશ બતાવી આપસમાં લડતા હતા. હાલમાં પણ જે
લડાઈઓ અને દુશ્મંતિ થાય છે તે પણ ભગવાન જીવ-
જીવ રૂપે લડે છે એવું બકતો માને છે. બકતોને ભગ-
વાનના જગતમાં કાંઈ દોષ દેખાતો નથી પણ ભગવા-
નની લીલા દેખાય છે. કોઈવિર ભગવાન સાધારણ બાળ-
કોની માફક મોર અને પક્ષીની બોલીનું અનુકરણ કરતા
હોતા હતા. (૧૦-૧૧-૪૦)

એનો અર્થ એવો છે ત્યાં મોર અથવા પક્ષીને
અવાજ આવે છે ત્યાં પણ તેમના હૃદયમાં ચેતનની
સત્તાથી જ અવાજ થાય છે. તે વખતે ત્યાં રહેલા ભગ-
વાન મોર અને પક્ષીની બોલીનું નજીકે કે અંદુરકરણ
કરતા હોય તેવું જણાવું હવું.

‘સત્સંગ એ સત્પુરુષોનું વ્યસન છે. તેથી તેઓને
વૃંદાવન (સત્સંગનાં સ્થળો) ગમે છે. કારણ કે ત્યાં નિત્ય
સત્સંગ થાય છે અને ભગવાનની લીલા જેવી દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત
થાય છે. જેમ શરીર માટે આરોગ્ય રહે તેવા ખોરાકની
વૃદ્ધ છે તેમ મનના આરોગ્ય માટે સત્સંગ એ મોટી
દવા છે. સત્સંગ માટે કેટલાક નિયમોની પણ વૃદ્ધ છે.
સત્સંગ સરૂ થયા પહેલાં વ્યવહારના વિચાર દૂર કરવા
અને કોઈ વ્યવહારની વાતો કરતાં હોય તો તેમની પાસે
સત્સંગની વાતો કરીને વ્યવહારની વાતો બંધ કરાવવી.
નિદિતર ખીખની સંસારી વાતોની અસર યદ્યંતરે આ
બાબત સમજવા માટે શુદ્ધવૃક્ષ પરિક્ષિત રાગને કહે
છે કે ત્યારે જમુનાજીને કિનારે ભગવાન વાહગ્ન ચરો-
વતા હતા (એટલે બધાને સત્સંગનો લાલ આપતા હતા)
ત્યારે તે બધાને મારવાની ઇચ્છાથી એક દૈત્ય આવ્યો.
ભગવાને જોયું કે તે વાહગ્નનું રૂપ લઈને ખીજ વાહ-
ગ્નમાં ભળી ગયો છે. ત્યારે બલરામજીને તે બતાવી
પોતે જાગૃત્વા ધઈ તેની પાસે પહોંચી ગયા અને તે
વાહગ્નના વાહગ્ન પગ પકડીને તેને અંતરિક્ષમાં ફેરવીને
એક ઝાડ ઉપર પટકી પાડ્યો. તે વખતે તે દૈત્યરૂપ
વાહગ્નના પ્રાણ નીકળી ગયા. આ પરાક્રમ જોઈને
મેઘબાહીરોને બહુ આશ્ચર્ય થયું અને તેઓ ‘ઠીક થયું,
સારું થયું’ એમ ખેલવા લાગ્યા અને દેવોએ સતોષ
પામી પુષ્પરૂપિ કરી, આપણે પણ બહિત કરતાં વચમાં
નડી (વત્સાસુરરૂપી) પશુરૂપિને છતી ચક્રાએ તો તે
પછી જે અદ્વિત સતિ મળે છે તેને દેવોની પુષ્પરૂપિ
પણ કહી શકાય છે.

એક દિવસ બધા ગોવાળીઓ પોતપોતાના વાહ-
ગ્નમાં સમુદાયને જળ પાવા માટે જળાશય ઉપર લઈ
ગયા. ત્યાં વાહગ્નઓને જળ પાઈ પોતે પણ જળપાન
કયું. ત્યાં બાળકોએ એક જીવ એટલે જાણે. તે પર્વત
જેવો મોટો હોવાથી બધાને બીક લાગી. તે બકાસુર
નામનો દૈત્ય હતો. તેનું રૂપ બળવાનું હતું, તે દૈત્ય
પોતાની ચાંચ પહોળી કરી એકદમ શ્રીકૃષ્ણને ગળી ગયો.
શ્રીકૃષ્ણને બળવાના મુખમાં દયાપેશા જોઈને બલરામ
અને ખીજ ગોવાળીઓ જેમ પ્રાણ વંશરૂપિને અંગેન
ધઈ ન્યય છે તેમ અંગેન ધઈ ગયા. આંહી એવો અર્થ
સમજવાનો છે કે ત્યારે માણસની અંદર બળવાનો જેવી
દાંકિલ ભાવના ઉપજવા થાય છે તે વખતે આત્માનું
વિરમણ થાય છે અને જીવમાં જ્યતા આવી ન્યય છે.

તે વખતે બગલાના મુખમાં રહેલા શ્રીકૃષ્ણે તેના તાળ-
વામાં અગ્નિ ઉત્પન્ન કર્યો એટલે બગલાએ તેમને બહાર
દાટ્યા. તે પછી તે બગલો બગવાનને ચાંચથી માથવા
મોટે દોડ્યો. પણ બગલાને તેની બંને ચાંચ પકડી
લીધી અને તે પહોળી કરીને તેને ચીરી નાંખ્યો. તે
વખતે પણ દેવેએ પુષ્પદ્રુષ્ટિ કરી, અને બલરામજી અને
બીજા ગોવાળીઆને ચોતામાં પ્રાણ આપ્યા એમ લાગ્યું.
સત્સંગ કરતાંકરતાં પણ જીવને ધણું વિધો નર છે
અને બગલા જેવા દંભી માણસો પણ સતાવે છે.

ત્યારે સત્સંગ ચાલતો હોય ત્યારે કોઈએ વચ્ચે
ચાલતું નહીં. જે પાછળથી આવે તે શાંતિથી પાછળ
ખેસી નંચ. જે પાછળ ખેસી નંચ તેને આગળ ખેસા-
વનો નહિ. બીજાને કોઈ અવાજ તે વખતે ન સાચ તેની
સંભાળ રાખવી. કોઈ બહેનનું છોકરું રમતું હોય તો
તેણે તરત સંભાળથી બહાર જતું રહેવું. આ પ્રમાણે
ગોતાવરણ સાથે સામવાથી સૌને લેતો લાલ મળે છે
અને ગોતાવરણ બગડવાથી સૌને ગેરલાભ થાય છે.
સત્સંગ શરૂ કર્યા પહેલાં અને પૂરે થયા પછી બગ-
વાનની સ્તુતિ કરવી, અને તે પછી ચરથો કલાક
અથવા એક કલાક કોઈની સાથે વ્યવહારની વાતો ન
કરવી અને બકિતની અને જાનની જે વાતો સાંભળી
હોય તેનું મનન કરવું.

સત્સંગમાં બરાબર ધ્યાન રહે તો સચ્ચિદાનંદનો
સંગ થાય છે અને કંસજીની દૈત્યી ઉત્પન્ન થતાં વિધો
દૂર થવા લાગે છે. ત્યારે બગવાને બહારગરને (બગલાના
રૂપમાં આવેલ અસુરને) માર્યો. ત્યારે ગોપ-ગોપીઓ
આપસમાં કહેવા લાગ્યા કે આહો! આ કેડું આચર્ય છે,
આ બાળકને કેટલીએ વાર મૃત્યુએ ઘેરેલ હતો પરન્તુ
જેએ તેને ભપ આપવા આત્યા હતા તેમનું જ અનિષ્ટ
થયું. ભપકરે અસુરો તેનું કોઈ બગાડી ચકાયા નહિ, પણ
ઉઠકું, જેમ પતંગીઆં અગ્નિ ઉપર પડીને નાશ પામે છે
તેમ તેઓ જ નાશ પામ્યા છે. ગર્જ આચર્યો તેની
બાળમનમાં જેને વાંતો કહી હતી તે બધી આવી પડતી
ન્યય છે.

શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામની કથા-વાર્તામાં આ પ્રમાણે
નંદ વગેરે ગોવાળીઆ આનંદપૂર્વક વખત ગાંગતા હતા
તેથી તેમને સંસારનું કષ્ટ લાગતું ન હતું. સત્સંગે
મદિમા અગ્રાધ છે, દરેક સત્સંગીએ શેઠ સવારે અરધો
કલાક અથવા એક કલાક ધ્યાન કરવાની રેવ પાડવી.

ધ્યાન શરૂ કરતી વખતે સત્સંગના વિચાર પહેલાં લાખવા
એ વિચાર વ્યવહારના વિચારને અટકાવી દેશે. પછી
બીજા વિચાર બંધ કરી શકાશે. ધ્યાન હોડ્યા પછી
પણ બધામાં બગવાનનું સ્વરૂપ જોવાની રેવ રાખવી.
શ્રીકૃષ્ણ પણ મગમાં નીચે પ્રમાણે રમન કરતા હતા:-

एवं विहारैः कौमारैः कौमारं जहदुर्जने ।

નિહાયનૈઃ સેતુવર્ધૈર્મર્કટોત્સવનાદિभिઃ ॥

૧૦-૧૧-૧૧

અર્થ-આ પ્રકારે મગમાં આંખ મિંચાવવાની, પુલ
બાંધવાની અને વાંદરાતી-માફક દૂરવાની રમત કુમારા-
વરયામાં બગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામજી કરતા હતા
અને એ રીતે ચોતાનો વખત ગાંગતા હતા.

માણસોએ પણ નાની ઉંમરમાં શુદ્ધ પાસે માન મેળ-
વીને આંખ મિંચવાની રમત એટલે ધ્યાન કરવાની રમત,
પુલ બાંધવાની રમત એટલે સ્વાત્મભાવ પ્રાપ્ત કરવાની;
રમત અથવા બધામાં બગવાનનું સ્વરૂપ જોવાની રમન
શીખવી જાઈએ. વાંદરા જેમ એક આંડ ઉપરથી બીજા
આંડ ઉપર ફટી ન્યય છે, તેમ જીવનું ચેતન એક શરી-
રનું અભિમાન હોડીને બધામાં ફેં છું એવું અભિમાન
લાઇ શકે તો કંસજીની દૈત્યભાવ તેમને દબાવી શકે નહિ.
આંકી ઉપરની મણે પ્રકારની રમતના બહુ જ સારા
અર્થ થઈ શકે છે અને એવા અર્થમાં જ આપણું ભાગ-
પત પણ સરળતાથી સમજી શકાય છે. જુદાવન એ
સત્સંગનું સ્થળ છે ત્યાં આવી રમત રમાવે તોરે
જીવને ઉત્તમ દશા જરૂર પ્રાપ્ત થાય છે.

સત્સંગી માણસે ધણા કલાક સુધી બગવાનનું અનુ-
સંધાન રાખી અગ્રાં ગોપ બનતું જોઈએ. તે મારે
વેગાર-તીલિથી કરવો અને ગ્રાહકને સતોષ આપવો, સાચું
ગોષવું, સાચું તોળવું અને એમ કરવાથી જરીપાઈ
પ્રાપ્ત થાય તો તેમાં સતોષ રાખવો. પાસાનાં લાલ
કરતાં સ્વચાપ બગાડવાથી વધારે ગેરલાભ થાય છે.
સત્સંગી માણસ નોકરી કરતો હોય તો પ્રમાણિક પજે
નોકરી કરી જોઈએ અને લાંચચૂલતમાં પડવું નહિ.
તેણે બુને તેટલું કલ્પવર્થ પાળવું અને તે વધારતું
જોએને શરીરનું સુખ મળે છે તેઓ આત્માનું સુખ
લાઇ ચકતા નથી, તેઓને કંસના દેવો બહુ મેળન
કરે છે.

શ્રીમદ્ભાગવતના પહેલા સ્કંધમાં કહેવું છે કે (૧-૧૮-૧૩) ભગવાનના ભકતોના સંગની એક ધડીના મુખની તુલનામાં સ્વર્ગ કે મોક્ષની પણ મધુની નથી તો પછી મનુષ્યનાં આ લોકોનાં મુખ તો સ્તસંગના ભાભની ખરાબરી કયાંથી કરી શકે. એ જ રૂઢાવનું મુખ છે. ત્યાં શ્રીહરિના મુલોની કયા યાવ છે ત્યાં ગ્રામ્ય કયા એટલે સંસારના મુખની વાતો યાદ આવતી નથી.

એવી ભાગવતની કથાનું નિત્ય સેવન કરવાથી મુમુક્ષુ પુરુષની શુદ્ધિ શુદ્ધ થઈને ભગવાન વાસુદેવ તરફ પ્રયાસ થઈ જાય છે. આ કારણે લોકને શ્રીમદ્ભાગવતની કથા-ઓને પરમહંસની સહિતા કહે છે. તે પરમહંસ ગુરુ-દેવજીને કહેતી છે અને તેમાં પરમહંસોની વાતો આવતી હોવાથી પરમહંસોને જુદું જ ગણે છે.

અનન્ય-ઉપાસનાનું સ્વરૂપ-શરણાગતિ

લેખક :
શ્રી. લોખીન્દ્રાય નાનાસાહ વંધ
બી. એ. બી. ડી

સર્વધર્મત્વરિત્યગ્વ'માંમેકં શર્ણં'વજ ।

અહં ત્વાં સર્વશાપેભ્યો મોક્ષવિધ્યમિ' મા શુચઃ ॥

[સપગા ધર્મોનો ત્યાગ કરી તું કેવળ એક ખારી સર્વશક્તિમાન, સર્વાધાર, પરમેશ્વરની શરણે આવી જા. સંપૂર્ણ પાપોથી તને હું મુક્ત કરીશ. તું શોક કર નહિ.]

આપણા જીવનના વિશાસક્રમમાં ઉપાસના ધર્મો મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. ઉપાસના ઉત્તમ મુલોનો વિશાસ કરી મનુષ્યને પ્રતિભેતે પથે લાવનાર ઉપાસના છે. અમિશ્રી 'સોનું' વિશુદ્ધ જનનું જાય છે તેમ સાધકનું જીવન પણ ઉપાસનાના જગતે પ્રભાવે વિશુદ્ધ થતું જ જાય છે. હૃદય પરમાત્માનાં દર્શન કરવા માટે મનને નિર્મળ બનાવવામાં ઉપાસના ધર્મો ઉપયોગી છે. આપણા હિંદુઓના નિત્ય જીવનમાં ઉપાસના માટે યોગ્ય સમય ગાળાઓ ઉપર આપણું આપણું સાચો જુઓ નથી. જગતના સપગા સંતમહતો પણ એક કે બીજી રીતે ભગવદુપાસનાનો ઉપદેશ આપે છે. સમુદ્રની લહરી જેમ સમુદ્રનો જ અંશ છે તેમ જીવાત્મા પણ પરમાત્માનો અંશ છે. પરમાત્માનું અવિચિન્ન રમણ કરતાં કરતાં પોતાનાં સપગાં કર્તવ્યો જાળવવામાં ને પોતાનું, જીવન વ્યતીત કરે છે તે મનુષ્ય પરમાત્મ-પરાયણ જીવન ગણે છે એમ કહી શકાય. આંતર દમિર-મય જીવન ન જીવાય તો કૈદિક-સેમ જ પારલોકિક એવ કેમ પ્રાપ્ત થાય? ત્રિગુણમિત્રાં ગાંધર્વો પ્રયજે પ્રવાહમાં અદિતદિ ગોધાં ખાતો જીવન-કેવાલો ઉપા-સનાતું અપરંપર લે તો, જરૂર એને નિશ્ચિત દિગ્માત્ર દાય લાગે. શ્રીમંજુ ભગવાન ગીતાજીમાં રચેલું છે

પોતાના અનન્ય ઉપાસકોને આપાં રપટ વચન આપે છે. તેઓનું એક વચન છે કે:-

તેજામહં સમુદ્ધતં મૃત્યુસંસારસાગરાત્ ।

મવામિ ન ચિરાપાર્થ મત્યાવેશિતચંતતામ્ ॥

અર્થાત્ વિશ્વરૂપ પરમેશ્વર એવા મારામાં જ જેણે પોતાનું ચિત્ત એકાગ્ર કર્યું છે અને જે પરમેશ્વરની ઉપાસનામાં જ પરાયણ રહે છે એવા ભકતોને હું મૃત્યુ-મુક્ત સંસારસાગરમાંથી તરત જ ઉદ્ધાર કરું છું.

પરમાત્માની નિત્ય સાન્નિધ્યમાં રહેતું એવું નામ ઉપાસના. પ્રભુ સર્વદેહ હોવાથી આપણાં મુશાગુભ-કર્મો તે જીએ છે, માટે જગતના બવહારમાં બધું સાધ્ય રહી કાર્યો કરવાનાં છે. આથી સતત નજરે ઉપાસ-નાના જગ વિના ન સંભવે એ માટે પ્રથમ વિશ્વાસની જરૂર છે. જીવનના સામાન્ય વ્યાવહારિક પ્રસંગોમાં પણ એકબીજા વચ્ચે વિશ્વાસ હોવો જરૂરી છે, તો પરમાત્મવિશ્વક બવહારમાં વિશ્વાસ વિના કેમ ચાલે? પરમાત્મામાં અગ્ર વિશ્વાસ હોવો એ ઉપાસકનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. ઉપાસનાના માર્ગમાં નિશ્ચિત રમણ આગળ વધવાની ઈચ્છા રાખનારે પરમાત્મામાં વિશ્વાસ રાખેવો જ પડે. પરમાત્મા વ્યાપ્ત છે, તે સાચો મુદ્દ છે અને તે ભકતોને આધીન છે. સુદૃઢ સર્વમૂલનાં કાવ્યાનાં શાન્તિમુદ્ધરણિ । પરમાત્મા સપગામિ મુદ્ધ છે એમ માનનાર શાન્તિ મેળવી શકે છે. ધર્મી વખત આવા અગ્ર વિશ્વાસના અભાવે ઉપાસક પોતાનો માર્ગ ભૂલે છે. પરમાત્માના જગ પર વિશ્વાસ મનુષ્યને વિશ્વાસદિ અને પાપોથી દૂર રહેવામાં પણ સહાયક થાય છે. ઈશ્વર ઉપર સ્પર્ધા થાર મુશ્કાલી મનને ધર્મો ભાગે દૂર થઈ જાય છે. આશાનત જીવનમાં બધું અચાતો

મનુષ્ય ભગવાનનું અનન્ય શરણ લે તો તેની સઘળી અવગરો દૂર થઈ જાય. મન્વિષ્ણુઃ સર્વદુર્ગાળિ મત્પ્રસાદાત્તરિધ્યસિ । પરમાત્માની કૃપા મેળવનારને શું ન મળે ? ભગવાનના રક્ષણ હેઠળ તે નિર્ભયતાથી વ્યવહાર કરી શકે છે. વિશ્વાસપૂર્વક તે ઉપાસક બને છે કે, જગતમાં એક જ પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની અવિચિત્તન સત્તા પ્રવર્તે છે અને એ દેવી સત્તા હેઠળ તે નિશ્ચિન્ત છે. એક નિર્દોષ બાળક પોતાની માતાની સુખદ શીળા ગોદમાં જે સાન્નિદ્ય અનુભવે છે એવી જ સુખદ શીળા હૈં પરમાત્માની ચિત્તિશક્તિના અખંડ સામ્રાજ્યમાં ઉપાસક અનુભવે છે. જગતના સંતાપો, ક્લેશ, દુઃખ, દર્દો અને આધિ, વ્યાધિ તથા ઉપાધિએને અનન્ય ઉપાસના રૂપી અગ્નિ અભીષેક કરી નાખે છે.

અનન્ય ઉપાસનાનો માર્ગ ધારીએ છીએ તેટલો સરળ નથી. પરમાત્મા પાસે દીન બનવું અને જગતના વ્યવહારોમાં ઉદ્દતા રાખવી એ બન્ને સાથે ન બની શકે. દેવતાઓને પોતાના સામર્થ્યથી દર્શાવનાર વ્યાસુર બ્યારે દીન બની પરમાત્માને શરણે જાય છે, ત્યારે તેણે કરેલી પ્રાર્થના યાદ રાખવા જેવી છે, તે પ્રાર્થના કરે છે, કે—

બહ્વે હેરે ! સ્વ પદૈકમ્લદાસાનુદાસો મવત્તારિમ મૂયઃ ।
મનઃ સ્મરેતાપ્રપતેર્ગુણંસ્તે મૂળીત વાત્કર્યે કરેતુ કાયઃ ॥

ન નાકુટ્કંત ન ચ પાસ્મેઠ્યં ન સાર્વભીમં ન રસાધિપત્યમ્ ।
ન યાગસિદ્ધીરપુનર્મર્મં વા સમજ્ઞસં । ત્વા વિરહ્યય કસિ ॥

બ્રજાતપક્ષા દ્વય માતરં સંગાઃ સ્તન્યં યથા વસતરાઃ કુવાતાઃ ।
પ્રિયં પ્રિયેવ વ્યુષિતં વિવળ્લા, મનોરવિન્દાલ ॥

દિદક્ષતે સ્વામ્ ॥

મમોત્તમશ્લોકબનેતુ સદ્યં સંસારચક્રે ઝમતઃ સ્વકર્મભિઃ ।
સ્વનાયયાત્માત્મામજદારગેહેષ્વાત્કચિત્તસ્ય ન નાય

મૂચાત્ ॥ શી ભાગવત ૬-૧૧; ૨૨-૨૭)

હે પ્રભો મારા પર એવી કૃપા કરે કે આપના ચરણકમળમાં જ આશરો લેનારા સેવકોની સેવા કું આવતે જાને પણ કરું. મારું મન આપના મંગળમય શબ્દોનું સ્મરણ કરતું રહે, હલ્કા તેવું જ મન કરતી રહે અને

સરીર આપની સેવામાં જ તત્પર રહે. હે સર્વસૌભાગ્ય નિધિ ! આપના સિવાય મને સ્વર્ગ, ધક્ષલોક, ભૂમંડળ સામ્રાજ્ય, રસાતળનું એકાગ્ર રાજ્ય, યોગની સિદ્ધિઓ, અરે ! મોક્ષની પણ ઇચ્છા નથી. જેમ પાંચ વિનાના પક્ષીનાં જન્યજિયા પોતાની માતાની રાહ ભ્રમે છે, જેમ જન્યુ વાહરડું પોતાની માતું દૃષ્ટ પીવાને આતુર છે, અને જેમ વિયોગિની પત્ની પોતાના પ્રવાસી પતિને મળવા માટે તત્પર રહે, તેમ મારું મન તમારી ઝંખી કરવા ઇચ્છે છે. પ્રભો ! મને મુક્તિની ઇચ્છા નથી. પ્રારબ્ધવશાત્ મને સંસાર-ચક્રમાં બંદકતું પડે તો પણ સર્વદા પવિત્ર ક્રાંતિવાળા પરમેશ્વરના ભક્તોમાં મારી પ્રીતિ રહે, પરંતુ આપની વિશ્વમેહિની મર્યાદા બળે મેહિત થયેલા પુત્ર, કલત્ર, ઘર વગેરેમાં આસક્ત યજ્ઞેષ પુરોષો સાથે મારે કંઈ પણ, કાંઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ ન રહે.

જીવનના વ્યવહારોમાં અભ્યાસ કરશું તો જન્યુની કે મનુષ્યોનાં ધણાં કર્મો અનન્ય ઉપાસનાને બાધક હોય છે. પરમાત્માના અનન્ય ઉપાસકથી નિષિદ્ધ કર્મોનું અચારણુ ન થઈ શકે. નિષિદ્ધ કર્મોના ત્યાગ ન થાય તો મનમાં અનન્ય શરણભાવ કેળવી ન શકાય. અન્ય વિષયો પાછળ બંદકનારના મનમાં અનન્ય પરમાત્માભાવ કેમ વિકાસ પામે ? સર્વ ધર્મેણિ ત્યાગ કરવો એટલે નિષિદ્ધ કર્મોના પરિત્યાગ કરવો. એ નિષિદ્ધ કર્મો મન, વાણી અને સરીર સંબંધી છે. પારકું ધન પોતાનું કરવાની મનને ઇચ્છા થાય છે. તે મેળવવા માટે બીજાનું અકલ્યાણ ઇચ્છે છે, તેમજ જુદા મતભાતરોમાં આમલક રાખે છે. આ તથા મનવિષયક નિષિદ્ધ કર્મો છે. વાણીથી પણ ધણી ગેરસમજણ જાણી કરવામાં આવે છે. વાતવાતમાં મનુષ્ય કોઈ ભાષા વાપરે છે, તોછાટથી બોલે છે, સામા પક્ષને ગાળો આપે છે; વ્યવહારમાં તરત બોલું બોલી નાખે છે, આડીચૂલી કરવાનું પણ તે જાહેર નથી. કાંઈ પણ હાજેવળગે નહિ તેવી જગતના અસંબંધ પ્રસાપો પણ તે કરે છે. મિથ્યા ગપ-સપમાં વખત કાટે છે. આ સઘળાં વાણી વિષયક નિષિદ્ધ કર્મો છે. દુષ્ટ મનુષ્યોનો આવો જીવનવ્યવહાર માત્ર મન અને વાણી પૂરતો જ નથી. સમાજમાં તેઓ ચોરી કરે છે, માણસોનાં ખૂનો કરે છે, સમાજમાં હિંસાત્મક પ્રવૃત્તિઓ આગળ ધપાવે છે અને પરસ્પરી-સેવન પણ કરી છુટે છે. આ સઘળાં

આધારે ટકી રહેલ જ્ઞાનનીય સંસ્કૃતિને જરૂર નુકસાન પહોંચે. ઉપાસનાનાં ફળો આપવાની જોડે ઇચ્છા છે તેણે આવાં નાનકડાં મતભેદો ભૂલી જવા જોઈએ.

આપણે જોઈએ કે, આનંદ ઉપાસનાનું સ્વરૂપ શરણાગતિ છે. ત્રીજી પ્રકારની શરણાગતિ જરા ઉચ્ચ ભૂમિકામાં પ્રવેશવા માટે છે. 'મારા એ મનુ છે' એવી ભાવના સતત મનનું રાખનાં રાખતાં અને **સ વચ ભદમ્**—હું એ જ પ્રભુ—એવા યોગાત્મકાવ બનતા થયે એ જ્ઞાનદર્શિ છે. એવી જ્ઞાનદર્શિ કેળવવા માટે સતત અભ્યાસની જરૂર છે. અભ્યાસ સાથે સાંસદિક વસ્તુઓમાંથી રાગને દૂર કરવાનો છે. અને એ રાગ દૂર થાય તો ચિત્ત શુદ્ધ બને અને ચિત્ત પ્રગ્ભન થઈ પરમાત્મદર્શન સુલભ બને. શરણાગતિના આ મનુ પ્રકારો અધિકારબેદે કલા છે. આપણે આપણે

અધિકાર વધારતા જવાનું છે. આગળ વધવું છે. નારી માંથી નારાયણ બનવું છે અને પરમ પદને પામવું છે. એ વાત યોગદક્ષ છે. ભગવદ્-દર્શિને હવનમાં વિચરવું છે એ પણ યોગદક્ષ છે. ભગવત્-ચિંતન આગ્રહાય બહુ યોગ્ય જોવામાં આવે છે. હવનમાં પરમાત્માની ઉપાસનાને ભૂતવાની નથી. ચિત્તશુદ્ધિનો એ સરસ ઉપાય છે. એકાન્તમાં થોડો વખત પણ ભગવાન પાસે ભેટવાની ટેવ પાડવી. થોડો વખત પરમાત્મવિચાર નિયત કરવાની ટેવ પાડવી અને બને તે ભગવાન સાથે વાતો કરવાની પણ ટેવ પાડવી. ભગવાનને શરણે ગયા વિના છૂટકો નથી. શ્રીકૃષ્ણ સાચું શરણ છે. એને શરણે જવું એ જ ખરી ઉપાસના છે અને ઉપાસ તથા ઉપાસક એક જ છે. એવી ભાવનાનો વિકાસ એ જ અનન્ય ઉપાસનાની પરમ સિદ્ધિ છે.

શીલ-નિરૂપણ—ઈન્દ્ર અને પ્રહલાદની કથા

યુધિષ્ઠિરે પૂચ્છ્યું—નરસિંહ! મનુષ્યો આ સંસારમાં ધર્મ પાળવા માટે શીકૃતી જ આવશ્યકતા સમજે છે. અને મનુષ્યોના શીકૃતી જ પ્રકાર આ છે. (શીલ એટલે ઉત્તમ ગુણો અથવા સ્વભાવ) માટે શીકૃતી શીકૃષ્ય છે તે જોઈ સંભળવાનો અધિકારી હોઈ તો આપ મને તે બતાવવાની કૃપા કરે. અને તે શીલ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે તે પણ બતાવો.

શીલે કહ્યું—રાજન! ઈન્દ્રપ્રસ્થમાં વ્યારે તમારા રાજસ્ય યત થયો હતો તે વખતે તમારી અદગ્ધ સમૃદ્ધિ અને ઉત્તમ સલાહવન જોઈને દુર્યોધનને બહુ સન્તાપ થયો. ઈન્દ્રપ્રસ્થથી પાછા ફર્યા પછી તેણે પોતાના પિતાને તે બધી વાત કહી સંભળાવી. ત્યારે પુત્રરાષ્ટ્રે તેને કહ્યું: 'જેટા! તું યુધિષ્ઠિરાને જેની અથવા તેમના કરનાં પણ અધિક રાજમલકશી મેળવવા ચાહતો હોય તો... શીલગોળા, જન. શીલથી ત્રણ લોક છતી રાકાં છે. શીલવાનોને, માટે આ સંસારમાં કોઈ પણ વસ્તુ દુર્લભ નથી. સાધ્યતાએ એક જ રાતમાં જાગ્રે જોયે ત્રણ રાતોમાં અને નાભાએ સાત રાતોમાં. જ આ પૃથ્વીનું રાજ્ય પ્રાપ્ત કરી લેવું, એ બધા રાજ્યો શીલવાન તથા દયાળુ હતા. આથી તેમના ગુણોથી આર્કર્ષિત થઈને આ પૃથ્વીની રૂબ પોતાની, મેળે, જ તેમને આવીને બની ગઈ હતી.

દુર્યોધને પૂચ્છ્યું—ભારત! જે શીલ વડે તે રાજ્યોએ રહેજામાં આ જુદાં કરવું, રાજ્ય પ્રાપ્ત કરી લીધું હતું તે શીલ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે?

પુત્રરાષ્ટ્રે કહ્યું—આ વિષયમાં પહેલાંના વખતની બનેલી એક વાત છે. શીલ પ્રાપ્તની વાત, નીકળતી નારદજીએ આ પ્રશ્નને કહી સંભળાવ્યો હતો પહેલાં દેવોના રાગ. મહાકવિ પોતાના કૃતિમાં પ્રગ, વડે ઈન્દ્રજન રાજ્ય લઈ લીધું હતું અને ત્રણ લોકોને પોતાને જય કરી લીધા હતા. આ વખતે ઈન્દ્રે, બૃહસ્પતિની પાસે જઈને તેમને પોતાનું અર્થસ્થ પાછું મંગાવેલો ઉપાય પૂચ્છ્યો, બૃહસ્પતિએ આ પ્રાપ્તવું, બંધાવર જાનં થવા માટે ઈન્દ્રને શુકરાચાર્યની પાસે યોગદક્ષતા ઈન્દ્રે પ્રગ્ભનનાથી શુકરાચાર્યની પાસે જઈને પોતાને 'અશ્રવ' પાછું મંગાવ્યો, ઉપાય પૂચ્છ્યો, શુકરાચાર્યે બોલ્યા—આ વિષયનું અરાધર, માન, મહાત્મા પ્રકાશને છે. આ સાંભળી ઈન્દ્રે જુલું રાજ્ય થયો અને પ્રાપ્તવું રૂપ ધારણ કરીને પ્રકાશની પાસે ગયો. ત્યાં જઈને તેણે કહ્યું, રાજન! હું કશાણુ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય નથી જાણું. આહ! તે બતાવવાની કૃપા કરે. પ્રકાશે કહ્યું, વિચર! હું તને લોકનું રાજ્ય સંભળવામાં રાગએલો છું, તેથી આપને ઉપદેશ આપીને મારી

માસે વખત નથી. બ્રાહ્મણે કહ્યું: 'મહારાજ ! ત્યારે આપને વખત મળે ત્યારે હું' આપની પાસેથી ઉત્તમ આચરણનો ઉપદેશ લેવા ચાહું છું.'

બ્રાહ્મણની સાચી નિષ્ઠા જોઈને પ્રહ્લાદ જાણ્યું પ્રસન્ન થયા-અને યોગ્ય સમય આવતાં તેમણે તેને તે જ્ઞાનનું તત્ત્વ સમજાવ્યું. બ્રાહ્મણે પણ તેમના પ્રત્યે પોતાની ઉત્તમ શુભાશિષ્ય વ્યક્ત કરી તેણે પ્રહ્લાદની ઈચ્છાને અનુસરીને યોગ્ય રીતે તેમની સેવા કરી. પછી સમય મળતાં બ્રાહ્મણે પ્રહ્લાદને ઓગ્ર વાદ તે પ્રશ્ન કર્યો કે 'આપને આ ત્રણ લોકોનું ઉત્તમ રાત્ન કેવી રીતે મળ્યું' તેનું કારણ મને જાણો.'

પ્રહ્લાદે કહ્યું—વિપ્રવર ! હું કદી રાગપણનું અભિમાન રાખી બ્રાહ્મણની નિન્દા નથી કરતો; પરન્તુ ત્યારે મને તેઓ શુક્રાચાર્યની નીતિનો ઉપદેશ કરે છે, તે વખતે સ્થિરતાથી તેમની વાતો સાંભળું છું અને તેમની આજ્ઞાને મરતકે ચડાવું છું. શક્તિ પ્રમાણે શુક્રાચાર્યજીની નીતિના માર્ગ પર ચાહું છું; બ્રાહ્મણની સેવા કરું છું, ક્રોધનાં હોય જોતો નથી, ધર્મમાં આસ્થા રાખું છું; ક્રોધને છતી મનને કાશુમાં રાખી હિન્દીયોને પણ વશ કરવાનો સદા પ્રયત્ન કરતો રહું છું. મારો આગ્રહ, સ્વભાવ જોઈને જ પિદાન બ્રાહ્મણો સાદાસારા ઉપદેશ આપ્યા કરે છે. અને હું, તેમનાં વચનાનુસાર પાલન કરી રહું છું. તેથી નહીંના રાગ ચન્દ્રમાની પેદે હું પણ મારી પ્રજાને પ્રસન્ન કરતો તેના ઉપર રાત્ન કરું છું; શુક્રાચાર્યજીની નીતિશાસ્ત્ર તો આ પૃથ્વી ઉપર અમૃત સમાન છે. તે એક ઉત્તમ ત્રેષ જ છે અને તે જ શ્રેય-પ્રાપ્તિનો સર્વોત્તમ ઉપાય છે.

પ્રહ્લાદ, પાસેથી આ પ્રમાણે ઉપદેશ મળ્યા પછી પણ તે બ્રાહ્મણ તેમની સેવામાં લાગ્યો જ રહ્યો ત્યારે તેમણે કહ્યું: 'વિપ્રવર ! તમે મારી શુરની પેઠે સેવા કરી છે તમારાં આ વર્તાયથી પ્રસન્ન થઈને હું તમને વરદાન આપવા માગું છું. તમારી જે ઈચ્છા હોય તે માગી લો; હું તેને જરૂર પૂરી કરીશ.'

બ્રાહ્મણે કહ્યું—મહારાજ ! મને આપ-પ્રસન્ન થયા હો. અને મારું પ્રિય કરવા ચાહતા હો તો 'આપને સ્વસ્થાવ મને પ્રાપ્ત થાય' એ જ વર મને આપો. આપના જેવું શીત (સ્વસ્થાવ) પ્રાપ્ત કરવાની મને ઈચ્છા છે.

બ્રાહ્મણે આ પ્રમાણે વરદાન માગતાં પ્રહ્લાદને જાણ આશ્ચર્ય થયું. તેમને લાગ્યું કે આ કાઈ સાધારણ માણસ નહિ હોય. તો પણ તેમણે 'તથાસ્તુ' કહીને તેને વરદાન આપી દીધું. વરદાન મેળવીને બ્રાહ્મણવેપારી છંદ્ર તો આશ્ચર્ય ગયા પરન્તુ પ્રહ્લાદના મનમાં બહુ ચિન્તા યઈ. 'શું કરવું ?' તેનો તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા પણ કશો નિશ્ચય કરી શક્યા નહિ. એટલામાં તેમના શરીરમાંથી પરમ કાન્તિમાન આગ્નિવાણું તે જ પ્રકટ થયું. તેને જોઈને પ્રહ્લાદે પૂછ્યું—'આપ કાણ છો ?' ઉત્તર મળ્યો—'હું શીત છું. તમે મારો ત્યાગ કર્યો તેથી હું જઈ રહ્યું છું. હવે જે બ્રાહ્મણ તમારા સિધ્ધ થઈને એકાગ્ર ચિત્તથી આપની સેવામાં અહીં રહેતો હતો તેના શરીરમાં હું નિવાસ કરીશ.' આ પ્રમાણે કહીને તે તેજ ત્યાંથી અદસ્ય યઈ ગયું અને તેણે છંદ્રના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો.

શીત અદસ્ય થતાં જ એવી જાનવું બીજી તેજ તેમના શરીરમાંથી પ્રકટ થયું. પ્રહ્લાદે તેને પૂછ્યું: 'આપ કાણ છો ?' તેણે કહ્યું: 'પ્રહ્લાદ ! તમે મને ધર્મ મળ્યો. હું પણ તે શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણની પાસે જ જઈ રહ્યો છું. કારણકે ત્યાં શીત (ઉત્તમ સ્વસ્થાવ) હોય ત્યાં જ હું રહું છું.' આમ કહીને જેવું તે તેજ વિદાય થયું કે બીજી તેનેમય સ્વરૂપ પ્રકટ થયું. તેને પણ તેમણે તે જ પ્રશ્ન પૂછ્યો—તેણે ઉત્તમ આપ્યો: 'અસુરેન્દ્ર ! હું સત્ય છું અને ધર્મની પાછળ જાઉં છું.' સત્યતા ગયા પછી બીજો એક મહાબળવાન પુરુષ પ્રકટ થયો. પ્રહ્લાદે તેને પૂછ્યો—તેણે કહ્યું: 'પ્રહ્લાદ ! મને સદાચાર સમજો. ત્યાં સત્ય હોય ત્યાં જ હું પણ રહું છું.' તેના ચાલ્યા બાદ પછી તેમના શરીરમાંથી મોટી ગર્જના કરતો એક તેજસ્વી પુરુષ પ્રકટ થયો. પ્રહ્લાદે તેણે પરિચય પૂછ્યો—તે બોલ્યો: 'હું બળ છું, અને ત્યાં સદાચાર ગયા છે ત્યાં જ હું પણ જઈ રહ્યો છું.' આ પ્રમાણે કહીને તે ચાલ્યો ગયો.

ત્યારપછી પ્રહ્લાદના શરીરમાંથી એક પ્રમામય સ્વરૂપ વની જેવી પ્રકટ થઈ. તેને પૂછ્યો—તેણે જવાબ્યું કે 'હું લક્ષ્મી છું. તમે મને ત્વજ દીધી છે તેથી હું અહીંથી ચાલી જાઉં છું. કારણ કે ત્યાં બળ હોય ત્યાં જ હું પણ રહું છું.' પ્રહ્લાદે ફરી પ્રશ્ન કર્યો—'દુર્ગા ! તમે ક્યાં જાઓ છો ?' તે-એક બ્રાહ્મણ કાણ હતો ? હું આનું સ્મરણ જાણુવા ચાહું છું. બહુની બેચી;

જેને તમે ઉપદેશ આપ્યો છે તે બ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણના રૂપમાં સાક્ષાત્ ઇન્દ્ર હતા. ત્રણે લોકમાં તમારું જે ઐશ્વર્ય ફલાએહું હતું તે તેમણે હરી લીધું. હે ધર્મજી ! તમે શીલ વડે જ ત્રણે લોકો ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. આ જાણીને ઇન્દ્ર તમારું શીલ લઇ ગયા છે. ધર્મ, સત્ય, સદાચાર, બળ અને હું (લક્ષ્મી) આ બધાં શીલના જ આધારથી રહે છે. શીલ જ સર્વનું મૂળ છે.

આ પ્રમાણે કહીને લક્ષ્મી તથા શીલ વગેરે બધા ગુણો ઇન્દ્રની પાસે ચાલ્યા ગયા. આ વાત સાંભળીને દુર્ગાધને ફરી પોતાના પિતાને પૂચ્છ્યું—“કુન્તનનંદ ! હું શીલનું તત્ત્વ જાણવા ચાહું છું. આપ મને તે સમજાવો અને જે રીતે તે પ્રાપ્ત થઇ શકે તેનો ઉપાય પણ બતાવો.”

ધૃતરાષ્ટ્રે કહ્યું—એટા ! શીલનું સ્વરૂપ અને તેને પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય—આ બંને બાબતો મહાત્મા પ્રહ્લદે પહેલાં જ બતાવી છે. હવે હું સંક્ષેપમાં શીલની પ્રાપ્તિને

ઉપાય બતાવું છું. તે બાબત દષ્ટને સાંભળો—મન, વાણી અને ચરીત્રથી કોઇ પણ પ્રાણીનો દ્રોહ ન કરવો, સર્વ પર દયા કરવી, પોતાની શક્તિ અનુસાર દાન આપવું—આ જ ઉત્તમ શીલ છે. આની જ સર્વ લોકો પ્રસન્ન કરે છે. પોતાના જે કોઈ કાર્ય અથવા પ્રવૃત્તિથી બીજાને એનું હિત ન થતું હોય તથા જેને કરવા જતાં જ સંકોચ લાગતો હોય—અતઃશત્રુતાના પાડતો હોય, તેનું કાર્ય કદી પણ ન કરવું જોઈએ. જે કામ કરવાથી માનવસમાજનું હિત થાય, લોકો જેની પ્રસન્ન કરે તેનું જ કાર્ય યોગ્ય રીતે કરવું જોઈએ. દ્રુકમાં શીલનું સ્વરૂપ આ જ છે. એટા ! આ તત્ત્વને બરાબર રીતે સમજી લે અને જો સુધિષ્ટિ કરતાં પણ વધારે સમ્પત્તિ પ્રાપ્ત કરવા ચાહતો હોય તો પૂરે શીલવાન બન.

લીજમ કહે છે—કુન્તનનંદન ! રાજા ધૃતરાષ્ટ્રે પોતાના પુત્રને આ ઉપદેશ આપ્યો હતો. તમે પણ આ પ્રમાણે આચરણ કરો. તેથી તમને પણ તેનું ફળ પ્રાપ્ત થશે.

પ્રાર્થનાની શક્તિ

લેખક:—શ્રી. કે. રાઘવાચાર્ય

બધાં શાસ્ત્રોએ પ્રાર્થના પર ભાર મૂક્યો છે. એના દ્વારા ઈશ્વરનો અનુગ્રહ થાય છે અને માણસનો પલટો થાય છે. દેવ અને મુદ્દથી રંજાગયેલી આ દુનિયામાં ઈશ્વરનો અનુગ્રહ ભીતરે ખરો ? હા, જરૂર; પણ એ માટે શુદ્ધ અને દૃઢ સાધના હોવી જોઈએ. ઈશ્વર ચાંતિ અને સત્યરૂપ છે. તેથી આ એ સંપત્તિઓની પ્રાપ્તિથી ઈશ્વરપ્રાપ્તિની સાધના પૂર્ણ થાય છે. ઈશ્વરપ્રાપ્તિનો આદેશ ખુદ ઈશ્વર તરફથી મળવો જોઈએ. અને એ જ દરેક સાધન માટે સાચી નિયામી છે. ઈશ્વર સાથે એકતા સાધવા ઈચ્છનાર સાધકે દરેક જીવ સાથે એકતા સાધવી જોઈએ. માત્ર એ પ્રાર્થનાદ્વારા થઈ શકે. સાધકને અસત્યવાદી સત્યમાં, અધિકારમાંથી તેજમાં, મૃત્યુમાંથી અમરત્વમાં, લઈ જવાનું પ્રાર્થનાનું કાર્ય છે. અંગ્રેજ કવિ લોંગફોર્ડે કહ્યું છે કે “માનવી અલ્પ શુદ્ધિથી ઈશ્વરનાં કાર્યો મારો નહિ. પણ તેના અનુમદ સાથે ઈશ્વર પર શ્રદ્ધા રાખો.”

આ દુનિયા પર એવી એક પણ પ્રજા કે કોમ હસતી પરાવતી નથી કે જે એક જા બીજા સ્વરૂપમાં

જાતના દિવ્ય પિતાને પ્રાર્થના અર્પતી ન હોય; બલે એને તેઓ લોહ, જેવ, વડોવા, શિવ, અલ્લાહ, નારા-યણ, વિષ્ણુ, શ્રીકૃષ્ણ કે દેવ, એનાં અલગઅલગ નામ આપતી હોય. પ્રાર્થના એ પ્રભુમય જીવનનો પ્રથમ સ્વાસ છે. અધકતા આત્માનો એ હૃદયનો ધખકારો છે, અને કલેસ આપનારા વિચારોથી મુક્ત થયેલ શાંત ચિત્ત એ તેનું ફળ છે. દુઃખીવા અને મુંઝામેલાનો એ સૌથી મોટો વિચારો છે.

ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરવાની અને તેની સાથે તાદાત્મ્ય સાધવાની તથા વિવેક કરવાની ખાસ શક્તિને લીધે જ માણસ સર્જનદારનાં બીજાં બધાં સર્જનથી જુદો તરી આવે છે. પ્રાર્થના જુદાં જુદાં ખેતરોથી કરી શકાય અને જ્યારે હૃદયથી અને પૂરી શ્રદ્ધાથી પ્રાર્થના કરવામાં આવતી હોય તો તે એને તે રૂપે થઈ હોય તો પણ અવસ્થ ફળ આપે છે. પ્રાર્થના કર્યા પછી દરેક માણસને પોતે પહેલાં કરતાં વધુ ઉન્નત અને શુદ્ધ થયો હોવાનો અનુભવ થાય છે. માણસને એની પ્રગતિ દરમ્યાન અનેક જુદી જુદી બૃદ્ધિમાંથી પસાર થવું પડે છે. દરેક

બમિઝામાં તે વધુ ને વધુ ઉન્નતિ સાધતો જાય છે. અને પૂર્ણતાની દિશામાં વધુ ને વધુ દિવ્યતા વિકસાવતો આગળ વધતો જાય છે.

વેદના સમયથી સમઢમાં પ્રાર્થના કરવાનું અને સામાન્ય ધ્યેય અને હેતુથી ભેગા મળીને એક સાથે ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે. સાધકની સમક્ષ મોટામોટા પ્રયોજનો આવી પડે કે તેને માથે મોટી આફતો તૂટી પડી ત્યારે એને પર્વત સમાન અચળ રહેવાનું બળ એ પ્રાર્થના આપે છે. જે ક્ષમા અને શાંતિથી ઈશુ ખ્રિસ્ત વધસ્થાને ચડ્યા હતા તે એને મોટામાં મોટો દાખલો છે. હકત એ ઈશ્વરનું એકેનું જ સારથુ લે તો ઈશ્વર સંકેતમાં તેનું આકર્ષકારક રીતે રક્ષણ પશુ કરે છે. મહાભારતમાં દ્રૌપદીની કથા છે કે તેમના ચીર ખેંચાતાં હતાં ત્યારે તેમણે કેવળ ઈશ્વર પર જ શ્રદ્ધા રાખી અને શીઘ્રે ચીર પૂર્યો રાખ્યો. તેથી દુઃખાસન તેમના ચીર ખેંચે જ ગયો, છતાં દ્રૌપદીની લાજ લેવામાં ફાગ્યો નહીં. રાજ દિરવ્યકસ્યપના પુત્ર પ્રહાદનો પશુ અમર દાખલો છે. ઈશ્વરમાં તેની અખંડ શ્રદ્ધા હતી, તેથી તેના પર ખૂબ ત્રાસ ગુબ્બરવામાં આવ્યા છતાં પણ તે અડગ રહ્યો હતો. એને સાપથી ભરેલા ખાડામાં નાખ્યો, કે જીડા પાણીમાં ડૂબાડ્યો, કે પર્વતના શિખર પરથી ફેંક્યો પણ તે જરાયે ડગ્યો નહોતો. આ બધું ખરેખર પ્રાર્થનાનું બળ છે.

પોતાની સાચી પ્રાર્થનાથી અમતકાર કરી ખતાવ્યા હોય તેના અનેક સતો આપણા દેશમાં યદ્ય ગયા છે. આપણા યુગમાં જ મહાત્મા ગાંધીજીએ પ્રાર્થનાની શક્તિનું પ્રત્યક્ષ દર્શન પૂરતા પ્રમાણમાં કરાવ્યું છે.

અંગત ભોખમો સામે તે નીડરતાથી જીત્યા રહ્યા એટલું જ નહીં પણ થોડા દિવસ પહેલાં જ્યાં ખૂન અને દેહ ફેલાયાં હતાં ત્યાં શાંતિ અને મૈત્રી પણ સ્થાપી. શું ઈશ્વર ઈશ્વરે ગાંધીજીની પ્રાર્થના સાંભળીને હિંદુમાંતને પરાધીનતામાંથી મુક્ત કર્યો નહીં? પ્રાર્થનાની શક્તિ અનંત, અવર્ણનીય, અદિતીય છે અને કેવળ અનુભવગમ્ય જ છે, તે જાસનું સંગીત છે. પ્રાર્થનાનું બળ જ માનવ-મતને બચાવશે, દેશને સુદ અને તેની પાછળ આવતાં ભયંકર પરિણામોથી ઉગારશે. તેનાથી જ સર્વત્ર માણસોના હૃદયમાં પરિવર્તન થશે, એકબીજી પ્રગમ્બો ભવ, વહેમ કે દેષ સિવાય નિકટ આવશે અને તેમને સમજશે કે આપણે બધાં એક પ્રભુના જ બાળ છીએ, લાલે આપણાં ભત, રંગ, ધર્મ, કે દેશ વગેરે, બિન્ન હોય. કોઈ પ્રગ્મ બીજીની ચડિયાતી નથી કે ઈશ્વરની વધુ નિકટ નથી; દુનિયાના બધા લોકો તત્તતઃ એક જ છે. બધાએ એકબીજા પ્રત્યે પ્રેમ અને સદ્ભાવ રાવખાં ભેદબે; સાથે કામ કરવું ભેદબે, સાથે રહેવું ભેદબે અને સાથે મળીને સૌનું ભડું સાધવું ભેદબે. પ્રાર્થના અને તેના બળથી જ દુનિયાનાં અનિષ્ટો, અને પરસ્પર વિરોધી કોણકોનો ઉકેલ આવશે અને એના સિવાયની માણસની બીજી કોઈ શક્તિ, સુદ કે શોષ દુનિયાને નહીં બચાવી શકે. આણુશક્તિના રહસ્યના જ્ઞાનથી દુનિયાના પ્રમોનો ઉકેલ આવવાનો નથી, પરંતુ પ્રાર્થનાનું સૌથી મહાન બળ જ માનવનું સાર્વત્રિક બળુત્વ સ્થાપશે, માનવ સમાજમાં સંપ આણુશે અને પૃથ્વી પર પ્રભુનું રાજ્ય સ્થાપશે અને ધરતી પર સ્વર્ગ ઊતરશે. ત્યારે જ માનવનું કાર્ય પાર પડશે અને તેના હૃદયનો ઉદ્દેશ પરિપૂર્ણ થશે. (દરિનનબધુમાંથી)

એક જ દવા-મૃત્યુદાંતા અને જીવનદાતા

લેખક :
શ્રી. મૂળશાંકર ભટ્ટ

એક ઠંડિયારો હતો તે દૂરના એક જંગ-લમાંથી ચંદનવૃક્ષનાં લાકડાંનો ભારો કાપીને શહેરમાં વેચવા આવતો. પશુ ચંદનનાં લાકડાં ઠોણ વેચાતાં લે ? આખો દિવસ તે બટકતો તો પણ તેને કોઈ ઘરાક મળતું નહીં એટલે તે નિરાશ થઈને પાછો ઘેર જતો. એક દિવસ તેણે એક નગરજનને પછડ્યું; 'જાણ, મારી પાસે આ

ચંદનનાં લાકડાંનો ભારો છે તે કોઈ ખરીદતું નથી. તેના કોઈ ઘરાક મળશે ?'

‘સાહ ! ચંદનનું લાકડું તે કોણ શેજ વાપરે ? એ તો કોઈ રાજા જેવો મહાપુરુષ મરે તો તેની ચિતા મોટે ઉપયોગમાં આવે, જાડી કોઈ ખરીદે નહીં.’

કઠિયારને થયું કે લાવને આ ભારે લઇને રાજમહેલની બહારના ચોકમાં બેસું. રાજનું મૃત્યુ થાય તો તરત જ મારે ભારે લેવાય જશે.

કઠિયારે હવે રોજ સવારમાં રાજમહેલની બહારના ચોકમાં ભારે લઇને બેસે. રાજ રોજ સવારમાં ઉઠીને અરૂણામાંથી નજર કરે તો આ કઠિયારને ચંદનનાં લાકડાંના બારા સાથે બેઠેલો જુએ. કઠિયારને રાજને જોતાં જ મનમાં થાય કે હવે ક્યારે આ રાજનું મૃત્યુ થાય ને મારો ભારે ખરો.

બીજી બાજુથી રાજને પણ કુતુહલ થયું કે આ કઠિયારે હમણાં કેમ રોજ સવારથી સાંજ સુધી અહિં બેસી રહે છે. તેણે એક નોકરને ખાનગી રીતે તપાસ કરવા નોકરને નોકરે સહજભાવે કઠિયારને અહીં બેસવાનું કારણ પૂછ્યું ને. કઠિયારે સહજભાવે તેનો જવાબ આપ્યો. નોકરે આ જવાબ રાજને ખત્રી કરાવ્યો.

રાજને મનમાં થયું, બિચારો કઠિયારે કેવી આતુરતાથી બોળે બાવે મારા મૃત્યુની રાહ જોઈ રહ્યો છે ! રાજના મનમાં આ વાત નિરંતર યોજાવા લાગી ને બ્યારે અરૂણા બહાર નજર કરીને આ કઠિયારને જુએ ત્યારે એ જ વાત-ચંદનનો ભારે અને પોતાનું મૃત્યુ એની આંખ આગળ તરતરવા લાગ્યો.

દિવસેદિવસે રાજનું શરીર બગડવા લાગ્યું. કંઈ ન કળાય એવા વ્યાધિ તેના શરીરને પીડવા લાગ્યા. રાજના સારાસારા વેધ ને રાજવેદ્યાનું નિદાન કરવાં લાગ્યા. પણ શરીરના કોઈ ભાગમાં રોગનું ચિહ્ન ન હતું. છતાં રાજ દિવસે દિવસે સૂકાતો જતો હતો એ વાત નહીં.

રાજવેદે આ વ્યાધિનું મૂળ શોધવા ખૂબ પ્રયત્નો કર્યા. મહેલમાં બનતા નાના મોટા તમામ જનાવોની તપાસ કરી. આખરે એક નોકર પાસેથી આ કઠિયારનો વાત બાજુવા મળી. વેદને રોગનું મૂળ હાથ લાગ્યું હોય એમ લાગ્યું.

એક દિવસ તે સવારના પહોરમાં રાજ પાસે ગયો. રાજની નાહ કાંથમાં લીધી. ખૂબ ખારી કાઢી તે તપાસી. વેદે કહ્યું, ‘મહારાજ ! આખરે તમારા વ્યાધિનો ઉધાય મને હાથ લાગ્યો છે પણ તે ઉપચાર તમારે કાચમ કરવો પડશે.’

રાજએ કહ્યું, ‘શું !’

તમારે રોજ સવારના પહોરમાં ચંદનવૃક્ષનું લીંદું તાણું દાતણ કરવું જોઈશે. આ દાતણ ક્યાંથી મળે તેની આપણે તપાસ કરવી પડશે.

રાજએ તરત જ પેલા નોકરને કહ્યું, ‘જો તો, પેલો કઠિયારે આવ્યો છે ?’

કઠિયારને બ્યારથી ખજાર પડી કે રાજની તબીબત બગડવા માંડી છે ત્યારથી તે લગભગ ચોવીસે કલાક ત્યાં બેસી રહેતો. કોણ બંધે ક્યારે રાજનો દેહ પડે તે વખતે પોતે હાજર ન હોય તો ?

કઠિયારે ત્યાં જ બેઠો હતો. માર તેને રાજ પાસે તેડી ગયો.

‘જો બાપ કઠિયારા રાજવેદે કહ્યું, ‘તું આ ચંદનનાં લાકડાં ક્યાંથી લાવે છે ?’

“હૂર જંગલમાંથી મહારાજ !”

“જો ત્યારે રોજ બેઠી સેવારે ચંદનવૃક્ષ ઉપરથી તદ્દન તાણું લીંદું દાતણ કપીને સવારમાં રાજ ઉઠે ત્યારે તેમને હાજર કરી દેવાનું છે અને તે દાતણની તને રાજની સોનામહોર મળશે તે તારે દાતણ આપીને રોકડી લઈ લેવી.....”

કઠિયારના આનંદનો પાર ન રહ્યો. ખીજે દિવસથી રાજને લીંદું ચંદનનું દાતણ મળવા લાગ્યું. દાતણ આપવા આવતા કઠિયારના મોં ઉપર આનંદ ને આશા ઉભરાતાં હતાં. બંધે કે તેની આંખો બોલતી હતી, ‘હિ ભગવાન ! આ રાજ સો વરસનો થાય ને મારે દાતણ રોજ ખરે.’

રાજના મૃત્યુની રાહ જોઈને બેસતા કઠિયારના મોંને બઢેલો રોજ તેનાં જીવન માટે બોળે બાવે જીવતા કઠિયારનું દાતણ એ રાજનાં તમામ રોગને હરનારું ઔષધ થઈ પડ્યું.

ભગવદ્ગીતામાં સર્વસ્પર્શી યોગ

ભે. શ્રી. ના. ગૌ. ત્રિવેદી B. A. (Hons)

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા એટલે પરમાત્માની માનવ-
જાતને દોરવણી, માનવધર્મનું શાસ્ત્ર. મહાભારત વિષે
કહેવાયું છે કે “વ્યાસોઽષ્ટાદશ વર્ષાણામ્”
“વ્યાસ ભગવાને આપું ભગત કહી દીધું” છે. ભગતમાં
એવું કશું નથી કે જે ભગવાન વેદવ્યાસે ન કહેલું હોય.
ગીતા એ મહાભારતનો એક ભાગ છે, અને તેને વિષે
પણ આપણે કહી શકાય કે માનવધર્મ વિષે તેમાં
બધું જ કહી દીધું છે. ગીતાનો તત્ત્વસ્પર્શી અભ્યાસ તો
પરમ પ્રકાશ આપનાર છે, પરંતુ તેનું મૌખિક પડન
માત્ર પણ મહદ્ કલ્યાણકારક છે, એમ પરમાત્માનું
વચન ગીતામાં છે. અરે, તેનું શ્રવણમાત્ર પણ “સોઽપિ
મુક્તઃ શુભાંલોકાન્ પ્રાપ્નુયાત્ પુણ્યકર્મણામ્”
“તે પણ પુણ્યકર્મથી પ્રાપ્ત થતા શુભ લોકમાં વાસ
કરે છે.” એ રીતે કલ્યાણકારક છે. કારણ કે તેનું
શ્રવણ કે વાંચન એ પુણ્યકર્મનો સંચય છે અને તે
દુરત નદિ તો ભવિષ્યમાં પણ પરમાત્મપ્રીતિ તરફ દોરી
જાય છે. “નદિ કસ્યાણન્તઃ કશ્ચિદ્ દુર્ગતિ તાત
શ્વદતિ” “હે તાત! પુણ્યકર્મ કરનાર કોઈ પણ
દુર્ગતિ પામતો નથી” કલ્યાણકારક કોઈ પણ કર્મ
શુભ ફળ આપનાર છે, અને આત્મશુદ્ધિનું પગ-
થિયું છે.

ગીતામાં અનેક રથજે અનેક વ્યંજના કરતો “યોગ”
શબ્દ એ કલ્યાણકારી વર્તન જ કહેવાય છે. “યુજ”
“જોડવું” થાતું પરથી “યોગ” શબ્દ થયેલ છે.
પરમાત્મા સાથે જોડાવું અથવા પરમાત્મા તરફ મનને
જોડવું, પરમ કલ્યાણ તરફ મનને જોડવું તે જ યોગ.
ગીતાનું માર્ગદર્શન, પરમાત્માનું વચન, એ કોઈ એક
વર્ગ કે કોઈ અમુક રીતિએ પહેંચેલા મનુષ્ય માટે
નથી. તે તો સર્વને માટે છે. મહાન જ્ઞાની, સંન્યાસી
કે અમાન છતાં ધે પ્રકાશન ભક્ત-એ સૌને ગીતા તો
એક જ ધ્યેય કહે છે, અને એ રીતે દરેક પોતપોતાની
રીતે તો યોગસાધના સાધી શકે છે. તેઓ એક જ
પંથના યાત્રી છે. પરમાત્મપ્રાપ્તિની અનેક રીતોની વિષ્ટ-
બાજીમાં પહેલ પોતાના ભક્તને ભગવાન કહે છે કે-
“સર્વધર્મોન્ પરિત્યજ્ય માકમે શરણં મમ” “અધા
ધર્મેને તજ મને એકને જ શરણે આવ.” વારંવાર

અર્પિત થતાં મનને તે યોગની એકાગ્રતા તરફ જ
દોરે છે.

અધ્યાય બીજાના ૪૯ માં શ્લોકમાં કહે છે કે:

“મપા તેમઽમિહિતા સાંયે બુદ્ધિયેમિ તિર્માં શૂન્ય”

બુદ્ધિના ચુકોય વચા પાર્થ કર્મબન્ધં પ્રહાસ્યસિ ॥

“આ રીતે મેં તને સત્ય જ્ઞાનનો માર્ગ દર્શાવ્યો,
હવે કર્મમાર્ગ વિશે સાંભળ કે જેનાથી, હે પૃથ્વાપુત્ર!
તું કર્મનું બંધન છોડી દર્શશ.”

શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને આત્મા વિષેનું પરમ જ્ઞાન
આપ્યું કે:

નૈનં છિદન્તિ શસ્ત્રાણિ નૈનં દહતિ પાવકઃ ॥

ન ચૈનં વલેદ્યન્યાપો ન શોષયતિ મારુતઃ ॥

આત્મા અગ્નિ અમર છે. તેને શસ્ત્રો છેદી શકતા
નથી, અગ્નિ આગી શકતા નથી, પાણી બીજવી
શક્તિ નથી અને પવન શૂષ્કી શકતા નથી.

એ પરમ આત્માને યોગથી, જ્ઞાનયોગથી મને
પ્રાપ્ત કર.

અને જ્ઞાનયોગ સાથે તને કર્મયોગ પણ અતાવું છું.

“યોગત્થઃ કુરુ કર્માણિ સંગં ત્યક્ત્વા ધનંજય ॥

સિદ્ધચસિદ્ધયોઃ સમો મૂલો સમત્વં યોગ સચ્યતે ॥

“પરમાત્મપ્રાપ્તિનું પરમ ધ્યેય મનમાં રાખી સંજ-
રહિત કર્મ કર, હે ધનંજય! સફળતા કે નિષ્ફળતાનો
વિચાર ન કરતાં અન્નેમાં સમતા રાખ એ છે કર્મયોગ”
કારણ કે:

કર્મેણેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન ॥

“કર્મ કરવું એ જ તારો ધર્મ છે, ફળ વિશે તારો
અધિકાર નથી.”

“દુઃસ્લેષબુદ્ધિમનસા મુલેષુ વિગતસ્પૃહઃ ॥”

“દુઃખમાં પ્રસન્ન મનવાળો અને સુખમાં ક્રોધ-
રહિત જની-

“આર્પ્યમાણમચ્છદન્તિત્”

સમુદ્રમાપઃ પ્રવિશન્તિ યદત્ ॥

તદત્ કામા ચ પ્રવિશન્તિ સર્વે

સ શાન્તિમાર્જોતિ ન કામકામી ॥

“જેમ સમુદ્રમાં પાણી આવ્યા જ કરે છે છતાં તે ઉભરાઇ જતો નથી તેમ જોનામાં સર્વે કામનાઓ સમાઇ જાય છે તે શાન્તિ પ્રાપ્ત કરે છે.” તેમ શાન્તિને પ્રાપ્ત કરે.

જો કે:—

નહિ કાશ્ચિત્ ક્ષણમપિ જાતુ તિષ્ઠ્યધર્મકૃત્ ।

કાર્યતે હ્યવશઃ કર્મ સર્વઃ પ્રકૃતિર્જેરુણૈઃ ॥

“કાંઈ પણ એક ક્ષણ માટે પણ કર્મ કર્યા વગર રહી શકતો નથી, કારણ કે પ્રકૃતિથી ઉત્પન્ન-નયનજેવા સુણા પડે ફરજિયાત કર્મનો આશ્રય લેવો પડે છે.”

છતાં પણ:—

યસ્યેત્તમરતિરેવ સ્યાદાત્મવૃત્તથ માનવઃ ।

આત્મયેવ ચ સંતુષ્ટસ્તસ્ય ફલં ન વિવતે ॥

“જે આત્મામાં લીન છે, અને આત્મામાં સંતોષ પ્રાપ્ત છે અને આત્મામાં જ સંતોષ જુએ છે તેને કાંઈ કરવાનું રહેતું નથી.”

તેથી:—

તત્પ્રમાદસક્તઃ સત્ત્વઃ કાર્યં કર્મ સમાચારઃ ।

અસક્તો હ્યવશઃ કર્મ પરમાર્જોતિ પુરુષઃ ॥

“આસક્તિ રહિત યદિને કરવા યોગ્ય કર્મ કર અને એ રીતે અનાસક્તિથી કર્મ કરવાથી પરમ પુરુષ એવા અને તું પ્રાપ્ત કરી શકીશ.”

કર્મયોગ એ પરમાત્મપ્રીતિલાભી દરેક મનુષ્ય માટે આકર્ષક છે. પૂર્ણ વૈરાગ્ય મદ્દણ કરી વનવાસ સ્વીકારી શરીરને કુઝા આપી તપ કરવાથી જ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે એવું નથી. સર્વે કાર્યો પરમાત્માને અર્પણ કરી નિરાસક્ત બની યથાયોગ્ય ગૃહસ્થધર્મ બળવતાં પણ પરમાત્મપ્રાપ્તિ અશક્ય નથી. યુવાવસ્થામાં ભોગવિલાસ અને ધર્મઅધર્મના વિવેક વિના અનેક કાર્યોનો બોજ લઇ પછી “ધર્મપણમાં જોવિંદ ગાધુ” કહેનારને માટે ગીતાનો કર્મયોગ એ લક્ષવાન શ્રી શંકરાચાર્યના “ભજ ગોવિંદં ભજ ગોવિંદં મહામતે” એની જેમ આજ્ઞક સમાન છે.

એ યોગનું હાર્દ અધ્યાય ૪ ના શ્લોક ૨૧-૨૨ અને ૨૩ એ સંપૂર્ણ રીતે વ્યક્ત કરે છે:—

નિરાતીર્યતચિત્તત્ત્વો દ્યક્તસર્વપરિમહઃ ।

શરીરં કેવલં કર્મ કુર્વન્નાત્મોતિ કિલિશમ્ ॥

“કામના રહિત, મનને જેણે કબજે કરેલ છે, અને જેને કાંઈ પણ જાતની ઈચ્છા નથી અને જે દરેક સજીવ જીવહારીથી પર છે તે કેવલ શારીરિક કર્મ કરવા છતાં દોષ પ્રાપ્તો નથી.”

યદ્દાંડાલમસન્તુષ્ટો દ્વંદ્વાતીતો નિમસસરઃ ।

સમઃ સિદ્ધાર્થસિદ્ધૌ ચ કૃત્વાપિ ન નિયદ્યતે ॥

“જે કાંઈ મળે તેનાથી સંતોષ માનવો, સુખદુઃખ વગેરેના દ્વંદ્વ અને ઈર્ષ્યાથી રહિત છે અને સમુદગતા કે નિષ્ફળતામાં જે સમદષ્ટિવાળો છે તે કર્મ કરવા છતાં બંધન પ્રાપ્ત કરતો નથી.”

અને:—

ગતસંગસ્ય મુક્તસ્ય જ્ઞાનાવરિયત ચૈતસઃ ।

યજ્ઞાયાચરતઃ કર્મ સમગ્રે પ્રવિજીયતે ॥

“જે સંગ રહિત છે, મુક્ત છે અને જેનું ચિત્ જ્ઞાનમાં સ્થિર થયેલ છે અને જે પરમ અધર્મ માટે જ કર્મ કરે છે તેનું કર્મ નષ્ટ થાય છે.”

કરુણેનનું મુદ્દ એ ધોર મુદ્દ હતું, જેમાં કૂરતા અને મૃત એ તોડવ નૃત્ય કરતાં હતાં, છતાંવિ અર્જુનને તે કરવાનો આદેશ શ્રીકૃષ્ણે આપ્યો. તેથી જ રીતે જીવનમાં જે કાર્ય કરવું પડે છે તે કરવું જ પડે છે. પણ તે પરમાત્મભાવથી કરવાથી તેમાં દોષ રહેતો નથી. કારણ કે:—

મનઃ એવ મનુષ્યાર્ગા કારણં વ્યવમોહયોઃ ।

“મન એ જ મનુષ્યને બંધન અને મોહનું કારણ છે.”

પરંતુ કર્મયોગીનું મન તો પરમાત્મજ્ઞાનમાં તત્સીન બનેલું છે એટલે તેને તે કાર્યનું બંધન ક્યાંથી રહે ?

કર્મનો સંન્યાસ, ત્યાગ, એ કયાણુકારક તો છે જ પરંતુ કર્મયોગ એ તેથી ઉત્તમ છે. જે રામદેવ, કે આસક્તિ વિના કાર્ય કરે છે તે સંન્યાસી જ છે.

કાયેન મનસા બુદ્ધ્યા કેવલૈરિન્દ્રિયૈરપિ ।

યોગિનઃ કર્મ કુર્વન્તિ સંગં ત્યક્ત્વાત્મહુદયે ॥

“શરીરથી, મનથી, બુદ્ધિથી અને ઇન્દ્રિયમાત્રથી યોગીઓ કર્મ કરે છે, પણ તે આસક્તિ વગર અને આત્માની શુદ્ધિ અર્થે.”

જેમ કેવલપ્રાપ્તિ માટે સમાધિસ્થ દશા એ ઉચ્ચતમ બ્રહ્મિકા છે તેમ આ યોગમાં “સમાન દર્શિ” એ ઉચ્ચ બ્રહ્મિકા છે—દૈવ્ય તૈજસિતઃ સર્ગો યેવાં સામ્યે સ્થિતં મનઃ । “જેનું મન સમાન દર્શિમાં સ્થિત થયું છે તેણે જ્ઞાન જીત્યું છે.”

અધ્યાય ૬ લોક ૧૧ થી આપણને કેવલપ્રાપ્તિના સાધનરૂપ ધ્યાનયોગ અથવા યોગવિદ્યાનાં સક્ષિપ્ત જ્ઞાનનું દર્શન થાય છે. તેમાં યોગના સત્ત્વરૂપ આઠ અંગોની સંક્ષેપમાં ઝાંખી કરાપે છીએ. યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણ, ધ્યાન અને સમાધિ એ આઠે, અંગો તેમાં વ્યક્તિત થાય છે.

શ્લોક ૪ ના નોંધ પાઠ “સર્વસંકલ્પસંન્યાસો” “સર્વ સંકલ્પોથી જે સંન્યાસી છે” થી ચાર યોગ આવી જાય છે.

તેની જ રીતે:—“યુગ્મનેષ્વં સદત્તમાનં યોગી નિયત-માનસઃ” “આવી રીતે સર્વદા સાધના કરતો અને મનના નિમગ્ન વાજો યોગી,”

“શુચૌ દેશે પ્રતિષ્ઠાવ્ય” “શુદ્ધ જગ્યાએ આસનકરી”

“સંપ્રેક્ષ્ય નાસિકાગ્રં” નાસિકા તરફ દષ્ટિ કરી,

“યતચિત્તેન્દ્રિયક્રિયઃ” “મન અને ઇન્દ્રિયોની ક્રિયાને રોકી”

“તૈક્રમં મનઃ કૃત્વા” “ત્યાં મનને એકાગ્ર કરી”

“મનઃ સંશમ્ય મત્ત્વિષ્ણો” “મનને નિમગ્ન કરી મારામાં ચિત્ત રાખી”—ત્રણેથી યમ નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણ, ધ્યાન અને સમાધિ વગેરે વર્ણવેલાં છે.

એ ધ્યેય અને એ બ્રહ્મિકા કર્મસંન્યાસયોગમાં કહેલ—

“વિદ્યાવિનયસંપન્ને બ્રાહ્મણે ગવિ હસ્તિનિ ।

શુનિ ચૈવ શ્વપાકે ચ પળિહતાઃ સમદર્શિનઃ ॥

“વિદ્યા અને વિનય યુક્ત બ્રાહ્મણ તરફ, ગાય કે હાથી તરફ, ફેતર કે ચાંડાળ તરફ સાન્યો તો સમાન દર્શિવાળા હોય છે.” એ બ્રહ્મિકાથી જુદા નથી. બ્રહ્મપ્રાપ્તિમાં સમાન જ બ્રહ્મિકા છે.

વિશ્વરૂપદર્શન—પ્રાપ્તિ અર્જુનને યદ તે પરમાત્માની અનન્ય કૃપા છે. એ કૃપા કે જે દર્શનને યદ્યદર્શ વેદવિદો ધર્મન્તિ—

“જેને વેદના સાતાઓ ‘અધર’ કહે છે,” તે કૃપાપ્રાપ્તિ ભક્તિયોગથી થાય છે.

નહિં વૈદર્ભં તપસા ન દાનેન ન ચેમ્યયા ।

શક્ય એવં વિધો દ્રષ્ટું દૃષ્ટવાનસિ માંયયા ॥

“જે તે મારું દર્શન પ્રાપ્ત કર્યું તે વેદથી, તપથી, દાનથી કે યજ્ઞથી પ્રાપ્ત કરવું શક્ય નથી.”

પરંતુ મક્તયા દ્યનન્યયા શક્યઃ । “અનન્ય ભક્તિથી તે શક્ય છે.”

એ ભક્તિયોગ નામના ગૃહસ્થને સરળ એવા પરમ યોગનો માર્ગ શ્રીકૃષ્ણ બારમા અધ્યાયમાં વર્ણવે છે.

શ્રીમદ્ભાગવતમાં જેનું જ્ઞાન ગાયેલ છે એ અત્યુત્તમ ભક્તિથી મિષ્ટતે હૃદયમન્યદિછદ્યન્તે સ્વ-સંઘાયાઃ “હૃદયની અંધિઓ પૂરી જાય છે અને સર્વ સંશય દૂર થાય છે.”

અને ત્યારે—

યદા સર્વે પ્રમિચન્તે હૃદયસ્યેદ નિધયઃ ।

અથ મત્વોડ્ધૃતો ભવત્યેતાવદનુશાસનમ્ ॥

(કટોપનિષદ ૧૫)

“હૃદયની સર્વ અંધિઓ તૂટે છે, ત્યારે માનવી અમર બને છે એમ સર્વ વેદાન્તોનો આદેશ છે.”

મજની ગોપીઓ તો ખાતી, પીતી, ખેસતી, જાડતી, અને કુન્યવી સુખદુઃખનો અનુભવ કરતી સંસારી શુદ્ધિ-શુભિા હતી. પરંતુ કૃષ્ણભક્તિમાં તલીન બની જાવા-વેશમાં હૃદયની અંધિઓને બેદી કૃષ્ણને પ્રાપ્ત કર્યા કરણ કે પરમાત્મા કહે છે કે—

તેષામહં સમુદર્શાં શૃણુસંસારસાગરાત્ ।

મવામિ ન ચિરાત્ પાર્થ મય્યાવેશિતચેતસામ્ ॥

“જેઓ મારામાં તલીન છે તેઓને આ સંસારરૂપી સાગરમાંથી હું તારું છું.”

એ ભક્તિયોગની ઉચ્ચતમ બ્રહ્મિકા પણ ધ્યાન અને સંન્યાસની મારફત સમદર્શિપિયું જ છે.

સમઃ શોભો ચ મિત્રે ચ તથા માનાપમાનયોઃ ।

શીતોષ્ણસુહૃદ્ભેડુ સમઃ સંગવિવર્જિતઃ ॥૨૧૧૮૮

“સત્ અને મિત્ર તરફ સમાન, માન અને અપમાન તરફ સમાન, શીતળ અને ઉષ્ણ તરફ સમાન, સુખ અને દુઃખ તરફ સમાન અને સંઘર્ષી રહિત” એ ભક્તિની ઉચ્ચતમ અવસ્થા છે,

આત્મી રીતે જાણત, જ્ઞાન, વેદાન્ત, 'ધ્યાન-સર્વ'નું માર્ગદર્શન ગીતા કરાવે છે. અને તેથી તેમાં વૈવિધ્ય જાણી શકાય છે. સર્વ સરિતાઓના કેન્દ્રરૂપ સમુદ્ર તે એક જ છે.

ગીતા એ ઉપનિષદોનું સરત 'છે'.

સર્વોડ્ગમનિષદો ગાવો દોઢવા ગોગટનન્દન: ।

પાર્થો વસ: સુધીર્ભોક્તાદુગ્ધંગીતામૃતં મહત્ગી

“જ્યાં ઉપનિષદો એ ગાયો સમાન છે, તેના દોઢ-નાર શ્રીકૃષ્ણ છે, ‘ગર્ભ’નું એ વત્સ છે અને એ ગીતા-મૃત રૂપી:દુગ્ધનું પાન બુદ્ધિમાનો કરે છે.” અને તેના વિવિધ માર્ગદર્શનોના સાર એ જ છે કે:—
સર્વધર્મનું પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ ।

બહું ત્વા સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ મા શુચ: ॥

“જ્યાં ધર્મેની છાડી, મારે શરણે આવ. હું તને સર્વ પાપોમાંથી મુક્ત કરીશ માટે શુદ્ધ ન કર.”

પુરુષાર્થનો વિનિયોગ

માનવજન્મનું સાર્થકય વિશ્વનિયંતાની સમીપે જવામાં જ છે એમ સમજી જોનારું કથન છે. વિશ્વની વ્યાપકતાને લીધે તે વસ્તુમાત્રમાં આવ-પ્રેત છે એટલે યથાર્થતાએ તેનાથી વિમુખ જોઈ કશું પણ નથી છતાં માનવ-જીવાત્મા પ્રયત્નથી તેના પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર કરી શકે એમાં અંત-રાય રૂપ થતી પ્રાંતિ-માયાને પુરુષાર્થના જાળથી અને વિષકેની કળ વડે દૂર કરી તે વિશ્વની વ્યાપ-કતામાં સહેલે તદ્દપ થવું એ જ તેની સામીપ્ય-તાનું સાદું સ્વરૂપ છે.

એ સમીપતા માટે જીવનની અંતિમ પળો સુધી જેટલો પ્રયત્ન થઈ શકે તેટલો કરી છૂટકું એ માનવરહનો મહાન હેતુ છે.

આપણી પાસે અમુક ગાંધે શક્તિ પણ વિદ્યમાન છે જ. તેનો વ્યય એ માર્ગે નહિ કરીશું તો જીવનના અંતકાળે તે શક્તિથી આપ-ણને વિમુખ થવું જ પડે છે. એમ મૃત્યુના માર્ગે ગયેલા મનુષ્યોના પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટાંતથી પ્રતીત થઈ શકે છે.

એટલે પેલો મહાન હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે આપણે જેટલી શક્તિ વાપરીએ તેટલીનો તો સુવર્ણ સફળઉપયોગ થયો છે એમ નિઃશંક કહી શકીએ. એમાં આપણે કશું શુભાવતા નથી.

ખીજી આજીવ આપણી શક્તિનો ઉપયોગ એ વિશ્વનિયંતાથી દૂરતર જવામાં થઈ ગયો તે

લેખક:—

શ્રી. સદ્ગુણાધિ ઉપાનત્કાર

નિઃશંક માનવજીવનનો હરુપયોગ થયેલો ગણાયે અને તે ધીમા કાષ્ઠિતા ગેરલાભમાં નહિ પણ આપણા પોતાના જ હિત વિરુદ્ધ પરિણામ, બિપ-ભવે છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે એનું પ્રતિપાદન પણ કયું છે કે—

“અગ્રરપાનાઃ પુરુષા વર્મેસ્વાસ્થ્યં પરંતપ ।

અપાય માં નિર્વર્તન્તે મૃત્યુસંસારવર્તનિ ॥”

“હું પરંતપ ! આ ધર્મને વિરે જને ‘શ્રદ્ધા’ નથી એવા લોકો મને ન પામવાથી મૃત્યુચક્ત સંસારમાર્ગમાં નિરંતર ફર્યા કરે છે.” (ગી. ૬/૩)

વ્યવહારને નિલાવજા માટે આપણને આવ-સ્થક સાધનો જોજાવવાં પડે છે. છતાં તેનો વ્યવ-હારમાં ઉપયોગ કરવા સાથે પેલો મૂળભૂત મહાન હેતુ જે વિશ્વનિયંતાની સમીપે જવાનો કહેવાયો છે તે માર્ગે પણ તે સાધનોનો વિનિ-મય થઈ શકે છે. વાસ્તવિકતાએ તેનો સર્વોચ્ચ ઉપયોગ તો ત્યારે જ થયેલો ગણાય છે કે ત્યારે ઇશ્વરની સમીપતાનો સ્વાનુભવ આ જ દેહમાં મૃત્યુપૂર્વે થાય.

આ રહસ્યનું યોગ્ય જ્ઞાન પ્રત્યેક મનુષ્યને હોય છે. સઘળાં એ સિદ્ધાંતને કબૂલ પણ કરે છે છતાં તેમાં તેઓની પ્રવૃત્તિ નથી થતી એમ આપણે જોઈએ છીએ, એનું કારણ શું ?

આ પ્રશ્નનો જવાબ એ મેળી શકશે કે મન-રૂપની પ્રવૃત્તિ થવામાં પૂર્વજન્મનાં સંસ્કારો

મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. કુલ સંસ્કારોના અભાવે ખરી વસ્તુસ્થિતિનું જ્ઞાન હોવા છતાં તેના અમલ કરવામાં પ્રમાદ સેવે છે.

વ્યવહારનાં સાધનો મેળવવા ભારે પ્રયત્ન કરવા છતાં દરેક અનુબંધ તે પરિપૂર્ણ રીતે નથી મેળવી શકેતા. અર્થાત્ તેમાં સંતોષ થાય એવું ભાગ્યે જ બને છે. તેનું કારણ એ સાધનોની પ્રાપ્તિમાં પૂર્વજન્મના પ્રારબ્ધ અને સાંપ્રત સમયના પુરુષાર્થનો મેળ ન હોય એ જ હોય છે.

એ સિદ્ધાંત અનુસાર પૂર્વ પુણ્યના અસ્તિત્વ વિના સંસારમાં અનુબંધને કુખનાં સાધનોની પ્રાપ્તિ નથી થતી. એટલે કે ધન, માન, પુત્ર, ઠેકાણ, કીર્તિ, વૈભવાદિ પૂર્વપુણ્યના ફળરૂપે મળતાં હોવાથી પૂર્વનો પુરુષાર્થ વર્તમાન કાળમાં ફળેલો ગણી શકાય છે.

તો સાંપ્રતમાં તે સુદક્ષિત પુરુષાર્થનો ઉપયોગ ઉત્તરોત્તર વિશેષ ઉચ્ચ પુરુષાર્થની સિદ્ધિ માટે થાય તો ઉત્કલ્પણ ભાવિની આશા નિશ્ચિત પરિણામ ઉપજાવે છે.

એક એકાદ નહું બી પહેલે વર્ષે માત્ર ચેર-

બચેરના પ્રમાણમાં પરમામથી મેળવે છે અને ત્રોજે કે ચોથે વર્ષે તેના ખેતરમાં તેજ અનાજ ભરપૂર રીતે પકવી શકે છે. તેવી જ રીતે થોડું પણ્ય પણ્ય પુણ્ય કંથું હોય તો તે મહાંત ફળનો લાભ કરાવે છે. માટે જ કંથું છે કે:-

પ્રયત્નાવતમાનસ્તુ યોગી સંશુદ્ધિચિત્તિયઃ ।

અનેકજન્મસંસિદ્ધસ્તતો યાતિ પર્ગ ગતિમ્ ॥

“પ્રયત્ન કરીને વધારે પ્રયત્ન કરવામાં જેનું પાપ દૂર થયું છે એવો એ યોગી અનેક જન્મે યોગસિદ્ધ થઈને પરમ ગતિને પામે છે.”

(ગીતા. ૬-૪૫)

આમ આપણા હાથમાં પુરુષાર્થરૂપી હથો-યાર આવેલું છે. તેના જેમ આપણે ધારીએ તેવી રીતે ઉપયોગ કરી શકીએ એમ છે.

સદ્ભાગી જનો તેના વિનિમય જીવનશુદ્ધિ માટે જ કરે છે. દુર્ભાગ્યને દૂર કરવામાં એ પુરુષાર્થનો જ ઉપયોગ કરવાનો છે. એ કળાને હાથમાં આવે તો તે જીવમાંથી શિવ બનવાના માર્ગથી બ્રહ્મ નથી બનતો.

ઽ તત્સવ

શ્રદ્ધાના વેગ પ્રમાણે ધરિતના ઝાનનો વેગ પણ રહે છે. જ્યાં શ્રદ્ધા ઝોછી હોય ત્યાં વધારે ધાર્મિકતા રાખવી નિરપેક્ષ છે. ખાવાનો માનવતમાં જે આવ બહુ ચીકણી દેવ, તે પ્રમાણમાં દૂધ થોડું આપે છે, પણ જે આવ દરેક પ્રકારનો ખોરાક—ધાસ, પંદડી, ફેતર, મોરચું—મળું તો ખાવ છે, અને તે ખાનગીમાં ખાવ છે, એ માત્ર પુષ્ટિ જ આપે છે. તેના અર્ચનમાંથી દૂર દૂર કરવું મોટી શેઠે દૂધ એધરણમાં પડે છે.

જેનામાં શ્રદ્ધા છે, તેનામાં બધું છે, અને જેનામાં શ્રદ્ધા નથી, તેનામાં કંઈ જ નથી.

જે ધરિતસાક્ષાત્કાર માટે ખાણર હો, તો ૬૬ શ્રદ્ધાપૂર્વક તેના નામનો જપ કરો. તમા સર્વ-અસર્વનો વિવેક કરો.

અર્ચિસુધી શ્રદ્ધાના વિષયમાં અનુબંધ બાળક જેવો ન થાય, ત્યારપછી ધરિતનો શાક્ષાત્કાર સરખ નથી. જો આ બાળકને એમ કહે કે આ તારા ભાઈ છે, તો બાળક જે વાત બરાબર માની લે છે. આ એમ કહે કે બહી બૂલ છે, તો બાળક તે વાત પણ માની લે છે. માનવીમાં જ્યારે ખાલી બાળક જેવી શ્રદ્ધા પ્રભુ જીએ છે, ત્યારે તેનામાં ખૂબ રસા હલન ચાલ છે, દુનિયાદારીના અણગાજા સ્વભાવનાં માણસો ધરિતનો શાક્ષાત્કાર કરી શકતા નથી.

પાત્રો : ધન્વ : દેવતાઓના રાજ્ય
અગ્નિ : પ્રમથનો દેવતા
વાયુ : પ્રાણોના દેવતા
મૃદરૂપિત : દેવતાઓના ગુરુ
યજ્ઞપુરુષ : એક પરમ તેજસ્વી દેવતા
(જેને આપણે ભગવાન વિષ્ણુ કહીશું)
હુમવતીદેવી : વિશ્વશક્તિની અધિષ્ઠાત્રી દેવી.

(નંદીના ઢેલ અને અશ્વાધની વચ્ચેવચ્ચે આવેલા સંમળાપ છે. "અમુરો પર વિજય મેળવનારા દેવતાઓનો જન્મ હો." "અમુરોનો સર્વનાશ હો.")

અગ્નિ : "દેવરાજ ! અન્નાથી અમુરોને આપણે સદાને માટે સમાપ્ત કરી દીધા છે. હવે તેઓ આ ધરતી પર ક્યારે પણ સાચું જીવ્યા શકે એમ નથી."

મૃદરૂપિત : "તેજસ્વી અગ્નિદેવ ! આ ધરતી પરથી ધાસને પણ કેટલે સદાને માટે સમાપ્ત કરી ચાલું નથી. અને એ સોશ તો બળવાન અમુરો છે. એવું અજ્ઞાનામાં તમારી જૂલ શાપ છે."

ધન્વ : "ગુરુદેવ ! તમારું કહેવું મરામત છે. જેઠ મહાનાનાં તકમામાં ક્યારે નહીં પધનાઈ ધાસ આવણ મહિનમાં ફરીથી લીધું છમ બની જાય છે."

અગ્નિ : "દેવરાજ ! તમે જેવી વાતો કરો છો ? મેં અમુરોને મુળથી સળગાવી યુગી રાખ કરી નાખ્યા છે. જેઠના તકમામાં ધાસનાં મુળાં નથી મળતાં એટલા માટે જ આવણમાં લીધું છમ બની જાય છે."

મૃદરૂપિત : "અગ્નિદેવ ! એવી જ રીતે અમુરોની જડ પણ સળગી નથી બળો ગઈ."

અગ્નિ : (હસીને) "ગુરુદેવ ! હું જ્યારે અમુરોને જડમુળથી સળગાવી રહ્યો હતો ત્યારે તમે તો બેઠાં બેઠાં યાસોનાં મળાં ફેવી રહ્યા હતા."

મૃદરૂપિત : "એટા અગ્નિ ! છતાં પણ અમુરોની જડ રહી ગઈ છે. તે ફરીથી જન્મી પડશે."

અગ્નિ : "ગુરુદેવ ! બતાવો મને તેઓ ક્યાં છે ? હું હમણાં જ તેમને લેરમ કરી દઈશ."

ધન્વ : "ગુરુદેવ ! અગ્નિને છાંયો નહિ. તમે જુઓ

તો છો કે એના કોષથી અમારા કરીર પણ તેપવા લાગ્યા છે."

અગ્નિ : "નહીં દેવરાજ ! ગુરુદેવે હવે બતાવવું જ પડશે કે આ ધરતી પર અમુરોની જડ ક્યાં છે ?"

મૃદરૂપિત : "પણ એટા અગ્નિ ! કેટલું પણ વસ્તુની જડ કદિ સળગાવી શકાતી નથી."

અગ્નિ : "અગ્નિને કોઈ એવી કોઈ પણ વીજ આ ફુનિશ પર નથી જે બળોને રાખ ન થઈ જાય. મેં અમુરોને સમગ્ર નાટ કરી નાખ્યાં; હવે તેઓ ફરી ક્યાંથી ઉત્પન્ન થવાના છે ?"

વાયુ : "બાઈ અગ્નિ ! ગુરુદેવની વાતો માનોશ નહિ. અમુરોને આપણે કામમને માટે ઠેકાણે લગાવી દીધા છે, હવે તેઓ આ ધરતી પર ફરી આવી શકે તેમ નથી."

ધન્વ : "ગુરુદેવ ! મને પણ અગ્નિ અને વાયુની વાતો પર વિશ્વાસ છે. તમે જ કહો, એના પર અગ્નિ અને વાયુ કોષ કરે, એ શી રીતે બંધી શકે ?"

વાયુ : "દેવરાજ ! અગ્નિને સળગાવતાં તો જરા થર પણ થતી હશે, પણ 'હું' તો એક સંયુક્ત શક્તિ પણ મારી કહું એમ હું. સંસારમાં જેટલા હવા છે તેઓ મારા વગર તો એક કણ પણ હંવી શકે તેમ નથી. મેં અમુરોને એવાં માર્યાં છે એવાં માર્યાં છે કે તેઓ કદી ફરી ઉત્પત્તિ થઈ શકે એમ નથી."

મૃદરૂપિત : "પણ દેવરાજ ! હું જોતો આવ્યો છું કે આ સંસારમાં કોઈ પણ દિવસ કોઈ સમુજાનો નાશ થયો જ નથી....." (પ્રાણ ગરજે છે)

ધન્વ : "જ્યારે ગુરુદેવ ! આ શું થયું ? આપણું કરીર તપી ચાલ્યું. આપણી આંખો ગુલતી નથી. સામેથી પેલા પરમ તેજસ્વી પુરુષ કાણ આવ્યો રહ્યો છે જે સેંકડો સુરજ કરતાં પણ વધારે તેજસ્વી હોય એમ લાગે છે."

અગ્નિ : "અરેઅર, આવું તેજસ્વી તો મેં ક્યારેય કોઈ જોયું નથી. મારું પણ કરીર અરમ અરમ થઈ રહ્યું છે મેં આંખો બંધી થઈ શકતો નથી."

નૃદસપતિ: "દેવરાજ! હું...પંખ કંઈ બતાવી શકું એમ નથી કે જ્યાં પુરુષ કોણ છે? મારી અગ્નિ... પંખ વારંવાર બીડાઈ જાય છે. પંખ એટલું તો ચોકસું દેખાય છે. કે એ કોઈ વધુ પુરુષ છે, કારણ એના શરીરની બનાવટ બરાબર એવી જ છે."

ધન્વ: "બાપ આનંદેવ! તમે જ્યાં દેવતાઓમાં સોયી વધારે તેજસ્વી છો. જરા જમને ખબર તો કાઢો કે એ તેજસ્વી યક્ષપુરુષ કોણ છે?"

વાયુ: "દેવરાજ! તમારો વિચાર ચોગ્ગ છે. અગ્નિને મોઢીને જ્યાં લગાવક અક્ષરની ખબર મારવી જ નોંધ્યો."

નૃદસપતિ: "મેટા અગ્નિ! હું જા અને એ યક્ષપુરુષની ખબર મારી લાવ કે એ કોણ છે અને અહીં શું મારે ખોવી રહ્યો છે?"

અગ્નિ: "પંખ શુરદેવ! મને એકલા જવું થોમ લાગતું નથી. મારા દરેક કામમાં વાયુ સાથે આવે છે માટે એને પંખ મારી સાથે મોકલો."

વાયુ: "નહિ નાહું શુરદેવ! હું અગ્નિની સાથે નહિ જઈશ. એ જવું જ પારો તો હું એકલો જ જઈશ. અગ્નિને કહો કે પહેલાં એ પેતાની સંકિતની પરીકા કરી જુએ."

ધન્વ: "હા, એ વસ્તુ બરાબર છે. પંખ હવે મોકલે યક રહ્યું છે. બાપ અગ્નિ! હવે જઈશ જા અને ખબર લઈ આવ!"

અગ્નિ: "દેવરાજ! મારી પ્રાર્થના છે કે હું વાયુને સાથે લઈને જ જઈશ. એકલા જવું એ મારી જાતમાં પદ મૂકવા જેવું છે. કદાચ તે મારું મેટો અક્ષર હોય અને કોઈ કશી બેસે તે..."

નૃદસપતિ: "મેટા! હમણાં તો હું કહી રહ્યો હતો કે અક્ષર જ્યાં ધરતી પર એક પંખ રહ્યો નથી. હવે જ્યાં કેમ ગોલે છે?"

વાયુ: "શુરદેવ! અગ્નિ હવે જ્યાં આવી જ વાતો કરે છે. હવે એકલો જતાં એને ખીંક લાગે છે."

અગ્નિ: "તો હું જ સાથે જાઉં... મેટો મહાદુર નાં જોયો હોય તે..."

વાયુ: "દેવરાજ! પહેલાં મને કહ્યું હોત તો હું મારાને સાથે જાઉં હોત તારી જેમ હું કંઈ આવશે નથી."

(વાદળ ધરતે છે ને વિખળી કાઢી કરે છે)
નૃદસપતિ: "મેટા અગ્નિ! જા, એકલાનક યક્ષપુરુષની ખબર મારી લાવ, વાયુ પંખ તારી સાથે જ આવશે."

ધન્વ: "હા શુરદેવ! વાયુએ પંખ સાથે જ જવું નોંધ્યો. મને ખબર ત્યાં જ પંખ હેં પા મારું હવે તો અત્યારથી જ કંઈ રહ્યું છે, અને મારું તો જેવું પંખ કરી ચકતો નથી."

(પાછા... ધૂમ વાગે, અંધારો કરે છે. ઉપરા ઉપરી વિખળીઓ લાવ છે)

અગ્નિ: "હે પરમ તેજસ્વી યક્ષપુરુષ! તમે મોણ છે? અને અહીં શા માટે આવ્યા છો? હું તમારો પરિચય જાણવા માગું છું."

વાયુ: "હે મહાન અક્ષર! હું પંખ તમારો પરિચય જાણવા માગું છું."

યક્ષપુરુષ: "પહેલાં તમે જાને તમારો પરિચય જાણવો. મને એ વસ્તુ ખતાવવાની બોલકાશ જરૂર દેખાતી નથી કે 'હું' કોણ છું?"

અગ્નિ: "મહાપુરુષ! હું જારા સંસારમાં પ્રગટના દેવતા અગ્નિના નામથી વિખ્યાત છું. જા જારા સંસારને હું ધણપરમાં જાળવાતો છું છું."

વાયુ: "અને હું મરાધર જગતના પ્રાણોના દેવતા છું. હું વાયુ છું. હું જા ધરતીને ઉપલ પાલક કરી-શકું છું. મેટા મેટા પવનો અને અમાધ સમુદ્રો હું એક કણમાં નામનિશાન મીઠાવી શકું છું."

યક્ષપુરુષ: "એમ! તો તમે જાને જા પૃથ્વીના નાશ કરવાની સક્તિ રાખો છે. અને તમારા નામ અગ્નિ અને વાયુ છે, એમજાને?"

અગ્નિ: "હા, અમારા જ નામ અગ્નિ અને વાયુ છે. પંખ તમારો પરિચય?"

યક્ષપુરુષ: "પંખ પહેલાં તમે તમારો પરિચય તો મને ખાખી દો!"

અગ્નિ: "કેમ વળી, હું તો મારો પરિચય આવી ચકતો?"

વાયુ: "અને મેં પંખ મારો પરિચય આપ્યો તો ખરો?"

મહાપુરુષ : “ પરિચય નામથી નહિ પણ કામથી આપી
સમાપ છે. અગ્નિ! તો ‘દ્વ’ સળગાવી મુક્તારો
દેવતા છે કેમ ? ”

અગ્નિ : “ હા, હું આ સંસારને એક સ્વપ્નમાં સળગાવી
મુક્તવાની સક્તિવાળો છું. તમારે મારી કક્ષિત
બોલી છે ? ”

મહાપુરુષ : “ હા જાણ, વિચાર તો એ જ છે. તો બો,
તારી સામે પેલું એક વાસણું તણખડું પડ્યું
છે. ‘દ્વ’ એને સળગાવી મુદ્રા તારો અરે પરિ-
ચય મને મતાવી આપ. ”

અગ્નિ : “ બજા ! એટલાથીજ મારી કક્ષિતનો પરિચય
લેવો છે ? એમાં તો માફ અપમાન છે. કહો
તો હું તમને સળગાવી રહું તેમ છું અથવા
તો કોઈ ચોરા જન્મલે કે પહોડને પથ્થ. ”

મહાપુરુષ : “ પહેલાં વાસણને તો સળગાવી બો, પછી
ખીણ વાત ! ”

અગ્નિ : “ અરે ! મને એકદમ ટાંઠ વામ છે. આહ !
જાંટલી બધી ઠંડી ! હું જુલેજ ઠંડો થઈ રહ્યો
છું. મારામાં કોઈપણ સળગાવવાની કક્ષિત નથી.

મહાપુરુષ : “ અરે તને વળી ઠંડી થોની લાગવા માંડી!
‘દ્વ’ તો પ્રકાશો દેવતા છે ! અગ્નિ છે ને ?
કાલા, અગ્નિ અને ઠંડી એ તો વળી કેવી વાત !

અગ્નિ : “ મહાપુરુષ ! મને બચાવો ! દેવરાજ !
શુરદેવ ! કોડો. હું ટાંઠે મરી રહ્યો છું. હું
ઠંડો થઈ જઈ છું મને બચાવો ... ”

મહાપુરુષ : “ હવે વાહુદેવ ! તમારી કક્ષિત મતાવો
બોલો ! આ તણખડાને ઉઘાડીને દૂર ફેંકો
હો. તમારામાં તો મોટા મોટા પવંતો બને
સમુદ્રોને ઉચ્છેદવાયક કરવાની તાકાત છે ને ! ”

વાહુ : “ ત્યારે શું ? અગ્નિની જેમ જુહું જોહું
છું. હું આખી પૃથ્વીને ધૂળની નાખવાની
તોડાતનાજો છું. મારું નામ પ્રાણોતો દેવતા છે. ”

મહાપુરુષ : “ હા જાણ હા : હું પણ એ જ કહું છું
કે તમે ... ”

વાહુ : “ (વચમાં) ” મહાપુરુષ ! મને બચાવો ! હું
તમારી ગાય છું, હું તમારે અરજો આપો.

હું ! મારો જીવ મહારામ છે, દેવરાજ ! શુરદેવ
કોડો કોડો. જલો કોડો ! મારા પર જારે,
દેવતાઓ પર અમુરોએ માયા ઊઠી છે. અરે
મારો જીવ ... આ અમુરો ... ”

મહાપુરુષ : “ મહાપુરુષ ! દેવતાઓ પર આ મુશીબત
લાવનારા તમે કોણ છો ? મારા આ બંને
આથી પર વધા કરો. ”

મહાપુરુષ : “ મહાપુરુષ ! આ બંને અભિમાની
દેવતાઓ ઉપર તમે દયા કરો. એ લોકો
એમની બંને જ એમને જોળખતા નથી, નંતો
તમને થી રીતે જોળખી કહે ! ”

(વાંદગી બળેના કરે છે, કાલાકંઠ વધી જાય છે)

હેમવતી દેવી : “ દેવશુર ! આ અસાધ્યરૂપે જનાવનારા
પરમેશ્વરને અભિમાનની અગ્નિ બોધે કક્ષાતો
નહો. જે મહાન પુરુષને તમે અમારે બોધ
રહ્યા હતા એ કોઈ બીજું નહિ પણ આશ્વાસ
પરમેશ્વર જ હતા. સુર-અસુર બંનેના પિતા
એ જ છે. તમારા દેવતાઓમાં વધતા નંતો
આકાશાનંતો નાચ કરવા માટે તેઓ બહી
આપ્યા હતા. ”

મહાપુરુષ : દેવી ! પિતાને પોતાના અમાથી પ્રેમ પર
દયા કેમ ના આપે !

દેવ : અહીં જ છે, તો, અમુરો પર વિજય પછી આપણામાં
અભિમાન બહુ જ વધી ગયું હતું.

અગ્નિ : દેવરાજ ! આજે મને પહેલી વાર મારી બંતને
જોળખવાનો અવસર મળ્યો. અભિમાનની
અગ્નિએ મને આજ સુધી કંઈ બોલા જ ના દીધું.

વાહુ : પ્રેમના આકાશાનંતો દૂર કરનારા પિતાનો જન્મ હો !
અજા : જન્મ હો ! જન્મ હો !

હેમવતી દેવી : દેવતાઓ ! આજે જ તમારો વેરી
અભિમાન અગ્નિ માટે સૂતો છે. તમે આજથી જ
અરા દેવતા કહેવાયવા અધિકારી બન્યા છો.
પોતાની કક્ષિત પર અભિમાન કરનાર દેવતા
તો શું પણ મનુષ્ય પણ કહેવાયવાને મોખ
નથી. આજથી તમે સાચા દેવતા છો.

(પડો પડે છે)

ધર્મ સમસ્યા

“બધા ધર્મો ઈશ્વરદત્ત છે, પણ તે મનુષ્ય-કલ્પિત હોવાથી, મનુષ્ય તેનો પ્રચાર કરતો હોવાથી તે અપૂર્ણ છે.”

“જેવું આપણને આપણા ધર્મો વિષે માન હોય, તેટલું જ માન આપણે બીજાના ધર્મો પ્રત્યે રાખવું ઘટે, આવી વૃત્તિ હોય ત્યાં એકબીજાના ધર્મોનો વિરોધ નથી સંભવતો, નથી પરધર્મોને પોતાના ધર્મમાં લાવવાનો પ્રયત્ન સંભવતો.”

મનુષ્ય માત્ર—હુદ્ધ અને શ્વેદ પ્રત્યે, ધર્મો અને અધર્મો પ્રત્યે સમસ્યાવળી અપેક્ષા છે. અધર્મો પ્રત્યે કદી નહિ. ત્યારે—ધણા ધર્મો શાને સાફ જોઈએ? આત્મા એક છે, પણ મનુષ્યરેફ અસંખ્ય છે. ધર્મનું મૂળ એક છે, જેમ વૃક્ષનું. પણ તેને પાંદડાં અસંખ્ય છે.”

“આપણે દરેક ધર્મ પ્રત્યે સમસ્યા રાખીએ”
જ્ઞાનનું પ્રાકટય

“ઈશ્વર છે ને નથી. તેના મૂળ અર્થો નથી. શાસ્ત્ર પામેલો આત્મા ઈશ્વર. ભક્તિના બધા અર્થો તો આત્માની શોધ એવો, જ્યારે આત્મા પોતાને જાણે છે ત્યારે ભક્તિ મટી જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે.”

આમ જ્ઞાનપૂર્વક રામનામ જપતા ગાંધીજી ખુદ છુદા બની ગયા. દેશની જનતાની અને ઈશ્વરની આરાધના કરવામાં એમણે એમનું જીવન યોગદાન કરી નાખ્યું, અને એમણે જીવન જીવી બતાવી, તેનો રાજમાર્ગ ચિંધ્યો, ત્યાંત્યાં ઈશ્વર છે, જ્યાંજ્યાં દરિદ્રોની સેવા છે, ત્યાંત્યાં દરિદ્રનારાયણ છે. ત્યાં જ જ્ઞાન છે.

ઈશ્વરનું સાન્નિધ્ય

“ઈશ્વર એ કાંઈ વ્યક્તિ નથી, તે તો સર્વ વ્યાપક, સર્વશક્તિમાન આત્મા છે. જે કંઈ તેને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરી શકે તેનામાં બીજાના કરતાં વધુ સૂક્ષ્મ અને શક્તિશાળી બળ અથવા શક્તિ આવી શકે. રામનામનો મહિમા એ છે. હું કંઈ જોમી નામ સ્મરણનો થયે ચલાવતો નથી. રામનામના માત્ર જપથી

કંઈ અમલકાર થઈ શકતો નથી. એ કંઈ જાડુ નથી, એના પ્રતીકરૂપ બધું જ એની પાછળ આવતું જોઈએ. અનંત શોધખોળને અંતે તેના પરિણામરૂપ એક ગણિતનું સૂત્ર સાંપડ્યું હોય તેવું એ તો છે. એનાથી શક્તિ મેળવવા એના જપ સાથેની થરતો પ્રમાણે વ્યક્તિઓ જીવતું જોઈએ. પ્રભુનું નામ લેનારનું જીવન પણ પ્રભુ-મય હોવું જોઈએ; તો જ ઈશ્વરનું સાન્નિધ્ય મળી શકે.”

મૃદુ છતાં કઠોર

આશ્રમમાં એક અંધ બાઈ બપોરે આવી પહોંચી હતી. તેને ભીખ માંગવી જોઈતે ધણાએ તેને બહાર કાઢવા પ્રયાસ કર્યો, પણ તે ન ગઈ. આખરે ગાંધીજીએ તેને કહ્યું, “અહીં ભીખ આપવામાં નથી આવતી. બધા મહેનત કરે છે, પરસેવો ઉતારે છે ને ખાવા પૂરતું ખાય છે. તને લિસા ક્યાંથી અપાય? તું અહીં રહી શકે છે, કાંતવાં, વણત્યાં શીખી શકે છે ને તારો શટલો જોળવી શકે છે.”

જેમતેમ કરવાં થોડા વખત તે રહી, કાંતવાં-શીખી, પણ પાછી આગસી ગઈ ને આશ્રમમાં રખડવા મોકલ્યું. ગાંધીજીએ તેને અંધ આશ્રમમાં મૂકવા કહ્યું, તેણે ના પાડી. ગાંધીજીએ કહ્યું, “મહેનત કરવી હાય તો રહો નહિ તો અંધ-આશ્રમમાં જોજો, હું ચિઠ્ઠી આપું. પેલી બાઈએ ના પાડી. ગાંધીજી ઉઠ્યા, પેલી બાઈનો હાથ જાતી દરવાજે મૂકી આવ્યા. એક બાઈને આગળ સુકી આપવા કહ્યું, પેલી-સોડલી ચાલી ગઈ. માનવતાનો અવતાર

અન્યાય અને અત્યાચાર વધી ગયા હતા, દેવ, હિંસા અને અસત્યે માનવ હૃદયને સ્પર્શ કરવો શક્ય કર્યો હતો, તેવામાં ગાંધીજીનું આગ-મન થયું. પાશવી વૃત્તિઓને એમણે પડકારી અને શ્રીકૃષ્ણ, શ્રીરામ, ઇશુ, મહમદ અને જુદાની જેમ એમણે જગતમાં નવીનતા, નવચેતન, ચીન-જારી, અને સાધુતા લાવી દીધી. એવાય થવા

મેઢેલી શ્રદ્ધાને એમણે સંજીવની છાંટી-હૃદયે હૃદયે સ્થાપી, અહિંસાને હૃદયાર બનાવી, જનસેવા આહરી, ખાલી, હાથ-ઉઘોગ, શ્રમ, સ્ત્રી-મનુષ્ય, દલિતોદાર જેવું માનવ કલ્યાણના કર્મો કર્યાં. ગાંધીજી ખુદ ખુદા બની ગયા. આવી અસુખ માનવતા ઇતિહાસને પાને પ્રથમ જોવામાં આવી. સુક્રા હારથ

ગાંધીજીના સુક્રા હારથ પર બધાવારી જતા હતાં. પરિવહમાં, સંમેલનોમાં કે ચાર જણા વાતો કરતા હોય તેમાં તેઓ મીઠી મધુરી મનક પણ કરી શકતા, ને મસ્તીભર્યું હસતા. વૃદ્ધત્વ આવતાં, એમના હાસ્યે જબરે એપ ચઢ્યો હતો, ને હસીને એઓ બલભલાને આંજી નાખતા. ગાંધીજીના વિરોધીઓ એમની પાસે જતાં ડરતાં, એમની નિખાલસ દલિલો એવી સાદી અને, અંતરમાં ઉતારવી જ પડે એવી હતી. કાઠીયાવાડી હોવા છતાં, ગાંધીજી વળ વગરના રહી શકતા હતા, અને એટલે જ એમના જીવનમાં એમને અનેરો વિનય પ્રાપ્ત થયો.

સ્વદેશી ધર્મની પરિસીમા

સ્વદેશી વસ્તુ પાલન કરનાર નિત્ય પોતાની આસપાસ, નિરીક્ષણ કરશે ને ત્યાંત્યાં પડોશીની સેવા કરી શકાય એટલે ત્યાંત્યાં તેમને હાથે તૈયાર થયેલા આવશ્યક માલ હશે ત્યાંત્યાં બીજા તણને તે, લેશે. પછી બલે સ્વદેશી વસ્તુ પ્રથમ મોંઘી ને ઉતરતી હોય, તેને સુધારવા ને સુધારાવાનો પ્રયત્ન સ્વદેશી-વસ્તુધારી કરશે.

“સ્વદેશીધર્મ પાળનાર પરદેશીનો કલિ દેવ ન કરી શકે. એટલે પૂર્ણ સ્વદેશીમાં કોઈ નો દેવ નથી.”

“સ્વદેશીધર્મ પ્રેમમાંથી, અહિંસામાંથી ઉત્પન્ન થયેલો શુદ્ધ ધર્મ છે.”

“હિન્દુસ્તાનમાં કચોડાની રક્ષા થઈ શકે એવો સ્વદેશી ધર્મ રીટિયો અને ખાલી છે.”

સ્વદેશીમાં સ્વાર્થ નથી, અર્થ છે તે તે

શુદ્ધ સ્વાર્થ છે, શુદ્ધ સ્વાર્થ એટલે પરમાર્થ, શુદ્ધ સ્વદેશી એટલે પરમાર્થની પરાક્રમ, ગાય અને ગાંધીજી

મેં ગાંધીજીને કાગળ લખ્યો, “આપ ગાયના દૂધની હિમાયત કરો છો પણ અહીં ગાયનું દૂધ કયાંય નથી મળતું. વળી તમે દૂધ જ પીવાની ના કહો છો ને ગંકરીનું દૂધ તો પીઓ જ છો? એ શું?”

જવાબમાં ગાંધીજી જણાવ્યું, “ભાઈ, તમારો કાગળ મળ્યો. દૂધ વિશે મારો અભિપ્રાય કાયમ છે, પણ હું જ ને અભિપ્રાયનો અમલ ન કરી શક્યો. તેની કિંમત શી? એટલે મારો અભિપ્રાય હાલ તો ભૂલી જાઓ. ને જેટલાં પચે એટલાં દૂધ-ધી ગાયનાં મુખેથી લેજો.”

“ગાયનું જ કરતાં બેંસ મરશે નહિ પણ બેંસનું જ કરતાં અને ગાય અને બેંસ બન્ને મરે, ગાય બેંસ બન્નેનો પ્રયત્ન કરતાં પછી બન્ને મરે. હનિયામાં સુખ્ય બાગે ગાયનું જ દૂધ વધારાય છે, વળી વેધક્રોય દહિએ પણ ગાયનું જ દૂધ વધારે હિતકર છે.”

માનવ જીવન

(દગો દેતાં પોતે કામે રે-બીજને શું છે. રાગ) શાને માટે સુદયો લામતો રે-માનવ જીવન પ્રભુથી જરા ના ડરતો રે. માનવ જીવન-રેક માત તાત સુવ કારા નથી સાથે આવનારા (ર) શાને માટે માને મહારા રે-માનવ જીવન-રેક થર ખાર ને આસમતા કોષ સાથે નથી જતા (ર) શવે અહીં પડી રહેશે રે-માનવ જીવન-રેક જુઠા આ જગતની માંહી પ્રભુ વીના બેલો નાહી (ર) મારું છગન સ્વામી બલે રે-માનવ જીવન-રેક

—ભક્તશ્રી છગનલાલ ચોકશી

‘વિશ્વમંગલ’ મહાભારતાંકના તૃતીય ખંડમાં:—

શદ્યપવ, સૌપ્તિકપર્વ, સ્ત્રીપર્વ અને શાન્તપર્વ : જેમાં:—

શદ્યપના સેનાપતિ—પદ નીચે સયંકર મુકો. સૈન્યોનો સંહાર, દુર્યોધનનું સરોવરમાં છુપાવું, ભીમ-દુર્યોધનનું ગદાયુદ્ધ, અર્જુનના રિગ્વેદયુગ્ધ જલમ યત્ન, અશ્વત્થામાનો સેનાપતિપદે અભિષેક, અશ્વત્થામાનું ઘેર કૃત્ય, દુર્યોધનનું મૃત્યુ, અશ્વત્થામાના પ્રહારથી ઉત્તરાના મૃત ગર્ભને શ્રીકૃષ્ણનું જીવિત કરવું, અશ્વત્થામાને શ્રીકૃષ્ણને શાપ; શોકમાં દુઃખેલા ધૃતરાષ્ટ્રને વિદુરદ્વારા-સંસારનું સ્વરૂપ, તેની અધઃકરતા અને તેમાંથી છૂટવાના ઉપાયનો ઉપદેશ; ગાન્ધારીનો ભીમસેન પર.કોપ, કુરુકુળની સ્ત્રીઓના વિલાપ, ગાન્ધારીનો શ્રીકૃષ્ણને શાપ, મરેલા યોદ્ધાઓનું દાહકર્મ, કર્ણનું પૂર્વચરિત, યુધિષ્ઠિરનો વનવાસી થવાનો વિચાર અને સર્વનું તેમને સમગ્રવત્તું, દુષ્ટનીતિ, મહર્ષિ વ્યાસદ્વારા અનેક પ્રાચીન રાજાઓનાં કથાન્તો વટે યુધિષ્ઠિરને ઉપદેશ, રાજ્યધર્મ, પાપ અને તેના પ્રાયશ્ચિત્તનું વર્ણન; ભીષ્મ-દ્વારા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ, યુધિષ્ઠિરને રાજનીતિનો ઉપદેશ; નીતિયાચ, વજો તંધા આશ્રમોના ધર્મ; રાજ-મન્ત્રી-મિત્ર-અમિત્ર નાં લક્ષણ; યુદ્ધનીતિ, કૃતનીતિ, યત્ન-અસત્યનો વિવેક, સંસાર અને શરીરનાં મૂળ તત્ત્વોનું વર્ણન, જીવની નિત્યતા અને સત્તાનું વર્ણન, અશ્વત્થામાજ્ઞાન અને ધ્યાનયોગનું વર્ણન, મનુ અને બૃહસ્પતિના અંવાદદ્વારા પરમાત્મતત્ત્વનું વર્ણન, કર્મ અને જ્ઞાનનો ભેદ, પ્રાણી સ્થિતિનું વર્ણન, સાંખ્ય, યોગ અને તાન્ત્રનું વર્ણન ઇત્યાદિ અનેક લૌકિક તેમજ આધ્યાત્મિક વિષયોનું ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન.

અનુર્થ ‘ખંડમાં—અનુશાસનપર્વ, આશ્વમેધિકપર્વ, આશ્રમવાસિકપર્વ, મૌસલપર્વ, મહાપ્રાસ્થાનિકપર્વ અને સ્વર્ગારોહણપર્વ : જેમાં:—

મૃત્યુ અને શાળનો સંવાદ, પુરુષાર્થ અને દેવનું વિવેચન, વર્ણસંકરોની ઉદ્ભવિત, તથા જ્ઞાન તત્ત્વ સંયમ વગેરેનું વર્ણન, આયુષ્યને વધારનાર તથા ઘટાડનાર કર્મોનું વર્ણન, સૂક્ષ્મ અને રૂઝૂમ લીધેનું મહત્ત્વ, પ્રાણીઓનાં ઉચ્ચ-નીચ યોનિઓમાં જન્મ લેવાનાં કારણ અને તેનો કર્મ, અદિ-સાધર્મ, દેવદૂત અને પિતૃઓના આદ-વિષયક સંવાદ, સ્વર્ગ અને નરક પ્રાપ્ત કરાવનાર કર્મોનું વર્ણન, ગ્રી-ધર્મનું વર્ણન, વિષ્ણુમહાસનામ, ભીષ્મનો પ્રાણત્યાગ, જીવન-મૃત્યુ અને તેની ત્રણ પ્રકારની જાતિ, જીવનો ગર્ભમાં પ્રવેશ, આચાર-ધર્મ, કર્મફળની અનિવાર્યતા, અતર્થામીની પ્રમાણતા, મૌલધર્મ, જલ્લાજ્ઞદ્વારા તમોગુણ રમેણુ અને સત્ત્વગુણનાં કાર્યોનું વર્ણન, પંચમહાભૂતો વગેરેની સૃષ્ટિનું વર્ણન, પ્રહારાચારી, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસીના ધર્મો, અનુગ્રીતા, શ્રીકૃષ્ણનું પરીક્ષિતને જીવિત કરવું, અર્જુન અને બ્રહ્મવાદનનું યુદ્ધ, અર્જુનનું મૃત્યુ અને તેનું જીવિત થવું, અશ્વમેધ યજ્ઞ, માનવધર્મ, યુધિષ્ઠિર વગેરેના ધૃતરાષ્ટ્ર તથા ગાન્ધારી પ્રત્યેના અકર્તનનું વર્ણન, ધૃતરાષ્ટ્ર, ગાન્ધારી અને કુન્તીનું વાનપ્રસ્થ થવું, તેમના મૃત્યુથી યુધિષ્ઠિરનો શોક, ધૃતરાષ્ટ્ર વગેરેના પૂર્વજન્મનો પરિચય, યદુવંશીઓનો સંહાર, જલરામ અને શ્રીકૃષ્ણનું પરમધામ-ગમન, અર્જુન અને વ્યાસનો સંવાદ, શ્રીપત્ર સહિત પાંડવોનું દ્વિમાલ્ય-ગમન, શ્રીપત્ર તથા સહદેવ વગેરેનું પંથનું. યુધિષ્ઠિરનો હન્ન અને ધર્મ સાથે વાર્તાલાપ અને સદેહ-સ્વર્ગગમન, યુધિષ્ઠિરને નરકનું દર્શન, તેમની નારદજી સાથે વાર્તાલાપ, તેમનું શરીર ત્યજી રિગ્વેદ લોકમાં જવું, ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ વગેરેનાં દર્શન, ભીષ્મ વગેરેનું ચોનાના મૂળ સ્વરૂપમાં મળવું, મહાભારતનો સંપન્નકાર તથા માહાત્મ્ય વગેરે અનેક રોમાંચક તથા તત્ત્વજ્ઞાનથી ભરપૂર કથાઓ.

—: અમદાવાદના સ્થાનિક ગ્રાહકોને સૂચના :—

મહાભારતીક તૃતીય ખંડ તૈયાર થઈ ગયો છે, તે માટે શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલયમાં આવી લવાજમ કરી અંક ૩૩૩ મેળવી શકાય છે. અથવા જે ભાઈઓ પત્ર લખીને દિવસ અને સમય જણાવશે તેમને અમારો માણસ તે વખતે આવી લવાજમની પહોંચ અને અંક આપી લવાજમ લઈ જશે. અમદાવાદના શહેર ગહારના દરેના વિસ્તારના ગ્રાહકો માટે મહાભારતીક—તૃતીય ખંડ વી.પી.થી મોકલવામાં આવશે. તેા જેઓને ગ્રાહક રહેવા ઇચ્છા ન હોય તેઓ પત્ર લખી જણાવવા કૃપા કરે.

વાર્ષિક લવાજમ

રૂ. ૫-૪-૦

પાકું બાઇન્ડીંગ

રૂ. ૬-૪-૦

તત્વી:

મગનભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ

હિંદ મહાર

રૂ. ૭-૮-૦

પાકું બાઇન્ડીંગ

રૂ. ૮-૮-૦

વિષયસૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	બાંધાનો અમર દીનડો (કવિત)	... શ્રી ‘પુનિત’	...૮૪૫
૨	સંપાદન	...	...૮૪૬
૩	એક જ મિનુટ (કવિત)	... શ્રી અમૃતકુમાર શાહ	...૮૪૭
૪	બાહાલી	... શ્રી યાન્નિલાલ ઠાકર M. A.	...૮૪૮
૫	ભગવાન ભગ્ન	... શ્રીતનાયક શ્રી સીતારામ સમા	...૮૪૯
૬	મિત્રમીમાંસ માટે મિત્રનો મહિમા	... શ્રી ઉમાશાન્ત પાઠક બી. એ.	...૮૫૦
૭	નવનાથ કથામૃત	... શ્રીતનાયક શ્રી સીતારામ સમા	...૮૫૧
૮	આધ્યાત્મિક જીવનના સારજૂત તરવો	... શ્રી જ્યોતીલાલ મંગળજી ઝોઝા	...૮૫૨
૯	અધ્યાત્મ ભાગવત	... સ્વામી શ્રી માધવતીરથજી	...૮૫૩
૧૦	અનન્ય ઉપાસનાનું સ્વરૂપ યરણાગત	... શ્રી ભોમીન્દ્રરામ નાનાલાલ વૈલ બી. એ. બી.ટી.	...૮૫૪
૧૧	સીલ-નિરૂપણ-પદ અને પ્રકાશની કથા	... અનુવાદક : શ્રી જ્યોતનારાયણ શાહ	...૮૫૫
૧૨	આયનાની કક્ષિત	... શ્રી કે. રામવામાન	...૮૫૬
૧૩	એક જ દવા-પ્રત્યુદાતા અને જીવનદાતા	... શ્રી મંગલકર શાહ	...૮૫૭
૧૪	ભગ-દુર્ગીનર્મા સર્વસ્વર્થોપાય	... શ્રી ના. બી. ત્રિવેદી બી. એ.	...૮૫૮
૧૫	પ્રકૃતિના વિનિયોગ	... શ્રી લક્ષ્મણજી ઉપાનતશર	...૮૫૯
૧૬	પરીક્ષા (નાટક)	... શ્રી હરીશ ન મક	...૮૬૦
૧૭	આંધી જીવન રસ	... શ્રી ધર્મવદન નરે તમ દેસાઈ	...૮૬૧

શ્રી વીરવજય પ્રીન્ડીંગ પ્રેસ   પ્રક અને પ્રકાશક   શ્રી ભક્તિ માર્ગ કાર્યાલય
મહાભારત કોસરોડ, અમદાવાદ   દેસાઈ મગનભાઈ છોટાભાઈ સલામક કોસરોડ, ગોલીવિલા-અમદાવાદ.

અમૃત અને વિષ

દેવતાઓ અમૃત પીએ છે, તે વિષ નથી ખાતા; તેથી જ તેઓ અમર હોય છે, એનાથી વિપરીત અસુરો અમૃત નથી પીતા; પ્રભુ વિષ ખાય છે; તેથી જ તેઓ મરણ પામે છે, માટે જ તમે અમૃત પીઓ, વિષ કોઈ પણ દિવસ ન ખાઓ.

અમૃત અને વિષ સંસારમાં બન્ને વર્તમાન છે. એમાંથી અમૃતને લે્યો અને વિષને ત્યાગી એ તમારું કામ છે. જો તમે દેવતા બનવા ઇચ્છતા હો તો અમૃત લે્યો અને જો અસુર બનવા ઇચ્છતા હો તો વિષ લે્યો.

અમૃત કયું છે અને વિષ કયું છે એ નિર્ણય તમારો વિવેક કરશે. જો તે જાગ્રત હશે તો તે તમને અમૃતને અમૃત અને વિષને વિષ બનાવશે; પરંતુ જો તે અધકારમાં હશે તો તે તમને અમૃતને વિષ અને વિષને અમૃત બનાવીને મૃત્યુની ગોદમાં ડુબાડી દેશે.

સંયમ અમૃત છે અને લોભ વિષ છે. એ જાગ્રત વિવેકનો નિર્ણય છે. તમે એ નિર્ણયને જીવનનો માર્ગદર્શક ક્રમ તારો બનાવી લો અને અમર બનો.

હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

વાર્ષિક લવાજમ :

તંત્રી :

હિંદ મહાર :

રૂ. ૫-૪-૦

મગનલાલ છોટાલાલ દેસાઈ

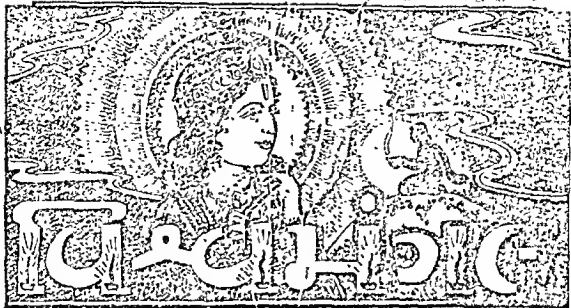
રૂ. ૭-૮-૦

પાકું બાઈ-ડીંગ રૂ. ૬-૪-૦

પાકું બાઈ-ડીંગ રૂ. ૮-૮-૦

વિષયસૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	બનસેવા એ જ પ્રજાસેવા	... શ્રી 'સુનિત'	...૮૮૫
૨	સંપ્રદાય	... ..	...૮૮૬
૩	જીવનમાં બાળવા જેવું	... ..	...૮૮૮
૪	માનવ જાતિનો વિકાસ	.. શ્રી અરવિન્દનો સંદેશ	...૮૮૯
૫	અધ્યાત્મ ભાગવત	... સ્વામીશ્રી માધવવિદ્યાજી	...૮૯૦
૬	હરદાસદેવનામાનામા	... શ્રી ભોગીન્દ્રાચ નાનાલાલ વૈદ્ય B.A.; B.T.	...૮૯૧
૭	સુખ-દુઃખ સમાન	... ભક્ત શ્રી જગનલાલ ચોકસી	...૮૯૨
૮	નંવનાથકથામૃત	... કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ શર્મા.	...૮૯૩
૯	આત્મસુધા	... સદગત જ્ઞાનપ્રેમી શ્રી ચંદુભાઈ	...૮૯૪
૧૦	કુદરતમય જીવન અને કુદરતી ઉપચાર	... શ્રી વાલજી સુગતમા	...૮૯૫
૧૧	માયાનો પ્રભાવ	.. શ્રી જેમ્સ એલન	...૮૯૬
૧૨	એક વૈષ્ણવ જન	... શ્રી 'ચંદ'	...૮૯૭
૧૩	દેહરૂપી ઈમારત (કવિત)	... શ્રી અમૃતકુમાર શાહ	...૮૯૮
૧૪	ભગવાન ભોમ	... કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ શર્મા	...૮૯૯
૧૫	પ્રેમપૂજા (કવિત)	... શ્રી લાલચંદ્ર રાવલ	...૯૦૦
૧૬	નીતિનૈવેદ્ય	... શ્રી કેશવલાલ હરગોવિન્દલાલ કક્કર	...૯૦૧
૧૭	સાદો ન્યાયાધીશ	... શ્રીમતી કપિલાબેન મોહનલાલ કક્કર	...૯૦૨
૧૮	પ્રમાણિક ચોર	... ..	...૯૦૩
૧૯	કોની ખાતશની	... ..	...૯૦૪

ઘટસંગે જનયત્પરાત્મવિપરે, મર્તિ સમુદ્વર્ગયત્ । સ્વામોદ્દેગકુનાર્ગદન્મગનકં દોહિત્વહુત્સુજ્જવ્ ।
 વપેદેપમનુસણે શ્રદ્ધમયત્સન્દર્શયત્સવ્ગર્તિ, સંજાતં સાદ્ધ 'વિશ્વમિત્ર' -મપાકરું નગદુર્ગવિપ્ ।

વર્ષ ૧૩ મું : ફાલ્ગુન-૨૦૦૬ : માર્ચ-૧૯૫૦ : અંક ૧૨ મે

જનસેવા એ જ પ્રભુસેવા

[જાણ લે : ગીતા સ્વખેડ, કમર ઢાલી કસી : ર...રાગ]

મીઠી માનવતાની દહાણ, જગની સેવા કરવામાં,
 સાચી ભાક્તનાં એંધાણ, જગની સેવા કરવામાં.... મીઠી. ૧
 પેરે-દુઃખ દેખી હૈયું ફાંભે, સેવા-સમરાંગણમાં ઊભે,
 સોંપી દેવાં છવન-પ્રાણ, જગની સેવા કરવામાં.... મીઠી. ૨
 ભૂખ્યાં જનને ભોજન દેવાં, મૂંગા આશીર્વાદો લેવા,
 દેવાં દીન બનીને દાન, જગની સેવા કરવામાં.... મીઠી. ૩
 પ્રાણી સૌમાં હરિ વિરાજે, સેવા કરવી એને કાજે,
 સેવા સ્વીકારજે ભગવાન, જગની સેવા કરવામાં.... મીઠી. ૪
 'પુનિત' કહે છે એ કર જોડી, વહારે થાજે દોડી દોડી,
 યાશે પોતાનું કલ્યાણ, જગની સેવા કરવામાં.... મીઠી. ૫

શ્રી 'પુનિત'

શ્રુતસંગં જનપતરાત્તત્રિપદે, મર્ષિત સમુદ્ધર્યયઃ । સ્વામોદ્દેગકુતાર્ગદમ્ભગનકં છાદિત્યહુત્સુજયત્ ।
 વર્ષદ્વેષમનુક્ષણે શ્રગવપત્તસન્દર્શપત્તાવ્યર્ગિ, સંજાતં સ્વદ્ 'વિશ્વલિંગ' -મયાકૃતું નગકુર્ગવિદ્મ્ ॥

વર્ષ ૧૩ મું : ફાલ્ગુન-૨૦૦૬ : માર્ચ-૧૯૫૦ : અંક ૧૨ મો

જનસેવા એ જ પ્રભુસેવા

[બહુ લે ઝગીયા સ્વયંદેવ, કમર કસી કમી.૨...સગ]

મીઠી માનવતાની હઢાણ, જગની સેવા કરવામાં,
 સાચી ભાક્તનાં એધાણ, જગની સેવા કરવામાં...મીઠી. ૧
 પર-હુઝ દેખી દેખું દુખે, સેવા-સમરાંગણમાં ઊભે,
 સોંપી દેવાં છવન-પ્રાણ, જગની સેવા કરવામાં...મીઠી. ૨
 ભૂખ્યાં જનને ભોજન દેવાં, મુંઝા આશીર્વાદો દેવા,
 દેવાં દીન ખનીને દાન, જગની સેવા કરવામાં...મીઠી. ૩
 પ્રાણી સૌમાં હરિ વિરાજે, સેવા કરવી એને કાળે,
 સેવા સ્વીકારજે ભગવાન, જગની સેવા કરવામાં...મીઠી. ૪
 'પુનિત' કહે છે એ કર ભેટી, વહારે ધાલે દોરી દોરી.
 યાશે પોતાનું કલ્યાણ, જગની સેવા કરવામાં...મીઠી. ૫

શ્રી 'પુનિત'

રામપાદકીર્તિ

કરણામય પરમેશ્વરની કૃપાથી 'વિશ્વમંગલ' આ આંકે તેનું તેરમું વર્ષ પૂર્ણ

કરે છે. તે ધર્મ-નીતિ પાષક વાચન આપીને, અને મહાભારતના સરળ ખંડા પ્રકટ કરીને પોતાની ગુણવત્તાથી વાચક વર્ગની પ્રીતિ સંપાદન કરી શક્યું છે તે એક આનંદની વાત છે અને તે બદલ અમે અમારા મહાત્મ-ભાવ લેખકોને, સંલાહકારોને તેમજ તેને મમતાથી અપનાવનારા અમારા ધર્મપ્રિય શ્રાહક-મહોદયોને હૃદયપૂર્વક આભાર, માનીએ છીએ.

'વિશ્વમંગલ' ચોટું વર્ષ આવતા ચૈત્રથી શરૂ થાય છે, પરંતુ તેનું ચોટમા વર્ષનું મુખ્ય નૈવેદ્ય તેણે મહાભારતના તૃતીય ખંડ રૂપે મહા-તુલાવ શ્રાહકોના કરકમલમાં નિવેદિત કરી જ દીધું છે. જો નૈવેદ્યનું વિવેક-વિચારપૂર્વક સેવન કરનારને સર્વ રીતે હુગિટ, પુગિટ અને પરમ શ્રેય પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ છે. આ નૈવેદ્ય

જો કે આર ખંડમાં વહેવાયેલું છે. પરંતુ તેનું પૂર્ણ આસ્વાદન સાથે જ કરી શકાય અને એ માટે મહાભારત-પ્રેમીઓને વિલંબ સહન ન કરવો પડે એ માટે અમે યથા શક્ય સત્ત્વર ચારે ખંડા તૈયાર કરી દેવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. અને હવે તૃતીય ખંડ પછી ચોથો ખંડ પણ લગભગ ચૈત્ર શુદ્ધમાં શ્રાહકોની સેવામાં રજુ કરી શકારી.

મહાભારત-પ્રેમીઓ મહાભારતના ચારે ખંડા મેળવી શકે અને શ્રાહકોને પણ મહા-ભારતનું પૂરું વાંચન વહેલું મળે એ હેતુથી અમે તૃતીય ખંડ વહેલો તૈયાર કર્યો અને ચોથો ખંડ પણ તૈયાર થઈ રહ્યો છે. ત્રણ ખંડ સુધી મહાભારત વાંચનારને ચોથો ખંડ વાંચવા-અસાવવાની ઈચ્છા ન હોય એવું ભાગ્યે જ બને, તેથી ચોથો ખંડ પણ શ્રાહકોને આ જ વર્ષ મળી જાય અને તેમની મહાભારત પૂરું વાંચવાની નિઃસાસાસૃષ્ટિ સંતો-પાંચ એ હેતુથી અમે ચોથો ખંડ વહેલો આપવાના હોઈ ત્રીજા ખંડની સાથે ચોથો

ખંડના વર્ષનું લવાજમ પણ ઉમેરીને જ આહકો ઉપર—કે જે આહકોએ આહક તરીકે ચાલુ રહેવાની ના પાડેલ ન હતી—વી. પી. રવાના કર્યાં હતાં. ચોથો ખંડ વહેલો આપવા સાથે અમે લવાજમ પણ રૂ. ૦-૮-૦ એાધું રાખેલ છે છતાં કેટલાક ભાઈઓએ તે વી. પી. સ્વીકાર્યાં નથી. અમે ત્રણ આંકોમાં અગાઉથી વારંવાર સૂચનાઓ આપેલી છે કે જે ભાઈઓને આહક તરીકે ચાલુ ન રહેવું હોય તેઓ અમને ફક્ત ત્રણ પૈસાનું પોસ્ટકાર્ડ લખી દેવાની કૃપા કરે, જેથી અમને વી. પી. ખર્ચનું નિરર્થક તુકશાન ન થાય. છતાં તેમણે વી. પી. પાછાં જ મોકલ્યાં છે અને કેટલાકોએ તો અમને એવા પત્રો લખી જણાવ્યા છે કે રૂ. ૫-૪-૦ લવાજમ છે છતાં અમારા ઉપર રૂ. ૧૦-૮-૦ નું વી. પી. શા માટે મોકલ્યું? જેથી અમે તે સ્વીકાર્યું નથી. આથી અમને એમ જણાય છે કે જે વર્ષના સામટા લવાજમનાં વી. પી. મોકલવાની અને મહાભારતના ત્રીજે અને ચોથો ખંડ આ વર્ષે આપવાની અમારી સૂચનાઓ ઘણા ભાઈઓએ ધ્યાનમાં જ લીધી નથી. સૂચનાઓ ધ્યાનમાં ન લેવાથી રૂ. ૧૦-૮-૦ નાં વી. પી. પાછાં ફરવાની વસ્તુ મોટા પ્રમાણમાં જનવાને લીધે જેમણે અમને આહક તરીકે ચાલુ ન રહેવાનો પત્ર લખી જણાવ્યો નથી અને રૂ. ૧૦-૮-૦ નાં વી. પી. પાછાં આવ્યાં છે તેમના ઉપર અમે એક જ વર્ષના લવાજમ રૂ. ૫-૪-૦ નું ત્રીજા ખંડનું વી. પી. મોકલીશું, જેથી જે ભાઈઓએ અમારી સૂચનાઓ ધ્યાનમાં ન લેવાને લીધે વી. પી. પાછું મોકલ્યું છે તેમને નવા ચૌદમા વર્ષના આહક તરીકે મહાભારતનાં—તૃતીય ખંડ અને વિશ્વમંગલના અંકો મળી શકે.

તેથી જે ભાઈઓને એક વર્ષના પણ આહક ન રહેવું હોય તેઓ ત્રીજા ખંડનું વી. પી. ન મોકલવા માટે એક પોસ્ટકાર્ડ લખીને અમને ખબર આપવા કૃપા કરે જેથી અહીંથી તેમના ઉપર ત્રીજા ખંડનું વી. પી. રવાના થાય નહિ.

જે ભાઈઓએ જે વર્ષના લવાજમનું રૂ. ૧૦-૮-૦ નું વી. પી. સ્વીકાર્યું છે, તેમને ચોદમા વર્ષના પ્રથમ અંક-મહાભારતનાં તૃતીય ખંડ મળી ગયો છે અને ચતુર્થ ખંડ ચૈત્ર માસમાં તૈયાર થતાં રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટથી મોકલી આપવામાં આવશે. વી. પી. સ્વીકારનાર ભાઈઓમાંથી જેમને મહાભારતના ખંડો પાકા બાઈન્ડીંગના ભેજતા હોય તેઓ ત્રીજા ખંડના વર્ષના વિશ્વમંગલનો કોઈ નવો આહક કરી તેને ત્રીજો ખંડ આપી દે અને ત્રીજો તથા ચોથો ખંડ પાકા બાઈન્ડીંગના મોકલવા માટે રૂ. ૨-૦-૦નું વધુ મનીઓર્ડર કરી તેની સૂચના આપે. કેલેન્ડર ભેટ

જે ભાઈઓએ રૂ. ૧૦-૮-૦નું વી. પી. સ્વીકાર્યું છે તેમને ચૈત્ર ૨૦૦૬થી ચૈત્ર ૨૦૦૭ સુધીનું બાર મહાસની નિયિ-તારીખોવાળું, ત્રીજા ખંડના ટાઈટલના ચિત્રવાળું અથવા ભગવાન શંકરના ચિત્રવાળું ત્રિરંગી કેલેન્ડર ભેટ તરીકે મોકલારો. જે ભાઈઓને જે ચિત્રવાળું કેલેન્ડર પસંદ હોય તેમણે તે મોકલવા સૂચના આપવી. આ કેલેન્ડર ૧૪-૦-૦માં સંપૂર્ણ મહાભારત ખરીદનારાઓને પણ મળશે. વિશ્વમંગલનો એક નવો આહક વધારી આપનારને પણ તે આપવામાં આવશે. તો વિજ્ઞાનુઓ જે રીતે તેનો લાભ લઈ શકે છે.

કાંડ વિષે

જે ભાઈઓની ગ્રાહક વધારી કેલેન્ડર લેવાની ઇચ્છા હોય તેમણે આ અંક સાથે કાંડ મૂકેલ છે, તેમાં પોતે જેમને ગ્રાહક બનાવ્યા હોય તેમનું સરનામું લખી મોકલવું. તેમના તરફથી લવાજમનો મનીચૉર્ડર અથવા વી. પી. સ્વીકારાઈને આવેથી ગ્રાહક કરી આપનાર ભાઈઓને કેલેન્ડર છુટકોસ્ટથી મોકલી આપવામાં આવશે. એજન્ટોને ત્યાં પણ લવાજમ ભરી તેમની પાસેથી કેલેન્ડર મેળવી શકાશે.

આફ્રીકાના ગ્રાહકોને

મહાભારતનો ત્રીજો અને ચોથો અંક સાથે ગેજેટી વિશ્વમંજરીના એ વર્ષના ગ્રાહક થવા માટે આફ્રીકાના ગ્રાહકે મહારાજાઓએ આ અંક મળ્યેથી બે વર્ષના લવાજમના શિલિંગ મોકલી આપવા. અમને શિલિંગ પહોંચ્યેથી તેમના ઉપર મહાભારતના ખટો રજીસ્ટરથી મોકલી આપવામાં આવશે.

શ્રી રામનામ એન્ડ

અત્યાર સુધીમાં લખાઈને આવેલાં સાત અળજા રામનામની સ્થાપના મહિનગર શ્રી પુનિત સેવાશ્રમની બાનુમાં કરવામાં આવી છે, જેના ઉપર મંત્રમંદિર બંધાવવામાં આવનાર છે. હવેથી જે રામનામ લખાશે તેમને સંગ્રહ પણ રંગમાં જ રાખવામાં આવશે. રામનામ બેઠવું મુખ્ય કેન્દ્ર શ્રી પુનિત સેવાશ્રમમાં રાખવામાં આવ્યું હોઈ રામનામ લખવાની નોટો મંગાવવા વગેરેના તથા બેંક સંબંધી બધે પત્રવ્યવહાર તે સરનામે કરવા લગનું છે.

અમદાવાદના ગ્રાહકોને

અમદાવાદના ગ્રાહકોને મહાભારતનાં તૃતીય અંક અને અમારા માણસો દ્વારા પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા કરી છે. તેમી તેમના ઉપર વી. પી. થી અંકો દવાનાં કરવામાં આવનાર નથી. તમારે ઘેર અમારો માણસ મહાભારતનાં તૃતીય અંક આપવા આવશે, તો જે ભાઈ ગ્રાહક હોય તેમણે તમા વર્ષના લવાજમના રૂ. ૫-૪-૦ આપી તે માણસ પાસેથી અંક લઈ લેવો. પોતે ઘેર નહોતો ને માણસ ઘેર આપવા આવે તો ઘરનાં માણસોને પૈસા આપી અંક લઈ લેવા જણાવવું. બે વર્ષનું લવાજમ ભરવું હોય તો રૂ. ૧૦-૦-૦ આપવા. બે વર્ષનું લવાજમ ભરવાથી લવાજમમાં ગ્રાહક ચાના ચોખા યામ છે અને આવતાં ચૈત્રમાં બહાર પડનાર મહાભારતનો ચતુર્થ અંક તમને તુરત મોકલી આપવામાં આવશે. લવાજમ ભરનારે લવાજમ ભર્યાની છાપેલી પહોંચી અંક આપવા આવનાર અમારા માણસ પાસેથી માગી લેવી.

રૂ. ૨૦-૦-૦ ભરનારને લાભ

જે ભાઈઓ ચાર વર્ષનું સામટું લવાજમ રૂ. ૨૦-૦-૦ ભરે છે તેમને મહાભારતના ચારે ખટો પાકા બાઈ-ડીંગના મળે છે. ઉપરાંત મહાભારતના ચારે ખટોનાં વર્ષોના ૪૪ માસિક અંકો જુદા. એ રીતે પાકા બાઈ-ડીંગના છુટક વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬-૪-૦ કરતાં ચાર વર્ષનું સામટું લવાજમ ભરનારને રૂ. ૫-૦-૦ કાપડો રહે છે.

નિવેદક :

મગનલાલ છોટાલાલ દેસાઈ

ત્રીજી વિશ્વમંજરી

માનવ જાતિનો વિશ્વાસ

(શ્રી અરવિન્દનો મંત્ર)

[૧૫ ઓગસ્ટ '૪૬ શ્રી અરવિન્દ-ચપ્પન્તી નિમિત્તે અમેરિકાનાં એક અધિવેશન મળ્યું હતું. તેમાં શ્રી અરવિન્દ પાને અમેરિકા માટે એક સન્દેશ માગવામાં આવ્યો હતો. સંદેશમાં શ્રી અરવિન્દના જણાવવા પ્રમાણે તે સદેશ સમસ્ત માનવ જાતિ માટે સ્વદેશમાં આવેલો છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.]

“એણું ન માનો કે તમે પશ્ચિમતા છો અને બીજા પૂર્વતા છે. બધા મનુષ્યો એક જ દિવ્ય પ્રવાહમાંથી પ્રકટ થયા છે. અને એ જ પ્રવાહની એકતા દુનિયા ઉપર પ્રકટ કરવી એ જ એમનો સાચો ઉદ્દેશ છે.”-શ્રી માતાજી

તે પ્રતિભા સિન્નલિન્ન દિશાઓમાં વિકાસ પામતી ગઈ છે. સર્વોચ્ચ સત્ય એ આત્માનું સત્ય છે. તે આત્મા વિશ્વથી પર હોવા છતાં પણ સંસારમાં તથા સર્વ જીવોમાં અનુભવીરૂપે વિદ્યમાન છે. તે સર્વને ધારણ કરી રહ્યો છે અને ચેતનાના વિકાસ દ્વારા તે લક્ષ્યસિદ્ધિ તરફ લઈ જઈ રહ્યો છે, કે જેને માટે પ્રતિ પોતાની શરૂઆતની અચેતન અવધારમય અવસ્થાઓથી લઈને નિરંતર કામ કરી રહેલી છે. તે પરમ આત્મા સત્તાનું એક એવું રૂપ છે કે જેના વડે આપણને આપણા અને સર્વના અસ્તિત્વનું રહસ્ય સમજાય છે અને જેને લીધે સંસારને સાર્યકતા પ્રાપ્ત થાય છે. (અર્થાત્ તેને આધારે ચાલી રહેલો સંસાર તેનું એક પ્રયોજન બની રહેતો હોય સર્વથા મિથ્યા નથી.) પૂર્વના શોધકોએ નિત્ય-નિરંતર આત્માના પરમ સત્ય પર જ વધારેમાં વધારે ભાર મૂક્યો છે. એટલે સુધી કે તેમણે પોતાનાં સિદ્ધાન્તદર્શનોમાં જગતને આપા કહીને છોડી દીધું છે અને આત્માને એકમાત્ર સત્ત્વ વસ્તુ માન્યો છે. પશ્ચિમે પોતાનું વધારેમાં વધારે બળ સદા સંસાર ઉપર જ આધાર્યું છે. ભૌતિક સંપત્તિઓ દ્વારા જ પૂર્ણતા અને કૃતાર્થતા પ્રાપ્ત કરવાની તેની સ્થિતિ આજે પરાક્રમ્યોએ પહેંચી ગઈ છે, અને તેણે આત્માનો નિરોધ જ કરી દીધો છે. એટલે સુધી કે તેણે જડ પ્રકૃતિને જ એકમાત્ર સદ વસ્તુ રૂપે સિદ્ધાસન ઉપર બેસાડી દીધી છે. એક બાલુ આધ્યાત્મિક પૂર્ણતાને આદર્શ અને બીજી બાલુ ભૂતિની પૂર્ણતા, સમાભૂતી પૂર્ણતા તથા મનુષ્યનાં મન, પ્રાણ તેમજ ભૌતિક જીવનનો પૂણ વિકાસ જ ભવિષ્યનું મહાનમાં મહાન સ્વપ્ન બની ગયું છે. તે પણ આ જાન્યેય સાર્ય છે અને જાન્યેય વિશ્વની પ્રતિભા આત્માના ઉદ્દેશના અંગ ગણી શકાય એમ છે. આ જાન્યેય એકબીજાનાં વિરોધી નથી. હવે જરૂર એ વાતની છે કે તેમના ઉપરથી વિશ્વમત અને વિરુદ્ધપણાની દૃષ્ટિ છોડી નાખીને તેમને ભાવી અવસ્થામાં સમન્વય યોગ્ય ગણવામાં આવે.

પશ્ચિમના વિદ્વાને આ શોધ કરી છે કે આ જડ જગતમાં જીવન તથા તેની પ્રક્રિયાઓનું પ્રયોજન વિકાસ છે. પરંતુ તેણે ચેતનાના વિકાસ કરતાં આકૃતિ અને તેને અનુસરનારી અમુક ભનિઓના વિકાસ પર જ વધારે બળ આપ્યું છે. એટલે સુધી કે ચેતનાનો વિકાસ એ તેની પ્રતિભાનું પ્રયોજન ન રહેતો તે દેવ-

સયોગરૂપ જ બની ગયો છે. પહેલાં પણ કેટલાક વિચારકો તથા કેટલાંક દર્શનો અને ધર્મશાસ્ત્રોએ વિકાસના સિદ્ધાન્તનો સ્વીકાર કરેલો છે. પરંતુ તેમનો અભિપ્રાય આત્માના વિકાસનો છે. અર્થાત્ બ્યક્તિનું ક્રમિક રીતે અનેક જન્મોમાં પસાર થતાં થતાં પોતાના સર્વોચ્ચ સત્ય સ્વરૂપે-આત્મરૂપે વિકસિત થવું એમાં છે. કારણ કે જો નામ-રૂપની અંદર કોઈ ચેતન સત્તા હોય તો તે સત્તા અન્તઃકરણને અમુક કાળ માટે જ ગોચર થઈ શકે નહિ, કારણ કે તે કાચનો સત્તા છે. અને નામ-રૂપમાં રહેલાનું તેનું પ્રયોજન સારે જ સફળ થાય કે નહીં તે કમથી પ્રાપ્ત થતા અનેક જન્મો અને શરીરોમાં વારંવાર પુનઃ ઉપર પ્રકટ થાય.

અચેતન જડ પ્રતિભાથી અવચેતના અને પ્રાણોનો ઉદ્ભવ અને પછી અચેતન મનનો વિકાસ કે જે વિકાસ પહેલાં પશુમાં અને પછી અચેતન તથા વિચારશીલ માનવોમાં જોઈ શકાય છે, તે વિકાસશીલ પ્રતિભાની હાલની સર્વથી ઉચ્ચ સ્થિતિ છે. અને હજી સુધી વિકાસ સતી ક્રિયા આદ્યે સુધી જ રહી છે. મનવાળાં પ્રાણીઓનું સર્ગન એ આ સમયે પ્રાપ્તિનું સર્વથી ઉચ્ચ કાર્ય છે અને તે મન વડે જ તે પ્રતિભાનું અન્તિમ કાર્ય સમાજવા તરફ વિચારકોની પ્રતિ થવી હોવાય છે. પરંતુ આનાથી આગળના વિકાસના એક કાજાની પણ કલ્પના કરી શકાય છે. અને પ્રાપ્તિનું પોતાનું પણ તેનું લક્ષ્ય 'દોષ' શકે છે કે તે મનુષ્યના અપૂર્ણ મનમાં તેનાથી પરતી એક એવી ચેતનાનો વિકાસ કરે કે જે મનના અંતરને યોગ્યગીને સાચને પોતાના જન્મસિદ્ધ અધિકારનારૂપે સ્વાભાવિક રીતે જ ધારણ કરી શકે. જરૂર એક એવી પરમ ઉચ્ચ ચેતનાનું પણ અસ્તિત્વ છે, જેને પેદામાં ઋત-ચેતના કહેવામાં આવી છે. અને જેને મેં 'અતિમાનસ' નામ આપ્યું છે. તેમાં પરમ જ્ઞાન રહેલું છે તેથી તેને તેની શોધ કરવી જરૂર નથી પડતી અને તેને વારંવાર બહી જવાનો પણ પ્રસંગ આવતો નથી. એક ઉપનિષદમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે મનોમય પુરુષથી આગળ એક ઉપરનું પચિયું છે-વિદ્યાનમયં જીવ (કાશ). તેમાં આત્માએ આરોહણ કરવાનું છે. અને તેના જ દ્વારા તેને અધ્યાત્મિક સત્તાનો પૂર્ણ આનંદ પ્રાપ્ત કરવાનો છે. જો આ લોકમાં, પ્રતિભાના વિકાસના આગળના પચિયવાના રૂપમાં એ વિદ્યાનમય કાશની પ્રાપ્તિ થઈ જાય તો પ્રતિભા

ઉદ્દેશ સિદ્ધ થઈ જશે અને આ શરીરમાં જ-પૂર્ણતા પામેલા શરીરમાં જ-પૂર્ણ આધ્યાત્મિક જીવનની કલ્પના તથા શક્યતાનો અનુભવ કરી શકીશું. એટલે સુધી કે આપણે પૃથ્વી ઉપર દિવ્ય જીવનની સ્થાપનાની ચર્ચા કરી શકીશું. અને પૂર્ણતાની સંભાવનાનું આપણું મનસ્વી સ્વપ્ન સિદ્ધ થઈ જશે. આંત્રી સાથે જ અનેક ધર્મો તથા આધ્યાત્મિક ઝાંખિઓ અને કાન્તદર્શનિઓમાં સમાન રીતે જોવામાં આવતી પૃથ્વી ઉપર સ્વર્ગ પ્રતિષ્ઠિત કરવાની આપણી તે અભિલાષા પણ પૂરી થઈ જશે.

પરમ આત્મા તરફ માનવજીવનનું આરોહણ એ જ જીવનું સર્વોચ્ચ લક્ષ્ય અને નિશ્ચિત માર્ગ છે. કારણ

કે તે પરમ આત્મા જ સર્વોચ્ચ સત્ વસ્તુ છે. પરંતુ એ પરમ આત્મા તથા તેની શક્તિઓ જ આ જગતમાં અવતરણ કરે એ પણ બની શકે છે. અને તે જ જગતના અસ્તિત્વને ઉચિત 'સિદ્ધ' કરશે તથા સૃષ્ટિના દિવ્ય પ્રયોજનને સિદ્ધ કરી તેની ચૂંચવણો-તેની ગહનતાઓનો જીંડલ ખતાવી દેશે. આ અતિ ઉચ્ચ અને અતિ મહાન આદર્શને અનુસાર પૂર્વ અને પશ્ચિમનો સમન્વય કરી શકાય છે. આત્મા જ પ્રકૃતિનું આલિંગન કરી શકે છે અને પ્રકૃતિ આત્માની અન્તર્ગત પોતાના નિજ સ્વયં સ્વરૂપની તથા વસ્તુમાત્રમાં કુપાચિદ્ધ સત્ વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે.

૩ ૧૦-૮-૦ નું વી. પી. ન સ્વીકારનારાઓને તથા સ્વીકારનારાઓને

સૂચના

મહાભારત-ગ્રંથીઓની અને શાહકોની પૂર્વ મહાભારત મેળવવાની ઉત્સુકતા તથા માગણીને લઈને અમે મહાભારતના છેલ્લા ત્રીજા અને ચોથા ખંડ આ જ વર્ષે તૈયાર કરવાનો નિર્ણય કર્યો. ઘણા ભાઈઓએ ત્રીજા અને ચોથા ખંડ મેળવવા માટે વિશ્વમંજલનાં બે વર્ષનાં લવાજમો મનીઓડરથી મોકલી આપ્યાં અને ઘણા ભાઈઓએ ખંડ તૈયાર થયે વી. પી. થી મોકલવા જણાવ્યું હતું તથા ઘણા ભાઈઓ વી. પી. થી મોકલવાની સૂચના આપી શકવા ન હતા. અમે સૂચના આપનાર અને ન આપનાર સર્વે શાહક ભંડુઓની સેવામાં વી. પી. મોકલવાનાં છે એમ ગયા ત્રણ અઠોથી જણાવતા આવ્યા છીએ અને જેમને શાહક તરીકે ચાલુ રહેલું ન હોય તેમને માત્ર એક 'પોસ્ટકાર્ડ' લખી દેવા વિનંતિ કરી હતી. છતાં કેટલાક ભાઈઓએ અમને શાહક તરીકે ચાલુ ન રહેવાનાં કાર્ડ પણ લખી ન જણાવ્યાં અને અમે એક મોકલેલ વી. પી. પણ સ્વીકાર્યું નહિ. તેમની આવી બેદરકારીથી કાર્યાલયને નિરર્થક પોસ્ટેજનું દશ આનાનું તુકશાન થયું છે.

અમે વી. પી. મોકલ્યા પછી ઘણા ભાઈઓનાં એવા કાગળો આવવા લાગ્યા કે અમને ૩. ૧૦-૮-૦ નું વી. પી. શા માટે કહ્યું છે? તમે જે વર્ષનું લવાજમ દેવા માંગો છો કે લવાજમમાં વધારો કર્યો છે? આથી અમને જણાય છે કે ઘણા ભાઈઓએ વિશ્વમંજલના અકામાંની અમારી સૂચનાઓને ધ્યાનમાં લીધી નથી. આથી અમે જે ભાઈઓએ ૩. ૧૦-૮-૦ નાં વી. પી. નો અસ્વીકાર કર્યો છે તેમના ઉપર વિશ્વમંજલના એક જ વર્ષનાં લવાજમથી મહાભારતનો તૃતીય ખંડ ૩. ૫-૪-૦ ના વી. પી. થી મોકલીશું. જેઓને આ વી. પી. સ્વીકારવાની ધરછા ન હોય તેઓને કૃપા કરી એક પોસ્ટકાર્ડ લખી જણાવવા વિનંતિ છે.

જે ભાઈઓએ ૩. ૧૦-૮-૦ નાં વી. પી. સ્વીકાર્યાં છે અને જેઓનાં બે વર્ષનાં સામટા લવાજમ ૩. ૧૦-૦-૦નાં મનીઓડરો આવેલાં છે તેમના ઉપર મહાભારત જ્યુર્ય ખંડ ચૈત્ર માસમાં તૈયાર થયે રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટથી મોકલી આપવામાં આવશે અને તેમને જે વર્ષ સુધી વિશ્વમંજલના અકા મળતા રહેશે.

જીવનમાં જાણુવા જેવું

આપણા મનની વાસનાઓને લીધે, વાસનાઓને તૃપ્ત કરવા માટે આપણે કર્યો કર્યો કરીએ છીએ. તે કર્યોનું ફળ વળતાં તે પછી મનમાં ફરી બીજી નવી વાસનાઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે માટે ફરી પાછાં નવાં કર્યોમાં જીવ ભોગ્ય છે. આમ વાસનાઓનાં બદલાવો અને કર્યોનાં ફળો ભોગ્યવામાં જીવ બચ્ચા કાળથી લગ્યા કરે છે. કર્યોફળોની આસક્તિમાંથી જીવી જીવ જીવે સ્વસ્થ-આત્મસ્થ થાય ત્યારે જ તેને પોતાનો નિજ આત્મ અનુભવ મનની તૃપ્તિવાચી-વાસનાઓનો વિશ્વ અર્થ નિર્ણયદત્તો અનુભવ કરવા માટેના અનેક ઉપાયો છે. કેટલાક ભક્તિ વડે કરી દેવા સ્વસ્થતા મનને સ્થિર કરે છે, કેટલાક સર્વ જીવોમાં આત્મદર્શન કરી તેમની સેવામાં આત્મદ માણતા વાસનાઓને તરે છે, કેટલાક વિષયોની પુનઃજાતો અનુભવ કરી તેમના ઉપર વૈરાગ્ય ધારણ કરી તેમનાં બંધનોને તોડે છે. કેટલાક વિવેકદર્શિ વડે પોતાના મનના વિચારો અને તેની વાસનાઓનું નિરીક્ષણ કરતા વાસનાઓને કાણુમાં સદા તેમને અતીતિને રસ્તે જતી અટકાવી પ્રાર્થના અર્થ, ક્રમ અને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. કેટલાક જગતની સર્વ સીધાને આત્માના વિલાસરૂપે નિરખતા તેનાં મુખદુઃખાદિ દુઃખોથી આત્માને નિર્લેપ સમજતા તટસ્થ રહીતી નિર્ભયદત્તો અનુભવ કરે છે. આમ અનેક પ્રકારથી મનને વાસનાઓમાં લપેટાઈ બંધાવી સ્વસ્થ કરી પોતાના મુક્ત, તૃપ્ત અને નિરપેક્ષ સ્વસ્થતા આપનારો અનુભવ કરી શકાય છે. દરેક માણસોનાં મન કુદી જુદી રીતે ધમકેલાં હોય છે. તેથી કાઈના મનને યાનયોગ, કાઈના મનને ભક્તિ-યોગ, કાઈને વિવેકવિચાર, કાઈને સેવા, કાઈને વૈરાગ્ય, કાઈને ખ્યાન, કાઈને જપ, કાઈને નામ-સ્મરણ વગેરેમાંથી ગમે તે પ્રકાર અનુકરણ-મનને શુદ્ધ અને સ્થિર કરવામાં અનુકૂળ થાય છે. આમાંના દરેક ઉપાયો મનને સ્થિર અને શુદ્ધ કરવામાં મદદ કરનારા છે તે વિશે કરી શકા નથી. તેથી જે ઉપાય-જે પ્રકાર-મનને સ્વાભાવિક લાગતો હોય, અનુકૂળ લાગતો હોય તે વડે મનને સ્વસ્થ કરી આત્મમુખ માટે અભિમુખ થવું એ જ સર્વ જીવો માટે દેશ્યાયુક્ત દિશા છે.

આપણું સાધારણ આયુષ્ય પચાસ વર્ષનું ગણીએ તો એક વર્ષનાં ૩૬૫ દિવસ એટલે ૫૦ વર્ષના ૧૮૦૦૦ દિવસ થયા. તેને ચોવીસે ગુણતાં ૪,૩૨૦,૦૦૦ ધાર લાખ બમણેસ હજાર દેહાંક થયા. આટલા બધા દેહાંકનું અનુભવજીવન હોવા છતાં તે પોતાના મનને આનંદરૂપ કરવાના પ્રયત્નમાં કેટલા દેહાંક રોકેલો હશે? દરેક અનુભવે પોતાના આયુષ્યના આટલા મોટા સમયમાંથી રોજ અમુક સમય તો પોતાના ઇષ્ટદેવના સ્મરણ માટે નિશ્ચિત કરી જ લેવા જોઈએ. નહિ તો પછી આત્માને છોડી દઈને સરીકના મગાની જ સેવા કરવામાં આપણે આપણું જીવન વર્ષ વેઠ્યું ગણાય. સરીક તો એક વખત માડું બની જ જવાનું છે. તે વખતે તમારા અને આત્મવિચાર દ્વારા જેટલો વિદ્વાસ સાધ્યો હશે, આત્માની જેટલું નજીક ગયું હશે, તેટલો જ પ્રકાશ, તેટલું જ મુખ, તેટલી જ સ્વચ્છતા, તેટલું જ શ્રેય તમારી પાસે રહેવાનું છે. આ બાબતનો વિચાર કરી લો-નિર્જીવ કરી લો અને નિત્ય ઇષ્ટસ્મરણ કરો, નામસ્મરણ કરો અને વિષયવાસનાને જીતવાની શક્તિ મેળવવા નિત્ય-અનિત્યમાંની પ્રાર્થના કરો. આ વિધેય વિશેષ વિવેચન વિષયગણના ચોક્કસ વર્ષના બીજા અંકમાં આપવામાં આવશે. હા તત્ત્વ સત્ત્વ.

અમેરિકામાં મોટર બનાવવાનાં કારખાનાંઓએ કંપી પ્રગટ કરી છે. દર એક એકને ત્યાં એક મોટર બને છે. અમેરિકાની કુસર કારખોદેહને ૧૯૪૬ માં ૬,૨૦૦,૦૦૦ મોટરો અને ૬૫૦ બનાવી હતી એ ઉલ્લેખમાં ૭૮૦,૦૦૦ માણસોને રાજ મળી હતી. તમારો ઉલ્લેખ આત્મસ્થ થવા પ્રત્યેના છે. તમે દર એકે કેટલા નામસ્થ કરો છો અને તમારા દાસ કેટલા માણસોને સેવા મળે છે?

જીવન દરમ્યાન મોજામાં મોટા ૧૦૦૦ દેહાંકનો જ જીવ કરવાનો શકેલ્ય કરનાર બાહ્ય-અંદોષ પોતાનાં નામ ઓ ભક્તિમાર્ગ કાર્યલેખમાં લખી જણાવતા.

ભગવાનનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

(અતઃક પૃષ્ઠ ૮૬૫ થી ચાલુ)

ભગવાનનું સ્વરૂપ કેવું છે, એ પ્રશ્ન ઘણા માણસો પૂછે છે. તેના સીધા અને ટુંકા જવાબ તો એ છે કે ભગવાનને જાણનારો સ્વભાવ કેવો છે તેની તપાસ કરવી જાઈએ. એટલે જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ જેવામાં આવશે અને જેવી દૃષ્ટિ તેવા ભગવાન જેવામાં આવશે. એ બાબત હવે દશમ સ્કંધના ૧૨ મા અધ્યાયમાં (અધ્યા-સુરના ઉદારના અકરણમાં) શુકદેવજી પરીક્ષિત રાખીને સમજાવે છે.

ગયા પ્રકરણમાં છેવટના ભાગમાં એમ બતાવવામાં આવ્યું કે ભગવાન ન્યારે ગોવાળીઓની સાથે રમતા હતા ત્યારે અખિખીઆમણીની રમત કરતા હતા અને પૂલ બાંધવાની રમત કરતા હતા. તેના આધ્યાત્મિક અર્થ ત્યાં આપવામાં આવેલ છે. હવે શુકદેવજી એમ કહે છે કે:—

કૃષ્ણકસૌરસંગથ્યા તૈર્પૂથીહૃત્ય સ્વસ્તકાન્ ।
ચાર્યન્તોડર્મહીલામિર્વિજહુસ્ત્રત્રત્રજ ॥

સામાન્ય અર્થ

૧ ગોવાળીઓ એકબીજાની વસ્તુ ચોરીબેતા હતા અને ન્યારે વસ્તુનાં ધણીને ખજાર પડી જતી હતી ત્યારે લેવાવાળો તે બીજાની પાસે ફેંકી દેતો હતો અને બીજો ત્રીજાની પાસે તે ફેંકી દેતો. વળી મૂળ માલિકને ખજાર પડી જાય તો તેની વસ્તુ તેને પાછી આપી દેવામાં આવતી હતી. ૧૦. ૧૨. ૫.

૨ જો કૃષ્ણમંદ્ર વનની શોભા જોવા માટે થોડા દૂર જતા રહે તો ગોવાળીઓ એવી રમત રમતા હતા કે, "પહેલાં હું તેને અડી જાઉં", બીજો કહે કે હું અડી જાઉં." એમ રમત કરતાં શ્રીકૃષ્ણને અડીને આનંદ માણતા હતા. ૧૦. ૧૨. ૫.

૩ કોઈવાર ખસી બળવતા, કોઈવાર સિંહડાના ઘન્ટ કરીને, કોઈવાર ભમરની સાથે ગાતા હતા અને કોઈવાર કોપસોની સાથે ફેંકફેંક, પથ્થર કરતા હતા. ૧૦. ૧૨. ૭.

આધ્યાત્મિક અર્થ

૧ રાજદારી બાબતોમાં આવી જ માયા જોવામાં આવે છે. કોઈ એક નાના રાજ્યને મોટું રાજ્ય પોતાને સ્વાધીન કરી લે છે, વળી કોઈવાર તે બીજાને આપી દે છે અને કોઈવાર મૂળ માલિકને પથ્થર પાછું મૂકે છે. ભગવાન બધામાં હોવા છતાં આવી રમત જેવામાં આવે છે અને સામાન્ય દૃષ્ટિના માણસોને તેમાં રાગદ્વેષ પથ્થર થાય છે.

૨ ધ્યાનમાં ન્યારે આત્માનું ચિંતન્ય દ્રવ્ય ગુણ હોય તેવું લાગે અને તરત અનુભવમાં ન આવે ત્યારે પથ્થર ધ્યાન કરનારા કેટલાક જીવો ઉત્સાદ રાખીને એમ માનતા કે પહેલો અનુભવ મને થશે. ત્યારે બીજો ભક્ત એમ માને કે પહેલાના સાધન કરતાં મારું સાધન વધારે સારું છે અને હું પહેલાં આત્મસાક્ષાત્કાર કરી લાઉં.

૩ આંડી સમજવાનું એવું છે કે લાઉડશ્પીકરમાંથી પથ્થર એક જ સત્તામાંથી અવાજ આવે છે. ભમરના જેવા

૪ ડાઈ આકાશમાં ઊડતા પક્ષીઓની ડાયાની સાથે દોડતા, ડાઈ હસોની નક્કલ કરતા, ડાઈ બગલાની પાસે બગલાની માફક બેસી જતા અને ડાઈ મોરની સાથે મળીને નાચતા નથી. ૧૦. ૧૨. ૬.

૫ ડાઈ વાંદરાના બચ્ચાને પકડી બેંચતા અને તેની સાથે પોતે પણ હાડ ઉપર ચડી જતા અને વાંદરાના જેવું મોં કરી એક શાખાથી બીજી શાખા ઉપર ફૂંટી જતા હતા. ૧૮. ૧૨. ૬.

૬ ડાઈ નદીના થોડા જળમાં મોઢાં લમણવતા હતા અને નદીમાં પડેલાં થેલાંબરોની સાથે ફૂંટતા. ડાઈ જળમાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈને દયતા અને ડાઈ પોતાનો જ અવાજ સાંભળી તેને સારા અથવા ખરાબ કહેતા હતા. ૧૦. ૧૨. ૧૦.

શીશુ અવાજ પણ એક જ સત્તામાંથી આવે છે અથવા ક્ષમરના અવાજની અંદર અને કાચોટોની બોલીમાં પણ એક જ સત્તા બોલી રહી છે અને એવી બાબત આપ-જૂમાં જાણત થાય તો અનેક પ્રકારનો રસ અને આનંદ મળે છે.

૪ આંહી ગોવાળીઆનો અર્થ હવે કરીએ તો કેટલાક છવે (બહુ હોવા છતાં) પક્ષી યથા આકાશમાં ઊડતા હતા અથવા પક્ષીરૂપી માવાની હાથની સાથે દોડતા, ડાઈ હંસ જેવા થતા હતા. ડાઈ બગલાનાં અને મોરનાં હવન સ્વીકારી હાલ પણ નાચે છે પણ એ બધામાં એક ચેતનની સત્તા જ કામ કરી રહેલ છે.

૫ હાલમાં વિમાનની સર્વિસનો વિચાર કરીએ તો પણ માણસો વિમાનની મદદથી ધરતીમાંથી ઊડીને દરિયાં ઓળંગી અમેરિકા પહોંચે છે. સંચાની મદદથી માણસો પણ વાંદરાના જેવી ફીડ કરતાં શીખી ગયા છે.

૬ આંહી થોડા જળની ફીડ એ કામ-ફીડ સમજવાની છે. તે વખતે માણસો પણ પૈયઝાકરના જેવા થઈ જાય છે.

આ પ્રમાણે બહુ જ માયામાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈને દસે છે. વળી ત્યારે ત્યારે સમાજમાં એકબીજાની દીકા થાય છે ત્યારે નેહ બધા અવાજ એક જ ચેતન્યની સત્તાથી ઉત્પન્ન થાય છે તો પણ અમુક માણસે મને આમ કહ્યું અને અમુકે તેમ કહ્યું વગેરે વાણીથી અને સંકલ્પથી રાજકેષ પણ થાય છે. છતાં મણા માણસોને એવી પ્રેમ થાય છે. બધામાં એક બગવાન હોવા છતાં આત્મ કેમ બને છે? તેના જવાબ માટે હવે પછીની શ્લોક ખાસ ધ્યાન આપવા જેવો છે.

इदं सर्वं ब्रह्मसुखानुभूत्या ।

दास्यं गतानां फदैव तेन ।

मायश्रित्तर्नां नरदारकेण

सार्कं विजहः कृतपुण्यदुष्कृताः ॥

અર્થ-આ પ્રમાણે ત્યારે શ્રીકૃષ્ણચંદની સાથે ભાગ્યવાન મોષકુમાર ફીડ કરતા હતા ત્યારે નીચે પ્રમાણે બગવાનનું સ્વરૂપ દેખાતું હતું:-

૧ તત્ત્વવાની સદૃશ્યોને એમ લાગતું હતું કે આંહી તો બહાનો જ આનંદ છે. માયામાં

સત્તા ન હોવાથી તે બ્રહ્મમાં દરિપત છે. તેથી વાસ્તવમાં બહુ સિવાય બીજું કંઈ નથી.

૨ જે બકતોને હાસલાવ ગમતો હતો તેમને એમ લાગતું હતું કે આંહી અમારા કષ્ટદેવ જ રમે છે અને બંધી તેમની જ લીસા છે.

૩ જે માણસો બગવાનની માયાથી મોહિત થઈ ગયા હતા તેમને એમ લાગતું હતું કે આ તો નંદરાધનો કરચનીઓ છે.

તેવી જ રીતે આપણા સંસારમાં જે જે રમત આવી રહે છે તેમાં સાંપેક્ષવાદના સાયન્સ પ્રમાણે અને સ્વપ્નના દૃષ્ટાંત પ્રમાણે માયાનો વાધ કરી શકીએ તો માત્ર કેવળ બ્રહ્મ જ રહે છે. બ્રહ્મમાં ગતિ પણ સાંપેક્ષભાવે જ દેખાય છે. વાસ્તવમાં બ્રહ્મમાં ગતિ નથી. જેમ પૃથ્વી સપ્તમી આસપાસ ફરે છે પણ પૃથ્વી ઉપર રહીને પૃથ્વીની ગતિનો અનુભવ થઈ શકતો નથી પણ સૂર્ય ફરતો લાગે છે તેમ બ્રહ્મની સાથે એકતા પામ્યા પછી બ્રહ્મમાં ગતિ નોવામાં આવશે નહિ પણ બ્રહ્મથી જરા અમગ થઈએ તો બ્રહ્મમાં અનેક જનની ગતિ અને ફીડ નોવામાં આવે છે. તેથી જોઈએ તો દાસબદ્ધિ ગમે છે તેઓ

ભગવાનથી અલગ રહે છે અને ભગવાનમાં લીધા જુએ છે. વળી જેઓમાં ખીલકુલ જ્ઞાન નથી અને જેઓ માયામાં પડ્યા છે તેમને એમ લાગે છે કે ભગવાને આવી બધી રમત કરી શા માટે? જૈન ધર્મવાળા એમ માને છે કે આનંદરૂપ ભગવાનમાંથી કુઃખ નીકળે જ નહિ માટે ભગવાન જેવું કોઈ એક તત્ત્વ નથી પણ બધી રમતા બે તરવથી થઈ છે. તેને અનેકાન્તિક વાદ કહે છે. તેમની દૃષ્ટિએ તેઓ પણ સાચા છે. સાંખ્યમત વાળા પણ બે તત્ત્વ—પ્રકૃતિ-પુરુષ માને છે. ગીતામાં પણ એવા મતનું સમાર્થન થયેલી જગ્યાએ જોવામાં આવે છે. ખરે જ્ઞાની પુરુષ બધાના મત બરાબર સમજીને ભગવાનની આવી લીલા જોઈ બધા મતમતાંતરમાં એક સત્તા સમજીને નિત્ય આનંદ લઈ શકે છે. વડોદરામાં થોડા વખત થઈ એક ઉત્તમ ભક્ત અને પવિત્ર આશાપ્રસાદજી (શ્રી રામાનુજ સંપ્રદાયવાળા) થઈ ગયા. તે અમને એક વખત ડોકીમાં શ્રી રણછોડજીના મંદિરમાં મળ્યા હતા. તે એમ કહેતા હતા કે આ એક શ્લોકનો અર્થ મને બરાબર સમજ્યો (૧૦-૧૨-૧૧) ત્યારે આખા ભગવાનનું રહસ્ય બરાબર સમજાઈ ગયું. આને વૈદાન્તમાં દૃષ્ટિ-સૃષ્ટિ-વાદ કહે છે, અને શ્રી. આઈન્સ્ટાઈનના સાપેક્ષવાદ (Theory of Relativity) ને જવું મળતો આવે છે, એટલે ભગવાન કેવા છે એ પ્રશ્ન યોડી છે. ભગવાનને જોવાવાળો કેવો છે તે પ્રશ્ન બરાબર છે. તેથી જોનારે માત્ર પોતાની દૃષ્ટિ ઠીક કરવાની જરૂર છે. જો દૃષ્ટિ ઠીક થાય તો સજ્જ સિવાય કંઈ જોવામાં આવશે નહિ. આ જ બાબત દસમ સ્કંધના ૬૯મા અધ્યાયમાં જુદાજુદા પ્રકારે સમજાવવામાં આવે છે. ત્યાં નારદજીને ભગવાને પોતાનો ધર-અંસાર બતાવેલ છે અને બધા અંતઃપુરની રાણીઓ સાથે એટલે અંતઃકરણની શ્રુતિઓ સાથે પોતે એક જ રમી રહેલ છે એવું જતાવેલ છે. એવી જેની દૃષ્ટિ પાકી થઈ જાય તેનું ભાગ્ય કેટલું મોટું સમજવું તે માટે શુકદેવજી કહે છે કે—

યત્યાવપાંસુર્વહજન્મકુરુતો

વૃત્તાત્મભિયોગિભિત્ત્યમગ્યઃ ।

સ एव यद्दृग्दिव्यपः स्वयं रिधन्तः

किं कर्म्यते दिष्टमतो नज्જोकसाम् ॥

અર્થ—જાનેક જન્મ સુધી કદાચ સંદન કરીને પોતાની કંદિયો અને મનને સંયમ કરવાવાળા યોગીઓને પણ જોના ચરણની રમ પ્રાપ્ત થવી મુશ્કેલ છે, તે સ્વરૂપ જેની દૃષ્ટિ સામે સાક્ષાત્ જોવામાં આવેલ છે એવા મન્યાસીઓના વ્યવ્યવૃત્ત વર્ણન થી રીતે કરી દર્શાય !

એટલે યોગીઓને ચિત્તની એકમતાથી પોતાના હૃદયની અંદર પરમાત્માનો સાક્ષત્કાર થાય છે પણ જ્યારે તેમનું ધ્યાન છૂટે છે અને તેઓ આંખ ખોલે છે ત્યારે તેમને જગત દેખાય છે. જ્ઞાની ભક્તોને તો આંખ ખોલે તો એક દેખાય છે અને આંખ ખોલે તો પણ એક દેખાય છે. એવા ભક્તોનો મહિમા અગાધ છે.

કુકામાં જેઓને જગતમાં બહુ લાગે છે તેઓ માયાની દૃષ્ટિવાળા છે. જેઓને બધા પ્રકારના કંઈમાં જલ્દાદૃષ્ટિ રહે છે તેઓ ભાગ્યદાથી છે. પણ કાચી શુદ્ધિવાળા આવી માયામાં ફસી જાય છે તેથી ભગવાનની કૃપાની જરૂર પડે છે. તેઓ કેવી રીતે માયામાં ફસી જાય છે તે બાબત એક સારા દર્શાવત કારા, હવે શુકદેવજી પરિણિત રાગને સમજાવે છે.

ઉપર પ્રમાણે જ્યારે યોગ-આક્રેષ્ઠ આનંદપૂર્વક ક્રીડા કરતા હતા ત્યારે તેમનો આનંદ જોનાથી સંદન થતો ન હોતો એવો એક અથ નામનો મહા લખંકર દૈત્ય ત્યાં આવ્યો. અહીં અથ એટલે કોઈ પાપી શ્વિત્તિ બાધવા યુગલેષની શુદ્ધિ સમજવી કેટલાક માણસો સમજે છે કે બધાં ભગવાનનો સ્વરૂપ છે. તો પણ યુગલેષની દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થતાં વાર લાગતી નથી. એવી દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે એમ જાણવું કે કંઈકેટલી દૈત્યભાવમાંથી અપાસુર. રૂંધે ખોટી શ્વિત્તિ ઉત્પન્ન થઈ, પણ તે ખોટી છે એવું જ્યને તે વખતે લામગું નથી અને તે પણ તેનું પ્રમાણ ચર્ચિત્ત છે. એક વખત જનાય ગીથાને આપું દિંદુ-સ્તાન એ પોતાનો દેશ લામગેતા હતો. પાછળથી તેને ફક્ત અસુલભાનો પોતાના લાભા અને દિંદુઓ દુરમન લાભા એ માયાનો એવ એવો વધો કે પામીસ્તાનવાળા દિંદુઓને ત્યાં રહેવા દેના નથી, આફ્રીકા વાળા, બીજા દેશના માણસોને ત્યાંથી કાઢે છે, દિંદુમાં લાપાવાર પ્રાંતોની માણસી થાય છે અને પરિણામ એ આવશે કે એક પ્રાંતવાળા બીજા પ્રાંતવાળાને પોતાના પ્રાંતમાં રહેવા દેશે નહિ. આ પ્રમાણે એક વધતો જાય

છે અને ભાગલા પશુ વધતા જાય છે. એ માયાની સંકિત છે, એ અધાસુરનું રૂપ છે. અધાસુર પૂતના અને બ્રહ્મસુરનો નાનો ભાઈ હતો (૧૨-૧૨-૧૪) એટલે જ્યાં વાસના અને દંભ વૃદ્ધે ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં પાપ અને ભેદ પણ વધે છે. અધાસુરને એમ લાગ્યું કે શ્રી કૃષ્ણે મારા ભાઈને તથા બહેનને મારી નાખ્યાં, માટે જો હું ક્રત્વતસીઓને મારી નાખું તો કૃષ્ણની સંકિત કહિત થઈ જશે. અંગ્રેજોને દિંદિમાંથી જતાં જતાં એમ લાગ્યું કે જો દિંદિમાં ભાગ પડી જાય તો તેમને બદલો મળી જાય.

આધાસુરે પર્વતના જેવું સ્વૃષ્ટ શરીર ધારણ કરી અજગરનું રૂપ લીધું અને જ્યાં જોવાલાક્ષણી રમત થતી હતી તેના રસ્તામાં તેમને ગળી જવા માટે સૂતો. તેના મુખની અંદર ઘેર અંધકાર હતો અને તેનાં તેજ દાવાનળના જેવાં હતાં જતાં જોવાલાક્ષણી તેને ઝોળખી રાખ્યા નહિ અને પરસ્પર એમ વાતચીત કરવા લાગ્યા કે આ કોઈ અજગર જેવા રૂપમાં હંદાવનની શોભા વધારી રહેલ છે. તે જો આપણને કનડડો અપવા કંઈ નુકસાન કરશે તો આપણે કનેચો તેને એક જગમાં મારી નાખશે માટે આપણે આંહી રમવામાં કંઈ હરકત નથી. એમ નિશ્ચિત ભાવે રમતા હતા. એટલામાં અધાસુર નડક આપી તેમને ગળી ગયો. તે વખતે શ્રીકૃષ્ણને એમ લાગ્યું કે આ જોવાળીઆઓને સાચો સર્પ પણ ખોટો હોય એવી ભ્રાંતિ થઈ ગઈ છે. જેમ કોઈ સાચો સર્પ હોય પણ અધારામાં તેને દોરડી માની પકડવા જાય તો દેરાન થાય છે તેમ ભેદજીવિવાળી માયા નકરાનકારક છે જતાં ભેદમાં ધણા માણસોને રસ આવે છે. કારણ કે એ રીતે ધણા માણસોના અંદકારને પોષણ મળે છે. તેથી કેટલાક માણસો નવાનવા મંડળો કાઢે છે અને તેમાં પોતે પ્રમુખ અથવા ઉપપ્રમુખ અથવા સેક્રેટરી બની અંદકારને આનંદ ભોગવે છે. એ એક પ્રકારનો સંસાર-રૂપી સર્પ છે. એ બાજન થીમ્બાગવતના ઉલ્લાસોમાં સ્પષ્ટ કરેલ છે. (૧૨. ૧૩. ૨૧). દિંદિમાં સ્વરાજ આવ્યું તો પણ ભેદ ઝોળા થયાનથી પણ વધતા જાય છે. એ અધાસુરનું સ્વરૂપ છે. તેના મોઢામાં બધા જોવાળીઆ ધુસી ગયા છે. એવી દશામાં જગજનની કૃપાની જરૂર પડે છે. સંસારમાં સમાજમાં વધતી માયા કોઈ જીવના પુરુષાર્થથી જીતી શકતી નથી તેથી જગજનની કૃપાની જરૂર પડે છે.

ભગવાને જાણ્યું કે અધાસુર એ એક રાક્ષસ છે તેથી પોતાના ભકતોને તેના પંજમાંથી બચાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. એટલામાં બધા જોવાળીઆ અધાસુરના પેટમાં ધુસી ગયા. તો પણ અધાસુરે બધાને બહાર કાઢ્યા નહિ. તેણે પોતાના સ્વજનોનો વધ કરનાર શ્રીકૃષ્ણને જગવાની ઇચ્છા કરી. ભગવાનને જાણ્યું કે હવે એ જોવાળીઆઓનો રક્ષક મારો સિવાય કોઈ નથી અને એ બધા મૃત્યુરૂપી જરૂરના અમિતા ક્રોળીઆ બની ગયા છે. તેથી તેમને દયા આપી. ભગવાનને એવો વિચાર આવ્યો કે આ લીલા બહુ વિચિત્ર છે. જોવાળીઆઓ જીવતા રહે અને બાળકોની હત્યા ન થાય તેવા ઉપાય શોધવો જોઈએ. એમ વિચાર કરી શ્રીહરિ પોતાના કર્તવ્યનો નિશ્ચય કરી પોતે તેના મોઢામાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં ભગવાને પોતાનું શરીર એવું વધાણું કે તે એમું સઠનું કરી શક્યો નહિ, તેથી તેવું પેટ ફાડી મણું, જોવાળીઆઓ બહાર નીકળ્યા અને ભગવાને પોતાની અમૃતમય દશિણી જીવતા કર્યાં.

આંહી ભગવાને પોતાનું શરીર વધાણું તેનો અર્થ એમ થઈ શકે છે કે પોતે બ્રહ્માવા ધારણ કર્યો ત્યારે રાક્ષસી શક્તિ મારી. તે જ પ્રમાણે જીવ પણ બ્રહ્માવા ધારણ કરે તો રાક્ષસી શક્તિ મરે છે.

આંહી રામજવાનું એ છે કે ભેદજીવિ એ અધાસુર નામનો અજગર છે. એ અજ એટલે માયારૂપી ગર એટલે ગેર છે. અસહકારનો પવન ત્યારે દિંદિમાં ચાલતો હતો ત્યારે પણ ભેદજીવિ તો હતો જ. માત્ર તે વખતે અંગ્રેજો સાથે અસહકારમાં તે વપરાઈ હતી. હવે એ જ અસહકાર ખીજ જગ્યાએ પણ ફેલાવા લાગ્યો છે. ભેદજીવિ વધે ત્યારે કોઈનું કલ્યાણ થતું નથી. એકવાર કોઈ ઉપર દેશ થયો એટલે તે માણસની બધી વાતો ખરાબ લાગે છે; અને તે પ્રમાણ થઈ જાય છે. જેમ સ્વપ્ન વખતે સ્વપ્નનું જ્ઞાન પ્રમાણ થાય છે તેમ જાગ્રત વખતે જાગ્રતનું જ્ઞાન પ્રમાણ થાય છે. પ્રમાણની જૂલ શોધતાં જોને આવડે તેને ભગવાનની ગાથા જરાબર સમજાય છે. એ એવું અધર્મ કામ છે કે જે હમ્મર વર્ષ સુધી પશ્ચિમના દેશોના વિદ્વાન માણસોએ કરેલી જૂલ એક આઈન્ટાઈનને પકડી અને તેમાં સુધારો બતાવ્યો અને આઈન્ટાઈનની જૂલ પ્રો. મીલને પકડી છે. ટુંકામાં, દરેક માણસને પોતાનું જ્ઞાન એ સાચું પ્રમાણ લાગે છે

અને તે વખતે તેમાં બૃજ ભેળી એ બહુ અધરું કામ છે. એ અધાસુરતું સ્વરૂપ છે.

અધાસુરનો મોઢા લગવાને ૫ વર્ષની અવસ્થાએ કયો હતો અને એક વર્ષ પછી તે હકીકત ગોપ-આલ-કોએ મળ્યાં, જાણે કહી હતી. તેનું કારણ એ હતું કે વચમાં બહાણને પણ લગવાને એક પ્રકારની માથા બતાવીને તેમનો મોઢા દૂર કયો હતો.

હવે પરીક્ષિત રાજ એવા પ્રજા શુકદેવજીને પૂછે છે કે “જે કર્મ લગવાને બીજા વખતે કર્યું હતું તે તે વખતે કર્યું એમ કેમ બની શકે. એટલે લગવાને જે કર્મ કુમાર-અવસ્થામાં કર્યું હતું તે કિશોર અવસ્થામાં તેમણે કર્યું એમ કેમ માની શકાય? આ બાબતમાં કોઈ શ્રીહરિની માર્ગ જ કારણ જૂત હોય તેમ લાગે છે. આંહી એક પ્રકારની કાળની માયાનો

પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે, એટલે એક માથાએ જે કર્મ શબ્દ કાલે કર્યું હોય તે કર્મ તેણે આજે કર્યું એવું કહેવું બની શકે કે નહિ. કાળની માયા બહુ વિચિત્ર પ્રકારની છે. એ વિગતવાર સમજવાનો જોમની હજી હોય તેમણે અમારું “દેશ અને કાળનું” પુસ્તક વાંચવું અથવા શુકદેવજી પોતે જ હવે પછીની કથામાં દ્વંકમાં સમજાવી આપશે.

આ અધ્યામાં ૧૨ મો શ્લોક ખાસ ઉપયોગી છે, તે ઉપરથી જણાશે કે માત્ર પોતાની દૃષ્ટિ ઠીક કરીએ, તો આપું જન્મત બહારૂપ લાગશે. પણ એ એવું અપૂર્વ કામ છે કે વણીવાર છવે બૃજમાં પ્રકે છે. એટલું જ નહિ પણ ભગવાનની માથા નોંધને બહાર પાડી મોઢા થાય છે. તે મોઢાનું રૂપ હવે પછીના ત્રણ અધ્યાયમાં આપવામાં આવેલ છે.

લક્ષ્મી મેળવવાનો સહેલો ઉપાય

શ્રી લીલાધર મ. લઈ

આજના જમાનામાં માનવ માનવી પ્રવૃત્તિ કેન્દ્ર લક્ષ્મી છે. દેશ પ્રત્યે એવકા બની, પોતાના જ ભાઈ-ભાંડુને બુજે મારી ધનના ઢગ કરતા કેટલાય માણસો આ ધર-તીને પટે વસે છે. રૈસાથી સુખ-સાહબીમાં મદાવતા ધનિકોને નોંધે એની અસર બીજાને પણ લાગે છે. સામાન્ય માનવી પણ ધન પાછળ દોટ મૂકે છે; પણ અંચળ લક્ષ્મી એમને હાથતાળી દઈ છટકી જાય છે. કોઈની મોટર અને બીજાનો બંગલો નોંધ મને પણ વિચાર આવ્યો કે, અનીતિને તો અનીતિને રસો પણ, એકાદ નાની સરખી મોટર અને એક સુંદર નાનકડો બંગલો હોવો નોંધે. પણ આ માટે. રૈસા નોંધે. આ માટે મેં મારા વડીલની સલાહ લીધી. વડીલની આજો અમણી બીડી.

ચોડી વાર પછી મને તેમણે લક્ષ્મી મેળવવાનો એક તંત્ર, સહેલો ઉપાય બતાવ્યો. મને એમણે પૂછ્યું: ‘લાઇ રે મારા! લક્ષ્મી કાની પત્ની છે તે હું જાણું છું?’ મેં મારો જાનસંકાર તેમની આજ્ઞા હાલ્યો કે લક્ષ્મી સમુદ્રની તળવા, વિષ્ણુ ભગવાનની પત્ની છે. તેમણે પૂછ્યું ‘હું એમ તો જાણું છું કે તેને આપણે

દેવી તરીકે શક્તિના તત્વ તરીકે પૂજ્યો છીએ?’ મેં હા પાડી. પછી તેમણે સમજાવ્યું પાડી: ‘જો લાઇ, લક્ષ્મી દેવી છે, દેવી તરીકેના સર્વ સદ્ગુણો તેનામાં આપણે કંઈપણે છીએ. લક્ષ્મી દેવી પતિવ્રતા છે, આજ-કાલની રમણીઓની માફક મુક્તવિદ્યારી નથી. તારે જો એને પ્રસન્ન કરવી હોય તો એ પતિવ્રતા હોવાથી તેના પતિ વિષ્ણુ ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા નોંધે. વિષ્ણુ ભગવાન પ્રસન્ન થશે એટલે પતિની પ્રસન્નતામાં લક્ષ્મી પોતાની પ્રસન્નતા માને છે. માટે વિષ્ણુ ભગવાનને પ્રસન્ન કર, તેથી આપોઆપ લક્ષ્મી તેમની હાંસી તરીકે તારી ઉપર પ્રસન્નતા દાખવશે જ. પછી તને શી ખોટ? જો તે આપણા મહાત્માજી અકિંચન હતા, પણ તેમણે પોતાનાં સુકાર્યોથી પ્રસન્ન પ્રસન્ન કર્યા. તેથી લક્ષ્મી તેમનાં ચરણોમાં આજોટતી, લક્ષ્મી મેળવવાનો આ સહેલો ઉપાય અજમાવી જો.’

મને યશુ આ તો બહુ જ સરળ ઉપાય છે. કેમ, તમને પણ લાગે છે ને કે આ સહેલો ઉપાય છે? જો એમ લાગતું હોય તો આજથી જ તમારાં સુકાર્યોથી પ્રસન્ન પ્રસન્ન કરવા માર્ગે. પછી તમને લક્ષ્મીની ખેવના નહીં રહે.

ઉચ્ચરેદાત્મનાં ત્સાનંમં

લેખક :
શ્રી લોગીન્દ્રરાય નાનાલાલ વૈદ્ય
બી. એ.; બી. ટી.

માનવ શરીર માણતું ધણું મુશ્કેલ છે. અનેક જન્મના સંચિત કરેલા પુણ્યના પ્રભાવે મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત થાય છે. અનેક કુશરીશર્મા-નીચ યોનિઓમાં-જન્મચું કરતાં કરતાં કાષ્ટ સુખોગના બળે આવી સુંદર તર્ક આપણને મળે છે. સાંપ્રતોત્તર અભિપ્રાય છે કે શરીર સ્વલ્પભંજન છે, માટીની બનેલી આ કાયા માટીમાં મળી જાય અને કાયા ધરાની માફક એનો વિશ્વાસ ન કરાવે નોઈએ. આ અભિપ્રાય લક્ષમાં રાખી સાંસારિક વિષયો પ્રત્યે વૈરાગ્ય જરૂર ઠેગવવો; પરંતુ આનો અર્થ એ નથી થતો કે આપણે આપણા શરીર પ્રત્યે બેદરકાર રહેવું અથવા એના ઉપયોગ પ્રત્યે ખ્યાન ન આપવું. આપણે ધારીએ તો આ માનવ જીવનમાં જ આપણે સચ્ચિત્તનંદ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરી શકીએ. સંત-મહંતોએ આ શરીરને મોક્ષનું સાધન માન્યું છે. મહાત્માશ્રી ગુરૂત્તર-સચ્ચે ધર્માર્થ જ ગાયું છે કે—

પરંતુ લોગી સાનુષ તન પાવા
પુરં દુર્લભ સખ અથ હિ ગાવા
સાધન-ધ્યામ : મોઝી કર દ્વાર
પાઠ ન જોહિ પરલોક સવારા
સોપરન દુઃખ પાવડશિર ધુનિ ધુનિ પહિતાઠ
કાળ હિ કર્મ હિ ધિપરહી, મિથ્યા દોષ લગાઠ.
જો ન તરે લવરાગર નર સમાજ ગાસ પાઠ
સો કૃત નિદક મંદમતિ આત્માહુન ગતિ ભઠ.

આત્મ દુર્લભ માનવશરીર મેળવ્યા છતાં જોએ આ જીવનને વિશ્વાસી બનાવે છે અને ઇન્દ્રિયગતિનિ મિથ્યા વિષયોમાં જોએ તકીન અને છે તેઓ ખરેખર પોતાના જ શત્રુ બને છે. તેઓ હાથે કરીને પોતાના પગે કુહારો મારે છે. શ્રુતિઓ અને સ્મૃતિઓ આવા મનુષ્યને આત્મહન કરે છે. એક સુતિયથન છે કે—

ભમુર્ધો નામ તે છોડા અપ્પેન તમમાડ઼્ઠતા : ।

તૌસ્તે પ્રેત્યામિગ઼્ઠનિ યે કે ચાત્ત્વ઼્ઠનો જના : ॥

અર્થ—અશુભોની જે પ્રસિદ્ધ નાના પ્રકારની યોનિઓ અને નરકરૂપ લોક છે તે સંપ્રગા અત્યંત તથા દુઃખ-કેશરૂપ મહાન અધકાર વડે પ્રાપ્તજાદિત છે. જે કાષ્ટ આત્માની દૈવ્ય કરેતાર મનુષ્ય છે તે મરિને આવા ભયંકર લોકમાં વારંવાર ધકેલાય છે.

અન્ય સધનાં શરીરોથી માનવદેહ શ્રેષ્ઠ છે અને દુર્લભ વસ્તુ છે. ભગવાનની કૃપાથી જન્મ-મરણ રૂપ સંસારસાગર તરી જવા માટે જ આ દેહ મળ્યો છે. સર્વત્ર વ્યાપ્ત સત્ત્વરૂપ પરમાત્માને છોડી જોએ અસતતી ઉપાસના કરે છે તેવા મનુષ્યો પરમાત્માથી વિમુખ રહે છે. શરીરનો ઉપયોગ આત્મકલ્યાણની સાધના માટે છે. જે શરીર દેવી આત્માઓનું પાલન કરતું નથી અને પોતાને હિતકર પ્રવૃત્તિઓની સાધના જે શરીર વડે થતી નથી એવા શરીરમાં અને મુઝામાં ફેર શું ? ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ શુભ રીતે કરવાનો છે. કલ્પ્યોકંકાસ કરવા, પારકાની નિંદા કરવા, કટુ વચનો બોલવા કે તામસી ભોજન કરવા માટે જીભનો ઉપયોગ ન થવો નોઈએ. બીજાને માફું ન લાગે અને મનને ઉદ્દેગ ન થાય એવા સ્વ્ય પ્રિય અને હિતકારી વચનો બોલવા માટે જ અને પ્રભુભજન કરવા માટે આપણને દબ મળી છે. પવિત્ર ભગવદ્ ભજનો અને શ્રુતિ સ્મૃતિમાં કહેવાયેલી માનવ કલ્યાણની સુંદર વાતો સાંભળવા માટે જ કાનનો ઉપયોગ થવો નોઈએ, નહિ કે પવનિંદા સંભળવામાં. હૃદયને પવિત્ર પ્રેરણા આપે એવા મંથનકારી હૃદયો જોવા માટે આંખો મળી છે. તેનો ઉપયોગ દલકાં, વિષયોને ઉત્તેજન આપે તેવાં અને એ રીતે મનને મગ્નિત બનાવે તેવાં દરેક જોવા માટે આંખોનો ઉપયોગ ન થાય. જે હાથોથી જનપુણ્ય જેવાં સત્કાર્યો કે સેવા ન થાય એ હાથ મુઝાના હાથ માફક નકામા છે. જે હવ્ય ભજવાનમાં તન્મય બનતું નથી, પરમેશ્વરના શ્રણુતુવાદ કે નામ સાંભળતાં અને દરિદ્રનારાયણોનાં દુઃખો સાંભળતાં જે હવ્ય દ્રવ્ય નથી તે હાથ નથી પણ પત્થર છે. ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ યોગ્ય રીતે ન થાય તો તેને પત્થર સમાન જડ ગણવી નોઈએ. માનવ કલ્યાણ માટે મેળવેલ શરીરની સક્રિયતા વેગથી નાખીએ તો શરીર મળ્યું શા કામનું ? નિર્ચયક એક સન્મિત્રની માફક શરીર આપણે ઉદ્ધાર કરે તો જ માનવજન-મનું સાર્થક થયું ગણાય. સંસારની ઉપાસનાનો ત્યાગ કરી સત્ત્વ સેવન કરતાં શીખીએ ત્યારે જ મન-સંચાલિત જીવન-વગેરે ઇન્દ્રિયો શુદ્ધ થાય અને આત્મ-કલ્યાણની સાધનામાં તેઓ સહાયજન થાય આ વિષ-

યમા - પુરુષાર્થની ખૂબ આવશ્યકતા છે. પુરુષાર્થહીન પુરુષને કોઈ પણ સિદ્ધિ ન મળે. પ્રમાદોને પણ મળતો નથી. પ્રમાદ એટલે મૂલ્ય. આંગળ વધવામાં પ્રમાદ એક મોટો અંતરાય છે. આંગળનો ત્યાગ ન થાય તો આંગળ ન વધાય એ દેખીતું છે. આપણે પછાત રહીએ છીએ તેમાં આપણો જ દોષ છે. આપણે જ આપણા વિનાશ માટે જવાબદાર છીએ. પોતાના પ્રિય હસ્ત ઉદ્ધવજીને ઉપદેશ આપતાં યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ પણ રચ્ય સમ્બોધાં કહે છે કે:—

નૃદેહનાયં સુલભં સુદુર્લભં સુકરુણં ગુરુકર્ણવદત્તમ્ ।

મયાનુકૂળેન ગમસ્તેતેનિતં પુમન્નવાચિનં તરેત્ત અત્મદા

અર્થાત્ આ મનુષ્યશરીર સમસ્ત શુભ ફલોની પ્રાપ્તિનું મળ છે. સાર્થક કરનારાઓ માટે સુલભ અને દુષ્કર્મ કરનારાઓ માટે દુર્લભ છે. સંસાર-સાગર તરી જવા માટે તે એક મુદત નૌકા છે. યુરુત્ શરણ લેતાં જ તેઓ એ નૌકાના સુકાની બને છે અને તેનું સંચાલન હાથમાં લે છે; અને મારું રમરણ કરતાં જ હું તે નૌકાને યોગ્ય અનુકૂળ વાયુરે લક્ષ્ય તરફ આગળ વધવામાં મદદ આપું છું. આટલી સગવડ હોવા છતાં પણ આ શરીર દ્વારા સંસાર ન તરાય તો એ મનુષ્ય પોતાના આત્માને હીચનારો થાય છે—પોતાને અધઃપતનને મર્જી તે લઈ જાય છે.

કોઈ પણ કાર્યની સિદ્ધિ માટે ચાર પ્રકારની કૃપાની જરૂર, શાસ્ત્રકારોએ બતાવી છે. (૧) ઈશ્વરકૃપા (૨) શુરકૃપા (૩) શાસ્ત્રકૃપા અને (૪) આત્મકૃપા. પહેલા પ્રકારની કૃપા તો સર્વજન વરસી રહી છે. બમવાન સ્વ-બાને દયાળુ છે. મનુષ્યશરીર પણ એની અદૈન્યદી દયાળુ જ કૃપા છે. ઈશ્વરની માફક સદૃશ્યો પણ દયાળુ જ હોય છે. સૌનું બહુ કરતું એ શુરએતું કર્તવ્ય છે. પારસ્પરિક્ષિ લોહના કકડાને સોતું બનાવે છે, પંચું એ કકડાને પારસ્પરિક્ષિ બનાવતું નથી. પરંતુ, શુરએ તો શિખરે પોતાના જેવા જ બનાવી દે છે. આ તેમની વિશેષતા છે. ઉપનિષદ, ગીતા વગેરે શાસ્ત્રોને નિમ્મિત્ત સ્વાધ્યાય થાય તો તેમની કૃપાનો પણ અભાવ નથી. ખરી વાત તો એ છે કે આત્મકૃપાની ખામી મનુષ્યોમાં દેખાય છે. મન નેટકું એકામ નેટકું તેટલું એકામ નથી. મહાન સિદ્ધિ મેળવવી હોય તો તૈયારી પણ મેદાન નેટકું. અર્થ સાધનથી જામ્પર વિજય કેમ મળે!

સ્મૃતિ, સદ્ગત અને કારણશરીરકૃપા ત્રિપુરમાં રખડનાર અસાનકૃપી રાક્ષસોના નાશ કરવાનો છે. આ કામ કઈ જેવું તેનું નથી. સંત્યાગથી અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય વધારવાનાં છે. આત્મકૃપા થાય તો ઈશ્વર, શુર અને શાસ્ત્રો તો આપણી સહાયમાં છે જ, પરંતુ અસ્તોક્તની વાત છે કે, મનુષ્યો અવિદ્યાના ચક્ષરમાં એવાં ફસાઈ ગયાં છે અને વૈષ્ણવવિદ્યાસના મિથ્યા માયિક જગજગાટમાં એવાં તો અંબાઈ ગયાં કે, તેમને પોતાનાં કર્તવ્યોનું જાન પણ રહેતું નથી, પોતે શા માટે જન્મતમાં આવ્યા છે તેનું પણ તેને જ્ઞાન રહેતું નથી અને આ રીતે જાન બચેલો અને જ્ઞાનશૂન માનવી આત્મકૃપા કેમ મેળવી શકે? નિરર્થક ઉપાધિઓમાં ફસાયેલા અને મારું મારું કરી અમૃત્ય જીવન વ્યર્થ બોઈ દેનારને ઈશ્વર પણ કેમ સહાય કરે તથા શુરઓ પણ શું બહુધ સમત્કાર કરે? આવા ધર્મક્રિયા જીવને શાસ્ત્રો વાંચવાની, સાંભળવાની કે વિચરવાની પુરસ્કાર પણ ન મળે તો શાસ્ત્રો શું કરી શકે? આથી હિંમત થાય છે કે, આત્મકૃપા વિના આત્મ-કથાણુ ન સાધી શકાય. આપણો ઉદ્ધાર કે વિનાશ આપણા જ હાથમાં છે. અન્યને એ બાબત જવાબદાર ગણવા કે તેમના પર દેશીરોપણ કરતું-એ આપણી ભૂલ છે. આ બાબત સ્પષ્ટ કરવા એક નીચે આપેલું દૃષ્ટાન્ત અસ્થાને નિદિ મણાય.

આસપાસ સુંદર સાગરથી વીંટળાયેલા કોઈ એક સુરમ્ય પ્રદેશ પર ત્યાંના મુખ્ય શહેર મણિનગરમાં રાજાએ રાજ્ય સ્થાપતા હતા. અને લોકો સમૃદ્ધ હતા. ત્યાંની રાજ્યઅવરથામાં એક વિચિત્ર રિવાજ હતો. પ્રથા એવી હતી કે દર વર્ષે રાજા નિવૃત્ત થાય અને નવા રાજાની વરણી થાય. એટલું જ નહીં પણ જૂના રાજાએ વ્યવસ્થા-મંડળના નિર્ણય અનુસાર ફરજિયાત જગસમાધિ લેવી પડતી. આ પ્રથાની અસર રાજાઓના માનસિક વલણ પર ખૂબ થતી. ચિંતાને કારણે તેઓ રાજ્યવહીવટમાં કયો પર નેહિતું બાન ન આપી શકતા અને અવિચ્છના વિચારમાં દુઃખી થતાંથતાં માનસિક વ્યથાનો તેઓ ભોગ બનતા. એમનું જીવન રસકીન બની જતું. આમ સામાન્ય વ્યવહાર ચાલતો પરંતુ એક વખત કોઈ ઇન્દ્ર-સેન નામે એક શુદ્ધિશાળી, કાર્યદક્ષ અને ધીરજબીર રાજા આદીએ આવ્યો. ઇન્દ્રસેને તરત જ રાજ્યવહીવટમાં સુધારા કરવા માંડ્યાં. વર્ષના એક પંચ ત્રિસ વર્ષ ન જવો દેતા તે પોતાનું જાહેર તેમજ ખાનગી જીવન વ્યવ-

સ્વિત રીતે અને પ્રસન્ન ચિત્તથી' પસાર કરવા લાગ્યો. વિકાનપુરુષોની સમ્રાટ લેવાનું તે ચુકેતો નહિ. પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ તેણે પ્રજાનાં તેમજ પોતાનાં ભાવિ હિતમાં કરવાનો કમ ચાલુ રાખ્યો. કુરસદની વેળાએ ઉઘાનોમાં જળવિહાર કરવા માટે તેણે તરવાનું પણ ચાલુ રાખ્યું અને પોતાના પ્રદેશની સામે પાર આવેલ ખીજા ગેટ પર પણ એમાં આનંદનાં સાધનોની વ્યવસ્થા કરી. વર્ષ પૂરું થયું અને નિયમ પ્રમાણે રાત્રના વ્યવસ્થામાંજે જળસમાધિ લેવાની તેને માટે ગોઠવણ કરી. જળસમાધિ આપાઈ પણ ગઈ, પરંતુ ઇન્દ્રસેન આવી ન ગજારતાં પોતાનાં બંધનો તોડી સામે પાર તરી ગયો અને પોતાના ઉદ્ધાર અર્થે તૈયાર થયેલ બાગબગીચા, મહેસો વગેરે સાધન-સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યો. આહિં તેને કોઈ વિચિત્ર પ્રયાના બંધનમાં રહેવાનું ન હતું. બન્ને પ્રદેશ પર તેણે પોતાનું જીવન ઉત્તમજીવન રીતે ગાળ્યું અને તે સુખી થઈ ગયો.

આ તો એક કશિપત કથા છે, છતાં તેનું તાત્પર્ય સ્પષ્ટ છે. માનવશરીરનો ઉપયોગ કરતાં આવડે તો તેનો આ ભવ પણ સુધરે. અને આવતો ભવ પણ સુધરે ખીજા રાત્રીએજ પોતાના શત્રુનું કામ પોતે જ કર્યું અને વ્યર્થ ચિંતાઓ કરી જીવન એણે સુમાવી નાખ્યું. પરંતુ ઇન્દ્રસેને પોતાનું જીવન સુધાર્યું. ધણાં જોને અન્ય રાત્રીઓની મૂખાઈ પ્રત્યે હસ્યું આવશે, પરંતુ આપણા જીવન પર દષ્ટિ ફેરવું તો આપણને આપણી મૂખાઈ જાણવા વિના રહેશે નહિ. આપણે જીવનમાર્ગમાં કરે માર્ગે જઈ રહ્યા છીએ? એ માર્ગ આપણને પ્રકાશ તરફ દોરી જાય છે કે અધકાર તરફ? આપણું જીવન શા માટે? આપણા વિચારો કેવા છે? વ્યવહારમાં આપણે કોને અધીન રહીએ છીએ? મન-નિર્વજિત ઇન્દ્રિયોને કે સ્વતંત્રસિદ્ધ સમિચ્છાનંદ કે આત્મદેવને? આ પ્રશ્નો વિચાર માગી લે છે. ઇન્દ્રસેનની માફક ખરે શુદ્ધિશાળી તો એ જ છે કે જેને જીવતીએ આવડે અને મરતાંએ આવડે. જે મનુષ્ય જીવતાં ભગવાનને બ્રહ્મતો નથી તેને મરતાંમરતાં પણ ભગવાન જરૂર સંભારશે. જીવતાં આવડે તેને મરતાં જરૂર આવડે.

દૂકમાં, ઉત્તમ મનુષ્યોદ્દેશ મેળવ્યા, છતાં આપણે આપણું હિત ન સાધીએ તો ક્યારે સાધીશું? આપણા કર્મસમૂહને ધન્યરતી પૂજામાં અર્પણ ન કરીએ અને કામોપભોગને જ જીવનનું પરમ ધ્યેય માનીએ તથા કામ-

વિવશ બનીને જેને વિચયની પ્રાપ્તિ માટે ચલ ન કરીએ અને તેમાં તક્લીફ બની જાય તો પાસ્તવિક દષ્ટિએ આપણે આપણા મોત તરફ જ જઈ રહ્યા છીએ એમ ચોક્કસ માનવાનું છે. કામભોગપરાયણ મનુષ્યોને ભવિષ્યમાં પશ્ચાત્તાપ કરવાનો રહે છે. તેમનું જીવન નિરર્થક વેડફાઈ જાય છે અને કર્મબંધનના કઠોર કાયદા હેઠળ તેમણે ફરીથી નીચ યોનિઓના ચક્રમાં ફસાવાનું રહે છે. મનુષ્યજન્મને રત્નચિંતામણિ કહી છે એ યોગ્ય નથી. આવા અમૂલ્ય રત્નને ન યોગ્યપી ફેંકી, દેનાર મૂખાંજો પોતાની પ્રગતિ કેમ સાધી શકે! સ્થિર શુધ્ધિથી વિચાર કરવાની પૂજા જરૂર છે. શાન્ત ચિત્તે વિચાર કરતાં કરતાં અને શાંતિએ દેખાડેલ અવલમનનાદિ સાધનોનો આદરો લેતાલેતાં જીવનનો માર્ગ જરૂર સરળ થશે. આપણે આત્મદેવ ન બનીએ, પરંતુ પરમ કૃપાળુ આત્મદેવની કૃપા મેળવીએ. આ કૃપાને પરિણામે આપણે જરૂર સુખી થઈશું. વર્તમાન જીવનની એક પણ પળ નિર્રર્થક ન ગુમાવતાં પોતાના કર્તવ્ય પથે શ્રદ્ધાથી નિશ્ચિત પગલે આગળે વધનારનું ભાવિ જીવન પણ ઉત્તમજીવન બને છે અને તેને પરિણામે પરમાત્માનાં આનંદનો અનુભવ પણ થવા માંડે છે.

—: સુખદુઃખ સમાન :—

(સંજીવ માતાનાં જાન્ય (૨) બાગકના અંગમાં...રાગ)

સુખ દુઃખ સરખા જણાય (૨) ભકતોનાં હીલમાં હરહમ શુભલ ગવાય (૨) ભકતોનાં હીલમાં—ટેક

ભકતોનાં હીલમાં અમીનાં ઝરણાં

વહે છે અમૃત ધાર (૨) ભકતોનાં હીલમાં—સુખ-૧

પોતે તરે અને ખીજાને તારે

હેયું કલ્યાણકાર (૨) ભકતોનાં હીલમાં—સુખ-૨

ભડું કરવાનો ભાવ ગતાવે છે

હેયે ન માન અપમાન (૨) ભકતોનાં હીલમાં—સુખ-૩

યાથી ક્યોથી ભકતો દૂર રહે છે

હેયે હરિવંદે નામ (૨) ભકતોનાં હીલમાં—સુખ-૪

ભક્ત શ્રી જગનનાથ-ચોક્કસી

અહિંસા પ્રથમ પુણ્ય પુણ્યવિન્દ્યનિપ્રદઃ ।
સર્વમૂનદયા પુણ્ય ક્ષમા પુણ્ય વિરોધતઃ ॥
ધ્યાનં પુણ્ય તપઃ પુણ્ય જ્ઞાનં પુણ્ય તુ સત્તમમ્ ।
સત્યં ચૈવાદ્યમં પુણ્યં તેન તુલ્યન્તિ દેવનાઃ ॥

બાવાચ-અહિંસા એ પહેલું પુણ્ય, બીજું પુણ્ય
ઈન્દ્રિયનો નિગ્રહ કરવો તે, પ્રાણી માનના ઉપર દયા
રાખવી એ ત્રીજું પુણ્ય. સર્વ કાળે ક્ષમા રાખવી એ
ચોથું. અગત્યનું પુણ્ય છે. ધ્યાન એ પાંચમું, તપ એ
છઠ્ઠું, જ્ઞાન સાતમું અને સત્યનું પાલન એ આઠમું
પુણ્ય છે. ધર્મના અંગરૂપ આ આઠ પુણ્યોનું અર્પણ
કરવાથી પરમાત્મા અને સર્વ દેવો પ્રસન્ન થાય છે.
દેવને બીજાં ગમે તેટલાં પુણ્યો વ્યથાવો, પરંતુ ઉપરોક્ત
પુણ્યોના પાલન વિના જીવનનું સાદૃશ્ય નથી અને પ્રજુની
પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરી શકાતી નથી.

વઢાલા વાચક! મત્યેન્દ્રનાથ ગોરક્ષની બીકે મૈના-
કિની ને જિયારાન્યની પાંચસો રૂપમુન્દરીઓને સાથે લઈ
ખૂન! દમ્બહાભરી રીતે જલધરના શિષ્ય કાનીકનાથને
મળવા આવ્યા. પણ ત્યાં ગયા પછી મત્યેન્દ્રનાથનો
ગોરક્ષ પ્રત્યેનો જે ભય હતો તે નષ્ટ થયો અને મનમાં
સ્થિત કરીને મૈનાકિનીને કહે છે, ‘આ ગોરક્ષ નથી.
આ તો મારા ગુરુભાઈ સમર્થ ચોગી જલધરનાથનો
પટ્ટ-શિષ્ય કાનીક છે. એટલે ડરવા જેવું નથી. છતાં
હવે આને અહીંથી જવા દેવો એ પણ ઠીક નથી. કારણ
જે જેમ આ આગળે શરૂને શોધવા નીકળ્યો છે તેમ મારો
ગોરક્ષ મને શોધવા નીકળી ચૂક્યો હશે. તો આને અહીં
રાખી પાટીએ તો સારી વાત છે. નહિ તો ગોરક્ષ એને
મળશે તો આ તેને કહેશે અને તે મને તેડવા
આવશે.’ મૈનાકિનીને આ પ્રમાણે કહી તેઓ કાનીક
તરફ આવ્યા. મત્યેન્દ્રનાથને બાદશાહી વૈજલયથી આવતા
જોઈ કાનીકનાથે પણ ચોતાના સ્થાનથી ઉભા થઈ ચોતાના
ગુરુનાં ગુરુભાઈ (મત્યેન્દ્રનાથ) ના ચરણોમાં દંડવત
પ્રણામ કર્યા. કાનીકને પણ લાગ્યું કે શુરુ તો નહિ પણ
જુર આ તો મત્યેન્દ્રનાથ પોતે છે. પછી અરસપરસ
એકબીજાના આઠે અંગેનું કુશળ પૂછ્યું અને મત્યેન્દ્ર-
નાથ કેઈકે અંશે ભયરહિત બની સ્વસ્થાને જવા તૈયાર
થયા. જતાં જતાં કાનીકને કહ્યું, ‘જેટા કાનીક! ચોમા
લિસ અહીં રહી નહીં.’ પછી ચોતાની સાથે પાંચસો
રૂપમુન્દરીઓને લઈને આવેલી મૈનાકિનીને અને તે

ઓઝીને કહે છે, ‘બાપડાઓ! જો તમારે તમારું
કલ્યાણ જ કરવું હોય તો આ કાનીક જેવા પરમ
સંતની સેવા કરો.’ એમ કહી મત્યેન્દ્રનાથ પાછાં આવે
છે. અહીં મૈનાકિનીની આજ્ઞા અનુસાર રૂપમુન્દરીઓ
કાનીક અને તેની શિષ્યમંડળીને મોહિત કરવા અનેક
પ્રયોગનો કરે છે. અરે, તુલસીદાસ ગોસાઈએ કહ્યું છે:-

નાક જિવાયા શ્રણિકમે રતિ કનકકે કાજ ।

તુલસી જિયૌકે વદનમેં કહાં શરમ કહાં લાજ ॥

અરે! બી એક રતિભાર સેના માટે એનું નાક
છેડાવે છે. એ બીમાં લાજ અને શરમ ક્યાંથી સંભવે!
તદનુસાર અહીં પણ આ પાંચસો રૂપમુન્દરીઓ
કાનીક અને તેની શિષ્યમંડળીને મોહમાં નાખવાં માટે
અનેક કુચેષ્ટાઓ કરી ચૂકી, પરંતુ કાનીક અને તેની
શિષ્યમંડળીમાંથી કોઈ પણ એ રૂપમુન્દરીઓના સપાટામાં
આવ્યું નહિ. ધન્ય છે એવા સમર્થ ચોગીપુરુષોને! અને
એટલા માટે તો અમે દશમાં અંકમાં લખ્યું છે કે
ભગવાને બી ન બનાવી હોત તો આ જગતની કશી
કિંમત ન હતી અને સાથેસાથે એ પણ લખ્યું છે કે
ભવાલિષ્ઠ તરવા માટે ઓ જેવો કોઈ અન્તરાય નથી.

મત્તેમકુંગવદ્જને ઘડુ સપ્તિ શૂરાઃ ।

કેચિત્ત પ્રચ્છેદ્યુગરાજવધેડપિ દશાઃ ॥

કિન્તુ મલોમ મલિનો પુતઃ પ્રસદા ।

કંદર્પદર્પદજ્જને વિરલ મનુષ્યાઃ ॥

“મોન્મત હાથીના કુક્લથળને વિદારનાંશ શવંરીરે
પણા છે, પ્રચ્છેદ્યુગરાજ વધેડપિ દશાઃ કરનારા
બદાહુરે પણ કદાચ મળી આવશે. પરંતુ કંદર્પ એટલે
કામનું અભિમાન તોજારા મનુષ્યો તો આ વસુધામાં
વિરલ જ હોય છે. મોટા મોટા વિદ્વાનો, મુનિઓ
અને સંતમહાત્માઓ પણ એ કામદેવના સપાટામાં
સપડાઈ ગયા તો સાધારણ મનુષ્યની શી સત્તા!

સન્નનો !

“દો દો તરક્સ બાંધકે સર્ગો કદાવત શર,

કામ પરે જવ દેખિયે કે કિસકે માં પર નર.”

બાપડા! બળ્યો તરવારો બાંધીને ફરતા હોઈએ, પણ
લઢાઈના મેદાનમાં બળ્યાં ખાંડોના ખેલ ખેડાતા હોય એવી
જગ્યાએ વીર પુરુષ અને કાપુરુખની પરીક્ષા થાય છે. તેમ
આજ પાંચસો રૂપમુન્દરીઓ કાનીક અને તેની શિષ્ય-

કરો, લકિત કરો, યોગ કરો, તાન મેળવો, ગમે તે કરો. શરીરને સાચું માનીને અપહાર કરશો ત્યાંસુધી સંસાર રહેવાનો. બધાં શાસ્ત્રોનો આ સાર છે. આના ઉપર ખૂબ વિચાર કરો. x x x

xxx હું શરીર વગેરે કદી નથી પરંતુ હું તો “સાક્ષી આત્મા પરબ્રહ્મ છું” આ નિશ્ચય રાખવો. શરીર તો મહદ્ છે. સમસ્ત બ્રહ્માણ્ડનું શરીર પણ આપું જ છે. તે શરીરને ઉપાડનાર પ્રાણ અને મન છે. મહદને કાંઈ બહુ કહે અથવા ખૂટ, તેને નથી કુખ કે નથી હર્ષ. હું તો તેને બહુનારો સાક્ષી છું. આનંદ-સ્વરૂપ છું. આથી મને સર્વદા આનંદ-આનંદ છે. xxx

*

xxx આજે આપનો પત્ર મળ્યો. વાંચવાથી ચિત્તને થોડોક ખેદ થયો, આપ લખો છો કે મનમાં વ્યથતા રહે છે, પરંતુ આપનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ ‘સાક્ષી, ચૈતન્ય’ છે, તેને તો કશું થયું નથી. અનુકૂળ બને ત્યારે પ્રસન્ન રહેવું અને પ્રતિજ્ઞા બને ત્યારે વ્યથ થવું એ તો મનનો સ્વભાવ જ છે. પરંતુ પોતાના અસલ સ્વરૂપ આત્મામાં તો કંઈ વ્યથતા થતી જ નથી. તમને વ્યથતા થાય છે તેનો અર્થ એ છે કે તમારા મન અનુસાર તમે પરમાત્માને યથાવચની ઇચ્છા કરો છો. પણ તે યોગ્ય નથી. જેના ઉપર આપણે ગ્રેન કરીએ તેને આપણા તરફથી કંઈ તકલીફ થાય એવી ઇચ્છા આપણે કરતા નથી. આપણને તકલીફ હોય તે સહન કરી લઈએ છીએ અને ઇચ્છીએ છીએ કે મારું પ્રિય સ્વરૂપ હમેશાં સુખી રહે. આ જ રીતે મનુષ્ય પ્રભુની સેવા કરે, પણ તેની પાસે કોઈ માર્ગથી કરે નહિ. આવી જ પરમાત્માની પણ સર્વની સાથે પ્રીતિ છે. મનુષ્યને શાંતી જરૂર છે એ તેજા મળે છે. પરંતુ માણસનું ક્ષુદ્ર મન પ્રભુની ખરેખરી જરૂરિયાતને બહુવું નથી. મનુષ્યને અનુભવે બહુવિધ છે કે પરમાત્મા મારે માટે ને કંઈ કરે છે તે પરિણામે મારાં ક્ષય માટે જ કરે છે. આથી જ શરીર અથવા મનની ગમે તેવી સ્થિતિ હોય પણ તે આનંદથી સહન કરી લેવી જોઈએ. ને કંઈ આપતિઓ આવે છે, તે આપણી પરીક્ષાને માટે હોય છે. પરમાર્થમાં (વાસ્તવિક રીતે) તો આપતિઓ છે જ નહિ. વ્યવહારમાં જ તેમને બાંધેલાં છે. જો આપું જગત પરમાત્મા સિવાય કંઈ

જ નથી. તો બધી આપતિઓ પરમાત્માના ઉપર જ છે. આપણા ઉપર કંઈ જ નથી. મન વ્યર્થ શરીરને ‘હું’ તરીકે માને છે તેની જ સમ તેને બોલાવવી પડે છે. શરીરને ‘હું’ તરીકે ન માને તો તેને આપતિઓ છે જ ક્યાં? આવા વિચાર કરીને ખૂબ આનંદમાં રહેવું. આપોઆપ જ સ્થિતિ પદ્ધતિ જરૂર. ડરવાની જરૂર નથી. ડરવાથી શો ક્ષયો થવાનો છે? ચિત્તની પ્રસન્નતા નાશ પામે છે એટલો જ તેનો ક્ષયો છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે દરેક સિદ્ધિમાં આનંદમાં રહેવું એટલું જ આપણું કામ છે. બ્રહ્મથી હું મને શરીર અને મન વગેરે માતું છું પણ તેમ છે જ નહિ. જે મન બાંધકાળમાં હતું તે હવે નથી. જે શરીર બાંધકાળમાં હતું તે હવે નથી. મારી નજર નીચે અનેક પ્રકારનાં મન અને અનેક પ્રકારનાં શરીરો પસાર થયાં પરંતુ હું તો એકનો એક જ તે સર્વને જોનારો કાયમ છું. શરીર-મનમાં ‘હું મારું’ માનીને હું મારી અસલ સ્મૃતિથી ભટ થઈ શરીરોનાં કુખોથી કુખી થઈ રહ્યો છું. પરંતુ હવે મને સમજાયું કે હું બૂઝેચૂકે પણ મન આદિ નથી. આજ અસલ સ્થિતિમાં મસ્તી આનંદ આવે છે, આજ શું લખું? આનંદ! આનંદ! આનંદ!

*

xxx આપનું સાક્ષીશરીર છે અને સત્યમાર્ગે આગવાની આપની ઉત્સુકતા જોઈ આપને હું ધન્યવાદ આપું છું. બધાંસુધી સાક્ષીઓ બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત નહિ કરે ત્યાંસુધી જગતનો ઉદ્ધાર નહિ થાય. સાક્ષી જ સંસ્કૃતિનો સ્તંભ છે. આજકાલ સંસ્કૃતિનો નાશ થઈ રહ્યો છે. સાક્ષી બહુ ઉદાર જોઈએ. સાક્ષી સંકુચિત વિચારમાં બંધાઈ નથી રહેતા.

મારવાડ રેશન પર મેં જે પદ્ધતિ સંમળવી છે, તે રીતે આપ વિચાર કરશો તો અવસ્ય આનંદ થશે. એનો જપ કરવો અને તેનો અર્થ ‘હું સાક્ષી, સમ્યક્ આનંદ, શરીર-મન-સુધિથી પર’ છું. એ પોતાના અવનમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન અવસ્ય કરતા રહેવું. ખીણ વખત મગવાનો પ્રસંગ આવશે ત્યારે અધિક આનંદ લૂંટીશું. હમણાં તો એક માસસુધી બહાર જવાનો વિચાર નથી. આજેથી વાત કેમ કરી શકું? xxx

કુદરતમય જીવન અને કુદરતી ઉપચાર

[આરોગ્ય જાળવવા અને વધારવાનો ઉત્તમ માર્ગ]

શે: શ્રી. વામજીચુડાસમા

મૂંઝા એક વેદ-મિત્રના દવાખાનામાં હું પણ એમની પાસે પુરતી નાખી બેઠો હતો. મારા મિત્ર પોતે આયુર્વેદના ઉપાસક, પ્રમારક અને યોગાધ્યાયો હોય છે. પોતાના સખાશુભાં વારંવાર આયુર્વેદમાં પોતાની શ્રદ્ધા બજા કરતા રહે છે અને એવેપેથી તરફનો પોતાનો અવગમો પણ જાહેર કરે છે. હોય છે. હોવાથી એમની પ્રખ્યાતિ અને પ્રેક્ટિસ પણ સારી ચાલે છે. પ્રસંગાપાત વાનગીતમાં પણ પોતાની પ્રખ્યાતિ અને પ્રેક્ટિસનો તેઓ આનંદ વ્યક્ત કર્યો વિના ન રહે. વળી જાહેર સેવામાં પણ એમને રીકીક રસ છે. આયુર્વેદના ઉપાસક આ મિત્ર એકાની સાચા-સત્વર તો જમાના અનુસાર પુરતી-ટોળતી જ રાખે છે. એકવાર અને બીજી વાનગીત કરી રહ્યા હતા એવામાં એક જાઈ પોતાના અડીન-વચ્ચે વર્તના બાજાને લઈને વેદ સાંગેને જતાવવા આપ્યા. મારા એ મિત્રે બાજાની નાક લાથમાં મેળાં પૂછ્યું:

‘કેમ, શું માંથી છે?’

પેલા બાજાએ જવાબમાં ‘જાજાને બે-ત્રણ દિવસ અર્ધ જોડા થઈ ગયા છે.’ પેલા બાજાનું જેટ વધી ગયું હતું. નાકમાંથી પાણી વહેતું હતું અને ફેરતી જવાની હતી. વેદ સાંગેને દવા લખી આપી. દવાખાનાના કપાડો-કરે સખ્યા પ્રમત્તે પરીકાં વાળી આપ્યાં અને પેલા જોડા રતાવા થયા. મને પોતાને આયુર્વેદમાં રસ હોવાથી અને વિરોધ તો મંડીતીની કુદરતી ઉપચારની પદ્ધતિમાં શ્રદ્ધા હોવાથી મેં એમને ‘પૂજ્ય’ કે ‘તમે એ બાજા માટે શું દવા આપી?’ એવા જવાબમાં એમને જવાબમાં ‘આનંદોદય, કાચાંદિતી વગેરે વગેરે.’

કદ સમજાવ્યું એમને એ દવા આપી છે એ જાણવા મેં ‘પૂજ્ય’

‘જાડા માટે આનંદોદય, કાચાંદિતી વગેરે દવા મારો’

એમો બોલ્યા, ‘કેમ! આનંદોદયથી જાડા બધે થાય તમે શું આપો છો?’

મારા એ વિદ્વાન મિત્રના જવાબમાં મેં જવાબમાં કે દર્દીને જાડા છે એ વાત સાચી છે, પણ કમ્પ્લિયાતના કારણે જ એને જાડા થયા છે. મોટા આંતરડાના ઝુખ આગળ મળતા ગાંડા જાડા થયા છે, અને એ આંતરડું આપું મળથી બરાબેલ છે છતાં ખાવાનું માંસ હોવાથી ઉપરથી દવાજી તો વધ્યા જ રહે છે. ગાંડા આડા હોવાના કારણે બીજો મળ નીકળી શકતો નથી. પણ પાતળું પાણી ગાંડાની ચારે કોરથી ઉપરના દવાજીના કારણે અર્ધ રહે છે અને એટલે વારંવાર એ કોરે બેસે છે પણ એકે પ્રસારે નથી આવતો. હું તો એના ખાખે કહું કે એક દિવસ કાંઈ પણ અનાજ ન આપે, માત્ર પ્રવાહીમાં ગોળું પાણી અને લીંધુના રસનાં થોડાં રીપાં, તાંત્રજાળની જાણ, પુસતીનો ઉકાળો વગેરે આપું અને જરૂર પડે તો બીજો દિવસે સવારે અડધી અમલી એરડિયું અને મધ આપું, જેથી આંતરડામાંથી બપો મળ નીકળી જેટ સાફ થઈ જાય. પછી એકાદ બે દિવસ ઊંચ ઉપર રાખું એટલે જાગતી હોજરી, ચૂત અને આંતરડાને આરામ પણ મળે અને જાગકે રુતિમાં પણ આવી જાય. તમે જે ઔષધિ એને આપી છે એથી જાડા થોડા વખત માટે તરત બધે થઈ જશે પણ જાગતી તંદુરસ્તી પણ જાગશે જાડા બધે થયાથી એની મા અમમાં પડશે એટલે ખવડાવવાનું માંસ રાખશે. એથી પરિણામ એ આવશે કે થોડા જ દિવસમાં કાંતિ કરી જાગતને સખત જાડા થશે અથવા સખત તાવ આપશે અને કરી એના ખાખે તમારી પાસે દોડતું પડશે.’

મારી વાત સંજ્ઞે મારા એ મિત્રે કહ્યું:

‘જુઓ જાઈ! તમારી રીત અને મારી રીતમાં ફેરફારનો. તમે માત્ર રોગની દરિયા કાંઈ કરો છો, જ્યારે હું તો કાંઈ બધું કરું છું. અર્થ તો એ જ રીત

વધારે તેમ દાકતર અને દવાખાનાની કિંમત વધે. અને એ દરદી ફરી આવે તો કહ્યો કે તમે જરૂર કંઈક અવગણ્યું હશે અને વાત એમ જ બને. આઝ બધ ચઇ મયા પછી કંઈક ને કંઈક અવગણ્યું તો હોય જ.

મેં કહ્યું : તમે તો આયુર્વેદના ઉપાસક છો, તમારે તે લોકોમાં આયુર્વેદના જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવો જોઈએ. તમે દરદીને સાચી દર્દ થયું છે અને એ કેમ મટે એ માટે પ્રયત્ન કેમ ન કરો ? મારા દર્દી તો અકપિ દાકતર બની ગયા છે. હું એનો વિગતવાર રોગ કેમ થયો તે કેમ મટે એની પણ સમજણ આપું છું. તપાસ તરીકે મારા મેલેરિયાનો દરદી પોતાના કુટુંબમાં બીજાને મેલેરિયા ચાલુ છે ત્યારે તેની સારવાર પોતે જ કરે છે. અડોઘી પડોરોને પણ પોતાના જ્ઞાનનો લાભ આપે છે તે મારી પાસે આવતા રોકે છે.

મારી વાત સાંભળી એમણે કહ્યું : અરે ભાઈ ! તો તો અમારી પ્રેક્ટિસ કેમ ચાલે ? અમે વળી દર્દીનું દર્દ તરત જ ન મટાડીએ તો ફરી એ દવાખાને અડતા પણ નથી. એને તો તારકાલિક સાજું થવું છે. ફરી અમારી પાસે આવવામાં એને કશી આગસ નથી. માત્ર આગસ થેર એમની જ્ઞાની કંઈ ઉપાધિ કરવાનું સીધા તેમાં છે. એમને તો રીકડી ગળીને સાજા થવું છે અને અમે એમ કરી આપીએ છીએ.

એમની વાત સાંભળી હતી. આજકાલ દર્દીઓ પણ એવા જ આવે છે. પણ દર્દીઓ એવા છે એટલે જ આયુર્વેદના સાચા પ્રકારની આજે જરૂર છે એટલી કહી ન હતી. વૈદ્યોનું માનસિક વણજ નોઈ હું વિચારવા લાગ્યો કે આ વૈદ્યો આયુર્વેદનો ઉદ્ધાર થવાનો ? એમને તો ધધા અને પ્રતિજ્ઞાનો પડી હતી. એમને ન તો આયુર્વેદની કે ન તો પોતાના દર્દીની પડી હતી.

કેટલાક ડોક્ટરોની જેમ વૈદ્યોમાંથી પણ માનવતા ચાલી જતી લાગે છે. નિશાળમાં કે બાળકની સાથેના વર્તણૂકમાં બાળકને થોટ-ચાપડી કરનારને આપણે દૂર અને જાણી કહીએ છીએ, શાળામાં સગા બધ કરવા કાયદા ધરીએ છીએ. પણ બાળીશુદ્ધને પોતાના સ્વાર્થ ખાતર દૂક, સી કે બાળકની નિંદ્રા સાથે ખેત્ર એકનાર અને અહિત કરનારને ક્યું વિશેષજી આપીશું ? અથવાત; જેમની આજીવિકા વૈદક ઉપર જ છે, તેઓ

જલે પૂરતી શી રાખે, પણ દર્દીનો વિચાર-લાત કરી દોઢ તો ન જ કરવો જોઈએ. શરણે આવેલા અને પોતાની કીમતી નિંદ્રાને લોસાપૂર્વક ખોળામાં મૂકનારને હેઠ દેવો એથી વધુ અધુર કાર્ય ક્યું ગણી શકાય ?

ગાંધીજીએ આપણને જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં નવો પ્રકાશ આપ્યો છે. શરીરને ધરિયું મંદિર ગણી તેને નિર્મળ અને તંદુરસ્ત રાખવા ધણું વિચાર્યું છે, અને ક્યું છે. નિષ્ણાત વૈદ્ય-ડોક્ટરો અને કુદરતી ઉપચારકોનો એમને કવચ સંસ્પર્શ હતો. આખી નિંદ્રા એમણે પોતાના શરીર ઉપર અખતરા કર્યા જ કર્યા હતા. આમ પોતાનો જાત અનુભવ અને નિષ્ણાતોના આલંકારો ઉપરથી એમણે તારત્ય કે શરીરને તંદુરસ્ત રાખવા અને બગડે ત્યારે મુધારવા માટે બંને તેટલું કુદરતમય જીવન, કુદરતી ઉપચાર અને-સાથે રામનામ એ જ સાચો ઉપાય છે. કુદરતી ઉપચારમાં એમણે સ્થાનિક વનસ્પતિના ઉપચારનો સમાવેશ કરેલો છે, જે કે કુદરતી ઉપચાર-પદ્ધતિ હજુ બાલ્યવસ્થામાં જ છે, હજુ એ ક્ષેત્ર ખેડાણ બાકી છે, પણ એ જ સાચો રસ્તો છે એવું એમને જણાયું અને એ માટે ઉશ્ચીકંચનામાં સદ્ધિ-કામ કરવા કુદરતી ઉપચારનું કેન્દ્ર શરૂ કર્યું.

વૈદ્ય-ડોક્ટરો અને દવાઓનો ઉત્તરોત્તર વધારો થતો હોવા છતાં દર્દી અને દર્દીઓ તો વધતા જ ચાલ્યા છે. કશોડા રૂપિયાની દવા બહારથી આવતી હોવા છતાં આજે રાષ્ટ્રની શરીર-સંપત્તિ શીથળ થતી ચાલી છે. પૂ. આયુર્વેદ બધી બાજોતોની જેમ આ બાબતમાં પણ સ્વાસ્થ્ય થવા જણાવ્યું છે. કશોડા રૂપિયાની પશ્ચિમ પદ્ધતિની યોગ્યતા એને બદલે આ બાબતમાં પણ દેશ બાપુના વિચારોને તદ્દિ અપનાવે તો આપણી શી વહે યશે એ કોણ કહી શકશે ? દાકતરોનો વર્ગ જે રીતે ધધા મચાવી રહ્યો છે એ જોતાં આપણે હિન્દસ્થાન નામના એમના પુસ્તકમાં ડોક્ટરોને પણ રાષ્ટ્રની પડતીનું એક કારણ ગણાવ્યું છે એ ખોટું નથી. આજના મોટા ભાગના વૈદ્યો એ ડોક્ટરોના વિકૃત સ્વરૂપ જેવા છે. એમનો ધધો ઉત્તમ સેવાનો હોવા છતાં હૃદયમાં રામને બદલે હક્કી વસાવવાથી એ પશ્ચિમ ધધો બદલાય થઈ રહ્યો છે. ઉપરનો દાખલો તો વૈદ્ય-ડોક્ટરોના માનસનું પ્રતિબિંબ પાડે છે. મિતદાને મારા એ વૈદ્ય-મિતે ખુશ્કા

હૃદયે વાત કરી, પરંતુ બચાવ કરનારાઓ પણ મનમાં એ વાત તો સમજે જ છે.

ગરીબ પ્રામજનતા વૈધ-ડોક્ટરથી એટલી બધી બાકે છે કે ન હોઈ જ એમની પાસે જાય છે. એ પહેલાં તો ડોરીમાનું વૈદુ કે જાંટવૈદુ કરી દે છે. એવા ધણા દાખલાઓ છે કે વૈધ-ડોક્ટરો પાસે જવા કરતાં જેમણે મોત પસંદ કર્યું હોય.

જનતાને આ સ્થિતિમાંથી ઉગારવા આપણે ચીથેલો એ એક જ ઉપાય છે. એમણે બધેલાં તમામ રચનાત્મક કાર્યોમાં એમના આ કાર્યનો પ્રચાર અને વિકાસ પણ જ આજો થયો છે. ધરધરમાં તંદુરસ્તી બગરી રાખવાનું અને બગડેલ તંદુરસ્તી પાછી મેળવવાનું શાન

છે મને વેરનું જોઈએ. એ ત્યારે જ અને જ્યારે સૌનો દષ્ટિ પૈસા ઉપરથી જીડી જાય આપણે જોખમી જીવન છે કે, રોગની હબર રૂપિયા શી લેનારા વૈધ અને તેઓ નિષ્ણાત હોય તો પ્રજા તે આપણે હતું કે લોકોનું બહુ નહિ કરી શકે. આજે જ્યારે રાષ્ટ્રની તંદુરસ્તી કચળી રહી છે અને જ્વાને નામે રોગો જ લધી રેલા છે ત્યારે દવા અને રોગોથી પ્રદેશી વિદ્યાતા નિષ્ણાતો કે કરોડોના ખર્ચે તૈયાર કરેલી કોઈ પ્રદેશી 'દવાઓની ચોખ્ખા' નહિ બચાવી શકે, પણ આપણે બતાવેલો માર્ગ-કુદરતમય જીવન, કુદરતી ઉપચારો, પથ્યાપથ્ય, શ્રમ, રચાનિક વનસ્પતિનો ઉપયોગ અને રામનામ જ બચાવી શકશે.

('સ્વરાજ' પર્વમાંથી)

માયાનો પ્રભાવ

જીવાત્મા પોતાની પૂર્વ ઉન્નતિ મેળવવા દરમિયાન, એટલે જીવનાશિવ-સ્વરૂપ યતાં સુધીમાં, જુદીજુદી પ્રજા જૂમિકામાંથી પસાર થાય છે. પહેલી જૂમિકા પશુવૃત્તિની છે. તે દરમિયાન મનુષ્યજીવ પોતાની કર્મોન્નિયોને તૃપ્ત કરવામાં સંતોષ માને છે, અને તે વખતે તેને પાપનું અગર પોતે દેવી અંશ છે તેવું ભાન હોતું નથી; તો પછી પોતાનું આત્મગળ કેટલું છે તે તો દેવી રીતે બાણી શકે?

બીજી જૂમિકા દંદસુદની છે. તે જૂમિકા દરમિયાન તેને પશુવૃત્તિ અને દેવી સંપત્તિ બેકનું ભાન હોવાથી જન્મે વૃત્તિઓમાં તે ઝાલાં ખાયા કહે છે. જીવાત્માના ઉન્નતિમાર્ગમાં માયા જે ભાગ ભજવે છે તે જૂમિકા આજ છે. આ જૂમિકામાં હરવખત સુદ્ધ ચાલતું હોય છે, અહીં પહોંતી દેખાયા કરે છે, અને પાપ કરી પસ્તાવાનું થાય છે. કારણ તે મનુષ્યે ચોરાસીમાંની લાંબી મુશાકરીનો કાળ કર્મોન્નિયોને તૃપ્ત કરવામાં આજો હોવાથી તેમની તૃપ્તિ કરવા તે હજી ચાલના રાખે છે. અને તેનો ત્યાગ કરવા નારાજ છે; વળી સાથે સાથે સ્વર્ગનું ઉત્તમ સુખ ભોગવવાની તે લાલસા રાખે છે, અને હઠ નિર્દય પર આવતો નહિ હોવાથી દિલગીર થાય છે.

પોતાનામાં જે દેવી અંશ રહી છે તે તરફ તેનું લક્ષ તણાવાથી આ બીજી જૂમિકા છેવટે તેને ભારે ખેડ તથા દુઃખની યથા પડે છે. એવે વખતે જ જ્ઞાનની જે ત્રીજી જૂમિકા છે તેમાં જીવાત્મા દાખલ થાય છે. આ જૂમિકામાં માણસ માયાનો તથા પાપનો ત્યાગ કરે છે અને શાંતિમાં રહે છે.

વચ્ચામસત્ત્વો દ્વન્દ્વતીતો વિમસરઃ ॥

તે મારા નોકર હતો તેણે મને કહી તેના પગારની ખાંચતમાં કશું કશું ન હતું. જે કંઈ તેને મળી જતું તેટલાથી તેને ચંતોષ હતો. પહેલી તારીખે હું જ તેને બોલાવીને પગાર આપતો. એકવાર પરીક્ષા કરવા માટે મેં તેને બોલાવ્યો નહિ; મહિનો પૂરા થયો ત્યાંમુધી બોલાવ્યો નહિ; પણ તે માગવા ન આવ્યો. બીજે મહિને મારે તેને બે માસનો પગાર આપવો પડ્યો." સાહેબ પોતાના એક નોકરની આત્મ-કથા સંભળાવી રહ્યા હતા.

હરદાસનથી આગળ રાષ્ટ્રોદ્ધતની પાસે મિસ્ટર જેમ્સનો ઘંઘડો છે. ત્યાંનાં ઝરણાંમાં ગન્ધક મનાવવામાં આવે છે. તેમના ઝરમ પાણીથી પેટના ગંધાંશો મારા યર્ધ બાય છે. આ કાવણુથી જ કદાચ તેઓ ત્યાં રહેવા લાગ્યા હશે. હું પણ આને માટે જ એક વર્ષથી ત્યાં છું. સાહેબ ઘંઘડામાં એકલા જ રહે છે. તેઓ પરણેલા નથી. એક માળી, એક કાવકુન અને એક કૂતરા, બસ આટલો જ તેમનો પરિવાર છે.

અહીં કોઈ મુલાકાતે આવવા-જવાવાળું ન હોવાથી વખત મળતાં હું સાહેબની પાસે જસતો રહતો હતો. એક દિવસ એક ટેકરી ઉપર ફરતાં અમારે બંનેને પરિચય થયો અને પછી અમારો જાનકે આદર થયો. તેમને મીઠાછપણુનો સ્પર્શ પણ થયો નહીં. તેઓ બહુ સરળ અને માયાળુ છે. કલાકો સુધી મારી સાથે જસીને કિન્દી શાકિત્ય અને વૈષ્ણવ ધર્મ પર ચર્ચા કરે છે. તેઓ ખૂબ શુદ્ધ કિન્દી માંહે છે. તેમનું ગમ્મીર અધ્યયન ભેદને મને આશ્ચર્ય થાય છે.

મેં જ આજે વૈષ્ણવ ધર્મની ચર્ચા શરૂ કરી. વચ્ચે તેમણે કહ્યું: "વૈષ્ણવ-સાથે વૈષ્ણવ તો જીવનમાં મેં એક જ વાર ભોળો છે, એ મને આજે

સમજાય છે. અત્યારે પદ્માસાપ કહે છે" પણ એ વખતે મોહન-જી ઘણી ગયો હતો." અમારી ચર્ચાનો વિષય બદલાઈ ગયો.

"આફ્રિકાના બોઅર યુદ્ધમાં હું એક કર્નલ (હસ્કરી વડો) હતો. ત્યાં મને માનવની કૂરતાનું નમન દર્શન થયું, ખૂબ જ ધણા ઉત્પન્ન થઈ. ભારત વિષે મારા સાંભળવામાં થયેલું આવ્યું હતું. તેથી કિંદમાં આવી ગયો અને આશામાં પ્રેક્ષક-સરની નોકરી લીધી. અહીં આવ્યો ત્યારપહેલાં હું ત્યાં જ હતો." સાહેબ પોતાનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપ્યો.

"મારા જંગલોની મામે અહીંના જેવો ફૂલનો નાનો જાગીચો હતો, ફૂલો મને હંમેશાથી પ્રિય છે. જાગીચા માટે એક માળી રહેતો હતો તે ઘરડો અને એકલો જ હતો. જંગલોની માળુ ઉપર એની જોરડી હતી. ખરપડો, પાવડો, પાણી ખાંટવાનો ઝારો, ડાહો, માપણી વગેરે જાગીચાના કામનો આમાન તેમાં રાખવામાં આવતો હતો. ડાહો તેમાં એક જાળુ ઉપર જગા કરીને પોતાની રાટી પકાવતો અને ચટાઈ નાળીને સૂઈ પણ ત્યાં જ જતો." તે ડાહાના સ્મરણથી સાહેબની આંખોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં.

એક કામળી, ફટોકી બે પોતીઓ, બે અંગ-રખાં અને એક ગંડી-આટલાં જ તેની પાસે કપડાં હતાં. એક તવી, એક હોટો, એક ઘડો અને એક ધાળી આટલું તેની પાસે વાસણોમાં હતું. આ શિવાય તેના ઘરવાખરામાં એક ચટાઈ સિવાય બીનું કંઈ જ ન હતું. વહેલી સવારે સ્નાન કરીને જંગલોની સામેના મંદિરમાં દર્શન કરી આવતો અને પછી જાગીચાના કામમાં વૃથાઈ જતો. બે વાચ્યાના શુમારે દિવસમાં એક વખત રાટી પકાવતો અને ખાતો. સાંજે અન્નવાણું રહેતામુધી તેની ખરપડી (ખંરપડી) ચાલતી રહેતી. સાંજ

થતાં બાગમાંનું ફાનસ સળગાવીને દરવાજા ઉપર બેસી જતો અને ત્યાંથી સામેના મંદિરમાં થતી રામભક્તિની કથા સંભળતો. 'મારી' પાસે દરવાજા (દરવાજા ઉપર રહી ચોકી કરનાર) ન હતો તેથી 'મેં' સાંજે તેને ક્યાંય ન જવાનું કહી દીધું હતું. આ વાક્ય કહેતાં કહેતાં સાહેબ ગાંડુ ડુઝી થઈ ગયા હતા. તેમણે રૂમાકથી આંગો લૂંટી નાખી અને એમારી ચર્ચા તે દિવસે એટલેથી જ ચટકી ગઈ. હું તેમને વધારે ડુઝી કરવા આહતો ન હતો તેમી બિહીને ચાલતો થયો.

“બગદા! તું બાગમાં પાણી બરાબર છાંટતો નથી છોડવાઓ ણધા સૂકાઈ ચાલ્યા.” આજે સાહેબ અમસનન હતા.

“પાણી તો બરાબર પાઉં છું” હતુર. પરમ દિવસે જે કરા પડ્યા તેનાથી....” તે સરળ રીતે ચેતાની સ્વાભાવિક નમ્રતાથી કહી રહ્યો હતો.

હું કંઈ જ સંભળવા નથી માગતો. તારો કે કંઈ છું” સાહેબે નોટબુક ખોલી અને પેન

“ચાર રૂપિયા દંડ!”

“હજૂરની જેવી કૃપા!” તે ડોસો સલામ કરીને આલ્યો ગયો. સાહેબ મજિત ણની ગયા. એ ધોળા વાળવાળા માણીથી સાહેબને આશ્ચર્ય થયું. ‘એક રૂપિયો દંડ કરવાથી કારકુન આખો દિવસ ડુવે છે, અઠવાણીયા સુધી ઉઠાસ રહે છે, મહિના સુધી માણી માગ્યા કરે છે. અને તેનો પગાર પચીસ છે ત્યારે આનો આઠ છે. છતાં તે ન રોયો, ન પ્રાર્થના કરી કે ન દુઝી થયો! ચાર રૂપિયામાં તે ખચે શું? સામેના મંદિરમાં દર મહિને બોટપૂજા કરે છે તે કેમ કરશે? સાહેબે આવો નાર જોયો ન હતો.

“માણી!” સાહેબે બોલાવ્યો.

“હજૂર!” તે પાછો આલ્યો.

“હું તમને માફ કરું છું. સારું કામ કરવાથી તમને દંતામ મળશે.” આપોઆપ જ સાહેબ ઓગળી ગયા હતા.

“હજૂરની મરજી!” તે સલામ કરીને ચાલ્યો ગયો.

“તે ન ખુશ થયો કે ન મુખે ઉપર ઉપકારનો બાર જતાવ્યો! કેવો મૂર્ખા અદમી છે.”

ડોસને માફ કર્યા પછી સાહેબને તેના ઉપર કોષ થઈ રહ્યો હતો. તેને હેરાન કરવાનો તેમણે બરાબર નિશ્ચય કરી લીધો.

ત્યારે મનુષ્ય કાંઈ કરે છે ત્યારે આંધળો ણની જાય છે. તેની સ્વભાવિક પ્રુદ્ધિ ઉપર અંધકાર છતાઈ જાય છે. તે નીચતાના ખાડામાં પડે છે અને સ્વેચ્છાતિ તરફ વળે છે. સાહેબ નીચતા ઉપર જીતાર્યા હતા. તેમણે કારકુનને કહ્યું; “સુખ કીથી ડોસાની કામળી ઉઠાવી લાવો!”

માઘ મહિનાની રાત્રિ હતી, પરમ દિવસે. બરફ પડ્યો હતો. આ દિવસે પર્લુ ધુમ્મસ અને ઠંડી હતી. સાહેબે ધાકું હતું કે ડોસો સાંજે ખૂબ ભિજાશે.

રાત્રે ઠંડ વાગે સાહેબ ઝાંકી પડ્યા. કારકુન આવી સમજાવ્યાર દયા કે ‘માણી ન કંઈ બગડ્યો કે કાંઈને ગાળો દીધી. ફેવળ એટલું જ હતું કે કાંઈ બીચારાને ટાઢની રાત મુખથી નીકળ્યો ન રાતું થયું!’ હવે તે ગળીયામાંથી સડું ઘાસ લઈ આવ્યો છે અને તેનો ઢગલો કરીને તેમાં પડ્યો છે.”

“કામળી આવી આવો! મારું નામ ન લેરો.” સાહેબે દયા જતાની પલ્લુ ચેતાનો પરમ જય સ્વીકાર્યો નહિ. આ જીહ્વે લીધે તો તેઓ ગરમીની રમતોમાં નેનીતાક પલ્લુ ન ગયા. જેક મહિનાના મળણગતા બપોરે બગીચની ઠંડી ઘટામાં બેસીને સાહેબે તે કેસાને નિશ્ચળો એકાદરીના ઉપવાસને દિવસે આખો દિવસ તડામાં બગીચાનું ઘાસ કપાવ્યું. જો ડોસો એક જ વાર ચેતાની અચકિત જતાવન અથવા રમત માગત તો સાહેબ પ્રસન્ન થઈ બાત પલ્લુ તે તો પૂરેપૂરો પત્થર.... સુખચાપ દામ કરતો જ રહ્યો.

કરકુને સાંભળે રાંધાને કહ્યું, “સાહેબ પૂરો કર છે, મતને દિવસે પહો...” પાછળથી સાહેબ સાંભળી રહ્યા હતા.

“છિ: માલિકની નિંદા પડે છે? કામ નહિ લે તો શું આપણને મોહું જોવા શખેલા છે? તેઓ મોટા દયાળુ છે.” સહેબ સાંભળી શક્યા નહિ. જાગવામાં આવીને આશમખુરસી ઉપર ઢળી પડ્યા.

“પ્રભુ મને માફ કરે!” મિસ્ટર જેમ્સ જાળકની માફક ફૂંકાં ખાઈ ખાઈને રોવા લાગ્યા. વાણ હું અહીં પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા માટે આવ્યો છું. સાંભળ્યું છે કે પ્રભુ દયાળુ છે, મને માફ કરી દેશે! નહિ નહિ, તેઓ કેવળ પોતાના અપરાધીને ક્ષમા કરે છે. પોતાના વસ્ત્રોને કપટ આપનારાને તે કદી ક્ષમા નથી કરેતા! મને આ મારા પાપની આંતરિક જાણા જાણી રહી છે. મારાથી તે સહી શકાતી નથી!” ખરેખર તેમને દુવનસર જાળનારા જાહુ આકરે દણ્ડ મળ્યો હતો.

“મને પૂછીને જ તે ગયો હતો. માણીઓનું પંથ ભરાયું હતું. અને તેના તે ગુપ્તી હતો.” સાહેબ કદી રહ્યા હતા—“મારું અભિમાન હાથું ન હતું. મેં કારકુનને સમજાવીને મોકલ્યો. કારણ કે આટલી નીચતા મારી જાતે મારાથી કરી શકાય એમ ન હતું. અકસા કલાકમાં જ તે ટેકો મારી પાસે આવી ગયો. કારકુનની ફરિયાદ હતી કે માણીએ તેના ટાઈના ખિસ્સામાંથી પૈસા ચોરી છે. પરંતુ પ્રમાણ (પુરાવો) ન મળવાથી હું માણીને કહ્યું કરી શક્યો નહિ.” સાહેબને અવાજ ગાગળો જાગી ગયો હતો.

“કારણેલા પંથ વચ્ચે કારકુને તેને ગંદી ટાંચો દીધી હતી. એને ચોર કહીને ચપ્પક લગાવી હતી. પરંતુ મેં પૂછ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે ‘મારે કશી ફરિયાદ કરવાની નથી. હુંકમ હોય

તો પંથનું કામ પૂરું કરી આવું?’ મેં સાંભળ્યું હતું કે કારકુન ઉપર માણીઓ. બહુ ઉત્કેષાર્થ ગયા હતા. તેઓ કારકુનની બરાબર મરામત કરવા (મારવા) માગતા હતા. પણ ટાંચો તેમને સમજાવીને શાન્ત કરી દીધા—“બીચારાના પૈસા ખોવાઈ ગયા! મારા ઉપર સન્દેહ ન આવ્યો હોત તો તે આવું શા માટે કરત? તુકયાન થવાથી દુઃખી થયો છે એટલે તેનાથી ભૂત થઈ!” સાંભળીને હું સ્તબ્ધ થઈ ગયો. હું વિચારી રહ્યો હતો કે ઈર્ષ્યા મનુષ્યને કેટલો નીચ જાનાવી શકે છે.

“મેં બીજો માણી રાખી લીધો. ડોસાને દેવળ દેખરખનું કામ સોંપ્યું અને પગાર જામણી કરી દીધો. તેના અંદરો ઉપર કરી જ પ્રસન્નતા જોવામાં ન આવી. બીજે દિવસે તે રાજની જેમ જ કામ કરવામાં લાગેલો હતો અને તેના હાથ નીચે જે નવો માણી (આલિસ્ટન્ટ) રાખવામાં આવ્યો હતો તે જોડો બેઠો ચલમ પી રહ્યો હતો. ઉપરે એક મહિતા પછી મારે નવા માણીને કાઢી નાખવો પડ્યો. રાજાએ કદી તેને માટે કરી ફરિયાદ કરી નહિ, કે તેને કાઢી નાખવાની પ્રાર્થના કરવા આવ્યો. તે પહેલાં પ્રમાણે જ આઠ રૂપિયા લેવા તૈયાર હતો. પરંતુ હવે હું તેને સોળ આપતો હતો. આથી તે દર પૂર્વિમાએ સત્યનાશયણની કંથા સાંભળવા લાગ્યો. અને વધેલા આઠ રૂપિયા પ્રસાદ અને દક્ષિણામાં વાપરી દેતો હતો. મારી રજા લઈને પૂર્વિમાએ સાંગેના ગંદિમાં કયાની વ્યવસ્થા કરીને સાંભળવા આવ્યો જતો હતો.” સાહેબની ડોસા ઉપર શ્રદ્ધા હતી.

“એ દિવસે કેણુ જાણે મને શું થઈ ગયું હતું કે મને કોઈ સેનાને દળાવી દીધો હતો. મેં તેને રજા આપી નહિ. તમારી સમજાવણી હતી. ડોસાને બે દિવસથી રાત્રિમાં તાવ આવતો હતો. ભગીચાનું કામ તો તે જાગજાગ કરતો હતો. આજનું કામ પણ તેણે કરી દીધું હતું. છોડવાઓને પાછી

પાઈ દીધું હતું અને સાફ કરવા જેવા ક્યારા નીંદી દીધા હતા. રામજન્મના વખતે તે મંદિરમાં જવા ચાહતો હતો. અર્ધા કલાક માટે જાત અને આરતી થઈ જતાં પાછો આવી જાત ?” સાહેબે શૂન્ય નજરથી જોયે જોયું.

“ સવારમાં : ગિલાડીએ દૂધ ઢોળી નાખ્યું હતું. મ્હો મળતાં વાર થઈ હતી. આજનું છાપું આપ્યું ન હતું. દાદરા ઉપરથી ઊનરતાં બૂટ ખસી જતાં પગમાં આંચકો આપ્યો હતો. આથી ખિન્નજોલો હતો. કહી દીધું— ‘ફાટક (દરવાજા) થી બહાર જવાનું નથી. ચૂપચાપ કામ કરો.’ તેને આજીવન કરતાં આવડતું ન હતું. કશું જાણ્યા વગર માથું ઝુકાવીને આજ્યો ગયો.” સાહેબે આંખો લૂછી.

“ બંદૂકને અવાજ થયો. હું ગંગાભાંથી બહાર આવ્યો. ક્યાં ફાયર (ગોળીબાર) થયો ?” પૂછતાં જ મને સમજાઈ ગયું હતું કે મંદિરમાં જન્મના સમયે જાડાકો ફાટવામાં આવ્યો છે. ‘માળી’ને ઘૂમ મારી. મારી આમે જ દરવાજા ઉપરના ટેબલ ઉપર તે જોડે તે મને સાડું લાગતું નાહ.

ઉત્તર ન મળતાં હું દોડ્યો. હું તેને પકડ્યો મારીને નીચો ઉભો રાખવા માગતા હતો. હાથ લગાડતાં જ હું ચોંકીને બે હગતાં પાછો હટી ગયો. ધક્કાથી ડોસો સ્ટુલ ઉપરથી ઢળી પડ્યો હતો. તે માંગા ક્યાં હતો ? તે તો તેવું ચરીર હતું.” સાહેબે દુશ્કાં ભરતા બેહોશ થઈ ગયા.

મારે શું કરવું ? સાહેબ સચેત તો થયા પણ પૂરા સાવધાન ન થયા. તેઓ ગળડતા હતા .... “તે સુખદુઃખથી પર હતો. લાભ-હાનિ તેને સ્પર્શી પણ શકતાં ન હતાં. માન અપમાનના માથા ઉપર તે તેણે પગ મૂક્યા હતા. કોઈ દુરુષ્ટી પણ હોય, તેવું કંઈ નુકશાન કરે, પણ તે કશું ગણતો જ ન હતો. ખીજાનું જુકું ઇન્કવાનો તો તેણે કહી વિચાર પણ કર્યો ન હતો.” તે સાહેબ પાગલની માફક પદાટમાં ફર્યા કરતા હતા. એક વૈંજીવને સતાવ્યાને તેમને આ પશ્ચાત્તાપ હતો. તેમને પામલ કોણે કર્યો ? જો મેં તેમને આ વાત પૂછી ન હોત તો તેમને આટલો ભારે આધાત ન લાગત. મારે શું પ્રાવશિત કરવું ? ક્યામય પ્રભુ ! મને ક્ષમા કર !

દેહરૂપી ઇમારત

કાચી ઇમારતો આ દેહની જે લોલ,
કડીયા ઘનરયામ કળાકાર જો-કાચી

અસ્થિની ઇંટ મહી ગાઢવીરે લોલ,
સાતર તે માંસધરી થાય જો-કાચી

રાષ્ટ્રે યથાર દેહ યાંભલે જે લોલ,
લીંતો તે ચામની સોહાય જો કાચી

મુખકું, મળદ્વાર બધાં બારણાં જે લોલ,
નયનો બે તેજ કાર્યા હીપ જો-કાચી

અંતર બિજાને ‘શી’ બિરાજ્યારે લોલ,
‘સેવક’ સુવન કેરું નામ જો-કાચી

શ્રી. અમૃતકુંભાર શાહ.

જિતામનઃ પ્રશાન્તસ્ય પરમાત્મા સમાહિતઃ ।

શીતો ણુસુદુઃલેષુ તથા માનાવમાનયો ॥

શીત, ઉષ્ણ, માન, અપમાન વગેરે જો કે ચિત્ત-ચામચલ્યનાં હેતુ છે, તોપણ અર્થાત્ તેમનો પ્રસંગ આવવા છતાં તેમના વિષે જે સમતાથી રહે છે અને જેણે પોતાના મનને છૂત્તું છે તથા જે રાગદ્વેષ રહિત હોવાથી પ્રસન્ન અન્તઃકરણવાળો છે, એવાના અન્તઃકરણને વિષે પરમાત્મા નિવાસ કરે છે. અર્થાત્ એવા મનુષ્યને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

બ્રહ્મા આત્મીય સત્જનો । દ્રોણાચાર્યે કુરુકુળના બાળકોને (કૌરવો અને પાંડવોને) ચોક્કસ સંભળાવી દીધું કે તમે આ વાત તમારા દાદા ભીષ્મને કહેજો. અને જો તેઓ મને સન્માનપૂર્વક બોલાવશે તો જરૂર હું ત્યાં આવીશ અને તમને સર્વેને વિદ્યાદાન-આપીશ સત્જનો । વિદ્યાનું દાન છે, અને તે વિદ્યાદાતા મુરુદું બદુમાન થવું જ નોંદજો. એ આપણા આર્યોનો ધર્મ છે. જ્યારે આજના જમાનામાં મુરુ (વિદ્યાદાતા માસ્તર) એની કાંઈ કિંમત રહેવા પામી નથી, અને એની એથી જે ખરાબ રીતિ 'અપના દેશમાં અપના રાજ્ય' થયા પછી થઈ કે એણે કોઈ પણ વાદમાં ભાગ ન લેવો અને દર દસ વર્ષે એની મિલકતનો હિસાબ પૂછવો. આ ને ક્યાંતો ન્યાય ? ખેર, જે દેશમાં મુરુની કિંમત આંકવામાં આવતી નથી એ દેશ થોડા જ દિવસમાં ખરબચડ બને છે, અને એ નીતિસત્ત છે. પણ આજના જમાનામાં નીતિને મેં મૂકી ત્યાં કહેવું પણ કોને અને ખીયારા માસ્તરો જ્યો પાડે તો પણ સાંભળે છે પણ કોણ ? આ છે અમારા આજના વિવાદો (1)ની વિષમ પરિસ્થિતિ. અરુદુ. જેવાં ભારતનાં ભાગ્ય.

સત્જનો ! સર્વે રાજકુમારો દાદા ભીષ્મપિતામહની પાસે ગયા. અને દ્રોણાચાર્યને મધ્યાહ્નસંધ્યાનો સમય થયો હોવાથી તેઓ સીધા ગંગાતટે ગયા. અને ભગવાન ભારકરને 'અર્ધપ્રદાન કરી-' પ્રભુ હું સમજું છું કે માણસોને સુખદુઃખ મળે છે એ એમની પૂર્વની પુનઃપ્ર

અને પાપનું ફળ છે. પણ ભગવાન ! દરેકની માત્રા તો હોતી જ નોંદજો. અને મેં આજદિન સુધી ખૂબ ધીરજને ધારણ કરી. મારી પવિત્ર પત્ની કૃપીએ મનને ખૂબ મારી દરિતાની પરવા ન કરતાં એના સતીત્વને શોભાવ્યું. એટલે હવે હું મારી સતીને નિર્ધનતામાં સમજેલી જોવા માટે અને મારા મુત્રને દૂધ માટે વળખાં મારતો જોવા માટે તૈયાર નથી. મારા જોવા એક સમર્થ વિદ્યાધરને આ સ્થિતિમાં જીવવું એના કરતાં મરી જવું એને હું વધારે હિતમ માનું છું. નાથ ! ભગવન ! હે પ્રભુ ! હું હજી પણ થોડા દિવસ ધીરજને ધારણ કરું છું. છતાં પણ આનો જો કાંઈ ઉકેલ નહિ આવે તો હું ગંગાત્રેયાના બોળાની અંદર અંપલાવીશ. જો તમારે મને આવી નિર્ધન બનાવવો હતો તો મને આટલો સમજણવાળો નહોતો બનાવવો. એટલું બોલતાં દ્રોણાચાર્ય ગદગદિતકં થઈ ગયા. અંજલિ જોડી મૂકે મૂકે રડી પડ્યા. અને પુનઃ ગંગામાં હાથ-પગ-મોં ધોઈ આવ્યમન કરી શાંત ચિત્તે કૃપાચાર્ય(તેમના સાળા)ના આવાસમાં ગયા. ત્યાં તો રાજકુમારોએ દાદાજીને સઘળી વાતથી વાકેફ કર્યા અને દાદાએ પણ બાળકોની વાતોથી ખૂબ પ્રસન્ન થઈ રાજકુતોની સાથે રાજકુમારોને છડી, અમર અને પાતળી લઈ સન્માનપૂર્વક દ્રોણાચાર્યને તેડવા મોકલ્યા. કારણ કે ભીષ્મને ધાત્રણત્વની અને તેની વિદ્યાની કિંમત હતી. એટલે જ એમણે ખૂબ સન્માનપૂર્વક આચાર્યને તેડવા મોકલ્યા. અર્ધાં જાણે કે દ્રોણની આજની પ્રાર્થનાથી ભગવાન પણ સંતુષ્ટ થયા હોય અને એમનું દારિદ્ર્ય ફરવા સર્વાન્તર્યામી પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ ભીષ્મના હૃદયમાં પ્રેરણા કરી. આચાર્યદિવ થેર આવી રહ્યા છે ત્યાં તો કૃપાચાર્યના આજ્ઞાસ આગળ બાદશાહી દગદગાબરી સ્વારી જોડેલી છે. એટલામાં તો રાજકુમારો દોડીને આચાર્યના ચરણોમાં પડે છે અને તેમને સઘળી વાતથી વાકેફ કરે છે. ત્યાં તો રાજકુતોએ વિનમ્રવિવેકપ્રગટ રૂતે આચાર્યને ભીષ્મપિતામહના આમન્ત્રને સ્વીકારવાની પ્રાર્થના કરી. દ્રોણ પણ ગદગદિતકં થઈ ગયા અને આકાશ ભગવાન ન વંદન કરતાં મેન્ના:

‘દેવ! બાળની મારી પ્રાર્થના જલદીથી સંભળી, અને આપનાં તેજસ્વી કિરણોથી મારી દરિદ્રતાને બાળી નાખવાની ખૂબ ઝડપ કરી. ધન્ય પ્રભુ! દયાનો નિધિ તું ખરેખર જ છે! એમ કહી ભીષ્મના આમનંજલને રસીકારી કૃપાચાર્યને સાથે લઈ આચાર્યદેવ ભીષ્મના રાજપ્રાંગણમાં આવી ઉભા. ત્યાં તો આઠાણતરને ખૂબ જ સમજનાર અંગાપુત્ર હાજવાન ભીષ્મ બહાર નીકળ્યા અને આચાર્યદેવને ખૂબ સન્માન્યા. પછી અર્ધાંગ પ્રણામ કરી કરસંપુટ કરી ઉભા રહ્યા. આચાર્યદેવ પણ આ ભારતના તાજાં પિનાનાં ખેતાજ આદરાહતે આગે ચિનકવિનેકવાળો જોઈ ઘુસ્ત જ પાલખીમાંથી નીચે ઉતર્યા અને બે ધડીને માટે અનિરોધ દૃષ્ટિએ ભીષ્મ સામે જોઈ રહ્યા અને મુખ કંઈં બોલ્યા; ‘ભીષ્મ! બાપ, આજે તમે ‘અંગાતનય’ નામ ઠીપાચું પ્રેરો! ધન્ય છે તમારી અજોડ પિતૃભક્તિને. પિતાની ખાતર નૈષ્ઠિક કલ્પવૃક્ષ પાળનાર સાધુ! હું તમને કયા બિરદથી સંબોધન આપું?’ એમ બોલતાં બહુભક્તિ કંઠ ધણ. અને અંજલિ નેડી બોલ્યા; ‘ભીષ્મ! તમારાં એવાં ક્રોધ ક્રોધો છે કે જગત તમને ‘હાજવાન’ ના નામથી સંબોધન આપશે.’ આ આશીર્વાચન સાંભળતાં જ ભીષ્મ પણ રડી પડ્યા અને આચાર્યના ચરણમાં ઢળી પડ્યા. આચાર્યદેવે પણ રડતાં રડતાં ભીષ્મને ઉભા કર્યાં અને હરણસરસું હૃદ આલિંગન દીધું.

સજ્જનો! નોંધ! એક અત્યંત નિર્ધન પણ વિદ્વાસપત્ર આઠાણત્રું પૂર્વના ભારતમાં બહુ સન્માન યત્ન અને તે સમાદ તરફની એ આર્થ સંસ્કૃતિ હજુ પણ ભુલસાઈ નથી એને! તાને જ દાખલો દઉં, કે ‘હાલના વડા’ પ્રધાન પડિને જવાહરલાલ નહેરુએ એક સોલાપુડની નિર્ધન (ગરીબ) બાઈના પત્ને પ્યાનમાં લઈ એને લણવા-લણાવવાની યોગ્ય વ્યવસ્થા માટે મુંઝઈ સરકારને પરિચય પાડ્યો. ધન્ય છે એ મોલીના જવાહરને! આ હતી અને છે અમારા ભારતીય યુવત્રોની અમૃતા. છતાંય મારે મારા દેશનાવકોને નમ્ર પણ આમહકારી વિનવણી કરવી પડે છે કે બાપ! આપા ઉચ્ચ કક્ષાના થવો છે તો પણ ભુલાવામાં કેમ પડ્યા છો? અમેરિકા-યુરોપ-પરશિયા તન્દ દૃષ્ટિ ન કરતાં અધણ વગેરે પર્વના મૂળી ભારતનો પૂર્વે સર્વોદય સાચી દત્તો એવો

સંપૂર્ણપણે અભ્યાસ અને વિચાર કરી આપણી પૂર્વન નીતિરિતિને અને ધર્મને અપનાવો અને ભારતન ઇતિહાસમાં હાજવાન ભીષ્મની માફક સાચા આર્થો બની વિદેશના મોહને તથા આપણા પૂર્વનાભારતની સંસ્કૃતિ પ્યાનમાં લઈ જો ભારતમાં સર્વોદય રચાપવો હોય તે આપણા મહાન પૂર્વજોના પગલે ચાલશો તો ભારતમાં શું પણ ચારીયે દુનિયામાં શાંતિ અને સર્વોદયનું રચાવન કરી શકશો. હમણું તમારું નામ ભારતમાં રૂપેરી અક્ષરોથી લખાઈ રહ્યું છે પણ હું તો એમ કહું છું કે જો તમે આર્થતંત્રને અપનાવશો અને પૂર્વના ભારતની અમૃતા દુનિયાને સમજાવશો તો તમારું નામ ઇતિહાસના પાને રૂપેરી નહિ પણ રત્નજડિત સુવણાક્ષરોથી અક્ષિત થશે. બાપ! હજુયે સમય છે. સવેળા ચેતો અને ભારતની પૂર્વ આર્થ સંસ્કૃતિને માદ કરી ગાંધી મહાત્માની જે રામરાત્નની ભૂખ હતી એ ભૂખને પૂરી કરો. જો આપણે ગાંધીજીનાં સાચાં શાદ અને તર્ણણ કરી તેમને સંતુષ્ટ કરવાની ઇચ્છા હોય તો વિદેશ તરફ નમ્ર પથ ન કરતાં આપણી પૂર્વની આર્થ સંસ્કૃતિને વિચારશો તો પૂલ્ક ગાંધીજીનો આત્મા ખૂબ સંતુષ્ટ થશે અને સ્વર્ગમાં રહે રહે પણ એ જુદાનો આત્મા યનગની ઊડશે (!) અને ત્યાં રહો રહો. પણ અંતરનો આશીર્વાદ આપશે કે ‘હે મારા માનસયુગ્મ જવાહર! ધન્ય ખેલ! તે’ આર્થતંત્રને અપનાવી મારું’ સાચું શાદ કહ્યું, જેથી હું ખૂબ સંતુષ્ટ થયો છું. જેમકે રાજ દશરથની એવી ઇચ્છા હતી કે મારો રામ ગાંધી પર ખેસે પણ જેમ, આપણા જ પાકિસ્તાની ભાઈ એ ભારતી માતાના હુકલ કરી અકમ થયા તેમ દશરથની ઇચ્છા પૂરી થતા પહેલાં કંટોળી ફૂળી અનંતરાય નડ્યો અને સંમ પનગમન કરી ગયા. શુરુ વસિષ્ઠની આજ્ઞાથી ભારત માતૃપુત્રજો ધેર આપ્યો ત્યારે એને સધળી વાતની ખતર પડી એટલે એણે કહ્યું કે કલે મારી માતાએ ગમે તેવા અનંતરાયો નાખ્યા હોય પણ જો હું સામે જ પિતૃભક્ત પુત્ર હોઉં તો હું રાજ રામને ગાંધીએ ખેસાડીશ. અને એ રીતે પિતા દશરથની અધૂરી રહેલી ઇચ્છાને પૂરી કરું તો જ મારું તર્ણણ સફળ થયું અમૃત તેમજ કપીટ ઇન્ડિયા (Quit India) નો દશવ દેનાર ગાંધીજી જો આજદિન સુધી અવતા હોત તો, જરૂર એ પાકિસ્તાન પહોંચી ગયા હોત અને વિમલકર્ય મચેલા ભારતને જરૂર એ ખૂબ અખંડ ભારત બનાવત.

પણ આપણા દુર્ભાગ્ય કે એ વંદનીય તપસ્વીને ભરવાને આપણી પાસેથી છીનવી લીધા. ખેર, પણ આપ ! વક્ષભ અને જ્ઞાહરની નેત્રીને હવે ભારતનું કામ કરવું પડી રહે છે; જેમકે રાજા રામ જ્યારે રાજા બન્યા ત્યારે જ ભારતવાસ સંતુષ્ટ બન્યા અને ત્યાંસુધી રામ રાજા થયા ત્યાંસુધી નંદીઆમમાં તપસ્વી હવન ગાથું એમ હું આપ અને મારા ભારતી સુપુત્રોને પ્રાર્થના કરું છું કે આપ ! તમે જેવા આત્મદિન સુધી અણુતમ રહ્યા છો તેવા જ ભારતના પડેલા ભાગલાઓથી પાકું અખંડ ભારત બનાવો તો જ પૂજ્ય મહાત્મા ગાંધીની સાચી સંવત્સરી ઉજવી ગણાય અને તો જ બાપુજીને આત્મા સંતુષ્ટ થાય અચુત.

સન્મતી ! અહીં પણ દ્રોણાચાર્યને બીએ ખૂબ સન્માન્યા અને તેમને રાજકુમારોને ધનુર્વેદવિદ્યારહ જ્ઞાનના પ્રાર્થના કરી અને દ્રોણાચાર્યે પણ કૃપાચાર્યને સાથે રાખી કુરુકુળના રાજકુમારો-કૌરવપાંડવોને વિદ્યા-

ભ્યાસ શરૂ કરાવ્યો. અને એમની એ વિદ્યાથી આજ પણ કૌરવપાંડવની વરોણાયાનો કાર્તિકજય દિવસનાં ચમકી રહ્યો છે. એમના સુદથી આપણને ધણું સમજવાનું મળે છે. અને તેમાં વળી જગતને સાચો ક્રાન્તિકારી મંત્ર-“Twit for fact we must” “માથ તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ” એ મંત્રને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે જગતમાં ખૂબ ચમકાવ્યો. પૃથ્વીરાજને ધેરી શાહને સાતસાત વખત ‘મે’ ‘તેરી ગૌમા કું’ એ શબ્દોથી જતો કર્યો. પણ બીરુ શાહે પૃથ્વીરાજને એક વખત પણ જતો કરવાની સાફ ના પાડી તેમ આપ ! આપણે પૃથ્વીને જેવી હાથેને પગે ઉઠારતા દર્શાવી રહ્યા છીએ અને એટલા માટે અજાતશત્રુ ધર્મની માફક પૂ. ગાંધીજીને પણ અજાતશત્રુનો પ્રકાશ મળ્યો. તો હવે ભારતીય ભવ્યતાને આગદોન સુધી આચારમાં મૂકી રાખ્યા છો તો યોગ કૃષ્ણના ક્રાન્તિના શબ્દોને પણ હૃદયની તક્તી પર અગિત કરશે તો ભારતની ભવ્યતાને જગત અનલિ અર્પશે અચુત. (અપૂર્ણ)

પ્રેમપૂજા

શ્રી લાભરાઈકર વેણીરાઈકર રાવલ

મૂલીને ભાવના ભકતો
પૂજે પાવાણુના દેવો.
મૂલીને શેયનો રસતો.
ખરે ! વહેવાર આ ઢેવો ! ... (૧) .
ભુજો આ માનવી મેળો,
હરે આઠે ધડે એવો,
ઘઈને લાગણી થેવો !
હરે આનંદ આ ઢેવો ! ... (૨)
નથી એ પ્રેમ કે પૂલ;
ખલેકના દંડની લીલા,
ખરે જો હેય પ્રેમપૂજા,
રહે નાનવ કદી વીલા ? .... (૩)
અંતરનાં મેલ ધીવાતાં,
અમીઝરણ હરે મહેતાં;
પ્રગટશે ઈશ અંતરમાં,
જશે પાકી સહુ વીમા ... (૪)
હલે ‘શાયર’ કુવો યોગે,
પ્રભુને ઉર અર્પીએ,
રહી ના દિલથી આજગો,
મૂકી ખેટી બધાં બલગાં ... (૫)

નીતિ-નૈવેદ્ય

(૧) વિદ્વાન થવાની ચાવી

એક હતો મોટો વિદ્વાન.

લોકોએ તેને પૂછ્યું; 'આપ આવા મોટા વિદ્વાન શી રીતે થયા ?

વિદ્વાને ઉત્તર આપ્યો; હું જે વસ્તુ બાંધું નહિ તે બીજાને પૂછતાં હું કદી ચરમાતો નથી. તેથી.

(૨) ખાવાની રીતો

ડાહો માણસ ધીમે ધીમે ખાય છે.

સાધુ પુરુષ અર્થો ભૂખ્યો રહે છે.

યોગી જન દેહ ટકાવવા પૂરતું જ ખાય છે.

બુધ્ધાન બોધ લાણીમાં હોય તેટલું ખાય ઉછાશી બંધ છે.

છુટ્ટો માણસ પરસેવો છૂટે ત્યાંસુધી ખાખા કરે છે.

પણ અકારંતિયો માણસ એટલું ખાય ખાય છે કે શ્વાસને આવવા-જવાની જગ્યા પણ રહેવા દેતો નથી.

આવા અકારંતિયાની રાત બેઠ રીતે જિંદગી વિતાવી બંધ છે. ખાવાનું પાચ્યો હોય તો પેટ સંજ્જડ થવાથી તેની રાત ઉંઘ વિનાની બંધ છે; અને ખાવાનું પૂરતું પાચ્યો ન હોય તો ભૂખના દુઃખથી તેને ઉંઘ આવતી નથી.

(૩) પરનિન્દા

મને યાદ છે કે એકવાર ગણપણમાં હું આખી રાત કુરાન પડતો જાગતો બેઠો હતો. પાસે જ ફેટલાદ લોકો. પરયા પરયા મોટેથી નસકોરાં બોલાવતા જિંદગી હતા.

મેં મારા પિતાજીને કહ્યું, 'બુચો ને, આ લોકો કેવા છે ?

સંપાદક: શ્રી દેશવલાસ દુરગાવિંદાસ કંકર

નમાજ પઢવી તો બાબુએ રહી, પણ કોઈ માથું પણ જિંદગી કરતો નથી !

પિતાજીએ જવાબ દીધો; 'બેટા, તું પણ જિંદગી ગયો હોત તો સાફ યાત, કાશુ કે આવા પરનિન્દાના પાપથી તું બચી બાત.'

(૪) હાતીમ તાલ

દાનેયરી હાતીમ તાલને કોઈએ પૂછ્યું; 'હુનિયામાં તમારા કરતાં ચહે એવો કોઈ હાતા તમે જોયા છે ?

હાતીમ તાલએ કહ્યું; 'હા, એક કઠિયારો. એક દિવસ મેં મોટી મિજબાની આપી હતી. તે દિવસે મારે કંઈક કામ પ્રસંગે જંગલમાં જવાનું થયું. જંગલમાંથી એક કઠિયારો લાકડાંનાં બારો લઈને આવતો હતો. મેં તેને પૂછ્યું; 'ભાઈ, હાતીમનો મહેમાન કેમ બની જતો નથી ? આજે એને ત્યાં મોટી મિજબાની છે. દેશભરના લોકો આજે તેને ત્યાં પરાણા છે.'

કઠિયારએ જવાબ આપ્યો; 'જે પોતાના પરસેવાની રોટી ખાય, તે શા સાફ હાતીમની આગળ હોય લાગો કરવા બંધ ?

(૫) નોરોરવાન

ધરાનનો ન્યાયી શાહ નોરોરવાન એક દિવસ જંગલમાં શિકાર ખેલવા ગયો. ત્યાં ખાણું તૈયાર કરવામાં નિમકની જરૂર પડી એટલે તેણે નોકરને કહ્યું; 'પાસેના ગામે જઈ નિમક લઈ આવ. પણ જ્યેને કિંમત આપ્યા વિના ન લાવતો, નહિ તો પ્રથમ ઉલ્જડ થઈ જશે.'

નોકરે પૂછ્યું; 'અપટ્ટી નિમક લાવતાં ગામ કેવી રીતે ઉલ્જડ થઈ જશે ?

નોરોરવાને જવાબ આપ્યો; 'જે રાજા પોતાની પ્રભાવી વાકીમાંથી એક ક્ષણ તોટી ખાય, તે

મોકર લોકો આપું જાડ મુજ સમેતું જોસીને
ખાઈ બાય.

(૬) ખાંચછદ

ખાંચછદનું નામ અતિવિસ્રંભકાર માટે ધણું
જાણીતું છે. એક વાર કાંઈ એક ઘરડો ડોસો
તેને ઘેર બાળી ચડ્યો. તેને બૂખ્યો બાળી બાળ-
છદે તરત તેને માટે બાણું મંગાવ્યું.

પેલો છુટ્ટો તો કાણું આણું તેવો જ ખાવા
બળગી ગયો. 'જોશિદલાદ' બોલતા જોડલી ધીરજ
તે રાખી ન શક્યો.

સાદો ન્યાયાધીશ

હિંદુ ધર્મશસ્ત્રે છત્રપતિ શિવાજી મહારાજના
પછીના રાજાઓ નબળા થયા, તેથી તેમના પ્રધાન
(પ્રાધાણ) પેચા નામ થયા.

પેચાઓમાં બે ત્રણ સારા ગણ્ય છે તેમાં
છેલ્લો માધવરાવ પેચા ચર્ચાસ્પદોના શુરુ રામચાંચી
નામના પ્રાધાણ હતા.

માધવરાવ શુરુ મત્સ્યે ખૂબ પ્રેમ રાખતો હતો.
તેણે રામચાંચીને રાજ્યના સુખ્ય ન્યાયાધીશ
બનાવ્યા હતા.

રામચાંચી ધર્મરાજા જેવા હતા. તે કોઈ
દિવસ જુદું જોડ્યા નથી. તે જોડલા બધા સાદા
કે, પોતે ન્યાયાધીશ છતાં એક સાધારણ માવ-
રની માફક રહેતા. કોઈ પણ પ્રકારનો કાઠમણ નહિ.

રામચાંચી કચેરીમાં બધ ત્યારે આવીને બાય,
રાજગાદીને સલામ કરી ગાડી પર બેસે.

દરરોજ સાંજે શબ્દ માધવરાવ પેચા રામ-
ચાંચીને ઘેર આવે. તેમને સાંજના દરબત પ્રણામ
કરીને શુરુછના આશીર્વાદ લઈને ઘડી ઘેર બાય.

જેસલા ૧૧નો મોરો હતો. રામ-
ચાંચીના સી રામખંડેલમાં

શું-જમાનને થોડો નહિ તેવું તેવું આવરણ
લોઈ જાવજીટ પહેા જ નારાજ થયો.

સાચો સુલભમાન આવો હોય નહિ. તારા
જેવા ભટકતાને ખવડાવવું એ તો પાપ છે, એમ
દલી નેણે તે જુદાને પોતાના ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો.

તે વખતે આકાશવાણી રહી, 'વિચાર કર,
એ ખાંચછદ !

એ જુદું: ગમે તેવો હોવા છતાં મેં ચિત્તેર
વર્ષ સુધી તેવું પાવણુ કયું' પણ તારાથી તેને
એક દિવસ પણ પોષી ન શકાયો !'

મંપાદક શ્રીમતી કપિલાબેન મોહનલાલ કક્કર

ગવા. તેમના લગ્ન કાળે હતાં. ચરીર પર મોના-
દ્ય ને એકે દાગીને હતો નહિ.

માધવરાવ પેચાની રાજીઓએ વિચાર કયો
કે રામચાંચી નાછળ શુરુ ન, નેચે, રાજ્યના
ગોટા ન્યાયાધીશ છતાં તેમના પાત્રી જાણાં
ગરીબ જેવાં કેમ ?

રાજીઓએ સોનારૂપાના દાગીનાથી રામ-
ચાંચીની સીતું ચરીર બરી કાઢ્યું. કિંમતી
લગ્ન પહેરાવ્યાં અને સોનાની પાવણીમાં મેચાડી
તેમને વિદાય કયાં.

રામચાંચી ઘરના જોરદારમાં પેચી મનુષ્યમુતિ
વાંચતા હતા. ઘરનાં બારણાં બંધ હતાં.

પાવણી ઘર આગળ આવી મનાંચી પાવણી-
વાજાઓએ બારણું કોકયું ને જીંડું " ઉપાડો "

રામચાંચી ઉભા થયા અને બગીમાંથી બેયું
કે મેલુ છે ? સોનાની પાવણીમાં પોતાની સીને
જોડી જેમ રાજીએ કમાડ ઉપાડ્યું નહિ.

નરમીવ.ગ.ઓએ ફરીથી બારણું ખખડાવ્યાં
ને કયું: " ઉપાડો "

શાસ્ત્રી કહે “કાણ છે ?”

પાલખીવાળો કહે : “એ તો આપનાં સ્ત્રી છે.”

શાસ્ત્રી બોલ્યા : “આટલાં બંધાં ધરણી પહેરીને સોનાની પાલખીમાં બેસીને મારી સ્ત્રી આવે જ નહિ. એ તો બીજી કોઈ બાઈ હશે. તમે ઘર ભૂટ્યા હશે.”

શાસ્ત્રીના બોલ તેમનાં પત્ની તરત સમજ ગયાં. તેમણે પાલખીવાળાને કહ્યું કે, “પાલખી પાછી લો.”

રાજમહેલમાં જઈ તેમણે સોનારૂપાના અલંકારો ઉતારી નખ્યા. કીમતી વસ્ત્રો કાઢી નાંખી પોતાનાં સાદાં વસ્ત્રો પહેરી પગે ચાલતાં ઘેર આવ્યાં ને ખારણાં ઠોકી કહ્યું :

“સ્વામીનાથ ! કમાડ ઉપાડો.”

શાસ્ત્રીજીએ ખારીએથી નેથું ને ખારણાં ઉઘાડી બોલ્યા :

“હા, હવે તું મારી સ્ત્રી ખરી !”

સોનારૂપાનાં ધરણીથી દેહને શબ્દગારવો એ તો અસાધ્ય લોકોનું કામ છે. આપણે તો પ્રાણજીવીએ. સાદાઈ, સત્યાચાર અને સુનીતિ એ આપણાં ધરણી છે.

શાસ્ત્રીજીનાં સ્ત્રી યરમાયાં. તેમની આંખમાંથી આંસુ સરી પડ્યાં. તેમને ભૂલ સમજાઈ.

અત્યારે જો રામશાસ્ત્રી જેવા ન્યાયાધીશ અને માધવરામ જેવા રાજા હોય તો કેવું સારું ?

★

“પ્રમાણિક ચોર

મોડીઆવાડમાં એક વખત મોટો દુકાન પકડ્યો. લોકો દાણા વગર ભૂખે મરવા લાગ્યા. બચારો દોર ઘાસ નગર મરવા માંડ્યાં.

નાનું જેવું રાત્ર્ય. દરબારે જેડુતોને વગાવી ને દાણા આપવાં શરૂ કર્યાં.

ગામમાં એક કોળી રહે. ચાર-પાંચ છોકરાં ને. જો જાણ પોતે. ઘરમાં ખાવા દાણા ન મળે. છોકરાં રોટલા વગર ભૂખે તરફડે. જો જાણ પોતે ભૂખ્યાં રહે અને છોકરાંને ખવડાવે. છેવટે છોકરાંને ખવડાવવા જેવુંયે કાંઈ ન રહ્યું.

કોળણ કહે : “દરબાર પાસે જાઓ, તે દાણા આપશે.”

કોળી તો દરબાર પાસે ગયો. દરબારે પૂછ્યું : “તમે જેડૂત છે ? અમારી જમીન ખેડો છે ?”

“ના ગાપુ ! હું જેડુ નથી; પણ મારાં છોકરાં ભૂખે મરે છે. આવતે વરસે હું દોઢા દાણા પાછા માંગીશ. મહેરબાની કરો તો સારું ?”

દરબારે તો ચોકખી ના પાડી. “અમે” તો અમારા જેડુતને તંગાંથી આપીએ છીએ, ઉભડને આપતા નથી.”

કોળી બિચારો વીલે માઠ પાછો ફર્યો. “હવે શું કરવું ? છોકરાંનું દુઃખ નથી જોવાતું.”

છેવટે ભૂખે મરતા કોળીએ દરબારી કોઠારમાં ચોરી કરવાનો વિચાર કર્યો.

પોતાના ઘરમાંથી તેણે દરબારી કોઠાર સુધી લોંબું જેડું. બેઠાં બેઠાં ચાલી ચકાય જેડું. એ લોંબડું.

કોઠારનું વળીયું ઊખંધ કરેડું હતું. કોળીએ કોથ મારી એક કાણું પાડ્યું. દડદડ દડદડ દાણા પડ્યા. ધણે દિવસે દાણાનું મોં ભેધને બિચારો કોળી રાજી થયો. આટો દુધો બરાલીને કાણું પાછું બંધ કરી દીધું. પછી રાજી થતો એ કોળણ પાસે આવ્યો.

પછી એક કોળી કરી, બરાબર દસ ચોરના

માપની. પછી રાત્રે એ લોયરામાં જાય ને એક કાચળી લારીને દાણા લાવે. છોકરાં રોટલા લેતાં થયાં. ઝાઝા દાણા કાઢે તો ઉપર ખાડો પડે ને કોઈને ખગર પડી જાય; એટલે રાજા એ દૃષ્ટ દશ શેર જ દાણા લાવે.

કેળીએ તો આમ વરસ કાઢી નાખ્યું. કોઈને ખગર પણ ન પડી કે એ દાણા ક્યાંથી કાઢે છે ?

આમ વરસ પડું થયું ને બીજું ચામણું આવ્યું. વરસાદ બહુ સારો થયો. વરસ બહુ સારું પાક્યું. કેળી અને કેળણ મનુરીએ વગગી ગયાં. છોકરાં ય મનુરીએ વગગ્યાં. મનુરી પણ સારી ચાલી. ખૂબ દાણા આવ્યા. એક દિવસ બે ગાડાં દાણાનાં લારીને કેળી દરબારગઢમાં આવ્યો. દરબાર સામે રામ રામ કરીને એ લોકો રહ્યો.

“કેમ આવ્યા છો ? દરબારે પૂછ્યું,

“બાપુ ! તમારા દાણા ખાધા છે. દોઢાગળીને પાછા આપવા આવ્યો છું.”

દરબારની આંખ રાતી થઈ. “આને તો મેં ના પાડી હતી ને કેલે દાણા આપ્યા ?” દરબાર વિચારવા લાગ્યા.

કામદારને બોલાવ્યો ને પૂછ્યું, “તમે અને કેટલા દાણા આપ્યા છે ?”

“ના બાપુ, એને મેં દાણા નથી આપ્યા.” કામદારે કહ્યું.

“તારે એને દાણા આપ્યા કેલે ?”

બે કાથ બેડીને કેળીએ કહ્યું, “બાપુ ! મને કેલેએ દાણા નથી આપ્યા. મેં આપની ચોરી કરી છે. બૂબે મરતો હતો. છોકરાં રોટલા વગર ટળવગતાં હતાં. મેં મારા ઘરમાંથી કોઠાર સુધી

લોંચું” બોલીને કોઠારમાંથી દાણા લીધા. રાજા દશ શેર કાઢતો. આમ વરસ પડું થયું. આ વરસે સારું ફાવ્યું, એટલે આપના દાણા પાછા આપવા આવ્યો છું.”

દરબારે મેંમાં આંગળી ઘાલી, “આ તો ચોર કે ચાહુકાર ! એલે દાણા ચોર્યા એની કાઈને ખબર નથી અરે, ખગર પડે એમ પણ ન હતું. આ કેળી પોતાની મેળે જ દાણા આપવા આવ્યો ! કન્ય છે એને ! આનું નામ પ્રમાણિકતા ! આને ચોર કેમ કહેવો ?”

દરબાર રાજી થયા. એમણે કેળીને કહ્યું,

“ભાઈ ! તારા ઉપર હું બહુ માન્ય થયો છું તે બૂબે મરતાં ચોરી કરી. ચોરી ન કરવી માટે દાણા માગવા પણ આવ્યો. મેં ન આપ્યું.”

“તારી ચોરીની વાત કેલે જણવું ન હતું ને ભણી પણ શકત નહિ; છતાં હું તારી મેં દોઢા કરીને આપવા આવ્યો, એ તારી છે. તારા જેવો પ્રમાણિક કોઈ મેં આજે જ ન જોયો, તારા દાણા હું તને પાછા આપું છું હાં બા”

તરત જ દરબારે કામદારને કહ્યું, “આ સારામાં સારી જમીન-વાડી આપો ને ખેડત બનાવો. બગદની એક બોડ અપાવો, અ પ્રમાણિક માણસને હુખી થવા દેવો ન બેઠકે ચેલાં ગાડાં લઈને કેળી ઘેર આવ્યો. ને છોકરાં રાજી થયાં. હવે તો કોળી ખેડત થ છે. ખેતી કરે છે. બે ચાર સારાં વરસ ગયાં ને તે ખાતો. ખીનો થઈ ગયો છે. કોળી કેળણ હવે તો સુખી થયાં છે.

કેળી ખાનદાની ?

આજથી લગભગ સો વર્ષ ઉપરની એક વાત છે. કુંડલાથી કાઠી કબૂળી વગેરેના એક મોટા સંઘ ચિહોર જઈ રહ્યો છે. સંઘમાં પાંચસો છસો

માણસો છે. એ ગાંધાં જાય છે; મહારાજ વગેરે સંગનો જુવાન એક દીકરો ગુજરી ગયો છે, ત ખરખરી કરવા.

૮. જેથી ભાવના તેથી સિદ્ધિ એમ કહેવાય છે કે કોયમ બમરનું ચિન્તન કરવાથી એક ભત્તનો ધરોડા બમર થઇ જાય છે. (કીડ-ગમર) તે જ પ્રમાણે જે સમ્યક્દાનનું ચિન્તન કરે છે તે પોતે સમ્યક્દાન-દમય થઇ જાય છે.

૯. આખી જી-દગી નરકના અગ્નિ અને પાપનો વિચાર સા માટે કર્યા કરેલો પ્રભુના નામનો જપ કરે. તેનાં ગુણગાન ગાયો, કેવળ એક વાર જ કહે. "હે બળવાન! મેં કોવી ધણી વાતો કરી છે જે મારે કરવી ન જોઈએ અને એવું ધણુ જે નથી ક્યું, જે મારે કરવું જોઈએ. પ્રભુ! તારી કૃપા થાયું છું." આટલું કહીને તેનામાં ચક્રા રાખે. તમે બધાં પાપોમાંથી મુક્ત થશો.

૧૦. જ્ઞાતવર્તમાં ચક્રા દ્વારા રોગ નિર્મૂળ કરનારાઓ તમામોને ચક્રાપૂર્વક એમ બોધવાની આજ્ઞા કરે છે કે, "હું તદ્દન નીરાશો છું, મારામાં જરા પણ રોગ નથી." રોગોએ એમ બોલે છે, અને આ ભત્તની માનસિક સ્થિતિથી રોગ નાબૂદ થાય છે. તેથી જ તમે નૈતિક કૃતિઓ નિર્જન છે એમ માનવા લાગશો તો થોડા સમયમાં ખરેખર તેવા જ થશો. તમે અપૂર્ણ સામર્થ્યવાળા છો એમ જાણો અને યાત્રો તો ઉઠવે તમારામાં તેવું સમર્થ્ય જરૂર આવશે.

૧૧. જે પોતાને જીવાત્મા માને છે તે સાથે જ જવાત્મા રહે છે, પરંતુ જે પોતાને પરમાત્મા ધારે છે તે પરમાત્મસ્વરૂપ થાય છે. જેવો સંકરષ તેથી સિદ્ધિ.

વિશિષ્ટ ધર્મમતો

૧. ગમે તે રીતે પ્રત્યુધ્યાન ધરશે કે તેના પવિત્ર નામનો ઉચ્ચાર કરશે, તો પણ તમારી આધ્યાત્મિક કન્નતિ થવાની જ. ગળી પૂરી આડી રાખીને ખાઓ, હથેલી રાખીને ખાઓ, પથ્થુ તે ગળી લાગવાની જ.

૨. પ્રજ્ઞ-જે બધા ધર્મોના ધરૂર એક જ હોય, તે પછી જુદાજુદા ધર્મના અનુયાયીઓ તેનું જુદું જુદું સ્વરૂપ કેમ બતાવે છે?

ઉત્તર-ધરૂર એક છે, પણ તેનાં સ્વરૂપ બિન્ન છે, નતેક છે. ધરૂરો માલિક એકનો પિતા થાય છે, બીજાને માઈ, વળી કોઈનો પતિ થાય છે; ત્યાં જુદાજુદા નામે

જુદાજુદાં માણસો તેને બોલાવે છે, તે જ રીતે જુદા-જુદા જીવોને જુદેજુદે રૂપે જે દર્શન થયાં હોય તેને અનુસરીને ધરૂરનું વર્ણન વિવિધ રીતે થાય છે.

૩. મા પોતાનાં સંતાનોને તેમને અનુકૂળ ખોરાક આપે છે; માંદું હોઈએ હોય તેને સાલુચોખાની કાંઈ, કોઈને રોટલો કોઈને રોટલી, કોઈને દાળભાત, એમ તેમને માફક આવે તેવું આપે છે, તે જ રીતે માણસોના વિવિધ સ્વભાવને અનુકૂળ થાય તેવા વિવિધ રસ્તાઓ ધરૂર નક્કી કરી આપ્યા છે.

૪. શ્રી શંકરાચાર્યે પ્રવર્તિત કરેલો વેદાન્તનો અદ્વૈતવાદ સાચો છે, તેમજ શ્રી રામાનુજનો વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદ સિદ્ધાંત પણ તેટલો જ સાચો છે.

૫. દયાની વાતમાં માણસે ખિસ્તી જેવું થયું, બાલ વિધિએ પાળવામાં માણસે મુસલમાન જેવું થયું, અને સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે વિશાળ હૃદય ભાવમાં હિન્દુ જેવું થયું.

૬. જ્યારે તમે બહાર જાઓ અને લોકો સાથે સંપર્કમાં આવો, ત્યારે તમારામાં એ બધાં માટે પ્રેમ હોવો જોઈએ. તેમની સાથે નિષ્કપટ બાવે દબામણ અને એકરસ થઈ જાઓ. "તેઓ સાકાર ધરૂરમાં માને છે, નિરાકારમાં માનતા નથી," અથવા "તેઓ નિરાકારમાં માને છે, સાકાર ધરૂરમાં માનતા નથી," એમ કહી તમારે તિરસ્કારથી બચાવવા નહીં. તેમ જ "તેઓ ખિસ્તી છે, મુસલમાન છે કે હિન્દુ છે," એમ કહી નાપસંદગી જાણવડી નહીં. જેટલા પ્રમાણમાં પ્રભુ સમજવા છે, તેટલા પ્રમાણમાં જ આપણે તેના સંબંધમાં સમજ સમજી છીએ.

૭. વળી મનુષ્યોનાં ભાવ અને માનસિક વસ્તુ જુદાજુદાં હોવાથી, એ બધાંની સાથે તમારે જુદી વળગણ; અને એ બધાંને તમારે અંતઃકરણથી ચાલવો. પછી તમારે પૈર (અંતઃકરણમાં) પાછા આવશો, ત્યારે તમને ખૂબ આનંદ અને શાન્તિ મળશે. ત્યાં તમને ખરા 'હું'ની પ્રાપ્તિ થશે.

૮. દરેક માણસે પોતાના ધર્મ અનુસાર વર્તવું. ખિસ્તીએ ખિસ્તી ધર્મને અને મુસલમાને મુસલમાનધર્મને વળગી રહેવું. હિન્દુઓ માટે સનાતન પંથ આર્ષ ઋષિઓનો માર્ગ-આચાર્યુત્તમ છે.

૯. જ્યારે ધાર્મિક માણસે એમ માનવું જાણ્યું કે બીજા

ધર્મો પશુ સતતે પક્ષોચ્ચતાના જિન્નભિન્ન માર્ગો છે. બીજા ધર્મો પ્રત્યે આપણે સદા સન્માનની દૃષ્ટિએ જોવું.

૧૦. ઝગડામાં પડે નહીં. તમે જેમ તમારા સંગ્રહાણ અને મનને વળગી રહેો છો, તેમ બીજાઓને પણ તેમના ધર્મ અને મનને વળગી રહેવાની પૂરેપૂરી સ્વતંત્રતા આપો. કેવળ વાદ-વિવાદ કરીને બીજા કોઈને તમે તેની જૂઠ્ઠી ખાત્રી કરાવી શકશો નહીં. બ્યારે ધર્મરત્ની કૃપા તેના પર ઝીન-રૂંધે ત્યારે દરેક માણસને તેની જૂઠ્ઠી ખાત્રી થશે.

૭૭-ધર્મરત્ની ચર્યા

એક રંગીન બે-ચની બન્ને તરફ ચિત્તવિચિત્ત મોકલતા હતા, બે પુરુષ પોતપોતાની સામેના દર્શણ પર દૃષ્ટિ નાખતા હતા. પોતપોતાની કલ્પિત પ્રતિષ્ઠાપતિઓ પર સમ-વિષમ વિચારો દેખાઈ રહ્યા હતા. પ્રવીણની તરફ જોઈને નારીને પૂછ્યું; “જુઓ તો, મારું મન અને મારું મુખ. મુખની ધીંગાસએ આનંદ” એક પ્રત્યક્ષ રૂપ છે. આંખોની ઉઘાટી વિષયોની નિધાની છે. ક્યાળ પરની દરચીનીએ નિસ્ત્રાસતા ચિત્ત છે. રિર નમાવડું એ મહાદાસપણું છે. દલે હું આ ભોંસા પર, સારા ભવિષ્ય રૂપ શું બાંધું ?” પ્રવીણે શાન્ત સ્વરમાં કહ્યું; “મન અને મુખ બન્ને મિથ્યા છે. ભોમીની દૃષ્ટિ જાતની પીડ દેખા કર છે. ભવિષ્ય” મુખ જોવાને માટે સાહસી બનવું જોઈએ. ભાવ્ય અમારું દર્શન છે. આપણે જેવા દોહધું તેવું જ ભવિષ્ય થશે સ્વરૂપમાં ધ્યાન રાખેલ પોતાનું પરિવર્તન જગતનું પરિવર્તન છે. ખૂતી ફૂતરાને લાલ રંગના પાઉરથી નથી આવે છે, તે પોતાના ખૂનનો નરો છે. કૃપણ ક્યારે પૂજા પણ ધનની સમાન દેખાય છે; તે તેમાંથી વધારે માથા મેળવવાને છપ્પે છે. જે તમે મને વ્યાકુળતાનાં ચિહ્ન બતાવ્યાં છે, તે સર્વ વિષય અને મનતા ખેલ છે. તમે પવિત્ર છો; સુખરૂપ છો; આનિ, વિષય, અને નિસ્ત્રાસતા સાથે લાકેને તમે અર્ધી આવ્યા નથી. જેમજેમ મન તન પર સ્વાર થતું જાય, તેમતેમ (બારાહાન્ત) લાર લાદેજ પશુની ચમાન, તમારામાં ખેદ થનો જ્યો. સાચું તો એ છે કે, તમારું નવીન નામ પણ મિથ્યા છે. નવીન તો કાપતા છે, તમે નવીન નથી. જુઓ! દર્શણ પર દેહધાંધ મનુષ્ય મુખ જોઈને ચાલ્યાં ગયાં, કોઈનું પણ

૧૧. એક દિવસ ધર્મરત્નમનો ઉન્મત્ત અવસ્થામાં યુરમદારાજ જગદગ્યાની સાથે વાત કરતા સાંકળવામાં આવ્યા હતા; “મા, દરેક માણસ કહે છે કે મારી પરીવાળ સાચી છે. ખિરતી, દિન્દુ, મુસલમાન બધા કહે છે કે, મારો ધર્મ એ જ સાચો ધર્મ છે,” પરંતુ મા ! કોઈની પણ ધર્મીવાળ તફન સાચી નથી. તને ખરેખરી ચીતે બાણે કોનો કાણ છે ? હા, એટલું ખરું કે જો કોઈ આતુર અંતઃકરણે તારી શોધ કરે, તો કોઈ પણ માર્ગે, કોઈ પણ ધર્મે મારફત તારો સાક્ષાત્કાર મેળવવા તે લાભશાળી યાત્રા.”

લેખક : મહાચમુ સ્વામી શ્રી વિદ્યાનંદજી

મુખ સ્થાપી નથી. જન્મજતા જ અસ્ત છે, એ જુદીની છે. પરીક્ષાને માટે સંસ્કાર છે, આસક્તિ માટે, નહિ; નિર્વાણને માટે ભોગ છે; લપટા માટે નહિ.”

પ્રવીણની નિરર્થક વાતો સાંકળી, નવીને કશું લાવ્યું; કહ્યું, “મિથ્યા તો હાં છે. જો મને કુષ્ઠ ન હોય તો હું અનુભવ કેમ કરું? ચૌવનનો મદ તો પશુઓને પણ હોય છે, શું મને ન હોવો જોઈએ? જુદાં તો મારી સેવામાં છે. હું તેવું ઉદ્ધવન કરી છડું છું, તે મારું ઉદ્ધવન કરી શકતી નથી. ચોખ-લુદ્ધી કર્મ છૂટાં નથી, પણ તેના માઠ સંબંધમાં આત્મસ્થ અતર પરી નવ છે, તેને લોક ત્યાગ માનીને ચતોલ કરી લે છે, શું ધર્મરત્ની પણ કોઈ અધિક કંજસ (કૃપણ) હશે, જે આપણી સુધિમાં પણ આપણાથી કંઈ અંશનો સંબંધ કરે? અમે ઈચ્છુક છીએ તો આપને માટે છીએ, પરંતુ ધર્મ તો અમારાં કંઈ અનુસાર અનેક કાલપતંગોની અવતાર આપને તેવું કોર શાસન જમાવે છે.”

નવીનના આ દેહાત્મવાદથી અંતઃકરણની રંગીન બેન્ડ લાલી ઝીડી પાસેના બે ચાંકલામાંથી બે પુરુષ નીકળ્યા. એક તરફ પ્રગતિ-સ્તંભ છે અને બીજા તરફ નિરૂત્તિ-સ્તંભ છે. મધ્યમાં અંતઃકરણની બેન્ડ ઉપર નવીન નામનો અગાની અને પ્રવીણ નામનો ગુની-એમ બે છત્ર વિચાર કરે છે.

અચિન્ત્ય આત્મએ પ્રગતિની દિશા તરફથી પ્રગટ થઈને કહ્યું; “આપ લોક મા વિવાદમાં પડ્યા છો!

મનુષ્યત્વ અને ધર્મ

તે અણુવડ છે, જોણું સમજે છે માટે. તમે તમારી જુદીજુદાજતાથી તેના વડે તમારો સ્વાર્થ જોડી રીતે સંપાદી નહિ. તેને છેતરીને, ફાંસામાં લપ્પને અથવા તેની ગરજના વખતે તમે તેના જોડો લાલ લેશો નહિ. તમે જુદીયાળી છો, સાધનસંપત્તિ છો, ઉત્તતિના જોડલા ઉપર બેઠેલા છો તેને લીધે એ શક્તિ દ્વારા હીન-હીનની મુશીબતો દૂર કરવાની તમારી ફરજ ઉત્પન્ન થાય છે. એક સમયે તમે પણ એવા અલ્પજુદલાવાળા અને હીન-હીન કથામાં ફરજ નારા હતા. તેમાં ઘડાતાં ઘડાતાં તમારામાં ચેતનાનો વિકાસ થયો, તમે વધુ સમજવાળો થયા અને પ્રભુએ તમને સારી સ્થિતિમાં લાવી મૂક્યા. તમારી આ સ્થિતિ દ્વારા પ્રભુ તમારી પાસે ધર્મનું પાલન કરાવવા ઇચ્છે છે. તમારા હૃદયમાં-અન્તઃકરણમાં પ્રભુ શહેલો છે તેને તમે જુઓ. જે પ્રભુ તમારામાં છે તે જ પ્રભુ હરિદ્રનાશયલમાં પણ વસી રહ્યો છે. હીન-હીનમાં તમે તમારા જ પ્રભુને-આત્માને જુઓ. તમારી આજીવની પ્રાણીમાત્રના આત્મામાં પ્રભુથી તમને જુહો પાડનારી અને તમારી બેઠાઈના અભિમાનને પોષનારી ન બનવી જોઈએ. નીચલા વર્ગોમાં, અંધધાસ કર્યા વગર કોઈ ઉપવા વર્ગમાં આવી-શકતું નથી. (પૂર્વજ-મોની અથવા આ જ-મની) હીન-હીન અવસ્થાઓમાં તમે પણ શક્તિમાંનાં તમારા પ્રભુને ન્યાયી અને હયાલું વર્તન થાય એવી આકાંક્ષાવાળા હતા. એ સ્થિતિમાંથી પસાર થયા પછી આજે તમારી એ પ્રમાણે વર્તવાની ફરજ છે એ તમારે ભૂલવું ન જોઈએ. એ વાત જો તમે ભૂલ્યા તો તમે આજીવ નહિ. વધી, ચકો. એ વાતનું જ્ઞાન પ્રભુ તમને કેવી રીતે કરાવશે ? ફરી એ જ સ્થિતિમાં લાવીને, અધિક જ્ઞાને પ્રભુ કોઈને પોતાની પાસે લેતો નથી. માટે પ્રભુ તરફથી તમને શો ધર્મ પ્રાપ્ત થયો છે તે વિચારીને વર્તો. જો તમે એકવાર તમારી સાધનસંપત્તિનો ઉપયોગ ધર્મમાં નહિ કરો તો બીજા વાર પ્રભુ તમારી પાસેથી તે છીંતવી લેશે, અને એમ કરીને એ તમને ધર્મનું જ્ઞાન કરાવશે. આ જગત ઉપરની તમામ સંપત્તિ કોઈને જોડી રીતે ઉઠાવવા માટે નથી. તમામ સંપત્તિ પ્રભુની છે અને તેને ધર્મ માટે વાપરવાની છે. એ સંપત્તિ તમારા હાથમાં આપીને પ્રભુએ પોતાની સમગ્ર ચેતન સર્જિત ઉપર મનુષ્ય તરીકે તમને પોતાના પ્રમાણિક દ્રુષ્ટી નીમ્યા છે એમ સમજો. તમારા તન-મન-ધનનો એ રીતે ઉપયોગ કરવાનો તમારો ધર્મ છે. એ જ પ્રસારપણું ધર્મ છે, પ્રભુનું પૂજન છે. એ જ જીવનનું યથાર્થ પ્રયોજન છે.